

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
Министерство информации и
общественного развития Республики Казахстан
Ministry of Information and Social Development
of the Republic of Kazakhstan

Jastar
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМА ■ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД ■ NATIONAL REPORT

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ
ТӘУЕЛСІЗДІККЕ - 30 ЖЫЛ
МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА
30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ
YOUTH OF KAZAKHSTAN
30 YEARS OF INDEPENDENCE

2021

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі

■ ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМА ■

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ
ТӘУЕЛСІЗДІККЕ - 30 ЖЫЛ

2021

УДК 001
ББК 72
Қ 18

«Қазақстан жастары – 2021: Тәуелсіздікке – 30 жыл» ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021: 30 лет Независимости». National report «Youth of Kazakhstan – 2021: 30 years of Independence».

Авторлар ұжымы: Азербайев А. Д., Ашимханова Д. Э., Нашенова Г. Б., Нурбаев Ж. Е., Родионов А. Н., Рыстина И. С., Ахантаева С. Ж., Затилла Н. Ж., Макашева А. Т., Паули Э. С., Руднева Е. А., Сакошев А. К., Тезекбаева З. С.

Аударма: Жилкибаева Н. К., Арапбай Ә. Ж.

Редакциялау: Қожабек Н. Б., Доценко Е. А., Арынова Г. Б.

Көркемдеу және беттеу: Тилеукулова А. М.

ISBN 978-601-7857-57-8

«Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңын орындау шеңберінде Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша дайындалды. Ағымдағы жылы тоғызыншы рет жарық көретін жыл сайынғы баяндама Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығы мәнмәтінінде қаралды.

Баяндамада демография, денсаулық, білім және ғылым, экономикалық мінез-құлық, азаматтық және саяси қатысу, құндылық ұстанымдары сияқты жастар дамуының маңызды әлеуметтік параметрлері зерттелді. Қазіргі жастардың трендтері мен сұраныстарын анықтау мақсатында «Тәуелсіздік ұрпағының портреті» мен Тәуелсіздік жетістіктері жөніндегі «Жастардың көзқарасы» сияқты арнайы бөлімдер ұсынылды.

Ұлттық баяндаманы дайындауда мемлекеттік органдардың, халықаралық ұйымдардың, зерттеу институттарының өзекті статистикалық және талдамалық деректері пайдаланылды. Сондай-ақ жастардың әлеуметтік көңіл-күйін талдау кезінде 2021 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелері қолданылды.

«Қазақстан жастары – 2021: Тәуелсіздікке – 30 жыл» ұлттық баяндамасы жастар ортасындағы қазіргі жағдайды зерделеуге және жастар саясатын практикалық іске асыруға мүдделі барлық тарапқа арналған.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021» был подготовлен по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан в рамках исполнения Закона Республики Казахстан «О государственной молодежной политике». В текущем году девятый ежегодный выпуск доклада подготовлен в контексте 30-летия Независимости Республики Казахстан.

В докладе изучены важнейшие социальные параметры развития молодежи, такие как демография, здоровье, образование и наука, экономическое поведение, гражданское и политическое участие, ценностные установки. В целях выявления трендов и запросов современной молодежи предусмотрены специальные разделы – «Портрет поколения Независимости» и «Взгляд молодежи на достижения Независимости».

При подготовке доклада использованы актуальные статистические и аналитические данные государственных органов, международных организаций, исследовательских институтов. Также при анализе социального самочувствия молодежи применены результаты социологических исследований, проведенных Научно-исследовательским центром «Молодежь» в 2021 году.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021» предназначен для всех, кто интересуется изучением текущей ситуации в молодежной среде и практической реализацией молодежной политики.

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Youth Policy» the National report «Youth of Kazakhstan – 2021» was prepared by order of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. This year the ninth annual issue of the report was considered within the context of the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan.

The report examined the most important social parameters of youth development such as demography, health, education and science, economic behavior, civil and political participation, value orientations. The special sections – «Portrait of the Independence generation» and «Youth vision» on achievements during Independence – identify trends and requests of modern youth of Kazakhstan.

The national report embodies latest statistical and analytical data of state agencies, international organizations and research institutes. Moreover, the results of sociological research conducted by the Scientific Research Center «Youth» in 2021 were applied in the analysis of the social well-being of young people.

The National report «Youth of Kazakhstan – 2021: 30 years of Independence» is intended for all those who are interested in studying the current situation in the youth environment and the practical implementation of youth policy.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-7857-57-8

© «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2021
© Научно-исследовательский центр «Молодежь», 2021
© Scientific Research Center «Youth», 2021

Биыл «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» конституциялық заңға қол қойылғанына 30 жыл толып отыр. Осы уақыт аралығында Тұңғыш Президент – Елбасы Н. Назарбаевтың басшылығымен еліміз ауқымды өзгеріс жолынан өтіп, елеулі табыстарға қол жеткізді. Тәуелсіздікке 30 жыл толуы – маңызы зор тарихи сәт, оның артында миллиондаған қазақстандықтың қажырлы да таңғажайып еңбегі тұр. Осы уақыт ішінде еркін, креатив әрі табысты жастардың жаңа буыны өсіп-жетті. Солар – заманауи тәуелсіз қазақстандық жастар – тәуелсіз Қазақстандағы тұрақтылық, бәсекеге қабілет пен өркендеудің берік іргетасына айналды.

Қазір Қазақстанның болашағы жастардың білім, мәдени және әлеуметтік өмір машықтарын игеруде қаншалықты табысқа жететініне, сонымен қатар қоғамдық және жаһандық процестерге қаншалықты кіріге алатынына байланысты. Жас қазақстандықтар – қоғамның саяси, экономикалық және әлеуметтік құрылымын анықтайтын күш және олар терең даму мен жаңа түрленудің катализаторы ретінде әрекет етеді. Жастар – өзгерістердің басты факторы, сондықтан олар неге қызығатынын, қазақстандық қоғамда болып жатқан процестерге олардың көзқарасы қандай екенін біліп, түсінудің орасан маңызы бар.

Кейінгі тоғыз жыл бойы жастардың әлеуметтік жағдайы мен өзсезінімін зерттеу мақсатында «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасын шығарып келеді. Баяндама – Қазақстандағы жастардың негізгі даму параметрлеріне жүйелі негізде кешенді талдау жасалатын бірегей аналитикалық құжат. Биыл қазақстандық жастардың әлеуметтік жағдайы туралы сапалы деректерді анықтау мақсатында Қазақстанның барлық өңірінде 4 бұқаралық әлеуметтанулық зерттеу (8000 респондент), жастар саясатының өзекті мәселелері бойынша 50 сараптамалық сұхбат, NEET санатындағы жастар өкілдерімен 34 терең сұхбат жүргізілді. Баяндама кейінгі ғылыми зерттеулердің нәтижелеріне, сонымен қатар мемлекеттік органдардың актуал статистикалық мәліметтерін талдауға сүйене қалыптастырылды.

Ұлттық баяндама ғылыми-зерттеу орталығының негізгі өнімдерінің біріне айналып, ғылыми, академиялық және эксперттік қоғамдастықтарда кеңінен танымал болып келеді. Әр жылы ұлттық баяндаманы әзірлеуге белгілі қазақстандық ғалымдар қатысады. Олардың білімі мен идеяларының арқасында жас ұрпақ өмірінің денсаулық, білім және ғылым, әлеуметтік-экономикалық жағдай, қоғамдық-саяси процестерге қатысу, жастардың құндылық бағдары сияқты маңызды құрамдас бөліктері талданды. Биыл «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының авторлар ұжымымен бірге ұлттық баяндаманы жазуға алты отандық тәуелсіз сарапшы атсалысты:

- *АЗЕРБАЕВ Аслан Дыбысбекович, философия саласында PhD доктор;*
- *АШИМХАНОВА Дана Эзирхановна, әлеуметтану саласында PhD доктор;*
- *НАШЕНОВА Гафура Болатовна, медицина ғылымдарының кандидаты;*
- *НУРБАЕВ Жаслан Есеевич, тарих ғылымдарының кандидаты;*
- *РОДИОНОВ Адиль Николаевич, әлеуметтану саласында PhD доктор;*
- *РЫСТИНА Индира Садыбековна, саясаттану саласында PhD доктор.*

Біз аталған сарапшылардың әрқайсымен ынтымақтаса еңбек еткенімізге қуаныштымыз және Ұлттық баяндаманы әзірлеуге атсалысқаны, сондай-ақ ғылыми-зерттеу қызметін дамытуға елеулі үлес қосқаны үшін оларға зор ризашылық білдіреміз.

«Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасын әзірлеуде сараптамалық және талдамалық қолдау көрсеткен Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне, атап айтқанда Жастар және отбасы істері комитетіне ерекше алғыс айтамыз. Сондай-ақ орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға түрлі бағыт бойынша актуал статистикалық деректерді уақтылы ұсынғаны үшін алғыс айтамыз.

Баяндаманың мазмұндық бөлігін талқылауға белсенді қатысып, қызықты ұсыныстар мен ұсынымдар берген «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ сарапшыларына, сондай-ақ «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының дамуына және кейінгі тоғыз жылда «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасын әзірлеп шығаруға үлес қосқан ғылыми қызметкерлер мен атсалысқан сарапшылардың бәріне алғыс айтқымыз келеді.

Тәуелсіздіктің 30 жылдығы тұрғысынан қарастырылып әзірленген биылғы баяндама жастарды зерттеу және жастар саясатын іске асыру мәселелеріне мүдделі тараптар – мемлекеттік органдар, азаматтық сектор ұйымдары, жастар саясаты институттары, оқу орындары, жастардың үкіметтік емес ұйымдары, сарапшылар қоғамдастығы, БАҚ және жастар өкілдері – үшін пайдалы ғылыми білімге айналады деп үміт етеміз.

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	7
ТӘУЕЛСІЗДІККЕ – 30 ЖЫЛ: ЖАСТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ	8
ТӘУЕЛСІЗДІК ҰРПАҒЫНЫҢ ПОРТРЕТІ	10
ЖАСТАР СТАТИСТИКАСЫ	12
НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫ	14
1-ТАРАУ. Демография	18
1.1 Жастардың жас және жыныс құрылымы	19
1.2 Жастар арасындағы туу мен өлім-жітім	23
1.3 Жастар арасындағы неке мен ажырасу	26
1.4 Жастардың сыртқы және ішкі миграциясы	27
Ұсынымдар	30
2-ТАРАУ. Денсаулық	32
2.1 Жастар ортасындағы әлеуметтік маңызы бар аурулар	33
2.2 Жастардың психикалық саулығы	38
2.3 Әлеуметтік инклюзия	42
2.4 Жастардың дене белсенділігі мен бос уақыты	45
Ұсынымдар	49
3-ТАРАУ. Білім және ғылым	50
3.1 Жастардың білімге қол жеткізуі және білім сапасы	51
3.2 Қазіргі үрдістер мен келешек кәсіптер	56
3.3 Ғылым саласындағы жастар: мүмкіндіктері мен перспективасы	59
3.4 Жастар үшін жаңа білім беру мүмкіндіктерін дамыту: әлемдік тәжірибеге шолу	61
Ұсынымдар	63
4-ТАРАУ. Экономика	64
4.1 Жастардың экономикадағы мінез-құлқы	65
4.2 Еңбек нарығындағы жастар	68
4.3 NEET санатындағы жастар: әлеуметтік өзсезінімі мен құндылық ұстанымдары	72
Ұсынымдар	75
5-ТАРАУ. Қоғамдық-саяси процестерге қатысу	76
5.1 Жастардың құндылық бағдары мен мүддесі	77
5.2 Жастардың азаматтық белсенділігі: үрдістері мен перспективалары	80
5.3 Саясатқа араласу	83
5.4 Жастар өміріндегі цифрлық сауат пен жаңа медиа	87
Ұсынымдар	89
6-ТАРАУ. Мемлекеттік жастар саясатының дамуы	90
6.1 Жастар саясатының институттық қалыптасуы	91
6.2 Жастар саясатын заңнама жағынан қамтамасыз ету: стратегиялық көзқарас	96
6.3 Жастар дамуы индексі мен өңірлердегі жастар саясатын дамыту перспективалары	101
Ұсынымдар	103
ҚОРЫТЫНДЫ	104
ДЕРЕККӨЗ ТІЗІМІ	106

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АИТВ	Адамның иммун тапшылығы вирусы
БЖСМ	Балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері
БҚО	Батыс Қазақстан облысы
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
ДДСҰ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
ЖАО	Жергілікті атқарушы орган
«Жастар» ҒЗО	«Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы
ЖДИ	Жастар дамуы индексі
ЖИТС	Жүре пайда болған иммун тапшылығы синдромы
ЖОО	Жоғары оқу орны
ЖРО	Жастар ресурстық орталығы
ЗТБ	Заңды тұлғалар бірлестігі
Инфлюенсер	Үлкен және адал аудиториясы бар әлеуметтік желі қолданушысы
ҚР АҚДМ	Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
ҚР БП ҚСЖАЕК	Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті
ҚР ДСМ	Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі
ҚР МҚИА	Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі агенттігі
ҚР СЖРА ҰСБ	Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы
ҚР ІІМ	Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
МЖС	Мемлекеттік жастар саясаты
ОМО	Орталық мемлекеттік орган
РЖҰ	Республикалық жастар ұйымы
РҚБ	Республикалық қоғамдық бірлестік
«Рухани жаңғыру» ҚҚДИ	«Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты
СҚО	Солтүстік Қазақстан облысы
СӨС	Салауатты өмір салты
ТжКБ	Техникалық және кәсіптік білім беру
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ТМКБК	Тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі
ҰБТ	Ұлттық бірыңғай тестілеу
ХЖҚО	Халықты жұмыспен қамту орталығы
ШЖМ	Шағын жинақты мектеп
ШҚО	Шығыс Қазақстан облысы
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы

ТӘУЕЛСІЗДІККЕ – 30 ЖЫЛ:

«Шексіз мүмкіндік пен әлеуетіңді іске асыруға тамаша жағдай. Осыларға тек Тәуелсіздіктің арқасында қол жеткізіп отырмыз»

АЛТЫНАЙ, 22 жаста,
автоматтандыру маманы,
ШҚО

«Менің ойымша, еліміздің маңызды жетістігі – басқа мемлекеттерге кедергісіз бару мүмкіндігі»

СЫМБАТ, 23 жаста,
мемлекеттік қызметкер,
Қостанай облысы

«Біз Түркістанға “Түркі әлемінің рухани астанасы” атағын қайтардық. Мұны Тәуелсіздіктің басты жетістігі санаймын»

НҰРЖАН, 18 жаста,
студент, Түркістан облысы

«Еліміздің өз аумағы, бекітілген шекарасы бар – бұл Тәуелсіздіктің басты жетістігі. Қазақстан шекаралас мемлекеттермен тату көршілік қарым-қатынас орната алды»

АЙБАР, 25 жаста,
монтажер-сценарист,
Алматы облысы

«Еліміздің Тәуелсіздігі өз пікірімізді ашық білдіріп, еркін таңдау жасауға мүмкіндік береді»

ДАМИР, 26 жаста,
инженер-экономист, ШҚО

«Асан Қайғы өмір бойы “Жеру-йық” іздепті деседі. Мен үшін Отанымыздың әр қарысы киелі, қасиетті, тұнған мүмкіндік. Онда бейбіт әрі жайлы мекен осы емес пе?»

ЗАРИНА, 24 жаста,
фотограф, Атырау облысы

«Кейінгі 30 жылда Қазақстан ДСҰ, ЕҚЫҰ сияқты халықаралық ұйымдардың құрметті мүшесі болып, БҰҰ Қауіпсіздік кеңесінде төрағалық етті»

АЛИШЕР, 24 жаста,
менеджер, Павлодар облысы

«Тәуелсіздіктің негізгі жетістіктері туралы айтар болсақ, мен үшін бұл – өз Отанымыздың, аумағымыз бен тіліміз болуы. Толеранттық пен көпұлттылық та Тәуелсіздіктің жемісі»

КАРИНА, 28 жаста,
дәрігер, Қарағанды облысы

«Тәуелсіздіктің басты жетістігі – Қазақстан ядролық қарудан бас тартып, қауіпсіз ел болғаны»

НҰРЖАЙНА, 24 жаста,
жас ана,
Ақтөбе облысы

«Қазақстанның басты жетістігі – бізді сыртқы қауіптердің барлық түрінен қорғауға қабілетті жеке әскер құрғаны»

ӘЛІШЕР, 25 жаста,
коммуникация маманы,
Нұр-Сұлтан қаласы

«Спортпен шұғылданамын, кино-театрға барамын, бос уақытымды саябақта достарыммен өткіземін – мұның бәрі Тәуелсіздіктің жемісі»

АЯУЛЫМ, 23 жаста,
құрылысшы-экономист, БҚО

«Тәуелсіздіктің арқасында сүйікті ісімізбен айналыса аламыз»

ДМИТРИЙ, 27 жаста,
бариста, СҚО

«Алтайдан Каспийге, Ертістен Сырдарияға дейін еркін саяхаттап, керемет пейзаждарға қарап рахаттана аламын. Мұның бәрі Тәуелсіздіктің арқасында»

ЕРНАР, 25 жаста,
сценарист, Шымкент қаласы

«Көпмәдениетті ортада таптырынсыз өмір сүріп, шаблонсыз ойлау – міне, мен үшін Тәуелсіздіктің мәні осында»

ДИНА, 23 жаста,
филолог, Нұр-Сұлтан қаласы

«Тәуелсіздік – ертеңгі күнге деген сенімділік»

НҰРҒАЛИ, 26 жаста,
IT-маман, Шымкент қаласы

ЖАСТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

«Тек еркін әрі тәуелсіз елде талантты адамдар өсіп-өніп, ұлт ретінде не істей алатынымызды паш ете алады. Скриптонит, Димаш, Иманбек – бәрі тәуелсіз Қазақстанда туып өскен»

ЖАНБОЛАТ, 27 жаста,
режиссер ассистенті,
Алматы қаласы

«Тәуелсіздік бізге Ұлы даланың нағыз батырларының есімін таңуға мүмкіндік береді»

ЕРТАЙ, 20 жаста,
студент, Алматы қаласы

«Мен үшін тәуелсіз елде өмір сүру – табиғи заңдылық сияқты. Мен бұл туралы сирек ойланамын. Ал тереңірек үңіліп қарасақ, біздің ата-бабамыз Тәуелсіздік үшін күресіп, жанын берген ғой. Сондықтан мен үшін Тәуелсіздік – бұл, ең алдымен, өз елінде өмір сүре алатын адамдар»

ИСКАНДЕР, 19 жаста,
сатушы-консультант,
Алматы облысы

«Тәуелсіздік жылдары еліміз әлем картасында ғана емес, өмірдің көптеген саласында да танымал болды. Мен әлемдік шыңдарды бағындырып, елімізді танымал, құрметті, қадірлі ететін заманауи қазақстандық жастарды мақтан тұтамын...»

ӘЙГЕРІМ, 28 жаста,
ғалым, Нұр-Сұлтан қаласы

«Тәуелсіздіктің ең үлкен жетістіктерінің бірі ретінде этностар достығын атап өткім келеді. Этносаралық қақтығыстар жағдайында өмір сүріп отырған басқа елдерден ерекшелігіміз де осы»

МАКСИМ, 25 жаста,
мұғалім,
Ақмола облысы

«Тәуелсіздік жылдары біз әркім өз ана тілінде сөйлеп, халық дәстүрлерін ұстана алатын қоғам құра білдік»

ДАНА, 22 жаста,
жастар қызметкері,
Алматы қаласы

«Тарихымыздың ажырамас бөлігі саналатын мәдениет ескерткіштерін реставрациялап, сақтай алғанымызды Тәуелсіздік жетістігі деп атауға болады»

АИДА, 19 жаста,
студент,
Алматы қаласы

«Тәуелсіздік дегеніміз – бұл көп адамның орындалған арман-тілегі, адал еңбегі, біз сияқты жастарға берілген керемет мүмкіндік»

ИРИНА, 22 жаста,
кәсіпкер,
Ақтөбе облысы

«Тәуелсіздік – еркіндіктің нышаны»

ДАРЬЯ, 14 жаста,
оқушы,
Қостанай облысы

«Мен үшін Тәуелсіздік сыртқы факторларға қарамастан мүмкіндіктер мен тілектердің үйлесімі дегенді білдіреді»

СӘУЛЕ, 24 жаста,
заңгер-консультант,
Нұр-Сұлтан қаласы

«Еліміздің түкпір-түкпіріндегі жылдамдығы жоғары интернет – Тәуелсіздіктің басты жетістігі деп білемін, соның арқасында біз ұтқыр әрі серпінді бола аламыз»

ӘЛИЯ, 27 лет,
фрилансер,
Маңғыстау облысы

«Шетелдіктер қазақстандық өнімнің сапасына толық сенім артып, сатып алады. Мен мұны жетістік деп санаймын»

ЛАУРА, 28 жаста,
сомелье,
Түркістан облысы

«Еліміздің Тәуелсіздігі – халқымыздың басты құндылығы. Мен үшін Тәуелсіздік – бұл еркіндік, мүмкіндік және өзге елге бағынбау. Тәуелсіздік – басқа елдер тіпті өзінің көзқарасы мен мүддесіне қайшы келсе де менің елімнің ұстанымын құрметтеуі»

РУСЛАН, 17 жаста,
студент, Жамбыл облысы

«Еліміз кейінгі 30 жылда қарқынды дамып келеді. Дегенмен Қазақстан өз әлеуетін әлі толық ашқан жоқ. Алдағы 30 жылда Отанымыз Еуразияның орталығында дамыған елге айналатынына нық сенімдімін»

АЙДОС, 24 жаста,
құрылысшы,
Қостанай облысы

ТӘУЕЛСІЗДІК

70,0%

Отбасын жастардың құндылықтарын қалыптастыратын негізгі институт деп қарастырады

50,8%

Дәстүрлі оқыту форматы қызығырақ және ыңғайлы деп есептейді

63,0%

Өзін-өзі таныту құралы ретінде TikTok-ты таңдайды

13,5%

Діни нормаларды толық ұстанады

35,3%

Жоғары оқу ақысын университет кемшіліктерінің бірі деп санайды

10,7%

Ғылыми қызметпен айналысады

28,4%

Университетке өз қызығушылығы бойынша түскен

БІЛІМ

ҚҰНДЫ

44,8%

Жылына бір рет профилактикалық тексеруден өтеді

72,3%

Өзін дені сау адам санайды

60,9%

Жүйелі түрде спортпен шұғылданады

34,5%

Репродукциялық саулық туралы ақпаратты интернеттен алады

ДЕНСАУЛЫҚ

ҰРПАҒЫНЫҢ ПОРТРЕТІ

23,0%
Аниме жанрына қызығады

16,2%
Әлеуметтік желідегі
инфлюенсерлерге сенеді

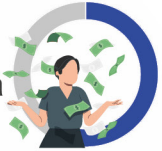
47,3%
Келешекке
сеніммен және
оптимизммен
қарайды

52,8%
Тұрақты жұмысты сенімділік пен
даму факторы ретінде көрсетеді

52,3%
Жұмысты жалақысына
қарай таңдайды

29,1%
Мұнай-газ компанияларында
жұмыс істегісі келеді

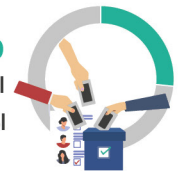
63,7%
Мемлекеттік қызметте жұмыс істегеннен
гөрі экономиканың басқа салаларын
қалайды

49,5%
Өзінің және отбасы мүшелерінің
қаржылық міндеттемелері
бар

26,6%
Сайлауға тұрақты
түрде қатысады

12,2%
Қоғамдағы инклюзия мәселелеріне
назар аударады

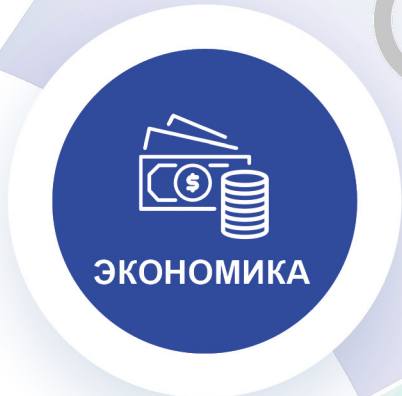
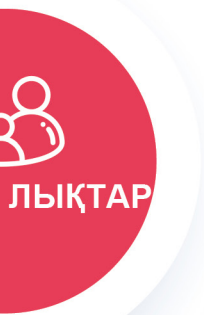
19,7%
Волонтерлік қызметпен
айналысады

20,9%
Көшуге дайын

37,4%
Азық-түлік пен дәрі-дәрмек
бағасының өсуіне байланысты
наразылық акциялары болуы
ықтималдығын жоққа шығармайды

*«Жастар» F30 жүргізген әлеуметтанулық зерттеулер дерегі бойынша

ЖАСТАР

ДЕМОГРАФИЯ

РЕСПУБЛИКАДАҒЫ ЖАСТАР САНЫ (14-28)

3 739 802 адам

Жалпы халықтың
19,8%

14-18
(1 288 785)

34%

25-28
(1 107 305)

30%

19-24
(1 343 712)

36%

ӘЙЕЛ
(1 829 457)
48,9%

ЕР
(1 910 345)
51,1%

56,2%

ҚАЛА
ЖАСТАРЫ
(2 101 791)

43,8%

АУЫЛ
ЖАСТАРЫ
(1 638 011)

НЕКЕГЕ ТҰРУ

ерлердің
орташа жасы
24
(37 669)

әйелдердің
орташа жасы
22
(46 036)

АЖЫРАСУ

ерлердің
орташа жасы
25
(1 590)

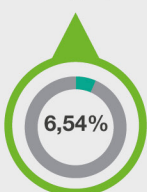
әйелдердің
орташа жасы
26
(2 395)

ЕҢБЕК ЖӘНЕ ЭКОНОМИКА

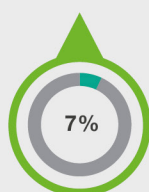
NEET
жастары үлесі

Парламент
Мәжілісіндегі
жастар үлесі
(7 адам)

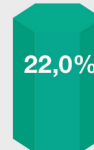
Мәслихаттардағы
жастар үлесі
(228 адам)

Мемлекеттік қызметтегі
жастар саны
(ОМО немесе ЖАО)

ОМО
(10 223)

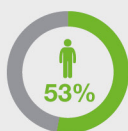
ЖАО
(8 884)

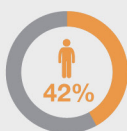
Жастардың
экономикалық
белсенді бөлігі
(2 072,9)

Жұмыспен
қамтылған
халық
(1 995,4)

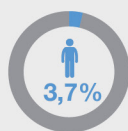
Жалдамалы
жұмысшылар
(1 567,7)

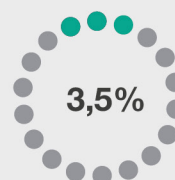
Өзін-өзі
жұмыспен
қамтығандар
(4 46,3)

Жұмыссыздар
(77,5)

АӘК алған жастар саны
(130 318)

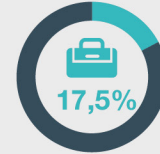
СТАТИСТИКАСЫ

БІЛІМ

ТЖКБ СТУДЕНТТЕРІ САНЫ (475,9) **12,7%** **ЖОО СТУДЕНТТЕРІ САНЫ** (624,3) **16,7%**

Инклюзив біліммен қамтылған студенттер саны (32 398)

Қосымша білім беру ұйымына барып жүрген жастар саны (656 320)

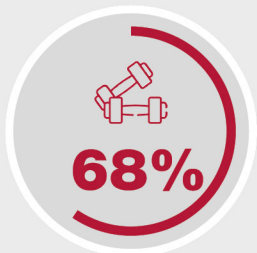

Интернетпен қамтылған мектептер саны (7 446)

Ғылыми-зерттеу және құрылыс жұмыстарына қатысып жүрген жастар саны (7 306)

(4 299) - - (3 007)

ДЕНСАУЛЫҚ ЖӘНЕ СПОРТ

Жүйелі түрде спортпен шұғылданатын жастар (2 549 929)

ТУУ КӨРСЕТКІШІ (адам)

Қала (61 267)

Ауыл (47 730)

ӨЛІМ-ЖІТІМ КӨРСЕТКІШІ (адам)

Қала (774)

Ауыл (657)

*Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ, ҚР ДСМ, ҚР МСМ, 2021 жылдың 1-жартыжылдығы
ҚР БҒМ, ҚР ЕХӘҚМ, 2020-2021 оқу жылы, 2020 жыл

НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫ

1-ТАРАУ. ДЕМОГРАФИЯ

Кейінгі 12 жылдағы халықтың табиғи қозғалысы көрсеткіштері жастар саны азаюы тенденциясын көрсетіп отыр. Жастар санының ең жоғары мәні халықтың жалпы құрылымындағы жастар үлесі 28,2% болған 2009 жылы байқалған. Бұл – 1980 жылдардағы «беби-бум» ұрпағы 1990 жылдардағы экономикалық дағдарыс кезінде дүниеге келген келесі ұрпаққа ауысқанымен байланысты құбылыс. 2023 жылдан жастар санының өсуі бойынша оң динамика басталып, ол 2030 жылға қарай ең жоғары мәнге жетеді деген болжам бар. Сонымен қатар қазір қазақстандық жастардың басым көпшілігі еліміздің оңтүстігінде тұратынын атап өткен жөн. Гендерлік тұрғыдан алғанда, кейінгі онжылдықта ерлер санының көрсеткіші азайған: 2011 жылы айырмашылық 0,2% болса, 2021 жылы 1,9% болды.

Сауалнамалар жастар үшін отбасы құндылықтары ерекше маңызды екенін көрсеткенімен, өкінішке қарай, кейінгі онжылдықта некеге тұру коэффициенті төмендеп келеді: 2011 жылдан бастап әйелдер арасында көрсеткіш 57,87%-дан 52,13%-ға дейін, ал ерлер арасында 48,86%-дан 41,78%-ға дейін төмендеген. Осы ретте ұқсас кезеңдегі ерлер мен әйелдердің ажырасу коэффициенті төмендеуі оң дерек саналады. Қазір шамамен сегіз некеге шаққанда бір ажырасудан келеді, бұл 29 жасқа толмаған азаматтар арасында күрделі проблема бар деген көрсеткіш емес. Әйелдер мен ерлер арасындағы ажырасудың жалпы саны шамамен үш мың жағдайға азайды. Статистикалық деректер бойынша 29 жасқа дейінгі жас санатында ажырасу саны әйелдер арасында басым. Бұл ретте ерлер арасында 1 000 адамға шаққандағы ажырасу саны – 5,23, ал әйелдер арасында – 8,98.

Проблемалардың бірі туу деңгейі айтарлықтай төмендегеніне байланысты. Бұл ретте абсолют көрсеткіштер ғана емес (кейінгі жылдары жастар саны азайып келе жатқанын ескерсек, бұл таңғаларлық дерек емес), сонымен қатар салыстырмалы көрсеткіштер де төмендеп келеді. 2020 жылы бала туу 4,7%-ға күрт артқан еді, мұндай өсім соңғы рет 1987 жылы байқалған болатын. Бұл ретте бала туған кездегі әйелдің орташа жасы өсіп келеді: 25–28 жас санатында жас аналар саны артуы үрдісі байқалады, мұнда туу көрсеткішінің шыңы 26 жастағы әйелдерге келеді.

Жастар қатысатын миграция процестері көші-қон ағындарында теңгерім жоғын көрсетіп отыр. Жастар баратын үш тартылыс орталығы бар – олар республикалық маңызы бар қалалар, ең алдымен Алматы мен Нұр-Сұлтан. Батыс Қазақстан облысы салыстырмалы тұрақтылық өңірі саналады – осы өңірдегі облыстардың миграция сальдосы іс жүзінде нөлге тең. Республиканың қалған өңірлерінің бәрі донор саналады. Қазақстандық жастар арасында көші-қонға деген көзқарастың айтарлықтай жоғары деңгейі байқалады: жастардың 32,5% республика шегінде тұрғылықты жерін ауыстырғысы келеді. Зерттеу нәтижелері бойынша сауалнамаға қатысқандардың 20,9% жақын арада елден тыс жерлерге барғысы келетінін, сондай-ақ келешекте ондай қадамға дайын екенін көрсеткен.

2-ТАРАУ. ДЕНСАУЛЫҚ

Тәуелсіздік жылдары Қазақстан әлеуметтік мәні бар ауруларға шалдыққандарға диагностика жасау, емдеу және оңалту саласында айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді. Мәселен, туберкулезге шалдығу 1991 жылдан 2020 жылға дейін 2,4 есе, вирустық гепатитке шалдығу 2012 жылдан 2020 жылға дейін 4,5 есе азайған. Алайда осы оң көрсеткіштермен қатар бүгінде елімізде қан айналымы жүйесі ауруларына шалдығу 9 есе, жастар арасында АИТВ инфекциясына шалдығу 200 жағдайдан 568 жағдайға дейін, 14–18 жас аралығындағы жас тобында онкологиялық ауруларға шалдығу 2 есе артқаны байқалады.

Жастардың психикалық саулық проблемалары, соның ішінде буллинг, лудомания және суицид сияқты құбылыстардың өршуі мемлекет пен қоғамның назарында. Бірнеше жыл бойы еліміз суицид оқиғалары саны жағынан әлемде жетекші орындардың бірінде келеді.

Әлеуметтік инклюзия саласындағы жағдай жақсарғанын атап өту керек, ол мүмкіндігі шектеулі адамдардың білім алуға қол жеткізуін қамтамасыз етуді ғана емес, сондай-ақ барлық азаматтың тең мүмкіндікке қол жеткізуі процестерін де қамтиды. Осылайша, әлеуметтік инклюзия жағдайын жақсарту мақсатында 2019 жылы атаулы әлеуметтік көмектің жаңа форматы енгізілді, бұл көптеген мұқтаж отбасына өзінің өмір сүру деңгейін жақсартуға мүмкіндік берді. Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін орта білім беру қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігі бойынша кейінгі жеті жылда оқушылар саны

2 есе артқаны байқалады. Сондай-ақ жоғары оқу орындарында квотамен 2020-2021 оқу жылында 1 349 мүгедек адам білім алған, бұл 2010 жылғы көрсеткіштен 2,5 есе жоғары.

Жастардың денсаулығын сақтаудың маңызды факторларының бірі – дене шынықтыру мен спорт, өйткені жүріс-тұрысы аз өмір салты көптеген аурудың пайда болуының басты себебі саналады. Ресми деректерге сәйкес, жастарды бұқаралық спортқа баулу процесінде оң динамика бар. Кейінгі үш жылда осы көрсеткіш тұрақты өскені байқалып, 2020 жылы 2 549 929 адамға жетті. «Қазақстан жастары» әлеуметтану зерттеуінің нәтижелері көрсеткендей, дене шынықтырумен ең көп шұғылданатын орын үй, үй ауласы (тиісінше 31,3% және 24,8%) және спорт кешені (30,4%) екені анықталған.

Сонымен қатар жаһандық процестер, оның ішінде цифрландыру жастардың бос уақытын өткізудегі қалауына елеулі әсер етеді. Әлеуметтану зерттеуіне сәйкес, жастардың көбі TikTok-та видеоролик (63%) көргенді жөн көреді, жеке видеоблог жүргізеді (30,7%), анимеге қызығады (23%). Уақыт өткізудің кең танымал емес түрлері: брейк-данс (6,7%), байкерлік-автожарыс (7,2%). Бұл ретте сауалнамаға қатысқан жастардың көбі мәдениеттің заманауи бағыттары жеке тұлғаның дамуына ықпал етеді деп санайды және қазіргі мәдени трендтер дүниетанымға оң әсер етеді деп сенеді.

3-ТАРАУ. БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

Тәуелсіздік жылдары бүкіл білім беру жүйесіне жұмсалатын шығын жоғары деңгейде қалды. Орта есеппен 1991 жылдан бастап білімге құйылған инвестиция ЖІӨ-нің 3,8%, ал 2020 жылы ЖІӨ-нің 4,5% болды. Соның арқасында бүгінде Қазақстан Адами даму индексіне сәйкес адами капиталдың даму деңгейі өте жоғары елдер тобына кіреді.

Елде орта біліммен қамту әдеттегідей жоғары. Білім беру саясатында тең қол жеткізу қағидаты аса маңызды саналады. Алайда орта білім беруде қала және ауыл мектептеріндегі білім сапасы арасында жыл сайын өсіп келе жатқан алшақтық бар. 2012 жылы ауылда оқып жүргендер қаладағы құрдастарынан 1,82 балға артта қалса, 2018 жылы дифференциация 7,08 балл болды (PISA нәтижелері бойынша).

Сонымен қатар кейінгі жылдары жастарды ТжКБ-да жұмысшы мамандықтарын алуға ынталандыруға үлкен мән беріліп келеді. Елімізде 2017 жылдан бастап «Баршаға арналған тегін ТжКБ» жобасы іске асырылып, ол жастар атқара алатын жұмысшы мамандықтарына көпшілік қол жеткізуін мүмкін етті. Бағдарлама аясында жастарды тегін ыстық аспен, шәкіртақымен және жолақымен қамтамасыз ету түрінде қолдау қарастырылған. Жобаға қатысушылардың жартысы – ауыл мектептерінің түлектері.

2010 жылы Болонья декларациясына қосылғаннан кейін отандық жоғары білім беру жүйесі түбегейлі өзгерді. Еліміз Еуропа білім беру кеңістігінің толыққанды мүшесі ретінде танылған алғашқы Орталық Азия мемлекеті болды. Оқыту процесіне прогрессив технологиялар мен оқыту жүйелері енгізілді: жоғары оқу орындарының бәрінде кредиттік оқыту жүйесі қолданылады, 38 жоғары оқу орнында қосдипломды білім беру, 42-сінде қашықтан оқыту іске асырылады. 2020–2021 оқу жылында Қазақстанда 128 ЖОО жұмыс істеді, онда 576 557 адам бакалавриатта оқып, 41 533 адам жоғары оқу орнынан кейінгі білім алды.

Кәсіптік бағдарлау мәселелері қазіргі білім беру саясатындағы өзекті мәселелердің бірі саналады. Кадр тапшылығы медицина, білім беру, IT, қаржы және т.б. салаларда байқалып келеді. Мамандарға деген қажеттіліктің нақты көрінісін қалыптастыру мақсатында болашақ талапкерлер мен білім алуды жоспарлап отырған жастарға көмектесу үшін «Жаңа мамандықтар атласы» жасалды.

Елімізде жаһандық трендтерді, жаңа технологиялық процестерді ескере отырып, әсіресе жастар арасында ғылымды дамытуға және ғылыми-кадрлық әлеуетті нығайтуға елеулі көңіл бөліне бастағанын атап өту қажет. Жас ғалымдарға арналған мемлекеттік сыйлықтар, ғылыми шәкіртақылар мен гранттық қолдау айтарлықтай күшейтілді. 35 жасқа толмаған ғалымдар саны кейінгі 9 жылда 21%-ға артты (2011 жылғы 6,4 мың адамнан 2020 жылы 8,1 мың адамға дейін).

4-ТАРАУ. ЭКОНОМИКА

Жастарды жұмыспен қамту және кәсіптік әлеуетін іске асыру мәселелері мемлекеттік жастар саясатының түйінді бағыттары саналады. Қазіргі еңбек нарығында жастарды қолдау мақсатында Қазақстанда бірнеше бағдарлама жүзеге асырылып жатыр. 2020 жылы «Жастар практикасы» жобасы бойынша – 34,4 мың адам, ал «Алғашқы жұмыс орны» бойынша 200 адам жұмысқа тұрды. Атқарылған мемлекеттік шаралардың нәтижесінде кейінгі бес жылда жұмыссыздық деңгейі 4,1%-дан

3,8%-ға дейін төмендегені байқалады. Сонымен қатар кейінгі 20 жылда елдегі NEET жастары үлесі 18,6%-дан 7,1%-ға дейін төмендеді, оның ішінде мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды («Дипломмен – ауылға!», «Серпін», «Жас кәсіпкер», Zhasproject және т.б.) іске асырудың да септігі тиді.

Жастар көбінесе жұмысқа тұру мәселесіне саналы түрде қарайды. Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, 43,9% қазіргі кезде жұмысқа тұрып кету адамның кәсібилігіне байланысты екенін мойындайды. Жастар маман өзінің кәсіби қызметінің нәтижелеріне жауапты болуы (53,4%) және жұмыстың практикалық дағдыларын меңгеруі тиіс (45,3%) екенін түсінеді. Сауалнамаға қатысқан жастардың 52,8% үшін тұрақты жұмыс істеу сенімділік пен даму мүмкіндігінің шарты саналады. Жастар арасында табысқа жету түсінігі мансап сатысымен жылдам ілгерілеу мен лайық табыс табуды білдіреді. Басшы мәртебесі сөзсіз жетістік көрсеткіші саналады. Екінші жағынан, жастар бір сәттік жайлылыққа ұмтылады, бұл экономикадағы мінез-құлыққа да әсер етеді. Уақытша даяшы немесе бармен болып жұмыс істеу қалалық студенттер үшін қалыпты жағдайға айналған. Өзін-өзі қамтамасыз ету және тәуелсіздікке ұмтылу материалдық мәселелерді өз бетінше шешу әрекеттерінен көрінеді.

Әлемдік кеңістікте жаңа мамандықтар пайда болып, бұрын болған бірқатар мамандық жойылғаны байқалып отыр. Сонымен қатар Қазақстанда әрбір үшінші жас азамат келешекте мамандығын өзгертікісі келмейді, бірақ сол мамандық бойынша білігін арттыруға ниетті – 31,9%. Жастар еңбек нарығындағы мүмкіндіктерін арттыратын шет тілдерін білу (43,7%), компьютерді игеру (38,2%), бағдарламалау (32,6%) және әлеуметтік желілерде, интернетте сауда жасау (21,9%) сынды қосымша машықтар болуы қажет деп санайды.

Қазақстан үшін кәсіби қызмет саласындағы өзгерістер аясында кадрлар даярлаудың мына бағыттарында сұраныс жоғары саналады: инженерлік мамандықтар, IT және компьютер техникасын жасау, нанотехнология, биотехнология, сервистік мамандықтар, логистика, экология, медицина мамандықтары, химия, тамақ өнеркәсібі, қала құрылысы.

5-ТАРАУ. ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ПРОЦЕСТЕРГЕ ҚАТЫСУ

Жастар арасында саяси құндылықтар басым емес. Респонденттердің саяси жаңалықтарға қызығу деңгейі орташа. Жас қазақстандықтардың саяси ұйымдарға тартылуы ресми саяси белсенділіктің төмен деңгейін көрсетеді. Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша жастардың басым бөлігі партия мүшесі емес (90,9%). Партия мүшелері арасында ауылдық жерлерде тұратын 18 жастан асқан жастар, көбінесе қазақтар, негізінен мемлекеттік ұйымдардың қызметкерлері (24,3%), ғылым, мәдениет, денсаулық сақтау, білім беру саласындағы мамандар (24,1%), өнеркәсіпте жұмыс істейтіндер (13,6%) басым.

Сонымен қатар қазақстандық жастар көбінесе наразылық білдірудің заңды және неғұрлым үйреншікті (кең таралған) тәсілдерін пайдаланғанды жөн көреді: ресми билік органдарына жүгіну (41,4%), ресми тіркелген партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысу (40,7%). Сондай-ақ жастар арасында әлеуметтік желілерде наразылық білдіру (42,5%) және өтініштер мен петициялар жазу (36,4%) түріндегі тренд танымал болып келеді. Парламент Мәжілісінде қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешу үшін 35 жасқа дейінгі жеті депутат жастардың мүддесін білдіреді. 2021 жылғы сайлауда 29 жасқа дейінгі мәслихатқа сайланған депутаттар саны 2016 жылғы сайлаумен салыстырғанда 1,7 есе артқаны байқалды.

Азаматтық белсенділік көріністерінің бірі – жастар ұйымдарының қызметіне қатысу. Көптеген жас азаматтың ізгі уәжі бар: ең алдымен – қоғамға, адамдарға пайдалы болуға деген ұмтылыс (57,1%), екінші кезекте – жұмыс тәжірибесін, жалпы өмірде тәжірибе алу (34,4%), үшінші орында – әлемді жақсы жаққа өзгерту ниеті (27,3%). Сондай-ақ жастардың шамамен 5,1% – белсенді волонтерлер, респонденттердің 14,6% қызметтің осы түріне ара-тұра қатысады, бұл ретте оқу мен волонтерлікті қатар ұстайтын студент жастар неғұрлым белсенді екенін атап өткен жөн.

БАҚ-тың жастардың азаматтық белсенділігіне ықпалын айқындай отырып, қазіргі жастар «клиптік мәдениетке» бейіл екенін атап өту қажет. Осы себептен Қазақстан жастарының жартысынан көбі жаңалықтар мен оқиғалар туралы әлеуметтік желілер мен блогтар арқылы біледі (54,3%), іс жүзінде әр үшіншісі – қазақстандық интернет-сайттарды (30,9%), ал әр бесіншісі шетелдік интернет-сайттарды (20,2%) қолданады.

Жастардың құндылық бағдарларына келсек, кейінгі бес жылда жас қазақстандықтар құндылықтарының рейтингі тұрақты және өзгерген жоқ. Жастардың басым бөлігі үшін базалық құндылық отбасы (82,5%) болып қала береді. Рейтингте екінші орында денсаулық (45,6%) тұр. Жастардың басым құндылықтарының үштігіне достық (23,1%) кіреді. Сондай-ақ құндылық бағдарларының өзіндік симбиозы да – қазақстандық жастардың ерекшелігі: бұл референт топтарда

дәстүрлі және заманауи көзқарастардың тоғысуы мен қабаттасуынан көрінеді. Қазақстандық жастар үшін әлемдік трендтер – жоғары мобильдік, диджитализация, цифрландыру – жат емес. Жастардың кіші тобы (14–18 жас) үшін ең танымал трендтер қатарына салауатты өмір салты мен экологияға қамқорлық кіреді. Орта жастағы жастар тобы үшін (19–23 жас) серпінді өмір қарқыны, фриланс пен дәстүрлі БАҚ-қа сенімсіздіктің артуы тән.

6-ТАРАУ. МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ

Қазақстанда Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап-ақ жастардың табысты әлеуметтенуі мен өзін-өзі іске асыруы мәселелері мемлекеттің даму стратегиясында маңызды орын алды. Жастар саясаты жөніндегі бірінші нормативтік құқықтық құжат 1991 жылғы 28 маусымдағы «Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақ КСР Заңы болған. Қазақстан Республикасында жастар саясаты екі Жастар саясаты тұжырымдамасында (1999 және 2013 жылдар) одан әрі дами түсті. Бұл құжаттарда мемлекеттік жастар саясатын дамытудың негізгі бағыттары: жастардың бойында патриотизмді қалыптастыру; әлеуметтік құқық, қоғамдық бастамаларды қолдау; жан-жақты дамуға жағдай жасау; жастардың халықаралық мәдени, білім беру процестеріне қатысуы тұжырымдалды.

Жастар саясатының маңызды бағыттарының бірі – жас қазақстандықтарды қолдауға арналған мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар. Атқарылған мемлекеттік шаралардың нәтижесінде: 14 мыңға жуық жас «Болашақ» халықаралық стипендиясымен шетелдік жоғары оқу орындарында білім алды; 200 мыңнан астам жас азамат «Жасыл ел» бағдарламасына қатысты; «Дипломмен – ауылға!» жобасы бойынша он жыл ішінде 68 мыңнан астам маманға көтерме жәрдемақы және тұрғын үй сатып алуға бюджеттен 85,4 млрд теңге несие берілді.

Мемлекеттік жастар саясатының тағы бір маңызды құралы республикалық жастар ұйымдарын құру және дамыту болды. 2002 жылы Қазақстан жастарының конгресі құрылды. 2008 жылы «Жас Отан» жастар қанатына 100 мыңнан астам жас қазақстандық қосылды. Сол жылы Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан Жастар саясаты жөніндегі кеңес құрылды. Бүгінде елімізде он екі шақты ірі жастар қоғамдық бірлестігі бар. 2015 жылдан бері елімізде жастар мен жастар ұйымдарын қолдауға және дамытуға бағытталған қызмет атқаратын 209 жастар ресурстық орталығы жұмыс істеп келеді. Жалпы, тәуелсіз жастар институттарының пайда болуы көптеген жас қазақстандықтың мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыруға қатысуына мүмкіндік берді.

2021 жылы мемлекеттік жастар саясатын дамытудың жаңа кезеңі басталды. 2020 жылғы 30 желтоқсанда Жастарды қолдаудың 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары бекітілді. Жоспар 10 бағыттан тұрады, оның аясында жас қазақстандықтарды қолдау жөніндегі қолданыстағы шараларды жетілдіру, заманауи тетіктерді енгізу, қоғамдық ортаға бейімдеу және басқа да инновациялар арқылы олардың белсенділігін арттыру жоспарланған. Сондай-ақ «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасын жүзеге асыру басталып, онда жастарды қолдауға айтарлықтай көңіл бөлінген. Атап айтқанда, жобада «Тәуелсіздік ұрпақтары» жеке бағыты жастарға жаңа мүмкіндіктер ашып, оларды қоғамға пайдалы қызметке тартуға арналған. Сонымен қатар заңнама саласында жаңа негізгі міндеттерді жүзеге асыру жоспарланып отыр. Атап айтқанда, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасы әзірленді. Осы бастамалар аясында «NEET санатындағы жастар» тұжырымдамасын, Жастар дамуы индексін заңнамалық тұрғыдан бекіту жоспарланып отыр.

1-ТАРАУ.

ДЕМОГРАФИЯ

1-ТАРАУ.

ДЕМОГРАФИЯ

1.1 ЖАСТАРДЫҢ ЖАС ЖӘНЕ ЖЫНЫС ҚҰРЫЛЫМЫ

Қазіргі әлемде адами капитал негізгі ресурс саналады. Сондықтан халыққа, бірінші кезекте жас ұрпаққа, олардың әлеуметтік өмірінің түрлі аспектісін зерделеуге ерекше назар аудару қажет. Тәуелсіздік жылдары жастар саны айтарлықтай өзгеріске ұшыраған жоқ.

1.1-сурет. Жастар санының динамикасы, 1999–2020 жылдар

1999	3 872 566
2000	3 914 512
2001	3 966 723
2002	4 032 564
2003	4 101 281
2004	4 172 627
2005	4 229 941
2006	4 284 109
2007	4 329 920
2008	4 348 415
2009	4 513 266
2010	4 500 772
2011	4 483 207
2012	4 436 067
2013	4 376 014
2014	4 293 194
2015	4 206 037
2016	4 099 272
2017	3 995 913
2018	3 900 900
2019	3 830 526
2020	3 765 487

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Қазір ҚР СЖЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 14–29 жас аралығындағы жастар саны 3 739 802 адам болып тұр, бұл ретте жастар саны 2020 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 25 мың адамға азайған. Тұтастай алғанда, жастар санының азаюы – кейінгі 10–12 жылда байқалып келе жатқан үрдіс, жастар саны 2009 жылы 4,5 миллионнан асып, ең жоғары мәнге жеткеннен кейін азая бастаған. Абсолют мәндер бойынша ғана емес, салыстырмалы мәндер бойынша да ең жоғары көрсеткіштер халықтың жалпы құрылымындағы жастар үлесі 28,2% болған 2009 жылы тіркелген. Салыстырып көрсек: 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында ол 19,8% болған.

Осы бір ұзаққа созылған үрдістің себебі неде? Жауап, ең алдымен, демографиялық толқындарда жатыр. 2009 жылғы жастар қатарында, ең алдымен, «беби-бум» кезеңінде, яғни туудың ең жоғары көрсеткіштері тіркелген кеңес дәуірінің соңғы онжылдығында – 1980 жылдары дүниеге келгендер болды. Содан кейін жыл сайын 1980 жылғылар жастар қатарынан шығып, орнына 1990 жылдардың екінші жартысы мен 2000 жылдардың басында туған саны аз буын келді, осылайша бұл үрдіс жастар санының азаюына әкелді. Мысалы, бала туудың ең төмен көрсеткіші Қазақстанда 217 мыңға жуық бала дүниеге келген 1999 жылы тіркелді. Бұл 1980 жылдардағы көрсеткіштерден шамамен 1,7 есе төмен, осылайша, кейінгі онжылдықта 1980 жылдары туған саны көп буын жастарының орнын біртіндеп 1995–2002 жылдар аралығында туған саны аз ұрпақ басты. Соның салдарынан жастар саны ұдайы азайып келгені байқалады.

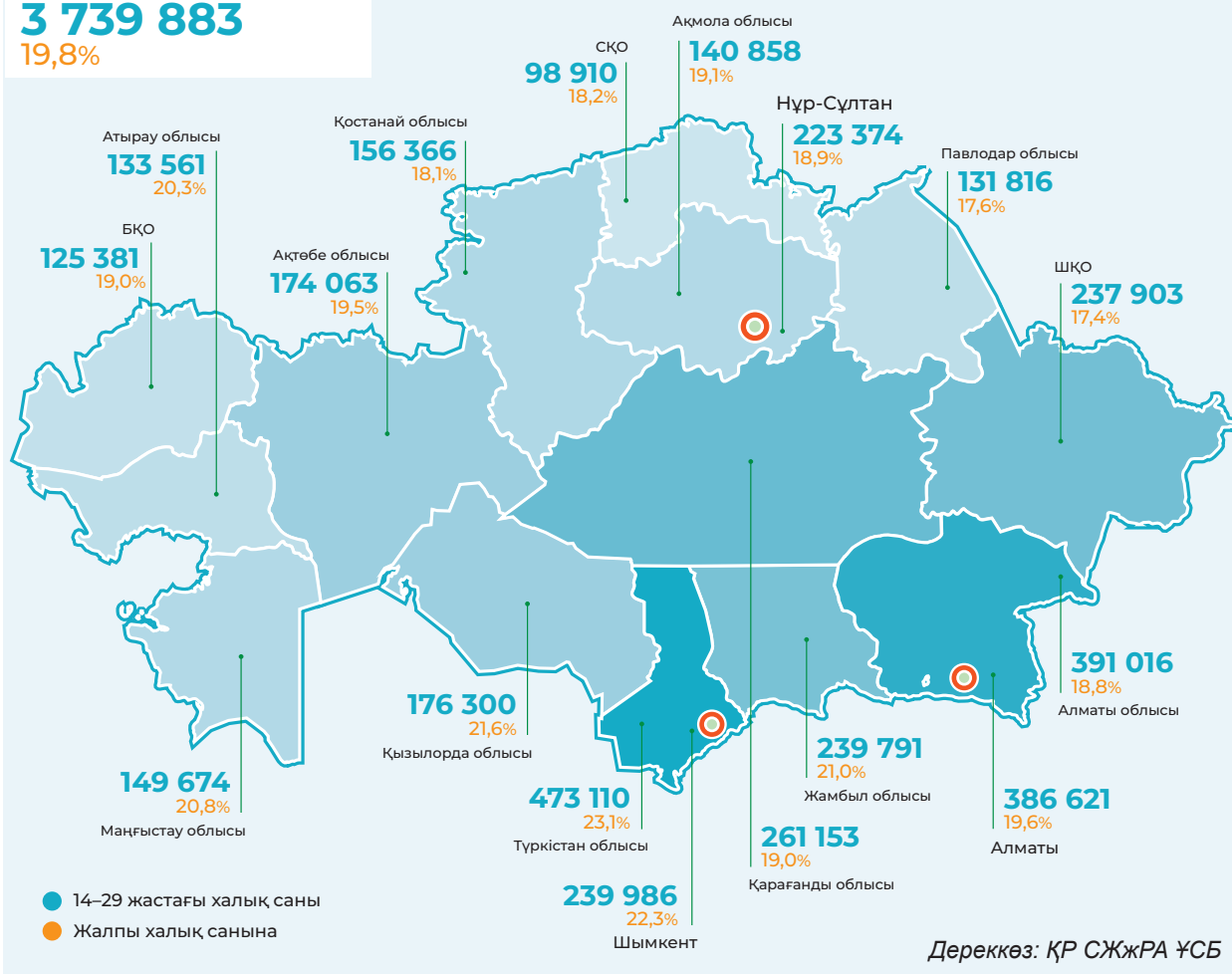
1.2-сурет. Жастардың шоғырлануы картасы

ЖАСТАР САНЫ 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ

3 739 883

19,8%

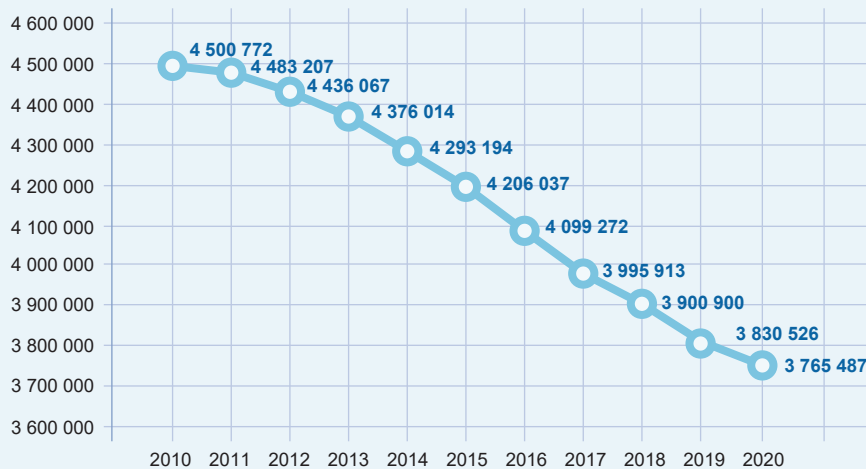
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Әрине, азаю абсолют қана емес, сонымен қатар салыстырмалы мәндерде де байқалады. 2010 жылы жастар үлесі республика халқының жалпы санынан 27,8% болған, алайда 10 жылдан кейін – 2020 жылы бұл мән 20,2%-ға дейін азайды. Кейінгі онжылдықта халықтың жалпы құрылымында жастар үлесі орта есеппен жылына 0,7%-ға азайып отырған.

Ортамерзімді перспективада жастар саны қалай өзгермек? Алдағы жылдары демографиялық құрылымның тағы бір өзгеруі басталып, жастар

үлесінің азаюы қарсы тенденцияға ауысады: 1990 жылдардың ортасы мен 2000 жылдардың басы аралығында туған саны аз жас топтары бірте-бірте жастар қатарынан шығып, олардың орнына

1.3-сурет. Жастар санының өзгеруі динамикасы, 2010–2020 жылдар

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

2000 жылдардың ортасы мен екінші жартысында туған саны көп топтар келеді. Нөлден он төрт жасқа дейінгі жас тобы саны тұрақты түрде көбеюде. Мысалы, 2015–2020 жылдар аралығында өсім шамамен 750 мың немесе 16% болған. 2020 жылдың басында 14 жасқа толмаған қазақстандықтар саны (басқаша айтқанда, олар жастар өкіліне айналғанға дейін) 5 372 836 адам болған, бұл қазіргі жастар санынан 44% артық. Әрине, олар есейген сайын осы топтың өкілдері жастар қатарына кіріп, жастар санын көбейтеді. Жастар өсімінің оң үрдісі 2023 жылдан бастау алып, 2030 жылға қарай шыңына жетеді. Осы өзгерістерге әзір болу керек екенін айта кету керек, қазірдің өзінде (жоғары) білім нарығында, содан кейін, ең бастысы, еңбек нарығында жаңа келгендердің маңызды контингенті пайда болады деп күтіліп отыр. Еліміз олардың білімге, лайық жұмысқа және т.б. қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз етуге дайын болуы керек. Алдыңғы жылдардағы ұлттық баяндамаларда демографиялық өзгерістердің осындай ерекшеліктері айтылған.

Халықтың өңірлерге бөлінуіне тоқталар болсақ, солтүстік пен оңтүстік деп бөлу дәстүрге айналғанын айта кеткен жөн. Мәселен, республикадағы жастардың жалпы санының 16,8% Түркістан облысы мен Шымкент қаласына келеді (жастар аумақтық-әкімшілік бірліктер арасында біркелкі бөлінген деп елестетсек, әр облысқа шаққанда шамамен 6%-дан келуі керек). Бұрынғы Оңтүстік Қазақстан облысына Алматы, Жамбыл, Қызылорда облыстарын қоса есептесек, онда жастар үлесі 40,1% болады, ал Алматы қаласының деректерін қоссақ, бұл көрсеткіш 50%-дан асып кетеді. Демек, төрт облыс пен республикалық маңызы бар екі қалада қазақстандық жастардың жартысынан астамы тұрады, ал біркелкі бөлер болсақ, олардың үлесі 35-36%-дан келер еді. Бұл ретте солтүстік пен оңтүстік арасындағы теңгерімсіздік артып келе жатқанын атап өткен жөн. Мәселен, 2011 жылы белгіленген алты әкімшілік-аумақтық бірліктегі (сол кезде Түркістан облысы мен Шымкент қаласы бірыңғай әкімшілік-аумақтық бірлік болғандықтан бесеу) жастар үлесі 47,8% болған. Бұл ретте үлестің ұлғаюы оңтүстік өңірлердегі жастардың өсуі (ол өңірлерде, жалпы ел аумағындағыдай жастар саны азайып бара жатқан) есебінен емес, сан азаюының едәуір төмен қарқыны есебінен болғанын түсіну керек.

Абсолют мәнде ең көп сан – 465 мыңнан астам жас азамат тұратын Түркістан облысында. Одан кейін Алматы қаласы (393 мың) мен Алматы облысы (392 мың) тұр. Жастардың ең аз саны Солтүстік Қазақстан (102 мың), Батыс Қазақстан (132 мың) және Атырау (134 мың) облыстарында тұрады.

1.4-сурет. Жастардың Қазақстан өңірлері бойынша таралуы, 2011–2020 жылдар

Ақмола облысы	180 773	176 493	173 451	169 558	165 147	162 704	152 538	148 992	145 846	142 491
Ақтөбе облысы	232 982	228 871	224 666	219 333	213 857	205 977	198 482	191 790	185 468	178 712
Алматы облысы	510 260	503 137	496 710	486 710	450 754	432 459	418 074	408 211	401 098	392 855
Атырау облысы	150 322	149 417	148 295	146 263	144 135	140 852	137 752	135 403	134 041	133 130
БҚО	162 788	160 459	157 654	153 930	149 595	145 879	140 413	136 016	132 376	128 527
Жамбыл облысы	281 955	275 198	271 018	265 921	260 621	253 607	245 934	240 221	239 148	237 900
Қарағанды облысы	343 936	337 895	331 018	322 431	314 956	304 260	291 441	281 406	273 382	266 081
Қостанай облысы	226 715	220 535	215 122	208 279	201 435	194 535	185 077	177 101	169 920	161 897
Қызылорда облысы	194 502	193 377	193 377	191 797	189 625	185 674	180 394	177 644	176 740	175 728
Маңғыстау облысы	151 151	153 360	154 944	153 916	152 656	150 567	147 728	145 657	146 162	147 462
Павлодар облысы	186 255	181 093	175 801	170 439	164 433	157 722	150 350	144 072	139 213	134 726
СҚО	134 468	129 498	125 098	120 677	116 204	112 364	107 497	104 056	102 011	100 548
Түркістан облысы (ОҚО)	736 041	732 975	733 294	729 251	723 853	715 303	480 051	473 046	457 047	465 699
ШҚО	348 509	337 612	327 564	316 595	304 957	292 094	277 473	264 952	254 565	244 005
Нұр-Сұлтан	221 723	227 189	224 652	218 589	213 350	199 296	224 069	225 774	221 186	222 334
Алматы	420 825	429 014	423 436	419 664	440 459	445 979	437 769	423 809	407 381	393 845
Шымкент							220 871	222 750	244 942	239 443
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020

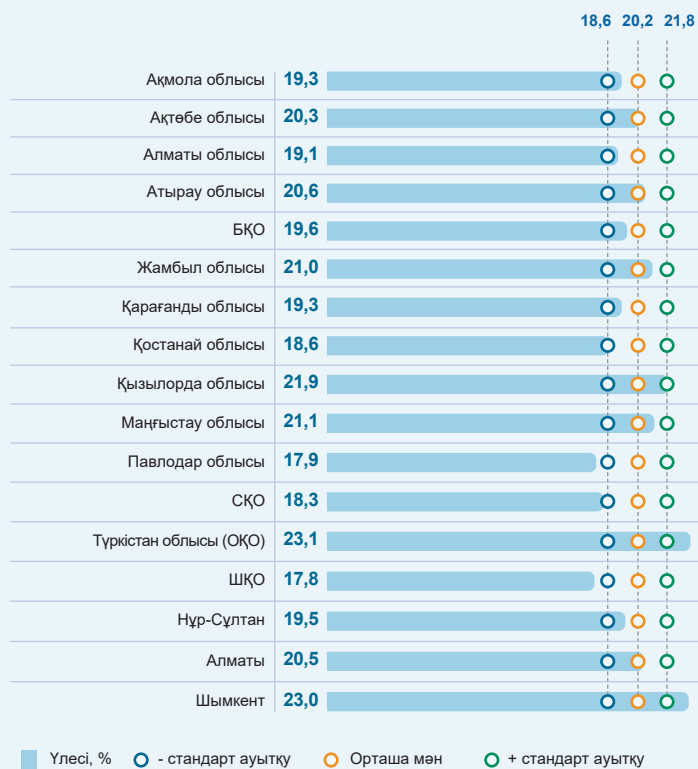
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Жастардың өңірлер бойынша арақатынасын салыстырмалы түрде қарастырсақ, солтүстік пен оңтүстік арасындағы айырмашылық одан да айқын бола түседі. Осы мақсатта әр әкімшілік өңірге шаққандағы жастардың үлесі есептелді. 2020 жылы республикадағы жастар үлесі ел тұрғындарының жалпы санынан 20,2% болды. Сегіз өңір бұл көрсеткіштен асып түсті, бірақ олардың арасында бірде-бір солтүстік өңір жоқ, үш батыс және бес оңтүстік өңір болған. Керісінше, солтүстік және шығыс облыстар негізінен көрсеткіштері елдегі орташа деңгейден төмен аумақтар қатарына кіреді. Мұнда да алдыңғы жылдардағыдай Алматы облысы бөлек тұр.

Айта кетері, Алматы облысының көрсеткіштері абсолют мәндерде жоғары (саны бойынша үшінші позиция), алайда салыстырмалы мәндерді қарастырғанда облыс жастар үлесі төмен өңірлер қатарына жататыны байқалады. Шамасы, үлкен шаһар – Алматы қаласының миграциялық тарту әсері ықпал ететін сияқты.

Керісінше, салыстырмалы түрде жастар саны аз өңірлерге (Қызылорда және Маңғыстау облыстары) халық құрылымында жастар үлесі көп болуы тән. Алайда бұрынғы Оңтүстік Қазақстан облысында орташа мәндер бәрінен көп артқаны байқалады. Мәселен, Шымкент қаласы мен Түркістан облысында жастар үлесі орташа мәннен бір стандарт ауытқуға¹ жоғары. Керісінше, ең төмен көрсеткіштер Қазақстанның солтүстік және шығыс облыстарына тән. Үш облыста – Шығыс Қазақстан, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстарында – жастар үлесі орташа мәннен бір стандарт ауытқуға төмен.

1.5-сурет. Өңір халқының жалпы санына шаққандағы жастар үлесі (%)

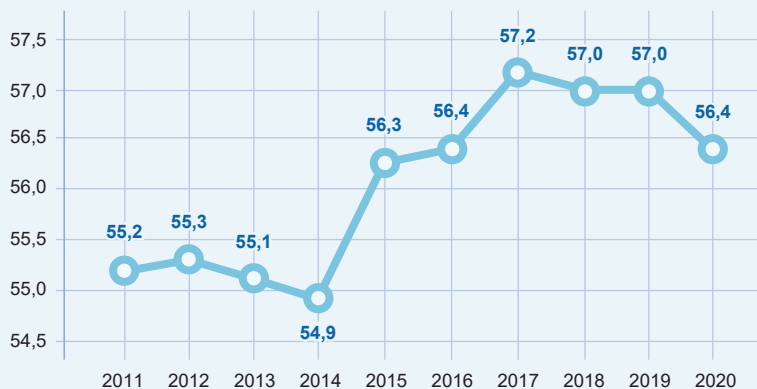
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

жұмыс орындары азайғаны, білім беру жүйесі онлайн оқытуға көшкені, сондай-ақ экономиканың түрлі секторындағы жұмыс орындарының бір бөлігі онлайн режимге ауысқаны жастардың бір бөлігінің қаладан ауылдық жерге (ата-анасының тұрғылықты жеріне) кетуіне себеп болды. Осыған байланысты, қалалардағы жастар үлесінің азаюы уақытша деп айтуға негіз бар, ол пандемия аяқталғанда қалаға қайта оралатын жастар саны көбейеді деген жалпы трендті өзгертпейді.

¹ Стандарт ауытқу – уақыт өте келе қандай да бір индикатор (мысалы, баға) қаншалықты серпінді өзгертетінінің көрсеткіші. Басқаша айтқанда, бұл көрсеткіш неғұрлым үлкен болса, бірқатар мәннің өзгергіштігі (құбылмалылығы) соғұрлым күшті болады.

2021 жылдың бірінші жартыжылдығында жастардың жалпы санындағы қала жастарының үлесі 56,2% болған, көріп отырғанымыздай, қала жастарының саны ауыл жастары санынан артық. Бұл теңгерім бұрын да байқалған. Сонымен, 1990 жылдары және әсіресе 2000 жылдардың алғашқы онжылдығында бұл көрсеткіш 55% деңгейінде сақталды. Кейінгі онжылдықтағы динамика 2010 жылдардың екінші жартысында қала жастарының үлесі артқанын көрсетеді. Онжылдықтағы жалпы динамика +1,2% болды. Ең жоғары көрсеткіштер 2017–2019 жылдары тіркелген. Алайда содан кейін, 1.6-суретте көрсетілгендей, қала жастарының үлесі төмендей бастап, 2020 жылы 0,6%-ға азайды. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығындағы деректерге сәйкес тағы да 0,2%-ға азайған. Бұл ең алдымен Covid-19 індетіне байланысты. Пандемия кезіндегі экономиканың қызмет көрсету секторындағы

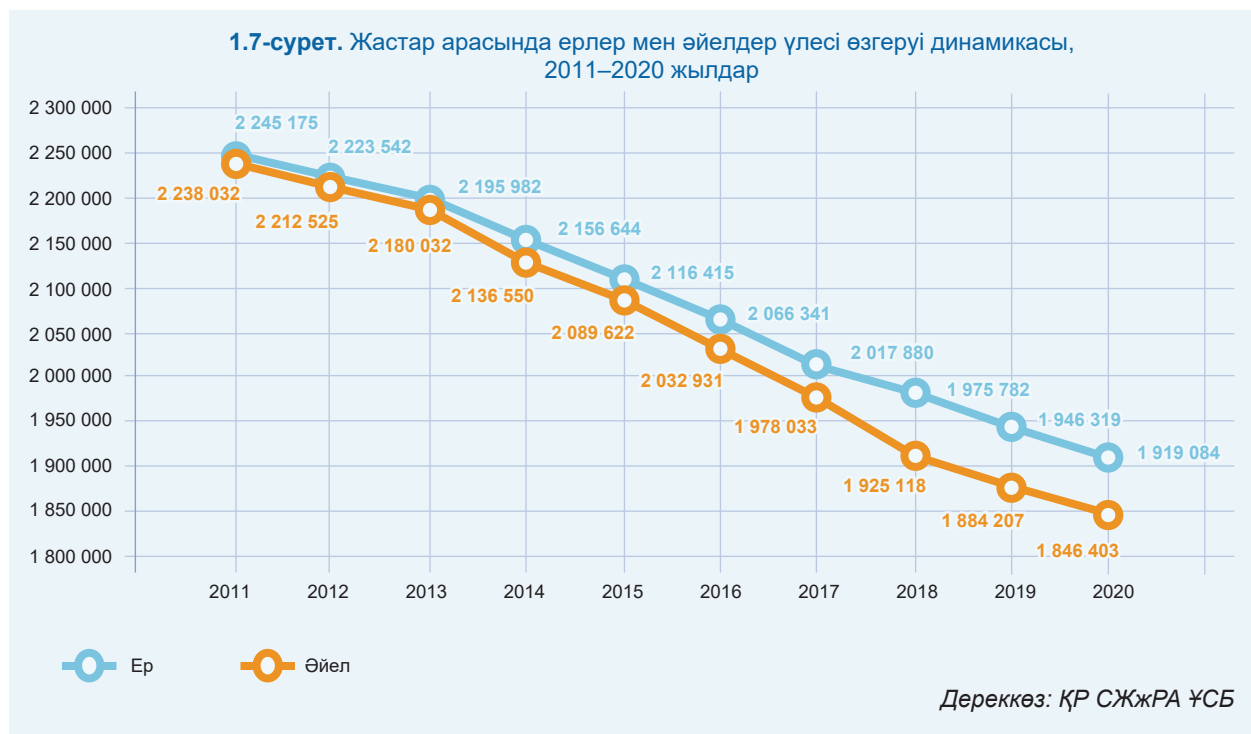
1.6-сурет. 2011–2020 жылдардағы қала жастарының үлесі (%)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Жастардың жынысына қарай таралуына да назар аударған абзал. ҚР СЖЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында жастар арасында ерлер – 1 910 084 адам немесе 51,08%, әйелдер 1 829 457 адам немесе 48,9% болған. 1.7-суреттегі таралудан көрініп тұрғандай, он жыл бойы аз да болса ерлердің басымдығы байқалып келеді. Сонымен қатар ерлер саны артуының айқын тенденциясы байқалады. Сонымен, 2011 жылы жігіттер мен қыздар арасындағы айырмашылық 0,2% болса, 2021 жылы 1,9% болды. Дегенмен әйелдер мен ерлер саны арасындағы айырмашылық тенденциясы 2010 жылдардың екінші жартысында айқынырақ көріне бастады. Бірінші жартыжылдықта ерлер үлесінің жылдан жылға өсуі орта есеппен 0,1% болса, екінші жартыжылдықта ол шамамен 0,3%-ға дейін өсті.

Елдің түрлі өңіріндегі гендерлік теңгерім туралы айтқанда бір қызық үрдісті атап өтуге болады: жастар арасындағы қыздар үлесі тек үш әкімшілік-аумақтық бірлікте – қалаларда басым. Облыстардың бәрінде, керісінше, жастар арасында ерлер көбірек. Бұл Түркістан (52,9%), Солтүстік Қазақстан (52,4%), Алматы (52%) және Қызылорда (52%) облыстарында айқын байқалады. Республикалық маңызы бар үш қалада әйелдер үлесі басым болуына не себеп? Өңірлер бөлінісінде 0–14 жастағы балалар арасында ұлдар таралымына қарасақ, олар барлық облыста, соның ішінде республикалық маңызы бар үш қалада да басым екені байқалады. Қыздарға қарағанда ұлдар көп туатыны аян. Демек Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкентте жастар арасында қыздар саны басым болуы ішкі мобильдік процесіне байланысты. Мысалы, ата-аналардың едәуір бөлігі қыздарын республикалық маңызы бар үш қалада шоғырланған университеттерге жоғары білім алуға жіберуі мүмкін.

1.2 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ТУУ ЖӘНЕ ӨЛІМ-ЖІТІМ

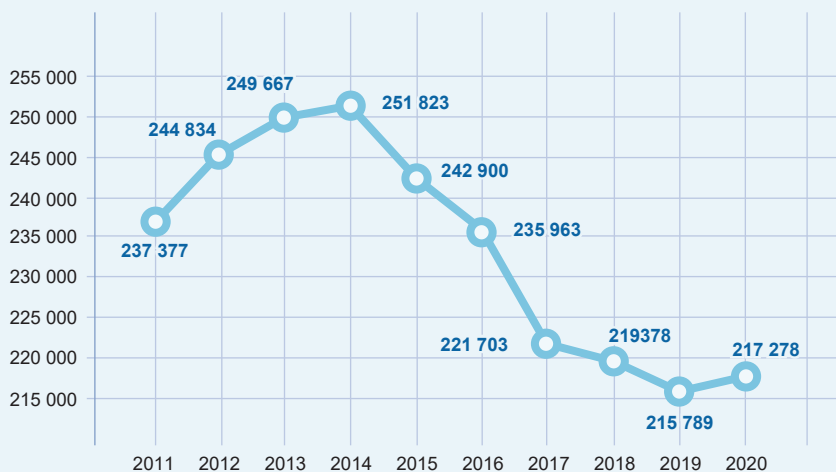
ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің ақпаратына сәйкес 2020 жылы бала туу саны 4,7%-ға күрт артқан, мұндай шың соңғы рет 1987 жылы байқалған. Сонымен қатар ҚР СЖЖРА ҰСБ деректері бойынша 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында жастар арасында бала туу көрсеткіші 108 997 адам болған. Кейінгі онжылдықтағы үрдіс жастар арасындағы туу деңгейі төмендегенін көрсетіп отыр. 1.8-суретте көрсетілгендей, жаңа туған нәрестелер саны 2014 жылға дейін өсіп келген, содан кейін жаппай туу көрсеткіштері төмендеуі үрдісі басталады. Бұл көрсеткіш 2019 жылы ең төменгі деңгейге жетіп, осы кезеңде жас аналардың туу деңгейі 215 789 нәресте болған. Содан кейін бала туу деңгейі кішкене артқаны байқалады, қазіргі мәліметтерге сүйенсек, ол тенденция 2021 жылы да жалғасуы мүмкін.

Жастар арасында туу бойынша жас құрылымына назар аударған абзал. Мәселен, 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында жаңа туған нәрестелердің 50% 25–28 жас аралығындағы жас тобына тиесілі болды. Дүниеге келген сәбилердің 47,3% 19–24 жас аралығындағы әйелдерден, 2,7% – 14–18 жас аралығындағы қыздардан туған. Сондай-ақ жас аналар арасында үлкен топтағы (25–28 жас) жастар өкілдері үлесі артқанын да атап өткен жөн. Бұл үрдіс кейінгі жылдары айқын байқалып келе

жатқаны 1.9-суреттен де анық көрініп тұр.

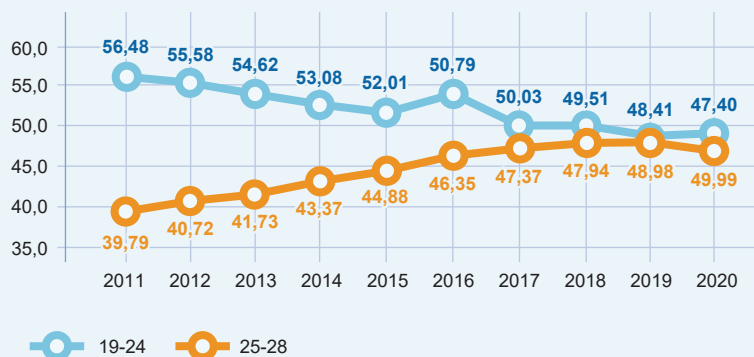
Ұзақ уақыт бойы туу саны 19–24 жастағы әйелдер арасында басым болып келді. Алайда он жыл ішінде осы жас тобында туу үлесі біртіндеп төмендегенін байқаймыз. Жас аналар біртіндеп есейе бастайды. 2019 жылы алғаш рет 25–28 жас аралығындағы әйелдер арасындағы туу үлесі 19–24 жас аралығындағы жас тобындағы туу үлесінен асып түсті. Жалпы, жас ананың орташа жасы ұлғаюы бүкілөлемдік тренд саналады. Алайда Қазақстанда демографиялық құрылымның ерекшеліктерін де ескеру қажет, өйткені жастар құрылымында 19–24 жас аралығындағы жастар саны аз. Қазір осы жастағы жастар қатарына туудың ең төмен деңгейі тіркелген 1996–2002 жылдар аралығында дүниеге келгендер жатады. Жалпы әлемдік үрдіспен қатар 19–24 жастағы әйелдер арасында туу үлесінің төмендеуі жастардың гендер-жас құрылымының

1.8-сурет. Туу көрсеткіштері динамикасы, 2011–2020 жылдар

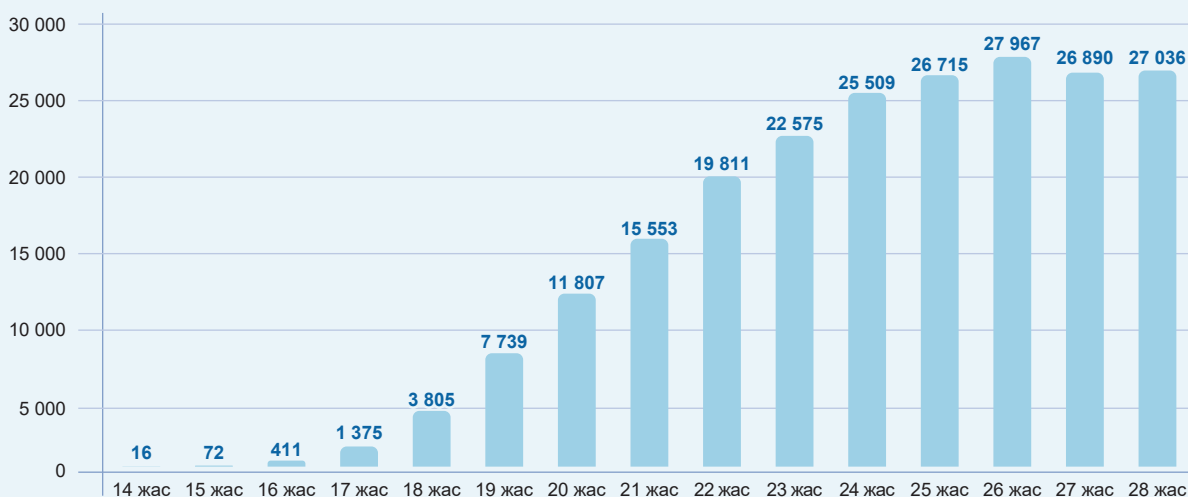
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.9-сурет. Жаңа туған нәрестелер үлесінің жастардың жас топтарына шаққандағы динамикасы, 2011–2020 жылдар (%)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.10-сурет. Жаңа туған нәрестелердің аналардың жасына шаққандағы саны, 2020 жыл

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

ерекшеліктеріне де байланысты (бұл жас тобында әйел саны аз). 2000 жылдардың ортасында және одан кейін дүниеге келген әйелдер 19–24 жас аралығындағы топқа кіре бастағанда туу теңгерімі өзгереді деп болжауға болады. Дегенмен бұл уақытша өзгеріс болып шығуы мүмкін, ал ананың орташа жасы өсетін жалпы тенденция жалғаса бермек.

25–28 жас аралығындағы жас тобында бала туу шыңы қай жылдарға келетінін түсіну үшін ананың жасына қарай туу деңгейіне үңіле қарау керек. Мысалы, 2020 жылғы деректерге сүйенсек, ең жоғары нүкте 26 жаста белгіленгені айқын байқалады.

Бала туу құрылымына кеңірек қарап, жаңа туған нәрестелердің қай үлесі жастарға келетініне назар аударған жөн. Қоғамда жастар халықтың репродукциялық жаңғыруына үлес қосатын негізгі топ деген пікір қалыптасқан. Алайда жалпы әйелдің бала туған кездегі орташа жасы өсуі тенденциясы, сондай-ақ жастардың жас құрылымындағы өзгерістер осы жағдайға сын тұрғысынан қарауға мүмкіндік береді. 1.11-суретте жалпы бала туу құрылымында жастар арасында бала туу көрсеткіштері төмендегені көрінеді. Мәселен, ең жоғары көрсеткіш нәрестелердің 64,47% 14–28 жастағы әйелдерден туған 2013 жылы тіркелген. 2020 жылы әр екінші бала 14–28 жастағы әйелден туған. Көрсеткіштер айтарлықтай төмендеуіне себеп ең алдымен жас құрылымының ерекшеліктеріне байланысты. Жастар арасындағы туу көрсеткішінің төмендеуі 1980 жылдары туғандар біртіндеп қосылып жатқан 30+ жас тобындағы айтарлықтай жоғары туу көрсеткіштеріне байланысты (жоғарыда айтылғандай, бұл кезеңде туудың ең жоғары көрсеткіштері тіркелген).

«Қала-ауыл» бөлінісіне назар аударсақ, 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында аналары қалада тұрған жаңа туған нәрестелер үлесі 56,21% болған. Кейінгі онжылдықтағы үрдіс қала жастары арасында бала туу үлесі тұрақты артқанын көрсетеді (орта есеппен жылына 0,3%). 2020 жылы бұл көрсеткіш төмендегені байқалған, алайда ол пандемияға байланысты болуы мүмкін, сондықтан жалпы тенденцияның уақытша өзгеруі деп қарастырылады.

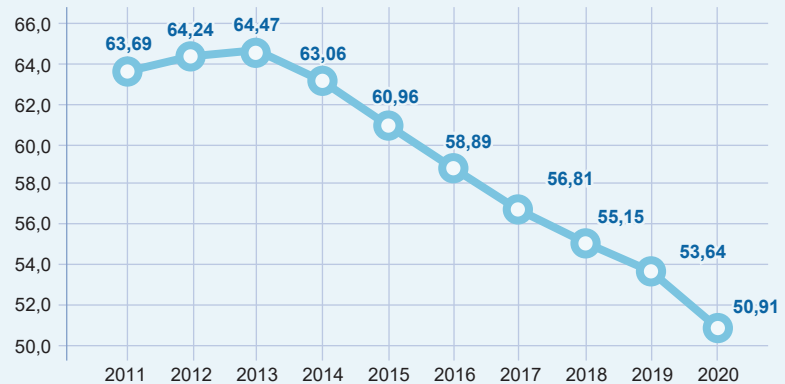
Балалардың дүниеге келген реті бойынша бөлінуі 1.13-суретте көрсетілген. Балалардың көбі тұңғыш (үлесі шамамен 43–45% аралығында құбылады), екінші (32–34,5%) немесе үшінші (12–17,5%) болып туған.

Ресми статистикаға сәйкес 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында жастар арасында 1 431 өлім-жітім тіркелді. Кейінгі онжылдықтағы нәтижелер өлім-жітім тұрақты азайғанын көрсетіп отыр. 1.14-суретте көрсетілгендей, жастар арасындағы өлім-жітім орнықты азайғаны байқалады.

Өлім-жітім азаюы жастар саны азайғанының салдары ғана емес. Бұл өлім-жітім ко-

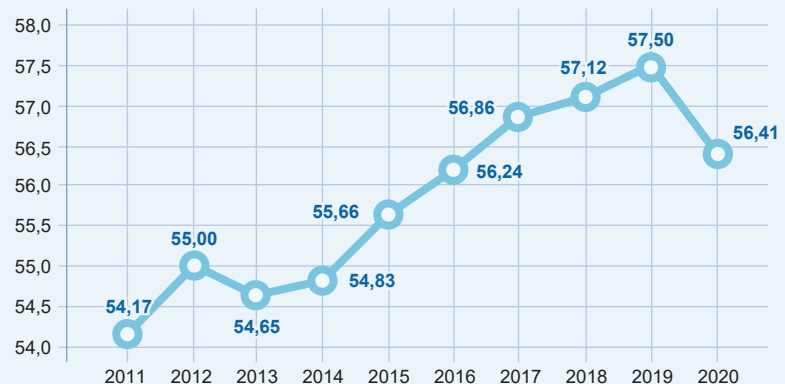
эффициентін есептеу кезінде айқын көрінеді (1.15-сурет). Мәселен, кейінгі онжылдықта 10 000 жас адамға шаққандағы өлім-жітім саны 13-тен 7,5 жағдайға дейін азайды. Осылайша жастар арасындағы өлім-жітім көрсеткіштері азаюы тұрғысынан жағдай айтарлықтай жақсарды. Бұл ретте болған оқиғаның нақты себептерін анықтау үшін қосымша зерттеу жүргізу аса маңызды, содан кейін жастар саясатын жүзеге асыруда алған білімді тиімді қолдануға болады.

1.11-сурет. Жаңа туған нәрестелердің жалпы санынан жас ата-аналарға шаққандағы жаңа туған нәрестелер үлесі, 2011–2020 жылдар (%)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.12-сурет. Қалада туған сәбилер үлесі, 2011–2020 жылдар (%)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

«Қала-ауыл» деп бөліп қарастырғанда өлім-жітімнің стандартталған көрсеткіштері ауылдық жерлерде жоғары болады. Абсолют көрсеткіштерге назар аударсақ, қалалық ортада өлім-жітім саны аз да болса көп. Мысалы, 2020 жылы қалада 1 464 өлім-жітім тіркелсе, ауылда бұл көрсеткіштің мәні – 1 350. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында қалада және ауылда жастар арасында өлім-жітім саны сәйкесінше 774 және 657 жағдай болды. Алайда қалада ауылдық жерлермен салыстырғанда жастар саны көп екенін ескеру қажет. Сондықтан стандартталған көрсеткіштерге қайта шаққанда жағдай өзгереді. Нәтижелер 1.16-суретте көрсетілген.

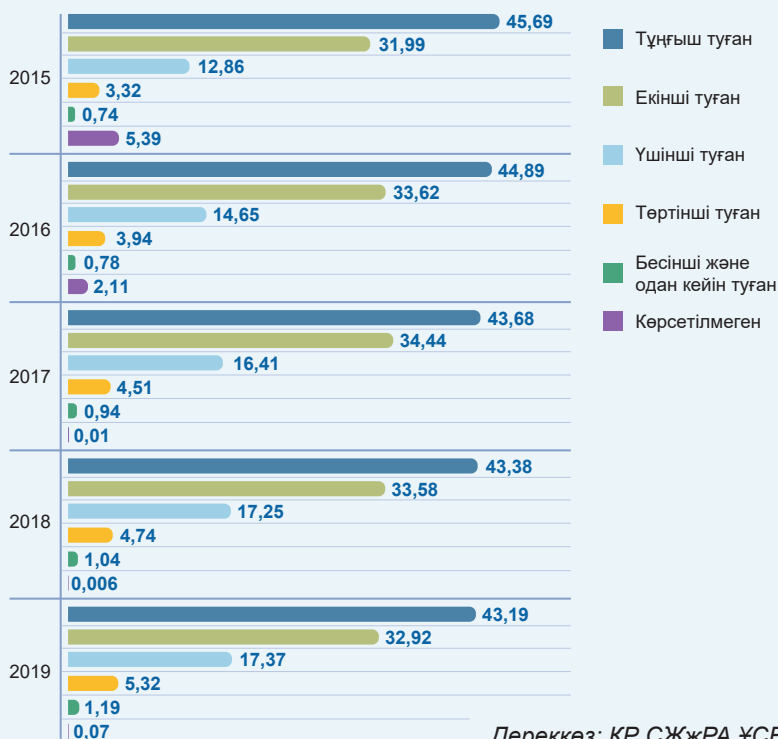
Жастар арасындағы өлім-жітімді бір мезгілде тұрғылықты жері мен жынысы тұрғысынан қарастырсақ, онда ауылдық жерлерде тұратын ер адамдар ең осал топ екені байқалады. Керісінше, проблемасы бәрінен аз топқа қалада тұратын жас әйелдер кіреді.

1.3 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ НЕКЕ МЕН АЖЫРАСУ

ҚР СЖЖРА ҰСБ мәліметтері бойынша 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 83 705 жас азамат – 37 669 ер адам және 46 036 әйел некеге тұрған. 2020 жылы, ресми статистикаға сәйкес, жастар арасында 80 172 ер адам және 96 252 әйел некеге тұрған. Көріп отырғанымыздай, көрсеткіштен некеге тұрған ерлер мен әйелдер арасындағы жүйелі айырмашылық байқалады – әйелдер саны үнемі басым. Бұл айырмашылықтың себебі – ер адамдар әйелдерге қарағанда кешірек отбасын құратынында ғана.

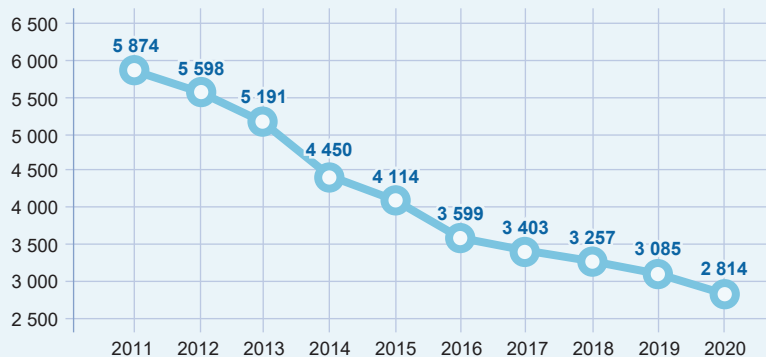
2021 жыл әлі аяқталмағандықтан, неке коэффициентін есептеу мүмкін болмай тұр, сондықтан 2020 жылғы мәліметтерге ғана жүгінеміз. Неке коэффициенті 1000 ер адамға шаққандағы 41,78 жағдайдан

1.13-сурет. Балалар үлесінің дүниеге келген реті бойынша арақатынасы, 2015–2019 жылдар

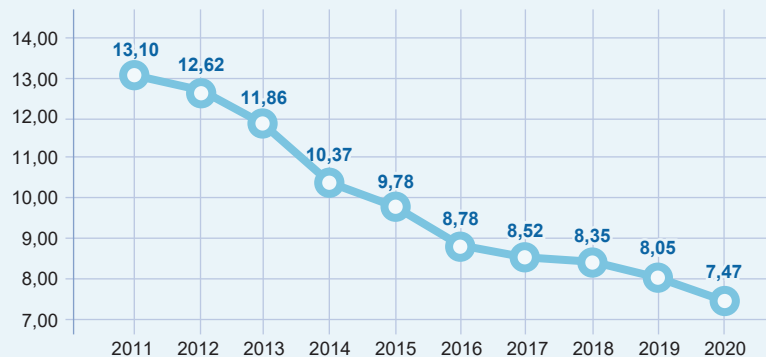
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.14-сурет. Жастар арасындағы өлім-жітім көрсеткіштері динамикасы, 2011–2020 жылдар

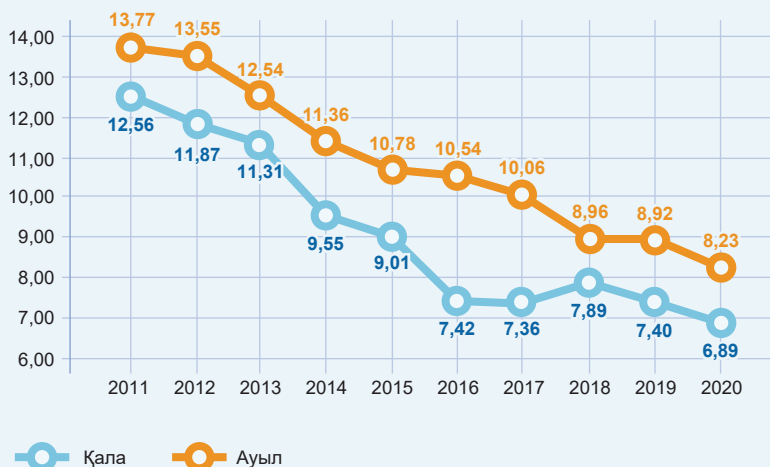
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.15-сурет. Өлім-жітім коэффициенті динамикасы, 2011–2020 жылдар

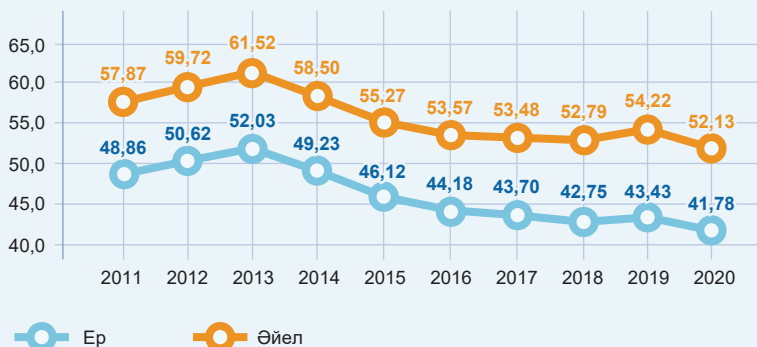
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.16-сурет. Өлім-жітім коэффициенттерінің «қала-ауыл» бөлінісіндегі динамикасы, 2011–2020 жылдар

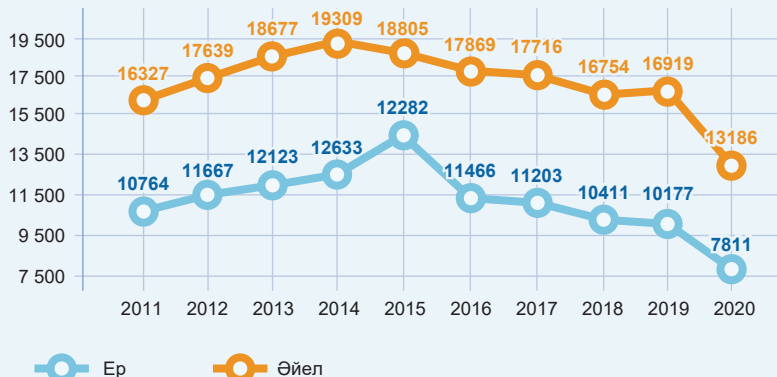
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.17-сурет. Неке коэффициенттерінің жынысқа қарай динамикасы, 2011–2020 жылдар

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.18-сурет. Ажырасу санының жынысқа қарай динамикасы, 2011–2020 жылдар

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

және 1000 әйелге шаққандағы 52,13 жағдайдан құралады. Сонымен қатар кейінгі онжылдықта жастар арасындағы неке коэффициенті төмендеп келеді. Мәселен, әйелдерге қатысты көрсеткіш 2011 жылғы 57,87%-дан 52,13%-ға, ерлер арасында көрсеткіш 48,86%-дан 41,78%-ға дейін төмендеді. Жыныс арасындағы теңгерімді айтсақ, ерлер арасындағы көрсеткіштің төмендеуі біршама қарқынды екенін атап өтуге болады. Көрсеткіштер сырттай симметриялы көрінгеніне қарамастан, 1.17-суретте көрсетілгендей, ерлердің көрсеткіштері сәл тезірек төмендейді. Мәселен, 2011 жылы некеге тұрған әр 100 әйелге шаққанда 84 үйленген ер адам келеді. 2020 жылға қарай теңгерімсіздік артқаны байқалады: әр 100 әйелге 80 ер адамнан келген.

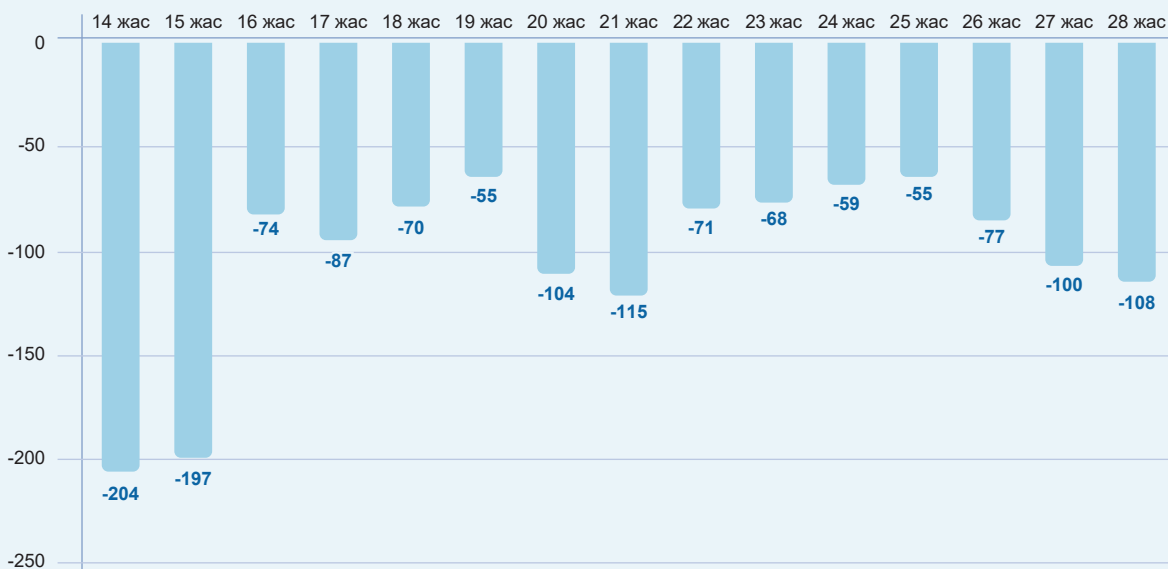
2020 жылы ерлер арасында ажырасу көрсеткіші – 7 811 адам, ал әйелдер арасында 13 186 адам болды. Кейінгі онжылдықта ерлер мен әйелдер ажырасуындағы динамиканың айқын төмендеуі тенденциясы байқалады. Мәселен, кейінгі онжылдықта әйелдер мен ерлер арасындағы ажырасу санының жалпы көрсеткіші шамамен үш мың жағдайға азайды.

Статистикалық деректерге сәйкес неке мен ажырасудың арақатынасы мынадай болды: ерлер арасында 1 ажырасуға 10 неке келсе, әйелдер арасындағы арақатынаста 1 ажырасуға 6 некеге дейін келді. Осылайша, ажырасу саны әйелдер арасында басым екені байқалады, ажырасу коэффициенті де осыны меңзейді. Ерлерде ажырасу саны 1000 адамға шаққанда – 5,23, ал әйелдер арасында – 8,98.

1.4 ЖАСТАРДЫҢ СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ МИГРАЦИЯСЫ

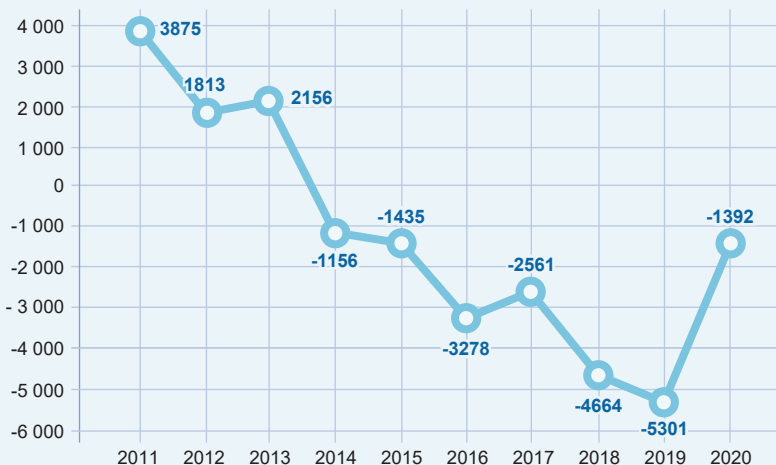
Миграция процестері – әлеуметтік-демографиялық ахуалдың маңызды құрамдас бөлігі. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында миграция сальдосы 1 444 болды. Миграцияны жас топтары бөлінісінде қарау 1.19-суретте көрсетілген. Бөліністе миграция шыңы 14–15 жасқа

1.19-сурет. Жас топтары бөлінісіндегі миграция сальдосы (2021 жылдың бірінші жартыжылдығы)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

1.20-сурет. Миграция сальдосы динамикасы, 2011–2020 жылдар

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

келетіні байқалады. Сондай-ақ миграция өсуі 20–21 және 27–28 жас аралығында да тіркеліп отыр. 2020 жылы миграция сальдосы теріс нәтиже көрсетіп, 1 392 адам болған.

Теріс миграция сальдосы 2014 жылдан бері тұрақты тренд болып келеді. Қазір миграцияның ең жоғары көрсеткіші 2019 жылға келеді (2011–2020 жылдардағы миграция сальдосының көрсеткіштері 1.20-суретте көрсетілген). 2020 жылы теріс миграция сальдосы көрсеткіштері айтарлықтай төмендегені байқалады, бірақ бұл, ең алдымен, пандемия салдарынан және миграция ағындары жалпы айтарлықтай азайғанынан туындаған.

«Жастар білім алғаннан кейін олардың елге қайтуын қамтамасыз ету үшін лайық жұмысқа тұру мүмкіндіктерін, тұрғын үймен қамтамасыз ету, әлеуметтік және демалыс инфрақұрылымының болуы және т.с.с. жас мамандарды ынталандыру шараларын ұсыну қажет. Ол үшін кәсіпорындар мен ұйымдар басшыларымен бірлесе отырып қала мен аудан әкімдіктерінің күшімен маман даярлау жөнінде меморандум жасау, шекара маңындағы шетелдік жоғары оқу орындарында көшпелі вакансия жәрмеңкелерін өткізу, жас әрі табысты мамандармен кездесу өткізу қажет».

Сарапшы, облыс әкімдігінің ішкі саясат өкілі

1.21-сурет. Миграция ағындарының облыстар бөлінісіндегі динамикасы, 2015–2019 жылдар

Қазақстан Республикасы	-1437	-3278	-2561	-4664	-5301
Ақмола облысы	816	-7012	-1362	-1808	-2094
Ақтөбе облысы	-1252	-1262	-283	-523	-796
Алматы облысы	-6136	-4384	-2491	-5196	-7968
Атырау облысы	-429	-190	376	581	17
БҚО	395	-1231	-865	-968	-1161
Жамбыл облысы	-4906	-7070	-6101	-3964	-4803
Қарағанды облысы	-1071	-4043	-2967	-2651	-2703
Қостанай облысы	-75	-2505	-1624	-1353	-1843
Қызылорда облысы	-2729	-4037	-2148	-1884	-1961
Маңғыстау облысы	1196	-109	606	750	1747
Павлодар облысы	-706	-2117	-1750	-1209	-1373
СҚО	-1398	-3055	-1953	-1303	-1647
Түркістан облысы (ОҚО)	-9350	-15720	-14752	-28119	-2713
ШҚО	-2983	-5508	-4613	-3801	-4339
Нұр-Сұлтан	-10	38194	15853	7986	12244
Алматы	27 201	16771	14765	13180	15807
Шымкент			6748	25618	-1715
	2015	2016	2017	2018	2019

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

ретте Каспий маңындағы екі облыста аздап оң теңгерім, ал Ақтөбе және Батыс Қазақстан облыстарында, керісінше, аздап теріс теңгерім байқалады. Соңғы үшінші түр – донор өңірлер – республиканың қалған өңірлерінің бәрі.

Сонымен қатар қазақстандық жастар арасында миграцияға деген көзқарас әжептәуір жоғары екенін атап өткен маңызды. «Жастар» ҒЗО жүргізген «Шекара маңындағы өңірлердегі жастардың оқу және еңбек миграциясының ерекшеліктері» әлеуметтану зерттеуінің нәтижелері жастардың 32,5% республика шегінде тұрғылықты жерін ауыстырғысы келетінін көрсетеді. Бұл ретте жақын арада елден тыс жерге барғысы келетіндер, сондай-ақ келешекте ондай қадамға дайын адамдар саны аз – респонденттердің 20,9% болды.

Өңірлер бөлінісіндегі миграцияға үлкен диспропорция тән. Бір өкініштісі, 2020 жыл бойынша толық дерек жоқ, сондықтан біз 2011–2019 жылдардағы мәліметтерге жүгінеміз. Сондай-ақ Covid-19 пандемиясының салдарынан 2020 жыл ерекше болып өткенін түсіну керек, сондықтан талдау үшін «стандарт» уақыт кезеңіндегі деректерді таңдаған дұрыс болар.

2011–2019 жылдардағы миграция ағындары әкімшілік-аумақтық бірліктердің бірнеше түрін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Бірінші түрі – республикалық маңызы бар қалалар да кіретін тартылыс орталықтары. Оларға үлкен оң миграция сальдосы тән. Екінші түрі – шамалы теріс немесе оң теңгерімі бар (-5000-нан +5000-ға дейін) орташа миграция сальдосы бар өңірлер. Оларға Қазақстанның батыс облыстары жатады. Бұл

ҰСЫНЫМДАР

1. Заңнаманы жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеуге қатысты проблемаларды шешу мақсатында *орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* зерттеудің инновациялық әдістерін (форсайт, әсерді бағалау әдістері және т.б.) қолдану үшін күшті талдамалық / зерттеу топтарын дамытуы қажет. Мысалы, ана болу жасының «ұлғаюы» бағытындағы үрдіс іс жүзінде елеулі әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге әкелуі мүмкін. Денсаулыққа байланысты мәселелерді қоспағанда (ондай мәселелерді заманауи медицина көмегімен шешуге болады), бұл үрдістің салдарынан маңызды әлеуметтік өзгерістер болуы мүмкін. 20 жастан сәл асқанда бала туған әйелдерге қарағанда отызға келіп қалғанда немесе отыздан асқанда бала туған жас қазақстандық әйелдер карьерасынан бас тартқысы келмей, жұмыс пен үй арасындағы тепе-теңдікті сақтап қалуға тырысады. Бұл әлеуметтік инфрақұрылымға (балабақшалар, мектепке дейінгі білім беру мекемелері және т.б.) мүлдем басқа жүктеме түсетінін білдіреді. Бұл әйелдердің бір бөлігі балалары әлі жұмыс істемейтін немесе еңбек мансабының ең ерте сатысында тұрған кезге қарай зейнет жасына жетеді, бұл да белгілі бір әлеуметтік-экономикалық проблемалардың себебі болуы мүмкін. Жалпы, жас немесе тіпті кәмелетке толмаған балалары бар қарт ата-аналар – әлеуметтік құрылымға айтарлықтай әсер ететін мүлдем жаңа шындық. Бұл проблема қазір жастарға тікелей байланысты болмағанымен, ана болу жасының ұлғаюынан туындайтын салдардың бәрінің алдын алу үшін тиісті шаралар атқарылуға тиіс екенін қазірден бастап түсіну керек.

2. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарын жасағанда осы онжылдықтың екінші жартысы демографиялық қысым феноменімен қатар келе жатқанын ескеруге тиіс: еңбек нарығына жұмыспен қамтуды қажет ететін адамдар саны көбірек болмақ. Бұл бағытта ғылыми ұйымдар, соның ішінде «Рухани жаңғыру» институты жүргізетін форсайт-зерттеулер нәтижелерін, сондай-ақ қазіргі заманғы еңбек нарығына мониторинг жүргізетін «Жаңа мамандықтар атласының» мүмкіндіктерін пайдалану керек.

3. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* бағдарламалар мен жобаларды жасағанда қысқамерзімді, ортамерзімді және ұзақмерзімді кезеңде ықпалды бағалаудың айқын тетіктерін әзірлеп, енгізуі қажет. Бұл ретте ықпалды бағалауды өлшеу жұмысын сыртқы ұйымдар жүзеге асыруға тиіс. Атап айтқанда, солтүстік пен оңтүстік арасындағы жастар үлесі арақатынасындағы теңгерімсіздік азайып қана қоймай, арта түсетінін ескеру қажет. Бұл жастар санын теңдестіруге бағытталған қолданыстағы мемлекеттік бағдарламаларға қарамастан болып отыр. Жастар саясаты саласында қолданыстағы жобаларды агрегациялау және оларды іске асырудың тиімділігін бағалаудың нақты индикаторларын әзірлеу керек.

4. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға* жастардың түрлі санатына негізгі қажеттіліктерді барынша өтеуге арналған, жастардың тұлғасын дамыту, өзін-өзі таныту, таңдаған қызмет саласындағы компетенция деңгейін арттыруды күшейту мәселелеріне қайта бағдарлануына мүмкіндік беретін қолдау бағдарламаларын әзірлеу ұсынылады. Атап айтқанда, жас отбасыларға бірге тұратын алғашқы бірнеше жылында (үш жылға дейін) атаулы қолдау көрсету мүмкіндігін қарастыру қажет, бұл алғашқы кездегі қаржы қауырттығын жойып, жас отбасының одан әрі дамуының ойластырылған стратегиясын құруға көмектеседі. Осы мақсатта (қоса алғанда) 3 жасқа толмаған баласы бар 35 жасқа толмаған ата-ананың біреуіне икемді жұмыс кестесін (жұмыс күнін 2 сағатқа қысқарту немесе қашықтан жұмыс істеу форматы) қалыптастыруға заңнама жағынан мүмкіндік қарастыру ұсынылады.

5. *Денсаулық сақтау министрлігі* жастар өлім-жітімі көрсеткіштерін төмендетудің орнықты тенденциясына себепті тетіктерді анықтай отырып, байыпты зерттеу жүргізуі керек. Осы ретте өлім-жітім абсолют қана емес, сонымен бірге салыстырмалы түрде де төмендеп келеді, ал байқалған төмендеу тұрақты деп бағаланады. Бұл аталған оң үрдісті басқарылмайтын процестер аясынан басқарылатын процестер қатарына ауыстыруға және соның салдары ретінде жастар арасындағы өлім-жітім көрсеткішін одан әрі төмен деңгейде ұстауға немесе тіпті олардың одан әрі төмендеуіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін оңтайлы саясат әзірлеуге мүмкіндік береді.

6. *Білім және ғылым министрлігі* білімді азаматтардың елден көшіп кетуінің алдын алу үшін кәсіптік-техникалық, арнаулы орта және жоғары білім беру жүйесін жетілдіріп, отандық оқу орындарының жастар алдындағы тартымдылығын арттыруы керек. Республикадағы ЖОО білім берудің халықаралық стандарттарына көшкен және көп жағдайда ҚР оқу орындарындағы жоғары білім біліктілігі халықаралық деңгейде танылуын қамтамасыз еткен. Дегенмен Қазақстанда білім алғаны туралы құжаттардың формалды түрде танылуы оқыту сапасы нақты жақсарды деген сөз емес. Әлемдік еңбек нарығындағы үрдістерді ескере отырып, көптеген мамандық бойынша білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңарту мәселесі өзекті болып келеді, жоғары оқу орындары мен колледждердің ғылыми және білім беру әлеуетін және профессор-оқытушы құрамының мотивациясын арттыру керек болып тұр. Білім беру қызметінің субъектілері халықаралық ынтымақтастықты белсенді жолға қоюы, білім алушылар мен ПОҚ арасында академиялық ұтқырлықты дамытуы, жақын және алыс шетелдердегі әріптес жоғары оқу орындарымен ортақ қосдипломды білім беру бағдарламаларын енгізуі қажет.

2-ТАРАУ.

ДЕНСАУЛЫҚ

2-ТАРАУ. ДЕНСАУЛЫҚ

Жастардың денсаулығы болашақ ұрпақ саулығының негізгі құрамдас бөлігі саналады және ең алдымен жастардың күш-жігеріне, нені таңдайтынына және мінез-құлқына байланысты. Жастар арасында салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру БҰҰ Орнықты даму мақсаттарының бірі саналады және оны іске асыру жастардың белсенділігіне тікелей байланысты. «Жастар» F30 жүргізген әлеуметтану зерттеуі² нәтижелеріне сүйеніп, денсаулық профилактикасы мәселелері жастар үшін маңызды екені анықталды, мәселен, респонденттердің 44,8% жылына 1 рет профилактикалық тексеруден өтіп тұрады, 26,1% тексеруден жылына екі және одан көп рет өтсе, 10% ғана ешқашан профилактикалық тексеруден өтпеген. Өз денсаулығының деңгейін бағалауға келсек, респонденттердің 72,3% өзін толық сау деп санайды, 13,1% артық салмаққа немесе көз жанары нашарлағанына байланысты проблемалары барын атап өтті, 11,7% асқынусыз созылмалы ауруға шалдыққан, тек 1,8%-ының созылмалы сырқаты бар. Жастардың пікірінше, салауатты өмір салтын ұстанудың негізгі аспектісі – дұрыс тамақтану (44,5%). Бұдан кейінгі орындарда шылым шегу, алкоголь ішу, есірткі қолдану сияқты жаман әдеттерден бас тарту (27,5%), жүйелі түрде спортпен шұғылдану (22,2%) және гигиена сақтау (20,6%) тұр.

2.1-сурет. Жастардың ойынша салауатты өмір салты

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

2.1 ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК МАҢЫЗЫ БАР АУРУЛАР

Қазіргі әлемде жастардың денсаулығына теріс әсер ететін көптеген фактор бар – бұл дұрыс тамақтанбау, жыныстық жолмен берілетін аурулар, биологиялық және әлеуметтік жетілуге дейінгі жүктілік, темекіні, алкогольді және басқа да есірткі өнімдерін асыра пайдалану. Сондай-ақ жұмыссыздық, шыңдалу перспективалары болмауы, жеке және әлеуметтік қарым-қатынастағы қиындықтар сынды әлеуметтік факторлар жастардың психикалық саулығына әсер етуі мүмкін. Осы тұрғыда жастар арасындағы әлеуметтік маңызы бар аурулардың динамикасын бақылаған маңызды болып тұр.

Туберкулез

Қазақстан көптеген дәріге төзімді (КДТ) туберкулезге³ шалдығудың жоғары деңгейі бар әлемдегі 30 елдің қатарына кіретініне қарамастан, кейінгі бірнеше онжылдықта елде сырқаттану деңгейі айтарлықтай төмендеп келеді. Аурудың шыңы 2002 жылы (100 мың тұрғынға шаққанда 162,5 жағдай) келіп, 2020 жылға қарай 100 мың тұрғынға шаққанда 49,2 жағдайға дейін азайды⁴.

1991 жылдан бастап туберкулез инфекциясы көбінесе 19–24 жас аралығындағы жастар арасында байқалды, 2000 жылдан (4 405 адам) 2008 жылға дейін (4 889 адам) осы жас санатында аурудың өршуі байқалды. 2008 жылғы көрсеткіш 4 889 адамнан 2016 жылғы 1 350 адамға дейін күрт төмендеп, 2020 жылға қарай бұл мәселе бойынша статистика 525 адам деген санды көрсетті. Қалған екі – 14–18 және 24–28 жас санатында салыстырмалы түрде әлсіз динамика байқалады, 1991 жылмен салыстырғанда 2020 жылға қарай екі топта да көрсеткіш екі есе төмендеген.

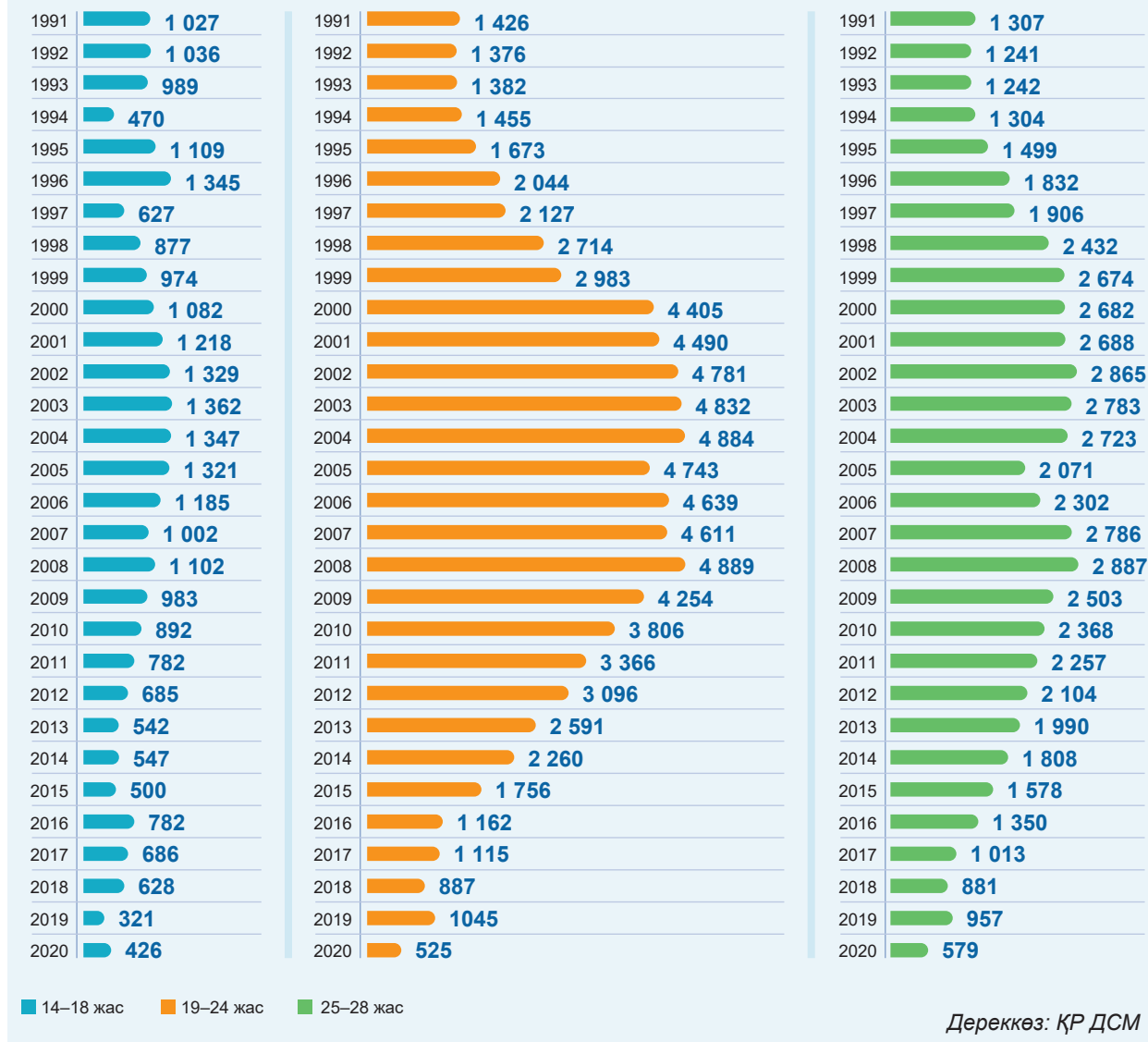
Туберкулезге шалдығу жағдайларының көбеюін болдырмау үшін 1998 жылы ҚР Президентінің жарлығымен туберкулезбен ауыратын науқастарды ДДСҰ ұсынған әдістеме бойынша емдеу бағдарламасы енгізілді. USAID қолдауымен 2008 жылдан бастап 2013 жылға дейін Қазақстанда

² «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі, 2021, 2 000 адам іріктелген жиынтық.

³ Global tuberculosis report 2020 // <https://www.who.int/publications/i/item/9789240013131>.

⁴ USAID агенттігінің сайты // <https://www.usaid.gov/ru/kazakhstan/success-stories/mar-2021-decades-partnership-makes-progress-fight-against-tb>.

2.2-сурет. Туберкулезге шалдыққан жастар саны

ұлттық тіркеу жүйесі құрылды, бұл орталықтандырылған бақылауды, шұғыл емдеуді және емдеу нәтижелерін қадағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Сондай-ақ USAID 2012 жылы дәріге төзімділікті бірнеше сағатта анықтауға мүмкіндік беретін GeneXpert құрылғыларын ұсынды. 2016 жылы агенттік Қазақстанда дәріге төзімді туберкулезді емдеуге арналған жаңа препарат ұсынды.

Туберкулезге шалдыққандарға амбулаториялық және стационарды алмастыратын көмекті кеңейте отырып, туберкулезге қарсы қызметті реформалау аясында барлық өзгеріс 2014 жылы ҚР Үкіметі бекіткен «Қазақстан Республикасында туберкулезге қарсы күрес жөніндегі 2014–2020 жылдарға арналған кешенді жоспарда» көрініс тапты.

Жалпы, елімізде туберкулез ауруын азайту бойынша жүйелі жұмыс жүргізіліп жатқанын атап өткен жөн. Нәтижесінде, жастар арасында аурудың қарқынды өсуі байқалған 2000 жылдардан бастап 2020 жылға қарай көрсеткіштер 2 есе төмендеген.

Вирусты гепатит

Вирусты гепатит әлі де негізгі әлеуметтік маңызы бар аурулардың бірі болып келеді. 2018 жылы Қазақстанда гепатитке шалдыққан 67 мыңнан астам науқас тіркелген, оның ішінде 5,7 мың адамға алғаш рет диагноз қойылған. Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының баспасөз қызметінің мәліметінше, науқастар Алматыда (8 943), Нұр-Сұлтанда (8 088), Түркістан облысында (6 592) және Шымкентте (6 369) өзге өңірлерге қарағанда көп. Жасқа қарай қарастырсақ, Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметінше, 19–24 және 25–28 жас аралығындағы жас азаматтар арасында ауру жағдайы тіркелмеген; 14–18 жас тобында ауырғандар саны азырақ әрі төмендеу үрдісі бар (2020 жылы 2012 жылғымен салыстырғанда 4,5 есе).

Вирусты гепатиттің алдын алу мақсатында 1998 жылы В вирусты гепатитіне қарсы екпе салу бағдарламасы бекітілген. Денсаулық сақтау министрлігінің ресми мәліметі бойынша, бұл бағдарлама ауруды 59,8 есе азайтуға мүмкіндік берді. Қазақстан 2011 жылдан бастап ТМД елдері арасында вирусқа қарсы терапия кепілді көлемдегі тегін медициналық көмек (ККТМК) аясында қамтамасыз етілетін алғашқы елдердің бірі болды.

Әлемдік деңгейде аурудың одан әрі таралуын болдырмау үшін 2016 жылы ДДСҰ осы ауру бойынша вирусты гепатитті адамзатқа қауіп ретінде қарастыратын «Денсаулық сақтау секторының вирусты гепатит жөніндегі 2016–2021 жылдарға арналған жаһандық стратегиясы» атты алғашқы жаһандық стратегиялық құжат әзірледі. ДДСҰ мәліметі бойынша, әлемде шамамен 240 млн адам – В гепатитінің вирусын, ал 130–150 млн адам С гепатитінің вирусын жұқтырған. Құжатта вирусты гепатитті жою мәселесіне ресурс бөлуге үндеуді қолдау жөнінде ұсыным бар. Осылайша, дүниежүзінде гепатитке шалдығу деңгейін төмендету үшін алдын алу шараларын жасауға бағытталған кешенді жұмыс жүргізіліп жатыр.

Онкологиялық аурулар

Жыл сайын қатерлі ісіктен шамамен 9 млн адам қайтыс болады, оның ішінде 400 мың бала мен жасөспірім (нәрестеден бастап, 19 жасқа дейінгі) бар. Онкологиялық аурулар балалар мен жасөспірімдер арасында, әсіресе табыс деңгейі жоғары елдерде өлім-жітімнің басты себептерінің бірі саналады⁵. Халықаралық қатерлі ісікті зерттеу агенттігінің бағалауынша, 2040 жылға қарай жыл сайын онкологиялық ауруларға шалдығудың жаңа жағдайлары саны 47%-ға өсіп, 28,4 миллионға жетеді. Бұл статистиканың басым бөлігі адами капитал дамуы индексі төмен және орташа деңгейдегі елдерге тиесілі⁶. Өкінішке қарай, Қазақстан онкологиялық науқастардың ең көп саны тіркелген 50 мемлекеттің қатарына кіреді.

Денсаулық сақтау министрлігінің деректеріне сүйенсек, онкологиялық аурулар құрылымында бірінші орында – сүт безінің қатерлі ісігі (13,2%), екінші орында – өкпе қатерлі ісігі (10,4%), ал үшінші орында колоректал қатерлік ісігі (9,6%) тұр. Науқастар арасында 56% – еңбекке қабілетті жастағы адамдар. Қатерлі ісіктен болатын өлім-жітім көрсеткіші 2020 жылы 2019 жылғыдан 0,7% азайып, 100 мың жағдайға шаққанда 75,5 болды (яғни 14 150 жағдай). Жастар арасында 2013 жылдан бастап 19–24 жас тобында (2013 жылы – 1 287 жағдай, 2020 жылы – 1 299 жағдай) және 25–28 жас тобында сырқатқа шалдығу жағдайлары аз ғана артқаны (2013 жылы – 1 455 жағдай, 2020 жылы – 1 485 жағдай), ал 14–18 жас тобында 2020 жылғымен салыстырғанда 2 есе өсу байқалады (2013 жылы – 512 жағдай, 2020 жылы – 904 жағдай).

⁵ ДДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>.

⁶ БҰҰ сайты // <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392562>.

Онкологиялық аурулардың алдын алудағы маңызды қадам жас санаттары бойынша міндетті скрининг енгізу болды. Мәселен, 2020 жылы нөлдік және бірінші сатыдағы онкологиялық ауруларға ерте диагноз қою жаңа жағдайлардың жалпы құрылымында 25,5% болды. Бес жылдық өміршеңдік⁷ деңгейі 54% болды (2019 жылы – 52,5%). Елімізде «ҚР денсаулық сақтауды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» және «Қазақстан Республикасында онкологиялық аурулармен күрестің 2018–2022 жылдарға арналған кешенді жоспары» аясында онкологиялық көмекті жетілдіру шаралары жасалды.

Елімізде қатерлі ісік жағдайлары саны күрт артуына байланысты бірқатар іс атқарылды. Диагностикалық көмек көрсетуді және онкологиялық науқастарды емдеуді жетілдіру үшін «Қазақ онкология және радиология ғылыми-зерттеу институты» АҚ мен «Ұлттық ғылыми онкологиялық орталық» АҚ құрылды, өңірлерде 15 онкология диспансері және 452 онкология кабинеті жұмыс істеп жатыр. Сонымен қатар қазіргі кезде елімізде ККТМК аясында жоғары технологиялық әдістемелер бөлігінде сәулемен емдеу қызметтерін көрсетуде жіті тапшылық байқалады. Бұл проблеманың шешімі Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында Радиациялық онкология орталықтарын, оның ішінде Томотерапия орталықтарын құру болды.

Жүрек-қан тамырлары аурулары

Жүрек аурулары 20 жылдан бері бүкіл әлемде өлім-жітімнің негізгі себебі болып келеді: 2000 жылдан бастап жүрек-қан тамырлары ауруларынан қайтыс болғандар саны 2 миллионнан асып, 2019 жылы 9 миллионға жетті. Бүгінгі таңда әлемдегі барлық өлім-жітімнің 16% жүрек ауруларынан болып отыр⁸.

Қазақстанда статистика дерегі бойынша өлім-жітімнің бірінші себебі – қан айналымы жүйесінің аурулары – 36,6 мың адам, жалпы өлім-жітімнің 22%. 2019 жылғымен салыстырғанда инфаркт, инсульт, жүректің ишемиялық ауруы, стенокардиядан болатын өлім-жітім саны 20%-ға артты (6,3 мың жағдай)⁹.

Отандық мамандар жастар арасында жүрек-қан тамырлары ауруларына шалдығу артып барады деп дабыл қағып отыр, үш жылда 14–18 жас аралығындағы науқастар саны 6 есе артып, 2013 жылы – 895 жағдай, 2019 жылы – 6 392 жағдай тіркелген. 2020 жылы ғана бұл үрдіс тоқтап, осы көрсеткіш 1 100-ден астам бірлікке күрт төмендеді. Бұл қашықтан оқыту мен жұмыс істеу және басқа да карантин шараларының нәтижесінде стресс пен шала ұйқы, бұрыс тамақтану үлесі азайып (кафелер мен фаст-фуд өндіретін кәсіпорындардың жұмысына карантин шектеуі қойылғанына байланысты), сондай-ақ 14–18 жас аралығындағы жастарға басқа да жағымсыз факторлардың әсері жойылғаны немесе азайғанының арқасында болуы мүмкін. Сонымен бірге жастардың басқа екі жас тобында онжылдық кезеңде көрсеткіш біртіндеп – 19–24 жас тобында – 7,4 есе және 25–28 жас тобында – 5 есе артқаны байқалады, бұл ретте пандемия жылы кіші жас тобында байқалғандай осы үрдістің өзгеруіне себеп болған жоқ. Шетелдік және отандық ғалымдар аурудың «жасаруының» негізгі себептері ретінде салауатты емес өмір салты, психикалық саулықтың нашарлауы және өз денсаулығына жауапкершілік болмауы деп атайды.

2.5-сурет. Жүрек-қан тамырлары ауруларына шалдыққан жастар саны

⁷ Бес жылдық өміршеңдік – онкологиялық аурулардың көп бөлігі қайталанатын 5 жылдық шартты кезең. Емделген онкопатологияның бәрінде рецидив қаупі бар, сондықтан емделгеннен кейін пациенттер мамандардың бақылауында болады. Негізінен рецидив алғашқы екі жыл ішінде болады.

⁸ ДДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability-worldwide-2000-2019>.

⁹ Қазақстанда 2020 жылы қайтыс болғандар саны 22% артты // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-02/chislo-umershikh-v-kazakhstan-e-z-2020-god-vyroslo-na-22>.

ДДСҰ мамандарының пікірінше, уақтылы дәрілік терапия мен клиникалық араласу арқылы жүрек-қан тамырлары ауруларынан болатын өлім-жітім санын 1/3-ге азайтуға болады, ал 2/3 бөлігі дұрыс тамақтануға, гипертония, жаттығу және темекі шегуді тоқтату сияқты бұрынғы ауруларды бақылауға тәуелді. Қазір ҚР Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында негізгі индикатор шығарылды – жүрек-қан тамырлары, онкология, созылмалы респираторлық аурулардан және қант диабетінен 30–70 жас аралығындағы мезгілсіз өлім-жітім қаупінің деңгейін 15,43%-ға дейін төмендету.

АИТВ, ЖИТС-ке шалдығу

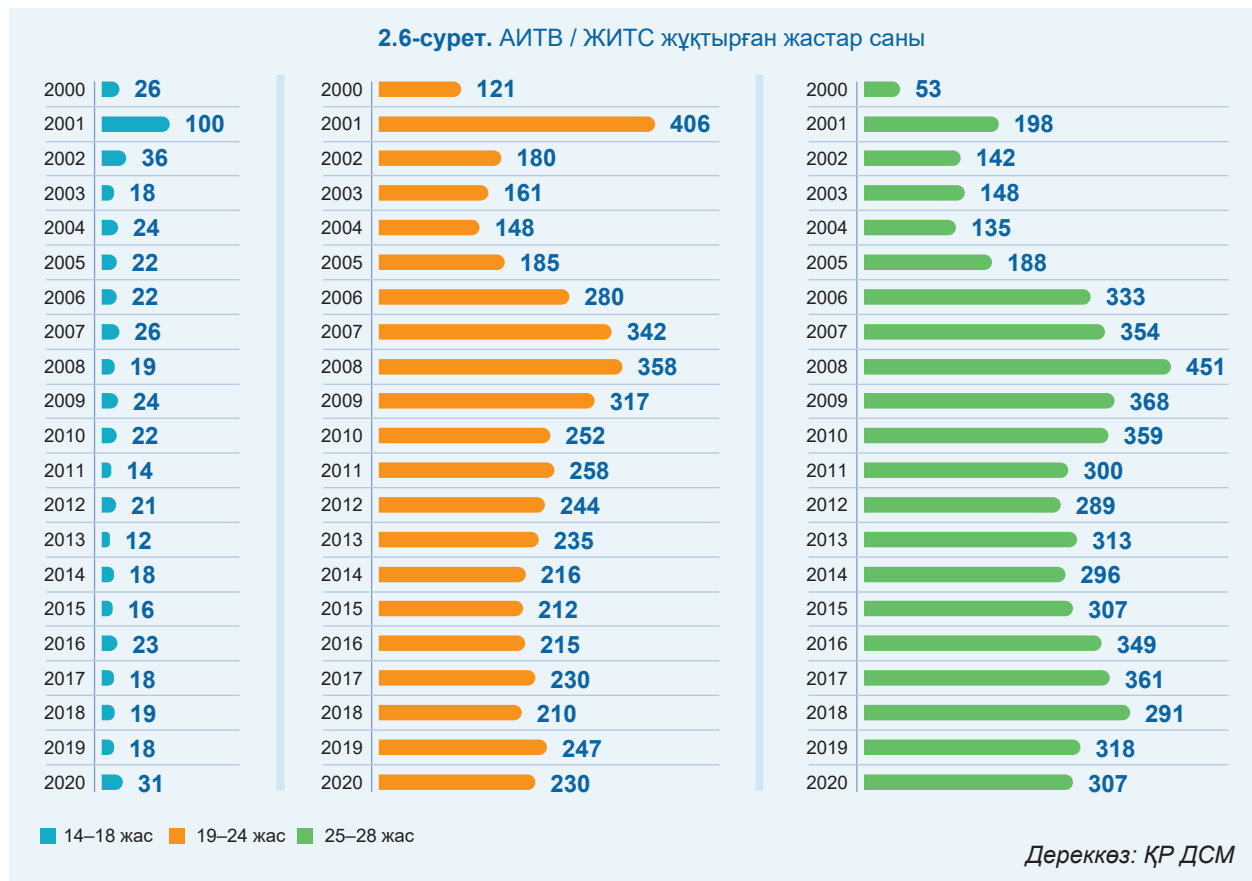
Бүкіл адамзаттың өмірін жақсарту үшін БҰҰ жасаған Орнықты даму мақсаттары кез келген жастағы барша адамның салауатты өмір салтын қамтамасыз ету мен әл-ауқатын жақсартуды қамтиды. Бұл саладағы басым міндет – 2030 жылға қарай ЖИТС індетін тоқтату.

АИТВ инфекциясына қатысты жұмысты ұйымдастырудағы өз саясатында Қазақстан әлемдік қоғамдастықтың ұсынымдарын ұстанады. Мәселен, 2016 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясында ЖИТС-ті жою мәселелері бойынша саяси декларация қабылданып, онда қатысушы елдер үшін 90-90-90 межесі белгіленді. Бұл меже АИТВ-ға шалдығып өмір сүріп жүрген адамдардың 90% өз мәртебесін білуін, АИТВ инфекциясы диагнозы бар пациенттердің 90% антиретровирустық терапия алып жүруін, антиретровирустық терапия алып жүрген пациенттердің 90%-ында вирустық жүктеменің басылуына, яғни қандағы вирус мөлшері «анықталмайтын» деңгейге түсуіне қол жеткізілуін көздейді, сонда АИТВ-ға шалдығып өмір сүріп жүргендер вирусты өзге адамдарға жұқтырмай, өмір сүру ұзақтығы мен сапасын жақсартуына мүмкіндік береді.

Ресми деректерге сәйкес, 2020 жылдың аяғына қарай Қазақстанда АИТВ инфекциясына шалдығып өмір сүріп жүргендер 26 709 адам болды (ұлғайып келеді), оның ішінде жұқтырғандардың 90% (24 135 адам) 15–49 жастағыларға келеді. Еліміздің өңірлері бойынша Павлодар облысы (1000 адамға шаққанда 0,59 жағдай), одан кейін Қарағанды (0,51) және Солтүстік Қазақстан облыстары (0,49) алда келеді¹⁰.

АИТВ/ЖИТС жұқтырған жастарға қатысты 2000–2020 жылдар аралығындағы кезеңде аурудың өсу үрдісі байқалады. Ең жоғары өсу 25–28 жас тобында – 2000 жылғы 53 жағдайдан 2020 жылы 307 жағдайға, 19–24 жас тобында 2000 жылғы 121 жағдайдан 2020 жылы 230 жағдайға жеткені байқалады.

2.6-сурет. АИТВ / ЖИТС жұқтырған жастар саны

¹⁰ Республикалық ЖИТС-тің алдын алу және оған қарсы күрес орталығының сайты // <http://kncdiz.kz/>.

2014 жылдан бастап елде есірткіге қатысты жағдай өршіп, орнықты теріс динамика көрсетіп отырғанын атап өту қажет. Бұған себеп – Қазақстанда бұрын болмаған жаңа синтетикалық және басқа да есірткілер тарала бастап, соның салдарынан 2018-2019 жылдары АИТВ-ның парентералдық берілуі қайтадан көбейгені. Тәуелсіздік жылдары елімізде АИТВ және ЖИТС алдын алуға, емдеуге және оның таралуының алдын алуға қатысты бірнеше нормативтік-құқықтық акті қабылданды. Жалпы Қазақстан GFATM (ЖТБҚК)¹¹, UNAIDS (ЮНЭЙДС)¹², UNICEF (ЮНИСЕФ)¹³, PEPFAR (ПЕПФАР)¹⁴, USAID (ЮСЭИД)¹⁵ сынды шетелдік ұйымдармен тығыз ынтымақтаса жұмыс істеп келеді және ДДСҰ саясатын ұстанып отыр.

Covid-19 коронавирусы инфекциясы

ДДСҰ мәліметі бойынша, Covid-19 пандемиясы жер шарындағы 5 миллионға жуық адамның өмірін қиып¹⁶, вирус дүниежүзіне тоқтаусыз таралып, мутацияланып, жаңа штамдары шығып келеді. Қазақстанда 2021 жылғы 1 қыркүйектегі жағдай бойынша 798 671 адам коронавирус инфекциясына шалдыққаны анықталды¹⁷. Осы аурумен ауырған жастардың санын 2020 жылдың аяғында 7 562 адам болса, оның ішінде 1 378 адам – ауыл тұрғыны. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында ауырғандар саны 1 945 адам, оның ішінде 500 адам ауылдық жерлерден болған.

Айта кетері, жастар арасында коронавирустық инфекциямен ауырғандар саны 2020 жыл қорытындысы бойынша 4,5 есе, ал 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 3 есе артқан.

Пандемия басталған кезде елдердің көбі вирусқа қарсы вакцина жасау жұмысын бастады. Вакцинаға клиникалық сынақ бірқатар елде сәтті өтті. Қазақстан үкіметі отандық QazVac вакцинасын жасау қажет деп ұйғарды. Жаппай ерікті вакциналау 2021 жылдың басында басталып, онда мына вакциналар қолданылады: Ресейде өндірілген «Спутник V», қытайлық «Vero Cell», американо-герман вакцинасы – «Pfizer». Қазақстанда 1 қазандағы жағдай бойынша 7 654 566 адам алған вакцинаның бірінші компонентін салдырған. Толық вакцина салдырғандар, яғни екі компонентті алғандар саны 6 593 598 адамға жетті¹⁸.

2.7-сурет. Covid-19 коронавирустық инфекциясымен ауырып жазылған 14–18 жас тобындағы қазақстандықтар саны

2.2 ЖАСТАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ САУЛЫҒЫ

Жастардың психикалық саулығы жалпы халық саулығының маңызды құрамдас бөлігі ретінде мемлекеттің ұлттық саясатының маңызды бағыты саналады. ДДСҰ бағалауы бойынша 10–19 жас аралығындағы адамдар ортасындағы барлық жаһандық ауру мен жарақаттың 16% психикалық саулықтың бұзылуынан болады екен. 2015 жылдан бергі кезеңде статистикалық деректерді талдау 2020 жылға қарай өмірінде алғаш рет психикалық және мінез-құлық бұзылуы диагнозы анықталған тұлғалар саны азайғанын көрсетіп отыр (9 652 жағдайдан 8 516-ға дейін). 2020 жылы Қазақстанда алғаш рет ауырғандардың жоғары саны анықталуы Қарағанды (100 мың тұрғынға шаққанда 75,5), Қызылорда (100 мың тұрғынға шаққанда 70,8) облыстарында, Шымкент қаласында (100 мың тұрғынға шаққанда 66,8) байқалады. Ел аумағында төмен көрсеткіштер Жамбыл облысында (100 мың тұрғынға шаққанда 25,4), Алматы қаласында (100 мың тұрғынға шаққанда 25,4), Алматы облысында (100 мың тұрғынға шаққанда 20,2) байқалады.

¹¹ АИТВ / ЖИТС, туберкулез және безгеппен күресу жөніндегі жаһандық қор.

¹² БҰҰ АИТВ / ЖИТС бойынша бірлескен бағдарламасы.

¹³ БҰҰ Балалар қоры.

¹⁴ АҚШ Президентінің ЖИТС-ке қарсы күрес жөніндегі төтенше жоспары.

¹⁵ АҚШ халықаралық даму агенттігі.

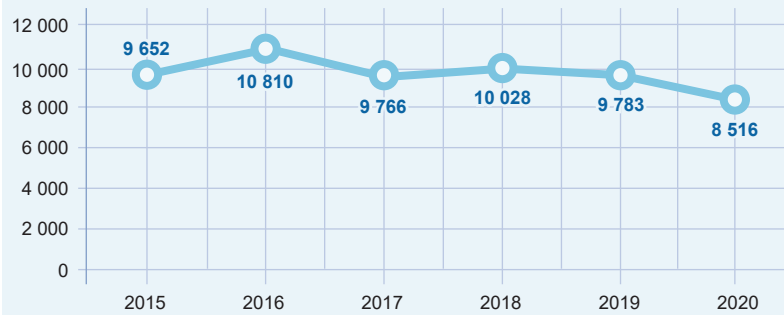
¹⁶ БҰҰ Бас Ассамблеясында ДДСҰ әлем елдерінің көшбасшыларын вакциналарды әділ таратуға, пандемияға дайындыққа және ОДМ-ге жаңа серпін беруге басымдық беруге үндейді. // <https://www.who.int/ru/news/item/17-09-2021-who-calls-on-world-leaders-at-the-un-general-assembly-to-focus-on-vaccine-equity-pandemic-preparedness-and-getting-the-sdgs-back-on-track>.

¹⁷ Corona Virus 2020 // https://www.coronavirus2020.kz/ru/ob-epidemiologicheskoy-situacii-po-koronavirusu-na-23-59-chas-31-dekabrya-2020-g-v-kazahstane_a3736446.

¹⁸ Қазақстан қыркүйек айының аяғына дейін 10 миллион адамға COVID-ке қарсы екпе сала алмады // <https://ru.sputnik.kz/health/20211001/18285636/kazakhstan-vaktsinaciya-covid.html>

Қазақстанда психиатриялық көмек көрсететін мекемелер желісі құрылған: өңірлердің бәрінде 17 психикалық саулық орталығы, Алматы облыстық медициналық-әлеуметтік оңалту және психиатрия орталығы, Республикалық психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығы және жіті бақыланатын мамандандырылған үлгідегі Республикалық психиатриялық аурухана бар. Психикасы мен мінез-құлқында бұзылуы бар адамдарға амбулаториялық медициналық-әлеуметтік көмек 189 кабинетте көрсетіледі.

2.8-сурет. Өмірінде алғаш рет психикасы мен мінез-құлқында бұзылуы (ауруы) диагнозымен тіркелгендер саны

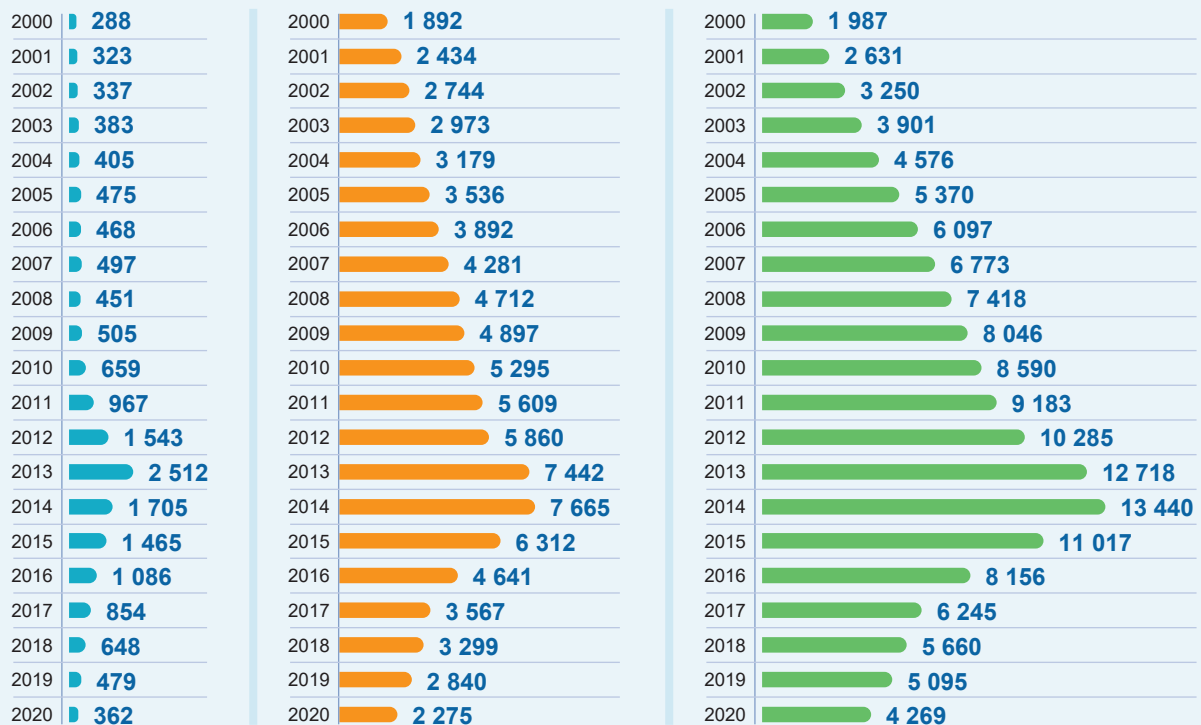

Дереккөз: РПДФПО

Жастардың денсаулығына байланысты, ең алдымен адамның психикасы мен физикалық жағдайына әсер ететін және тұлғасының бұзылуына соқтыратын маңызды проблемалардың бірі – есірткі пайдалану. Нашақорлық жеке адамға ғана емес, сонымен бірге тұтас ұлт саулығына да қауіп төндіреді, өйткені тұтынушы өзге адамдарды шырғалаң шеңберге тартуға тырысады. Қазір әлемде 200 млн нашақор бар деп есептеледі. Есірткі тұтынушылардың көбі 12–35 жас аралығындағылар арасында байқалады, олар есірткіні клубтарда, кештерде, достарымен бірге қолданады¹⁹.

Кейінгі кезде Қазақстанда өмірінде алғаш рет психоактив заттарды пайдалану салдарынан психикасы және мінез-құлқы бұзылуы диагнозы қойылған адамдар саны азайып келеді – 2019 жылы бұл көрсеткіш 15 955 адам болса, 2020 жылы 14 202 адамға дейін азайған. Сонымен қатар 2001–2015 жылдар аралығында жастар арасында барлық жас тобында алкоголь мен есірткі қолдану нәтижесінде психикасы мен мінез-құлқы бұзылуына шалдыққандар саны орта есеппен 5,5 есе артқаны байқалады. Сондай-ақ 2015 жылдан бастап бұл көрсеткіш 2020 жылға қарай орта есеппен 3,7 есе төмендегені байқалады.

2.9-сурет. Алкоголь мен есірткі қолдану салдарынан психикасы мен мінез-құлқы бұзылуынан зардап шегетін жастар саны

■ 14–18 жас ■ 19–24 жас ■ 25–28 жас

Дереккөз: ҚР ДСМ

¹⁹ БҰҰ ресми сайты // <https://news.un.org/ru/story/2018/06/1333242>.

Жастар көбінесе есірткіге тәуелділіктің құрбаны болады. Пайда болған тәуелділік жақын адамдары үшін жеке қайғы мен ауыртпалыққа айналады. Нашақорлық адамның тұлғасының өзгеруіне әкеледі, сарапшылар оны «био-психо-әлеуметтік-рухани» ауру деп атайды. Адам психикасындағы өзгерістер өзін-өзі құрметтеудің, адамгершілік қасиеттердің, психологиялық тепе-теңдіктің жоғалуы түрінде көрінеді. Сондай-ақ әлеуметтік өмірде қоғамнан оқшаулану түрінде өзгерістер болады, бұл әлеуметтік байланыстардың бұзылуына, отбасынан, достардан, жұмыстан айырылуға соқтырады. Ауру қылмыс жасауға итермелеп, түрлі инфекция жұқтыру қаупіне соқтыруы мүмкін. Сондай-ақ мемлекет еңбек ресурстарынан айырылады, психикасында ауытқуы бар адамдар саны артады. Осылайша, мемлекет үшін есірткіге тәуелділерді емдеуге және оңалтуға қарағанда профилактикалық іс-шараларға ресурс бөлу экономикалық тұрғыдан тиімді саналады.

«Менің ойымша, психологиялық негіз дені сау ұлт қалыптастырудың ажырамас бөлігі болуы керек. Мектеп психологтарының қызметін күшейту керек, өйткені суицид бар екенін көріп отырмыз, бұл тұрғыда мектеп психологтарының алар орны орасан деп ойлаймын».

Республикалық жастар ұйымының жетекшісі

Сонымен қатар психикалық саулық бұзылуы жағдайларының жартысы 14 жасқа дейін пайда болатынын, алайда мұндай жағдайлар көбінесе анықталмай және емделусіз қалып жататынын атап өткен жөн. Жасөспірім кезіндегі психикалық саулықтың бұзылуын елемедің есейгенде ауыр зардаптары болуы мүмкін, ол ересек адамның физикалық және психикалық саулығына теріс әсер етіп, толыққанды өмір сүру мүмкіндігін шектейді.

Қазақстанда кейінгі жылдары жастардың психикалық саулығына, атап айтқанда буллинг, лудомания және суицид сынды проблемаларға көп көңіл бөлініп жатыр. Бүгінгі таңда буллинг – дүниежүзіндегі мектептерде жиі кездесетін құбылыстардың бірі. Мектеп оқушыларының көбі агрессиямен, психологиялық қысыммен, қорқытумен, өсек таратумен, бопсалау және өзгелерді қорлаумен бетпе-бет келеді. Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының зерттеуіне сәйкес, әр бесінші қазақстандық жасөспірім буллинг құрбаны немесе қатысушысы болады, жасөспірімдердің 17% мектепте айына бір рет және одан да жиі қорқытып-үркітуге ұшырайды. Ауыл балаларымен салыстырғанда көбінесе қала мектептерінің оқушылары құрбан болады, негізгі жасы – 11 және 13 жас. Буллинг құрбандарының да, оны жасағандардың да психикалық саулығына байланысты ілеспелі проблемалары бар²⁰.

Жаңа технологиялар дамып, әлеуметтік желілер жаппай таралған кезеңде кибербуллинг те кең етек жайды. Жастар қорлайтын хабарламалар жібереді, әлеуметтік желілерде жағымсыз пікірлер жазады, қорлайтын фотосуреттер жариялап, өзгелерді үркітіп, қорқытады. Мамандардың пікірінше, кибербуллинг жасөспірімдердің денсаулығына теріс әсер етеді, психикалық саулыққа қатысты депрессия, мазасыздық, өзін-өзі төмен бағалау, эмоцияның бұзылуы, психоактив заттарды пайдалану және суицидке бейім мінез-құлық сияқты күрделі мәселелердің дамуына ықпал етеді. 11–15 жастағы жасөспірімдердің 12% кем дегенде бір және одан да көп рет кибербуллингке ұшыраған²¹.

Жастардың психикалық саулығын қамтамасыз ету үшін ел үкіметі 2020 жылғы 30 наурызда Баланың құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасында суицидтің көбеюі мәселелерін шешу жөніндегі 2020–2023 жылдарға арналған жол картасын бекітті. Бұдан бөлек, «қорқыту» ұғымын заңнама деңгейінде бекіту және мектептерде буллингтің алдын алу жөніндегі нормативтік құқықтық актіні әзірлеу мәселесі қарастырылып жатыр²².

2018 жылы лудомания мәселесі кең етек жайғандықтан ДДСҰ ауруларды халықаралық жіктегішіне енгізілді²³. Nur Otan партиясының Қоғамдық саясат институтының зерттеуі бойынша «қазақстандықтардың басым көпшілігі лудомания проблемасы өзекті екенін растайды (73,7%). Проблема республикалық маңызы бар қалалардың (75,1%), Түркістан (86,9%), Қызылорда және Батыс Қазақстан облыстарының (сәйкесінше 86%-дан) тұрғындары үшін маңызды. Гэмблингті²⁴ қазақстандықтар көбінесе тәуелділік ретінде қарастырады (66,1%). Тәуелділігі бар адамдар саны бойынша ресми статистика жоғын атап өту қажет. Сауалнамаға қатысқандардың ширек бөлігі (28,2%) қарыз алған, ойын міндеттемелерін төлеу үшін отбасы меншіктерін сатқан адамдарды біледі.

²⁰ ҚР Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының зерттеуі, 2018 жыл // <https://hls.kz/archives/20564>.

²¹ Қазақстанда «қорқыту» ұғымы заңмен бекітіледі, // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778242.

²² Мына жерде: <https://nplus1.ru/news/2018/06/19/updated-mkb>.

²³ Лудомания (лат. ludo «ойнаймын» + ежелгі грек. λυδία «ақылсыздық, «әуестік») - құмар ойынға қызығу, ойынға тәуелділік.

²⁴ Гэмблинг – құмар ойындар ұйымдастыру, қылмыстық кәсіпкерліктің бір түрі.

Бұл көбінесе Алматы (40,4%), Шымкент (38%) және Түркістан облысы (37,4%) тұрғындары арасында байқалады»²⁵.

Суицид – 15–29 жас аралығындағы жастар арасындағы өлім-жітімнің негізгі себептерінің бірі және жол-көлік оқиғаларынан, туберкулезден және тұлғааралық зорлық-зомбылықтан кейін төртінші орында тұр²⁶. Еуропалық өңірде Қазақстан жаһандық орташа көрсеткіш бойынша өз-өзіне қол жұмсаудың таралуы бойынша тоғызыншы орында тұр²⁷. Өкінішке қарай, кейінгі бірнеше жылда елде суицид жағдайының таралуы бойынша алаңдатарлық үрдіс байқалып келеді.

Статистикалық деректерді талдау 14–19 жас санаты үшін өзіне-өзі қол жұмсау әрекеттері санының біртіндеп азайып келе жатқанын көрсетіп отыр. Осы жас санатында ең жоғары сан 2013 жылға келеді (481 жағдай). 2020 жылмен салыстырғанда олардың саны 44,9%-ға азайған (2020 жылы – 216 жағдай). Өзге екі жас санаты үшін (20–24 жас және 25–29 жас) 2015 және 2016 жылдары суицид әрекеттері санының 70%-ға күрт артуы, содан кейін 2017 жылы 50%-ға күрт азаю тән. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 2020 жылдың бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда көрсеткіштердің төмендеуінде ұқсас динамика байқалады.

Аяқталған суицид жағдайларын талдау 14–19 жас санатына аздаған динамика тән екенін көрсетеді. Осы жас санатындағы әрекеттердің ең көп саны 2013 жылы болған (210 жағдай). 2020 жылмен салыстырғанда қазір олардың саны 40,5%-ға азайған (2020 жылы – 85 жағдай). Басқа екі жас санаты (20–24 және 25–29 жас) көп жыл бойы ұқсас динамика болды. 2013, 2015 және 2016 жылдары суицид жағдайлары саны артқаны байқалады. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 2020 жылдың бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда 25–29 жас санатында суицид жағдайлары саны 31%-ға азаюы үрдісі байқалады (2020 жылдың бірінші жартыжылдығында – 215 жағдай).

²⁵ Nur Otan партиясының Қоғамдық саясат институтының зерттеуі, 2019 жыл // <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/21342-problema-ludomanii-trebu-et-operativnykh-i-reshitelnykh-mer-ekspert>

²⁶ ДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.

²⁷ ДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news/item/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>.

Қазақстанда өзіне-өзі қол жұмсау оқиғаларын азайту жалпыұлттық міндет саналады. Сондықтан бұл мәселені мемлекеттік органдар, депутаттар, ғылыми-зерттеу ұйымдары, мектептер, үкіметтік емес ұйымдар түрлі деңгейлерде шешуге тырысып жатыр. Жасөспірімдер мен жастар арасында суицид оқиғаларының алдын алуға қатысты саясатты қалыптастыруға ерекше көңіл бөлініп отыр.

2.3. ӘЛЕУМЕТТІК ИНКЛЮЗИЯ

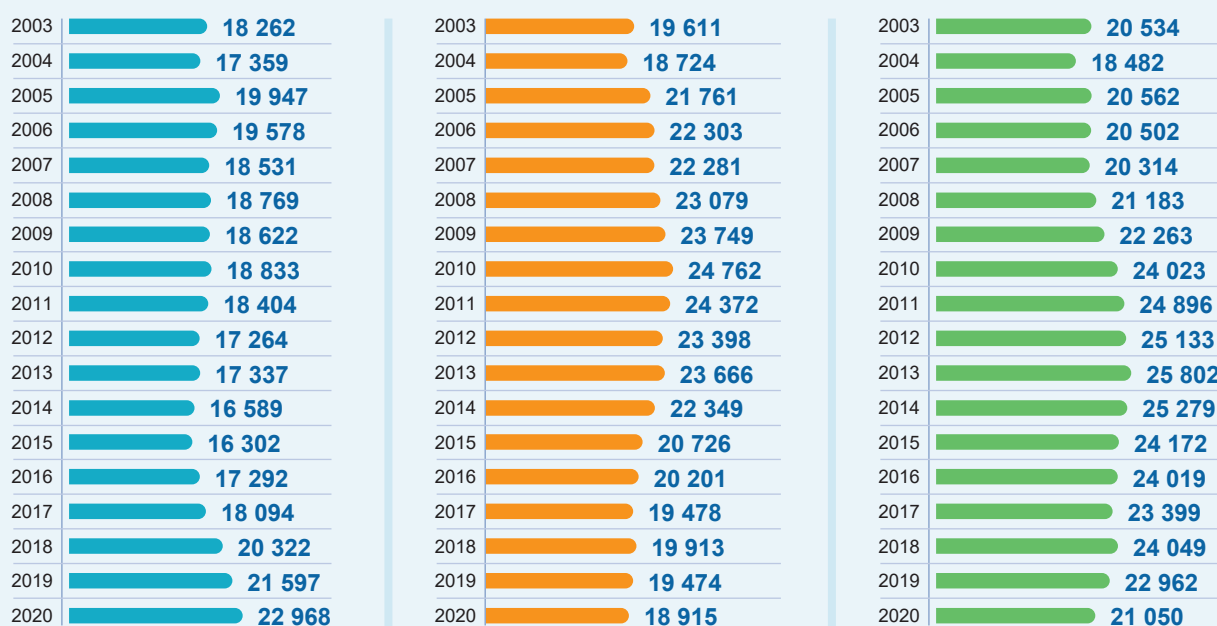
Әлеуметтік инклюзияда әсіресе халықтың қорғалмаған топтарын қоғамға қосу мүмкіндігі маңызды саналады. Азаматтардың осы санатының әлеуметтік өмірге және ондағы шыңдалуға қол жеткізуіне кедергі келтіретін факторлардың бірі – қаржылай қамтамасыз етудің жеткіліксіз деңгейі, кедейлік. Сонымен қатар қоғамдық санада мүгедек адамдар үшін инклюзив білім беруді қамтитын әлеуметтік инклюзияны тар мағынада ұғыну қалыптасқан. Алайда бұл тұжырымдаманың барша азаматтың тең мүмкіндіктерге қол жеткізуіне бағытталған барлық процесті қамтитын кең мағынасы бар. Дегенмен отандық ғылыми-сараптамалық қоғамдастық әлеуметтік инклюзияны көбінесе мүгедек адамдарды қоғамға араластыру тұрғысынан қарастырады.

Қазақстанда тәуелсіздік жылдары мүгедек адамдарды әлеуметтік инклюзиялау үшін белгілі бір қадамдар жасалды. Атап айтқанда, мүгедек адамдарды қоғамға кіріктіру мүмкіндіктері 2005 жылғы 13 сәуірдегі «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» ҚР Заңы қабылданғаннан кейін кеңейді. Осы мақсатты іске асыру үшін қазақстандық әлеуметтік қорғау жүйесі әлеуметтік жәрдемақы, техникалық көмекші (орнын толтырушы) құралдармен қамтамасыз етуді, жеке көмекшінің және ым-ишара тілін білетін маманның қызметтерін ұсынуды көздейді. Мүгедек адамдарға қатысты әлеуметтік саясаттың тағы бір маңызды бағыты – кедергісіз орта қалыптастыру. Уәкілетті орган атап өткендей, әлеуметтік және көлік инфрақұрылымы объектілерінің 90,7% мүгедектердің оңай кіріп-шығуын қамтамасыз ету шараларымен қамтылған.

Өз кезегінде мүмкіндігі шектеулі жастар мен мүгедектігі бойынша әлеуметтік жәрдемақы алушылардың санын талдау 2003 жылдан бастап көрсеткіштер біршама өскенін және 2015 жылға қарай төмендегенін көрсетеді. Бұл динамика жастардың барлық жас тобына тән.

Отбасы үшін ерекше проблема – туысына, көбінесе I топтағы мүгедектігі бар адамдарға, үнемі күтім жасау қажеттігі. 2021 жылғы қазанда мүмкіндігі шектеулі адамдар мен олардың отбасылары үшін жәрдемақы мен тұрғын үй жағдайларының жаңа түрлерін енгізу бөлігінде заңнама жақсарды. Жәрдемақының жаңа түрімен қамқорлыққа мұқтаж 24 мың адам қосымша қамтылады деп күтіліп отыр.

2.12-сурет. Жастар арасындағы мүгедектігі бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы алатындар саны

■ 14–18 жас ■ 19–24 жас ■ 25–28 жас

Дереккөз: ҚР ЕХӘҚМ

Мүмкіндігі шектеулі адамдардың білім беру қызметтеріне қол жеткізуі әлеуметтік инклюзияның құрамдас бөлігі саналады. 2015 жылы Инчонда (Корей Республикасы) «Білім беру 2030» дүниежүзілік білім беру форумында білім берудің трансформациялық тұжырымдамасы таныстырылды. Инчон декларациясы мемлекеттерді инклюзив әрі сапалы білімді тең негізде қамтамасыз етуге, сонымен қатар әр адамға өмір бойы білім алуға мүмкіндік беруге үндеді²⁹.

Қазақстанда кейінгі жылдары ана мен баланы, көпбалалы отбасыларды, мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қорғау жүйесін қалыптастыру үшін көп жұмыс атқарылды. Мәселен, Қазақстанда жәрдемақының кейбір түрі алғаш рет енгізіліп отыр, мысалы 2010 жылы мүгедек баланы тәрбиелеп отырған ата-ананың біріне берілетін жәрдемақы енгізілген болатын. 2009 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде – алушылар саны артқаны, ал 2019 және 2020 жылдары азайғаны байқалады.

Кесте 2.1. Жастар арасында ана мен баланы қолдау бойынша мемлекеттік жәрдемақы алушылар

Жыл	Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы				
	Бала туу бойынша жәрдемақы	Бала 1 жасқа толғанға дейін бала күтімі бойынша жәрдемақы	Көпбалалы отбасыларға арналған жәрдемақы	«Алтын алқа», «Күміс алқамен» марапатталған немесе бұрын «Батыр ана» атағын алған, I және II дәрежелі «Ана даңқы» ордендерімен марапатталған көпбалалы анаға арналған жәрдемақы	Мүгедек баланы (балаларды) тәрбиелеп отырған анаға немесе әкеге, асырап алушыға, қамқоршыға берілетін жәрдемақы
2003	-	-	3 863	2	-
2004	10 781	-	3 904	2	-
2005	9 946	-	3 782	1	-
2006	9 603	96 500	4 046	2	-
2007	11 701	90 597	3 889	2	-
2008	15 536	69 545	4 573	0	-
2009	14 484	69 516	4 866	0	-
2010	14 093	66 788	5 035	8	5 265
2011	15 134	71 893	5 622	4	5 605
2012	12 792	76 028	5 978	6	5 976
2013	20 326	100 164	5 662	9	6 329
2014	20 754	80 987	6 260	10	6 806
2015	19 934	74 685	6 617	9	6 893
2016	32 712	82 442	7 758	15	7 198
2017	26 417	72 706	8 278	11	7 150
2018	28 059	701 48	4 933	0	7 426
2019	23 792	73 733	2 274	9	7 215
2020	25 230	38 130	12 347	16	6 266

Дереккөз: ҚР ЕХӘҚМ

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру қызметтеріне қол жеткізуін қамтамасыз ету мақсатында 2011–2020 жылдарға арналған Білім беруді дамыту бағдарламасында мынадай индикатор көзделген: инклюзив білім беруге жағдай жасаған мектептер үлесі олардың жалпы санының кемінде 70%-ын құрауы тиіс. 2015 жылы Қазақстан Республикасында Инклюзив білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдерін бекіту осы саладағы жұмыстың жалғасы болды. Ресми деректерге сәйкес, инклюзив білім берумен қамтылған жалпы білім беретін мектеп оқушыларының саны 2013 жылы (11 118 бала) көрсеткіш біршама төмендегеннен кейін 2015 жылы 2 еседен аса – 24 404 балаға дейін күрт өсті. Ең жоғарғы мәні 2020 жылға келеді – 33 581 бала.

Бұдан басқа, мүгедек адамдардың құқықтарын кемсітусіз білім алуын қолжетімді ету үшін және мүмкіндіктер теңдігі қағидаты негізінде іске асыру мақсатында Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияға сәйкес, сондай-ақ Мемлекет басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауын орындау үшін «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне

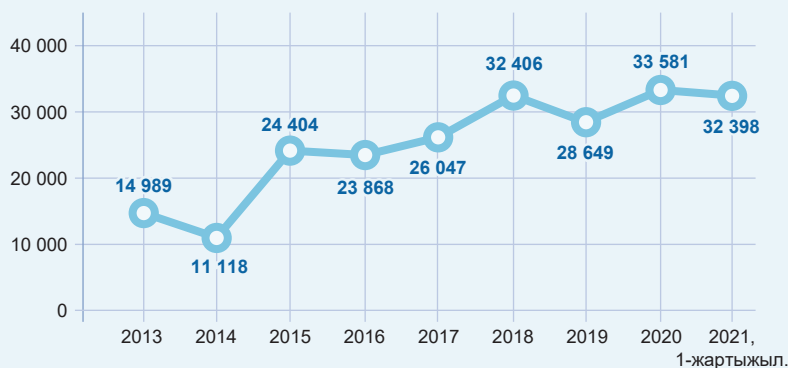
²⁹ Өмір бойы білім алу тұжырымдамасы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.

инклюзив білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуға қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін «Білімді ұлт» ұлттық жобасында мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтуды ұлғайту бойынша іс-шаралар көзделген.

Жоғары білімге қол жеткізу мәселесінде мүмкіндігі шектеулі тұлғалар қатарында студенттер саны біртіндеп артқанын атап өту қажет. 2010 жылдан бастап бұл көрсеткіш 2,5 есе өсіп, 2020-2021 оқу жылында 1 349 адам болды; оқыту бекітілген мемлекеттік білім беру тапсырысының 1% мөлшерінде квота бойынша жүргізіледі.

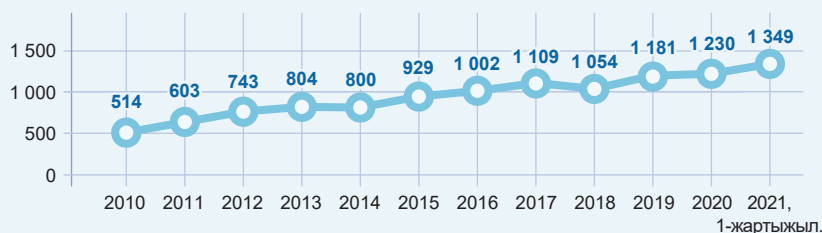
Жастар арасындағы әлеуметтік инклюзияға деген негізгі кедергілердің бірі материалдық әл-ауқаттың жеткіліксіз деңгейі екенін атап өту қажет. Қазақстанда аз қамтылған отбасыларды қолдау үшін атаулы әлеуметтік көмек қарастырылған. Жәрдемақы алушылар туралы деректерді талдау олардың басқа екі жас санатына қарағанда 14–18 жасқа дейінгі санатта едәуір көп екенін көрсетті.

2.13-сурет. Инклюзив білім берумен қамтылған жалпы білім беретін мектеп оқушылары саны

Дереккөз: ҚР БҒМ

2.14-сурет. ЖОО-да оқитын мүмкіндігі шектеулі студенттер туралы деректер

Дереккөз: ҚР БҒМ

2.15-сурет. Атаулы әлеуметтік көмек алатын жастар саны

Дереккөз: ҚР ЕХӘҚМ

Қаралып отырған көрсеткіштің 2019 жылы күрт өсуі атаулы әлеуметтік көмектің жаңа форматын енгізуге байланысты болды, оны алғандар – отбасының әр мүшесіне шаққандағы орташа кірісі өңірдегі ең төмен күнкөріс деңгейінің 70%-ынан төмен аз қамтылған отбасылар. Барлық жас санаты бойынша алушылардың ең жоғары саны 2019 жылға келеді (14–18 жас аралығында – 196 510 адам, 19–24 жас аралығында – 57 875 адам, 24–29 жас аралығында – 111 762 адам). 2020 жылы 2019 жылғымен салыстырғанда алушылар саны 3 есе азайған, бұл көмек тағайындау механизмінің жетілдірілуіне байланысты болуы мүмкін.

2.4 ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ БЕЛСЕНДІЛІГІ МЕН БОС УАҚЫТЫ

Қазіргі таңда бүкіл әлемде физикалық және психикалық саулықтың кепілі ретінде спортпен жүйелі шұғылдану керек деген идеялар өзекті әрі танымал болып тұр. Қимыл-қозғалыс аз өмір салты – көптеген аурудың, соның ішінде «жасарған» және өлім-жітімнің негізгі себептерінің бірі саналатын жүрек-қан тамырлары ауруларының негізгі себебі. Ресми деректер бойынша, балалар мен жасөспірімдердің үштен бірі ғана белсенді өмір салтын ұстанады, ал әскерге шақыруға дейінгі жастардың 40% әскери қызметке жарамсыз.

Халықтың саулығын арттыру мақсаттарына қол жеткізу үшін бұқаралық спортты дамытуға бағытталған әлеуметтік саясатты құру, оны халық арасында танымал ету, барлық жастағы және мүмкіндігі әртүрлі адамдардың оған қол жеткізуін қамтамасыз ету қажет. Осы ретте елімізде халық арасында бұқаралық спортты дамытуға үнемі көңіл бөлініп келеді. Биыл мемлекет басшысының «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты жолдауында бұқаралық және балалар спортын дамыту бойынша бірқатар міндет қойылды. Атап айтқанда, облыс әкімдеріне спорт инфрақұрылымын кезең-кезеңмен салуды қамтамасыз ету тапсырылды. Ел президенті бұл мәселеге назар аударып отырғаны алғаш емес. Президенттің 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауында қойылған балалар үшін спорт ғимараттарына барынша қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттер аясында Дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары әзірленген болатын. Сондай-ақ бұқаралық спортты дамыту мәселесі 2016 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасында Дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасының» маңызды міндеттерінің бірі болды. Жастарды бұқаралық спортпен қамту «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасында да көрініс тапты. Осылайша, мемлекет бұқаралық спорттың қолжетімділігі саясатын жүйелі жүргізуге ұмтылып отыр.

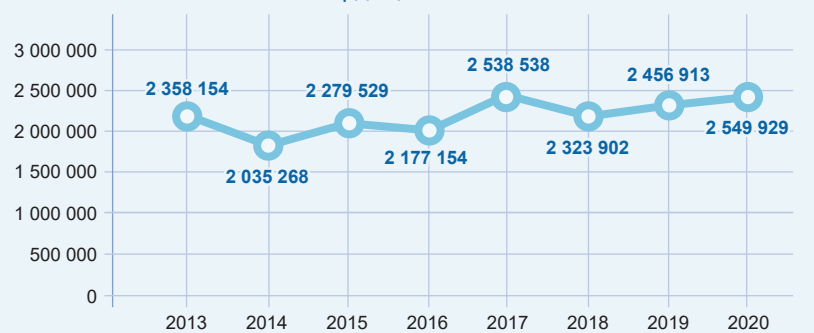
Осы ретте кейінгі жылдары белгілі бір нәтижеге қол жеткізілді. Мәселен, қазіргі кезде елімізде спорт залы бар 5 428 жалпы білім беретін мектеп бар, осы спорт залдарында спортпен шұғылданатындардың жалпы саны 100 мың адамнан асты. Мәдениет және спорт министрлігі 101 спорт федерациясына аккредитация берді, 2 393 ауылдық округте 3 000 спорт нұсқаушы жұмыс істеп жатыр. «Nur Otan» партиясының сайлауалды бағдарламасын орындау жөніндегі «Өзгеріс жолы: әркімге лайықты өмір!» жол картасына сәйкес 2025 жылға қарай спорт нұсқаушыларының санын 3 561-ге дейін арттыру көзделіп отыр. Бұл жаңа жұмыс орындарын құруға және жастардың дене шынықтыруы мен спортпен шұғылдануына тағы 600 мың адамды қамтуға мүмкіндік береді. Министрлік 2025 жылға қарай балалар-жасөспірімдер клубтарының санын 579-дан 718-ге дейін, балалар мен жасөспірімдерге арналған дене шынықтыру клубтарының санын 107-ден 282-ге дейін, спорт ғимараттарын 23,9 мыңнан 30 мың бірлікке дейін көбейтуді жоспарлап отыр.

Ресми деректерге сәйкес, жастарды дене шынықтырумен және спортпен айналысуға тарту процесінде оң динамика барын атап өткен жөн. Кейінгі үш жылда бұл көрсеткіш тұрақты өскені байқалады. 2020 жылы ол ең жоғары мәнге жетті – 2 549 929 адам.

Сонымен қатар 2020 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген «Жастардың негізгі страталарының проблемалары мен қажеттіліктері» әлеуметтанулық сауалнамасының нәтижесі көрсеткендей, жастардың спортпен шұғылдануға деген ұмтылысында жас топтары бойынша ерекшеліктері бар. Мәселен, 14–18 жас санатында сауалнамаға қатысқан жастардың 25,3% бос уақытында спортпен шұғылдануды. Жастар неғұрлым үлкен болған сайын, спортпен шұғылдануға соғұрлым аз уақыт жұмсайды: 19–23 жаста 22,8% және 24–28 жаста – 17,9%. Осы ретте жастардың өзі мемлекеттің жастар саясатындағы ерекше назар аударуға тұрарлық бір саласы ретінде құрдастары арасында спорт пен салауатты өмір салтын насихаттау қажетін атап өтеді.

«Жастар» ҒЗО деректері бойынша³⁰ спорттық ғимараттарға қол жеткізудің оңайлығы мен жастардың спорттық өміріне қатысты жауаптар ауқымында респонденттердің 4,7% спортта табысқа

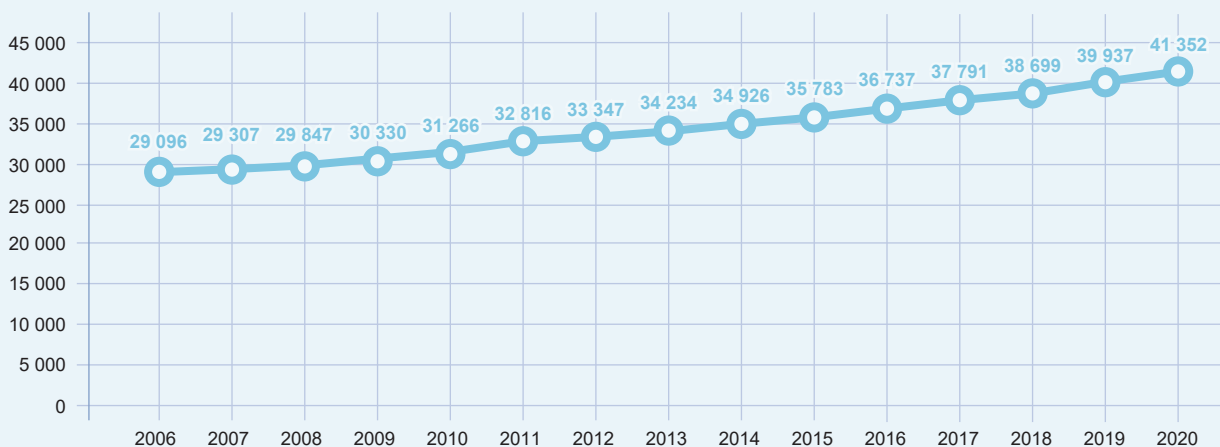
2.16-сурет. Дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын жастардың жалпы саны

Дереккөз: ҚР МСМ

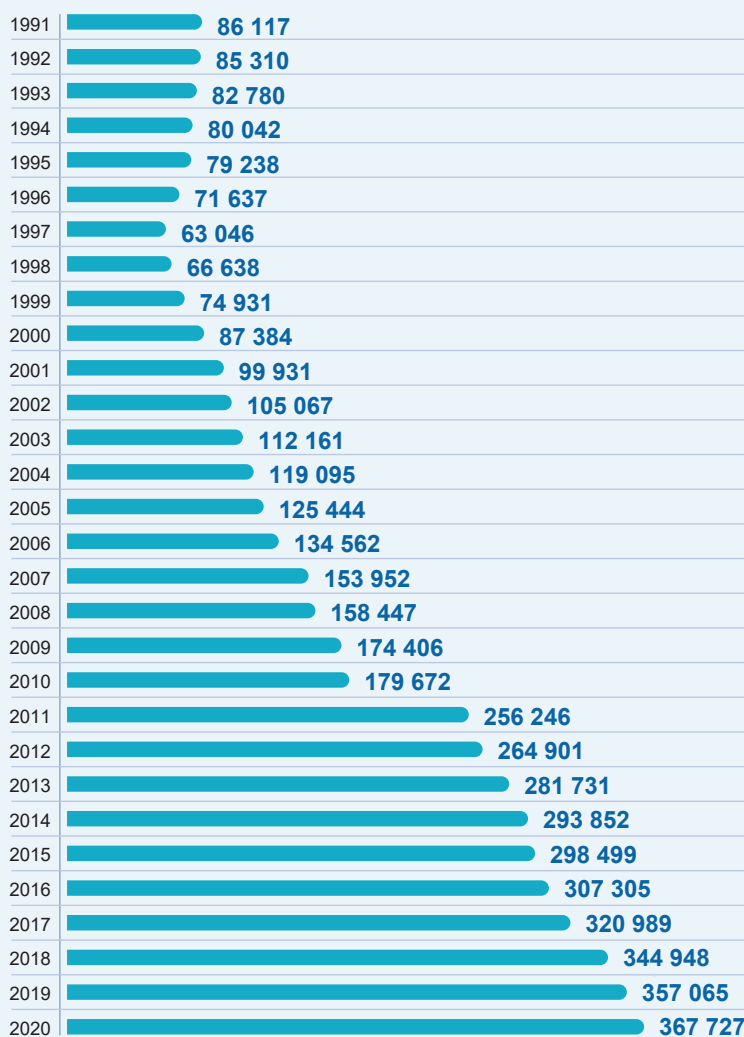
³⁰ «Мемлекеттік жастар саясатының жай-күйі: қажеттіліктер мен әлеуметтік тәжірибе» талдамалық баяндамасы, 2018 жыл.

2.17-сурет. Спорттық ғимараттар саны

Дереккөз: ҚР МСМ

2.18-сурет. Балалар мен жасөспірімдерге арналған спорт мектептерінде шұғылданатын қазақстандық жастар өкілдері саны

Дереккөз: ҚР МСМ

жетуді мақсат ететіні, ал 9,7% – спорттық ұйымдардың мүшесі екені белгілі болды. Қазақстандық жастардың спортқа ұмтылып, шығармашылығын дамытуына қалай қол жеткізуге болады деген сұраққа респонденттердің көбі спорттық (42,7%) және дамытушы (41,2%) үйірмелердің (мысалы, жүзу, футбол, музыка аспаптарын шерту, би, ән айту және т.б.) қолжетімді болуын атап өтті. Сонымен қатар ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің ақпараты бойынша, 2020 жылы спорт ғимараттары саны 2006 жылмен салыстырғанда 1,4 есеге артып, 41 352 нысан болды.

Бұқаралық спортты дамыту бірінші кезекте балалар спортын қолдауды қамтиды. Осылайша, 2021 жылдың 1 мамырынан бастап 4–17 жас аралығындағы балалар мен жасөспірімдердің спорт секцияларына тегін баруына мемлекеттік тапсырыс енгізіледі. Сондай-ақ балалар-жасөспірімдерге арналған спорт мектептерінде кәсіби спортшыларды даярлау саласында оң динамика барын атап өткен жөн, онда оқушылар саны 1991 жылдан бері 4 есе артып, 2020 жылы 367,7 мың адам болды.

Спорт және дене шынықтыру адам өмірінде бос уақытын өткізу тәсілі ретінде берік бекіген. Жастар көптеген әлеуметтік-мә-

дени қажетін бос уақытында жүзеге асырады және халықтың осы тобы үшін бұл сала ерекше маңы-

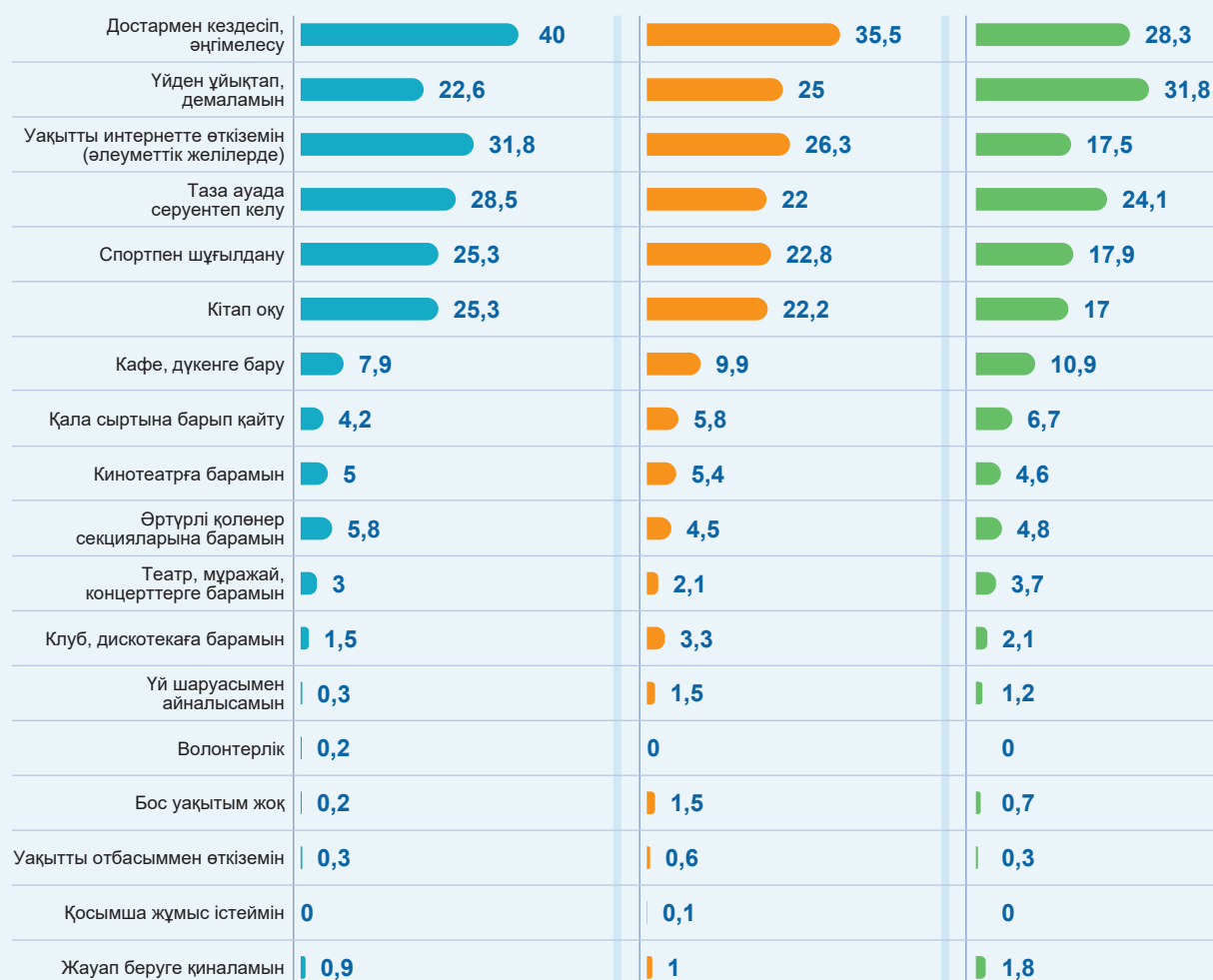
зды, өйткені ол тұлғаның өзін-өзі танытуына мүмкіндік береді, іс-әрекеттерді, бос уақытты және мерзімді еркін таңдауды қамтамасыз етеді. Сонымен бірге қоғамдық өмірдің өзгеруі және жаһандану, цифрландыру, дараландыру, коммуникация қарқынының артуы сынды процестер жастардың бос уақытын тиімді өткізуіне айтарлықтай әсер етті. «Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу нәтижелері³¹ қоғамдық процестердің өзгеру үрдістері аясында қазіргі жастар бос уақытын (аптасына 10 сағаттан астам) отбасымен бірге (44%) көбірек өткізетінін көрсетеді. Екінші орында – интернетте уақыт өткізу (20,4%), үшінші орында – достарымен бірге жүру (15,8%), төртінші орында көп таңдалған

2.19-сурет. Бос уақытты өткізудегі талғам сауалы бойынша респонденттердің жауабы

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021

2.20-сурет. Бос уақытты өткізу әдістеріндегі жас санатына қарай айырмашылықтар

■ 14–18 жас ■ 19–24 жас ■ 25–28 жас

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021

³¹ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. – Нұр-Сұлтан, 2021.

жауаптардың бірі – өз бетімен білім алу (3,4%), ал бесінші орында – спорт (спорт залы, бассейн, жүгіру, секциялар және т.б.) – 2,4%.

Айта кетері, әлеуметтік желілер бос уақытты өткізу тәсілі ретінде түрлі жас тобында қамту жағынан ерекшеленеді. Бос уақытын интернетте өткізетін жастардың ең көп саны – 14–18 жас аралығында (31,8%), ал 19–23 жас санатында – азырақ (26,3%), 24–28 жас санатында – одан да аз (17,5%) . Мұны түрлі жастағы негізгі жұмыспен қамтылудың формасы мен ұзақтығы әртүрлі екенімен түсіндіруге болады: мектепте сабақ орта есеппен түске дейін болса, университетте оқу көбірек уақытты қажет етеді, ал 24–28 жас аралығында мансапқа немесе отбасына немесе екеуіне де көңіл бөлінеді.

Жастар айналыспайтын әрекет түрлерінің жоғарғы жағында волонтерлік және ерікті жұмысы – 76,6%, сондай-ақ шығармашылық (сурет салу, ән айту, поэзия және т.б.) 75,3% тұр. Респонденттердің көбі ешқандай іс-шараға қатыспайды (38,4%), ойын-сауық бағытындағы (27,4%), спорттық-сауықтыру сипатындағы (20,6%) және мәдени бағыттағы (16,1%) іс-шараларға басымдық береді. Өмірдің барлық саласын цифрландыру бос уақытты өткізудегі талғамға да әсер еткен. Рейтинг көшбасшылары – ТікТок қосымшасында видеоролик көру (63%), видеоблог жүргізу (30,7%), аниме жанрындағы ТВ сериал мен фильм көру. Жастар арасында бос уақытын өткізудің аса танымал емес түрлері бойынша алғашқы орындарда брейк-данс (6,7%), байкерлік пен автожарыс (7,2%) тұр.

Бос уақытты өткізу жолдары жас санаттарына қарай өзгереді. Мәселен, достармен кездесу және қарым-қатынас жасау әсіресе 14–18 жас аралығындағы респонденттер үшін өте маңызды (40,0%), жасы ұлғайған сайын бос уақыт өткізудің бұл түрінің маңызы 19–23 жас тобында – 35,5%-ға дейін, ал 24–28 жас тобында 28,3%-ға дейін төмендейді. Спортпен шұғылдану және кітап оқу 14–18 жас аралығындағы респонденттердің көп уақытын алады (сәйкесінше 22,0% және 25,3%). Респонденттер неғұрлым үлкен болса, бос уақытын дәл осылай өткізетіндер де аз болады. 19–23 жастағы сауалнамаға қатысқандардың – 22,8% және 24–28 жастағылардың 17,9% бос уақытын спортпен шұғылдануға жұмсайды. 19–23 жастағы респонденттердің – 22,2% және 24–28 жастағылардың 17,0% уақытын кітап оқуға бөледі.

³² «Жастардың негізгі страталарының проблемалары мен қажеттіліктері» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. – Нұр-Сұлтан, 2020. // <https://eljastary.kz/ru/research/?year=52>.

ҰСЫНЫМДАР

1. *Денсаулық сақтау министрлігіне* жастар арасында жүрек-қан тамырлары аурулары артуын азайту мақсатында ДДСҰ ұсынымдарын ескере отырып, тәуекелдерді митигациялау және жүрек-қан тамырлары ауруларының алдын алу жөніндегі жеке бағдарлама әзірлеу ұсынылады. Бұның маңызы ерекше, өйткені қазір Қазақстанда 19–24 жасқа толғандар арасында жүрек-қан тамырлары ауруларымен ауырғандар саны 7,4 есе күрт өскені байқалады.

2. *Денсаулық сақтау, білім және ғылым, ішкі істер, ақпарат және қоғамдық даму министрліктеріне* жастар ортасында есірткі заттарын тұтынудың алдын алу, оның ішінде есірткі саудасына қарсы күрес шараларын қамтитын ақпараттық стратегия әзірлеу ұсынылады.

3. *Денсаулық сақтау, білім және ғылым, ақпарат және қоғамдық даму министрліктері* әлеуметтік желілерде психикалық саулықты, түрлі өмірлік жағдайда қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруға және сақтауға назар аударатын ақпараттық-түсіндіру жұмысын жүргізуі қажет. Осы мақсатта ірі әлеуметтік платформалармен тікелей жұмысты бастау керек. Мысалы, TikTok әлеуметтік желісі пайдаланушыларға психикалық саулық проблемалары мен суицид туралы ойлармен күресуге көмектесетін мүмкіндіктер жиынтығын жариялады. Өз кезегінде жергілікті атқарушы органдар, жастар ресурстық орталықтары, ҚР Жастар денсаулық орталықтары жастарға психологиялық көмек көрсету бойынша кешенді алдын алу іс-шараларын (ашық есік күндері, ақпараттық апталар және т.б.) жүргізуі қажет.

4. *Денсаулық сақтау, білім және ғылым министрліктеріне* жастар мен жасөспірімдерге психологиялық және психотерапиялық көмек көрсетудің бірыңғай мемлекеттік бағдарламасын әзірлеу ұсынылады. Бұл бағдарлама осы қызметтер бойынша ақпаратқа қол жеткізу, білікті көмек көрсете алатын мамандардың қажетті санын даярлау, психикалық саулықты нығайту жөніндегі іс-шараларды қамтуға тиіс.

5. *Денсаулық сақтау, білім және ғылым, ақпарат және қоғамдық даму министрліктеріне* суицидтің алдын алу жөніндегі ұлттық бағдарлама құру жөніндегі үйлестірілген жұмысты бастаған орынды. Осы мақсатта шет елдердің тәжірибесін, Қазақстан бойынша статистикалық және аналитикалық деректерді неғұрлым егжей-тегжейлі зерделеу қажет. Елде суицид мәселесі өзекті проблемалардың бірі болып келеді, сондықтан шет елдердің тәжірибесін зерттеудің зор маңызы бар, осы ретте тек тәжірибені ғана емес, теріс тәжірибені де зерттеген маңызды. Сондай-ақ әлемдік практика мен еліміздің тарихи тәжірибесі суицидтің алдын алуда бос уақыт өткізуді конструктив түрде ұйымдастыру идеясы маңызды екенін көрсетіп отыр. Сондықтан жастар бос уақытын өткізетін орталықтардың жұмысын тәртіпке келтіру немесе жастар қарым-қатынас жасай алатын, өзінің қуаныштары мен қиындықтарын бөлісе алатын, психологиялық көмекке жүгіне алатын өзара іс-қимылдың заманауи форматтарын пайдалану ұсынылады.

6. *Білім және ғылым министрлігі* инклюзив және арнайы білім беру саласындағы нормативтік құқықтық базаны жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастыруы керек.

7. *Мәдениет және спорт министрлігі, жергілікті атқарушы органдар* мемлекет басшысының халық арасында бұқаралық спортты дамыту туралы тапсырмасын орындау мақсатында еліміздің барлық өңірінде спорттық инфрақұрылымды кезең-кезеңімен салуды қамтамасыз еткені жөн. Пандемия кезінде денсаулықты нығайту үшін бұқаралық спортты дамыту, білім беру мекемелерінде спорт секцияларын, аула клубтарын дамытуға назар аудару маңызды. Бұдан бөлек, марафондар мен веломарафондарды өткізуді танымал етіп, оларға инфрақұрылымдық қолдау көрсеткен жөн. Жүгіру – қолжетімді спорт түрі, бірақ арнайы жағдай қажет, әзірге марафондарды өткізу үшін қолайлы жағдай тек ірі қалаларда бар. «Алматы марафоны», «VI марафон», «Astana Marathon» спортқа араласудың танымал түрлеріне айналып келеді, жыл сайын олардың қатысушылар саны артып келеді.

8. *Мәдениет және спорт министрлігі* жастардың шығармашылық тұрғыдан шыңдалуына жағдай жасаса, жастар арасында креатив, шығармашылық қызмет түрлерімен айналысуды танымал етсе пайдалы болады. Жер-жердегі, әсіресе ауылды жерлердегі арт-резиденциялардың, мәдени хабтардың, офлайн қарым-қатынасқа мүмкіндік беретін өзге де алаңдардың қызметін кеңейту ұсынылады. Жастарды бұқаралық мәдени-шығармашылық іс-шараларға қатысуға, жағымды ортада қарым-қатынас жасауға қажет жағдаймен қамту үшін кітапханалар, клубтар, мәдениет және достық үйлерінің қызмет форматтарын өзгерту қажет. Мұражайларға, көрмелерге, мәдени іс-шараларға тегін бару мүмкіндігін де қамтамасыз еткен маңызды.

3-ТАРАУ.

БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

3-ТАРАУ.

БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

2020 жылы жалпы бүкіл әлем, оның ішінде Қазақстан да дүниежүзілік ауқымдағы пандемиямен алғаш рет бетпе-бет келді, ал оның салдарын әлі де еңсеруге тура келеді. Қ.К. Тоқаев 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына жолдауында «біздің еліміз Тәуелсіздіктің төртінші онжылдығының табалдырығында тұр. Қазірдің өзінде бұл уақыт оңай болмайтыны анық. Сондықтан біз кез келген сын-тегеурін мен қауіпке дайын болуға, үздіксіз жетілуге және әрқашан алға жылжуға тиіспіз» – деген еді³³.

Биыл елімізде көптеген салада жаңа бетбұрыс орын алды. Бұл – өткенге көз жүгіртіп, кейбір қорытынды шығаруға болатын мерейтой жылы. Өткен онжылдықтардағы экономикалық және саяси жетістіктер мемлекеттік басымдықтарды басты құндылық – адамға және оның өмір сапасына бағыттауға мүмкіндік берді. ҚР Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, Адами даму индексында біздің еліміз соңғы 10 жылда 16%-ға көтеріліп, адами капиталдың деңгейі өте жоғары елдер тобына кірді. Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде Қазақстан 2019 жылы өз орнын төрт позицияға – 59-шы орыннан 55-ші орынға дейін жақсартты³⁴.

Әлемдік рейтингтер деректеріне сәйкес Қазақстанның позициясы оң динамика көрсеткенімен, азаматтарының өмір сүру деңгейі сапасын арттыру жолында әлі де мемлекет атқарар міндеттер жетерлік. Ондай шаралардың біразы жасалып та жатыр. Атап айтқанда, қазір республиканың барлық азаматын сапалы біліммен қамту тетіктері пысықталып жатыр.

Бұл стратегияны іске асыруда жастарға үлкен үміт артылады. Он жеті Орнықты даму мақсатының бәрінде жастар дамудың негізгі қозғаушы күші саналады. Алайда экономикалық өсу жастарға өз әлеуетін ашуға қажет дағдылар мен мүмкіндіктер берілгенде ғана болуы мүмкін. Қазақстанда жыл сайын педагогтардың жалақысы артып, педагогикалық бағыттар бойынша кадрларды даярлау және қайта даярлау жүйесі жетілдіріліп келеді. Жыл сайын орта есеппен 10 мыңнан астам жас маман республика мектептеріне жұмысқа келеді. 2020 жылы 10 900 жас қызметкер білім беру ұйымдары ұжымына қосылды, олардың 5 411-і ауыл мектептеріне жұмысқа тұрды. Қазіргі таңда республикада 7 440 жалпы білім беретін мектеп жұмыс істеп, онда 3,5 млн оқушы оқып жатыр. Тәуелсіздік жылдары мектептердің жалпы желісі 1 401-ге (1991 жылы – 8 841), негізінен шағын жинақты мектептердің жабылуы есебінен азайды (1992 жылы – 3 745, 2020 жылы – 2 787). Төрт ауысымды оқытуды жоюға, үш ауысымды оқытуды қысқартуға, оқушы орындарының тапшылығын және құлағалы тұрған мектептер санын азайтуға мүмкіндік берген 1 800-ден астам мектеп салынды. Сондай-ақ 2019-2020 оқу жылында елімізде 469 мың адамнан астам контингенті бар 801 колледж және 600 мыңнан астам білім алушысы бар 125 ЖОО жұмыс істеді.

3.1 ЖАСТАРДЫҢ БІЛІМГЕ ҚОЛ ЖЕТКІЗУІ ЖӘНЕ БІЛІМНІҢ САПАСЫ

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін және кеңестік кезеңде қалыптасқан шаруашылық байланыстар жойылғаннан кейін өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы ғана емес, мәдениет пен білім беру салалары да тоқырауға ұшырады. Экономика қалпына келе бастаған соң бала туу көрсеткіші артып, білім алушылар саны көбейіп, жаңа мектептер салына бастады. Нәтижесінде, 1990 жылдардың аяғы мен 2000 жылдардың басында орта білім беру жүйесі жаңғыртылды. Ұлттық білім беру деректер қорының (ҰБДҚ) мәліметі бойынша 2020-2021 оқу жылында республикада 3 368 702 оқушы білім алатын 6 957 жалпы білім беретін күндізгі мектеп жұмыс істеген, оның ішінде 5 194-і – ауыл мектептері, сол ауыл мектептерінің 2 787-сі – шағын жинақты мектептер (40%). Ауыл мектептерінде – 1 506 250 бала, ал шағын жинақты мектептерде 196 302 бала немесе білім алушылардың бәрінің 6% оқиды.

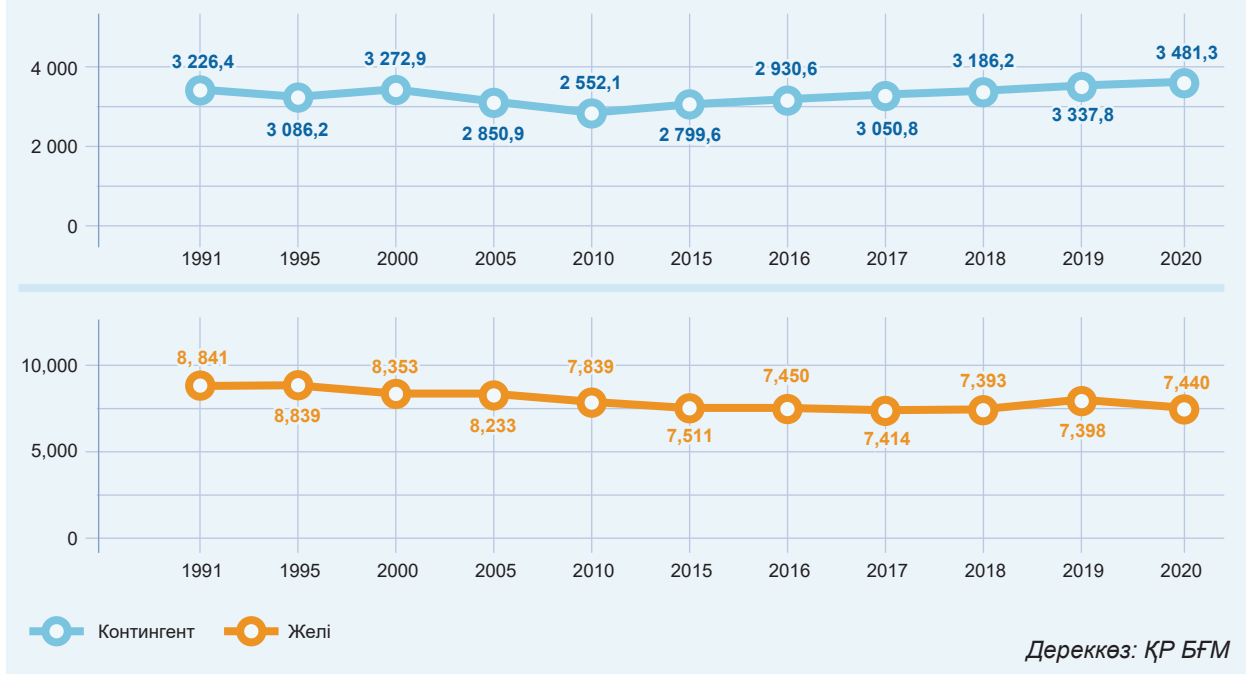
Жасалып жатқан көптеген реформаның нәтижесінде білім сапасы арта қоймады, керісінше, ауыл және қала мектептері оқушыларының білім алуындағы жетістіктеріндегі алшақтық сияқты жағымсыз құбылыстар туындап жатыр. Халықаралық салыстырмалы зерттеулерде және оқушылардың білімін бағалаудың ұлттық жүйесінде ауыл және қала мектептері арасындағы алшақтық өсіп жатқанын көрсететін фактілерді табуға болады.

Қазіргі таңда қала және ауыл мектептерінің оқушылары көрсеткен нәтижелерде айтарлықтай жік

³³ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына жолдауы // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

³⁴ Кейінгі оқиғаларға байланысты барлық күш-жігер қоғамдық денсаулық сақтау саласындағы дағдарыспен және оның әлеуметтік-экономикалық салдарымен күреске жұмылдырылды, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексін дайындау және 2020 жылға елдер рейтингін есептеу тоқтатылды (Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексіндегі Қазақстанды қараңыз // <https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet-almaty/press/news/details/248677?lang=ru>).

3.1-сурет. Мектеп желісінің және білім алушылар санының динамикасы³⁵

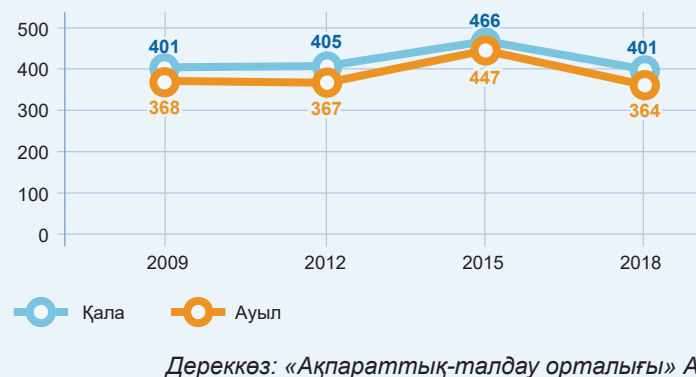

байқалады. PISA-2018 нәтижелері қала мен ауылдағы білім сапасында 22-ден 37 баллға дейінгі алшақтық (жаратылыстану – 31, математикадан сауат – 22, оқу сауаты – 37) барын көрсетіп отыр. Бұл оқудағы жетістіктердегі білім беру ұйымының орналасқан жеріне байланысты айырмашылық едәуір артқанын көрсетеді: ауылдағы оқушылар қаладағы құрдастарынан бір жылға жуық артта қалып келеді.

Оқудағы жетістіктерді сырттай бағалау ауылдағы және қаладағы оқушылар арасындағы алшақтық жыл сайын ұлғайып келе жатқанын көрсетеді. 2012 жылы ауылда білім алушылар қалалардағы құрдастарынан 1,82 балл артта қалса, 2018 жылы жік 7,08 балл болды³⁷. 2020 жылы қазақстандық жоғары оқу орындарының педагогика мамандықтары үшін шекті деңгей 70 балл деп белгіленгенімен, ауыл мектептері түлектерінің 50% бұл шектен өте алмады. Ауыл мектептері түлектерінің 20% және қала мектептері түлектерінің 30% ғана 100-ден астам балл жинады³⁸. Ал 2021 жылы педагогика мамандықтары үшін шекті балл 75 баллға дейін ұлғайтылды.

Білім беру сапасындағы алшақтықты ескере отырып, аумақтық «қала – ауыл» ғана емес, сонымен қатар аймақтық жік мәселесін де атап өту қажет. Мысалы, кей өңірде ауыл мектептерінің оқушылары басқа облыстағы қалалық құрдастарынан әлдеқайда жоғары білім көрсетеді. Мәселен, Солтүстік Қазақстан облысында ауыл мен қала оқушыларының арасындағы айырмашылық айтарлықтай үлкен, бірақ бұл өңірде кейбір ауыл мектебі Түркістан, Қызылорда, Атырау және кейбір басқа облыстағы қала мектептеріне қарағанда жақсы білім береді. Халық санының және сыныптағы оқушылар санының

3.2-сурет. Білім беру ұйымдарының орналасқан жері мен циклдер бөлінісіндегі оқу сауаты бойынша PISA нәтижелері, балл (2009-2018)³⁶

³⁵ «Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің статистикасы» ұлттық жинағы / «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ :Нұр-Сұлтан, 2021. – Б.71.

³⁶ Оқу, математика және жаратылыстану бойынша жетістіктер: Қазақстандағы PISA-2018 зерттеу нәтижелері: Ұлттық есеп / «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2020. – Б. 41.

³⁷ Ұлттық тестілеу орталығы. ОБ ОЖСБ статистикалық деректерін инфографика түрінде ұсыну // <https://testcenter.kz/ru/stats/voud-so/2018/>.

³⁸ ҰБТ-ның 2020 жылға арналған статистикалық мәліметтері / Ұлттық тестілеу орталығы // http://testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-ent/?arrFilter_pf%5BYEAR%5D=111&set_filter=Көпсеру&set_filter=Y.

аздығы шағын жинақты мектептердің (бұдан әрі – ШЖМ) сыныптарында біріктірілген сыныптар мен әртүрлі жастағы оқушылар оқуынан көрінетін тағы бір проблемаға соқтырып отыр. Мәселен, 2020–2021 оқу жылында бастауыш ШЖМ – 440, негізгі ШЖМ – 1 379, орта ШЖМ – 1 238, барлығы 3 057 аралас сынып болды. Ауылдық жерлерде ШЖМ көп болуы Қазақстандағы орта білім беру жүйесінің маңызды ерекшелігі саналады.

Жыл сайын ауылдардағы ШЖМ желісі азайып, қалаларда көбейіп келеді. Бұл халықтың қалаларға тартылуына, ата-аналар мен мұғалімдердің әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларға, соның ішінде ауыл мектептеріндегі білім беру жағдайына көңілі толмауына, ауылда жастарға және ата-аналардың өздеріне жұмыс орындары болмауына байланысты. 2020–2021 оқу жылында ШЖМ жабылуына және контингенті толыққанды мектептерге ауысуына байланысты ШЖМ саны алдыңғы оқу жылымен салыстырғанда 33 мектепке азайды. 2020-2021 оқу жылында мына облыстарда 29 ШЖМ жабылды: Қостанай облысында – 11, Солтүстік Қазақстан облысында – 5, Ақмола облысында – 5, Қарағанды облысында – 4, Шығыс Қазақстан облысында – 2, Батыс Қазақстан облысында – 2. Осы кезеңде 21 ШЖМ толық жиынтықты құрамға енді, атап айтқанда: Алматы облысында – 5, БҚО – 4, Жамбыл облысында – 4, Қарағанды облысында – 2, Павлодар облысында – 2, Түркістан облысында – 2, Шығыс Қазақстан облысында – 1, Қостанай облысында – 1.

12 өңірдегі шағын жинақты мектептерді қолдау үшін тірек мектептер (ресурстық орталықтар) оқу үдерісін ұйымдастырудың ең тиімді нысандарының бірі және шалғайдағы ауылдағы ШЖМ оқушыларының сапалы білімге қол жеткізуін қамтамасыз ету жолдары ретінде жұмыс істейді. Қазір елімізде 186 тірек мектеп (ресурстық орталық) бар, оларға 564 «магниттік ШЖМ» (барлық ШЖМ-нің 21%) бекітілген. Тірек мектептердің бәрінен көп саны Қарағанды (39), Ақмола (20), Солтүстік Қазақстан (26), Қостанай (20), Павлодар (19) облыстарында, ал ең азы Маңғыстау (1), Шығыс Қазақстан (7), Түркістан (7) облыстарында орналасқан, ал Атырау және Қызылорда облыстарында мүлдем жоқ. 39 тірек мектепте интернаттар жұмыс істейді, 83 тірек мектепте оқушыларды тасымалдау ұйымдастырылған.

Қазақстанда техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі де (бұдан әрі – ТжКБ) дамыған. ТжКБ ұйымдарының артықшылығы – практикаға бағыттай білім беретіні және жұмысшы мамандықтары үшін кадрлар даярлауды көздейтіні. 2020-2021 оқу жылында елімізде 795 ТжКБ ұйымы жұмыс істеді, оның 454-і – мемлекеттік мекеме, 341-і – жеке меншік. Білім берудің осы деңгейіндегі студенттер контингентін 475 960 адам құрап отыр.

ТжКБ ұйымдарының маңызды міндеті – жастарды жұмысшы мамандықтарын игеруге ынталандыратын әлеуметтік бағыт. ТжКБ жүйесінің әлеуметтік бағдары оның бірнеше ерекшелігінен көрінеді:

1) 2017 жылдан бастап «Баршаға арналған тегін ТжКБ» жобасы іске асырылып жатыр, ол жастар үшін жұмысшы мамандықтарын жалпыға қолжетімді етті, сондай-ақ келешекте елдегі жұмыссыздық деңгейі төмендеуіне ықпал етпек;

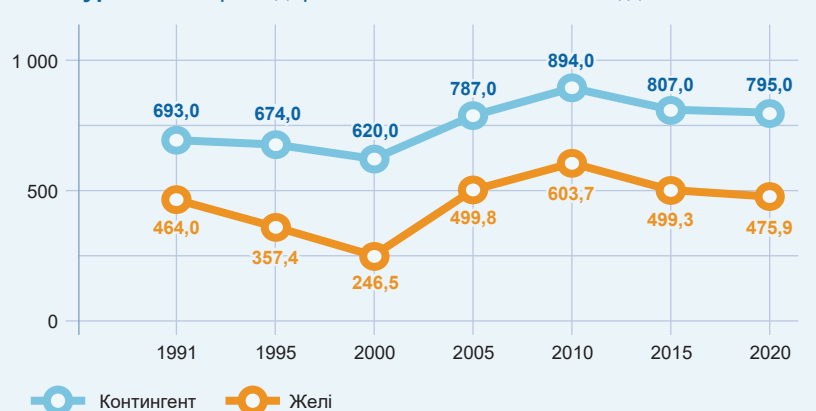
2) ТжКБ аясында жастардың әлеуметтік осал санаттарына қолдау көрсетіледі, ол бір реттік ыстық тамақпен, шәкіртақымен және қоғамдық көлікте жүру ақысымен қамтамасыз етуден көрінеді;

3) ТжКБ жүйесіндегі білім алушылардың жартысына жуығы – ауыл мектептерінің түлегі;

4) «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін») ұлттық жобасы іске асырылып жатыр, ол Қазақстанның оңтүстігіндегі жастарды еңбек ресурстары тапшылығы байқалған өңірлерде оқытуға және жұмысқа тұрғызуға бағытталған.

Сонымен қатар ТжКБ жүйесінің жұмысында бірқатар проблема байқалады. Соның бірі – «Серпін» бағдарламасының түлектері жұмыс күші мол аймақтарға қайтып оралуы (мұндай жағдай ЖОО түлектеріне қатысты да болып жатыр). Оған қоса Қазақстанда ауылдардағы колледждер мен олардың контингентінің саны, әсіресе Оңтүстік Қазақстанда бірте-бірте және тұрақты түрде азайып келеді.

3.3-сурет. ТжКБ ұйымдары желісі мен контингентінің динамикасы³⁹

Дереккөз: «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ

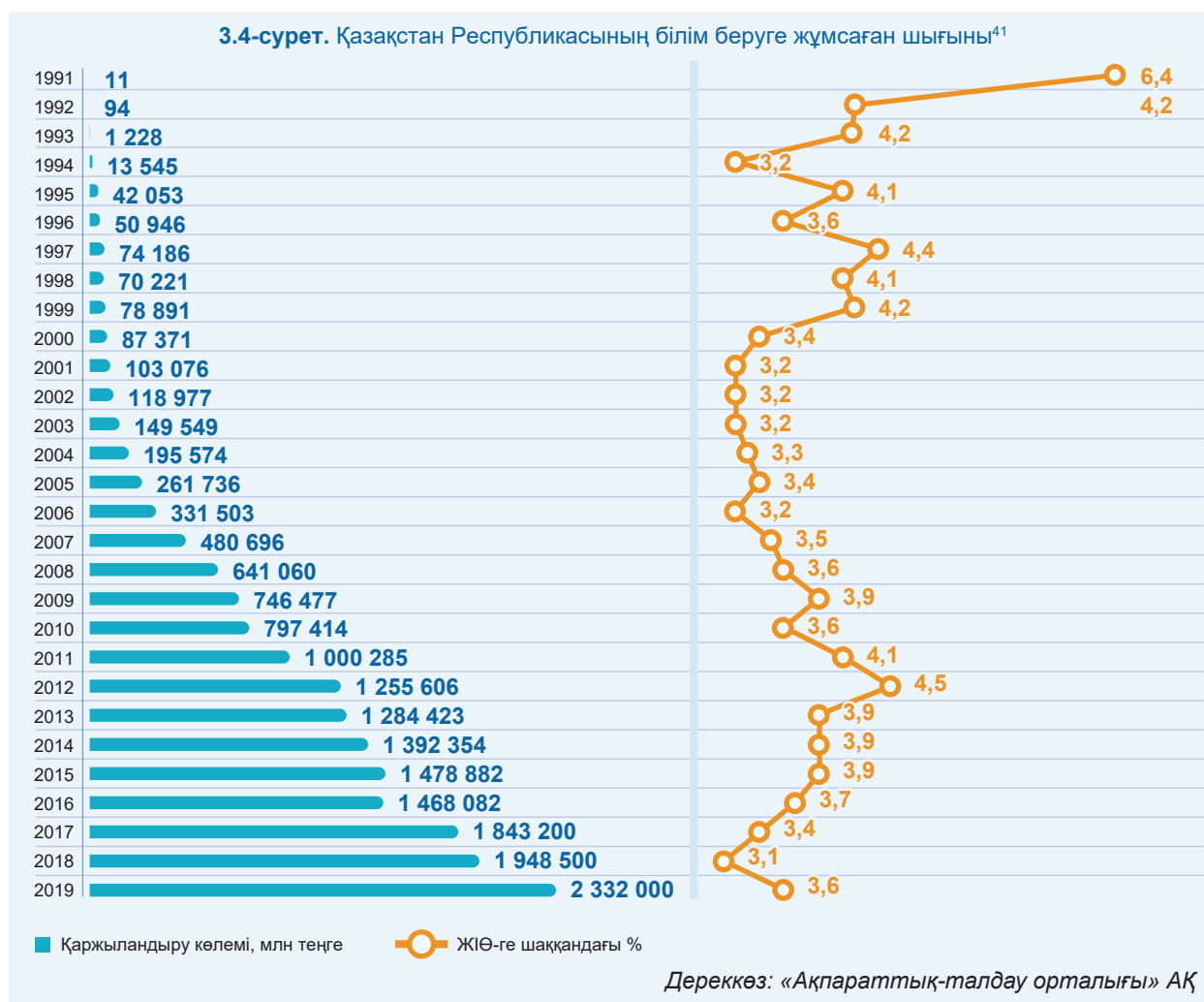
³⁹ «Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің статистикасы» ұлттық жинағы / «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. – Нұр-Сұлтан, 2021. – С.243.

Осылайша, ауылдардағы колледждерде оқитын студенттер үлесі ТжКБ жүйесіндегі жалпы контингенттің 7% болды. ТжКБ саласында жастарды қамту ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда қанағаттанарлық емес болып қала береді. Бұл білім берудің осы сатысын тәмамдаған түлектердің жалақысы төмен екеніне және жұмысшы мамандықтарының беделі жоғына байланысты. ЮНЕСКО деректері бойынша Қазақстанда ТжКБ бағдарламаларымен қамтылған 15–24 жас аралығындағы жастар үлесі – 14,66%. ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіші – 18%. Сондай-ақ кейінгі жылдары Қазақстанда контингенті 200 адамнан аз колледждерді қамтитын «шағын жинақты колледждер» ұғымы өзекті бола түсті. Бүгінде олардың үлесі – барлық ТжКБ ұйымының 20%-дан сәл астамы.

Жоғары білім беру жүйесінде маман даярлау сапасының деңгейін арттыру үшін мемлекет ЖОО санын азайтуды және жоғары оқу орындарын лицензиялауға қойылатын біліктілік талаптарын күшейтуді ұйғарды. 2010 жылы ЖОО филиалдарының қызметіне нормативтік тыйым салынды. ТжКБ ұйымдарында бірігу, шоғырлану және қайта құру нәтижесінде ЖОО саны азайып жатыр. 2020-2021 оқу жылында Қазақстанда 128 ЖОО жұмыс істеген, оның ішінде 1 – дербес білім беру ұйымы, сондай-ақ 11 – ұлттық, 1 – халықаралық, 29 – мемлекеттік, 17 – акционерлік, 55 жеке және 14 азаматтық емес университет болды. 2020-2021 оқу жылында студенттер саны 618 090 болды, олардың жоғары мектептегі білім деңгейлері бойынша таралуы:

- бакалавриат – 576 557 адам;
- магистратура – 34 619 адам;
- докторантура – 6 914 адам.

Отандық жоғары оқу орындарындағы шетелдік студенттер үлесі 6,7%-ға дейін артты⁴⁰. Профессорлар-оқытушылар құрамының (бұдан әрі – ПОҚ) жалпы саны 36 307 адамнан құралды.

⁴⁰ Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы // www.stat.gov.kz.

⁴¹ «Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің жай-күйі және дамуы туралы» ұлттық баяндама, 2016 / С. Ирсадиев, А. Култуманова, Ә. Тулеков, Т. Булдыбаев, Г. Кусиденова, Б. Исаков, Л. Забара, Л. Барон, Е. Коротких. – Астана: «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2017. – Б. 24; Нурбаев Ж.Е. Орта білім беру жүйесіндегі теңсіздік: Қазақстан Республикасының шағын жинақты мектептерін реформалау саясатын талдау. 2021. – Б. 14.

Жалпы, Қазақстан тәуелсіздігінің барлық жылында жалпы білім беру жүйесіне жұмсалған қаражат ЖІӨ-нің 3%-ынан кемімегенін атап өткен жөн. Бұл ретте орта есеппен 1991 жылдан бастап білім беруге құйылған инвестиция ЖІӨ-нің 3,8%-ын құрады. 2020 жылы білім беру саласына мемлекеттік бюджеттен 3,14 трлн теңге бөлінген, бұл – ЖІӨ-нің 4,5%-дан астамы немесе 2019 жылғымен салыстырғанда 35%-ға артық. Мемлекеттің 2020 жылы ЖОО және ЖОО кейінгі білім беруге жұмсаған шығыны 20,3%-ға өсті. Оның ЖІӨ-дегі үлесі 0,37%-дан 0,43%-ға дейін артты. 2020-2021 оқу жылында республикалық бюджеттен 63 591 грант бөлінді (бакалавриат – 51 056, магистратура – 10 647, PhD докторантура – 1 888 орын).

Білім беру саласын қаржыландыру артқанына қарамастан, жоғары мектепте жүйелі шешімдерді талап ететін бірқатар міндет сақталып отыр. Бұл міндеттер кәсіптік бағдар беру жұмысы мен оқуға түсу емтиханынан (ҰБТ) бастап, ЖОО түлектерін жұмысқа тұрғызуға дейінгі проблемаларды қамтиды.

Кадр әлеуеті

Жоғары мектептің маңызды міндеті – кәсіби кадрлар даярлау. Алайда педагогика мамандықтарына мектептің үздік түлектері емес, негізінен аттестатында орташа балы барлар түседі. Сонымен қатар Болонья процесіне қосылған соң жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесімен қатар кадрлар даярлау және қайта даярлау жүйесінің алдынан да бірқатар қиындықтар шықты. Кейінгі онжылдықта ғылыми дәрежесі бар ПОҚ үлесі азайғаны байқалады. Бұған Болонья жүйесіне біртіндеп көшу және PhD кандидаттарын қорғауға қойылатын талаптар артқаны себеп деуге болады. Сонымен қатар ғылымға келген жастар ағыны артты. 35 жасқа толмаған ғалымдар саны 2011 жылғы 6,4 мың адамнан 2020 жылы 8,1 мың адамға дейін артты.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі әдебиетпен қамтамасыз етудің әлсіздігі

Кейбір мамандық, мысалы, бизнес, техникалық мамандықтар, әсіресе магистратура бағдарламалары бойынша түрлі тілдегі әдебиет тапшы. Ағылшын тіліндегі әдебиеттің басым бөлігін электрондық нұсқада жүктеп алуға болады немесе олар Интернетке тұрақты қосылуды талап ететін онлайн-платформаларда орналасқан. Алынған немесе алынып жатқан білім сапасына респонденттердің 79,5% қандай да бір дәрежеде қанағаттанады, бұл ретте 2019 жылы жүргізілген ұқсас зерттеу деректерімен салыстырғанда қаралып отырған көрсеткіш 6,5%-ға төмендеген.

Талапкерлердің кетуі мен «ақыл көші»

Мектеп түлектерінің үлкен ағымы қазақстандық талапкерлерге гранттар көп ұсынылатын Ресей жоғары оқу орындарына түсуге асығады. Қытай, Еуропа және Америка университеттері де бұл тұрғыдан танымал. Кәсіби бағдар беру үшін ресейлік жоғары оқу орындарының өкілдіктері Қазақстан қалаларында олимпиадалар өткізіп, тегін оқытуға үздік оқушыларды іріктеп алады. Олардың көбі жоғары білім алғаннан кейін Ресейде қалады.

«Жоғары білім туралы айтсақ, бұл, әрине, баға түзілімі мен бәсекеге қабілетке байланысты. Өкінішке қарай, бірінші мәселе бойынша баға қалай қалыптасатынын білмеймін, Қазақстандағы университеттерде білім беру көрші елдерге қарағанда қымбатырақ. Сондықтан студенттердің көрші Ресейге кетіп қалуына байланысты белгілі бір проблема бар. Себебі онда оқу құны біздікінен 2-3 есе төмен. Бізде оқу өте қымбат».

Сарапшы, республикалық жастар ұйымының жетекшісі

Білім алудың төмен немесе, керісінше, жоғары құны

Қазақстанда оқу құны жылына 250 мыңнан бірнеше ондаған миллион теңгеге дейін құбылады. Оқу ақысы төмен болса, соның салдарынан ПОҚ жалақысының төмендігі сыбайлас жемқорлық қатерін тудырады, ал құны жоғары болса, мектеп түлектері мен студенттердің шетелге кетуіне ықпал етеді.

⁴² «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» F30. – Нұр-Сұлтан, 2021. – Б. 23–24.

«Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, респонденттер отандық білім беру жүйесінің басты кемшіліктерінің бірі ретінде оқу ақысы жоғары екенін (35,3%) атаған.

Пандемия кезеңінде білім алу

Covid-19 пандемиясы оқу процесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Жаңа жағдайларға бейімделу нәтижесінде елдегі оқу орындарының бәрі онлайн және қашықтан оқыту формаларына көшті. Ірі қалалардағы ЖОО мен колледждердің кейбірі онлайн оқытуды ұйымдастыра алғанымен, Интернет-байланыстың нашар болуы, сонымен қатар компьютер және басқа да техникалық және коммуникациялық жабдықтар болмауы себебінен ауыл мектептері онлайн-стримингтен бас тартып, қашықтан оқыды. Оқушылар контингенті 100 адамнан аспайтын ауылдардағы шағын жинақты мектептердің оқушылары дәстүрлі штаттық режимде оқуын жалғастырды. Сонымен қатар қашықтан білім беру технологияларын оқу процесінде қолдану тәжірибесі бұрын еліміздің жоғары оқу орындарында болған. Кейбір университетте оқытудың аралас түрі, сондай-ақ қашықтан оқыту технологиялары, атап айтқанда сырттай оқу түрінен қашықтан оқу формасына көшу кезінде қолданылды. Карантин шектеулері енгізілген қиын жағдайда ЖОО қысқа мерзімде өз қызметкерлері мен ПОҚ үшін оқыту курстарын ұйымдастырды.

Сонымен бірге жастардың 13% ғана қашықтан оқу дәстүрлі форматта оқуға жақсы балама деп санайды, 22,8% қашықтан оқу дәстүрлі форматқа қарағанда нашар екеніне сенімді. Жастардың жартысынан көбі видеосабақтар (28,8%), вебинарлар және онлайн-сыныптар (27,4%), сондай-ақ мессенджерлер арқылы жолданатын электрондық тапсырмалар (16,2%) онлайн-оқытудың ең қолайлы форматы деп санайды.

Пандемия кезінде білім беру ортасының ең негізгі мәселесі ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен нашар қамтамасыз етілуі мен қашықтан және онлайн білім беру жағдайында оқыту тәжірибесі мен машықтар жоғы болды. Қашықтан білім берудің тиімділігін бағалау кезінде жоғарыда аталған проблемалардан бөлек сараптамалық сауалнама нәтижелері⁴⁴ мынадай қатерлер мен қиындықтарды көрсетті: интерактив аздығы, оқытушы/мұғалім мен студент/оқушы арасында сапалы коммуникация құрудағы қиындықтар, білім

алушылардың жекелеген санаттарымен жұмыс істеу кезінде жеке тәсілді қамтамасыз ету, қашықтан оқыту форматында адамды топта немесе қоғамдастықта әлеуметтендіруге жағдай жасау мүмкін болмауы. Сарапшылар сондай-ақ жүйенің қашықтан білім беруді сапалы жүзеге асыра алмауы халықтың сауат деңгейіне әсер етуі мүмкін және NEET жастар санаты кеңеюі қатерін оятатынын атап өтті⁴⁵.

Сапалы әрі жылдамдығы жоғары Интернет жоғы, әсіресе ауылдық жерлерде болмауы және компьютер жабдықтарымен жарақталудың нашарлығы орта мектепте онлайн оқытудан бас тартуға соқтырды. Дәл осы себептерге байланысты елдегі колледждер мен университеттер белгілі бір қиындыққа тап болды. Ауылдық жерлерде тұратын білім алушылардың онлайн оқыту процесіне толық қосылуға мүмкіндігі болмады. Мектеп мұғалімдері мен орта арнайы және жоғары оқу орындарының оқытушылары үшін ІТ-компетенциясын дамыту және жетілдіру бойынша біліктілікті арттыру курстары ұйымдастырылды. Алайда ауыл мұғалімдерінің көбі мұндай курстарға қол жеткізе бермейді.

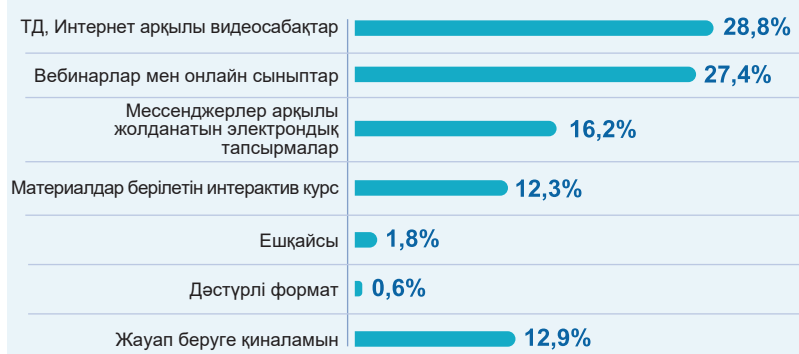
3.2 ҚАЗІРГІ ҮРДІСТЕР МЕН КЕЛЕШЕК КӘСІПТЕР

Жастардың келешектегі мамандығын саналы таңдауы олардың келешек өмірінің стратегиясын анықтайтын маңызды шешімдердің бірі саналады. Жаһандану, еңбек нарығындағы бәсеке деңгейі артуы, «ескілер» жойылып, жаңа кәсіптер пайда болуы –шындық, онда бағдар ұстану үшін тиісті білім мен машықтар қажет. Көп елдің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, білім беру жүйесінің барлық деңгейінде кәсіптік бағдарлау бойынша сапалы қызмет көрсету мемлекеттің ажырамас функциялары қатарына жатады.

⁴³⁻⁴⁴ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 23-24-б.

⁴⁵ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 82–84-б.

3.6-сурет. Оқытудың қолайлы форматтары (%)⁴³

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021

Қазіргі кезеңде жастардың кәсіптік бағдарлануы мәселелері аса өзекті саналады, өйткені әлеуметтанулық зерттеулердің деректеріне сәйкес, қазір жұмысқа орналасқан түлектердің басым бөлігі мамандығы бойынша жұмыс істеп жүрген жоқ (40,1%). Сондықтан жас кадрларды жұмысқа орналастыруда айтарлықтай ықпал ететін негізгі факторларды анықтаудың маңызы бар.

ЮНЕСКО-ның 2030 жылға дейінгі әлемдік күн тәртібінде арзан әрі сапалы кәсіби білім беруге үлкен мән беріледі. XXI ғасырда ТжКБ маңызын қабылдауда өзгеріс болды. Осылайша, 2000 жылдан 2015 жылға дейінгі Мыңжылдықтың даму мақсаттары аясында ТжКБ деңгейі ересектерге арналған балама білім беру мақсаттарын қолдау тәсілі ретінде жанама түрде ғана айтылды. 2030 жылға дейінгі Орнықты даму мақсаттарына (ОДМ) көшумен ТжКБ сұранысы бар машықтарды игерудің, еңбек нарығына шығудың және кәсіпкерлік қызметпен айналыса бастаудың, сондай-ақ өмір бойы білім алу қағидатын іске асырудың негізгі жолдарының біріне айналады. «Білім–2030» төртінші орнықты даму мақсатының жаһандық күн тәртібіндегі басты қағидаттардың бірінде «ешкім де шетте қалмауға тиіс» делінген. Бұл қағидат жынысына, тұрғылықты жеріне және басқа да факторларға қарамастан, мигранттарды, әлеуметтік осал топтарды, білім алуда ерекше қажеттілігі бар адамдарды қоса алғанда халықтың барлық тобын оқуға тартуды көздейді.

Қазақстанда XXI ғасырдың үшінші онжылдығында жұмысшы мамандықтар өкілдері – «көк жағалыларға» сұраныс жоғары болады деп пайымдауға толық негіз бар. Ортамерзімді перспективада еңбек нарығы дамуындағы әлемдік үрдістер көрсетілетін қызметтер саласындағы жұмыспен қамту артатынын көрсетіп келеді. Тиісінше, сарапшылар Қазақстанға да қызмет көрсету саласындағы мамандарға сұраныс артады деген болжам жасап отыр. «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ ортамерзімді бес жылдық болжамына сәйкес 2025 жылға қарай сұранысы бар қызметкерлердің бәрінен көп үлесі жұмысшы мамандығын иеленгендерден құралады. Қазірдің өзінде шаштараздар, визажистер, косметологтар, химиялық тазалау және бояу жұмысшылары, жеке киім тігу және жөндеу шеберлері, пәтер, жиһаз, тұрмыстық электр саймандарын, телеаппаратура жөндейтін шеберлер, фотостудия қызметкерлері және т.б. сынды мамандарға сұраныс артып келеді. Бұған дәлел – жыл сайын жұмысқа тұру сайттарындағы мәліметтер, сондай-ақ ЖОО мен колледждердің қабылдау комиссиялары жұмысының нәтижелеріне сүйеніп жаңартылып отыратын ең танымал мамандықтар тізімі.

Қазақстандағы және әлемдегі эпидемиологиялық жағдайға байланысты медицина қызметкерлеріне сұраныс артты. Бұл санатқа дәрігерлер ғана емес, медбикелер, зертханашылар да кіреді. Инфекционистерден бөлек, 2021 жылы эндокринолог, терапевт, онколог, стоматолог, сонымен қатар косметолог, мануал терапевт, массаж жасаушы сияқты арнаулы дәрігерлер қажет болды. Педагогика кадрлары тапшылығы ауылдық жерлерде де, қалалық жерлерде де байқалады. Мұғалімдер жетіспеуі әсіресе білім берудің барлық деңгейіндегі оқу орындарында байқалады. Білікті мамандар мемлекеттік оқу орындарында да, жеке меншік оқу орындарында да қажет. Бастауыш сынып мұғалімдері, тәрбиешілер және мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру ұйымдарының басқа да қызметкерлері, математика, орыс және ағылшын тілдерінің мұғалімдеріне үлкен сұраныс бар. «Қоғамдық медицина» мамандығы бойынша 2 147 грант бөлінді. Бұл бағыт бойынша кадрлар даярлаумен 11 медициналық ЖОО айналысады. 2020 жылы дәрігерлерді оқытуға барлығы 2 700 грант бөлінген. 8 мыңға жуық бюджеттік орын педагогика саласындағы мамандықтарға тиесілі. «Электротехника және энергетика» (1 800 грант), «Тау-кен ісі және пайдалы қазбаларды өндіру» (1 702 грант), «Механика және металл өңдеу» (1 500 грант) мамандықтары бойынша көп грант бөлініп жатыр. Гуманитарлық бағыттағы 12 мамандық, атап айтқанда, философия және этика, дін және теология, тарих және археология, аударма ісі, филология, әлеуметтану, саясаттану, журналистика және т.б. бойынша 1 285 бюджеттік орын бар.

«Жастар» ҒЗО деректеріне сәйкес, жақын болашақта заманауи экономиканың қажеттіліктеріне жауап беретін мамандықтар өзекті болады. Қоғамдық және кәсіби процестер саласындағы мамандардың зерттеулеріне назар аудара отырып, сарапшылар қызмет көрсету саласындағы мамандықтарға, сондай-ақ жеке кеңесші және психолог мамандықтарына сұраныс артады деп санайды. Пандемия жағдайында кейінгі жылдары дәстүрлі еңбек жағдайынан бас тартып, фрилансқа бет бұру үрдісі біртіндеп дамуы күшті қарқын алды. Бірқатар сарапшының пікірінше, Қазақстан экономикасындағы ауыл шаруашылығының үлесін ескере отырып, агроөнеркәсіптік мамандықтарға сұраныс одан әрі арта түседі. Сарапшылардың көбі IT-сала және әлеуметтік желілер, контент толтыру саласындағы мамандықтар – таргетолог, SMM-менеджер, техникалық мамандық, инженер мен биотехнолог – аса танымал болады деп санайды⁴⁶. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына және IT нарығының үнемі өсуіне байланысты компьютерлік бағдарламалар мен қосымшаларды жасауға байланысты мамандықтар өзекті болатыны сөзсіз. Осылайша, 2020-2021 оқу жылында «Ақпараттық технологиялар» мамандығы бойынша оқуға көп грант бөлініп, грант саны 2 468 болды. Келешектің IT-мамандарын қазір елімізде 49 ЖОО оқытып жатыр.

⁴⁶ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. – Нұр-Сұлтан, 2021. – Б.86.

Жоғары оқу орындарының академиялық еркіндігі аясында 2019 жылдан бастап ауқымды техникалық және мазмұнды сараптама жүргізу арқылы бағдарламалардың сапасын бағалауға мүмкіндік беретін Білім беру бағдарламаларының тізілімі жүргізіліп келеді. Қазір ол Тізілімге 9 115 білім беру бағдарламасы енгізілді, оның ішінде 2 988 жаңа және 275 инновациялық бағдарлама бар. Мәселен, 2020-2021 оқу жылынан бастап еліміздегі ЖОО мынадай инновациялық бағдарламалар бойынша кадрлар даярлауға кірісті: «Қолданбалы деректер аналитикасы», «Технологиялар мен инновацияларды басқару», «Биоинженерия», «Цифрлық аударматану», «Спорттық журналистика», «ІТ-кәсіпкерлік және цифрлық экономика», «Цифрлық педагогика», «Жасанды интеллекті бар, жүктемесі жоғары ақпараттық жүйелер», «Ақпаратты өңдеу және деректерді визуалдау», «Цифрлық аналитикалық білім беру жүйелерін жобалау», «Табиғи-техногендік қатерлер», «Ауыл шаруашылығы экологиясы», «Медицинадағы құқық», «Қолданбалы эпидемиология» және басқалар.

Әлеуметтік қатынастардың өзгеруі мен жаңаруы жағдайында еңбек нарығы да өзгеріп жатыр. Жаңа мамандықтар пайда болып, бар мамандықтарға сұраныс өзгереді, өзгелерінің танымалдығы азайып, жоғалып кетеді. Болашақ талапкерлер мен мамандық алуды жоспарлап отырған жастарға көмектесу үшін Жаңа мамандықтар атласы қолға алынып, әзірленді. Сарапшылардың пікірінше, бұл – қазірдің өзінде сұраныс бар және/немесе жақын болашақта, яғни 5–10 жыл ішінде пайда болатын мамандықтар жинағы. Атласта алдағы жылдары жоғалып кетеді делінген 57 мамандықтың арасында бірде-бір жұмысшы мамандығы жоқ. Қазір кез келген саладағы тар бағыттағы мамандар қажеттігі тез жоғалады. Сонымен қатар қашықтан жұмыс істеу формасының таралуы жұмыс берушілерге дүниежүзінен қызметкер жалдауға мүмкіндік береді, бұл қазақстандық еңбек нарығындағы бәсекені едәуір күшейтеді.

Сонымен қатар талапкерлердің болашақ мамандығын таңдауында белгілі бір қиындық бар. Мәселен, бұрын кәсіптік бағдарлау жүйесі КСРО жоспарлы экономикасының мүддесімен өзара іс-қимылға сүйеніп құрылған болса, кейінгі жылдары мемлекеттік органдардың, жұмыс берушілер мен оқу орындарының өзара іс-қимылын келісілген деп атау қиын, дегенмен ғылыми және сарапшылар ортасында үйлестірілген тәсіл қажет екені бірнеше рет айтылған еді. Білім беру нәтижелеріне мүдделі негізгі стейкхолдерлердің мұндай бытыраңқылығы білім беру қызметтері нарығы мен еңбек нарығының іс жүзінде жанаспауына соқтырды.

Қазақстандағы кәсіптік бағдар беру жүйесінің дамуын тежейтін бірнеше факторды бөліп көрсетуге болады. Атап айтқанда, елімізде кәсіптік бағдар беру мәселелерін реттейтін бірыңғай ереже жоқ. Кәсіптік бағдарлау бойынша сапалы қызмет көрсетуді бір министрліктің немесе ведомствоның қызметі аясындағы деңгейде жүзеге асыру мүмкін емес – мұнда түрлі сектордағы мүдделі тараптар қатысатын жалпы мемлекеттік тәсіл қажет.

Қазіргі заманғы еңбек нарығы мен білім беру жүйесі арасында теңгерім айтарлықтай бұзылған және бір-бірімен үйлестірілмеген. Қазақстандағы ТжКБ мен жоғары оқу орындарында кадрлар даярлау экономиканың қажеттіліктерін есепке алмай жүргізіліп жатыр, бұл талап етілетін және бітіріп шығатын мамандар санындағы теңгерім бұзылуына соқтырды. Ресми деректер бойынша ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі ұсынатын ортамерзімді болжам сүйене отырып ҚР Білім және ғылым министрлігі жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлауға арналған мемлекеттік білім беру тапсырысын қалыптастырып, үлестіреді.

Сонымен қатар түрлі ведомство өкілдерінің өзара іс-қимылына арналған бірыңғай ақпараттық орта жоғы, мүдделі тараптардың көбі қолда бар ақпаратқа қол жеткізе алмауы, ашық диалог алаңдары болмауы – осы себептердің бәрі орта білім беру ұйымдары түлектерінің басым көпшілігі отбасы мен достарының кеңесіне еріп, мамандықты бейсана түрде таңдауына соқтырды.

Республикада кәсіптік бағдар берушінің функциялары формалды түрде мектеп педагогтеріне жүктелген, негізінен бұл – оқу ісі меңгерушілері немесе мектеп психологтары, оларға шамадан тыс артылған міндет онсыз да көп болғандықтан, олар өз мектебінде жоғары оқу орындарын таныстыруды ұйымдастырумен ғана шектеледі. Қазір мектеп қызметкерлеріне кәсіптік бағдарлау жұмысын заманауи еңбек нарығының талаптарына сәйкес жүргізу әдістемесі бойынша өз біліктілігін арттыру мүмкіндігі беріліп отырған жоқ.

Сонымен қатар отандық кәсіптік бағдарлау қызметтері нарығында жоғары төлем талап етіп, белгілі бір аймақтарда ғана жұмыс істейтін жеке компаниялар, үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық қорлар белсенді ойыншы саналады. Нәтижесінде, елімізде кәсіптік бағдарлау іс-шараларымен қамту төмен деңгейде қалып отыр, облыстық және аудандық мектептердің басым көпшілігі кәсіптік бағдарлау кабинеттерімен жабдықталмаған, ақпаратқа қол жеткізе алмаған, оқушылардың үшінші білім беру ұйымдарының өкілдерімен кездесулерін өткізбейді.

Бүгінде елімізде инженерлік-техникалық және жұмысшы мамандықтарының тапшылығы байқалуда. Жыл сайын елдің өнеркәсіп секторынан зейнетке шығып кеткен мамандардың орнын толтыру қиындап барады. Қазіргі кезде өнеркәсіп саласында қазір машина жасау, мұнай-газ өнеркәсібі,

металлургия, электр энергетикасы, құрылыс индустриясы және т.б. сияқты мамандықтар бойынша шамамен 30 000 кадр тапшы болып отыр. Өнеркәсіп саласында орта арнаулы білім бар мамандар қажеттігі әлі де жоғары. Мысалы, 2015–2019 жылдарға инженерлік-техникалық кадрлар қажеттігі талап етілетін 29 400 маманның 87,5% болды⁴⁷. Сарапшылардың көбі өнеркәсіпті дамытудың маңызды міндеті техникалық мамандықтардың (жұмысшылардан инженерге дейін) беделін арттыру және жастарды ғылыми-техникалық кәсіби қызмет саласына тарту екенін айтып отыр. Олар жұмысшы кәсіптерінің беделі түскенін бірауыздан атап өтіп, мемлекетті оны қалпына келтіруге бағытталған қажет шараларды атқаруға үндейді.

3.3 ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАСТАР: МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Мемлекеттің ғылымды, технологиялар мен инновацияларды дамыту саласындағы міндеттерінің бірі – ғылымдағы кадрлар әлеуетін нығайту, тиісінше, әсіресе жастар арасында ғалымдар мен зерттеушілер санын көбейту. ҚР Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша 1990 жылдары Қазақстанда 289 ғылыми мекеме, негізгі ғылыми-техникалық қызметпен айналысатын қызметкерлердің жалпы саны 50,6 мың адам болған. Қазір 384 ұйым ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер жүргізіп отыр, 22 378 адам, оның ішінде 17 454 зерттеуші маман қызмет атқарып жүр. Ғылымға келетін жастар ағыны артып, 35 жасқа толмаған ғалымдар саны 2011 жылғы 6,4 мың адамнан 2020 жылы 8,1 мың адамға дейін көбейді.

Тәуелсіздік жылдары ғылым қызметкерлерінің, атап айтқанда, жас ғалымдардың құқықтық жағдайын реттейтін заңнамалық база қалыптасты. Осылайша, 2011 жылғы 18 ақпандағы «Ғылым туралы» және 2015 жылғы 9 ақпандағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңдар қабылданды, ҚР Білім мен ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілді және іске асырылды.

«Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру туралы» заң жаңа мүмкіндіктер ашты және бүгінде елімізде ғылымды басқарудың түбегейлі жаңа моделі құрылды:

- ғылыми зерттеулерді қаржыландыру тетіктері базалық, гранттық және бағдарламалық-мақсатты болып анықталды;
- ғылымның кадрлық әлеуеті нығайып келеді;
- ғылым мен инновация саласында жүргізіліп жатқан саясаттың нәтижесінде ғылымдағы қазақстандық жастар саны артуы байқалады.

ЖОО кейінгі білімге әсер еткен өзгерістер туралы бөлек айту керек. 2019 жылы Қазақстан Республикасында магистратураға, ал 2021 жылы докторантураға түсуге кешенді тестілеу жүйесі (Ұлттық бірыңғай тестілеудің баламасы) енгізілді, бұл, әрине, осы білім беру сатыларына оқуға түсу кезінде болуы мүмкін сыбайлас жемқорлық қатерін азайтты.

Жас ғалымдарды ынталандыруға арналған мемлекеттік сыйлықтар, ҚР БҒМ атаулы сыйлықтары, мемлекеттік ғылыми стипендиялар айтарлықтай көбейді. Олардың қатарына дарынды жас ғалымдарға арналған мемлекеттік ғылыми стипендия және атаулы стипендиялар, мәселен, жас ғалымдарға арналған М. Әуезов стипендиясы және жас ғалымдарға арналған Д. Қонаев стипендиясы кіреді. Сонымен қатар жыл сайынғы «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығын жас ғалымдарды қолдау мақсатында «Ғылым» санатында беру де қарастырылған. Жастарға Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы қоры да қолдау көрсетіп келеді: ғылым мен техника саласындағы үздік зерттеулерге жыл сайынғы сыйақы тағайындалған, ғылыми конференцияға немесе ғылыми тағылымдамаға қатысу үшін жол жүру гранттары, ғылыми-зерттеу жұмыстарына гранттар беріледі, «Болашақ ғалымдары» немесе «Жас ғалымдардың үздік кеңесі» конкурстары өткізіледі және басқа да шаралар атқарылады.

Ғылым мен жастар саласындағы мемлекеттік саясатты үйлестіру және жетілдіру мақсатында ҚР Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңес, ЖОО жанындағы Жас ғалымдар кеңесі жұмыс істейді, еліміздің жоғары оқу орындарында жас ғалымдардың жыл сайынғы Халықаралық ғылыми-практикалық конференциялары өткізіледі (мысалы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да «Фараби әлемі», Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-да өткен конференциялар және т.б.). Бүгінгі таңда Назарбаев Университеті жанынан жаңа құрылған Young Researchers Alliance жұмысы қарқын алып келеді⁴⁸.

2020 жылдан көптеген перспективалы ғылыми идеяларға мемлекеттік қолдау көрсетуге мүмкіндік берген жас ғалымдарға арналған жаңа грант түрлері бөліне бастады. Атап айтқанда, жас ғалымдарға арналған гранттар (2020–2022 жылдарға арналған көлемі – 80 млн теңгеге дейін, 2021–2023 жылдарға арналғаны – 54 млн теңге) жас зерттеушілердің жаңа машық пен компетенция алуына,

⁴⁷ Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. – Алматы, 2018. – 15-б.

⁴⁸ Бейсенбаев О. Жастар және ғылым: әлеует, коммерцияландыру және гранттар // <https://strategy2050.kz/ru/news/53270/>.

топ құрамында басшылық ету және жұмыс істеу тәжірибесіне, олардың жарияланым белсенділігін арттыруға және жалпы шығармашылық әлеуетін өсіруге бағытталған.

Жастардың пікірі бойынша, жастар арасында әсіресе ерте кезеңде зерттеулерге және ғылыми жобаларға әуестенуді дамыту үшін оқу орындары ең алдымен іске асырылып жатқан жобалар мен өнертабыстағы жетістіктері үшін марапаттарды көздеуі (31,6%), оқушылардың ғылыми жұмыстарына берілетін жеке гранттар санын арттыруы (31,0%), сондай-ақ оқушыларды кафедралар мен ғылыми орталықтардың жобалық қызметіне жиі араластыруы (29,8%) қажет.

3.1-кесте. Жастардың ғылым мен зерттеулерге әуестігін дамытудың құралдары мен әдістері (%)⁴⁹

Іске асырылып жатқан жобалар мен өнертабыстардағы жетістіктерге сый-марапат беру	31,6
Оқушылардың / студенттердің зерттеу жұмыстарына берілетін дербес гранттар санын ұлғайту	31,0
Студенттерді кафедралар мен ғылыми орталықтардың жобалық қызметіне белсенді араластыру	29,8
Оқушылардың / студенттердің инновациялық өзіндік әзірлемелері конкурстарын өткізу	24,6
Оқушылардың / студенттердің ғылыми зерттеулерін ұйымдастыру бойынша арнайы курстарға бөлінетін оқу сағаттарының санын көбейту	14,6
Оқу жоспарындағы оқушылардың / студенттердің өзіндік жұмысына бөлінетін сағаттар үлесін арттыру	11,3
Диплом жобасын белгілі бір ұйымға бағдар ала отырып жүргізу	10,3
Білім беру саласында реформа жасау	0,3
Аталғанның бәрі	0,4
Жауап беруге қиналамын	13,4

*Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды
Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021

Мемлекет ғылым саласындағы проблемаларды шешу жолында жұмыс жүргізіп жатқанына және тиісті қолдау көрсетіліп отырғанына қарамастан, ғылыми қызмет жастар арасында әлі де танымал емес. Мәселен, «Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу нәтижелері бойынша, жастар арасындағы ғылыми қызметпен сауалнамаға қатысқандардың 11% айналысады. Ғылымның дамуына, ғылыми әлеуеттің өсуіне және осы салаға көптеген жас ғалымды тартуға кедергі келтіретін бірнеше фактор бар.

Қазір отандық ғылым мен ғылыми кадрлар бәсекеге қабілетсіз, ашық ақпарат көздерінде қазақстандық ғалымдар, жас ғалымдар және олардың ғылыми әзірлемелері туралы толық ақпарат жоқ, ғалымдарды іздеуге мүмкіндік беретін бірыңғай база жоқ. Магистратура мен докторантура тәмамдаған жас ғалымдар мен зерттеушілер арасында бірнешеуі ғана өзінің ғылыми және ғылыми-техникалық қызметінің нәтижелерін коммерцияландырады. Патент алудағы белсенділіктің төмен деңгейі байқалады. Ғылыми әзірлемелерді енгізу мен коммерцияландыруды ұйымдастыруға қабілетті мамандар мен компаниялар іс жүзінде жоқ.

Отандық ғылым саласының инвестициялық тартымдылығы әлсіз, республикада ғылыми зерттеулерді бірлесіп қаржыландыру тәжірибесі және жеңілдіктер мен преференциялар беру арқылы бизнесті күшейту практикасы жетіспейді. Яғни, индустрия мен бизнес тарапынан ғылыми нәтижелерге сұраныс жоқ. Сонымен қатар елде ғылыми жетістіктерді пайдалана отырып, өндірісті дамыту бойынша жеке сектор үшін тиімді ынталандырушы тетіктер жоқ. Нәтижесінде, ғылым ұйымдарының өндірістік кәсіпорындармен өзара әрекеттесуінің қолданыстағы формасының тиімділігі төмен және осы бағытты дамытуға мүдде болмай тұр.

Қазақстандық ғылым ұйымдары мен зертханалардың материалдық-техникалық жарақтануын жаңарту қажет, өйткені негізгі құралдар 40%-ға, ал жабдықтың белсенді қолданылатын бөлігі 50%-ға тозған. Бұдан бөлек, Қазақстанда халықаралық дерекқорларға кіретін журналдар өте аз жарияланады.

ҚР Президенті Қ. Тоқаев халыққа жолдауында осы жылдың аяғына дейін ғылым туралы заңнамаға өзгерістер енгізуді тапсырды. Осылайша, ҚР Білім және ғылым министрлігіне іргелі зерттеулермен айналысатын ғылыми-зерттеу институттарын іріктеу мен қаржыландырудың нақты әрі ашық қағидаларын әзірлеу тапсырылды. Алдағы уақытта жетекші ғалымдардың жалақысын базалық қаржыландыруға қосу, тікелей қаржыландыруды енгізу, гранттық қаржыландыру мерзімін қазіргі қабылданған үш жылдан бес жылға дейін ұлғайту жоспарланып отыр. Сондай-ақ ғылым туралы заңда Ұлттық ғылыми кеңестің шешімдеріне апелляция беру институты көзделуге тиіс. Мемлекет басшысы

⁴⁹ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. – Нұр-Сұлтан, 2021. – Б. 25–26.

атап өткендей, қазақстандық білім мен ғылымның алдында жаңа белестерді бағындырып қана қоймай, бір қадам алда болу, трендтер қалыптастыру сынды ауқымды кезек күттірмейтін міндет тұр⁵⁰.

3.4 ЖАСТАР ҮШІН ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ МҮМКІНДІКТЕРІН ДАМУ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕГЕ ШОЛУ

Ауылдардағы және қалалардағы мектептер арасындағы алшақтықты азайту жөніндегі шет елдердің тәжірибесі

Кейбір елде, әсіресе экономикасы нашар дамыған елдерде мектептерді қаржыландыру проблемалары сөзсіз макрожүйелік шаралар көмегімен шешілуі керек. Атап айтқанда, ауыл шаруашылығын экономикалық жағынан күшейту мен әртараптандыру ауылдық аудандардың ресурстық базасы үшін қажет. Солтүстік Ирландияда LEADER бағдарламасы мемлекеттік органдар мен жергілікті экономика субъектілерін ауылшаруашылық экономикасын әртараптандыруға тартады. Ұқсас әдістер Мексика мен Испанияда сынақтан өткен.

АҚШ-та «Ешбір бала назардан тыс қалмайды» (No Child Left Behind Act) заңы ауылдық жерлерде білім беруге бағытталған саясатты қамтиды. Ауылдық білім беруде нәтижелерге қол жеткізу бағдарламасы (Rural Education Achievement Program) шағын ауылдық мектептерде нәтижелерге қол жеткізу үшін грант арқылы ауылдық мектептерге қосымша қаражат жібереді және қолда бар қаражатты пайдалануда үлкен икемділікті қамтамасыз етеді⁵¹. Федералдық қорлар ауыл мектептерінің проблемаларына басымдық беріп қана қоймайды, сонымен қатар жергілікті атқарушы органдарға инновациялық көзқарас танытуға және жергілікті ерекшеліктерді ескеруге мүмкіндік береді.

ТжКБ жүйесіндегі трендтер мен үрдістер

Түрлі елдер ТжКБ дамытуда өзінің ұлттық типтік моделін жасап шығарды. Германияда «қосарлы оқыту бағыты» іске асырылып жатыр, онда жастар уақытының үштен бір бөлігін колледжде, ал үштен екісін компанияда немесе фирмада практикада оқып өткізеді. Бұл оқу процесі ұзақ уақыттан бері танымал және жастардың жартысына жуығы университетте оқығанның орнына осы оқу жолын тандайды. Қазақстанда осы неміс жүйесі енгізілді, алайда басты проблема – өндірістік қуаттардың, осы модельді жүзеге асыруға болатын кәсіпорындар аз болғандықтан, олардың арасынан таңдау мүмкіндігі жоғы.

Аустралияда ТжКБ секторына қойылатын талаптарда оқытушылардың ТжКБ саласында біліктіліктің IV деңгейін растайтын сертификаты және олар студенттерге сабақ беретін деңгей үшін салалық біліктілігі болуға тиіс. ТжКБ-дағы оқытушыларға оқыту саласында жақсы білім мен тәжірибе қажет екені белгілі. Қазір олардың тиісті сертификаты болған жағдайда өзінің оқыту саласында тәжірибесі болуы міндетті емес. Аустралияда жекеменшік көздер қаржыландыратын тіркелген оқу ұйымдары үшін қоғамдық колледждер немесе тіпті өздерінің білім беру ұйымдары арқылы оқытушыларын одан әрі оқытуды және дамытуды қаржыландыру мүмкіндігі бар. Бұл жағдайда білім беру ұйымдары қысқамерзімді кіріске емес, ұзақмерзімді артықшылықтарды көздейтінін атап өткен жөн.

Швейцарияда орта мектеп түлектерінің 70% кәсіби оқытудан өтіп, түрлі білігі бар кәсіби жұмыскер болып шығады. Жас швейцариялықтардың 70% мектеп бітіргеннен кейін бірден ТжКБ ұйымдарында білім алады. Жүйе студенттерді денсаулық сақтау, құрылыс, IT және басқа да көптеген кәсіби салаға дайындайды. Алайда швейцариялық ТжКБ жүйесінің негізгі функциясы – студенттерді оқытудың жалпыұлттық бағдарламалары арқылы олардың болашақ еңбек қызметімен байланыстыру: бүкіл Швейцария бойынша компаниялар оқу бітіргеннен кейін үздік оқушыларға жұмыс орындарын ұсына отырып, мектеп түлектерін жұмысқа қабылдайды және оқытады. Саласына қарай 3-4 жылға созылатын оқу кезінде студенттер жалақы алады. Оқу аяқталғаннан кейін олардың мемлекеттік деңгейде танылған білігі және тікелей толық жұмысқа тұруға немесе жоғары білім беру жүйесінде оқуын жалғастыруға мүмкіндігі бар. Бұл жүйенің тұрақты жұмыс істеп тұруы үшін компаниялар жоғары білікті еңбек күшін құру үшін үкіметпен ынтымақтасуы керек екенін атап өткен жөн.

Қытай мен Америка Құрама Штаттары – швейцариялық «Алтын стандартқа» сүйеніп өз кәсіби білім беру жүйесін қайта құру процесін бастаған әлемдегі ең ірі екі ел. Теория мен практиканы үйлестіретін бұл тәсіл Швейцариядағы заманауи білім беру жүйесінің негізін құрайды. Мектеп түлектерінің үштен екісі дәл осындай білімді тандайды. Халықаралық кәсіптік білім беруде «алтын стандарт» болуға үміткер бұл жүйе – Швейцария жастары арасында жұмыссыздық деңгейі төмен екенінің себебі⁵².

Еуропа елдерінде тәжірибе алмасу қағидатына сүйенетін және академиялық ұтқырлықты іске асыруға бағытталған бірлескен жобалар бар. 2016–2018 жылдары Эстония, Финляндия, Латвия және Германияға ортақ «ECVET Enterprise» трансұлттық жобасы іске асырылды, олар академиялық ұтқырлық жобаларында

⁵⁰ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына жолдауы // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

⁵¹ U.S. Department of Education. (2007). Evaluation of flexibility under No Child Left Behind: Volume III – The Rural Education Achievement Program (REAP Flex) // <http://www.ed.gov/about/offices/list/opepd/ppss/index.html>.

одан әрі пайдалану мақсатында оқу нәтижелерін анықтау үшін екі жыл бойы ынтымақтаса жұмыс істеді. Жобада басты назар академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша немесе тағылымдамадан өту үшін шетелге шығып тұратын техникалық және кәсіптік білім беруге тартылған оқушыларға аударылды. «ECVET Enterprise» сонымен қатар студенттерді шетелге жіберу процесін ұйымдастырудың инновациялық цифрлық шешімдеріне көңіл бөлуді де мақсат етті. Жоба командасы үш көзделген аудиторияға арнап жоба барысында тиісті ақпаратқа серіктестердің бәрі қол жеткізе алуын қамтамасыз ететін ашық білім беру ресурстарын әзірледі. Жоба тобы барлық ақпарат пен материалды үш кезеңге (академиялық ұтқырлық / жұмыс орнында оқу кезеңіне дейін, кезінде және одан кейін) сәйкес бөлді. Жоба аяғында серіктестердің бәрі ECVET құралдары мен принциптерін пайдалану жөнінде жаңа шабыт беретін идеяларға кенелді. Бұдан бөлек, белсенді пікірталастар және компаниялар мен білім беру ұйымдарына (әсіресе ТЖКБ) ортақ тәжірибе жастар үшін жұмыс орнында ұтқырлық және оқыту бағдарламаларын жақсарту туралы идеялар жетілетін орынға айналды.

Нидерландтың төрт қаласындағы кәсіби білім беру ұйымдары оқытушыларының жобасы назар аударарлық. Педагогтер қоғамдастығы қатер тобындағы оқушыларға арналған білім беру бағдарламасын іске асырып, оны әзірлеуге қатысып келеді. ТЖКБ ұйымдары кәсіптік білім беру ұйымдарының 15–23 жас аралығындағы білім алушыларына арналған бағдарлама ретінде іске қосылған «Табыс үшін 15–23 ойыны» деп аталатын жобаның бір бөлігі саналады. Айта кетері, бұл білім беру бағдарламасының инновациялық сипаты – кәсіби футбол клубы сияқты кәсіби спорт ұйымдарымен ынтымақтастық орнатуда. Осы бағдарлама аясында қатер тобындағы оқушылар спорттық ұйымдардың кәсіби ортасында әзірленген 8 немесе 10 апталық оқу курсы өтеді. Бұл ынтымақтастықтың мәні – қатер тобындағы оқушыларды ынталандыру және оларды оқу процесіне араластыру, екінші жағынан, осы оқушылардың білім беру қажеттіліктеріне арнайы бейімделген оқыту мүмкіндіктерін дамыту.

Ғылым

Бәсекеге қабілет бойынша халықаралық рейтингтерде алдыңғы қатарда тұрған дамыған елдердің бәрі ғылыми-техникалық және инновациялық жүйелерді үйлестіру мен ғылыми және ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін (бұдан әрі – ФТҚН) коммерцияландырудың тиімді жүйесін дамытуға баса назар аударады. Шет елдердің тәжірибесі көп нәрсе даму институттарының орнықтылығына, адами капиталдың сапасына және бөлінетін қаржыландыру көлеміне және ФТҚН коммерцияландыруды ынталандыруға байланысты екенін көрсетеді.

Ресей, Қытай, Ұлыбритания және Германиядағы ғылымды дамытудың ұлттық жобаларын талдау ғылымды дамытуда негізгі екпін ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыс (бұдан әрі – ФЗТҚЖ) мен өнеркәсіп арасындағы байланысты нығайтуға, сондай-ақ жастар арасында ғылыми қызметті таңдауды ынталандыруға қойылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ресей «Ғылым» ұлттық жобасында (2024 жылға дейін) 3 негізгі мақсатты анықтады: (1) ғылыми-технологиялық дамудың басымдықтары анықталған салаларда ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді жүзеге асыратын бес жетекші ел қатарында болуды қамтамасыз ету; (2) ресейлік және шетелдік жетекші ғалымдар мен жас перспективалы зерттеушілер үшін Ресейде жұмыс істеуді тартымды ету шараларын әзірлеу; (3) ғылыми зерттеулерге жұмсалатын қаражат мөлшерін арттыру.

Қытайдың ғылыми-техникалық және инновациялық дамуының идеологиялық ұстанымына сәйкес инновация, адами капитал, жастар – ғылымның, технологиялар мен кәсіпорындар қажеттіліктері арасындағы байланысты дамыту және жан-жақты нығайту, сондай-ақ ел экономикасын дамытудағы ғылыми және техникалық прогрестің үлесін арттыратын қозғаушы күш. «Қытайдың ғылыми-техникалық және инновациялық дамуының 13-ші бесжылдығы» ұлттық жоспарымен қатар ғылыми-техникалық даму саласындағы негізгі бағыттар бойынша 40 ғылыми-зерттеу университетінде ғалым кадрларды іріктеу және даярлауды көздейтін «985 жобасын» атап өтуге болады.

Ұлыбритания ғылыми зерттеулер мен инновациялар саласындағы танымал көшбасшы ретінде инновациялық әлеует бойынша сегізінші және ФЗТҚЖ дамыту бойынша алтыншы орында тұр. Ғылымды дамытудың «Ғылыми-техникалық дамудың жол картасы» ұлттық жобасында Ұлыбритания кәсіпкерлер мен стартаптарды қолдау, ғылымды қажет ететін кәсіпорындарға капитал ағынын ұлғайту, масштабтау; адами капиталды дамыту; бірлескен халықаралық зерттеулер мен инновацияларға қатысу сынды стратегиялық мақсаттарды айқындайды.

Германия инновациялық әлеует бойынша бірінші орында және ФЗТҚЖ дамыту бойынша екінші орында (бұл бағыттағы көшбасшы – Жапония). «Азаматтарға арналған зерттеулер мен инновациялар. 2025 жылдың High-Tech стратегиясы» ғылым мен технологияны дамытудың стратегиялық жоспарындағы негізгі мақсаттар: ФЗТҚЖ-ға жұмсалатын қаражатты ЖІӨ-нің 3,5%-ына дейін арттыру; білімді бүкіл өлемде табысты болып, адамдарға пайда әкелетін инновацияларға айналдыру. Жалпы, жаһандық үрдістер білім беру саласындағы ғылыми-техникалық және цифрлық бағыт күшейіп келе жатқанын көрсетіп отыр.

⁵² Швейцарияның кәсіптік білімі: табыс тарихы // <https://www.swissinfo.ch/rus/46253934>.

ҰСЫНЫМДАР

1. *Білім және ғылым министрлігіне* ауылдағы білім беру проблемаларын зерделеу жөніндегі ғылыми-зерттеу жобаларына бағдарламалық-мақсатты қаржыландыру бөлу ұсынылады. Бұрын жүргізілген реформалардың бәрін талдап, әр жекелеген өңірде мектепке қатысты проблемаларға жергілікті зерттеулер жүргізу қажет.

2. *Білім және ғылым, цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрліктері* ауылдар мен ауыл мектептерін сапалы интернетпен (20 Мбит/сек жоғары) қамтамасыз етуі маңызды. Кең жолақты интернет заманауи ауыл мектебінің ғана емес, ауыл тұрғындарының да көптеген мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру мәселелерін оларды өзінің негізгі қызметінен қол үздірмей шешуге болады. Ауыл тұрғындары электрондық қызметтердің барлық спектрін ала алады, интернет бар болса, ауылдық жерлерде бизнес жүргізу айтарлықтай жеңілдей түседі.

3. *Білім және ғылым, ауыл шаруашылығы министрліктеріне, сондай-ақ жергілікті билік органдарына* ауылдық жерлерде лайықты өмір сүруге жағдай жасау үшін ауылдар инфрақұрылымының стандарттарын әзірлеген орынды. Бұл ауылдарда жас мұғалімдер, дәрігерлер және басқа да мамандар тұрсын деп, жастарды ауылдық жерлерде қалуға ынталандыру үшін маңызды. Мүдделі тараптардың бәрінің қатысуы қосымша білім беруді ұйымдастыру, жоғары курс студенттерінің педагогикалық практикадан өтуі және т.б. үшін қажет. Ауылдағы білім беру проблемаларын шешу ауылдар мен ауылдық аумақтардың проблемаларын шешпейінше мүмкін болмайды. Тек жүйелі әрі кешенді тәсіл ғана ауылдағы білім беру мәселелерін шешуге көмектеседі.

4. *Білім және ғылым, еңбек және әлеуметтік қорғау министрліктері* жұмыс берушілерді қамтуға, тіпті оларды білім бағдарламаларын, оқыту және ғылыми практика саласындағы басымдықтарды қалыптастыруға араластыруға тырысуы; жас мамандарды жұмысқа қабылдауды субсидиялауы, ЖОО мен орта арнаулы оқу орындарының түлектерін жұмысқа қабылдаған кәсіпорындарға салықтан жеңілдік беруі керек. Қазір әлемде бизнесті жоғары оқу орындарымен, ТжКБ ұйымдарымен көбірек ынтымақтастыққа тартудың және түлектерді жұмысқа орналастырудың көптеген жолы бар.

5. *Білім және ғылым министрлігі* жұмыс берушілердің мүддесін ескере отырып, студенттердің практикасын ұйымдастыру және оларды одан кейін жұмысқа орналастыру туралы мәселені пысықтасын, қосарлы білім беру практикасын кеңейтсін, сол арқылы теория мен практиканың байланысын қамтамасыз етуге басты назар аударылсын. Германия, Канада тәжірибесіне сүйене отырып экономиканы дамытудың қазіргі заманғы бағыттарына сәйкес қосарлы білім беруді және кадрлар даярлауды дамыту маңызды. Оқытуды тек мемлекет қаражаты есебінен ғана емес, көп жағдайда оқу орындары жанындағы зертханаларды жарақтандыруға және практикалық жұмыстар үшін мінсіз жағдай жасауға қаржы құя алатын жеке сектор есебінен қаржыландыруға көшкен жөн.

6. *Білім және ғылым, цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрліктері* ҚР ТжКБ және ЖОО бойынша қолда бар барлық мамандықтың сипаттамалары қамтылған бірыңғай ақпараттық веб-ресурс құруы қажет. Кәсіптік бағдарлау сипатындағы осындай бірыңғай ақпараттық веб-ресурстың қызметі білім беру және экономика салаларындағы бірқатар проблемаларға оң әсер етуі мүмкін. Мысалы, келешекте жоғары, техникалық және кәсіптік білім алуға қол жеткізу мүмкіндігін кеңейту, «тапшы» мамандықтарды таңдау және бірқатар саладағы мамандар тапшылығының орнын толтыруға болады.

7. *Білім және ғылым министрлігі* инвестициялық тартымдылықты арттыру, ғылыми зерттеулерді бірлесіп қаржыландыруды мүмкін ету мақсатында бағдарламалық-мақсатты және гранттық қаржыландыру жөніндегі конкурстық құжаттаманың шарттарына ФТҚН-ны енгізу базасы ретінде өндіріс немесе бизнес саласындағы әріптестің қатысуын енгізсін. Ғылыми жетістіктерді пайдалана отырып, өндірісті дамытуға жеңілдіктер мен преференциялар беру арқылы болса да, жеке сектор, бизнес үшін қосымша тиімді ынталандыру тетіктерін іске қосуға бастамашылық жасасын.

4-ТАРАУ.

ЭКОНОМИКА

4-ТАРАУ. ЭКОНОМИКА

Азаматтардың тіршілік әрекетінің барлық саласына ықпал ететін фактор – әлеуметтік-экономикалық базис. Экономиканың құрылымына да, адамдардың сана-сезіміне де тікелей байланысты дұрыс экономикалық мінез-құлық – әлеуметтік тұрақтылық орнайтын негіз болмақ. Қазақстанда ел тәуелсіздік алған алғашқы жылдардан бастап нарықтық қатынас орнатылып, дамытылып келеді, халықтың нарықтағы мінез-құлық нормаларына назар аударатын құндылық-рационалдық парадигмасы соған қарай қалыптасты. Денсаулық, білім және кәсіби машықтарды қамтитын адами капитал тұжырымдамасы – тұтастай алғанда материалдық әл-ауқатқа, мансап жолындағы өсуге және табысқа кенелуге ықпал ететін нәрсенің бәрі – кейінгі бірнеше жылда ғылыми әдебиетте де, практикалық қызметте де танымал болып жүр. Әр дербес тұлғаның барынша мол пайда алу үшін қолданып, пайдаланатын жеке адами капиталы бар.

Қазақстандық жаңғыру үлгісінде басымдықтардың бірі ретінде адами капиталды жинақтап, интеллект әлеуетінің, жеке қасиеттердің (қажетіне қарай) және креатив пен орындаушының жұмыс тиімділігін анықтайтын практикалық қызметте айтарлықтай нәтижелерге ықпал етіп, сәйкесінше материалдық тұрғыдан өтелетін практикалық машықтар жиынтығы ретінде көрінетін бәсекеге қабілет (еңбек нарығын қоса алғанда) белгіленген.

4.1 ЖАСТАРДЫҢ ЭКОНОМИКАДАҒЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ

Экономикалық мінез-құлықтың негізгі аспектісі – шотланд экономисі әрі философы Адам Смит анықтаған адамның экономикалық болмысы. Экономикалық адамның рационализмі тұтастай пайда табуға бағытталған. Осыған сүйене отырып, экономикалық мінез-құлық «ресурстар шектеулі жағдайда нәтижені субъектив түрде барынша максималдауды және оптималдауды» көздейтін рационал мінез-құлық ретінде анықталады⁵³. «Жастар» F30 жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес⁵⁴, сауалнамаға қатысқан жастардың 55,3% үшін мамандық таңдағанда басты фактор жалақы болса, 43,4% жұмысқа тұру мүмкіндігін басты фактор деп көрсетеді. Жастар жұмыс орнын таңдағанда, ең алдымен, жалақы мөлшерін (респонденттердің 52,3%), содан кейін кәсіби өсу мүмкіндігін (40,5%), үшінші орында – тұрақтылық, сенімділік (28%) сынды факторларды ескереді.

4.1-сурет. Жұмыс орнын таңдағандағы ең маңызды факторлар

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

⁵³ Экономическое поведение населения: теоретические аспекты: препринт / А.А. Шабунова, Г.В. Белехова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. – 3-б.

⁵⁴ «Еңбек нарығындағы жастар: қажеттілігі, мүмкіндіктері және перспективалары» әлеуметтанулық зерттеуі, «Жастар» F30, 2021

Сауалнамаға қатысқандардың 31,8% алғашқы жұмыс орнын жалақысы аз болғандықтан тастап кеткен. Дегенмен қалыптасқан әлеуметтік институттар мінез-құлықтың рационалдығына (бұл ұғым салыстырмалы екенін ескере отырып) әсер ететінін ұмытпау керек. Әлеуметтік мәртебелер институттарға қарай анықталады, соның салдарынан қандай да бір пайда әкелетін қызмет түрін қалау туындайды. Әлеуметтанулық сауалнамаға сәйкес, сауалнамаға қатысқандардың 36% үшін мамандық таңдағанда әлі күнге дейін бедел (имидж) маңызды екен.

Экономикалық мінез-құлықтың әлеуметтік диспозицияларын анықтағанда жастар түрлі әлеуметтік-мәдени жағдайда қалыптасатынын да қарастыру керек. Бұл аймақтардың мәдени, өндірістік-экономикалық ерекшеліктеріне де, қала мен ауыл құрылымындағы түрлі табыс мүмкіндігі мен кәсіби қызметті таңдауға себеп болатын айырмашылықтарға да байланысты. Лайық өмір сүру деңгейін қамтамасыз ететін табыс деңгейі еңбек қызметінің негізгі лейтмотиві саналады. Бұл ретте ҚР СЖЖРА ҰСБ 2021 жылғы шілдедегі жағдай бойынша орташа айлық жалақы 252 766 теңге мөлшерінде екенін анықтады⁵⁵. Өз кезегінде, «Жастар» F30 жүргізген зерттеу нәтижелеріне сәйкес отбасының ай сайынғы жиынтық кірісі бойынша деректерді жинағанда сауалнамаға қатысқандардың 14,4%-ның табыс мөлшері 100 мың теңгеге дейін екені анықталды. Респонденттердің 30,8%-ының жиынтық табысы – 100–200 мың теңге шегінде; 26,6%-ының жиынтық кірісі – 200–300 мың теңге шегінде. 11,4% – 300–500 мың теңге көлеміндегі, 3,0% – 500–700 теңге мөлшеріндегі кірісті көрсетті. Дегенмен жастар қалайтын табыс деңгейі қазіргі кездегі нақты деңгейден мүлде өзгеше. Сауалнамаға қатысқандардың 17,5% ай сайын 200–300 мың теңге; 25,4% – 300–500 мың; 24,1% – 500–700 мың; 12,8% – 700 000–1 000 000 теңге, ал 6,2% 1 млн теңгеден жоғары табыс алғысы келеді.

Биылғы маусым айында жылдық 7,9%-ға дейін өскен инфляция кезінде тұрғын үйге, тамақтануға және алғашқы кезекте қажет заттарға деген әуелгі қажеттіліктерді ескерсек, жастардың сұранысы толығымен объектив екені көрінеді⁵⁶. Мәселен, 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында еліміздің (баға мониторингі жүргізілетін) 17 өңірінің бәрінде пәтерлер орташа есеппен 9,4%-ға қымбаттады. Он шақты банктің ипотека бойынша пайыздық мөлшерлемелері «сайтында 11-ден 30%-ға дейін құбылып тұр». Әрине, жоғары емес пайыздық мөлшерлемелері бар бірқатар бағдарлама жүзеге асырылып жатыр, олардың арасында «7–20–25» туралы айта кету керек, соны мысалға ала отырып есептейік. 15 млн теңгеге пәтер сатып алғанда, несие мерзімі 25 жыл болса, онда ай сайынғы төлем 84,8 мың теңге болады. Орташа айлық жалақы 252 766 теңге екенін ескерсек, онда оның үштен бірі ипотеканы өтеуге жұмсалады.

Еліміздің Сауда және интеграция министрлігінің айтуынша азық-түлік бағасының өсуі «ішкі факторлармен қатар», әлемдегі баға өсуіне де байланысты. Нәтижесінде, респонденттердің 60%-дан астамына қосымша табыс қажет болса, солардың 42,6%-ының қосымша табысы жоқ. Сонымен қатар «елдің тұрақты дамуы жүзеге асырылатын іргетас» ретінде анықтама берілген орта тап өкілдерінің білімі мен табысы бар, одан бөлек олардың жеке меншігі (ең болмағанда тұрғын үй мен автомобиль) және ақша жинау мүмкіндігі бар⁵⁷. Жиынтығында жастардың жайлы өмір сүруге жеткілікті табысты қажет етуі осындай тұрмыстық факторларға байланысты.

Әлеуметтік-экономикалық қатынастар жүйесіндегі басты институттық фактор ретінде еңбек нарығы жастардың экономикалық мінез-құлқының негізгі векторына бағыт береді. Жастар үшін ең тартымды салалар кәсіпкерлік, білім беру, сауда, денсаулық сақтау және мемлекеттік қызмет саналады. Бұл ретте респонденттердің 69,8% тұрақты жұмысы болғанын; ал фриланс пен қашықтан жұмыс істеуді сәйкесінше респонденттердің 9,2% және 9% жөн көреді.

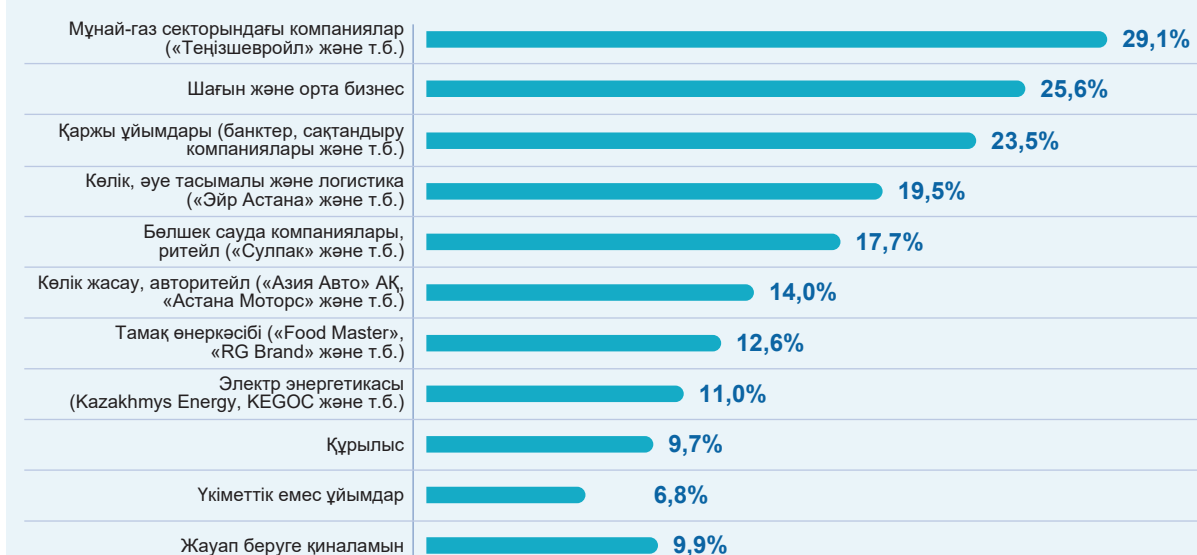
Дүниежүзіндегі технологиялық трендтерге және жақын болашақта бірқатар мамандық өкілдеріне сұраныс жоғалады деген қауіпке орай келешек мамандықтарының танымалдығы артып келе жатқанына қарамастан, Қазақстан жастарының экономикалық мінез-құлқы құрылымында көп өзгеріс бола қоймағанын атап өткен жөн. Таяудағы бес жылда әр үшінші адам сол мамандық бойынша жоғарырақ деңгейде (31,9%) оқудан өтуге ниетті. Еңбек нарығындағы мүмкіндіктерін арттыруға қандай машықтар керек екенін жастар жақсы түсінеді. Мәселен, негізгі машықтар қатарында ең алдымен шет тілдері (43,7%), компьютерде жұмыс істеу машықтары (38,2%), бағдарламалау (32,6%), әлеуметтік желілерде, интернетте сауда жүргізу мүмкіндігі (21,9%), менеджмент машықтары (21,2%), SMM (20,1%) және бухгалтерлік есеп (17,6%) бар. Бұл бағыттарды оқу бағдарламасына, оның ішінде электив курстар ретінде біріктіруге болатыны анық. Респонденттер жұмыс істесем дейтін неғұрлым тартымды салалар мынадай: мұнай-газ секторы (29,1%), шағын және орта бизнес (25,6%), қаржы секторы (23,5%), көлік және логистика (19,5%) және ритейл (17,7%).

⁵⁵ Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросы // <https://stat.gov.kz/>.

⁵⁶ Қазақстанда инфляция маусым айында жылдық 7,9%-ға дейін өсті // https://forbes.kz/finances/exchange/inflyatsiya_v_kazahstane_v_iyune_vozroslo_do_79_godoviyih/.

⁵⁷ Қазақстандағы орта тап: осы адамдар кім және олар Қазақстан экономикасына қалай әсер етеді? // <https://ekonomist.kz/zhus-supova/srednij-klass-kazakhstan/>

4.2-сурет. Қазіргі жастар өзін қай кәсіби салалардан көретіні⁵⁸

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

Қазақстанның ЖОО қауымдастығының мәліметтері бойынша, талапкерлер арасында жоғары білімнің абыройы жанданғалы қабылдау конкурсының деңгейі артқан мамандықтар танымал саналады. Қазір талапкерлер халықаралық қатынас, құқықтану, кеден ісі, журналистика, дизайн, қаржы, есеп және аудит, менеджмент, мемлекеттік және жергілікті басқару сияқты оқыту бағыттарын таңдайды⁵⁹. Сонымен қатар ашық аналитика деректеріне сүйенсек, алдағы 5–7 жылда мына мамандықтарға сұраныс артпақ: «IT-медик», «биоэтик», «генетика саласындағы кеңесші», «құрылыстағы экоаналитик», «энергия шығындамайтын үйлер сәулетшісі», «дирижабль жобалаушы», «шығармашылық күй тренері» және тіпті «ғарыштық туризм саласындағы гид». Бұған қарағанда Қазақстанға қатысты деректер шынайырақ көрінеді. Атап айтқанда, 2021 жылғы 20 мамырдағы жағдай бойынша Қазақстанда даярлаудың мынадай бағыттарына деген сұраныс неғұрлым жоғары саналады: инженерлік мамандықтар, IT және компьютердің аппараттық жасақтамасын әзірлеу, нанотехнологиялар, биотехнологиялар, қызмет көрсетуге байланысты мамандықтар, логистика, экология, медицина мамандықтары, химия, тамақ өнеркәсібі, қала құрылысы⁶⁰.

Елімізде гуманитарлық салалар мамандары көп екені және машықтары заманауи талаптарға сай келетін жоғары білікті техник кадрлар тапшылығы туралы көп айтылған. ҚР Ұлттық статистика бюросының 2021 жылғы Қазақстан Республикасындағы ірі және орта кәсіпорындардағы кадрлар қажеттігі мен саны туралы деректеріне сәйкес, «экономикалық қызмет түрлері бөлінісінде бос жұмыс орындарының ең көп саны өнеркәсіпте – 11 087 бірлік және көлік және қоймалау саласында – 6 674 бірлік...»⁶¹. Өуелі, бұған техникалық бағыттағы ЖОО түлектері инженерлердің орнын баса алмайды және олардың дайындық деңгейі әрдайым жұмыс берушінің сұраныстарына сәйкес келе бермейді деп жауап беру керек. ЖОО түлегі электроэнергетика, машина жасау немесе металлургия бакалавры біліктілігіне ие бола тұра, көбінесе өнеркәсіп нысанында қарапайым жұмысшы болып жұмыс істегісі келмейді. Көп жыл бойы жоғары оқу орындарында техникалық мамандықтар бойынша мемлекеттік білім беру гранттарының қомақты саны бөлініп келеді. Алайда өнеркәсіп кәсіпорындарының ЖОО түлектерінің бәріне жоғары инженерлік біліктілікті талап ететін жұмыс орындарын ұсыну мүмкіндігі сирек. Нәтижесінде дипломындағы біліктілігіне сәйкес келмейтін жұмысты істегісі келмейтін университет түлегі мүлдем басқа қызмет саласын таңдайды. Оның үстіне өнеркәсіптегі жалақы жастарға әрдайым ұнай бермейді.

«Техникалық кадрлар тапшылығы» туралы, атап айтқанда, өнеркәсіп кәсіпорындарындағы жұмысшылар тапшылығы туралы айтқанда белгілі бір біліктіліктен басқа, олардың жұмыс жүктемелерін көтеруге мүмкіндік беретін тиісті физикалық саулығы болуы керек екенін ескеру қажет. Сондай-ақ күн

⁵⁸ «Еңбек нарығындағы жастар: қажеттілігі, мүмкіндіктері және перспективалары» талдамалық баяндамасы, «Жастар» F3O, 2021.

⁵⁹ Сұранысы жоғары мамандықтар // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.

⁶⁰ Сұранысы жоғары мамандықтар // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.

⁶¹ Қазақстан Республикасының 2021 жылғы ірі және орта кәсіпорындарындағы кадрларға қажеттілік және саны туралы // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/188909?lang=ru>.

тәртібінде еңбекақы төлеу мәселесі де бар. 2020 жылдың үшінші тоқсанындағы деректер бойынша өнеркәсіп секторы кәсіпорындары қызметкерлерінің орташа айлық атаулы жалақысы 282,7 мың теңге болды. Алайда орташа арифметикалық мәнде басым үлес мұнай-газы бар батыс өңіріне келеді. Атырау облысындағы мұнай-газ секторының қызметкерлері – 825,6 мың теңге, Маңғыстау облысында – 542 мың теңге және Батыс Қазақстан облысында 384,5 мың теңге алды. Ал Солтүстік Қазақстан облысындағы өнеркәсіп кәсіпорындарының қызметкерлері – 144,3 мың теңге, Шымкентте – 159,6 мың теңге, ал Жамбыл облысында 165,2 мың теңге жалақы алады⁶².

Жоғарыда айтылғандарға орай, отандық өнеркәсіп кадрларға мұқтаж болса (2021 жылдың бірінші тоқсанындағы жағдай бойынша 75,7 мың жұмыссыз жас азаматқа тек 11 087 вакансия болса да), өнеркәсіп кәсіпорындарында, құрылыс нысандарында және т.б. жұмыс істейтін жұмысшы адамның өмір сүру деңгейі мен қоғамның оған деген көзқарасына назар аударған өте маңызды. Осы тұрғыда адал, жүйелі жұмыс істеп, біліктілігін үнемі арттырып отыратын, қоғамда еңбек етуге қолайлы жағдайлары мен лайық жалақысы бар, қоғамдық игіліктерді тікелей өндіретін еңбек адамы ретінде танылатын жұмысшы адамның (слесарь, дәнекерлеуші, сантехник, сылақшы және т.б.) еңбегін кеңінен насихаттаудың тұжырымдамалық негізін жасау маңызды көрінеді.

«Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, кәсіпкерлік қызметке араластыру мәселелерінде жастардың қатысуы төмен күйінде қалып отыр. Сауалнамаға қатысқандардың 82,6%-ының кәсіпкерлік қызмет тәжірибесі жоқ. Жиынтығында 16,8%-ының тәжірибесі бар, олардың 6% ғана өз бизнесін дамытуды жалғастырып жатыр. Алайда әр үшінші тұлға көбінесе сауда-саттық (41,9%), қоғамдық тамақтану (14,2%), IT саласы (13,6%), тамақ өнімдерін өндіру және т.б. (11,9%) салаларда кәсіпкерлік қызметке мүдде танытады.

Кәсіпкерлік қызметпен айналысу кезіндегі проблемалар қатарында респонденттер үй-жайларды жалға алудың жоғары құнын (15%), жоғары салық төлемдерін (11,7%), білікті қызметкерлер жоғын (9,5%) атайды. Кәсіпкерлікпен айналысудан бас тарту себептеріне бастапқы капитал болмауы (31,7%); тәуекел еткісі келмеуі (21,8%); жеке бизнес құруға қажет білімі жетіспеуі (18,2%) жатады. Сауалнамаға қатысқандардың 32,9% үшін жеке табысты арттыру бизнес бастауға мотивация саналады, ал 25,8% үшін бұл ең алдымен тәуелсіздіктің белгісі. Сонымен қатар кәсіпкерлікпен айналысатындардың арасында сауалнамаға қатысқандардың 36,4% бизнес жүргізу кезінде ешқандай проблемаға кезікпеген.

Қазіргі кезде жастарды кәсіпкерлік қызметке тарту үшін 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасы іске асырылып, «Бизнестің жол картасы 2020» мәресіне жетті, ал «Бастау – Бизнес» жобасы жалғасып жатыр. «Атамекен» ҰКП деректері бойынша, 2017 жылдан бастап «4 жыл ішінде «Бастау Бизнес» жобасы бойынша 150 мыңнан астам адам оқып, олар Қазақстан аумағында 44 мың бизнес-жобаны іске асырды»⁶³. 2019–2021 жылдары «Еңбек» бағдарламасы аясында ауылдық елді мекендерде және шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда кәсіпкерлік бастамаларды қолдау жөніндегі нәтижелер көрсеткіштеріне сәйкес жастарға, оның ішінде NEET санатындағы жастарға, жастар қатарындағы кәсіпкерлерге, жас, табысы аз және/немесе көпбалалы отбасы мүшелеріне, ерекше қажеттілігі бар еңбекке қабілетті адамдарға жыл сайын кемінде 5 000 несие/микронесие беріледі⁶⁴.

Жалпы, кейінгі бірнеше жылда жастардың экономикалық мінез-құлқында прагматизм байқалғанын атап өткен жөн. Табысқа жету ұғымы мансап сатысында жылдам алға жылжуды және қолайлы табыс табуды білдіреді, ғылыми-техникалық саладағы инновациялық тәсіл және бизнес-жобалардағы креативпен байланысты. Екінші жағынан, жастар бірден жайлы өмір сүруге ұмтылады, бұл экономикалық мінез-құлыққа да әсер етеді. Даяшы немесе бармен болып уақытша жұмыс істеу қала студенттеріне әдеттегі іске айналды. Толыққанды тұлға болып қалыптасу және тәуелсіздікке ұмтылу материалдық проблемаларды өз бетімен шешу әрекеттерінен көрінеді.

4.2 ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАР

Адамзат өмірі пандемияға дейін және одан кейінгі кезеңге бөлінгенін ескерсек, жастардың жағдайы мен жұмыспен қамтылу проблемаларын талдағанда кейінгі үш жылдың көрсеткіштерін қараған дұрыс көрінеді. Біріншіден, Қазақстандағы жұмыс күші құрылымында жастар саны азайғаны байқалады. Жалпы, төмендегі кестеге сәйкес жұмыс күші және жастардың жұмыспен қамтылуына қатысты көрсеткіштер бойынша үш жыл ішінде бірінші орында Алматы облысы, одан кейін Алматы қаласы, Шығыс Қазақстан, Түркістан облыстары тұр.

⁶² «Өнеркәсіптегі жалақы: ең көбі кімге және не үшін төленеді?» // <https://inbusiness.kz/ru/news/zarplaty-v-promyshlennosti-komu-i-zachto-platyat-bolshe-vsego>.

⁶³ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы № 932 қаулысы // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

⁶⁴ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы № 932 қаулысы // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

4.1-кесте. 2019–2021 жж. жұмыс күші, жұмыспен қамтылған және жұмыссыз халық саны (мың адам)

	Жұмыс күші			Жұмыспен қамтылған халық			Жұмыссыз халық		
	2019	2020	2021 ж. 2-тоқсаны	2019	2020	2021 ж. 2-тоқсаны	2019	2020	2021 ж. 2-тоқсаны
Қазақстан Республикасы	2 124,9	2 099,8	2 072,9	2 045,9	2 019,4	1 995,4	79,0	80,4	77,5
Ақмола облысы	80,6	74,2	69,4	78,2	71,8	67,2	2,4	2,4	2,2
Ақтөбе облысы	90,7	80,6	74,9	87,8	78,3	72,6	2,9	2,4	2,3
Алматы облысы	275,3	287,2	287,5	267,0	277,5	277,6	8,3	9,7	9,9
Атырау облысы	85,1	76,5	69,3	83,0	74,6	67,6	2,0	1,8	1,7
БҚО	82,2	87,9	82,8	79,1	84,4	79,6	3,1	3,5	3,2
Жамбыл облысы	151,2	169,8	167,0	146,9	164,8	162,2	4,2	5,0	4,8
Қарағанды облысы	126,4	124,3	123,5	120,4	118,0	118,3	6,0	6,3	5,3
Қостанай облысы	94,6	81,7	75,8	91,5	79,1	73,4	3,1	2,6	2,3
Қызылорда облысы	97,8	82,9	82,6	93,8	79,4	79,2	4,1	3,6	3,4
Маңғыстау облысы	73,2	76,8	72,9	70,9	74,1	70,4	2,3	2,8	2,5
Павлодар облысы	75,5	74,8	70,1	73,3	72,5	68,0	2,2	2,2	2,0
СҚО	48,0	49,4	52,9	46,6	47,5	51,4	1,4	1,9	1,5
Түркістан облысы	181,9	179,7	163,3	176,1	173,5	157,2	5,8	6,2	6,1
ШҚО	190,3	175,2	192,3	183,8	169,5	185,9	6,4	5,6	6,5
Нұр-Сұлтан қ.	131,9	122,1	158,2	126,0	116,5	150,9	5,9	5,6	7,3
Алматы қ.	251,8	264,3	243,6	236,6	248,7	230,4	15,3	15,5	13,2
Шымкент қ.	88,4	92,6	86,8	84,9	89,2	83,4	3,4	3,5	3,4

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми деректері бойынша, пандемия кезеңінде еңбек нарығында тұрақтылықты сақталды және жұмыссыздар саны артып кетуіне жол берілмеді, алайда карантин шектеулері «уақытша жұмыссыздар» саны өсуіне соқтырды. Бұл санатқа пандемия жағдайының шиеленісуі кезінде жұмыс істемеген, бірақ жұмыссыз деп саналмаған адамдар кіреді. Жастар арасында 2020 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда жалдамалы жұмыскерлер саны жалпы ел бойынша осы әлеуметтік санаттағы адамдар саны артқанына байланысты көбейді: Алматы (2019 жылғы 219,7 мың адамнан 2020 жылғы 231,3 мың адамға дейін), Шымкент (56,9 мың адамнан 61,2 мың адамға дейін) қалаларында, Алматы (215,1 мың адамнан 224,3 мың адамға дейін), Батыс Қазақстан (52,0 мың адамнан 68,7 мың адамға дейін), Жамбыл (95 мың адамнан 104,6 мың адамға дейін), Маңғыстау (68,3 мың адамнан 70,9 мың адамға дейін), Солтүстік Қазақстан (37,6 мың адамнан 40,0 мың адамға дейін), Түркістан (89,7 мың адамнан 93 мың адамға дейін) облыстарында көбейсе, қалған басқа облыстарда және Нұр-Сұлтан қаласында олардың саны азайған.

Ел аумағында жастар арасында өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны 2019 жылғы 478,1 мың адамнан 2020 жылғы 446,3 мың адамға дейін біршама азайған. 2001 жылы 828,2 мың адам болған өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны жалпы азайғанын мемлекеттік бағдарламалардың (жұмыспен қамту, кәсіпкерлікті дамыту) тиімділігімен түсіндіруге болады. Алайда өңірлер бөлінісінде вариация бар, кей өңірде осы көрсеткіш бойынша шамалы өсім байқалады. Мысалы, Алматы облысында жалдамалы жұмыскерлер саны артқанымен қатар онда өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны да – 51,9 мыңнан 53,2 мың адамға дейін көбейді; мұндай жағдай Алматы қаласында (16,9 мыңнан 17,4 мың адамға дейін) және бірқатар облыста: Жамбыл (52 мыңнан 60,2 мыңға дейін), Маңғыстау облысында (2,6 мыңнан 3,2 мыңға дейін) байқалды. Бұдан бөлек, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны Қарағанды (6,9 мыңнан 8,3 мыңға дейін), Павлодар (7,6 мыңнан 9,3 мыңға дейін), Шығыс Қазақстан (57,9 мыңнан 58,0 мыңға дейін) облыстарында өсті.

4.2-кесте. 2019–2020 жж. жалдамалы жұмыскерлер мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны (мың адам)

	Жалдамалы жұмыскерлер		Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар	
	2019	2020	2019	2020
Қазақстан Республикасы	1 567,7	1 573,1	478,1	446,3
Ақмола облысы	56,9	53,7	21,3	18,1
Ақтөбе облысы	78,3	69,9	9,5	8,4
Алматы облысы	215,1	224,3	51,9	53,2
Атырау облысы	70,0	64,3	13,0	10,3
БҚО	52,0	68,7	27,1	15,7
Жамбыл облысы	95,0	104,6	52,0	60,2
Қарағанды облысы	113,5	109,7	6,9	8,3
Қостанай облысы	62,9	60,1	28,6	18,9
Қызылорда облысы	52,2	46,0	41,5	33,4
Маңғыстау облысы	68,3	70,9	2,6	3,2
Павлодар облысы	65,7	63,3	7,6	9,3
СҚО	37,6	40,0	9,0	7,5
Түркістан облысы	89,7	93,0	86,4	80,5
ШҚО	125,9	111,5	57,9	58,0
Нұр-Сұлтан қ.	107,9	100,7	18,1	15,8
Алматы қ.	219,7	231,3	16,9	17,4
Шымкент қ.	56,9	61,2	28,0	27,9

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Экономикалық әрекеттің барлық түрі бойынша, әсіресе құрылыста (2019 ж. – 144,8 мың адам, 2020 ж. – 148,5 мың, 2021 ж. – 149,6 мың), ауыл, орман және балық шаруашылығында (2019 ж. – 250,2 мың, 2020 ж. – 246,1 мың, 2021 ж. – 248,0 мың), өнеркәсіпте (2019 ж. – 232,5 мың, 2020 ж. – 213,3 мың, 2021 ж. – 226,6 мың) жастар арасында жұмыспен қамту сан жағынан төмендегені байқалады. Бұған білім беру, денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету салалары кірмейді, онда жұмыспен қамтылғандар санының белгілі бір өсуі байқалады (2019 ж. – 345,5 мың адам, 2020 ж. – 339,2 мың, 2021 ж. – 353 мың). Осылайша, білім беру және әсіресе денсаулық сақтау (фармацевтиканы қоса алғанда) пандемиядан бұрын және соның тұсында жұмыспен қамтудың ең тұрақты салалары болды.

4.3-кесте. 2019–2021 жж. экономикалық қызмет түрлері бойынша жастар арасында жұмыспен қамтылу (мың адам)

Жыл	Өнеркәсіп (өндіруші, өңдеуші)	Ауыл, орман және балық шаруашылығы	Құрылыс	Көтерме және бөлшек сауда	Ақпарат және байланыс	Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру	Қаржы және сақтандыру қызметі	Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	Білім беру, Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету
2019	232,5	250,2	144,8	368,1	43,6	123,2	62,2	63,8	345,5
2020	213,3	246,1	148,5	356,9	41,8	132,6	59,4	74,7	339,2
2021, 2-тоқсан	226,6	248,0	149,6	346,5	50,7	125,2	50,7	62,2	353,0

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

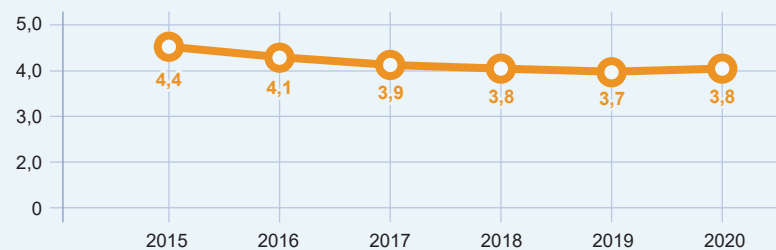
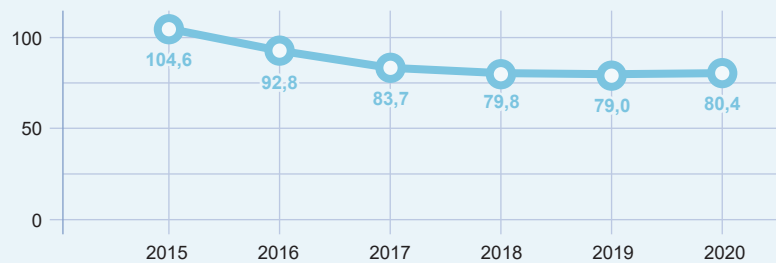
ҚР СЖЖРА ҰСБ мәліметтері бойынша, 2020 жылы елімізде 15–28 жас аралығындағы жұмыссыз жастар саны 80,4 мың адам (бұл алдыңғы жылғыға қарағанда 1,7% артық), ал жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,8% болды⁶⁵. 2021 жылдың екінші тоқсанында бұл көрсеткіш біршама төмендеді (77,5 мың адамға дейін). Соған қарамастан, халықтың осы тобындағы жұмыссыздықтың қазіргі ауқымы ол топтың еңбек нарығындағы тұрақсыз жағдайын көрсетеді. Сонымен қатар жас жұмыс күшінің ұтқырлығы жұмысқа тұру проблемаларын күшейтіп, бұл категорияға жұмыссыздықтың ықпалы арта түсті. Жалпы, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) деректеріне сәйкес, Қазақстанда оқу орындарындағы кәсіби даярлығын аяқтаған жастар еңбек қызметін 21 жасында бастайды. Жастардың басым көпшілігі жұмысқа тұру формасын түйсіне таңдай бастайтын 24 жасқа қарай еңбек нарығында ресми түрде жұмыспен қамтылады⁶⁶.

2017 жылы халықты жұмыспен қамту орталықтарына жүгінгендер арасында тұрақты жұмыс орындарына жұмысқа тұрған жастардың үлесі 60%, 2018 жылы – 65%, 2019 жылы – 68%, 2020 жылы – 70% және 2021 жылы – 75% болды⁶⁷. Қазақстандық сарапшы А. Альшанская елорда жастарына жүргізген зерттеуінде сенімсіздік «(көбіне жоғары білімі бар) жастар арасында Жұмыспен қамту орталықтарына жалақысы аз және беделі төмен жұмыс орындарын ұсынатын бәсекеге қабілеті төмен компаниялар жүгінеді деген тұрақты пікірге байланысты» деген тұжырым жасаған. Сондықтан өңірлердің бәріндегі, қалалардағы және ауылдық жердегі жұмыспен қамту орталықтарының жұмысын жүйелі түрде бақылау және жаңарту да маңызды.

Сонымен қатар респонденттердің пікірінше, түлектердің жұмысқа тұруына жәрдемдесудің ең тиімді шаралары – оқу барысында кәсіпорындарда тағылымдама мен практика ұйымдастыру және келісімшарт бойынша нақты жұмыс берушілерге арнап студенттер даярлау.

Қазіргі уақытта 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасы аясында 3 жоба іске асырылып жатыр. «Жастар практикасы» жобасы бойынша

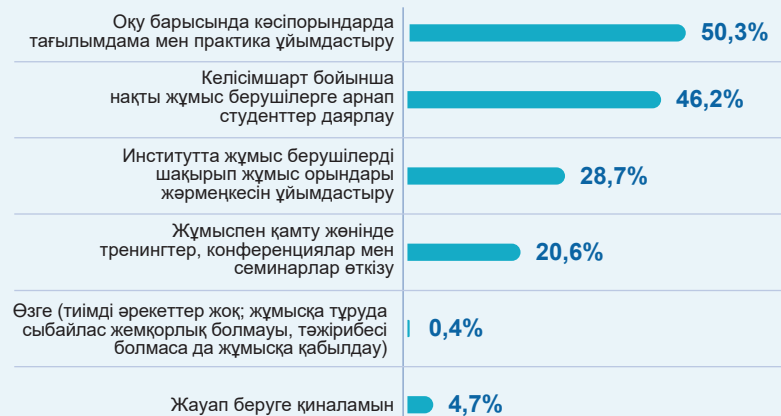
4.3-сурет. Жастар арасындағы жұмыссыздық. 15–28 жас аралығындағылар (мың адам)

● Барлығы ● Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі (%)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

4.4-сурет. «Түлектерді жұмысқа орналастыруға жәрдемдесудің қандай бағыттарын неғұрлым тиімді деп санайсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі⁶⁸

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

⁶⁵ Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросы // <https://stat.gov.kz/>.

⁶⁶ OECD (2017), Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities, OECD Publishing, Paris.

⁶⁷ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы № 932 қаулысы // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

⁶⁸ «Еңбек нарығындағы жастар: қажеттілігі, мүмкіндіктері және перспективалары» элеуметтанулық зерттеуі, «Жастар» F3O, 2021.

6 айға дейінгі мерзімге ақылы практика ұйымдастырылады. Жастар практикасынан өту үшін жұмыс орындары барлық меншік нысанындағы кәсіпорындар мен ұйымдарда құрылады. Бұл ретте жұмыс орындары түлектің білім беру ұйымында алған кәсібіне (мамандығына) сәйкес келуге тиіс. Ай сайынғы жалақы мөлшері салық, міндетті зейнетақы жарналарын және басқа да әлеуметтік аударымдарды ескере отырып, 25 айлық есептік көрсеткіштен құралады⁶⁹. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің дерегі бойынша 2017 жылы жастар практикасына қатысушылар саны 12,7 мың адам, 2018 жылы – 16 мың адам, 2019 жылы – 25,8 мың адам, 2018 жылы – 27,6 мың адам, 2019 жылы – 34,7 мың адам, 2020 жылы – 34,4 мың адам, 2021 жылы – 24,3 мың адам болды.

Жұмыс тәжірибесі жоқ адамдар үшін «Алғашқы жұмыс орны» жобасы жастардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетін арттыру, оларға қажет жұмыс машықтарын беру және бірінші жұмыс орнына бейімдеу мақсатында іске асырылып жатыр. Жұмыс іздеуде кәсіптік білімі туралы дипломда көрсетілген немесе білім бейіні бойынша жақын мамандық (кәсіп) қарастырылады. Жұмыс беруші «Еңбек» бағдарламасына қатысушыны кемінде 24 айға тұрақты жұмысқа алады, бұл ретте халықты жұмыспен қамту орталығы бір жыл бойы еңбекақы төлеуге субсидия береді. Жергілікті бюджеттен 1 айға берілетін субсидия мөлшері салық, міндетті әлеуметтік аударымдар, пайдаланылмаған еңбек демалысына өтемақы мен банк қызметтерін ескере отырып, экологиялық үстемеақы бойынша төлемді есепке алмағанда, 20 айлық есептік көрсеткішке тең⁷⁰. ҚР ЕХӘҚМ дерегіне сәйкес «Алғашқы жұмыс орны» жобасына қатысушылар саны 2020 жылы 159 адам, 2021 жылы 1 603 адам болды.

«Ұрпақтар келісімшарты» жобасы бойынша жұмыс беруші зейнет жасына толған жұмыс істеп жүрген жұмыскерді кейіннен орнын босату шартымен кемінде 18 ай мерзімге тұрақты жұмысқа тұрғызады, бұл ретте халықты жұмыспен қамту орталығы 6 ай жұмысқа еңбекақы төлеуге субсидия береді. Жергілікті бюджеттен алынатын субсидияның айлық мөлшері экологиялық үстемеақы бойынша төлемді есепке алмағанда 20 айлық есептік көрсеткішке (салық, міндетті әлеуметтік аударымдар, пайдаланылмаған еңбек демалысына өтемақы мен банк қызметтерін ескере отырып) тең⁷¹. 2020 жылы «Ұрпақтар келісімшарты» жобасына қатысушылар саны 82 адам, 2021 жылы 224 адам болды.

Үш жоба да халықты жұмыспен қамту орталықтары арқылы жүзеге асырылып жатыр. «Алғашқы жұмыс орны» және «Ұрпақтар келісімшарты» жобалары бойынша жұмыс беруші «Еңбек» бағдарламасына қатысушыны халықты жұмыспен қамту орталығымен жасасқан шартқа сүйеніп жұмысқа тұрғызады.

«...Жастарды жұмысқа тұрғызу жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар бар екені туралы жастар аз хабардар болуы проблемасын атап өту қажет. Менің ойымша, бұл мәселе қазір де маңызды. Түлектерді жұмысқа тұрғызуға жауап беретін ЖОО қызметтерін қоса алғанда, осындай шаралар туралы ақпарат тарату арналарын кеңейту қажет».

ҚР Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институтының жетекші ғылыми қызметкері, Нұр-Сұлтан қ.

Тұтастай алғанда, жастар мемлекетке үміт арта отырып, көбінесе жұмысқа тұру мәселесінде естиярлық көрсетеді. «Жастар» ҒЗО жүргізген «Еңбек нарығындағы жастар: қажеттілігі, мүмкіндіктері және перспективалары» зерттеуінің нәтижелеріне сәйкес респонденттердің 43,9% қазіргі кезде жұмысқа тұру-тұрмау адамның өз кәсібилігіне байланысты екенін мойындайды. Жастар маман өз кәсіби қызметінің нәтижелеріне жауапкершілік танытуға (53,4%) және жұмыстың практикалық машықтарын меңгеруге (45,3%) тиіс екенін түсінеді.

4.3 NEET САНАТЫНДАҒЫ ЖАСТАР: ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗСЕЗІНІМІ МЕН ҚҰНДЫЛЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ

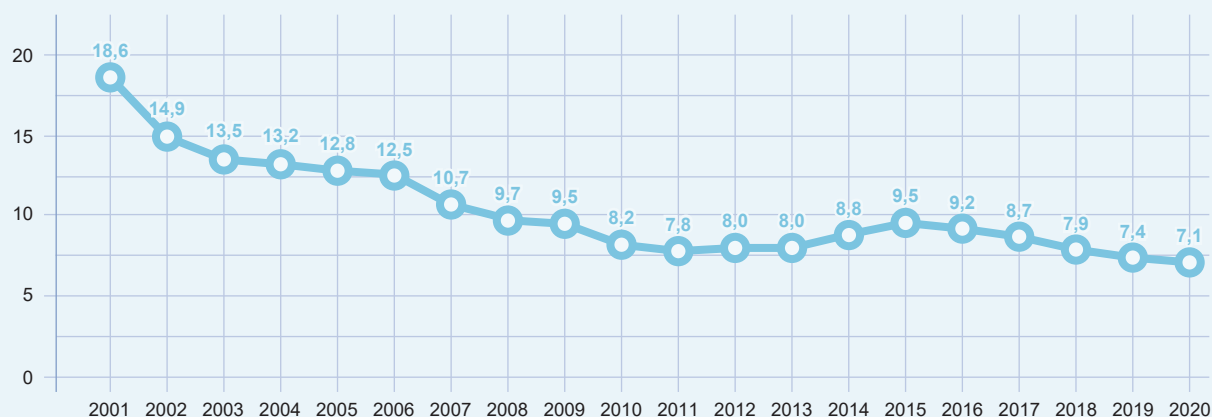
Қазір NEET санатындағы жастармен жұмыс істеудегі халықаралық тәжірибені зерделеуге баса назар аударылып келеді. Бірақ осы санаттағы жастардың әлеуметтік өзсезінімі мен құндылық ұстанымдары сынды аспектілерге назар аударғанда көбінесе елдегі әлеуметтік-экономикалық дамудың ерекшелігі мен қалыптасқан жастар мәдениетінің де маңызы зор. 2001 жылы NEET көрсеткіші 18,6%-ға жетті.

⁶⁹ «ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыру», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.

⁷⁰ «ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыру», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.

⁷¹ «ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыру», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.

4.5-сурет. NEET санатындағы жастар үлесі (15–28 жас), (%)

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Сонымен қатар кейінгі 10 жылда елдегі NEET жастары үлесі 7,8%-дан 7,1%-ға дейін 0,7%-ға азайды, бұған бағдарламалар мен жобаларды («Дипломмен ауылға», «Серпін», ZhasProject және басқалар) іске асыру арқылы мемлекеттік қолдау да септігін тигізді. Әлемдік рейтингте Қазақстан NEET жастары үлесінің 1-9,9% деңгейіндегі ең төмен көрсеткіші бар елдер санатына кіреді.

NEET санатындағы жастардың бәрінен көп саны бірнеше жыл бойы пайыздық қатынаста Қарағанды облысында байқалып келеді (2021 жылдың екінші тоқсанындағы жағдай бойынша – 9,1%), ал NEET жастарының бәрінен аз үлесі Батыс Қазақстан облысында тіркелген (2021 жылдың екінші тоқсанындағы жағдай бойынша – 3,8%).

4.6-кесте. 2019–2021 жылдары NEET жастары (15–28 жас) үлесі, облыстарға шаққанда (%)

Өңір	2019 (2-тоқсан)	2020 (2-тоқсан)	2021 (2-тоқсан)
Қазақстан Республикасы	7,2	7,6	6,7
Ақмола облысы	5,6	8,3	8,9
Ақтөбе облысы	7,3	7,5	7,5
Алматы облысы	6,4	9,6	7,0
Атырау облысы	3,5	5,7	5,5
Батыс Қазақстан облысы	3,0	3,6	3,8
Жамбыл облысы	7,7	7,5	7,4
Қарағанды облысы	12,7	12,1	9,1
Қостанай облысы	4,7	5,9	4,9
Қызылорда облысы	8,3	8,4	8,1
Маңғыстау облысы	7,3	8,3	7,5
Павлодар облысы	5,5	4,9	4,9
Солтүстік Қазақстан облысы	9,2	6,1	4,8
Түркістан облысы	10,7	6,7	7,5
Шығыс Қазақстан облысы	4,5	8,6	5,8
Нұр-Сұлтан қ.	6,8	7,0	6,9
Алматы қ.	6,4	6,3	5,7
Шымкент қ.	8,5	8,4	7,3

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Халықаралық тәжірибеге сәйкес шартты түрде NEET әлеуметтік санаты мына топтардан құралады:

- 1) жұмыссыздар;
- 2) отбасында бағып-күтумен айналысатын жеке тұлғалар;
- 3) жұмыс іздеп жүрген адамдар;
- 4) белсенді емес жастар тобы (ерекше қажеті бар, өз еркімен жұмыс істегісі келмейтін адамдар және т.б.)⁷².

⁷² Алимханова Д. Молодежь NEET в Западно-казахстанской и Карагандинской областях: механизмы интеграции в образование. Программа для молодых исследователей в области публичной политики. 12-б.

2021 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстандағы NEET жастарының әлеуметтік ұстанымдары» атты кешенді әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша NEET санатындағы жастардың мынадай топтары анықталды:

1. Ең көп таралған ішкі санат – оқу орнын 1 айдан 1 жылға дейінгі уақыт бұрын тәмамдаған «жаңа түлектер». Оларға бозбалалар мен бойжеткендер кіреді. Көбінесе олар өзінің қазіргі жағдайына алаңдайды, жұмысқа тұруға тырысады, даму мүмкіндіктерін іздейді және күнделікті отбасы-тұрмыс мәселелерін шешумен қатар жұмыс іздеуге, түйіндеме жолдап, сұхбатқа дайындалуға уақыт жұмсайды. Оларды ата-анасы қамтамасыз етеді және көбінесе өзінің қаржы жинағы жоқ. Олар NEET жастар санатынан тезірек шығуға тырысады.

2. «Уақытша жұмыссыз». Сондай-ақ екі немесе одан да көп ұйымда жұмыс істеген тәжірибесі бар, бірақ қысқарту, пандемия немесе басқа жағдайлар салдарынан жұмысынан айырылған және жаңа жұмыс іздеп жүрген жастар санаты жиі кездеседі. Кей жағдайда олардың қаржы жинағы болуы мүмкін, бірақ көбінесе ата-анасымен немесе туыстарымен бірге тұрады және солардың қамқорлығында болады. Олар өзінің жағдайына алаңдап, жұмыссыздықтан шығудың жолын табуға тырысады. Көбінесе олар – қала тұрғындары. Олар NEET жастары санатына қосылғанына салыстырмалы түрде аз уақыт өткен, осы ретте NEET жастары санатынан тезірек шығуға тырысады.

3. «Ауыл жігіті». Көбінесе еш жерде жұмыс істемейтін және оқымайтын, бірақ үй шаруашылығында ата-анасы мен туыстарына көмектесуге белсенді қатысатын жастардың (көбінесе жігіттер) ішкі санаты да бар. Олар ата-анасымен бірге тұрады, сөйте тұра некеге тұрған, бала тәрбиелеп отырған болуы да мүмкін. Қазіргі жағдай көбінесе отбасының барлық мүшесіне қолайлы, өйткені ата-анаға үй шаруашылығында көмек қажет, сонымен қатар ауылдық жерлерде жұмыспен қамтудың нақты баламалары жоқ. Олар NEET жастар санатында ұзақ уақыт болуы мүмкін. Көбінесе жағдайды өзгертуге мүдделі емес.

4. «Жас ана». Бұл ішкі санат сонымен қатар екі кіші топқа бөлінеді. Жоғары білім деңгейі бар және баласын балабақшаға бергеннен кейін бірден жұмысқа шығуға мүдделі қыз-келіншектер бар. Жұбайының немесе ата-анасының қамқорлығында. Баланы мектепке дейінгі мекемеге беру мәселесін шешкеннен кейін бірден NEET санатынан шығады.

Екінші кіші топ – ешқашан мамандығы бойынша жұмыс істемеген, кейде білімі жоқ, үй шаруасымен айналысатын және отбасы мүшелерін күтіп-қарайтын қыз-келіншектер. Көбінесе, екінші кіші топтағы қыз-келіншектер жағдайды өзгертуге мүдделі емес, өйткені отбасы мүшелерінің бәрі ақша жетіспей жатқанына, отбасы үнемдеуге мәжбүр екеніне қарамастан, қазіргі жағдайға риза. Кей жағдайда жұбайы жұмысқа шығуға тыйым салады. Олар NEET жастар санатында ұзақ уақыт бола алады. Көбінесе жағдайды өзгертуге мүдделі емес.

5. Орта мектеп бітірген және қандай да бір себеппен колледжге немесе жоғары оқу орнына түсе алмаған «мектеп түлектері» өкілдері «ауыл жігіті» немесе «жас ана» санатына біртіндеп еніп кетуі мүмкін. Әдетте, олар білімі жоғынан колледж немесе ЖОО түлектеріне қарағанда жұмысқа тұруда және/немесе қоғамға араласуда көп қиындық көреді және өз компетенциясы мен біліміне сенімді емес. Олар, әдетте, баласының жұмыспен қамтылу жағдайына түсіністікпен қарайтын ата-ананың қамқорлығында. Олар NEET жастар санатынан колледжге немесе университетке түсу арқылы шығуға тырысады, бірақ осы мақсатқа жету үшін нақты жоспары жоқ. Олар отбасы құру немесе ата-анасының қамқорлығынан шықпай, оларға үй шаруашылығында көмектесе беруіне (көбінесе ауылдық жерлерде) байланысты NEET санатында қалуы ықтималдығы бар.

Сонымен қатар Қазақстандағы NEET санатындағы жастардың әлеуметтанулық портреті көрсетіп отырғандай, осы санаттағы өкілдердің көпшілігі өз өміріне риза, бұған жастарға тән оптимизм себеп болуы мүмкін. Олар жақсыдан үмітін үзбейді, келешекке жоспар құрады, әсіресе бұл жоғары білімі барларға қатысты. Белгілі бір қиындыққа қарамастан, NEET санатындағы жастар наразылық акцияларын қолдамайды және оларға қатыспайды, әрине, «халықтың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқаты, сондай-ақ жеке мүддесі мен туыстары мен жақындарының мүддесі туралы сұрақ қойылса, өз басы наразылық акцияларына қатысуы мүмкін екенін» айтқандар да бар. Сондай-ақ олар маскүнемдікті, нашарлықты және ойынға тәуелділікті теріс бағалайды. Басым көбінің хоббиі бар, өзін-өзі дамытумен айналысады (кәсіби әдебиет оқу, шет тілдерін үйрену), денсаулықты, әл-ауқатты, отбасын, отбасындағы өзара түсіністікті жоғары бағалап, қолдау мен сүйіспеншілікті толыққанды тұлға болып қалыптасу кезі ретінде бағалайды.

Қарастырылған бір зерттеудің нәтижелеріне ғана сүйеніп NEET санатының толық сипаттамасы туралы айту да, өнімді әлеуметтік нишаға жайғаса алмаған әр жас жігіттің жағдайын бағалау да мүмкін емес. Осыған орай, елеулі мемлекеттік қолдауды ескере отырып, кезең-кезеңімен егжей-тегжейлі бақылау жүргізу арқылы экономикадағы жағдайларға сәйкес бағдарламалар мен жобалардың орындалуын жетілдіру керек.

ҰСЫНЫМДАР

1. *Білім және ғылым министрлігіне* өскелең ұрпақтың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілет ұғымына және ел экономикасының құрылымына объектив көзқарасын қалыптастыру үшін жоғарғы сыныптарға болашақ мамандығын таңдаудың және экономикалық мінез-құлықты сындарлы құрудың өмірдегі маңызын түсіндіретін тиісті қосымша (факультатив) пән енгізу мүмкіндігін қарастыру ұсынылады. Осы ретте мектептерде еңбек қызметі туралы түсінік беретін «Job Education» пәні оқытылады жапон тәжірибесінен қызық идея алуға болады. Оның қазақстандық шындыққа бейімделген нұсқасы кәсіби бағдар беру жұмысында пайдалы болар еді.

2. *Білім және ғылым, Ұлттық экономика министрліктері, жергілікті атқарушы органдар* талап етілмеген мамандықтар бойынша бакалаврлар мен магистрлер көп болып кетуінің алдын алы үшін еңбек нарығындағы өңірлік сұраныстарға және әлеуметтік-экономикалық дамуды ұзақ мерзімді болжауға сәйкес жоғары оқу орындарында оқу үшін білім беру гранттарын бөлу әдістемесін әзірлеуі қажет.

3. *Білім және ғылым, Ұлттық экономика министрліктері, жергілікті атқарушы органдар* жоғары оқу орындарының, колледждердің өңірдегі жұмыс берушілермен нақты бірлескен жұмысын ұйымдастыру және бақылау тәсілдерін әзірлегені дұрыс болады. Бұл үшін соңғы курс студенттерінің болашақ жұмыс берушілермен байланысын және өзара әрекеттесуін орнату, соның ішінде кәсіпорында / ұйымда практикадан өтуі мүмкіндігін беруі талап етіледі. Сыбайлас жемқорлық қатерлерін азайту мақсатында уберизация процесіне назар аудару қажет.

4. *Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне* қоғамдық игіліктерді тікелей өндіруші ретіндегі жұмысшы адамның білікті еңбегін танымал етудің тұжырымдамалық-теориялық негіздерін әзірлеу және сол арқылы орта буын техник мамандарының санын көбейту ұсынылады. Осыған байланысты кәсіпорындардағы жұмысшылардың еңбек жағдайы мен олардың құқығы қорғалуына жүйелі бақылау жүргізу қажет.

5. *Ұлттық экономика, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, жергілікті атқарушы органдар* алғашқы жұмыс орнын субсидиялауды қамтамасыз ету мүмкіндігін қарастырғаны және осы мақсатта Еуропалық Одақтың тәжірибесін зерделегені орынды. Жас маманды мемлекет тарапынан қолдау кәсіби тұрғыдан өсуін өз елімен байланыстыратын болашақ кадрлардың материалдық және әлеуметтік әл-ауқатына ықпал етеді.

6. *«Атамекен» ҰКП* ауылдық жерлерде жастар кәсіпкерлігін дамытудың жол картасын әзірлеуі қажет. Пандемияға байланысты ішкі экономиканы дамыту мемлекет дамуының маңызды аспектісі саналады: мал шаруашылығы және егіншілік саласындағы кәсіпкерлер елдің азық-түлік базасын толықтыра алады. Бала кезінен ауыл шаруашылығында жұмыс істеу машықтарын игерген жастар кәмелетке толғаннан кейін тәуелсіз кәсіпкер бола алады.

7. *Білім және ғылым, Ұлттық экономика, Ақпарат және қоғамдық даму министрліктері, жергілікті атқарушы органдар* көшбасшы елдердің үлгісі бойынша NEET санатындағы жастар үлесін азайту алгоритмін әзірлеуі қажет.

5-ТАРАУ.

ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ПРОЦЕСТЕРГЕ ҚАТЫСУ

5-ТАРАУ.

ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ПРОЦЕСТЕРГЕ ҚАТЫСУ

Қазіргі жастар – стереотиптер өзгеріске түскен, саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени түрлену қарқынды жүрген күрделі жағдайда өскен ұрпақ. Бұл – қоғам құрылымындағы белгілі бір өзіне ғана тән біртектес белгілерімен (жас, рухани әлем, мүдде, әлеуметтік құндылықтар және т.б.) ерекшеленетін, әлеуметтік процестерге белсенді қатысатын және қоғамға араласуының белгілі бір кезеңінде қоғамға ықпал ету объектісі немесе субъектісі ретінде әрекет ететін айрықша әлеуметтік-демографиялық топ. Сонымен қатар жастар қоғамдық-саяси процестердің субъектісі болғанда ғана даму мен прогрестің негізі, жаңашылдықтың бастауы бола алады. Бұл, ең алдымен, жастардың саналы белсенділігіне сүйеніп шындалу қабілетіне негіз болатын құндылық бағдарына, даму жағдайына байланысты.

Жастардың мұндай іс-әрекеті үшін жағдай, мүмкіндік, стимулдарды құқық пен саясаттың көмегімен жас ұрпақтың дамуына қолайлы орта қалыптастыратын қоғам мен мемлекет жасайды. Сондықтан қазір әлеуметтік белсенділік пен жастардың қоғамдық-саяси процестерге қатысуының маңызды мәні бар. Бұл тарауда 2021 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» зерттеуінің нәтижелерін ескере отырып, жастардың құндылық бағдары мен мүддесі, азаматтық белсенділігі, саясатқа араласуы, сондай-ақ жас қазақстандықтардың өміріндегі цифрлық сауат пен жаңа медианың рөлі зерделенді.

5.1 ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫ МЕН МҮДДЕСІ

Жастардың құндылық ұстанымдарын зерттеудің ерекше маңызы бар, өйткені құндылықтар жеке тұлғаның белсенді позициясын дамытуға, өзін-өзі анықтауға және жас ұрпақтың дүниетанымын қалыптастыруға негіз болады. Елдегі қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдай көбінесе жастардың құндылықтары мен мүддесіне байланысты.

Жас қазақстандықтардың құндылықтар иерархиясының өзіндік ерекшелігі бар. Жастардың басым бөлігі (82,5%) дәстүрлі құндылықтарға, атап айтқанда отбасына басымдық береді. Екінші орында денсаулық (45,6%), үшінші орында достық тұр (23,1%). Әр бесінші жас қазақстандық (20,7%) басты құндылық ретінде материалдық қамсыз өмірді атап өтеді. Жастардың топ-5 құндылық бағдарларына сенім, дін (16,2%), ал шеткері немесе аса маңызды емес құндылықтар тобына «қоғамның мойындауы, абырой» (1,4%) және «шығармашылық» (1,5%) кіреді⁷³.

Зерттеу көрсеткендей, жас қазақстандықтардың негізгі құндылықтары кейінгі 5 жыл бойы тұрақты және өзгеріссіз болып келеді.

Қазақстан жастарының ерекшелігі құндылық бағдарларының өзіндік симбиозында: дәстүрлі және қазіргі заманғы көзқарастардың қиылысуы, сондай-ақ қабаттасуы байқалады. Мұны, жастардың пікірінше, жастардың қоғамдық пікірге ықпал ететін адамдар тобын бағалауынан анық көруге болады.

Жас қазақстандықтардың үштен бір бөлігіне жуығы «мен үшін беделді адамдар жоқ» деп атап өткен. Сонымен бірге жастар бәрінен көп таңдаған жауап нұсқалары «билік өкілдері», «блогерлер, вайнерлер, тиктокерлер» болған, яғни референт топтарды бағалау кезінде дәстүрлі және заманауи көзқарастар тоғысқанын көреміз.

5.1-кесте. Сіз үшін өміріңіздегі ең басты құндылық⁷⁴ (%)

Жауап нұсқалары	%
Отбасы	82,3
Денсаулық	45,6
Достық	23,1
Материалдық қамсыз өмір	20,7
Сенім, дін	16,2
Махаббат	12,0
Білім, білім беру	11,1
Қызықты жұмыс, мамандық	9,1
Жан тыныштығы	8,8
Өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі құрметтеу	7,8
Мансап, қоғамдағы жоғары орын	5,2
Рахаттану, көңіл көтеру мүмкіндігі	5,1
Адамдарға көмек	3,3
Билікке ие болу	2,8
Шығармашылық	1,5
Қоғамның мойындауы, абырой	1,4
Жауап беруге қиналамын	0,6

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021

⁷³ «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі, Нұр-Сұлтан, 2021. Іріктелген 2 000 адам.

⁷⁴ «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі, Нұр-Сұлтан, 2021.

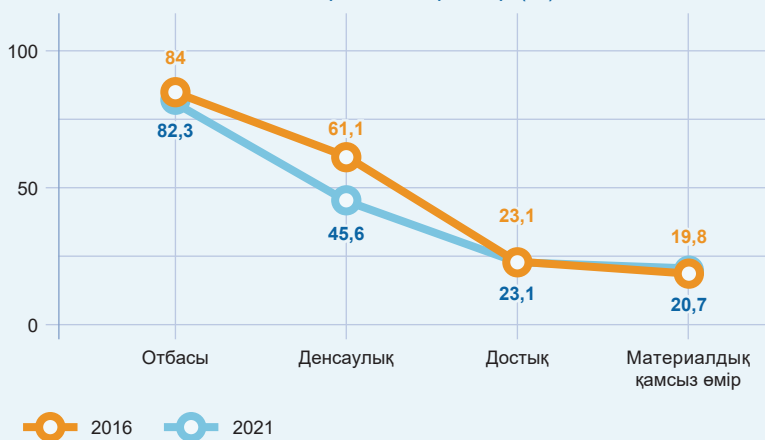
Жастардың дінге көзқарасы

Зайырлы мемлекет жағдайында дін институты қоғам өміріндегі негізгі шарт емес, алайда азаматтардың белгілі бір санаты үшін қоғамдағы және жеке өмірі көбінесе дінге деген көзқарасына тәуелді.

Ел Тәуелсіздігі трендтерінің бірі ретінде жас қазақстандықтардың дінге деген ерекше көзқарас ұстанымын атап өтуге болады. Бір жағынан, сенім мен дін жас ұрпақтың ең маңызды бес құндылығы қатарына кіреді (2021 жылғы зерттеу нәтижелері бойынша). Сонымен бірге жастардың басым бөлігінің дінге деген қатынасы институционал практикадан тыс. Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша қазақстандық жастардың көбі өзін дінге сенуші деп санайды, бірақ діни нормаларды ұстанбайды немесе мұны өте сирек жасайды. Жас ұрпақтың тағы бір ерекшелігі: өзін дінге сенетін, діни нормаларды толық орындайтын және, керісінше, дінге сенбейтін, атеист және т.б. көрсеткен жастар саны бірдей дерлік.

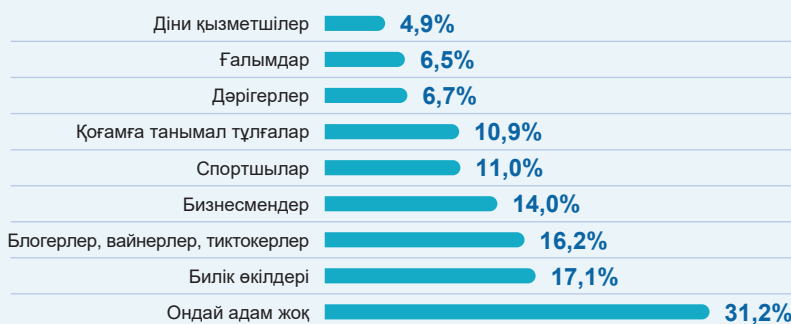
Этностық тиесілілік арақатынасы қазақ жастары үшін діни нормаларды ұстанған неғұрлым маңызды екенін көрсетті: қазақ жастарының 15,3% дінге сенетіндер екенін және діни қауымның өміріне толық қатысатынын атап өтті. Салыстыру үшін, дәл осылай басқа этнос өкілдерінің 11,6% және орыс жастарының 5,3% жауап берді. Орыс этносынан шыққан респонденттердің әр оныншысы өзін атеист санайды (10,6%), ал 7,5% дінге селқос қарайтынын атап өтті. Басқа этнос өкілдері арасында дінге сенетінін, бірақ діни өмірге қатыспайтынын (26,1%) атап өткендердің басым бөлігі байқалады. Өңірлерге қарай бөліністе дін қағидаларын белсенді түрде ұстанатын жастардың қоныстану ерекшелігі мынадай: зерттеу нәтижелері бойынша ең көбі Ақмола (32,9%), Түркістан (24,3%), Жамбыл (17,5%) облыстарында тұрады. Осылайша, қазақстандық жастардың дінге сену деңгейі айтарлықтай өртекті және дінге деген көзқарас, діни нормалар мен практикаларды ұстанудағы жаһандану трендтерін біршама деңгейде көрсетіп отыр.

5.1-сурет. Жастардың негізгі құндылық көрсеткіштері бойынша салыстырмалы деректер (%)

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

5.2-сурет. Қазақстанда және сіздің өңіріңізде қоғамдық пікірге ықпал ететін беделді адамдар немесе адамдар тобы бар ма? Бар болса, сіз сенім артатын осы беделді адамдар қай санатқа жатады? (%)

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

5.3-сурет. Өзіңізді дінге сенетін адам санайсыз ба? (%)

Сенім деңгейі	2016	2017	2018	2019	2021
Дінге сенемін, тек діни жоралғыларды ара-тұра орындаймын	39,1	30,4	26,5	30,8	31,2
Дінге сенемін, тек діни өмірге араласпаймын	19,2	22,2	36,1	42,9	38,5
Дінге сенемін, діни қауымның өміріне араласамын	13,5	14,2	6,4	10	9,9
Дінге сенбеймін, бірақ кей-кейде діни жоралғыларды орындап тұрамын	12,6	11,9			
Дінде шаруам жоқ	3,8	5,6	8	3,9	3,9
Атеистпін	4,1	2,8	1,6	3,6	4,6
Дінге сенбеймін, бірақ дінге сенетіндерді құрметтеймін	2,9	5,9	15,2	5,3	7,5
Дінге сенбеймін, бірақ кейде мешіт, шіркеу сияқты жерлерге барып тұрамын	2,4	3,6	1,6	3,6	4,6

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

Сонымен бірге ислам дінін ұстанатын респонденттер елдің барлық аймағында біркелкі орналасқанын атап өткен жөн. Православие дінін ұстанатындардың қоныстану географиясы республика бойынша бұл санат өкілдері Солтүстік Қазақстан (34%), Қарағанды (33,3%), Қостанай (24,4%), Шығыс Қазақстан (24,4%), Алматы (21,3%) және Павлодар (22,2%) облыстарында көп екенін көрсетеді. Мұндай қоныстану осы аймақтар халқының этнодемографиялық құрылымына тікелей байланысты. Христиандықтың католицизм және протестантизм сияқты бағыттары жастар арасында азырақ таралған. Атап айтқанда, осы діни бағыттарды ұстанатындар негізінен елдің солтүстік аймақтарында тұрады.

Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері қазақстандық жастарға жаһандық трендтерді қайталау тән екенін көрсетті. Жастардың көбінің күнделікті өміріндегі дінге бөлінетін орын да, уақыт та аз, діни нормаларды олар ерекше жағдайларда ғана (өте сирек) ұстанады. Жастардың едәуір бөлігі үшін сенім мен діннің маңызы орташа деңгейден төмен дәрежеде, сөйте тұра дін жас респонденттер атап өткен 5 басты құндылық қатарына кіреді. Бұл нәтижелер секуляризацияланған қоғамдық санаға тән құрылымдарға сәйкес келеді және қазақстандық жастарға жаһандану үрдістері де ықпал етеді деген тұжырымды растайды.

Қазақстан жастары арасындағы танымал трендтер

Қазіргі жастардың трендтері қоғамда болып жатқан әлеуметтік процестермен және жас ұрпақтың құндылық көзқарастарымен тығыз байланыста. Денсаулық құндылығы мен салауатты өмір салтын ұстану сынды тренд тоғысып жатқанын, жоғары ұтқырлық пен динамикаға толы өмір салты адамдардың түрлі тобымен өзара әрекеттестікті кеңейтуді көздейтіндіктен, достық құндылығымен өзара байланысты екенін көріп отырмыз. Сонымен қатар жастар атап өткен фрилансқа бет бұру және кедейлер мен байлар арасындағы алшақтық субъектив факторлардан бөлек, жастар үшін белгілі бір фрейм сипаты бар объектив әлеуметтік шындықтың да айтарлықтай ықпалы бар екенін көрсетіп отыр.

Жастардың барлық жас тобына тән трендтер жоғары ұтқырлыққа және диджиталдануға байланысты. Бұл ретте жастардың кіші тобы (14–18 жас) үшін ең танымал трендтер салауатты өмір салтына (22,6%) және экологияға қамқорлыққа (16,4%) деген ерекше қатынастан көрінеді. Орта жастағы топтағы (19–23 жас) танымал трендтер өмірдің серпінді қарқынынан (21,5%), фриланстан (20,3%) және дәстүрлі БАҚ-қа сенбеудің артуынан (11,2%) көрініс табады. Үлкен жас тобына тән ең танымал жастар тренді жалпы үрдістермен қатар отбасы институты маңыздылығының әлсіреуіне (20,8%) байланысты.

Жастардың құндылық бағдарларын қалыптастыруға объектив және субъектив факторлар әсер етеді. Бұл әлеуметтік топ өзін сенімді сезініп, дамуы үшін не қажет? Жастардың пікірінше, оны дамытуға қажет үш басты – шарт дәстүрлі материалистік құндылықтар: тұрақты жұмыс (52,8%), жеке тұрғын үй (40,9%) және лайық табыс деңгейі (39,9%) (5.4-сурет). Қоғамда осындай құндылықтар басым болып тұрғанда, оның мәдениеті халықтың физикалық күнкөрісін қамтамасыз етуді ғана мақсат етеді. Күнкөріс қамтамасыз етілгеннен кейін ғана қоғамның мәдениеті оның мүшелерінің субъектив әл-ауқатын арттыруға бейімделе бастайды⁷⁵.

Олардың дамуына қажет жағдайларды бағалау ерекшелігі кіші топта (14–18 жас) айқын көрінді. Мәселен, жастардың осы тобы үшін қолжетімді және сапалы білім берудің (32,3%) және таңдау құқығының (24,3%) маңызы зор (22,2% және 9,8%) және орта (22,8% және 15,6%) топтарға қарағанда анағұрлым жоғары. Өзін-өзі көрсету құндылықтары жиі кездесетін қоғамдарда сенім мен төзімділік деңгейі жоғары, жеке бостандық көбірек бағаланады және белсенді саяси көзқарастар басым болады. Осылайша, әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері жастардың

5.4-сурет. Жастар өзін сенімді сезініп, дами алуы үшін не қажет деп ойлайсыз? (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

жас тобын бағалауда олардың әлеуетін дамытуға қажет объектив және субъектив жағдайлар біртіндеп өзгергенін көрсетіп отыр. Бұл фактор кіші жас тобындағы жастардың құндылық бағдарлары біртіндеп өзгеруімен және ары қарай постматериалистік құндылықтарға (өзін-өзі көрсету, өзін-өзі дамыту, еркіндік, теңдік құндылықтары) өтуімен байланысты болуы мүмкін. Бұл болжам лонгитюдтік зерттеулер жүргізу арқылы одан әрі зерделеуді қажет етеді.

⁷⁵ Рональд Инглхарт «Культурная эволюция». – М.: Мысль. 2018. – 347-б.

Мемлекеттің этносаралық саясатын бағалау

Қазіргі қазақстандық қоғамда этносаралық қатынастар мәселелеріне де ерекше көңіл бөлінеді. Бұл, бірінші кезекте, Қазақстан халқының полиэтностық құрамына байланысты. Зерттеу деректеріне сәйкес, жастардың 77,5% мемлекеттің этносаралық саладағы этносаралық саясатын оң бағалайды⁷⁶. Керісінше, оның іске асырылуына 7,3% теріс баға берсе, 2,7% риза мүлде риза емеспіз деген. Өңірлер бөлінісінде мемлекеттің этносаралық саясатына теріс баға бергендер – көпэтносты аймақтарда – Қарағанды (22,7%), ШҚО (16,2%) облыстарында және Шымкент қаласында (17,5%) және⁷⁷ тұратын респонденттер:

Осылайша, этносаралық қатынастар ішкі саясаттың маңызды салаларының бірі екенін, ал этностық фактор қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс деңгейіне және халықтың әлеуметтік хал-жағдайына айтарлықтай ықпал ететінін ескере отырып, этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруға қатысты жастардың берген бағасы осы сала қаншалықты маңызды екенін айқын көрсетеді. Бұл ретте этносаралық қатынастар саласындағы тұрақтылықты айқындау үшін көбінесе оны зерделеуге және осы мәселені сүйемелдеуге кешенді және жетік көзқарас керегіне ерекше назар аудару қажет. Тұтас жүйелік тәсіл қажетін елемеу этносаралық қатынастағы қақтығыс жағдайларының туындауына әкелуі мүмкін. Осы тұрғыда жүйелі тәсілдің маңызды элементі – этносаралық қатынастарды тұрақты түрде бақылап отыру қазір елде іске асырылып жатыр.

Ортамерзімді кезеңде материалистік, яғни күн көруге байланысты тұрақты жұмыс, жеке тұрғын үй, лайық табыс деңгейі сынды үш санаттан құралатын жастардың құндылық басымдықтары өзгереді деген болжам жоқ. Кіші жас тобында (14–18 жас) әлеуетті дамытуға қажет басым құндылықтардың орнын белгілеуден көрінетін белгілі бір өзгерістер байқалып келеді. Бұл ең алдымен олар үшін өзін-өзі көрсету құндылықтарының маңызы артып келе жатқанынан көрініс табады. Осыны ескере отырып, жастардың мінез-құлық үлгілеріндегі белгілі бір өзгеріс осы әлеуметтік топ өкілдерінің мектепте, жоғары оқу орындарында оқуын аяқтап, еңбек нарығына шығуына қарай 3–7 жыл ішінде байқала бастайды.

5.2 ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІ: ҮРДІСТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Жастар наразылығы әлеуетінің деңгейі

Жастардың наразылық күйі әлеуметтік шиеленіс деңгейінің тікелей көрсеткіші саналады. Наразылық күйі халықтың қоғамдық-саяси, экономикалық өмірдің нақты аспектілеріне және жалпы елдегі

жағдайға наразылығы қай деңгейде екенін айқын көрсетеді. Күрделі тақырыптарды, атап айтқанда жастар наразылығы әлеуетін, зерттеуде проекциялық сұрақтар әдістемесін қолданғанда, респонденттер жағдайды «сырттан» көре алады, соның арқасында олардың шынайы жауап бермеуі қаупі азаяды. 2021 жылы «Жастар» F3O жүргізген зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, жастардың үштен бірі ғана қоғамда жаппай қарсы шығу мен наразылық акциялары мүмкін емес екеніне сенімді⁷⁸. Жастар арасындағы наразылық күйінің феноменін зерделегенде олардың туындауына не себеп болуы мүмкін, жастар арасында наразылық әрекеттерінің көбеюіне қандай проблемалар себеп болуы мүмкін деген мәселелерді ескерген маңызды.

уына не себеп болуы мүмкін, жастар арасында наразылық әрекеттерінің көбеюіне қандай проблемалар себеп болуы мүмкін деген мәселелерді ескерген маңызды.

Жастардың пікірінше, елдегі жаппай наразылыққа азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі, сыбайлас жемқорлық және биліктің әрекетсіздігі ықтимал себеп болуы мүмкін. Ауыл жастары қала жастарына қарағанда ықтимал наразылықты абайлап бағалап, болжайды.

Өңірлерге қарай бөліністе Атырау, Маңғыстау және Қарағанды облыстарында еңбек қақтығыстары себебінен туындауы мүмкін наразылық ықтималдығына жоғары баға берілген, бұл өнеркәсіп

⁷⁶ «Оң» (40,4%) және «дәлірегі оң» (37,1%) деген жауаптар қосындысы

⁷⁷ «Дәлірегі теріс» және «теріс» деген жауаптар қосындысы

⁷⁸ «Мүмкін емес» және «жауап беруге қиналамын» деген жауаптар қосындысы

нысандары мен кәсіпорындар (оның ішінде шетелдік жұмыс күшін тартатын) бар екеніне және осы өңірлерде бұрын осыған ұқсас қақтығыстар болғанына байланысты. Жастардың пікірінше, этностық сипатқа қарай құқық бұзылуына байланысты жаппай толқу Ақтөбе, Жамбыл, Қарағанды, Солтүстік Қазақстан облыстары мен Алматы қаласында болуы ықтимал.

Әлеуметтанулық зерттеу жастар арасында айтарлықтай наразылық әлеуетін анықтаған жоқ. Сонымен қатар жастардың жаппай наразылық шараларына қатысуға дайындығы қай өңірде тұратынына қарай өзгеріп отырады. Әлеуметтанулық деректерді талдау кей аймақта наразылық білдірген жастар үлесі елдегі орташа деңгейден едәуір жоғары екенін көрсетеді. Назылық күйінің ең жоғары көрсеткіштері және жаппай наразылыққа қатысуға дайындық Жамбыл облысының жас тұрғындарынан байқалады. Солтүстік Қазақстан облысының жастары көбінесе этностық сипатына қарай құқыққа қысым жасалғанда наразылық шарасына қатысуға дайын екенін атап өтті (осы жағдай бойынша оң жауаптарды таңдаудың ең жоғары пайызы – 41,5%, республикаға аумағындағы орта мәннен екі жарым есе артық). Бұл бағалау көбінесе тіл мәселесіне және «тіл патрульдерінің» іс-әрекетіне қатысты резонансқа байланысты болуы мүмкін.

5.2-кесте. Сіз тұратын өңірде мынадай себептерге байланысты жаппай наразылық шарасы өтсе, ең басыңыз қатысуға дайынсыз ба? (%)

Жауап нұсқалары	ҚР	Жамбыл облысы	Түркістан облысы	Шымкент қ.	Солтүстік Қазақстан облысы
Азық-түлік және дәрі-дәрмек бағасы өсуі	20	53,9	30	37	13,2
Коммуналдық қызмет тарифтері өсуі	17,6	43,6	29,1	33,8	15,1
Еңбек даулары	15,6	38	29,1	28,3	20,8
Этностық сипатқа қарай құқыққа қысым жасау	15,1	31,7	17,6	22	41,5
Биліктің әрекетсіздігі, қала/ ауыл проблемаларын шешуге құлықсыздығы	17,9	30,9	21,9	29,9	32
Сыбайлас жемқорлық	19,6	39,7	29,1	40,1	32
Әлеуметтік төлемдер (жәрдемақы, зейнетақы, шәкіртақы) төмендеуі	20	36,5	29,1	31,5	26,4
Мемлекеттік және құқық қорғау органдары өкілдерінің озбырлығы	17,4	36,5	23,5	26,8	33,9
Елдегі істердің жағдайына, биліктің саясатына наразылық	17,9	39,6	18,3	25,2	35,8

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

Қазіргі таңда жастар наразылық білдірудің ресми билік органдарына жүгіну (41,4%), ресми тіркелген партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысу (40,7%) сынды заңды және дағдылы, кең таралған тәсілдерін қолданғанды жөн көреді. Сонымен қатар жастар арасында әлеуметтік желілерде наразылық білдіру (42,5%) және өтініштер мен петициялар жазу (36,4%) тренді белең алып келеді. Жастардың пікірінше, тіркелмеген немесе тыйым салынған партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысу (74,5%), санкция берілмеген митингілерге қатысу (74,2%) сияқты заңсыз іс-әрекет жасау – наразылық білдірудің неғұрлым тиімсіз тәсілдері.

Ауыл жастарының наразылық әлеуеті қалалардағы жастардікіне қарағанда азырақ, бұл әсіресе билікке ықпал етудің заңсыз әдістерін (санкция берілмеген митингілерге қатысу және т.б.) және әлеуметтік желілерде жариялау, өтініш жазу мен петицияға қол қою түріндегі наразылық білдірудің жаңа тәсілдерін қолданған жөн емес деген пікірден айқын көрінеді.

Жастардың азаматтық белсенділігі көбінесе оның құқығы сақталуына және алалауға ұшырайтын-ұшырамайтынына байланысты. Жастардың ширегі (23,4%) алалау мен құқығы бұзылуына

ұшырамағанын атап өтті. Сөйте тұра бірқатар себеп бойынша жас қазақстандықтар алалауды басынан өткеріп отыр. Жастардың 17,7% білім деңгейіне қарай, 16,6% жыныстық бағдарына қарай алалауға ұшырағанын атап өтті. Кейінгі аталған нұсқаны белгілеген респонденттер негізінен қаладағы ортада тұрады: Алматы қаласы (34,1%), Атырау облысы (28,6%) және Шымкент қаласы (27,8%)⁷⁹.

Жастардың волонтерлікке деген көзқарасы

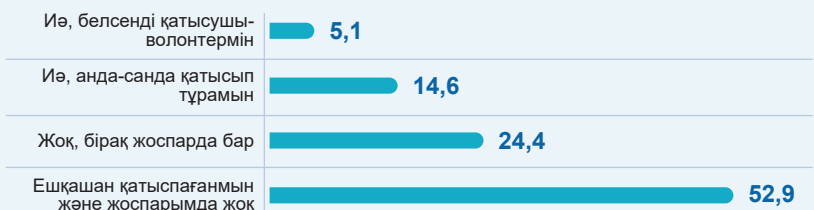
Жастардың волонтерлік, еріктілік қызметіне көзқарасы азаматтық қоғам дамуының маңызды көрсеткіші саналады. Қазақстандағы волонтерлік қызмет даму кезеңінде. Жастардың шамамен 5,1% – белсенді волонтер, 14,6% еріктілік қызметіне анда-санда атсалысады (5.6-сурет).

Жас топтары бойынша 19–23 жас аралығындағы жастар неғұрлым белсенді, бұл оқып жүргенде және мектеп бітіргеннен кейін волонтерлік қызметке қатысуға мүмкіндік көбірек екеніне байланысты. Жастардың кіші жас тобына (14–18 жас) назар аудару керек, өйткені зерттеу олардың осындай қызметке

қатысуға сұранысы мен дайындығы бар екенін көрсетті. Ауыл жастары да осындай ниет танытып, келешекте ерікті қызметке қатысуға дайын екенін білдірді.

Ерікті қызметке қатысатын жас қазақстандықтардың уәждерін талдау бұл санат волонтерлікпен бірінші кезекте тек ізгі ниеттен – өзгелерге көмектескісі келгендіктен (75,3%) айналысатынын көрсетеді. Оқушылардың уәждері анағұрлым қызығырақ (5.3-кесте). 5.3-кестеге сәйкес, кіші жастағы топ өкілдері өмірден тәжірибе жинау, жаңа дос табуға ұмтылу үшін волонтерлікке қатысуға дайын екен. Бұл топтың ерекшелігі – оның белгілі бір бөлігі үшін волонтерлік отбасы салтына айналғаны.

5.6-сурет. Волонтерлік, еріктілік қызметімен (адамдарға ақшалай өтемсіз ерікті түрде көмек көрсету) айналысасыз ба? (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

5.3-кесте. Еріктілік қызметіне қатысу уәждері, жас бөлінісінде (%)

Уәжі	14–18 жас	19–23 жас	24–28 жас
Өзгелерге көмектесуге деген ұмтылыс	75,4	77,0	73,6
Айналадағы оқиғалар үшін жауапкершілік сезімі	17,1	19,5	21,5
Өмірден тәжірибе алуға деген ұмтылыс	15,3	13,6	11,2
Әлемді өзгертуге ұмтылыс	18,9	19,9	18,2
Отбасындағы дәстүр	7,5	3,5	3,0
Діни көзқарас	3,6	7,0	6,6
Жаңа достар табуға ұмтылыс	8,4	4,	4,0
Кәсіби біліммен айналысуға деген ұмтылыс	3,0	1,0	2,6
Жеке жұмыс берушілер туралы білуге / назарын аудартуға ұмтылыс	1,8	1,4	2,0
Мемлекеттік жұмыс берушілер туралы білуге / ұнауға ұмтылыс	1,2	1,0	1,7

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

⁷⁹ Бұл мәселе тым нәзік тақырып екенін ескере отырып, сапалық әдістерді (нарративтер, тереңдетілген сұхбаттар және т.б.) қолдана отырып, ақпарат берушілердің дерегі мен алынған ақпарат құпия сақталатынына кепілдік бере отырып толығырақ, едеуір тереңрек зерттеуді талап етеді.

5.3 САЯСАТҚА АРАЛАСУ

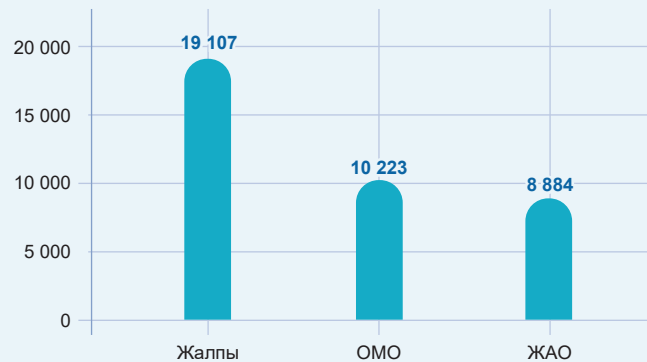
Қазіргі қоғамның дамуы, ондағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттігі өкілдеріне алуан түрлі бірегейлік тән жастар ортасында болып жатқан процестерге ерекше назар аударуды талап етеді. Назар аударуды талап ететін осындай маңызды аспектілердің бірі – саяси белсенділік және жастардың саяси өмірдегі оқиғаларға мүдделілік деңгейі. Жас қазақстандықтардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі саяси оқиғаларға мүдделі болу дәрежесі, сайлаушы ретіндегі көзқарасы, саяси партиялар мен жастар ұйымдарына формалды қатысуы тұрғысынан қарастырылады.

Мемлекеттік басқару жүйесіндегі жастар

ҚР МҚІА деректеріне сәйкес 2021 жылғы 1 қаңтарда 29 жасқа толмаған мемлекеттік қызметкерлер саны 19 107 адам немесе нақты қызметкерлер санынан 21,6% (88 409 адам) болды. 29 жасқа толмаған мемлекеттік қызметкерлердің жалпы құрылымында 53,5% орталық мемлекеттік органдарда (бұдан әрі – ОМО), ал 46,5% жергілікті атқарушы органдарда (бұдан әрі – ЖАО) жұмыс істейді.

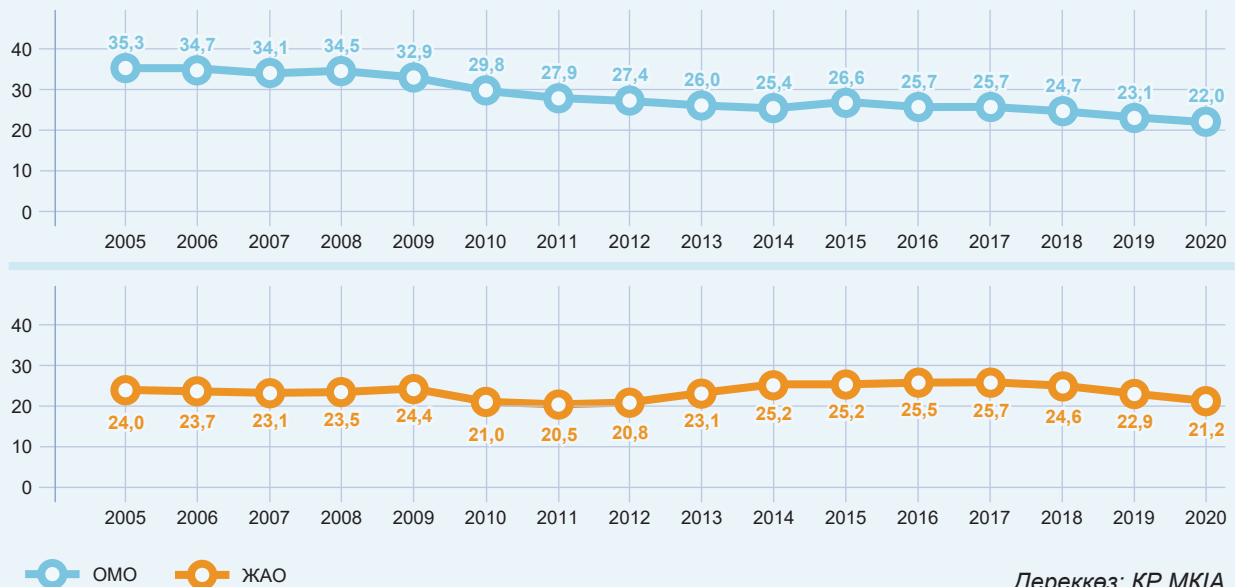
Кейінгі 15 жылдағы жастардың мемлекеттік қызмет саласындағы ұсынылуын талдағанда, орталық мемлекеттік органдар мен жергілікті атқарушы органдардағы жастар үлесі тұрақты түрде төмендеп келе жатқаны байқалады, бұған жалпы мемлекеттік қызметкерлер саны мен жастар санының азаюы тренді негіз болып отыр.

5.7-сурет. 29 жасқа толмаған мемлекеттік қызметкерлер жөніндегі дерек (2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша) (адам)

Дереккөз: ҚР МҚІА

5.8-сурет. Мемлекеттік қызметкерлер арасындағы жастардың үлесі (2005–2020 жылдар) (%)

Дереккөз: ҚР МҚІА

Мемлекеттік қызметкерлердің жалпы санындағы жастар үлесі төмендеуі үрдісі әкімшілік қызметкерлер арасында да, саяси мемлекеттік қызметкерлер арасында да сақталып отыр, бұл көбінесе олардағы штат санын оңтайландыру процесіне, оның ішінде процестерді автоматтандыру және цифрландыруға байланысты. Сонымен қатар 15 жыл ішінде (2005–2020 жылдар аралығында) мемлекеттік әкімшілік қызметкерлер арасында жастар үлесі 9,2%-ға – 28 185 адамнан (31%) 19 105 адамға (21,8%) дейін, ал саяси мемлекеттік қызметкерлер арасында 70 адамнан (2,2%) 2-ге (0,3%) дейін төмендегені байқалады.

Сонымен бірге табысты мемлекеттердің тәжірибесі елдің бәсекеге қабілетін арттыруда мемлекеттік аппараттың кадр әлеуетінің рөлі зор екенін көрсетіп отыр. Мемлекеттік аппарат кез келген елдің даму процесінде шешуші фактор екеніне және мемлекеттің стратегиялық басым мақсаттарының тиімді

орындалуын қамтамасыз ететініне қарай, оның сапасы ерекше маңызды. Осы тұрғыда мемлекеттік қызметкерлердің жалпы санындағы жастар үлесі төмендеуі трендін тоқтатып қана қоймай, жастарды мемлекеттік қызметке «қалдық қағидаты» бойынша қабылдау процесіне жол бермеу үшін мемлекеттік аппарат құрамының сапасына да ерекше назар аудару қажет.

Жастардың саяси партияларға мүшелігі

Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі көбінесе институттық ұйымдардың қызметі арқылы қалыптасады. Осы тұрғыда қазақстандық жастардың өз мүддесін білдіруіне, құқығын қорғай алуына және шешім қабылдауға қатысуына мүмкіндік беретін нақты ұйымдарға қатынасы туралы ақпаратты білу маңызды.

Қоғамның саяси өміріндегі жастар белсенділігі индикаторларының бірі – олардың саяси партиялар қызметіне қатысуы. Зерттеу көрсеткендей, жас қазақстандықтардың көбі саяси партияға мүше емес (90,9%). Партия мүшелігін атап өткендер арасында ауылдық жерлерде тұратын орта және үлкен жас топтары өкілдері басым, көбінесе қазақтар мен басқа этнос өкілдері, негізінен мемлекеттік қызметкерлер (24,3%), ғылым, мәдениет, денсаулық сақтау, білім беру саласындағы мамандар (24,1%), өнеркәсіпте жұмыс істейтіндер (13,6%). Өңірлер бөлінісінде саяси партияларға мүшелік бойынша жағдай 5.4-кестеде келтірілген.

5.4-кесте. Қандай да бір саяси партияға мүшесіз бе? (өңірлер бөлінісінде, %)

Өңірлер	Иә, партия қызметіне белсенді араласамын	Ия, бірақ оның қызметіне араласпаймын	Жоқ	Ж/қ
Ақмола облысы	3,9	6,6	75	14,5
Ақтөбе облысы	1,1	2,1	96,8	0
Алматы облысы	1,9	3,4	94,2	0,5
Атырау облысы	0	4,2	95,8	0
Батыс Қазақстан облысы	0	0	100	0
Жамбыл облысы	0,8	10,3	88,1	0,8
Қарағанды облысы	1,4	2,8	95,7	0
Қостанай облысы	4,8	7,1	86,9	1,2
Қызылорда облысы	0	5,4	93,5	1,1
Маңғыстау облысы	0	0	97,4	2,6
Түркістан облысы	9,8	13,8	74,8	1,6
Павлодар облысы	0	5,6	91,7	2,8
Солтүстік Қазақстан облысы	1,9	7,5	90,6	0
Шығыс Қазақстан облысы	4,6	4,6	87,8	3,1
Нұр-Сұлтан қ.	1,7	0	98,3	0
Алматы қ.	0,5	2,9	95,2	1,4
Шымкент қ.	0	3,2	96,8	0

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

5.9-сурет. Аталған ұйымдардың қайсында жастар өз мүддесін білдіреді, өз құқығын қорғайды, шешім қабылдауға қатысады деп ойлайсыз? (%)

Консультатив-кеңес беруші орган	16,9	22,0	21,5	39,6
Бизнес саласы	19,8	23,9	19,3	37,0
ҮЕҰ	17,0	24,1	19,4	39,5
Саяси партиялар	19,6	25,1	20,4	34,9
Мемлекеттік ұйымдар	26,6	24,2	17,8	31,4

■ Ұсынылған және қатысады ■ Ұсынылған, құқығын қорғайды, бірақ шешім қабылдамайды ■ Тек формалды түрде ұсынылған ■ Білмеймін / Жауап жоқ

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

Жастардың мүддесін кім қорғайтыны туралы кіші жас тобы (14–18 жас) өзгелеріне қарағанда аз хабардар онда хабарсыздар саны 43-тен 48%-ға дейін, сосын ауыл жастары – қалалық құрдастары арасындағы хабардарлық айырмашылығы 10%-ға жетеді. Барлық ұйымның ішінде жастардың ең көп саны мемлекеттік мекемелерде ұсынылған.

Жастардың ҚР Парламенті Мәжілісіндегі және мәслихаттардағы өкілдігі

29 жасқа толмаған депутаттар саны туралы статистика деректерін талдау 1995–2016 жылдар аралығында жастар ҚР Парламенті Мәжілісінде өкілдік етпегенін көрсетті, дегенмен ҚР Конституциясының 51-бабында «Жасы отызға толған ... адам Сенат депутаты бола алады» және «жасы жиырма беске толған адам Мәжіліс депутаты бола алады» делінген⁸⁰. 2020 жылы «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына партия тізімдеріндегі 30% квота енгізілді. Нәтижесінде бүгін ҚР Парламенті Мәжілісінде 35 жасқа толмаған 7 депутат бар. Айта кетері, Мәжілісте бір жас депутат барының арқасында 2020 жылғы Жастар дамуы индексіне «Саясатқа және азамат ретінде араласудың» жалпы көрсеткіші 136 балл болып, жастар дамуының алты бағыты арасында ең жоғарғы мәнге жеткенін атап өту қажет.

Жастардың елдегі қоғамдық-саяси өмірге араласуының тағы бір маңызды сипаты – солардың облыстағы, республикалық маңызы бар қалалардағы, астанадағы немесе аудандардағы халық сайлайтын жергілікті өкілетті органдар құрамында болуы. 29 жасқа толмаған ҚР мәслихаттары депутаттарының саны туралы ақпарат 5.5-кестеде келтірілген.

5.5-кесте. 29 жасқа толмаған ҚР мәслихаттары депутаттары саны туралы ақпарат

Сайлау уақыты	Мәслихаттар
10.10.1999 ж. ҚР мәслихаттары депутаттарын сайлау	30 жасқа толмаған – 60 адам
20.09.2003 ж. ҚР мәслихаттары депутаттарын кезекті сайлау	30 жасқа толмаған – 84 адам
18.08.2007 ж. ҚР мәслихаттары депутаттарын кезекті сайлау	61 адам
15.01.2012 ж. ҚР мәслихаттары депутаттарын кезекті сайлау	75 адам
20.03.2016 ж. ҚР мәслихаттары депутаттарын кезекті сайлау	137 адам
10.01.2021 ж. ҚР мәслихаттары депутаттарын кезекті сайлау	228 адам

Дереккөз: ҚР ОСК

2021 жылғы сайлауда 29 жасқа толмай мәслихаттарға сайланған депутаттар саны 2016 жылғы сайлаумен салыстырғанда 1,7 есе артқан. Сонымен қатар 2021 жылы мәслихатқа сайланған депутаттар арасындағы жастар үлесі шамамен 7% болды⁸¹. Бұл сайланатын лауазымның міндеттеріне өңірге бөлінген бюджетті бекіту және орындалуын қадағалау, өңірді дамыту бағдарламаларын қарастыру, ревизия комиссияларын құру, бас жоспарлар мен құрылыс жоспарларын бекіту, өз аймағынан сенаторлар сайлау және т.б. кіреді. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, жастардың жергілікті өкілетті органдар қызметіне араласуы – азаматтық қоғам кемелденіп келе жатқанының және жастар қоғамдық-саяси процестерге белсенді қатысуға дайын екенінің маңызды көрсеткіші. Сонымен бірге жастар өкілдігі деңгейінің төмендігі объектив те, субъектив те факторларға байланысты болуы мүмкін: жастар үшін белгілі бір кедергілер (партиялардың сайлауалды тізімдерінде осы санатқа арналған квота бар екеніне қарамастан) бары және жас ұрпақтың саяси белсенділік пен мансапқа деген қызығушылығы жоғы.

Жастардың сайлаушы ретіндегі белсенділігі

Жас сайлаушылардың электоралдық белсенділігі – жастардың саяси өмірге қатысу дәрежесі мен формасын көрсететін әлеуметтік-саяси индикаторлардың бірі. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеудің деректері жас сайлаушыларды бағалаудағы өзгерістер динамикасын айқын көрсетті.

Зерттеу деректеріне сүйенсек, жастардың сайлаушы ретіндегі ең жоғары белсенділігі елімізде ҚР Президентін кезектен тыс сайлау өткен 2019 жылғы респонденттер берген бағада байқалған. 2020 жылы жастардың сайлаушы ретіндегі белсенділігі төмендегені байқалады, бұл республикалық деңгейде сайлау процестері болмағанына байланысты. Бұл көрсеткіш 2021 жылы шамалы өсуі VII шақырылымдағы ҚР Парламенті Мәжілісі депутаттарын кезекті сайлау өткеніне және ҚР мәслихаттары депутаттарын кезекті сайлауға байланысты.

⁸⁰ ҚР Конституциясы, 51-бап, 4-тармақ

⁸¹ ОСК отырысында айтылған ақпаратқа сүйенсек, 2021 жылғы сайлауда барлығы 3 276 мәслихат депутаты сайланады // <https://vlast.kz/novosti/42226-poradka-33-tys-deputatov-maslihatov-vyberut-10-anvara-2021-goda.html>.

Ауылдық жерлерде тұратын жастар қалалардағы құрдастарына қарағанда сайлауға қатысуға дайын екенін жиірек айтады (айырмашылық >8%). Сайлау процесінде жастардың мынадай санаттары белсенді⁸²: мемлекеттік қызметкерлер (60,4%), ауыл шаруашылығы жұмысшылары (52,4%), ғылым, мәдениет, денсаулық сақтау, білім беру саласындағы мамандар (54,2%).

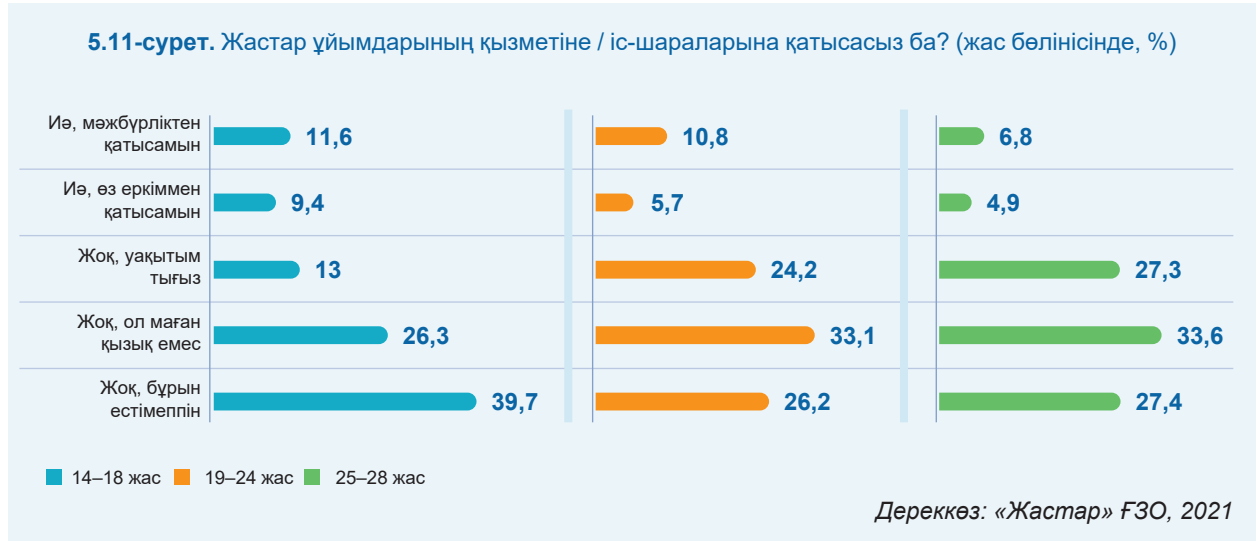
Өңірлер бөлінісінде кез келген сайлауға қатысу туралы Ақмола (53,9%), Қостанай (50,6%) және Батыс Қазақстан (41,2%) облыстарының жас сайлаушылары жиірек айтты. Жастар «сайлауға қатыспайтынын» айтып, сайлаудағы пассивтігін білдірген өңірлер – Нұр-Сұлтан қаласы (44,1%), Маңғыстау (39%) және Ақтөбе (36,2%) облыстары.

Жастар ұйымдарының қызметіне араласу

Азаматтық қоғам қалыптасуының маңызды факторы – зерттелетін халық санатының жастар қоғамдық ұйымдары қызметіне қатысуы. «Жастар» ҒЗО зерттеуіне сәйкес бұл параметр бойынша көрсеткіш төмен екені анықталды. Бұл ретте осы мәселедегі жас ерекшелігі мыналардан көрінеді: кіші жас тобындағы (14–18 жас) респонденттер өзінің хабардар болмауына байланысты жастар ұйымдарының қызметіне қатыспайтынын атап өтті – 39,7%. Жастардың орта және үлкен топтары көбінесе қызықпайтынын және уақыты жоғын айтты.

Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйін талдағанда жастар ұйымдарының қызметіне қатысу себептерін анықтау да маңызды. Олардың ішінде көш бастап тұрған – қоғамға, адамдарға пайдалы болуға ұмтылыс (57,1%). Екінші орында – жұмыс тәжірибе жинау, жалпы өмірден тәжірибе алу (34,4%), үшінші орында – әлемді жақсырақ ету ниеті (27,3%), төртінші орында – мансап сатысында ілгерілеуге ұмтылу (11,7%).

19–23 жас аралығындағы қазақстандықтар санаты жастар ұйымдарының қызметіне қатысуға неғұрлым ынталы, олар қоғамға пайдалы болу ниетін іске асырумен қатар (33,7%) қызметтің осы түрін мансап сатысы бойынша (18,2%) ілгерілеу мүмкіндігі ретінде пайдалануды жоспарлап отыр. Сонымен қатар орта жас тобындағы жас азаматтар көбінесе жастар ұйымдарының қызметіне қатысу жетекші лауазымға ие болуға ықпал етуі мүмкін екенін айтады. Кіші және үлкен жастағы шоғырлар үшін жұмыс тәжірибесін жинаудың да маңызы бар.

⁸² «Иә, барлық сайлауға қатысамын» деген нұсқаны таңдағандар

Осылайша, Қазақстанның қазіргі жастары – іс жүзінде тәуелсіз республикада дүниеге келіп, қоғамға араласқан алғашқы ұрпақ. Бұл ұрпақ түрлі күрделі қарқынды саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени қайта құру процесінде қоғамға араласудан өтті. Жас отандастардың елдегі қоғамдық-саяси ахуалға берген қарама-қайшы бағасы, саяси қызметтерге және жастар ұйымдарының қызметіне қатысуға, саяси партияларға мүшелікке және т.б. аралас көзқарасты дәл осылай түсіндіруге болады.

5.4 ЖАСТАР ӨМІРІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ САУАТ ПЕН ЖАҢА МЕДИА

Ақпараттық технологиялардың жаңа форматтары дамуы, өмір сүру қарқыны жеделдеуі, ақпарат алу және алмасуға қол жеткізу оңай бола түсуі – осы процестердің бәрі жастар ортасында қалыптасатын трендтерге тікелей әсер етеді. Мұнда интернет пен жаңа медианың рөлі маңызды. Интернет пайда болып, таралған кезеңде медиадан білім беру міндеті едәуір кеңейді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дамыған кезде аудиторияға интернет неден құралатынын және қалай жұмыс істейтінін, ақпарат ағындары қайдан және қалай қозғалатынын, өз ақпаратын қалай құруға және таратуға болатынын, әлеуметтік желілер қалай жұмыс істейтінін және т.б. түсіндіруге қосымша күш-жігер қажет болды. Мемлекеттік қызметтерді, жұмыс және білім беру процестерін онлайн форматқа көшіру арқылы медиабілім мен медиасауат қазіргі қазақстандық қоғамда қажеттілікке айналды.

Әлемдегі қазіргі жастардың ерекшелігі – олардың көбі қысқа көркем хабарламалар мен бейнелер арқылы әлем мен ақпаратты ерекше қабылдаудан көрінетін «клип мәдениеті» иесіне айналғаны. Қазақстандық жастар диджиталдану процесін (цифрландыру, технологиялардың дамуы) түсіну және қабылдау арқылы жаһандық трендтерді қайталайды. Қазақстан жастарының тағы бір ерекшелігі ретінде референт тұлғалардың ауысуы мен аноним пікір көшбасшылары пайда болуын атап өту керек. Блогерлер, вайнерлер және тиктокерлер жастар ортасында беделді көшбасшыға айналды. Бұл топ жастар сенім артатын

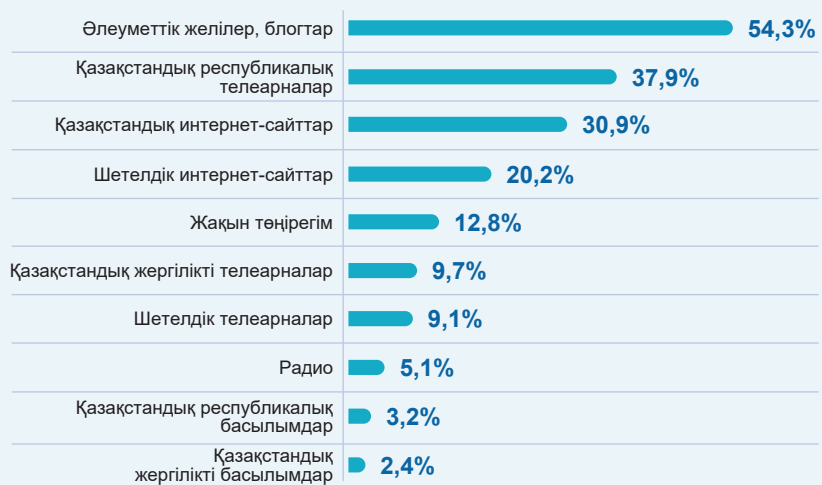
негізгі үш адам қатарында тұр («мұндай адамдар жоқ» және «билік өкілдері» деген нұсқаны таңдау түріндегі жастарға тән максимализмнен кейін). Дәл осы блогерлер, вайнерлер және тиктокерлер «ақпараттық фастрфуд» – тез тұтынылатын, тез сіңірілетін және жылдам ұмытылатын месседжді өндіреді.

Жаңа ақпараттық шындық жастар арасында жаңа қалау-таңдау формасын қалыптастырып, сәйкесінше, тіпті отандық жаңалықтар мен оқиғаларға қатысты да ақпарат алудың негізгі көздері түбегейлі өзгеріп келеді. Қазіргі қоғамдағы ақпараттың көлемі мен алуандығы артқан сайын жастар қандай да бір ақпарат көзіне жүгінеді, олардың кейбіреуі сұраныстан түсіп қалады, енді бірі жастардың ақпарат қажетін өтеп, сол арқылы қолданушылар санын көбейтіп, недәуір өзекті ақпарат көзі бола бастайды.

Қазақстан жастарының жартысынан астамы елдегі жаңалықтар мен оқиғалар туралы әлеуметтік желілер мен блогтар арқылы біледі (54,3%), іс жүзінде әр үшіншісі – қазақстандық интернет-сайттарды (30,9%), ал әр бесіншісі (20,2%) шетелдік интернет-сайттарды қолданады. Барлық дәстүрлі ақпарат көзі арасында қазақстандық республикалық телеарналар (37,9%) өз позициясын сақтап келеді, бірақ бұл жағдайда осы ақпарат көзін таңдауға елде болып жатқан оқиғалар туралы ақпаратқа баса назар аудару ғана себеп болады. Сондай-ақ телеарналар арқылы ақпарат алудың таралуына отбасымен бірге уақыт өткізгенде жасы үлкен туыстары теледидар көруді қалауы факторы әсер етуі мүмкін. Яғни Қазақстан жастары үшін телевизияның маңызды мәнін сақталып келеді, алайда әлеуметтік желілер сынды ақпарат көзі жастар арасында телевизиялық шығарылымдардан бұрын жүреді және жастардың барлық санаты бойынша көш бастап келеді.

Кейінгі бірнеше жылда Қазақстан жастары үшін дәстүрлі (классик) БАҚ-тың маңызы біртіндеп төмендеп келеді, бұл да жас ұрпаққа тән трендтердің бірі саналады. Бірінші кезекте, бұл дәстүрлі БАҚ-тың көбіне соншалықты ұтқыр болмауына және жастарға қызық ақпараттық контентті ұсына алмауына байланысты. Қарастырылып отырған ұрпақ ақпарат алуға ғана емес, сонымен бірге ол

5.12-сурет. Қазақстандағы жаңалықтар мен оқиғалар туралы ақпарат алу үшін көбінесе қандай ақпарат көздерін пайдаланасыз? (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

туралы пікір алмасуға да әуестік танытады, ақпарат көзімен өзара әрекеттесуге бейім. Жастар үшін «осында және қазір» өзара әрекеттесу, яғни онлайн режимдегі ақпараттық өзара әрекеттесу маңызды. Дәстүрлі БАҚ-қа мұндай мүмкіндік беру өте қиын. Осындай ақпараттық-коммуникациялық қажетін өтеу үшін интернеттегі жаңалық сайттары, жеке немесе ұжымдық чат қызметтері бар онлайн режимде жұмыс істейтін әлеуметтік желілер, кең аудиторияда пікір алмасу форумдары қолайлы.

Қазақстандық жастар өміріндегі жаңа медианың маңызын зерттеу нәтижелері растап отыр. Мәселен, атап айтқанда, жастардың едәуір бөлігі үшін елдегі жағдайға наразылық білдіру және рұқсат етілген тәсілі ретінде әлеуметтік желілерде наразылық таныту тиімді саналады (5.13-сурет).

Қазіргі жастардың өміріндегі интернеттің маңызын көрсететін дәлелдердің бірі – бір аптада интернет-ресурстарды қолдануға жұмсалған уақыт. Осылайша, әр бесінші жас қазақстандық интернетте аптасына 10 сағаттан артық уақыт өткізеді. Бұл көрсеткіштен «отбасымен бірге уақыт өткізу» нұсқасы ғана алда келеді (5.14-сурет).

Жаңа медиа қазіргі жастардың өмірінде маңызды орын алады және құндылық бағдары мен мүддесіне әсер етеді. Бұл жастардың қазіргі заманғы мәдениет бағыттарына қатысты қалауында айқын және анық көрінеді (5.15-сурет).

Қазіргі заманғы мәдениеттің жастар арасында ең танымал 5 бағыты негізінен жаңа жанрлар, субмәдениеттер және жаңа медиа түрінде көрінеді. TikTok қазақстандық жастар арасында қалаулы әрі танымал желіге айналуы оларға жаһандық тенденциялар айтарлықтай әсер ететінін тағы бір рет растайды. Көп адам (әсіресе жас ұрпақ) ақпаратты қысқа-қысқа фрагмент күйінде қабылдағанды жөн көреді, сондықтан TikTok-тағы қысқа, оңай қол жеткізуге болатын және көңілді роликтерге әуестік жоғары.

Цифрландыру дәуіріне дейінгі кезеңде басты ақпарат таратушы БАҚ болатын. Мемлекеттер масс-медиа жүйесін реттеді немесе бедел институты мен кәсіби стандарттар көмегімен өзін-өзі реттеудің тиімді схемасын жасады. Цифр заманында коммуникацияға қатысушысы әр тарап месседжді өзгертіп қана қоймай, оны әрі қарай тұтынушылардың шексіз санына жеткізе алады. Бұл жағдайда тарату тізбегінің кез келген тұсында ақау шығуы мүмкін. Мұндай жағдайда ақпараттың дұрыстығын тексерудің негізгі ресурстарын пайдалана отырып, жастар арасында цифрлық сауат, верификация және фактчекингтің маңызғы артады.

5.13-сурет. Елдегі жағдайға наразылық білдірудің тиімді және қолайлы тәсілдері (%)

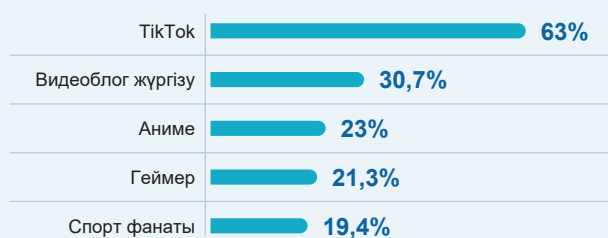
Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

5.14-сурет. Мына уақыт өткізу нұсқаларының әрқайсы аптасына қанша уақытыңызды алады? (%)

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

5.15-сурет. Жастар қызығатын қазіргі заманғы мәдениеттің 5 танымал бағыты (%)

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2021

ҰСЫНЫМДАР

1. *Мемлекеттік қызмет істері агенттігі* мемлекеттік қызмет жүйесіндегі жастар үлесі азайып келе жатқанын және бұл салада жұмыс істегісі келетіндер аз екенін ескере отырып, мансап жолында ілгерілеу, әлеуметтік қамсыздандыру мүмкіндіктері және шешім қабылдау процесіне араласудың маңызы туралы хабардар ете отырып, жастар арасында мемлекеттік қызметті танымал ету жұмысын жандандырғаны жөн.

2. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, жергілікті атқарушы органдар, этномәдени бірлестіктер* солтүстік өңірлерде тұратын жастар арасындағы әлеуметтік шиеленістің алдын алу мақсатында Қазақстанда тұратын түрлі этностық топтың тарихы, мәдениеті туралы ақпараттық, танымдық материалдар әзірлеп, кеңінен таратуы керек. Мұндай материалдарда жанасу нүктелеріне, бірге өмір сүрудің тарихи жағдайына, түрлі этностық топтың өңірдегі әйгілі тұлғаларының өмірбаянына және т.б. ерекше назар аудару қажет. Бұл ретте аталған материалдарды тек баспа түрінде ғана емес, сондай-ақ қолжетімді онлайн-коммуникация арналары (интернет-ресурстар, әлеуметтік желілер, телеграмм-арналар және т.б.) арқылы тарату мүмкіндігін көздеу ұсынылады.

3. *Білім және ғылым министрлігіне* негізгі орта білім берудің оқу бағдарламаларына (5–11 сыныптар) интермәдениет пен әралуандықтағы бірлік жөніндегі тақырыптарды қосу, сондай-ақ оқушыларды волонтерлік жобаларға қатысу мүмкіндіктері мен артықшылықтары туралы көбірек хабардар ету ұсынылады.

4. *Білім және ғылым министрлігіне* оқушыларды IFCN (International Fact-Checking Network), EFMN (Еуразиялық фактчекинг және медиасауат желісі), factcheck.kz (қазақстандық фактчекинг сегменті) фактчекинг ресурстарынан және жалған ақпарат таратудың жауапкершілігі туралы хабардар ете отырып, ақпараттық сауат және медиасауат бойынша тақырыптарды оқу бағдарламаларына енгізу мүмкіндігін қарастыру ұсынылады.

5. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі* қаралып отырған әлеуметтік топтың азаматтық белсенділігін арттыру және оның сайлаушы ретіндегі сауатын қалыптастыру мақсатында жергілікті өкілетті билік органдарына (мәслихаттарға) сайланған жастарды сайлауаралық кезеңде ақпарат жұмысына белсенді қатыстырғаны жөн. Жастар ұйымдары мен олардың жетекшілерінің қызметіне тұрақты ақпараттық сүйемелдеуді қамтамасыз ету қажет.

6. *Мәдениет және спорт, Ақпарат және қоғамдық даму министрліктері, жергілікті атқарушы органдар* ауыл жастары волонтерлік іс-шараларына қатысуға дайын екенін ескере отырып, жеңімпаз жобаларды іске асыруға жұмсалатын жүлде қоры бар ауылдық елді мекендерді дамыту бойынша жобалар мен конкурстар бастауы керек.

6-ТАРАУ.

МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР
САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ

6-ТАРАУ.

МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ

Жастар саясаты – кез келген мемлекеттің стратегиялық бағытының негізгі компоненті. Қазіргі кезде бүкіл әлемде жастарды дамыту және қолдау жөніндегі халықаралық стратегия іске қосылатыны 2018 жылғы қыркүйекте мәлімделген «Жастар–2030» бағдарламасына сүйенеді. Онда жастардың өмірін жақсартуға арналған бес басым бағыт белгіленген: жастарды қазіргі заманғы проблемаларды шешуге араластыру; білім беру мен денсаулық сақтауға қол жеткізу мүмкіндігін кеңейту; жастардың экономикалық жағдайын жақсарту; азаматтық және саяси құқықтарын іске асыруына жағдай жасау; қақтығыс пен дағдарыстар жағдайында жастарды қолдау⁸³.

Қазақстан әрдайым жастардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту мәселелерінде халықаралық гуманитарлық қағидаттарды ұстануды жақтайды. Бүгінде жастар саясаты мемлекеттің ішкі саясатының құрамдас бөлігі саналады. Мемлекет тарапынан жастар саласындағы стратегиялық шараларды жоспарлы іске асыру маңызды нәтижелерге ұлттық деңгейде ғана емес, жаһандық деңгейде де қол жеткізуге мүмкіндік берді. 2021 жылғы Жастар прогресі индексында (ЖПИ) Қазақстанның көрсеткіштері айтарлықтай жақсарып, 54-орынға жайғасты (2017 жылы – 63-орында болған). ЖПИ негізгі 12 компонентінің 9 тармағы бойынша пайыздық коэффициенттер өскені байқалады. Дамудың басқа да индекстелетін параметрлері жүргізіліп жатқан мемлекеттік жастар саясаты тиімді екенін көрсетіп отыр.

Бұл тарауда мемлекеттегі жастар саясатын іске асырудың институттық және заңнамалық негіздері қарастырылады, жастарды қолдауға қатысты іске асырылып жатқан шараларының тиімділігін бағалау жүргізіледі, сондай-ақ ел және өңір деңгейлерінде мемлекеттік жастар саясатын дамыту динамикасының көрсеткіші ретінде Жастар дамуы индексінің әдістемесі қарастырылады. Талдау аясында 2021 жылы «Жастар» F3O жүргізген «Қазақстан жастары» зерттеулерінің деректері де пайдаланылды.

6.1 ЖАСТАР САЯСАТЫНЫҢ ИНСТИТУТТЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫ

Елдің егемендігі шекараларды демаркациялау және билік рәміздерін бекіту арқылы ғана емес, сонымен қатар өз саясатын халықаралық нормаларға сәйкес құру қабілетімен де анықталады. Жастар саясатына негіз болған бағыттар 1965 жылы БҰҰ алғашқы декларациясында тұжырымдалған. Қазақстан да Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап жастарды қоғамға, экономикалық және қоғамдық өмірге араластырудың халықаралық стандарттарына сүйене отырып, осы салада тиімді жұмыс жүргізуге ұмтылып келеді. Қазақстандағы мемлекеттік жастар саясатының хронологиясы (6.1-кесте) жастарды қолдаудың мемлекеттік шараларын іске асыру ауқымды да кешенді екенін көрсетіп отыр.

Жастар саясаты жөніндегі алғашқы нормативтік-құқықтық құжат – «Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы» 1991 жылғы 28 маусымдағы Қазақ КСР заңы. Ол жастарға қатысты әлеуметтік саясаттың кәсіпкерлік, жастар ұйымдарын дамыту және оларды мемлекеттен қолдау сияқты жаңа бағыттарын анықтады. Тәуелсіздік жылдары «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Ел саясатының осы бағытын одан әрі дамытуды айқындаған тағы бір маңызды құжат – 1999 жылғы 28 тамызда бекітілген ҚР Жастар саясатының тұжырымдамасы. Онда мемлекеттік жастар саясатын дамытудың жастар арасында патриотизмді қалыптастыру; әлеуметтік құқық, қоғамдық бастамаларды қолдау; жан-жақты дамуға жағдай жасау; жастардың халықаралық мәдени, білім беру процестеріне қатысуы сынды негізгі бағыттары көрсетілді.

Мемлекеттік жастар саясатын одан әрі жетілдіру мақсатында 2013 жылы ҚР Үкіметі Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасын қабылдады. Тұжырымдама жастардың өз мүддесіне, бейіміне, физикалық мүмкіндігіне сәйкес және қоғам мүддесін ескере отырып, қоғам ішінде еркін дамып, шығармашылық бастама құқығын жүзеге асыруына жағдай жасауды көздеді.

Мемлекеттік жастар саясаты саласында қабылданған базалық құқықтық құжаттар қазақстандық жастардың рухани, мәдени, білім жолында, кәсіби қалыптасуы мен дене бітімін дамыту үшін әлеуметтік-экономикалық жағдай жасауға, бүкіл қоғам мүддесі үшін оның шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік берді.

⁸³ БҰҰ басшысы жастар үшін «жаңа дәуірдің» басталғанын жариялады // <http://ru.unesco.kz/youth2030-un-chief-launches-bold-new-strategy-for-young-people-to-lead>.

6.1-кесте

МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР

1991

«Мемлекеттік жастар саясаты туралы» алғашқы Қазақ КСР заңы қабылданды.

1992

Жыл сайынғы «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығы тағайындалды.

1993

«Болашақ» халықаралық стипендиясы бекітілді.

Жастар ісі, туризм және спорт министрлігі құрылды.

1994

БҰҰ Бала құқықтары туралы конвенциясына қол қойылды.

1999

ҚР Мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасы бекітілді.

2000

«Білім» мемлекеттік бағдарламасы қабылданды.

2001

«Қазақстан жастары» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

Әскери, шығармашыл, жұмысшы және студент жастар өкілдерінің республикалық форумы өтті.

Қазақстан жастарының I конгресі өтті.

2002

Алматы қаласында АӨСШК бірінші саммиті өткізілді.

2007

Ғылымды дамытудың 2007–2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

2008

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы жастар саясаты жөніндегі кеңес құрылды.

«Jas Otan» жастар қанатының I съезі өтті.

2009

«Дипломмен – ауылға!» бағдарламасы іске қосылды.

2010

«Ұлттық еріктілер желісі» құрылды.

«Назарбаев Университеті» құрылды.

NAZARBAYEV
UNIVERSITY

2015

«Мемлекеттік жастар саясаты туралы» жаңа заң қабылданды.

Жастар ресурстық орталықтары құрылды.

2016

«Мәңгілік Ел» патриоттық актісі қабылданды.

Қазақстан 2050
МӘҢГІЛІК ЕЛ

2017

БҰҰ Штаб-пәтерінде ҚР Мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру туралы баяндама ұсынылды.

«Astana Expo – 2017» бүкіл әлемдік көрмесі өткізілді.

2018

«Бес әлеуметтік бастама» бағдарламасы іске қосылды.

САЯСАТЫНЫҢ ХРОНОЛОГИЯСЫ

1995

Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылды.

2003

Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы бекітілді.

2011

Астана және Алматы қалаларында VII қысқы Азия ойындары өткізілді.

2019

Жастар жылы жарияланды.

«Жастар – Отанға!» бағдарламасы іске қосылды.

Президенттік жастар кадр резервіне қабылдау басталды.

«Жұмыс істейтін жастар үшін жалға берілетін тұрғын үй» бағдарламасы іске қосылды.

1996

ҚР Бұқаралық спортты дамытудың 1996–2000 жылдарға арналған бағдарламасы қабылданды.

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті құрылды.

2004

«ҚР Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң қабылданды.

2012

«Қазақстан–2050» жолдауы жарияланды.

2020

Волонтер жылы жарияланды.

Жастарды қолдаудың 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары бекітілді.

Өкілетті билік органдарына жастар мен әйелдерді сайлау үшін 30% квота енгізілді.

1997

«Қазақстан–2030» стратегиялық бағдарламасы жарияланды.

2005

«Жасыл ел» бағдарламасы іске қосылды.

Қазақстан студенттер альянсы құрылды.

2013

Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы әзірленді.

«Жастар» F30 құрылды.

«Қазақстан жастары» атты алғашқы ұлттық баяндама жарияланды.

1998

ҚР Жастар ұйымдары мен студенттерінің съезі өтті.

2006

Азаматтарды патриоттық тәрбиелеудің 2006–2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

2014

«Серпін–2050» бағдарламасы таныстырылды.

2021

«Тәуелсіздік ұрпақтары» гранты іске қосылды.

Қазақстандық жастар дамуы индексі таныстырылды.

Нәтижесінде жастарды дамытудың басым бағыттары бойынша әлеуметтік қамсыздандыру, бастамаларды қолдау, білім және ғылым, жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және басқаларын қамтитын мемлекеттік шаралардың тұтас кешені жүзеге асырылды.

Маңызды стратегиялық өзгерістер 2019 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Назарбаевтың бастамасымен жарияланған Жастар жылы болды. Сол жылы жастардың әлеуметтік және азаматтық белсенділігін арттыруға, жастар бастамаларын қолдауға бағытталған кең ауқымды іс-шаралар іске асырылды. Жастарды қолдаудың негізгі шараларының бірі 2019–2021 жылдар аралығында Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында жұмыс істейтін жастарға арнап үш мың жалға берілетін пәтер салу болды. Осы мақсатта 2019 жылы 21,6 млрд теңге бөлінді. Сондай-ақ жастар ұйымдарын тартуға ерекше назар аударылды. Мәселен, 20 жастар ҰЕҰ гранттық қаржыландыру аясында жастарды қоғамдық процестерге араластыру, қаржы және ақпарат жөніндегі сауатын арттыру, сондай-ақ суицидке бейім мінез-құлықтың алдын алу бойынша жұмыс ұйымдастырды. Олар шығармашыл жастарды қолдау, жастар туризмі мен спорт мәселелерімен айналысты. Жастар ҰЕҰ жұмысының маңызды аспектісі волонтерлікті, қайырымдылықты дамытуды, дағдарыс орталықтарын нығайтуды қамтитын әлеуметтік жауапкершілікті тәрбиелеу болды.

Мемлекеттік жастар саясатының институттық қалыптасуы мәселелерінде де жас қазақстандықтарды қолдау жөніндегі мақсатты мемлекеттік жобаларды бөліп көрсету қажет. Атап айтқанда, 1992 жылы Үкімет нәтижелі ғылыми, шығармашылық, қоғамдық қызметі, сондай-ақ спорттағы жоғары жетістіктері үшін дарынды жастарды қолдауға бағытталған «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығын тағайындады. 1992 жылдан бастап осы сыйлыққа 264 жас қазақстандық ие болды. «Дарын» сыйлығының сыйақы мөлшері үш есе ұлғайтылып, 2020 жылы әр номинация бойынша сома 600 мың теңгеге жетті. 1993 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Назарбаев «Болашақ» халықаралық стипендиясын тағайындады. Стипендия мыңдаған жас қазақстандыққа әлемнің үздік жоғары оқу орындарында білім алсам деген арманын іске асыруға мүмкіндік ашты. Бұл – Қазақстандағы адами капиталды сақтау мен дамытудың маңызды әрі сапалы құралдарының бірі. Бағдарлама іске асқан 25 жылдан астам кезеңде 13 636 стипендия тағайындалып, 10 836 маман даярланды, қазіргі кезде 1 159 стипендиат оқып жатыр.

2000 жылдардың аяғында жастардың шыңдалуына қолайлы жағдай қалыптастыруды көздеген бірнеше мемлекеттік жоба пайда болды. 2005 жылы Елбасының бастамасымен «Жасыл ел» бағдарламасы бастау алды. 2005 жылдан қазіргі кезге дейін «Жасыл ел» жалпыұлттық бастамасына жиыны 200 мыңнан астам жас азамат қатысты. Тағы бір ауқымды бағдарлама – 2009 жылы бастау алған «Дипломмен – ауылға!». Ол жұмыс істеген 10 жыл ішінде 68 мың маман 9,1 млрд теңге сомасына көтергіш жәрдемақы алды. 31,6 мыңнан астам маманға тұрғын үй сатып алуға бюджеттен 85,4 млрд теңге сомасында несие берілді. 2017 жылдан бастап Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы іске асырылып жатыр. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректеріне сәйкес 2020 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша бағдарламаға қатысушылар арасындағы жастар үлесі 32,7%, яғни 202 мыңға жуық жас адам болды, оның ішінде 197,5 мың адам немесе 97,8% жұмысқа орналастырылды.

Жастар саясатын институттаудың тағы бір маңызды элементі жастар институттарын құру және дамыту болды. 2000 жыл ірі жастар бірлестігі – Қазақстан жастар конгресі құрылғанымен есте қалды. 2005 жылы еліміздің барлық өңірінен белсенді және креатив студент жастардың басын қосқан Қазақстан студенттерінің альянсы құрылды. 2008 жылы 1-съезін өткізіп, тағы бір жастар ұйымы – «Nur Otan» партиясы жанындағы «Jas Otan» жастар қанаты қазақстандық жастардың басын қосуға ұйытқы болатынын жариялады. Ұйым қатарында еліміздің барлық өңірінен 106 мың жас қазақстандық бар. 2010 жылы азаматтар арасында волонтерлік мәдениетін, волонтерлік бастамаларды және волонтерлік қызметті қалыптастыру, қолдау және дамыту мақсатында Ұлттық волонтерлік желі құрылған. Қазір елімізде жастармен жұмыс істейтін оннан астам ірі қоғамдық ұйым қызмет етіп жатыр:

- «Nur Otan» партиясы жанындағы «Jas Otan» жастар қанаты» ҚБ;
- «Қазақстан жастарының конгресі» ЗТБ;
- «Жасыл ел» жастар еңбек жасақтарының республикалық штабы» ЖМ;
- «Қазақстан студенттер альянсы» ҚБ;
- «ҚР Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясы стипендиаттарының қауымдастығы» ҚБ;
- «Қазақстан КТК одағы» РҚБ;
- «Жас Ұлан» бірыңғай балалар мен жасөспірімдер ұйымы» РҚБ;
- «Ұлттық еріктілер желісі» ЗТБ;
- «Ұлттық Дельфий комитеті» КҚ;
- «Еріктілер лигасы» ҚҚ;
- «Жаңғыру жолы» Қазақстан халқы ассамблеясы жанындағы РЖҚ;
- «Жас сарбаз» балалар мен жасөспірімдер әскери-патриоттық қозғалысы» РҚБ.

Жастармен диалог орнату және дамыту, олардың әлеуметтік жағдайы мен әл-ауқатын зерттеу – мемлекеттік жастар саясатын қалыптастырудың маңызды құралы. Атап айтқанда, басымдықтарды айқындау, жастарға қатысты кешенді мемлекеттік саясатты қалыптастыру және іске асыру, Мемлекет басшысын жастар ортасындағы жағдай туралы хабардар ету, сондай-ақ мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін талдау жөнінде ұсынымдар әзірлеу мақсатында 2008 жылы ҚР Президенті жанынан Жастар саясаты жөніндегі кеңес құрылды. Кеңес мемлекеттік жастар саясатын жетілдіру шараларын әзірлеуге арналған маңызды диалог алаңына айналды.

2013 жылы Тұңғыш Президент – Елбасының бастамасымен «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы құрылып, соның аясында сол жылы алғаш рет «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасы әзірленіп, жастар ортасындағы жағдайға талдау жүйелі түрде жарияланып келеді.

Жергілікті жерлерде мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру және дамыту мәселелерінде жекелеген бастамалар, өңірлерде іске асырылған жастарды қолдау жобаларының рөлі маңызды⁸⁴. Мысалы, 2000 жылы облыстық жастар бастамаларын қолдау орталығы құрылған. 2002 жылы орталық 2003–2005 жылдарға арналған «Маңғыстау жастары» өңірлік бағдарламасын әзірледі. 2013 жылғы маусымда Тұңғыш Президент – Елбасы Н.Ә. Назарбаев Павлодар облысында республикадағы алғашқы Жастарға қызмет көрсету орталығының ашылуына қатысты. Орталық жанында еңбек биржасы, кәсіпкерлік бөлімі, «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің» өкілдігі және т.б. ұйымдастырылды. Сондай-ақ өңірлерде жергілікті ерекшелікті ескере отырып, түрлі форматтағы іс-шаралар жүйелі өткізілетінін атап өткен жөн. Ең танымалдары – форумдар, лагерлер, жазғы мектептер, фестивальдер және т.б.

Мемлекет пен жастардың өзара іс-қимылы процестерін жетілдірудің келесі кезеңі Білім және ғылым министрлігі құрылымында Жастар ісі жөніндегі комитет пен барлық өңірде және республикалық маңызы бар қалаларда Жастар саясаты мәселелері басқармаларын құру болды. 2015 жылдан бастап жергілікті деңгейде жастар ресурстық орталықтарының жүйелі жұмысы жолға қойылған. Қазіргі кезде олардың саны – 209, олардың 12-сі – облыстық, 35-і – қалалық, ал 162-сі – аудандық. Жастар ресурстық орталықтары қызметінің негізгі мақсаты – жастар мен жастар ұйымдарын қолдау және дамытуға қызмет көрсету. ЖРО жастардың қоғамға араласуы мен әлеуметтік интеграциясына ықпал етеді.

Қазіргі кезеңде ел және өңір деңгейлеріне мемлекеттік жастар саясатын дамыту шаралары жалғасып жатыр. Мәселен, өңірлердегі жастар ісі жөніндегі кеңестерді барлық деңгейдегі әкімдер басқарды. Республика бойынша кеңестер саны – 218 (облыстық – 14, республикалық маңызы бар қалаларда – 3, қалалық – 33, аудандық – 168). Бұдан бөлек, кәсіпорындарда, жоғары оқу орындары мен колледждерде 897 жастар ісі жөніндегі комитет жұмыс істейді (оның ішінде жоғары оқу орындары – 119, колледждер – 620, кәсіпорындар – 158). Бүгінде Қазақстанда 500-ден астам жастар ҮЕҰ жұмыс істеп тұр.

Бүгін мемлекеттік жастар саясаты дамудың жаңа кезеңіне өтуде. 2020 жылғы 30 желтоқсанда ҚР Үкіметінің №918 Қаулысымен Жастарды қолдаудың 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары бекітілді. Жоспар 55 тармақты қамтитын 10 бағыттан тұрады, олардың аясында жастарды қолдаудың қолданыстағы шараларын жетілдіру, қазіргі заманғы тетіктерді енгізу арқылы олардың белсенділігін арттыру, қоғамдық ортаға бейімдеу және басқа да жаңа шаралар жоспарланып отыр:

- қолжетімді және сапалы білім беруді қамтамасыз ету, ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту;
- салауатты өмір салтын қалыптастыру және бұқаралық спортты дамыту;
- жастарды жұмысқа орналастыру және кәсіпкерлік қызметті дамытуға жағдай жасау;
- жастар үшін қолжетімді тұрғын үй жүйесін дамыту;
- жастардың құқықтық мәдениет деңгейін арттыру, сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеуге баулу;
- қоғамдық сананы жаңғырту аясында жастарды рухани-адамгершілік және отбасылық құндылықтарға баулу;
- экологиялық мәдениетті қалыптастыру;
- дарынды жастардың дамуына ықпал ету;
- жастар саясатын институттық деңгейде дамыту, ғылыми-зерттеу және әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету;
- жастар саясатына ақпараттық қолдау көрсету.

Осылайша, Кешенді жоспардың қабылдануы Қазақстандағы жастар қозғалысының дамуына жаңа серпін беруге, сондай-ақ жастардың тыныс-тіршіліктің әртүрлі саласында шыңдалуына мүмкіндіктерді кеңейтуге бағытталған мемлекеттік жастар саясатын дамытудың келесі кезеңін іске асыру үшін күш-жігер біріктіруге арналды.

⁸⁴ В заботе о будущем // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-o-budushhem-375920/>

6.2 ЖАСТАР САЯСАТЫН ЗАҢНАМА ЖАҒЫНАН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ: ЖАҢА КӨЗҚАРАС

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін жас тәуелсіз мемлекеттердің өзіндік даму бағытын қалыптастыруында орталықтандырылған экономикадан бас тартып, әлі қалыптаспаған нарықтық экономикаға бет бұрудан көрінген өтпелі кезең басталды. Өз кезегінде, әлеуметтік саясатты іске асырудағы жетістік көбінесе экономикалық жүйенің дамуына, икемділікке және әлемдік қоғамдастықта болып жатқан өзгерістерді заңнамада уақтылы көрсетуге, озық технологиялар мен тәжірибені енгізуге байланысты. Осы тұрғыда Қазақстан Тәуелсіздік ала салғаннан халықтың барлық әлеуметтік тобын қолдауды қамтитын мемлекеттік саясатты дамытудың жоспарлы стратегиясын таңдағанын атап өткен жөн.

Тәуелсіз Қазақстанның жастар саясаты саласындағы алғашқы нормативтік құқықтық актісі болған 1991 жылғы 28 маусымдағы «Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақ КСР заңы – жастар саясаты мемлекет қызметінің маңызды бағыты ретінде айқындалған заманауи, өзекті және дер кезінде жарық көрген құжат. Онда экономиканың бір түрден басқа түрге ауысуы көрініс тауып, демократия мен жариялылық принциптері көрсетілген.

Елдің ары қарайғы дамуын айқындаған тағы бір елеулі тұжырымдамалық құжат Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясы болған. Құжатта елдің дамуы үшін басым мақсаттар бар, оның ішінде жас саясатында жастар мен өскелең ұрпаққа, сондай-ақ жас отбасыларға назар аудару ұсынылған. Осыған байланысты 1999 жылғы 28 тамызда бекітілген ҚР Жастар саясаты тұжырымдамасында мынадай аспектілерге назар аударылады: жастардың бойында патриотизмді қалыптастыру, жастардың адамгершілік және рухани тұрғыдан дамуы; жастардың еңбек, білім беру және денсаулық сақтау саласындағы құқығын қамтамасыз ету; жастардың әлеуметтік-экономикалық қажетін өтеуге, интеллектуалдық және физикалық дамуын іске асыруға жағдай жасау; қоғамдық бастамаларды қолдау және күшейту; халықаралық мәдени, экономикалық, ғылыми және білім беру процестеріне тарту. Тұжырымдаманың негізгі бағыттарын іске асыру мақсатында 2001 жылы 2003–2004 жылдарға арналған «Қазақстан жастары» бағдарламасы бекітіліп, іс-шаралар жоспарында вакансия жәрмеңкелерін өткізу, бизнес-инкубатор құру, «Қазақстан жастары» интернет-сайтын құру, Қазақстандағы жастардың жағдайы туралы мемлекеттік баяндама шығару және т.с.с. сияқты қоғам өміріне ене бастаған жаңа форматтар қамтылды.

Жастар саясатын ары қарай іске асырудың негізі 2004 жылғы 7 шілдедегі «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңы болды. Нормативтік-құқықтық акт жастарды жеке әлеуметтік-демографиялық топ қылып бөліп алып, оған белгілі бір әлеуметтік құқық пен мемлекеттік кепілдіктер беруге мүмкіндік туғызды. Жастардың жас шегі 14–29 жас аралығында анықталды. Заңның қабылдануы саланы дамытуға, жаңа бастамаларды күшейтуге және жастар қозғалысының өсуіне жаңа серпін берді. 2005 жылғы 9 қыркүйекте Жастар саясатының 2005–2007 жылдарға арналған бағдарламасы бекітілді. Бағдарламаның мақсаттары қатарына: әлеуметтік бағдары бар жастар іс-шараларын өткізу; жастардың рухани, мәдени, білім алуы, кәсіби қалыптасуы мен дене бітімін дамытуына жағдай жасау; оның шығармашылық әлеуетін ашу; жастарды қоғамға араластыру және жастар ұйымдарының жұмыс істеуіне қажет жағдай жасау кірді.

Қоғамның рухани әлеуетін арттыру үшін ҚР азаматтарына патриоттық бағытта тәрбие берудің 2006–2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Бағдарлама жауапкершілік сезімінен, керегін саналы таңдай алудан және Отан, қоғам, өз отбасы, өз мүддесі үшін дербес шешім қабылдай білуден көрінетін позитив, жасампаз дүниетанымы бар азамат тәрбиелеуді; берік адамгершілік өзегі бар, икемді, өзгеретін жағдайларға оңай бейімделетін және жаңа идеяларға ашық жүйелі түрде жетіліп отыратын тұлға қалыптастыруды көздеді.

2013 жылғы ақпанда ҚР Үкіметі Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасын мақұлдады. Құжатта қазақстандықтардың, әсіресе, жас ұрпақтың еркін әлеуметтік даму құқығын іске асыруға жағдай жасау, олардың мүддесіне сәйкес және қоғам мүддесін ескере отырып, шығармашылық бастамалар жасау сияқты басым міндеттер айқындалды.

2015 жылы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңы қабылданды. Заңды іске асыру үшін жастар ресурстық орталықтарының қызметін, республикалық және өңірлік жастар форумдарын өткізуді регламенттейтін бірқатар нормативтік-құқықтық құжат қабылданды.

Осы құқықтық шешімдердің бәрі мемлекеттік жастар саясаты жүйесін одан әрі жетілдіру үшін берік іргетас қалады. 2021 жылы ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі қолданыстағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға бірнеше негізгі өзгеріс енгізу бойынша жұмыс жүргізіп жатыр. Атап айтқанда, мыналар жоспарланған:

– «жастарға әлеуметтік көмек» ұғымын енгізу; оларды жастар ресурстық орталықтары бір терезе қағидаты бойынша, яғни әлеуметтік, психологиялық, құқықтық, педагогикалық, еңбек, медициналық – барлық көмекті кешенді түрде көрсетеді. Бұдан бөлек, жастарға арналған қызметтер бойынша арнайы стандарт әзірленеді;

– «жастарға арналған әлеуметтік қызметтер» ұғымын енгізу – яғни, жастардың тұрғылықты жері бойынша бос уақытын ұйымдастыру, сондай-ақ жастардың кәсіпкерлік қызметін, жастардың өзін-өзі басқаруын қолдау мен дамыту және Қазақстан заңнамасына қайшы келмейтін өзге де әлеуметтік маңызы бар бағыттар бойынша қызмет көрсететін заңды тұлғалар құру;

– жастармен жұмыс жөніндегі маман позициясын енгізу – яғни, жастардың жеке және әлеуметтік дамуын қолдауды көздейтін іс-шараларды жүзеге асыратын, мемлекеттік жастар саясаты мәселелері жөніндегі уәкілетті орган бекіткен талаптарға сәйкес қажет біліктілігі бар адам;

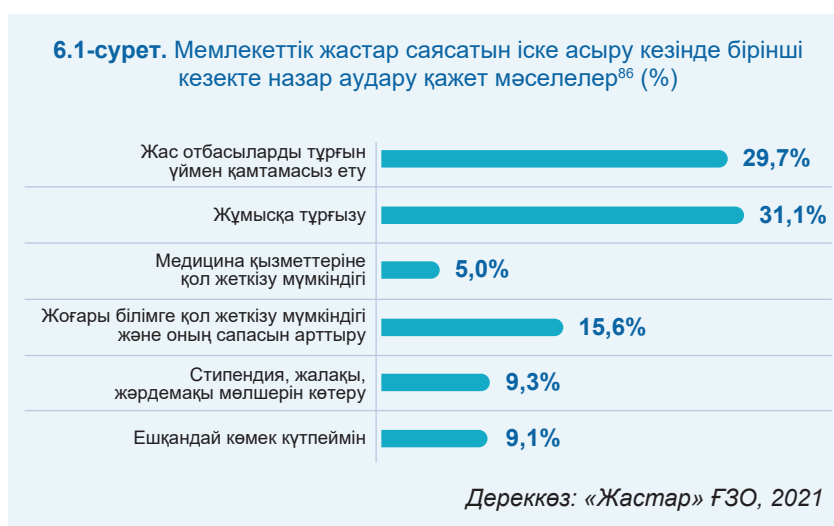
– «NEET санатындағы жастар» ұғымын енгізу, бұл осы әлеуметтік кіші топпен жұмысты күшейтуге ықпал етуге тиіс; бұдан бөлек, осы ұғымды заңнама тұрғысынан бекіту NEET санатындағы жастарды есептеу мен анықтаудың қазақстандық әдіснамасын әзірлеуге негіз болады;

– «Жастардың дамуы индексі» ұғымын енгізу, бұл білім беру, денсаулық және әл-ауқат, жұмысқа тұру, саясатқа араласу және азаматтық қатысу сияқты бес негізгі бағыт бойынша мемлекеттік жастар саясатын іске асыру бөлігінде жергілікті атқарушы органдар жұмысы тиімділігінің кешенді көрсеткіші болмақ.

Жоғарыда көрсетілген бастамалар мемлекеттік жастар саясаты саласындағы заңнаманы жетілдіруге ықпал етуге және жас қазақстандықтардың барлық әлеуметтік кіші тобымен жұмыс сапасын арттыруды көздеуге тиіс.

Сонымен қатар жастар саясатын қалыптастыру кезінде жастардың қалауы мен сұранысын да ескерген маңызды. Қазақстандық жастардың пікірінше, мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда бірінші кезекте жұмысқа тұрғызуға (31,1%), жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз етуге (29,7%), сондай-ақ білімге қол жеткізу мүмкіндігі мен оның сапасын арттыру мәселелеріне (15,6%) де назар аудару қажет⁸⁵.

Өңірлер бөлінісінде жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету проблемасын Қостанай (48,8%), Павлодар (43,1%) және Ақтөбе (42,1%) облыстарының жас тұрғындары көрсеткен. Жұмысқа тұру мәселесін шешу туралы көбінесе Атырау (56,3%) және Қызылорда (49,5%) облыстарының респонденттері айтқан. Білім беруге қол жеткізу мүмкіндігі мен оның сапасын арттыру мәселелерін көбінесе Батыс Қазақстан (23,5%), Қызылорда (20,4%) облыстарының және Алматы қаласының (20,4%) респонденттері атап өтті.

6.2-кесте. «Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда бірінші кезекте неге назар аудару қажет?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі (облыстарға қарай, %)

Өңір	Жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету	Жұмысқа тұрғызу	Медицина қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігі	Жоғары білімге қол жеткізу мүмкіндігі және оның сапасын арттыру	Стипендия, жалақы, жәрдемақы мөлшерін көтеру	Ешқандай көмек күтпеймін
Ақмола облысы	27,6	35,5	13,2	13,2	5,3	5,3
Ақтөбе облысы	42,1	31,6	5,3	8,4	3,2	9,5
Алматы облысы	23,5	31,9	5,4	11,8	14,2	13,2
Атырау облысы	16,9	56,3	5,6	9,9	5,6	5,6
ШҚО	26,7	31,3	7,6	19,1	13,7	1,5

⁸⁵ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» F30. – Нұр-Сұлтан, 2021. (2000 респондент)

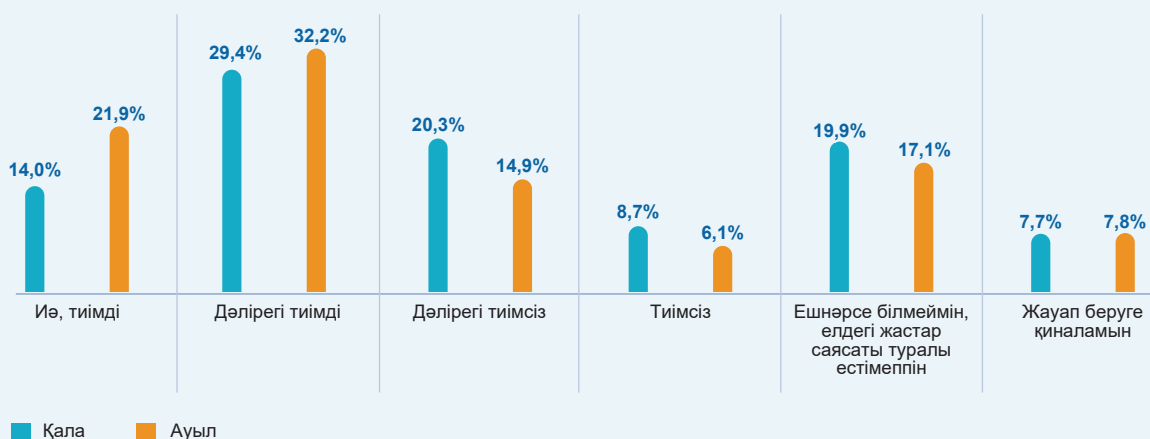
⁸⁶ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» F30. – Нұр-Сұлтан, 2021. (2000 респондент)

Өңір	Жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету	Жұмысқа тұрғызу	Медицина қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігі	Жоғары білімге қол жеткізу мүмкіндігі және оның сапасын арттыру	Стипендия, жалақы, жәрдемақы мөлшерін көтеру	Ешқандай көмек күтпеймін
Жамбыл облысы	24,6	31,7	13,5	12,7	7,9	9,5
БҚО	1,5	16,2	10,3	23,5	33,8	14,7
Қарағанды облысы	37,6	36,2	5,7	9,9	5,0	5,7
Қостанай облысы	48,8	30,2	4,7	4,7	5,8	5,8
Қызылорда облысы	15,1	49,5	2,2	20,4	4,3	8,6
Маңғыстау облысы	21,8	28,2	1,3	19,2	6,4	23,1
Павлодар облысы	43,1	30,6	5,6	8,3	5,6	6,9
СҚО	32,1	18,9	9,4	18,9	11,3	9,4
Түркістан облысы	39,6	23,7	1,2	19,6	10,6	5,3
Нұр-Сұлтан қ.	25,9	37,1	1,7	19,0	0,0	16,4
Алматы қ.	28,2	30,1	2,4	20,4	8,3	10,7
Шымкент қ.	34,1	19,5	0,8	18,7	16,3	10,6

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

Жүргізілген сауалнамада респонденттерге мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігі туралы да сұрақ қойылған, онда жастардың 48% жастарды қолдау мен дамыту тиімді жүзеге асырылып жатыр деп санайды.

6.2-сурет. «Елімізде мемлекеттік жастар саясаты (жастарды қолдау және дамыту) тиімді жүзеге асырылып жатыр деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі (жергілікті жер типіне қарай, %)

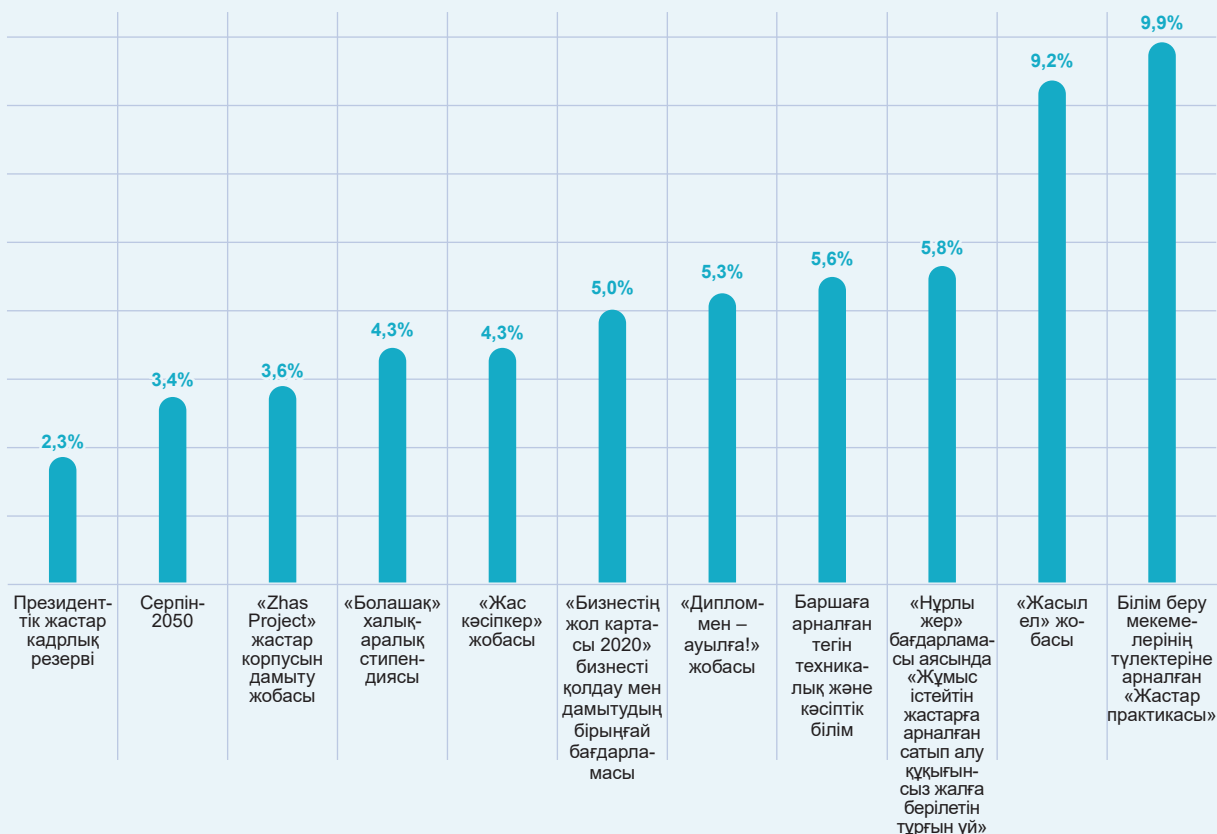

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

Мемлекет жастарды қолдау жөнінде белсенді жұмыс жүргізіп, түрлі бағдарлама мен жобалар іске асырылып жатыр. Сауалнама нәтижелері бойынша мемлекеттік бағдарламаларға қатысатын жастар саны 2,3%-9,9% арасында құбылып тұр. Бәрінен көп қатысу жұмысқа тұруға байланысты бастамалардан байқалады. Мәселен, «Жастар тәжірибесіне» жастардың 9,9%, ал «Жасыл ел» бағдарламасына 9,2% қатысқан.

Мемлекеттік бағдарламаларға қатысқандардың риза болу деңгейі айтарлықтай жоғары – барлық бағдарлама мен жоба бойынша ол 80%-дан жоғары («толық ризамын» және «дәлірегі ризамын» деген жауаптар қосындысы). Қанағаттанудың ең жоғары деңгейін «Серпін-2050» бағдарламасы (60,3% толық риза, 32,4% дәлірегі риза), «Жасыл ел» жобасы (56,3% толық риза, 33,3% дәлірегі риза), «Болашақ» халықаралық стипендиясы» (64,7% толық риза, 24,7% дәлірегі риза) сипаттайды.

6.3-сурет. «Жастарды қолдау жөніндегі қандай да бір мемлекеттік бағдарламаға қатыссаңыз, көрсетілген қызметтерге / ұсынылған мүмкіндіктерге қаншалықты риза боласыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

6.3-кесте. «Жастарды қолдау жөніндегі қандай да бір мемлекеттік бағдарламаға қатыссаңыз, көрсетілген қызметтерге / ұсынылған мүмкіндіктерге қаншалықты ризасыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі (%)

Атауы	Толық ризамын	Дәлірегі ризамын	Дәлірегі риза емеспін	Мүлде риза емеспін
«Серпін–2050»	60,3	32,4	1,5	5,9
«Жасыл ел» жобасы	56,3	33,3	6	4,4
«Болашақ» халықаралық стипендиясы	64,7	24,7	4,7	5,9
Президенттік жастар кадрлық резерві	42,2	44,4	4,4	8,9
«Дипломмен – ауылға!» жобасы	56,2	29,5	6,7	7,6
«Жас кәсіпкер» жобасы	50,6	34,1	5,9	9,4
Білім беру мекемелерінің түлектеріне арналған «Жастар практикасы»	65,5	18,3	8,6	7,6
Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім	52,7	30,4	10,7	6,3
«Нұрлы жер» бағдарламасы аясында «Жұмыс істейтін жастарға арналған сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғын үй»	61,7	20	8,7	9,6
«Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы	55,6	25,3	8,1	11,1
«Zhas Project» жастар корпусын дамыту жобасы	50,7	26,8	16,9	5,6

Дереккөз: «Жастар» F30, 2021

Қазіргі заманғы қазақстандық жастардың пікірі мен сұранысын, сондай-ақ жастар саясаты саласындағы түрлі әлеуметтік сауалнама мен сараптамалық пікірдің нәтижелерін ескере отырып, тұтастай алғанда жастар саясатын қалыптастыру кезінде бүкіл әлемдегі жастарға тән мынадай өзгерістерге назар аудару қажет.

1. Отбасы институты әлсіреуі: дәстүрден тыс отбасы – азаматтық неке, толық емес отбасы, екінші әйелі бар отбасы, «child-free» отбасы (балалы болудан саналы түрде бас тарту), сологамия (жалғыздықты саналы түрде таңдау, ұзақмерзімді қарым-қатынастан бас тарту) – түрлері таралып барады. Мұндай таңдаудың салдары халықтың азаюы мен қартаюына әкеп соғады.

2. Корпоратив бюрократиядан стартаптар нарығы мен фриланс саласына көшу: Қазақстанда 2 миллионға жуық өзін-өзі жұмыспен қамтыған азамат бар, олардың басым бөлігі – жастар. Көп адам өзін фрилансер ретінде таныстырады, олар кеңседе жұмыс істегеннің орнына еркін кестені, «түбі мен төбесі» жоқ шексіз кірісті, көпміндеттілікті және өзін-өзі тәрбиелеуді жөн көреді. Бұл салада шаштараздар мен астрологтардан бастап, ақпарат сататын бизнесмендер мен қаржы кеңесшілеріне дейінгі көптеген мамандық бар.

3. Жоғары ұтқырлық: жастар ұтқыр бола түсті, дәстүрлі нормалар мен қағидалардан арыла бастады, кез келген уақытта көшуге, елді, жұмысты, қоршаған ортаны өзгертуге мүмкіндік алғысы келеді, ондаған жылға созылатын ипотекаға байланғысы келмейді. Қазіргі жастар өз үйін кейінірек сатып алуға тырысады және баспананы сатып алғаннан гөрі, жалға алғанды жөн көреді.

4. Дәстүрлі саяси формалардан кету: Deutsche Bank жасаған 2030 жылға дейінгі болжамда айтылғандай, «жас ұрпақтың саяси процестерден алыстап кеткенін сезінгенін елеусіз қалдыруға болмайды», өйткені «олар кері соққы беруі мүмкін». Бейсаясаттылықтың өсуімен қатар жастардың азаматтық белсенділігі де артып келеді, бұл олардың құқығы мен мүмкіндіктерін қорғау үшін шығатын жаппай наразылық акцияларынан көрінеді.

5. Дәстүрлі БАҚ-қа сенбеудің өсуі: әлеуметтік желілер ақпараттың негізгі көзі ретінде әрекет етеді, оған қоса белгілі бір хабарды тарататын беделді тұлға пен аудиторияның маңызы артады.

6. Диджиталдану: зерттеулерге сәйкес, 2022 жылға қарай барлық онлайн-контенттің 82% видеоформатта ұсынылады. Қазіргі жастар арасында бағдарламалау тілдерінің бірін білу нормаға айналады, ал жоғарғы сынып оқушысы телеграмм-бот кодын жаза алады. Ертең қандай контент тұтынатынымызды бүгін жастардың өзі айтып отыр.

7. Азық-түлікке деген жаңа көзқарас: үйде дәстүрлі түрде дастархан басында тамақтанғаннан гөрі азын-аулақ жеңіл тағам мен тамақты үйге тапсырыс беріп алдыру көбейе бастады, ал кейбір жастар өкілі қоршаған орта мен жануарлар әлеміне деген көзқарасына байланысты вегетарианшылыққа көшеді. Қазір жастар тамақтануды отбасы дәстүрінің бір түрі ретінде қарастырмайды.

8. Өмір қарқыны жеделдеуі: жастарға трендтер өзгеруімен және өмірдің динамикалық қарқыны тән. Сауданы көбіне онлайн жасайды, сапарлар мен рейстерге қол жеткізу оңай бола түсті. Жеделдеу тіпті сән үрдістерінде де сезіледі – ресми үлгідегі кеңселер мен салтанатты қызыл кілемшелерде жай табан аяқ киім, кроссовка мен кеда киіп жүре беретін болды. Ақпарат да жол-жөнекей тұтынылатын болды. Қазіргі жастардың кітап, журнал оқуға уақыты жоқ, олар 2-3 минутта жаңалықтар лентасын шолып шығады, қарым-қатынас жасау әлдеқайда жеңіл және жылдам бола түсті.

9. Волонтерлікті жаңаша түсіну: дәстүрлі түрде волонтерлік альтруизм деп саналатын; бүгінде ол қоғамға пайдалы қызметті өзін-өзі дамыту және мансап жолында өсумен біріктіру ниеті ретінде қарастырылып отыр. Негізгі мақсат – өз машықтары мен жеке қасиеттерін жақсарту, сондай-ақ түйіндемесін волонтерлікпен толтыру үшін, уақытты пайдалы өткізу үшін, сондай-ақ жұмыс тәжірибесін алу және кәсіби қызмет саласына қатысу үшін айналысады.

10. Мультитрендтілік / мәдени межелену: қазақстандық жастардың бір бөлігі өзін батыс әлемімен байланыстырады, соған үміт артады, содан әлдене күтеді, бұған атап айтқанда, америкалық өмір салты туралы идеялар себеп. Енді бірі Оңтүстік-шығыс Азия елдеріне құмар. Мысалы, корей толқыны немесе халлю – бұл сериалдармен немесе музыкамен шектеліп қана қоймайтын жаһандық жанр: көптеген жанкүйер корей киім-кешегін, косметикасын және корей тағамдарын импорттау үшін нарық құрып; дәстүрлі мультфильмдердің орнына манга (комикс) және аниме-сериалдар келіп жатыр. Бүгін кей-поп жастарды киіндіріп, тамақтандырып және бағыттап отыр. Түрлі мәдени сәйкестендіру кодымен қатар діни фактордың да маңызы зор: кейінгі жылдары жастар арасында дәстүрлі ислам құндылықтары (ораза ұстау, жұма намазға бару) танымал болып келеді.

Жоғарыда көрсетілген үрдістерді жастардың сұранысын, қажеті мен мүддесін ескере отырып оларға жаңа әлеуметтік жағдай жасау мақсатында мемлекеттік жастар саясатын қалыптастырғанда ескерген жөн. Тиісінше, бүгінде жастар саясаты саласындағы дамыған елдер тәжірибесіне сүйенетін тұтас жастар тұжырымдамасын қайта бағдарлау және, қажет болса, жаңасын жасау қажет. Қазіргі жастардың дәл осы кездегі мүддесі мен сұранысын талдауды ескере отырып, мемлекет халықтың осы тобының әлеуетін іске асыру үшін заңнама деңгейінде жетілдіруге және қолайлы жағдайлар жасауға ұмтылып отыр.

6.3 ЖАСТАР ДАМУЫ ИНДЕКСІ ЖӘНЕ ӨҢІРЛЕРДЕГІ ЖАСТАР САЯСАТЫН ДАМУ ТЕРМІНДЕРІ

2021 жылғы 15 қаңтарда мемлекет басшысы Қ. Тоқаев Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің VII шақырылымының бірінші сессиясының ашылуында Жастардың дамуы индексі енгізуді тапсырды. Аталған шара өңірлердегі жастар саясатын зерделеу мен бағалау жөніндегі жұмысты біріздендіруді және жергілікті атқарушы органдардың жастар саясаты саласындағы жауапкершілігін арттыруды көздейді. Тиісті индексті енгізу арқылы жастардың даму деңгейін және мемлекеттік жастар саясатын іске асыру тиімділігін бағалау – кеңінен таралған халықаралық практика. Қазіргі таңда көптеген ел жастар саясаты саласындағы көрсеткіштер динамикасын бағалау және оны жақсарту жөнінде ұсыныстар жасау үшін түрлі индекстерді қолданады. Мәселен, халықаралық деңгейде үш негізгі индекс ерекше қолданылады:

1) Жастардың дамуы индексі (Youth Development Index – YDI) – БҰҰ, Дүниежүзілік банктің қолда бар деректеріне сүйенетін және әлемдегі беделді индекстердің бірі деп танылған Британ ұлттар достастығының бастамасы. Әлемнің 183 елі үшін 5 сегменттегі 18 индикатор бойынша есептеледі: білім беру; денсаулық және әл-ауқат; жұмыспен қамту және мүмкіндіктер; саясатқа араласу; азаматтық қатысу. YDI негізгі міндеттері – жастардың дамуын бағалау, сондай-ақ қазіргі жастар саясатын әзірлеу және жақсарту. Бұл жастарға назар аударылатын бейімделген жаһандық Адами даму индексі (Human Development Index). Қазақстан бұл индекстің 2013 және 2016 жылдардағы есептерінде көрсетілген, 2016 жылғысында жұмыспен қамту және жастарға мүмкіндік туғызу (35-орын) және азаматтық қатысу (67-орын) сегментінде көрсеткіштер жақсарған. Сондай-ақ посткеңестік елдер арасында Украина, Өзірбайжан, Ресей және Қырғызстанға қарағанда Қазақстанның көрсеткішінде жалпы балда орташа өсім байқалды.

2) Жастардың әл-ауқаты индексі (GYWI) – Стратегиялық және халықаралық зерттеулер орталығы (АҚШ) мен Халықаралық жастар қорының бастамасы. Әлемдегі жастардың 70% тұратын 30 ел үшін 6 сегменттегі 35 индикатор бойынша есептеледі: гендерлік теңдік, экономикалық мүмкіндіктер, білім, денсаулық, қауіпсіздік, азаматтық қатысу, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар. Қазақстан осы индекс бойынша есептерінде көрсетілмеген.

3) Жастардың прогресі индексі (YPI) – Еуропалық жастар форумы мен ЕҚЫҰ бастамасы. 102 ел үшін 3 бағыттағы 60 индикатор бойынша есептеледі: адамның базалық құқығы, әл-ауқат деңгейі, жастар мүмкіндіктері деңгейі.

Халықаралық индекстер – жастардың әл-ауқаты мен дамуының негізгі салалары бойынша сапалық және сандық көрсеткіштерді талдайтын жиынтық. Жоғарыда қарастырылған индекстер салыстырмалы түрде жақында ғана дами бастады. Мәселен, Жастардың дамуы индексі – 2013 жылы, ал Жастардың әл-ауқаты индексі 2014 жылы жарияланды. Сонымен бірге 2021 жылғы маусым–тамыз айларында бүкіл әлемдегі жастардың жағдайын өлшейтін екі маңызды жаһандық индекс – 2020 жылғы Жастардың дамуы индексі және 2021 жылғы Жастардың прогресі индексі жарияланды. 2020 жылғы Жастардың дамуы индексінің рейтингінде Қазақстан 9 позицияға төмендеп, 2017 жылы алған 61-орыннан 70-орынға түсті. Дегенмен Қазақстан жастар дамуы деңгейі жоғары елдер тобында қалып отыр. Атап айтқанда, жастардың денсаулығы мен әл-ауқаты бағыты бойынша ел жоғары коэффициент – 120 балды көрсетіп келеді, жұмысқа орналастыру және мүмкіндіктер саласындағы көрсеткіштер 35-тен 55 балға дейін өсті. Саяси және азаматтық қатысу бір жалпы көрсеткішке біріктіріліп, 136 балл болды, бұл – жастар дамуының 6 бағыты арасындағы ең жоғары көрсеткіш. Бұл Индексте өлшемнің екі жаңа бағыты – теңдік пен инклюзия, бейбітшілік пен қауіпсіздік қаралды, олар бойынша Қазақстанда тиісінше 43 және 68 балл бар. Кейінгі бес жылда жастардың білім беру саласындағы көрсеткіші нашарлағаны байқалады – 56 балл, 2016 жылы көрсеткіш 100-ге тең болған еді.

«Жастардың прогресі индексі – 2021» рейтингінде Қазақстан 63-орыннан (2017) 54-орынға көтерілді, бұл ретте индекстің негізгі 12 компонентінің 9-ы бойынша оң динамика көрінген, атап айтқанда:

- тұрғын үй жағдайы – көрсеткіш 25,62 балға өсті, бұл «Жастардың тұрғын үйге қол жеткізуі» көрсеткіші 1,7 есе, яғни 32,43-тен 58 балға дейін жақсарғанына байланысты;
- жеке құқықтар – «Парламенттегі жас депутаттар пайызы» көрсеткіші жақсарғаны есебінен 21,52 балға өсті;
- денсаулық және әл-ауқат – 15,07 балға өсті, бұл «Инфекциялық емес аурулар себепті жастар өлім-жітімі» көрсеткіші жақсарғанына байланысты.

Қазіргі кезде мемлекет басшысының тапсырмасымен қазақстандық Жастар дамуы индексі (бұдан әрі – ЖДИ) әзірленіп жатыр, оны мемлекеттік жастар саясаты туралы жаңа заң жобасына енгізу жоспарланып отыр. Халықаралық стандарттарға сүйене отырып, Индекс жастарға мемлекеттен қолдау жүйелерінің тиімділігін өлшеуге мүмкіндік беруі керек. Индекс – орталық мемлекеттік

және жергілікті атқарушы органдардың жастардың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын арттыру мәселелеріндегі қызметін қолдаудың әдіснамалық құралы және сайып келгенде әлемдік рейтингтегі Қазақстанның позициясына оң әсер етеді.

«Жастар» ҒЗО – отандық Жастар дамуы индексінің негізгі әзірлеушілерінің бірі. ЖДИ енгізуге алғашқы әрекет 2013 жылы Қазақстандағы ЮНИСЕФ өкілдігімен бірлесе отырып және Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің қолдауымен жасалды. Жастармен ұлттық онлайн-консультациялардың нәтижелері бойынша білім беру, денсаулық және әл-ауқат, жұмыспен қамту және мүмкіндіктер, жастардың саясатқа араласуы және азаматтық қатысуы сияқты 5 негізгі бағыт бойынша Қазақстан жастарының әл-ауқаты мен дамуы индекстері есептелді.

2015-2016 жылдары «Жастар» ҒЗО Қазақстан жастар конгресімен бірлесіп, Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен «Жастарға мейірімді мекен» Жастар әл-ауқаты индексінің пилоттық жобасын іске асырды. Осы жоба аясында жергілікті деңгейде жастар саясатын бағалау индикаторлары жүйесі әзірленіп, сынақтан өткізілді. БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) Қазақстандағы өкілдігінің техникалық көмегінің арқасында 2013 жылы қабылданған бұрынғы индикаторлар жүйесі «Жастарға мейірімді мекен» Жастар әл-ауқаты индексі ретінде пысықталып, оны ҚР Білім және ғылым министрлігі бекітті. Сондай-ақ 2016 жылғы ЖДИ бойынша есепте 8 көрсеткіш пайдаланылғанын атап өткен жөн – яғни 2013 жылғы есепке қарағанда үш көрсеткішке артық. Атап айтқанда, мынадай жаңа индикаторлар енгізілді: «цифрлық ұрпақ», «психикалық саулық проблемаларының деңгейі» және «жасөспірімдер арасындағы фертильдік коэффициенті».

2018 жылы жастарға мемлекеттен қолдау шараларын бағалау тәсілі мен әдістемесі айтарлықтай жаңартылды. «Жастар» ҒЗО жастардың даму деңгейін бағалау индексіні әзірлеу, апробациялау және енгізу жөніндегі міндетті атқару үшін «Жастарға мейірімді мекен» Жастар дамуы индексіні әзірледі. Жастар дамуы индексіні әзірлеу үшін Жаһандық жастар дамуы индексі және Жаһандық жастар әл-ауқаты индексі тәсілдері пайдаланылады. ЖДИ әзірлеу процесінде Жаһандық жастар дамуы индексінің, Жаһандық жастар әл-ауқаты индексінің, Жастар прогресі индексінің, АСЕАН елдері (Оңтүстік-Шығыс Азия елдері) Жастары дамуы индексінің, Аустралия мен Үндістан Жастары дамуы индекстерінің, Қырғызстан Жастары әл-ауқаты және дамуы индексінің әдіснамалары зерделенді.

ЖДИ пилоттық режимде 2017–2019 жылдары есептелді және нәтижелері тиісті жылдардағы «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамаларында жарияланды. 2019 жылы пысықталған «Жастарға мейірімді мекен» Жастар дамуы индексі 35 индикатор бойынша 7 доменнің жиынтық индексі болды, оның ішінде 27-сі – мемлекеттік органдардың ресми статистикалық деректері және 8-і – «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық зерттеулер нәтижелері бойынша. Таңдалған жеті доменге мемлекеттік жастар саясатының білім, денсаулық және әл-ауқат, жұмыспен қамту және мүмкіндіктер, саясатқа араласу, азаматтық қатысу, бос уақыт, қауіпсіздік және қорғалғандық сынды негізгі бағыттары кірді. Олар сондай-ақ жастардың әл-ауқаты мен дамуы деңгейін өлшейтін халықаралық индекстерге сәйкес келді.

«Жастар» ҒЗО әзірлеген ЖДИ қазіргі жобасы орталық және жергілікті атқарушы органдармен, ғылыми-сарапшылық қоғамдастықпен, жастар және үкіметтік емес ұйымдармен бірлесе талқылаудың бірнеше сатысынан өтті. Пилоттық режимде ЖДИ 2022 жылы іске қосылады.

ЖДИ жастардың көңіл-күйін және мемлекеттік жастар саясатының тиімділігін өлшеудің маңызды құралына айналатынын түсіну маңызды. ЖДИ жүргізудің негізгі мақсаты – жастар саясатының ел және өңір деңгейлерінде іске асырылуын талдау, жастар саласындағы нақты проблемалы аймақтарды айқындау және басқару жөнінде тиімді шешім қабылдауға жәрдемдесу. ЖДИ-дің екі негізгі міндеті бар: (1) жастардың дамуы деңгейін бағалау және (2) мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін өлшеу. Индекстің осы жобасындағы ақпарат көздері статистикалық деректер де, әлеуметтанулық сауалнама деректері де екенін атап өткен жөн.

ЖДИ жүргізу жастар дамуының түйінді көрсеткіштерінің деңгейі мен динамикасына диагностика жасау және өңірлердегі мемлекеттік жастар саясатының тиімділігін бағалау үшін маңызды шара саналады және оны іске асыру тетіктерін жетілдіру үшін оны сүйемелдеуге кейіннен ұсынымдар әзірленеді.

ҰСЫНЫМДАР

1. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* жастар үшін өзекті мәселелер бойынша іске асырылып жатқан бағдарламалар мен жобалар туралы ақпараттық-түсіндіру жұмысын күшейтуі керек. Түсіндірулер жастарға ұғынықты тілде және осы әлеуметтік топтың жас ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керек: мысалы, жастардың назарын аудару үшін «сториз» форматында ұзақтығы 15–30 секунд болатын қысқа видеороликтер қажет. Әлеуметтік желілердегі месседждер дiттеген жерiне жетуiн қамтамасыз ету үшін таргет жарнама мүмкіндіктерін пайдалану керек.

2. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне* өңірлерде мемлекеттік қолдау шараларын іске асырудың тиімділігі тұрғысынан отандық және халықаралық сарапшыларды қатыстыра отырып, ауқымды зерттеу жүргізу ұсынылады.

3. *Ауыл шаруашылығы, Ақпарат және қоғамдық даму министрліктері, жергілікті атқарушы органдар* халықтың, атап айтқанда жастардың сыртқа кетуі мәселесі өзекті болып тұрғанына орай ауыл жастарының шындалуы мен лайық күнкөріс деңгейіне жетуіне бағдарламалар мен жобалар арқылы қолдау жұмыстарын жалғастыруы қажет. Мемлекеттік жастар саясаты шаралары осы әлеуметтік топтың ауылдарға тартылуын одан әрі жандандырып, оның қалалардағы өзекті проблемаларын шешуге жәрдемдесуге тиіс.

4. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* «Ұлттық рухани жаңғыру» жаңа ұлттық жобасы аясында жастар ұйымдарымен жұмысты күшейткені орынды. Атап айтқанда, жастардың рухани жетілуі, кәсіби өсуі және қоғамдық дамуы сынды үш ауқымды міндетті қамтитын «Тәуелсіздік ұрпақтары» үшінші бағыты бойынша өзара іс-қимыл тетіктерін кеңейту қажет.

5. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* жүйелі түрде жастар ортасындағы жүріп жатқан процестерді сапалы зерделеуді жүргізуі, жекелеген салалардағы мамандардың ұсынымдарын пайдалануы, жастар саясаты жөніндегі тұжырымдық құжаттарды әзірлеу үшін жастармен кері байланысты күшейтуі қажет.

6. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, жергілікті атқарушы органдар* бүкіл ел аумағындағы жастар ресурстық орталықтары басшыларының, сондай-ақ жастармен жұмыс істеу тәжірибесі бар мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыру жөніндегі жұмысты күшейтуі қажет.

ҚОРЫТЫНДЫ

2021 жылы еліміздің тарихында жаңа кезең басталды – Қазақстан тәуелсіздік алғалы 30 жылдық межеден өтті. Осы кезеңде елдің экономикалық және қоғамдық-саяси салаларында елеулі өзгерістер болды: ел ұстанып жүрген орталықтан жоспарланатын экономика жүйесі түбегейлі өзгеріп, демократиялық процестерді жеделдететін алғашқы саяси шешімдер қабылданды. Экономикалық және саяси жетістіктер Қазақстанға әлеуметтік салада, соның ішінде жастар саясатында ауқымды реформаларды жүзеге асыруға мүмкіндік берді.

Бүгінде елімізде 19 млн адам тұрады, оның 3,7 миллионнан астамы – жастар. Қазіргі Қазақстан – жастардың жаһандық трендтерді ұстана отырып, табысты шыңдалуына, әлемдік және ұлттық кеңістікте бәсекеге қабілетті болуына идеялар мен мүмкіндіктер сыйлайтын кеңістік. 30 жылда жаңа және тәуелсіз көзқарасы бар тұтас жаңа ұрпақ өсті; олардың ұстанымы, мүддесі мен сұранысы әртүрлі болғаны сондай – жастар ортасындағы мәдени әралуандық қалыптасып келеді. Әрине, бүкіл әлемдегі құрдастарының көбі сияқты, жас қазақстандықтар әлеуметтік-экономикалық сипаттағы мәселелерді шешуде, рухани ізденіс пен өзін-өзі сәйкестендіруде көрініс табатын өсудің дәстүрлі кезеңдеріне тап болып жатады. Нәтижесінде, бұл олардың қоғамға және тұтастай мемлекетке деген көзқарасынан көрінеді. Бұл феномен қазіргі жастардың Тәуелсіз Қазақстанның құндылықтары мен жетістіктеріне деген көзқарасын маңызды, қызықты және өзекті етеді.

Бұл әлеуметтік топтың Тәуелсіздік туралы пікірлерін талдағанда, олар айтқан бағалауда кейбір жалпы белгілер бар екені анықталды. Бірінші кезекте, жас қазақстандықтардың көбі құндылық ретінде елдегі еркіндік, тұрақтылық және этносаралық келісімді атаған. Бұл тұрғыда олар көп ұрпақтың тәуелсіз ел болсақ деген арманы жүзеге асқанын да атап өтеді. Сонымен қатар жастардың пікірінше, өз өмір жолын таңдау еркіндігі – Тәуелсіздіктің маңызды жетістіктерінің бірі. Сонымен қатар жас азаматтардың көбі үшін Тәуелсіздіктің символы ел астанасы – Нұр-Сұлтан қаласы болды. Атап айтқанда, респонденттер Нұр-Сұлтан – тәуелсіз Қазақстанның басты символы, жастар үшін жаңа мүмкіндіктер қаласы екенін айтты. Семей полигонының жабылуы және Қазақстанды ядролық қарусыз держава деп жариялау тағы бір маңызды символ болды. Басқаша айтқанда, қазіргі жас ұрпақ үшін еліміздің жаңа астанасын салу және Семей полигонын жабу түріндегі нақты нәтижелері бар іске асырылған шешімдер Тәуелсіздік құндылықтарына айналды. Жалпы, ұрпақтар айырмашылығына қарамастан, еліміздің ересек және жас азаматтарының көпшілігі – 75,7% – ел дамуының қазіргі бағытының дұрыс деп бағалайды. Сонымен қатар тіпті сарапшылар Covid-19 коронавирус пандемиясының әсерінен қолайсыз макроэкономикалық көрсеткіштерді болжап отырғанымен, сауалнамаға қатысқандардың 63,8% алдағы уақытқа да оптимистік көзқараспен қарайды.

Біртұтас көріністі қалыптастыру, сондай-ақ жастар ортасындағы тенденциялар мен өзгерістерді зерттеу үшін жыл сайын жастар туралы жан-жақты ғылыми еңбек – «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасы шығарылып келеді. Биыл онда Тәуелсіздіктің 30 жылы ішіндегі жастардың дамуының негізгі параметрлері туралы актуал аналитикалық деректер ұсынылған. Талдау көрсеткендей, осы жылдар ішінде тыныс-тіршіліктің көптеген саласында оң нәтижеге қол жеткізілді, алайда жастардың көптеген мәселесі әлі де шешілмеген күйі қалып отыр. Мысалы, психикалық саулықты қамтамасыз ету, сапалы білім беру және жастардың миграциялық көңіл-күйіне қатысты мәселелерде теріс үрдістер байқалады.

Сондықтан жастар саласындағы проблемалық мәселелерді сапалы және жүйелі пысықтау мақсатында 10 негізгі бағыттан тұратын Жастарды қолдаудың 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары қабылданды. Бұл құжат мемлекеттік жастар саясатын дамытудың жаңа кезеңін белгілейді деп болжам жасалып отыр. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Жастар және отбасы істері комитеті «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығымен бірлесіп «NEET санатындағы жастар» терминін заңнама жүзінде бекіту және отандық Жастар дамуы индексін әзірлеу бойынша жұмыс жүргізіп жатқанын атап өткен жөн. Осы стратегиялық бағыттардың бәрі, сайып келгенде, мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін арттыруға ықпал етуге тиіс.

Бұдан бөлек, мемлекет жаһандық трендті ұстануға және жастарды шешім қабылдау процесіне қатыстыруға ұмтылады. 2021 жылғы маусымда өткен Президенттік жастар кадрлық резерві форумына қатысушыларға арнаған құттықтау сөзінде Мемлекет басшысы ұлттық мүдде мен мемлекетке адал жас ұрпақтың қалыптасуы мәселесіне ерекше назар аударатынын атап өтті. «Бізге белсенді және патриот жастарға жол ашу өте маңызды. Біз олардың жауапты лауазымдарда жұмыс істей отырып, тәжірибе жинақтауы үшін барлық жағдайды жасаймыз.

Сабақтастықты сақтай отырып, біз мемлекеттік басқарушылардың жаңа буынын даярлаймыз», – деді Президент Қ. Қ. Тоқаев. Мемлекеттің ашықтығы және айқындығы саясатының нәтижесінде елдегі қазіргі жағдайды жақсы жаққа өзгерткісі келетін және ұлттық күн тәртібін қалыптастыруға белсенді қатысатын жастар саны артып келеді.

Қазақстандық жастар – өз арманын жүзеге асыруға ұмтылуда шарттылық пен наным-сенімдерге шыдамайтын адамдар. Олар өте өршіл және табысқа жету жолында үйренуге және жетілуге дайын. Жалпы, жастардың басым көпшілігі (88%) өз өміріне риза. Ал мемлекет тарапынан олар өзін сенімді сезініп, одан әрі дамуын жалғастыру үшін тұрақты жұмысқа (52,8%) қол жеткізуде және оны сақтауда ғана қолдау көрсетілгенін күтеді.

ДЕРЕККӨЗ ТІЗІМІ

1. «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі / / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. – Нұр-Сұлтан, 2021 // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>.
2. Global tuberculosis report 2020 / Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, Женева, 2020 // <https://www.who.int/publications/i/item/9789240013131>.
3. Десятилетия успешного сотрудничества по борьбе с туберкулезом в Республике Казахстан. Жарияланған күні: 26 наурыз 2021 ж. USAID агенттігінің сайты // <https://www.usaid.gov/ru/kazakhstan/success-stories/mar-2021-decades-partnership-makes-progress-fight-against-tb>.
4. Информационный бюллетень «Рак у детей». Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, 2021 // <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>.
5. Онкологические заболевания в 2020 году: 19,3 млн новых случаев и 10 млн летальных исходов. Жарияланған күні: 15 желтоқсан 2020 ж. БҰҰ сайты // <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392562>.
6. ВОЗ публикует статистику о ведущих причинах смертности и инвалидности во всем мире за период 2000–2019 гг. Жарияланған күні: 9 желтоқсан 2020 ж. ДДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability-worldwide-2000-2019>.
7. Число умерших в Казахстане за 2020 год выросло на 22%. Жарияланған күні: 17 ақпан 2021 ж. / «Курсив» ақпараттық агенттігі // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-02/chislo-umershih-v-kazakhstane-za-2020-god-vyroslo-na-22>.
8. ЖИТС-тың алдын алу және оған қарсы күрес жөніндегі республикалық орталықтың ресми сайты // <http://kncdiz.kz/>.
9. АИТВ / ЖИТС, туберкулез және безгекке қарсы күрес жөніндегі жаһандық қордың ресми сайты // <https://www.theglobalfund.org/>.
10. БҰҰ-ның АИТВ/ЖИТС жөніндегі біріккен бағдарламасының ресми сайты // <https://www.unaids.org/>.
11. БҰҰ Балалар қорының ресми сайты // <https://www.unicef.org/>.
12. Америка Құрама Штаттары Президентінің ЖИТС-ке қарсы күрес жөніндегі төтенше жоспары. АҚШ Мемлекеттік департаментінің ресми сайты // <https://www.state.gov/pepfar/>.
13. Америка Құрама Штаттарының халықаралық даму агенттігінің ресми сайты // <https://www.usaid.gov/>.
14. CoronaVirus 2020 коронавирусын бақылауға арналған ресми веб-сайт // <https://www.coronavirus2020.kz/>.
15. ООН: потребление наркотиков по всему миру достигло рекордных уровней. Жарияланған күні: 26 маусым 2018 ж. // <https://news.un.org/ru/story/2018/06/1333242>.
16. Каждый пятый казахстанский школьник становится жертвой или участником буллинга. ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының зерттеуі. Жарияланған күні: 14 қаңтар, 2020 ж. // <https://hls.kz/archives/20564>.
17. В Казахстане законодательно закрепят понятие «травля». Zakon.kz желілік басылымы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778242.
18. В МКБ-11 включили зависимость от видеоигр. Жарияланған күні: 19 маусым 2018 ж. N + 1 интернет-басылымы // <https://nplus1.ru/news/2018/06/19/updated-mkb>.
19. Проблема лудомании требует оперативных и решительных мер – эксперт. Жарияланған күні: 25 ақпан 2021 ж. / Azattyq rhy ақпараттық агенттігі // <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/21342-problema-ludomanii-trebuuet-operativnykh-i-reshitelnykh-mer-ekspert>.
20. Каждая сотая смерть – самоубийство. Жарияланған күні: 17 маусым 2021 ж. ДДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.
21. Первый доклад ВОЗ о предотвращении самоубийств. Жарияланған күні: 4 қыркүйек 2014 ж. ДДСҰ ресми сайты // <https://www.who.int/ru/news/item/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>.
22. 90,7% объектов социальной и транспортной инфраструктуры обеспечены доступностью для инвалидов. Жарияланған күні: 19 шілде 2018 ж. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми сайты // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/18396?lang=ru>.
23. Өмір бойы оқыту (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасын бекіту туралы. «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.
24. «Мемлекеттік жастар саясатының жағдайы: қажеттіліктері мен әлеуметтік тәжірибелері» талдамалық баяндамасы. – Астана, 2018 // <https://eljastary.kz/ru/research/16945/>.
25. «Жастардың негізгі топтарының мәселелері мен қажеттіліктері» әлеуметтанулық зерттеуі / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. – Нұр-Сұлтан, 2020 // <https://eljastary.kz/ru/research/16957/>.
26. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына жолдауы. Жарияланған күні: 1 қыркүйек 2021 ж. Ақорда ресми сайты // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.
27. «Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің статистикасы» ұлттық жинағы / «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ – Нұр-Сұлтан, 2021.

28. Национальный отчет «Достижения по чтению, математике и естествознанию: результаты исследования PISA-2018 в Казахстане» / «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ – Нұр-Сұлтан, 2020.
29. Инфографическое представление статистических данных ВОУД СО. Ұлттық тестілеу орталығының ресми сайты // http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php?PAGEN_1=3
30. 2020 жылғы ҰБТ статистикасы. Ұлттық тестілеу орталығының ресми сайты // http://testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-ent/?arrFilter_pf%5BYEAR%5D=111&set_filter=Кепсеру&set_filter=Y.
31. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми сайты // <https://www.stat.gov.kz/>.
32. О состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан: Национальный доклад за 2016 год / С. Ирсаилов, А. Култуманова, Э. Тулеков, Т. Булдыбаев, Г. Кусиденова, Б. Исаков, Л. Забара, Л. Барон, Е. Коротких; «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. – Астана, 2017.
33. Нурбаев Ж. Е. Неравенство в системе среднего образования: анализ политики реформирования малокомплектных школ Республики Казахстан, 2021 // https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/02/%D0%9D%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B2-%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B5-%D0%A1%D0%9E-_%D1%80%D1%83%D1%81.pdf.
34. Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. – Алматы, 2018.
35. Бейсенбаев О. Молодежь и наука: потенциал, коммерциализация и гранты. Дата публикации: 10 июня 2019 г. Обзорно-аналитический портал «Стратегия-2050» // <https://strategy2050.kz/ru/news/53270/>.
36. Evaluation of flexibility under No Child Left Behind: Volume III – The Rural Education Achievement Program (REAP Flex), 2007. // U.S. Department of Education // <http://www.ed.gov/about/offices/list/opepd/ppss/index.html>.
37. Профобразование Швейцарии: история успеха. Информационная служба SWI swissinfo.ch // <https://www.swissinfo.ch/rus/46253934>.
38. Экономическое поведение населения: теоретические аспекты: препринт // Шабунова А.А., Белехова. Г.В. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012.
39. «Еңбек нарығындағы жастар: сұраныс, мүмкіндіктер және перспективалар» әлеуметтанулық зерттеуі // «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, Нұр-Сұлтан, 2021.
40. Инфляция в Казахстане в июне выросла до 7,9% годовых. Жарияланған күні: 2021 жылдың 2 шілдесі. Forbes.kz ақпараттық-талдау порталы // https://forbes.kz/finances/exchange/inflyatsiya_v_kazahstane_v_iyune_vozroslo_do_79_godoviyh/.
41. Средний класс в Казахстане: кто все эти люди и как они влияют на экономику Казахстана? / Ekonomist.kz ақпараттық-талдау платформасы // <https://ekonomist.kz/zhussupova/srednij-klass-kazahstan/>.
42. Ең сұранысқа ие мамандықтар. Мемлекеттік қызметтер порталы // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.
43. О численности и потребности в кадрах крупных и средних предприятий Республики Казахстан в 2021 году / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми сайты. Жарияланған күні: 16 сәуір 2021 ж. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/188909?lang=ru>
44. Зарплаты в промышленности: кому и за что платят больше всего? / Inbusiness.kz ақпараттық агенттігі. Жарияланған күні: 2 қараша 2020 ж. // <https://inbusiness.kz/ru/news/zarplaty-v-promyshlennosti-komu-i-za-chto-platyat-bolshe-vsego>.
45. «Бастау бизнес» готовится к старту в 2021 году. Atameken Business ақпараттық-талдау агенттігі // <https://atameken.kz/ru/news/41114-bastau-biznes-gotovitsya-k-startu-v-0-godu>.
46. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы № 932 қаулысы / Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми сайты. Жарияланған күні: 6 шілде 2021 жыл // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.
47. Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities. Paris: OECD Publishing, 2017 // https://read.oecd-ilibrary.org/employment/building-inclusive-labour-markets-kazakhstan_9789264273023-en#page1.
48. Университет түлектерін жұмысқа орналастыру. Мемлекеттік қызметтер порталы // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.
49. Алимханова Д. Молодежь NEET в Западно-Казахстанской и Карагандинской областях: механизмы интеграции в образование. Программа для молодых исследователей в области публичной политики // https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/03/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D1%8C-NEET-%D0%B2-%D0%97%D0%9A%D0%9E-%D0%B8-%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf.
50. Рональд Инглхарт. Культурная эволюция. – М.: Мысль, 2018. – 347-б.
51. Қазақстан Республикасының Конституциясы.

Министерство информации и
общественного развития Республики Казахстан

30
ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ
КАЗАХСТАН

Jastar
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР

■ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД ■

МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА
30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ

2021

ВЫРАЖЕНИЕ ПРИЗНАТЕЛЬНОСТИ

В текущем году наша страна празднует 30 лет со дня подписания Конституционного закона «О государственной независимости Республики Казахстан». За эти годы под руководством Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н. Назарбаева страна прошла масштабный путь перемен и достигла значительных успехов. 30 лет Независимости – это важная историческая дата, за которой стоят долгие годы упорного и удивительного труда миллионов казахстанцев. За эти годы выросло новое поколение свободных, креативных и успешных молодых людей. Именно они – современная независимая казахстанская молодежь – стали ключевым фундаментом стабильности, конкурентоспособности и процветания независимого Казахстана.

Сегодня будущее Казахстана во многом зависит от того, насколько молодежь преуспеет в получении образовательных, культурных и социальных навыков жизни, насколько она будет интегрирована в общественные и глобальные процессы. Молодые казахстанцы – это сила, определяющая политическую, экономическую и социальную структуру общества и выступающая катализатором дальнейшего развития и новых преобразований. Они – главный фактор перемен, поэтому важно знать и понимать, чем молодежь интересуется, каковы ее взгляды на происходящие в казахстанском обществе процессы.

В целях изучения социального положения и самочувствия молодежи на протяжении последних девяти лет Научно-исследовательский центр «Молодежь» выпускает Национальный доклад «Молодежь Казахстана». Доклад является единственным аналитическим документом, где на системной основе осуществляется комплексный анализ ключевых параметров развития казахстанской молодежи. В текущем году в целях определения качественных данных о социальном положении казахстанской молодежи были проведены 4 массовых социологических исследования во всех регионах Казахстана (8000 респондентов), 50 экспертных интервью по актуальным вопросам молодежной политики, 34 глубинных интервью с представителями молодежи категории NEET. Доклад также формируется на основе последних результатов научных исследований, анализа актуальных статистических сведений государственных органов.

Национальный доклад стал визитной карточкой научно-исследовательского центра и широко известен в научном, академическом и экспертном сообществах. В разные годы в работе над национальным докладом принимали участие известные казахстанские ученые. Благодаря их знаниям и идеям были проанализированы такие важнейшие составляющие жизнедеятельности молодого поколения, как здоровье, образование и наука, социально-экономическое положение, участие в общественно-политических процессах, ценностные ориентации молодежи. В текущем году наряду с коллективом авторов Научно-исследовательского центра «Молодежь» в написании Национального доклада участвовали шесть независимых отечественных экспертов:

- *АЗЕРБАЕВ Аслан Дыбысбекович, доктор PhD по философии;*
- *АШИМХАНОВА Дана Эзирхановна, доктор PhD по социологии;*
- *НАШЕНОВА Гафура Болатовна, кандидат медицинских наук;*
- *НУРБАЕВ Жаслан Есеевич, кандидат исторических наук;*
- *РОДИОНОВ Адиль Николаевич, доктор PhD по социологии;*
- *РЫСТИНА Индира Садыбековна, доктор PhD по политологии.*

Мы были рады сотрудничать с каждым привлеченным экспертом и выражаем глубокую признательность за подготовку Национального доклада, за вклад в развитие научно-исследовательской деятельности.

Отдельная благодарность Министерству информации и общественного развития Республики Казахстан, в частности Комитету по делам молодежи и семьи, который оказывал экспертную и аналитическую поддержку в подготовке Национального доклада «Молодежь Казахстана-2021». Также благодарим центральные государственные и местные исполнительные органы за своевременное предоставление актуальных статистических данных по различным направлениям.

Особая благодарность экспертам НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», принимавшим активное участие в обсуждении содержательной части доклада и предоставившим интересные предложения и рекомендации. Также хотим выразить признательность всем научным сотрудникам центра, привлеченным экспертам, внесшим вклад в развитие Научно-исследовательского центра «Молодежь» и издание Национального доклада «Молодежь Казахстана» в течение последних девяти лет.

Искренне надеемся, что доклад, который в текущем году составлен через призму 30-летия Независимости, станет полезным научным знанием для всех тех, кто интересуется вопросами изучения молодежи и реализации молодежной политики: представителей государственных органов, организаций гражданского сектора, институтов молодежной политики, учебных заведений, молодежных неправительственных организаций, экспертного сообщества, СМИ и молодежи.

**С благодарностью,
коллектив НИЦ «Молодежь»**

ОГЛАВЛЕНИЕ

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ	113
30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ: ВЗГЛЯД МОЛОДЕЖИ	114
ПОРТРЕТ ПОКОЛЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ	116
СТАТИСТИКА МОЛОДЕЖИ	118
ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ	120
ГЛАВА 1. Демография	124
1.1 Половозрастная структура молодежи	125
1.2 Рождаемость и смертность в молодежной среде	129
1.3 Брачность и разводимость среди молодежи	133
1.4 Внешняя и внутренняя миграция молодежи	134
<i>Рекомендации</i>	136
ГЛАВА 2. Здоровье	138
2.1 Социально значимые заболевания в молодежной среде	139
2.2 Психическое здоровье молодежи	144
2.3 Социальная инклюзия	148
2.4 Физическая активность и досуг молодежи	151
<i>Рекомендации</i>	155
ГЛАВА 3. Образование и наука	156
3.1 Доступность и качество образования для молодежи	157
3.2 Тенденции настоящего и профессии будущего	163
3.3 Молодежь в науке: возможности и перспективы	166
3.4 Развитие новых образовательных возможностей для молодежи: обзор мирового опыта	168
<i>Рекомендации</i>	171
ГЛАВА 4. Экономика	172
4.1 Экономическое поведение молодежи	173
4.2 Молодежь на рынке труда	176
4.3 Молодежь NEEET: социальное самочувствие и ценностные установки	180
<i>Рекомендации</i>	183
ГЛАВА 5. Вовлеченность в общественно-политические процессы	184
5.1 Ценностные ориентации и интересы молодежи	185
5.2 Гражданская активность молодежи: тенденции и перспективы	188
5.3 Политическое участие	191
5.4 Цифровая грамотность и новые медиа в жизни молодежи	196
<i>Рекомендации</i>	199
ГЛАВА 6. Развитие государственной молодежной политики	200
6.1 Институциональное становление молодежной политики	201
6.2 Законодательное обеспечение молодежной политики: стратегическое видение	206
6.3 Индекс развития молодежи и перспективы развития молодежной политики в регионах	211
<i>Рекомендации</i>	213
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	214
СПИСОК ИСТОЧНИКОВ	216

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ

АДГС РК	Агентство по делам государственной службы Республики Казахстан
БНС АСПиР РК	Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан
ВИЧ	Вирус иммунодефицита человека
ВКО	Восточно-Казахстанская область
ВОЗ	Всемирная организация здравоохранения
вуз	Высшее учебное заведение
ГМП	Государственная молодежная политика
ГОБМП	Гарантированный объем бесплатной медицинской помощи
ДЮСШ	Детско-юношеские спортивные школы
ЕНТ	Единое национальное тестирование
ЗКО	Западно-Казахстанская область
ЗОЖ	Здоровый образ жизни
Инфлюенсер	Пользователь социальных сетей, имеющий обширную и лояльную аудиторию
ИРМ	Индекс развития молодежи
КИОР «Рухани жаңғыру»	Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру»
КПСиСУ ГП РК	Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан
МВД РК	Министерство внутренних дел Республики Казахстан
МЗ РК	Министерство здравоохранения Республики Казахстан
МИО	Местные исполнительные органы
МИОР РК	Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
МКШ	Малокомплектная школа
МРЦ	Молодежные ресурсные центры
НИЦ «Молодежь»	Научно-исследовательский центр «Молодежь»
ООН	Организация Объединенных Наций
ОЭСР	Организация экономического сотрудничества и развития
ОЮЛ	Объединение юридических лиц
РМО	Республиканская молодежная организация
РОО	Республиканское общественное объединение
СКО	Северо-Казахстанская область
СНГ	Содружество Независимых Государств
СПИД	Синдром приобретенного иммунодефицита
ТиПО	Техническое и профессиональное образование
ЦГО	Центральные государственные органы
ЦЗН	Центр занятости населения

30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ:

«Безграничность возможностей, отличные условия для самореализации. Только благодаря Независимости они доступны»

АЛТЫНАЙ, 22 года,
специалист по автоматизации,
ВКО

«По моему мнению, важным достижением моей страны стала возможность беспрепятственно посещать другие государства»

СЫМБАТ, 23 года,
государственный служащий,
Костанайская область

«Мы возвращаем Туркестану звание «Духовной столицы тюркского мира». Я считаю это главным достижением Независимости»

НУРЖАН, 18 лет,
студент, Туркестанская область

«Собственная территория, закрепленная граница является главным достижением Независимости. Казахстан смог установить добрососедские отношения с граничащими государствами»

АЙБАР, 25 лет,
монтажер-сценарист,
Алматинская область

«Независимость нашей страны дает нам возможность открыто выражать свое мнение и свободу выбора»

ДАМИР, 26 лет,
инженер-экономист, ВКО

«Асан Кайгы всю свою жизнь искал «Жерұйық». А для меня каждый метр нашей Родины священен, сакрален, полон возможностей. Не это ли Земля обетованная?»

ЗАРИНА, 24 года,
фотограф, Атырауская область

«За последние 30 лет Казахстан стал уважаемым членом таких международных организаций, как ВТО, ОБСЕ и был председателем в Совете Безопасности ООН»

АЛИШЕР, 24 года,
менеджер, Павлодарская область

«Что касается основных достижений Независимости, для меня это то, что у нас есть своя родина, территория и язык. И что важно, это толерантность и многонациональность»

КАРИНА, 28 лет,
врач, Карагандинская область

«Главное достижение Независимости – это то, что Казахстан является безопасной страной из-за отказа от ядерного оружия»

НУРЖАЙНА, 24 года,
молодая мама,
Актюбинская область

«Главным достижением Казахстана является собственная армия, которая способна нас защитить от всех типов внешних угроз»

АЛИШЕР, 25 лет,
специалист по коммуникациям,
город Нур-Султан

«Занимаюсь спортом, посещаю кинотеатры, провожу свободное время с друзьями в парках – это и есть плоды Независимости»

АЯУЛЫМ, 23 года,
строитель-экономист, ЗКО

«Независимость позволяет заниматься любимым делом»

ДМИТРИЙ, 27 лет,
бариста, СКО

«Я могу свободно путешествовать и наслаждаться великолепными пейзажами от Алтая до Каспия, от Иртыша до Сырдарьи. Все это благодаря Независимости»

ЕРНАР, 25 лет,
сценарист, город Шымкент

«Жить в мультикультурной стране без стереотипов и мыслить без шаблонов – вот что означает Независимость для меня»

ДИНА, 23 года,
филолог, город Нур-Султан

«Независимость – это уверенность в завтрашнем дне»

НУРГАЛИ, 26 лет,
IT-специалист, город Шымкент

ВЗГЛЯД МОЛОДЕЖИ

«Только в свободной и независимой стране появляются талантливые люди, которые на деле показывают, на что мы способны как нация. Скриптонит, Димаш, Иманбек – все они родились и выросли в независимом Казахстане»

ЖАНБОЛАТ, 27 лет,
ассистент режиссера,
город Алматы

«Именно Независимость позволяет нам узнавать имена настоящих героев Великой степи»

ЕРТАЙ, 20 лет,
студент, город Алматы

«Для меня жить в независимой стране – это стало само собой разумеющимся, данность, о которой я не часто задумываюсь. А если подумать, ведь наши предки боролись за нее и отдавали жизни. Поэтому для меня, наверное, Независимость – это прежде всего люди, которые могут жить в своей стране»

ИСКАНДЕР, 19 лет,
продавец-консультант,
Алматинская область

«За годы Независимости наша страна стала узнаваема не только на карте мира, но и во многих сферах жизни. Я горжусь современной, казахстанской молодежью, которая покоряет мировые вершины и делает нашу страну узнаваемой, уважаемой, почитаемой...»

АЙГЕРИМ, 28 лет,
ученая, город Нур-Султан

«Одним из самых больших достижений Независимости хочу отметить дружбу этносов. Этим самым мы отличаемся от других стран, которые живут в условиях межэтнических конфликтов»

МАКСИМ, 25 лет,
преподаватель,
Акмолинская область

«За время Независимости мы смогли создать общество, где каждый может говорить на родном языке и чтить народные традиции»

ДАНА, 22 года,
молодежный работник,
город Алматы

«Достижением Независимости можно назвать то, что мы сумели отреставрировать и сохранить памятники культуры, которые являются неотъемлемой частью нашей истории»

АИДА, 19 лет,
студентка, город Алматы

«Независимость – это благородные реализованные мечты и чаяния многих людей, труд, прекрасная возможность, данная молодым людям, как мы»

ИРИНА, 22 года,
предприниматель,
Актюбинская область

«Независимость – это значит быть свободным»

ДАРЬЯ, 14 лет,
школьница,
Костанайская область

«Для меня Независимость подразумевает синхронизацию возможностей и желаний, несмотря на внешние факторы»

САУЛЕ, 24 года,
юрист-консультант,
город Нур-Султан

«Высокоскоростной интернет во всех уголках страны – это главное достижение Независимости, благодаря которому мы можем быть мобильными и динамичными»

АЛИЯ, 27 лет,
фрилансер,
Мангистауская область

«Иностранцы доверяют и покупают казахстанский продукт за качество. Я считаю это достижением»

ЛАУРА, 28 лет,
сомелье,
Туркестанская область

«Независимость нашей страны – главная ценность народа. Для меня Независимость – это свобода, возможность и отсутствие подчиненности. Независимость – это когда позицию моей страны уважают другие страны, даже если это противоречит их взглядам и интересам»

РУСЛАН, 17 лет,
студент, Жамбылская область

«Наша страна стремительно развивалась за последние 30 лет. Тем не менее Казахстан еще не полностью раскрыл свой потенциал. Твердо убежден, что в следующие 30 лет наша Родина превратится в развитую страну в центре Евразии»

АЙДОС, 24 года,
строитель,
Костанайская область

ПОРТРЕТ ПОКОЛЕНИЯ

70,0%
Считают семью главным институтом формирования ценностей молодежи

50,8%
Считают, что традиционный формат обучения интереснее и удобнее

63,0%
Выбирают TikTok как инструмент самовыражения

13,5%
Полностью следуют религиозным нормам

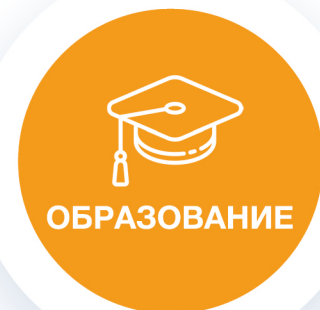
35,3%
Одним из недостатков вузов считают высокую плату за обучение

10,7%
Занимаются научной деятельностью

28,4%
Поступили в вуз по собственному интересу

44,8%
Один раз в год проходят профилактический осмотр

72,3%
Считают себя полностью здоровыми

60,9%
Систематически занимаются спортом

34,5%
Узнают о репродуктивном здоровье из Интернета

НЕЗАВИСИМОСТИ

23,0%
Увлекаются жанром аниме

16,2%
Доверяют инфлюенсерам в социальных сетях

47,3%
Смотрят в будущее с уверенностью и оптимизмом

29,1%
Хотят работать в компаниях нефтегазового сектора

52,8%
Указывают стабильную работу как фактор уверенности и развития

52,3%
Выбирают работу по уровню зарплаты

63,7%
Предпочитают работе на госслужбе другие секторы экономики

49,5%
Сами и члены семьи имеют финансовые обязательства

26,6%
Участвуют регулярно в выборах

12,2%
Обращают внимание на проблемы инклюзии в обществе

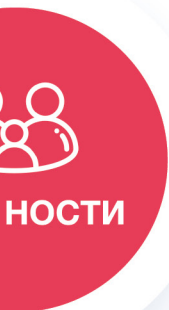
19,7%
Занимаются волонтерской деятельностью

20,9%
Готовы к миграции

37,4%
Не исключают вероятность акций протеста из-за повышения цен на продукты и лекарства

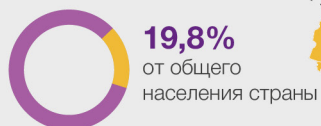

*По данным социологических исследований НИЦ «Молодежь», 2021 год

ДЕМОГРАФИЯ

ЧИСЛЕННОСТЬ МОЛОДЕЖИ РЕСПУБЛИКИ (14-28 ЛЕТ)

3 739 802 человека

14-18 лет
(1 288 785)

34%

25-28 лет
(1 107 305)

30%

19-24 года
(1 343 712)

36%

ЖЕНЩИНЫ
(1 829 457)
48,9%

МУЖЧИНЫ
(1 910 345)
51,1%

56,2%

**ГОРОДСКАЯ
МОЛОДЕЖЬ**
(2 101 791)

43,8%

**СЕЛЬСКАЯ
МОЛОДЕЖЬ**
(1 638 011)

БРАК

ср. возраст
24 года
(37 669)

ср. возраст
22 года
(46 036)

РАЗВОД

ср. возраст
25 лет
(1 590)

ср. возраст
26 лет
(2 395)

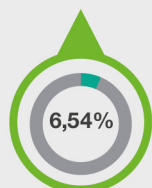

ТРУД И ЭКОНОМИКА

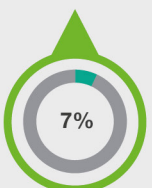
Доля молодежи
NEET

Доля молодежи
в Мажилесе
Парламента
до 35 лет
(7 чел.)

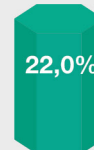

Доля молодежи
в маслихатах
(228 чел.)

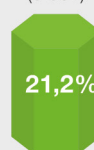

Численность молодежи
на государственной службе
(ЦГО и МИО)

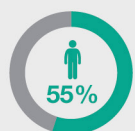
ЦГО
(10 223)

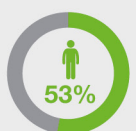
МИО
(8 884)

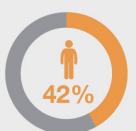
Экономически
активная часть
молодежи
(2 072,9)

Занятое
население
(1 995,4)

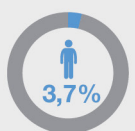
Наемные
работники
(1 567,7)

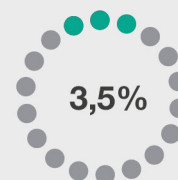
Самостоятельно
занятые
(446,3)

Безработная
молодежь
(77,5)

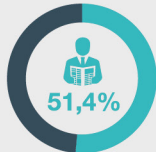
Численность молодежи,
получающей АСП
(130 318)

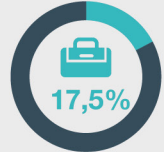
МОЛОДЕЖИ

ОБРАЗОВАНИЕ

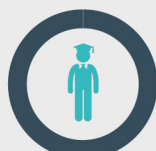
КОЛИЧЕСТВО СТУДЕНТОВ ТИПО (475,9) **12,7%** **ЧИСЛЕННОСТЬ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ** (624,3) **16,7%**

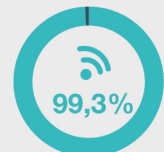
Численность учащихся, охваченных инклюзивным образованием (32 398)

Молодежь, посещающая организации дополнительного образования (656 320)

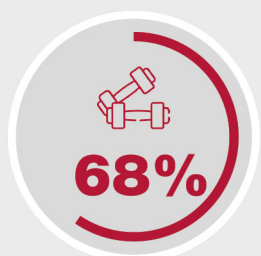
Численность молодых людей (до 34 лет), участвующих в научно-исследовательских и опытно-конструкторских работах (НИОКР) (7 306)

Количество школ, охваченных интернетом (7 446)

(4 299) - - (3 007)

ЗДОРОВЬЕ И СПОРТ

Молодежь, систематически занимающаяся спортом (2 549 929)

РОЖДАЕМОСТЬ (человек)

Город (61 267)

Село (47 730)

СМЕРТНОСТЬ (человек)

Город (774)

Село (657)

*Источники: БНС АСПиР, МЗ, МКис РК, 1-е полугодие 2021 года
МОН, МТиСЗ РК, 2020/2021 уч.год, 2020 год

ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ

ГЛАВА 1. ДЕМОГРАФИЯ

Показатели естественного движения населения за последние 12 лет демонстрируют стойкую тенденцию к сокращению численности молодежи. Максимальное значение количества молодежи было отмечено в 2009 году, когда доля молодежи в общей структуре населения составила 28,2%. Это объясняется сменой поколения бэби-бума 1980-х годов следующим поколением, рожденным в экономический кризис 1990-х годов. С 2023 года ожидается положительная динамика по росту количества молодежи, которая достигнет пикового значения к 2030 году. Также следует отметить, что сегодня казахстанская молодежь преимущественно проживает на юге страны. В гендерном отношении небольшое преобладание мужчин имело место на протяжении последнего десятилетия, в 2011 году разница составляла 0,2%, а в 2021 году – уже 1,9%.

Несмотря на то, что опросы показывают особую важность семейных ценностей для молодежи, к сожалению, в течение последнего десятилетия падает коэффициент брачности: с 2011 года он уменьшался среди женщин с 57,87 до 52,13% и с 48,86 до 41,78% – среди мужчин. При этом положительным фактом является снижение за аналогичный период коэффициента разводимости у мужчин и женщин. Сегодня один развод приходится приблизительно на восемь браков, что не указывает на серьезную проблему среди граждан до 29 лет. Общий показатель количества разводов в год у женщин и мужчин сократился приблизительно на три тысячи случаев. По статистическим данным, разводы в возрастной категории до 29 лет преобладают среди женщин. При этом у мужчин количество разводов на 1000 человек равно 5,23, в то время как у женщин этот показатель составляет 8,98.

Одна из проблем связана с заметным снижением показателей рождаемости. Причем падают не только абсолютные показатели (что неудивительно, поскольку численность молодежи в последние годы снижается), но также и относительные. Хотя 2020 год характеризуется резким подъемом рождаемости на 4,7%, подобный пик отмечался в последний раз в 1987 году. При этом средний возраст женщины в момент рождения ребенка возрастает: отмечается тенденция к увеличению количества молодых матерей в возрастной категории 25–28 лет, где пик рождаемости приходится на 26-летних женщин.

Миграционные процессы, в которых участвует молодежь, показывают высокую несбалансированность миграционных потоков. Центров притяжения молодежи только три – это города республиканского значения, и прежде всего Алматы и Нур-Султан. Западный Казахстан является регионом относительной стабильности – миграционное сальдо в областях данного региона имеет практически нулевое значение. Все остальные регионы республики выступают донорами. Отмечается достаточно высокий уровень установок на миграцию среди казахстанской молодежи: 32,5% молодых людей желают сменить свое место проживания в пределах республики. Желающих выехать за пределы страны в ближайшее время, а также готовых пойти на этот шаг в будущем – 20,9% опрошенных по результатам исследования.

ГЛАВА 2. ЗДОРОВЬЕ

За годы Независимости Казахстан достиг значительных результатов в области диагностики, лечения и реабилитации больных социально значимыми заболеваниями. К примеру, удалось снизить заболеваемость туберкулезом с 1991 по 2020 год в 2,4 раза, вирусным гепатитом с 2012 по 2020 год – в 4,5 раза. Однако наряду с этими положительными показателями сегодня в стране отмечается рост заболеваемости болезнями системы кровообращения в 9 раз, ВИЧ-инфекцией среди молодежи – от 200 до 568 случаев, онкологическими заболеваниями в возрастной группе 14–18 лет – в 2 раза.

Проблемы психического здоровья молодежи, связанные в том числе с ростом таких явлений, как буллинг, лудомания и суицид, находятся в центре государственного и общественного внимания. На протяжении нескольких лет страна занимает одно из лидирующих мест в мире по количеству случаев суицида.

Необходимо отметить улучшение ситуации в сфере социальной инклюзии, которая включает в себя не только обеспечение доступа к образованию лиц с ограниченными возможностями, но также и все процессы для достижения равных возможностей всех граждан. Так, с целью улучшения условий социальной инклюзии в 2019 году введен новый формат адресной социальной помощи, что позволило многим нуждающимся семьям улучшить свой уровень жизни. В отношении доступности услуг среднего образования для лиц с ограниченными возможностями отмечается увеличение численности учащихся за последние семь лет в 2 раза. Также в вузах обучение по квоте проходили в 2020/2021 учебном году 1 349 лиц с инвалидностью, что выше показателя 2010 года в 2,5 раза.

Одним из важнейших факторов сохранения здоровья молодежи являются физическая культура и спорт, так как малоподвижный образ жизни является главной причиной возникновения многих заболеваний. Согласно официальным данным, имеется положительная динамика в процессе вовлечения молодежи в массовый спорт. За последние три года отмечается стойкое увеличение данного показателя, который в 2020 году достиг 2 549 929 человек. Как показали результаты социологического исследования «Молодежь Казахстана», наиболее распространенным местом занятия физической культурой является дом, двор дома (31,3 и 24,8% соответственно) и спортивный комплекс (30,4%).

В то же время глобальные процессы, в том числе цифровизация, оказывают серьезное влияние на предпочтения молодежи в проведении досуга. Согласно данным социологического исследования, большинство молодых людей предпочитают просмотр видеороликов в ТикТок (63%), ведут собственный видеоблог (30,7%), интересуются аниме (23%). В топе менее популярных занятий: брейк-данс (6,7%), байкерство-автогонки (7,2%). При этом большинство опрошенных молодых людей считают, что современные направления культуры способствуют развитию личности, и уверены в положительном воздействии современных культурных трендов на мировоззрение.

ГЛАВА 3. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

За годы Независимости расходы на всю систему образования оставались на высоком уровне. В среднем с 1991 года инвестиции в образование составляли 3,8% от ВВП, в 2020 году – 4,5% от ВВП. Как следствие, сегодня Казахстан входит в группу стран с очень высоким уровнем развития человеческого капитала согласно Индексу человеческого развития.

В стране охват средним образованием традиционно высок. Особо важным в политике образования является принцип равного доступа. Однако в среднем образовании существует разрыв между качеством образования в городских и сельских школах, который с каждым годом растет. Если в 2012 году сельские обучающиеся отставали от городских сверстников на 1,82 балла, то в 2018 году дифференциация составила 7,08 балла (по результатам PISA).

Вместе с тем в последние годы важное значение придается стимулированию молодежи в получении рабочих специальностей в ТиПО. В стране с 2017 года реализуется проект «Бесплатное ТиПО для всех», который сделал общедоступными рабочие специальности для молодежи. В рамках программы предусмотрена поддержка молодежи в виде обеспечения бесплатным горячим питанием, стипендией и проездом. Половина участников проекта являются выпускниками сельских школ.

В 2010 году отечественная система высшего образования кардинально изменилась после присоединения к Болонской декларации. Наша страна стала первым центральноазиатским государством, признанным полноправным членом европейского образовательного пространства. В учебный процесс внедрены прогрессивные технологии и системы обучения: во всех вузах применяется кредитная система обучения, в 38 реализуется двудипломное образование, в 42 дистанционное обучение. В 2020/2021 учебном году в Казахстане функционировали 128 высших учебных заведений, в которых обучались в бакалавриате 576 557 человек и получали послевузовское образование 41 533 человека.

Вопросы профессиональной ориентации являются одними из актуальных в современной политике образования. Дефицит кадров прослеживается в сфере медицины, образования, IT, финансов и др. Для создания четкой картины потребности в специалистах был разработан Атлас новых профессий для помощи будущим абитуриентам и молодым людям, которые планируют получить образование.

Необходимо отметить, что с учетом глобальных трендов, новых технологических процессов в стране стали уделять значительное внимание развитию науки и укреплению научно-кадрового потенциала, особенно среди молодежи. Значительными стимулами для молодых ученых стали государственные премии, научные стипендии и грантовая поддержка. Количество ученых в возрасте до 35 лет увеличилось на 21% за последние 9 лет (с 6,4 тыс. человек в 2011 году до 8,1 тыс. человек в 2020 году).

ГЛАВА 4. ЭКОНОМИКА

Вопросы занятости и профессиональной реализации молодежи являются ключевыми направлениями государственной молодежной политики. В целях поддержки молодежи на современном рынке труда в Казахстане реализуется несколько программ. Так, в 2020 году по проектам «Молодежная практика» было трудоустроено 34,4 тысячи человек, «Первое рабочее место» – порядка 200 человек. В результате принятых государственных мер за последние пять лет отмечается снижение уровня безработицы с 4,1 до 3,8%. Кроме того, за последние 20 лет показатель доли молодежи NEET в стране уменьшился с 18,6 до 7,1%, в том числе благодаря реализации государственных программ и проектов («С дипломом – в село!», «Серпін», «Жас кәсіпкер», Zhasproject и др.).

Молодежь в большинстве своем проявляет сознательность в вопросе трудоустройства. Согласно результатам опроса, 43,9% признают, что успешность трудоустройства в настоящее время зависит от профессионализма самого человека. Молодые люди осознают, что специалист должен нести ответственность за результаты своей профессиональной деятельности (53,4%) и владеть практическими навыками работы (45,3%). Стабильная работа для 52,8% опрошенной молодежи является условием уверенности и возможности развиваться. Среди молодежи понятие успеха подразумевает быстрое продвижение по карьерной лестнице и приемлемые доходы. Априори статус руководителя является показателем достижений. С другой стороны, молодежь нацелена на сиюминутный комфорт, что сказывается и на экономическом поведении. Временная работа официанта или бармена стали привычными для городской студенческой молодежи. Самодостаточность и стремление к независимости проявляются в попытках самостоятельного решения материальных проблем.

В мировом пространстве отмечается ангажирование новых профессий и исчезновение ряда ранее существовавших. При этом в Казахстане каждый третий молодой человек не желает в будущем менять специализацию, а намерен повышать квалификацию по той же специальности – 31,9%. Молодежь считает необходимым иметь дополнительные навыки, которые повысят их шансы на рынке труда – это владение иностранными языками (43,7%), умение работать на компьютере (38,2%), программирование (32,6%), умение продавать в социальных сетях, интернете (21,9%).

На фоне изменений в сфере профессиональной деятельности для Казахстана наиболее востребованными считаются следующие направления подготовки: инженерные специальности, IT и разработка компьютерного аппаратного обеспечения, нанотехнологии, биотехнологии, специальности, связанные с сервисом, логистика, экология, медицинские специальности, химия, пищевая промышленность, градоустройство.

ГЛАВА 5. ВОВЛЕЧЕННОСТЬ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ

Среди молодежи страны политические ценности не доминируют. Уровень заинтересованности респондентов политическими новостями находится на среднем уровне. Вовлеченность же молодых казахстанцев в политические организации говорит о низком уровне формальной политической активности. Так, по результатам исследования, большая часть молодых людей не являются членами партий (90,9%). Из числа членов партии преобладает молодежь старше 18 лет, проживающая в сельской местности, чаще казахи, преимущественно служащие государственных организаций (24,3%), специалисты в области науки, культуры, охраны здоровья, образования (24,1%), занятые в промышленности (13,6%).

Между тем казахстанская молодежь в своем большинстве предпочитает использовать легитимные и более привычные (распространенные) способы выражения недовольства: обращение в официальные органы власти (41,4%), участие в работе официально зарегистрированных партий, движений, общественных организаций (40,7%). Также в молодежной среде набирает популярность тренд в виде выражения недовольства в социальных сетях (42,5%) и написания обращений и петиций (36,4%). Для решения общественно-политических и социально-экономических задач в Мажилисе Парламента представляют интересы молодежи семь депутатов в возрасте до 35 лет. На выборах 2021 года отмечено увеличение количества выбранных депутатов маслихатов в возрасте до 29 лет в 1,7 раза по сравнению с выборами 2016 года.

Одним из проявлений гражданской активности является участие в деятельности молодежных организаций. В большинстве своем молодые люди преследуют благородные мотивы: в первую очередь это желание быть полезным обществу, людям (57,1%), во вторую – получение опыта работы, в целом опыта в жизни (34,4%). На третьем месте – желание изменить мир к лучшему (27,3%). Также следует отметить, что активными волонтерами являются порядка 5,1% молодых людей, нерегуляр-

но участвуют в этом виде деятельности 14,6% респондентов, при этом наиболее активна студенческая молодежь, которая совмещает учебу и волонтерство.

Определяя влияние СМИ на гражданскую активность молодежи, необходимо отметить приверженность современной молодежи «клиповой культуре». По данной причине более половины молодежи Казахстана узнает о новостях и событиях через социальные сети и блоги (54,3%), практически каждый третий использует для этого казахстанские интернет-сайты (30,9%), а каждый пятый (20,2%) – зарубежные интернет-сайты.

Что касается ценностных ориентиров молодежи, то на протяжении последних пяти лет рейтинг ценностей молодых казахстанцев стабилен и неизменен. Базовой ценностью для преобладающей части молодежи (82,5%) продолжает оставаться семья. На втором месте рейтинга находится здоровье (45,6%). В тройку приоритетных ценностей молодежи входит дружба (23,1%). Также специфика казахстанской молодежи заключается в своеобразном симбиозе ценностных ориентиров: это проявляется в пересечении и наложении традиционных и современных взглядов на референтные группы. Для казахстанской молодежи не чужды и мировые тренды – высокая мобильность, диджитализация, цифровизация. Наиболее популярные тренды для младшей группы молодежи (14–18 лет) выражаются в особом отношении к здоровому образу жизни и экологичности. Для средней возрастной группы молодежи (19–23 года) более свойственен динамичный темп жизни, фриланс и рост недоверия к традиционным СМИ.

ГЛАВА 6. РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

В Казахстане с первых лет Независимости вопросы успешной социализации и самореализации молодежи занимают важное место в стратегии развития государства. Первым нормативным правовым документом по молодежной политике стал Закон Казахской ССР «О государственной молодежной политике в Казахской ССР» от 28 июня 1991 года. Дальнейшее концептуальное развитие молодежная политика получила в принятых двух Концепциях молодежной политики Республики Казахстан (1999 и 2013 годов). В этих документах были выведены основные направления развития государственной молодежной политики: формирование патриотизма у молодежи; социальные права, поддержка общественной инициативы; создание условий для всестороннего развития; участие молодежи в международных культурных, образовательных процессах.

Одним из важных направлений молодежной политики являются государственные программы и проекты поддержки молодых казахстанцев. В результате принятых государственных мер: по международной стипендии «Болашақ» обучились в зарубежных вузах порядка 14 тысяч молодых людей; в программе «Жасыл ел» приняли участие более 200 тысяч; по проекту «С дипломом – в село!» за десять лет свыше 68 тысяч специалистов получили подъемное пособие и бюджетные кредиты на приобретение жилья на сумму 85,4 млрд тенге.

Другим важным инструментом государственной молодежной политики стало создание и развитие республиканских молодежных организаций. В 2002 году был создан Конгресс молодежи Казахстана. В 2008 году молодежное крыло *Jas Otan* объединило более 100 тысяч молодых казахстанцев. В том же году был создан Совет по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан. Сегодня в стране действуют порядка двенадцати крупных молодежных общественных объединений. С 2015 года в стране также была налажена работа 209 молодежных ресурсных центров, деятельность которых направлена на поддержку и развитие молодежи и молодежных организаций. В целом появление самостоятельных молодежных институтов позволило многим молодым казахстанцам принять участие в формировании государственной молодежной политике.

В 2021 году начался новый этап развития государственной молодежной политики. 30 декабря 2020 года был утвержден Комплексный план по поддержке молодежи на 2021–2025 годы. План состоит из 10 направлений, в рамках которых планируется совершенствование действующих мер поддержки молодых казахстанцев, повышение их активности через внедрение современных механизмов, адаптация к общественной среде и другие нововведения. Также начата реализация Национального проекта «Ұлттық Рухани жаңғыру», где значительное внимание и место уделяется поддержке молодых людей. В частности, в проекте отдельное направление «Тәуелсіздік ұрпақтары» посвящено развитию новых возможностей для молодежи и вовлечению их в общественно-полезную деятельность. Кроме того, планируется реализация новых ключевых задач в законодательной сфере. В частности, был разработан проект Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной молодежной политики». В рамках этих инициатив планируется законодательное закрепление понятия «молодежи категории NEET», Индекса развития молодежи.

ГЛАВА 1.

ДЕМОГРАФИЯ

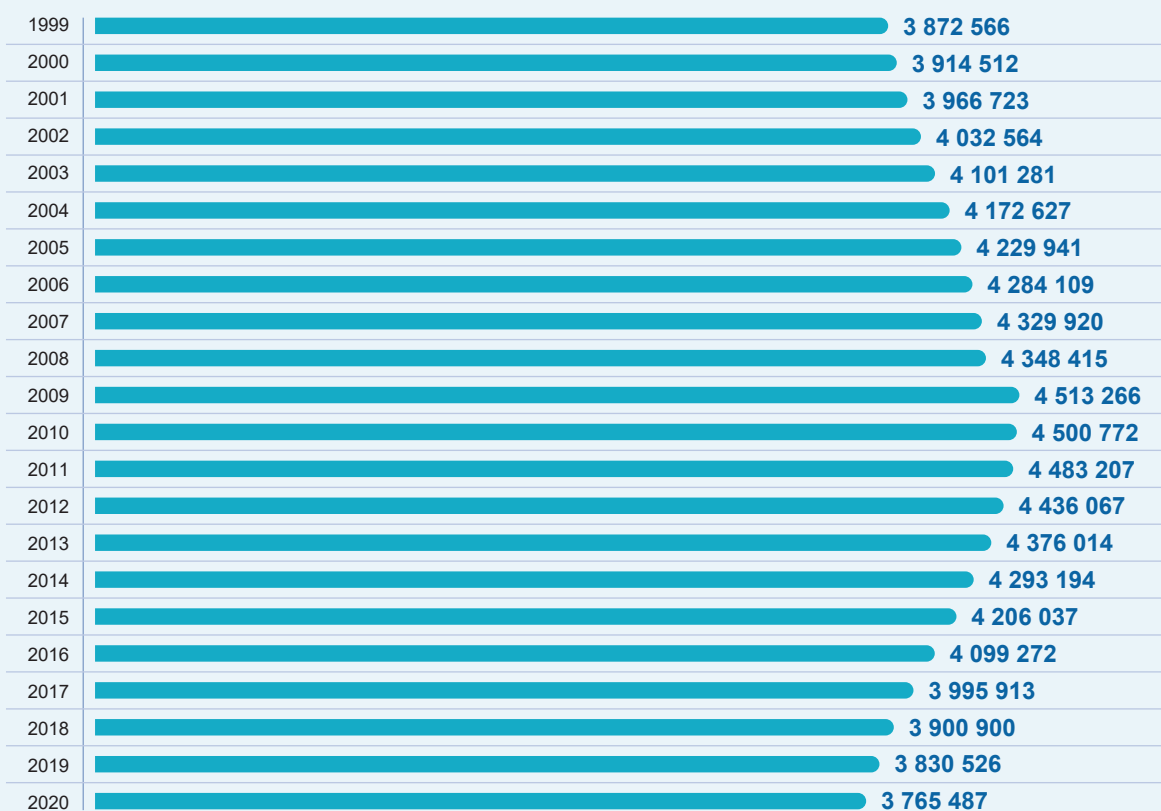
ГЛАВА 1.

ДЕМОГРАФИЯ

1.1 ПОЛОВОЗРАСТНАЯ СТРУКТУРА МОЛОДЕЖИ

Человеческий капитал является ключевым ресурсом в современном мире. Поэтому особое внимание необходимо уделять населению и в первую очередь молодому поколению, изучать различные аспекты их социальной жизни. За годы независимости численность молодежи не претерпела существенных изменений.

Рисунок 1.1. Динамика численности молодежи, 1999–2020 годы

Источник: БНС АСПиР РК

Сегодня согласно данным БНС АСПиР РК, численность молодежи в возрасте от 14 до 29 лет в первом полугодии 2021 года составила 3 739 802 человека, при этом численность молодежи по сравнению с аналогичным периодом 2020 года сократилась на 25 тысяч человек. В целом сокращение численности молодежи – это тенденция последних 10–12 лет, количество молодежи убывает после достижения пикового значения в 2009 году, когда численность превысила 4,5 миллиона. 2009 год был пиковым не только по абсолютным показателям, но также и по относительным значениям. Так, доля молодежи в общей структуре населения в тот год составила 28,2%. Для сравнения: в первом полугодии 2021 года она равнялась 19,8%.

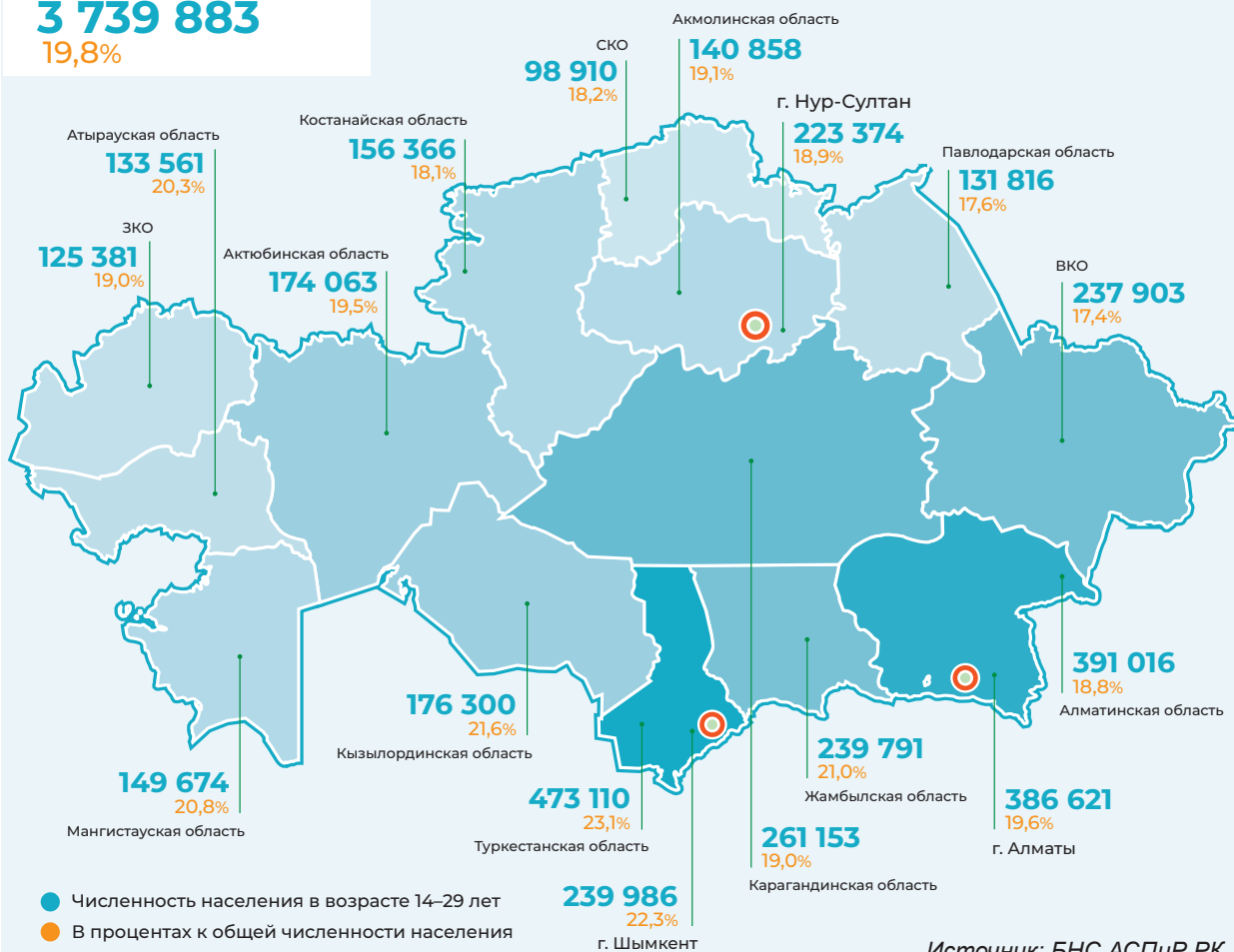
В чем причина этой затянувшейся тенденции? Ответ, прежде всего, лежит в демографических волнах. Так, в 2009 году молодежь была представлена прежде всего родившимися в 1980-е годы, именно на последнее десятилетие советского периода приходится так называемый «беби-бум» – пиковые показатели рождаемости. Далее год за годом поколение 1980-х покидало ряды молодежи, сменяясь, наоборот, малочисленным поколением рожденных во второй половине 1990-х и начале 2000-х, что приводило к снижению численности молодежи. Например, самый низкий показатель рождаемости был зафиксирован в Казахстане в 1999 году, когда на свет появилось порядка 217 тысяч детей. Это приблизительно в 1,7 раза ниже показателей 1980-х. Таким образом, на протяжении последнего десятилетия происходило замещение в рядах молодежи многочисленного поколения родившихся в 1980-е на малочисленное поколение рожденных между 1995–2002 годами. Как следствие, наблюдается неуклонное снижение численности молодежи.

Рисунок 1.2. Карта сосредоточенности молодежи

ЧИСЛЕННОСТЬ МОЛОДЕЖИ на 1 января 2021 года

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

3 739 883
19,8%

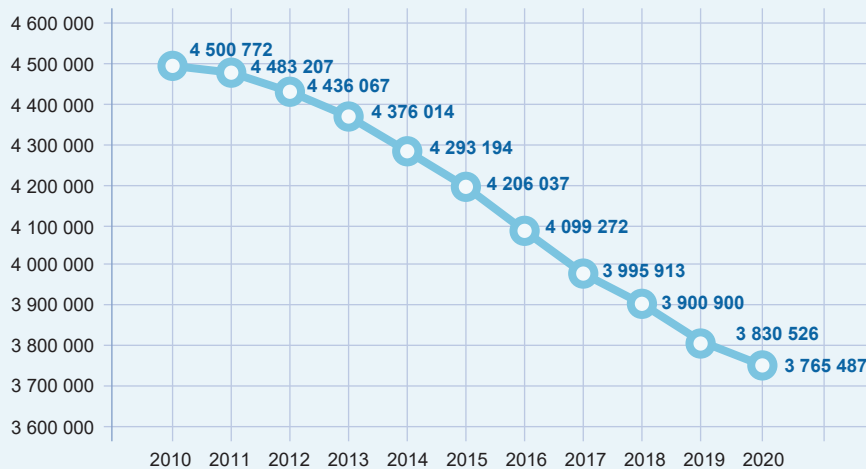
Источник: БНС АСПиР РК

Естественно, сокращение происходит не только в абсолютных, но также в относительных значениях. Доля молодежи в 2010 году составляла 27,8% от общего количества населения республики, однако 10 лет спустя в 2020 году это значение сократилось до 20,2%.

В течение последнего десятилетия в среднем сокращение доли молодежи в общей структуре населения составило 0,7% в год.

Как будет изменяться численность молодежи в среднесрочной перспективе? В ближайшие годы начнется очередное изменение демографической структуры, и снижение доли молодежи сменится противоположной тенденцией: ряды молодежи будут постепенно покидать малочисленные возрастные когорты рожденных

Рисунок 1.3. Динамика изменения численности молодежи, 2010–2020 годы

Источник: БНС АСПиР РК

между серединой 1990-х и началом 2000-х, которые будут заменяться более многочисленными группами – теми, кто родился в середине и второй половине 2000-х. Численность возрастной группы от нуля до четырнадцати лет неуклонно растет. Например, в период с 2015 по 2020 год прирост составил около 750 тысяч, или 16%. На начало 2020 года численность казахстанцев до 14 лет (иными словами, равно до того момента, когда они становятся представителями молодежи) составляла 5 372 836 человек, что на 44% больше, чем текущая численность молодежи. Естественно, по мере взросления представители этой группы будут входить в ряды молодежи, увеличивая тем самым ее численность. Положительная тенденция роста молодежи начнется с 2023 года и достигнет пика ближе к 2030 году. Важно отметить, что необходимо готовиться к данным изменениям уже сегодня, ожидая появления на рынке (высшего) образования, а затем, что более важно, на рынке труда значительного контингента новичков. Страна должна быть готова обеспечить им возможность доступа к образованию, к достойной работе и т. д. В рамках национальных докладов предыдущих лет эти особенности демографических изменений уже отмечались.

Говоря о распределении населения между регионами, нужно отметить ставшее уже традиционным разделение между севером и югом. Так, на Туркестанскую область и город Шымкент приходится 16,8% от общего количества молодежи в стране (если представить, что молодежь распределялась равномерно между территориально-административными единицами, то на каждую область должно приходиться около 6%). Если к бывшей Южно-Казахстанской области добавить еще Алматинскую, Жамбылскую и Кызылординскую области, то доля молодежи составит 40,1%, а дополнительный учет данных города Алматы позволит рассматриваемому показателю превысить отметку в 50%. Получается, в четырех областях и двух городах республиканского значения проживает чуть более половины всей казахстанской молодежи, в то время как при равномерном распределении доля составила бы 35–36%. При этом важно отметить, что дисбаланс между севером и югом увеличивается. Так, в 2011 году доля молодежи в шести (на тот момент в пяти, поскольку Туркестанская область и город Шымкент представляли единую административно-территориальную единицу) обозначенных административно-территориальных единицах составляла 47,8%. При этом нужно понимать, что увеличение доли произошло не за счет роста молодежи в южных регионах, где численность молодежи так же сокращалась, как и в целом по стране, а за счет более низких темпов снижения численности.

В абсолютных значениях наиболее многочисленной является Туркестанская область, в которой проживает более чем 465 тысяч молодых людей. Далее следуют город Алматы (393 тысячи) и Алматинская область (392 тысячи). Меньше всего молодежи проживает в Северо-Казахстанской (102 тысячи), Западно-Казахстанской (132 тысячи) и Атырауской (134 тысячи) областях.

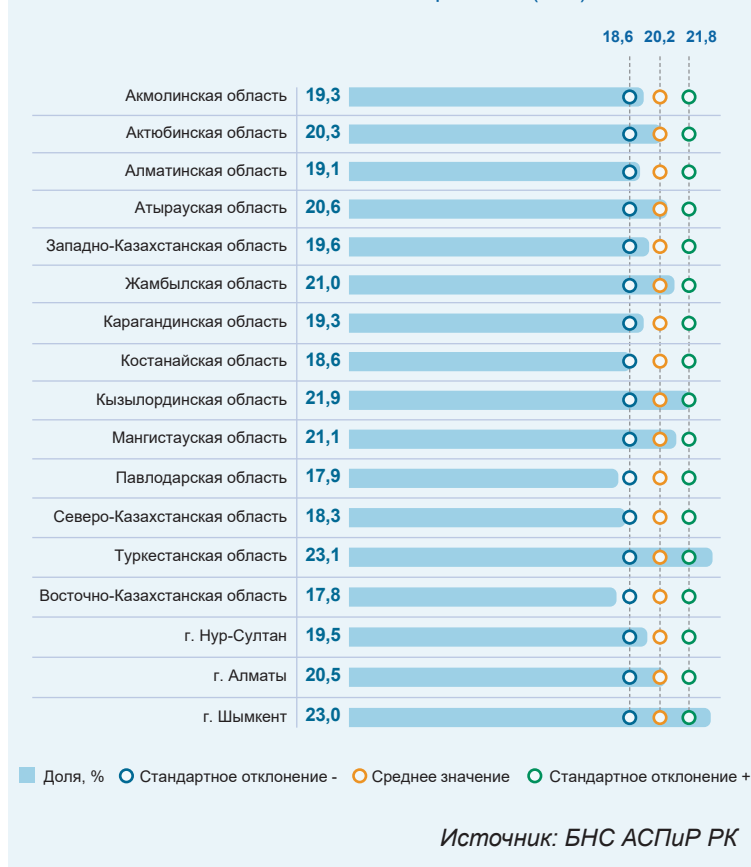
Рисунок 1.4. Распределение молодежи по регионам Казахстана, 2011–2020 годы

Акмолинская область	180 773	176 493	173 451	169 558	165 147	162 704	152 538	148 992	145 846	142 491
Актюбинская область	232 982	228 871	224 666	219 333	213 857	205 977	198 482	191 790	185 468	178 712
Алматинская область	510 260	503 137	496 710	486 710	450 754	432 459	418 074	408 211	401 098	392 855
Атырауская область	150 322	149 417	148 295	146 263	144 135	140 852	137 752	135 403	134 041	133 130
Западно-Казахстанская область	162 788	160 459	157 654	153 930	149 595	145 879	140 413	136 016	132 376	128 527
Жамбылская область	281 955	275 198	271 018	265 921	260 621	253 607	245 934	240 221	239 148	237 900
Карагандинская область	343 936	337 895	331 018	322 431	314 956	304 260	291 441	281 406	273 382	266 081
Костанайская область	226 715	220 535	215 122	208 279	201 435	194 535	185 077	177 101	169 920	161 897
Кызылординская область	194 502	193 377	193 377	191 797	189 625	185 674	180 394	177 644	176 740	175 728
Мангистауская область	151 151	153 360	154 944	153 916	152 656	150 567	147 728	145 657	146 162	147 462
Павлодарская область	186 255	181 093	175 801	170 439	164 433	157 722	150 350	144 072	139 213	134 726
Северо-Казахстанская область	134 468	129 498	125 098	120 677	116 204	112 364	107 497	104 056	102 011	100 548
Туркестанская область (ЮКО до 2017 г.)	736 041	732 975	733 294	729 251	723 853	715 303	480 051	473 046	457 047	465 699
Восточно-Казахстанская область	348 509	337 612	327 564	316 595	304 957	292 094	277 473	264 952	254 565	244 005
г. Нур-Султан	221 723	227 189	224 652	218 589	213 350	199 296	224 069	225 774	221 186	222 334
г. Алматы	420 825	429 014	423 436	419 664	440 459	445 979	437 769	423 809	407 381	393 845
г. Шымкент							220 871	222 750	244 942	239 443
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020

Источник: БНС АСПиР РК

Если рассматривать соотношение молодежи по регионам в относительных значениях, то различия между севером и югом становятся еще более отчетливыми. Для этих целей были рассчитаны доли молодежи по каждому административному региону. В 2020 году доля молодежи в республике составила 20,2% от общей численности жителей страны. Восемь регионов превысили этот показа-

Рисунок 1.5. Доля молодежи относительно общего количества населения региона (в %)

тель, и среди них нет ни одного северного – это три западных и пять южных регионов. Наоборот, области, где показатели ниже средних по стране, представлены в основном северными и восточными областями. Исключением здесь, как и ранее, является Алматинская область. Отметим, что показатели Алматинской области в абсолютных значениях высокие (третья позиция по численности), однако при рассмотрении относительных значений видно, что область относится к числу регионов с низкой долей молодежи. Видимо, работает эффект миграционного притяжения большого города – Алматы.

Наоборот, для относительно малочисленных регионов (Кызылординская и Мангистауская области) характерна большая доля молодежи в структуре населения. Однако наибольшее превышение средних значений имеет место в бывшей Южно-Казахстанской области. Так, в городе Шымкенте и Туркестанской области доля молодежи на одно стандартное отклонение¹ выше среднего значения. Наоборот, наименьшие показатели характерны для областей Северного и Восточного Казахстана.

В трех областях – Восточно-Казахстанская, Павлодарская и Северо-Казахстанская области – доля молодежи ниже среднего значения на одно стандартное отклонение.

На первое полугодие 2021 года доля городской молодежи от общего количества молодежи составляет 56,2%, и, как видно, городская молодежь преобладает над сельской. Этот баланс существует не первый год. Так, в 1990-е и особенно в первом десятилетии 2000-х этот показатель держался на уровне 55%. Динамика последнего десятилетия демонстрирует рост доли городской молодежи во второй половине 2010-х. Общая динамика за десятилетие составляет +1,2%. Пиковые показатели были достигнуты в 2017–2019 годах. Однако затем, как мы видим на рисунке 1.6, произошло снижение доли городской молодежи. В 2020 году доля сократилась на 0,6%. Согласно данным на первое полугодие 2021 года, произошло дополнительное сокращение на 0,2%. Это связано прежде всего с эпидемией COVID-19. Последовавшее за пандемией сокращение рабочих мест в сервисном секторе экономики, переход системы образования на онлайн-обучение, а также аналогичный переход части рабочих мест в различных секторах экономики в онлайн способствовали отъезду части молодежи из города в сельскую местность (по месту проживания

Рисунок 1.6. Доля городской молодежи в 2011–2020 годах (в %)

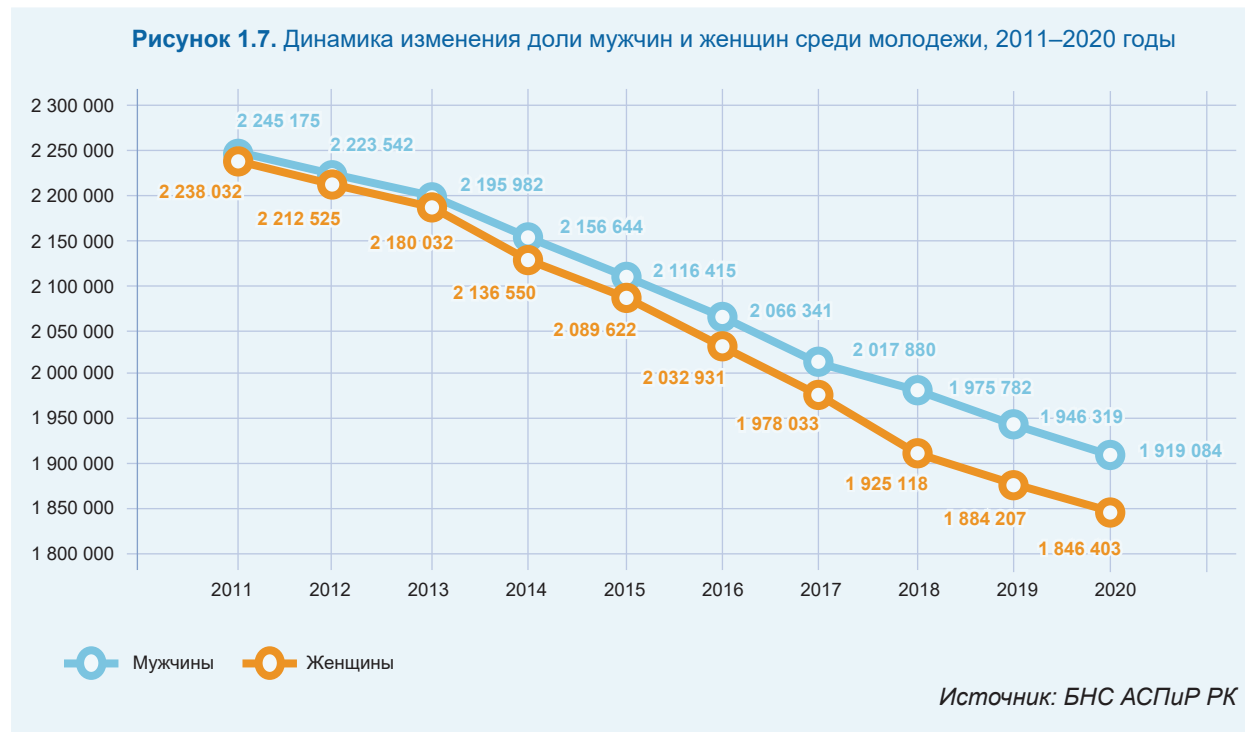

¹ Стандартное отклонение – показатель того, насколько динамично какой-либо индикатор (например, цена) меняется со временем. Иными словами, чем больше этот показатель, тем сильнее изменчивость (волатильность) ряда значений.

родителей). В связи с этим есть основания утверждать, что это временное уменьшение доли городской молодежи, оно не изменит общего тренда по увеличению численности городской молодежи, который вновь вернется с окончанием пандемии.

Распределение молодежи по полу также заслуживает внимания. Согласно данным БНС АСПиР РК, на первое полугодие 2021 года численность мужчин среди молодежи составила 1 910 084 человека, или 51,08%. Численность девушек составила 1 829 457 человек, или 48,9%. Как видно из распределения на рисунке 1.7, небольшое преобладание мужчин имело место на протяжении всего десятилетия. Причем наблюдается явная тенденция к увеличению численности мужчин. Так, в 2011 году разница между парнями и девушками составляла 0,2%, а в 2021 году – уже 1,9%. Однако тенденция к расхождению показателей численности женщин и мужчин начинает более явно проявляться во второй половине 2010-х. Если в первой половине прирост доли мужчин от года к году в среднем составлял 0,1%, то во второй половине он вырос почти до 0,3%.

Рисунок 1.7. Динамика изменения доли мужчин и женщин среди молодежи, 2011–2020 годы

Говоря о гендерном балансе в различных регионах страны, можно отметить интересную тенденцию, заключающуюся в том, что доля девушек среди молодежи преобладает только в трех административно-территориальных единицах и все они являются городами. Во всех областях, наоборот, среди молодежи преобладают мужчины. Наиболее явно это наблюдается в Туркестанской (52,9%), Северо-Казахстанской (52,4%), Алматинской (52%) и Кызылординской (52%) областях. Почему доля женщин преобладает именно в трех городах республиканского значения? Если посмотреть на распределение мальчиков среди детей в возрасте 0–14 лет в разрезе регионов, то видно их преобладание во всех областях, включая три города республиканского значения. Как известно, мальчиков рождается чуть больше, чем девочек. Следовательно, преобладание девушек среди молодежи в Нур-Султане, Алматы и Шымкенте связано с процессами внутренней мобильности. К примеру, возможно, родители чаще отправляют дочерей получать высшее образование, а значительная доля университетов локализуется именно в трех городах республиканского значения.

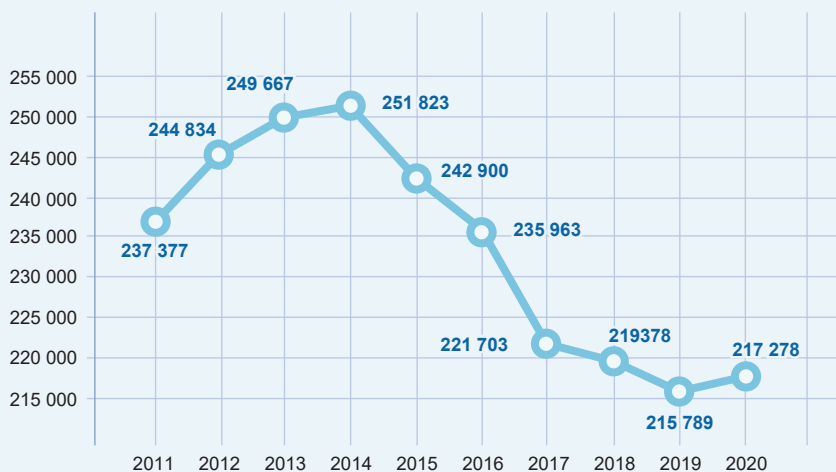
1.2 РОЖДАЕМОСТЬ И СМЕРТНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Согласно информации Министерства здравоохранения РК, 2020 год характеризуется резким подъемом рождаемости на 4,7%, подобный пик отмечался в последний раз в 1987 году. Между тем, по данным БНС АСПиР РК, в первом полугодии 2021 года уровень рождаемости среди молодежи составил 108 997 человек. Тенденция последнего десятилетия указывает на снижение показателей рождаемости среди молодежи. Как видно из распределения на рисунке 1.8, численность новорожденных росла до 2014 года, после чего начинается общий тренд на снижение показателей рождаемости. Минимальной отметки показатель достиг в 2019 году, когда уровень рождаемости среди молодых матерей составил 215 789 младенцев. Затем возникает небольшая тенденция к росту показателей рождаемости, которая, исходя из текущих данных, вероятно, продолжится в 2021 году.

Важно обратить внимание на возрастную структуру рождаемости среди молодежи. Так, в первом полугодии 2021 года 50% новорожденных пришлось на возрастную группу 25–28 лет. 47,3% были рождены женщинами в возрасте 19–24 лет, и еще 2,7% были рождены девушками в возрасте 14–18 лет. Также следует отметить тенденцию к увеличению доли представительниц наиболее возрастной когорты молодежи (25–28 лет) среди молодых матерей. Эта тенденция явно проявляется в последние годы, что хорошо видно из рисунка 1.9.

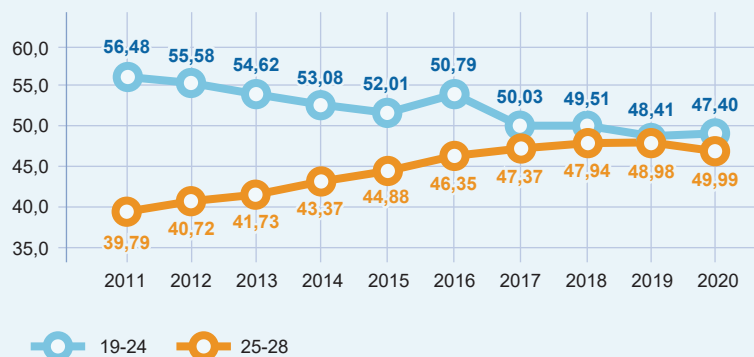
Длительное время число рождений было преобладающим среди женщин в возрасте 19–24 лет. Однако на протяжении всего десятилетия мы наблюдаем постепенное снижение доли рождаемости именно в этой возрастной группе. Молодые матери постепенно становятся все старше. В 2019 году впервые доля рождаемости среди женщин в возрастной группе 25–28 лет превысила долю рожде-

Рисунок 1.8. Динамика показателей рождаемости, 2011–2020 годы

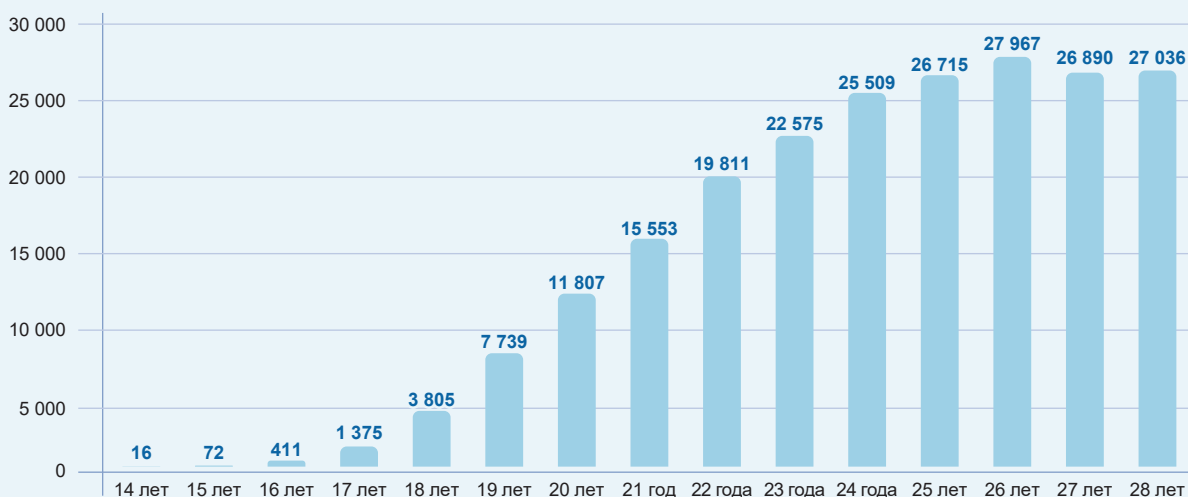
Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.9. Динамика долей новорожденных по возрастным группам молодежи, 2011–2020 годы (в %)

Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.10. Количество новорожденных в разрезе возраста матери, 2020 год

Источник: БНС АСПиР РК

ний в возрастной группе 19–24 года. В целом увеличение среднего возраста молодой мамы является общемировым трендом. Однако в Казахстане также нужно учитывать особенности демографической структуры, так как в структуре молодежи возрастной интервал в 19–24 года представлен наиболее малочисленными группами. Молодые люди, находящиеся сейчас в этом возрасте, были рождены между 1996–2002 годами, когда были зафиксированы наиболее низкие показатели рождаемости. Наряду с общемировой тенденцией падение доли рождений среди женщин в возрасте с 19 до 24 лет связано также с особенностями гендерно-возрастной структуры молодежи (в этом возрасте мало женщин). Можно предположить, что баланс рождений изменится, когда в возраст с 19 до 24 лет начнут вступать женщины, родившиеся в середине 2000-х и позже. Однако это, скорее всего, будут временные изменения, а общая тенденция сохранится – средний возраст матери будет продолжать расти.

Имеет смысл взглянуть более детально на рождаемость в разрезе возраста матери, чтобы понять, на какие именно годы в возрастной группе 25–28 лет приходится пик рождаемости. Например, данные 2020 года наглядно показывают максимальную точку на отметке в 26 лет.

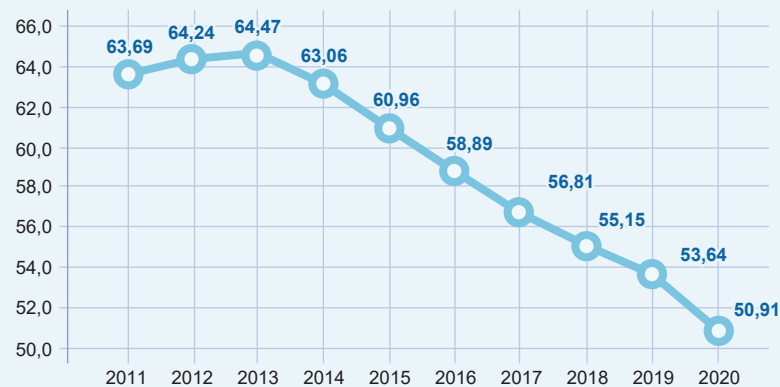
Важно посмотреть на структуру рождаемости шире и обратить внимание на то, какая доля новорожденных приходится именно на молодежь. В обществе распространено мнение, что именно молодежь является группой, которая вносит основной вклад в репродуктивное воспроизводство населения. Однако общая тенденция роста среднего возраста женщины в момент рождения ребенка, а также изменения в возрастной структуре молодежи позволяют критически взглянуть на данное положение. Рисунок 1.11 демонстрирует снижение показателей рождаемости среди молодежи в общей структуре рождаемости. Так, пиковый показатель был достигнут в 2013 году, когда 64,47% новорожденных появились на свет от женщин в возрасте 14–28 лет. В 2020 году лишь каждый второй ребенок был рожден женщиной в возрасте 14–28 лет. Причина столь значительного падения показателей лежит, прежде всего, в особенностях возрастной структуры. Уменьшение показателей рождаемости среди молодежи связано с достаточно высокими показателями рождаемости в возрастной группе 30+ лет, куда постепенно перешли рожденные в 1980-е годы (как было указано ранее, именно на этот период приходятся пиковые показатели рождаемости).

Если обратить внимание на разделение «город-село», то доля новорожденных, чьи матери проживали в городе, в первом полугодии 2021 года составляет 56,21%. Тенденция последнего десятилетия демонстрирует постоянный рост доли рождений среди городской молодежи (в среднем примерно на 0,3% в год). В 2020 году наблюдается падение этого показателя, но оно, скорее всего, связано с пандемией, следовательно, выступает временным изменением общей тенденции.

Распределение детей по очередности рождения представлено на рисунке 1.13. Большинство детей были рождены первыми (доля варьируется в районе 43–45%), вторыми (32–34,5%) или третьими (12–17,5%).

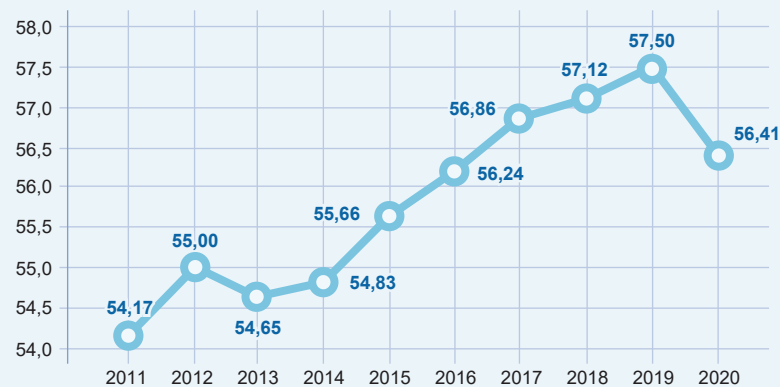
Согласно данным официальной статистики, зафиксирован 1 431 случай смерти среди молодежи в первом полугодии 2021 года. Результаты за по-

Рисунок 1.11. Доля новорожденных, приходящихся на молодых родителей, из общего числа новорожденных, 2011–2020 годы (в %)

Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.12. Доля младенцев, родившихся в городе, 2011–2020 годы (в %)

Источник: БНС АСПиР РК

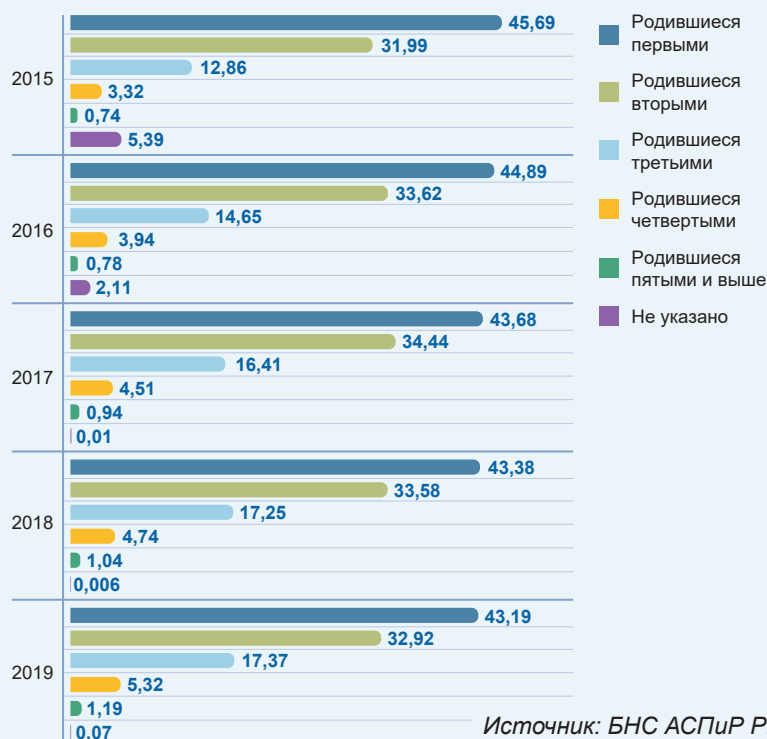
следнее десятилетие демонстрируют постоянное снижение показателей смертности. Как мы видим на рисунке 1.14, имеет место устойчивое сокращение количества смертей среди молодежи.

Снижение смертности является не только следствием сокращения численности молодежи. Это ясно видно при расчете коэффициентов смертности (рисунок 1.15). Так, за последнее десятилетие количество смертей на 10 000 молодых людей сократилось с 13 случаев до 7,5. Таким образом, произошло значительное улучшение ситуации в плане сокращения показателей молодежной смертности. Здесь чрезвычайно важно проводить дополнительные исследования с целью выяснения точных причин произошедшего, чтобы затем более эффективно применять полученные знания при осуществлении молодежной политики.

В случае разделения «город-село» стандартизированные показатели смертности выше в сельской местности. Если обратить внимание на абсолютные показатели, то количество смертей в городской среде незначительно, но больше. Например, в 2020 году этот показатель был равен 1 464 летальным случаям в городе против 1 350 на селе. За первое полугодие 2021 года количество смертей среди молодежи в городе и селе составило, соответственно, 774 и 657 случаев. Однако необходимо учитывать, что в городе проживает значительно больше молодежи по сравнению с сельской местностью. Поэтому при перерасчете в стандартизированные показатели ситуация меняется. Результаты представлены на рисунке 1.16.

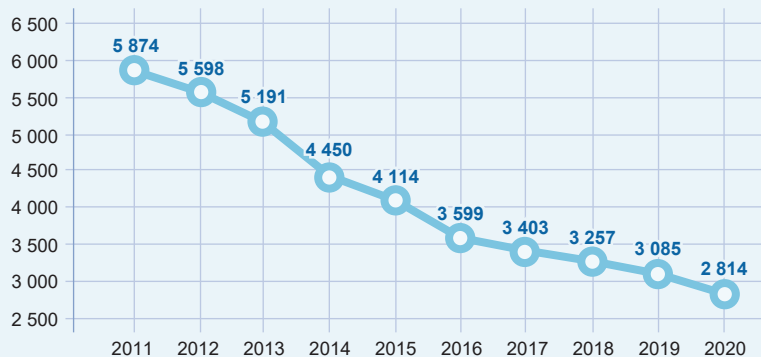
Если рассматривать смертность среди молодежи в контексте места проживания и пола одновременно, то наиболее уязвимой группой выступают мужчины, проживающие

Рисунок 1.13. Соотношение долей детей по очередности рождения, 2015–2019 годы

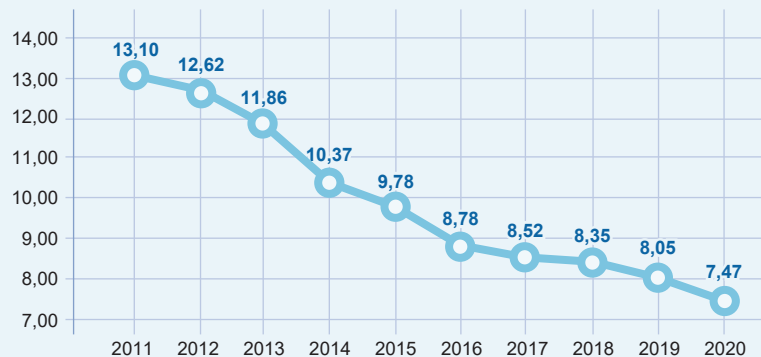
Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.14. Динамика показателей смертности среди молодежи, 2011–2020 годы

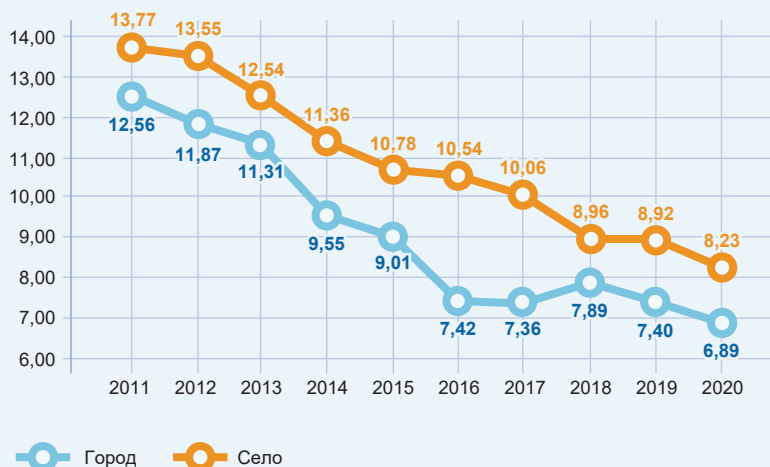
Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.15. Динамика коэффициента смертности, 2011–2020 годы

Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.16. Динамика коэффициентов смертности в разрезе «город-село», 2011–2020 годы

Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.17. Динамика коэффициентов брачности в разрезе пола, 2011–2020 годы

Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 1.18. Динамика количества разводов в разрезе пола, 2011–2020 годы

Источник: БНС АСПиР РК

100 вступивших в брак женщин приходилось 84 женившихся мужчины. К 2020 году дисбаланс вырос: на 100 женщин приходится лишь 80 мужчин.

В 2020 году показатели разводимости у мужчин составили 7 811 человек, у женщин – 13 186 человек. Динамика показателей разводимости у мужчин и женщин за последнее десятилетие демонстрирует явную тенденцию к снижению. Так, общий показатель количества разводов в год у женщин и мужчин сократился за последнее десятилетие приблизительно на три тысячи случаев.

в сельской местности. Наоборот, наименее проблемной группой являются молодые женщины, проживающие в городе.

1.3 БРАЧНОСТЬ И РАЗВОДИМОСТЬ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

По данным БНС АСПиР РК, за первое полугодие 2021 года 83 705 молодых людей вступили в брак, среди них 37 669 мужчин и 46 036 женщин. В 2020 году, согласно официальной статистике, среди молодежи в брак вступили 80 172 мужчины и 96 252 женщины. Как мы видим, показатели демонстрируют систематическое различие между количеством мужчин и женщин, вступивших в брак – число женщин постоянно преобладает. Причина этого различия достаточно простая: мужчины по сравнению с женщинами в целом позже вступают в брак.

Поскольку 2021 год не завершен, нет возможности рассчитать коэффициент брачности, поэтому обратимся к данным 2020 года. Коэффициент брачности составил 41,78 случая на 1 000 мужчин и 52,13 случая на 1 000 женщин. При этом коэффициент брачности среди молодежи падает в течение последнего десятилетия. Так, показатель для женщин упал с 57,87% в 2011 году до 52,13%. У мужчин снижение произошло с 48,86 до 41,78%. Говоря о балансе между полами, можно отметить, что сокращение показателя среди мужчин чуть сильнее. Несмотря на внешнюю симметрию показателей, которую мы наблюдаем на рисунке 1.17, показатели мужчин сокращаются чуть быстрее. Так, в 2011 году на каждые

Соотношение браков и разводов, согласно статистическим данным, было следующим: среди мужчин на 1 развод приходилось 10 браков, у женщин соотношение составило 1 к 6. Таким образом разводы преобладают среди женщин, на что также указывает коэффициент разводимости. У мужчин количество разводов на 1 000 человек равно 5,23, в то время как у женщин этот показатель составляет 8,98.

1.4 ВНЕШНЯЯ И ВНУТРЕННЯЯ МИГРАЦИЯ МОЛОДЕЖИ

Миграционные процессы – важная составляющая социально-демографической ситуации. За первое полугодие 2021 года миграционное сальдо составило 1 444. Распределение миграции в разрезе возраста представлено на рисунке 1.19. Из распределения видно, что миграционный пик приходится на 14–15 лет. Также рост миграции происходит на отметке в 20–21 год и 27–28 лет. В 2020 году миграционное сальдо было отрицательным и составило 1 392 человека.

Отрицательное миграционное сальдо является устойчивым трендом начиная с 2014 года. На данный момент пиковый показатель миграции пришелся на 2019 год (показатели миграционного сальдо за 2011–2020 годы представлены на рисунке 1.20). В 2020 году наблюдается значительное снижение показателей отрицательного миграционного сальдо, но это вызвано, прежде всего, пандемией и значительным общим сокращением миграционных потоков.

Миграция в разрезе регионов характеризуется большими диспропорциями. К сожалению, отсутствуют полные данные за 2020 год, поэтому обратимся к данным за 2011–2019 годы. Так-

же необходимо понимать, что 2020 год вследствие пандемии COVID-19 является особенным, поэтому, вероятно, правильнее выбрать для анализа данные за «более стандартный» временной период.

«Чтобы обеспечить возврат молодежи в страну после обучения, необходимо предлагать конкретные варианты трудоустройства на престижную работу, меры стимулирования молодых специалистов – обеспечение жильем, наличие социальной и досуговой инфраструктуры и др. Для этого заключить меморандумы на подготовку специалистов, проводить в зарубежных вузах приграничья выездные ярмарки вакансий силами акиматов городов и районов совместно с руководителями предприятий, организаций, встречи с молодыми, успешными специалистами».

Эксперт, представитель внутренней политики акимата области

Рисунок 1.21. Динамика миграционных потоков в разрезе областей, 2015–2019 годы

Республика Казахстан	-1437	-3278	-2561	-4664	-5301
Акмолинская область	816	-7012	-1362	-1808	-2094
Актюбинская область	-1252	-1262	-283	-523	-796
Алматинская область	-6136	-4384	-2491	-5196	-7968
Атырауская область	-429	-190	376	581	17
Западно-Казахстанская область	395	-1231	-865	-968	-1161
Жамбылская область	-4906	-7070	-6101	-3964	-4803
Карагандинская область	-1071	-4043	-2967	-2651	-2703
Костанайская область	-75	-2505	-1624	-1353	-1843
Кызылординская область	-2729	-4037	-2148	-1884	-1961
Мангистауская область	1196	-109	606	750	1747
Павлодарская область	-706	-2117	-1750	-1209	-1373
Северо-Казахстанская область	-1398	-3055	-1953	-1303	-1647
Туркестанская область (ЮКО до 2017 года)	-9350	-15720	-14752	-28119	-2713
Восточно-Казахстанская область	-2983	-5508	-4613	-3801	-4339
г. Нур-Султан	-10	38194	15853	7986	12244
г. Алматы	27 201	16771	14765	13180	15807
г. Шымкент			6748	25618	-1715
	2015	2016	2017	2018	2019

Источник: БНС АСПиР РК

Миграционные потоки за 2011–2019 годы позволяют выделить несколько типов административно-территориальных единиц. Первый тип – это центры притяжения, к ним относятся города республиканского значения. Они характеризуются большим положительным миграционным сальдо. Второй тип – это регионы с умеренным миграционным сальдо, имеющие небольшой отрицательный или положительный баланс (от -5000 до +5000). К ним относятся области Западного Казахстана. Причем в двух прикаспийских областях имеет место небольшой положительный баланс, а в Актюбинской и Западно-Казахстанской областях, наоборот, – небольшой отрицательный. Наконец, третья группа представлена регионами-донорами. К донорам относятся все остальные регионы республики.

В то же время важно отметить достаточно высокий уровень установок на миграцию среди казахстанской молодежи. Результаты социологического исследования «Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах», проведенного НИЦ «Молодежь», демонстрируют, что 32,5% молодых людей желают сменить свое место проживания в пределах республики. При этом желающих выехать за пределы страны в ближайшее время, а также готовых пойти на этот шаг в будущем оказалось меньше – 20,9% опрошенных.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* в целях решения проблем выработки предложений по совершенствованию законодательства необходимо развитие сильных аналитических/исследовательских групп, чтобы применять инновационные методы исследования (форсайт, методы оценки воздействия и т. д.). К примеру, тренд в сторону «взросления» матери на самом деле потенциально может вести к серьезным социально-экономическим изменениям. Помимо вопросов, связанных со здоровьем (которые вполне решаемы с учетом современной медицины), это вызовет важнейшие социальные изменения. В отличие от женщин, родивших в возрасте немного старше 20 лет, молодые казахстанки, родившие в возрасте около тридцати или старше 30 лет, не захотят отказываться от карьеры, попытаются сохранить баланс между работой и домом. Это означает совершенно другую нагрузку на социальную инфраструктуру (детские сады, дошкольные учреждения и т. д.). Часть этих женщин будет достигать пенсионного возраста к тому моменту, когда их дети еще не работают или находятся на самых ранних стадиях трудовой карьеры, что также может быть причиной определенных социально-экономических проблем. В целом пожилые родители при молодых или даже несовершеннолетних детях – это абсолютно новая реальность, при этом серьезно влияющая на общественное устройство. Данная проблема не связана напрямую с молодежью в наши дни, при этом все последствия по увеличению среднего возраста матери нужно понимать уже сегодня, чтобы принять соответствующие меры заранее.

2. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* при разработке документов системы государственного планирования необходимо учитывать тот факт, что вторая половина текущего десятилетия будет сопровождаться феноменом демографического давления: на рынок труда придет больше людей, которых необходимо будет обеспечить рабочими местами. В этом направлении следует использовать результаты форсайт-исследований, которые проводятся научными организациями, в том числе институтом «Рухани жаңғыру», а также возможности Атласа новых профессий для мониторинга современного рынка труда.

3. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* при подготовке программ и проектов необходимы разработка и внедрение ясных механизмов оценки воздействия в краткосрочном, среднесрочном и долгосрочном периоде. При этом замеры оценки воздействия должны осуществляться сторонними организациями. В частности, нужно учесть, что дисбаланс по соотношению долей молодежи между севером и югом не только не сокращается, а продолжает увеличиваться. Это происходит, несмотря на действующие государственные программы, направленные на сбалансирование численности молодежи. Необходимо провести агрегацию действующих проектов в сфере молодежной политики и разработать точечные индикаторы оценки эффективности их реализации.

4. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* рекомендуется разработать программы поддержки для различных категорий молодежи, призванные максимально удовлетворить базовые потребности, что позволит молодым людям переориентироваться на вопросы личностного роста, самовыражения, стимулирования повышения уровня компетентности в выбранной сфере деятельности. В частности, следует рассмотреть возможность адресной поддержки молодым семьям в первые несколько лет совместной жизни (до трех лет), что поможет снять финансовую напряженность первого времени и выстроить продуманную стратегию дальнейшего развития молодой семьи. В этих целях рекомендуется рассмотреть законодательную возможность формирования гибкого рабочего графика для одного из родителей в возрасте до 35 лет, имеющего ребенка до 3 лет включительно (сокращение рабочего дня на 2 часа или дистанционный формат работы).

5. *Министерству здравоохранения* важно провести серьезное исследование с выявлением каузальных механизмов в устойчивой тенденции снижения показателей молодежной смертности. При этом смертность сокращается не только в абсолютных, но также относительных показателях, причем наблюдаемое сокращение оценивается как постоянное. Это позволит перевести данный положительный тренд из поля неуправляемых процессов в управляемые и, как следствие, выработать оптимальную политику, позволяющую в дальнейшем держать показатели смертности среди молодежи на низком уровне или даже добиться дальнейшего их снижения.

б. Министерству образования и науки для предотвращения «утечки мозгов» необходимо совершенствовать системы профессионально-технического, среднего специального и высшего образования, поднимать привлекательность отечественных учебных заведений в глазах молодежи. Высшие учебные заведения республики перешли на международные стандарты образования и в большинстве своем обеспечили международное признание квалификаций высшего образования, полученных в учебных заведениях Республики Казахстан. Вместе с тем формальное признание казахстанских документов об образовании не означает фактическое улучшение качества обучения. Остро стоит вопрос актуализации содержания образовательных программ по многим специальностям с учетом трендов на мировом рынке труда, требуется повышение научного и образовательного потенциала и мотивированности профессорско-преподавательского состава вузов и колледжей. Субъектам образовательной деятельности необходимо активно налаживать международное сотрудничество, развивать академическую мобильность среди обучающихся и ППС, внедрять программы двудипломного образования с вузами-партнерами из ближнего и дальнего зарубежья.

ГЛАВА 2.

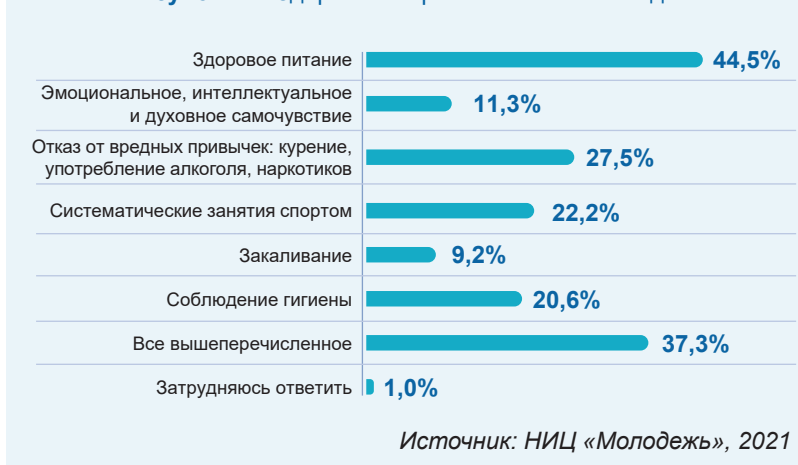
ЗДОРОВЬЕ

ГЛАВА 2.

ЗДОРОВЬЕ

Здоровье молодежи является ключевым компонентом здоровья будущих поколений и в первоочередной степени зависит от собственных усилий, выбора и поведения молодых людей. Формирование культуры здорового образа жизни среди молодежи является одной из Целей устойчивого развития ООН, и ее реализация напрямую зависит от активности самой молодежи. По результатам социологического исследования НИЦ «Молодежь»², вопросы профилактики здоровья являются важными для молодежи, так, 44,8% респондентов проходят профилактический осмотр 1 раз в год, два и более раз в год осмотр проходят 26,1% и только 10% никогда не были на профилактическом осмотре. Касательно оценки собственного уровня здоровья необходимо отметить, что 72,3% респондентов считают себя полностью здоровыми, 13,1% отмечают проблемы с лишним весом или ослабленное зрение, 11,7% имеют хроническое заболевание без осложнений и только 1,8% страдают от хронических заболеваний с обострениями. По мнению молодежи, ключевым аспектом в ведении здорового образа жизни является приверженность здоровому питанию (44,5%). Далее следуют отказ от вредных привычек, таких как курение, употребление алкоголя, наркотиков (27,5%), систематические занятия спортом (22,2%) и соблюдение гигиены (20,6%) и др.

Рисунок 2.1. Здоровый образ по мнению молодежи

2.1 СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

В современном мире присутствует множество факторов, отрицательно влияющих на здоровье молодежи, — это несбалансированность питания, болезни, передаваемые половым путем, беременность до достижения биологической и социальной зрелости, злоупотребление табаком, алкоголем и другими наркотическими средствами. Также такие социальные факторы, как отсутствие работы, перспектив к самореализации, сложности в личных отношениях и социальных связях могут повлиять на психическое здоровье молодежи. В данном контексте важно отслеживать динамику социально значимых заболеваний в молодежной среде.

Туберкулез

Несмотря на тот факт, что Казахстан входит в 30 стран мира с высоким уровнем заболеваемости туберкулезом со множественной лекарственной устойчивостью (МЛУ)³, за последние несколько десятилетий в стране уровень заболеваемости заметно снижается. Пик заболеваемости пришелся на 2002 год (162,5 случая на 100 тыс. населения) и к 2020 году снизился до 49,2 заболевших на 100 тыс. населения⁴.

С 1991 года заражение туберкулезом чаще отмечалось среди молодых людей возрастом от 19 до 24 лет, отмечается рост заболеваемости в данной возрастной категории с 2000 года (4 405 чел.) до 2008 года (4 889 чел.). После 2008 года и вплоть до 2016 года отмечается резкое снижение показателей с 4 889 чел. до 1 350 чел., и к 2020 году статистика по данному вопросу насчитывает 525 чел. В двух других возрастных категориях 14–18 лет и 24–28 лет отмечается относительно слабая динамика, по сравнению с 1991 годом произошло двухкратное снижение показателя к 2020 году в двух группах.

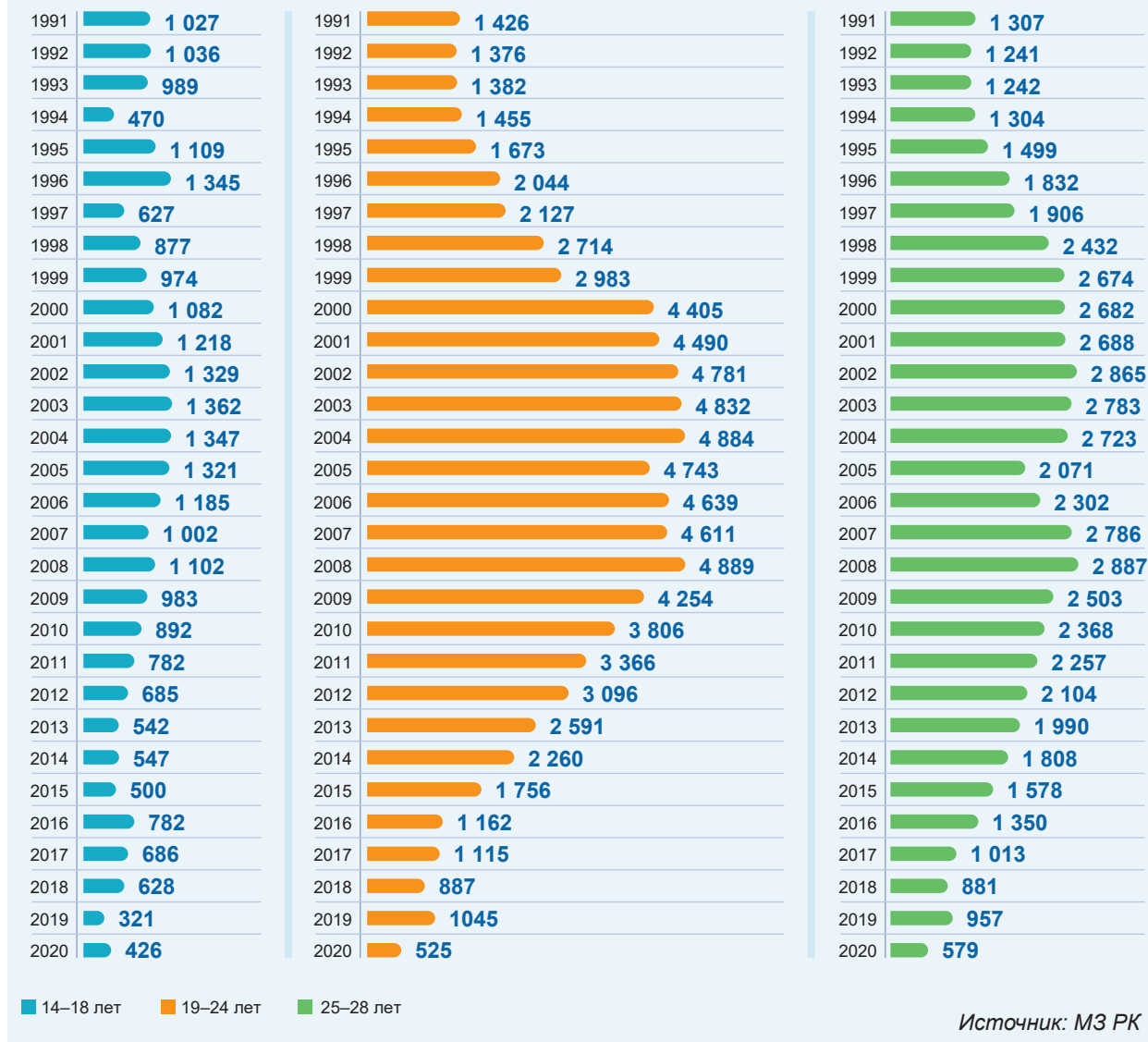
Для предотвращения роста заболеваний туберкулезом в 1998 году Указом Президента РК была внедрена программа лечения больных туберкулезом по методике, рекомендованной ВОЗ. При поддержке агентства USAID с 2008 по 2013 годы в Казахстане сформирована национальная система регистрации,

² Социологическое исследование «Молодежь Казахстана», 2021, выборочная совокупность 2 000 чел.

³ Global tuberculosis report 2020 // <https://www.who.int/publications/i/item/9789240013131>.

⁴ Сайт агентства USAID // <https://www.usaid.gov/ru/kazakhstan/success-stories/mar-2021-decades-partnership-makes-progress-fight-against-tb>.

Рисунок 2.2. Количество молодых людей, больных туберкулезом

что позволило осуществлять централизованный мониторинг, быстрое лечение и отслеживание результатов лечения. Также USAID в 2012 году представило аппараты GeneXpert, которые позволяют выявить лекарственную устойчивость в течение нескольких часов. В 2016 году агентство представило новый препарат для лечения лекарственно-устойчивого туберкулеза в Казахстане.

Все изменения в рамках реформирования противотуберкулезной службы с расширением амбулаторной и стационарозамещающей помощи туберкулезным больным отразились в утвержденном Правительством РК в 2014 году Комплексном плане по борьбе с туберкулезом в Республике Казахстан на 2014–2020 годы.

В целом необходимо отметить, что в стране проводится серьезная системная работа по снижению случаев заболевания туберкулезом. Как следствие, после 2000-х годов, когда наблюдался мощный всплеск заболевания в молодежной среде, к 2020 удалось добиться снижения показателей в 2 раза.

Вирусный гепатит

Вирусный гепатит остается одной из ключевых социально значимых болезней. В 2018 году в Казахстане было зарегистрировано более 67 тыс. больных гепатитом, из них у 5,7 тыс. человек диагноз был поставлен впервые. По данным пресс-службы Фонда социального медицинского страхования, самое большое количество пациентов живут в Алматы (8 943), Нур-Султане (8 088), Туркестанской области (6 592) и Шымкенте (6 369). Что касается молодежи, то, по данным Министерства здравоохранения, в возрастных группах от 19 до 24 и от 25 до 28 лет случаев заболеваемости не зафиксировано; в возрастной группе от 14 до 18 лет количество заболевших незначительно и имеет тенденцию к снижению (в 4,5 раза в 2020 году по сравнению с 2012 годом).

В целях профилактики вирусного гепатита в 1998 году была утверждена программа вакцинации от вирусного гепатита В. По официальным данным Министерства здравоохранения, это позволило снизить заболеваемость в 59,8 раза. С 2011 года Казахстан стал одним из первых среди стран СНГ, где противовирусная терапия обеспечивается в рамках гарантированного объема бесплатной медицинской помощи (ГОМП).

На мировом уровне для предотвращения дальнейшего распространения заболеваемости в 2016 году был разработан первый глобальный стратегический документ ВОЗ

по данному заболеванию под названием «Глобальная стратегия сектора здравоохранения по вирусному гепатиту на 2016–2021 годы», где вирусный гепатит рассматривается как угроза человечеству. По расчетам ВОЗ, в мировом масштабе примерно 240 млн чел. хронически инфицированы вирусом гепатита В, а 130–150 млн чел. – вирусом гепатита С. В документе содержится рекомендация поддержать призыв к вложению ресурсов в элиминацию вирусных гепатитов. Таким образом ведется комплексная работа по принятию превентивных мер для снижения уровня заболеваемости гепатитом по всему миру.

Онкологические заболевания

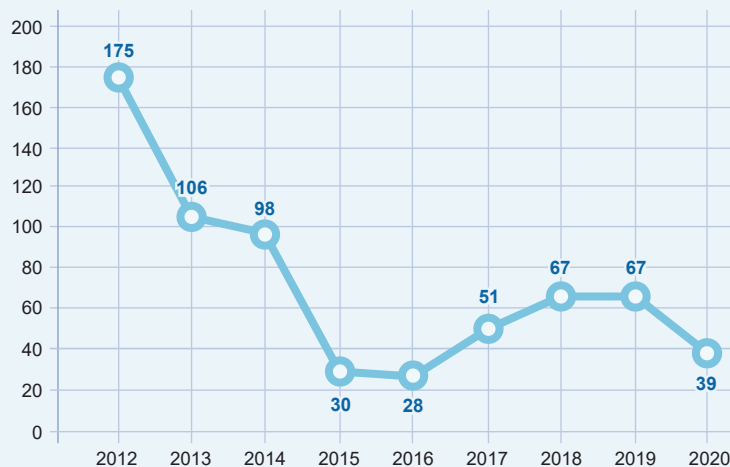
Ежегодно от злокачественных новообразований умирает около 9 млн человек, из них 400 тыс. детей и подростков в возрасте от рождения до 19 лет. Онкологические заболевания являются одной из ведущих причин смертности среди детей и подростков, особенно в странах с высоким уровнем дохода⁵. По оценкам Международного агентства по изучению рака, к 2040 году число ежегодных новых случаев онкологических заболеваний возрастет на 47% и достигнет 28,4 млн случаев. Подавляющая часть этой статистики приходится на страны с низким и средним индексом развития человеческого капитала⁶. К сожалению, Казахстан входит в число 50 государств, где зарегистрировано наибольшее количество онкобольных.

По данным Министерства здравоохранения, в структуре онкологической заболеваемости на первом месте находится рак молочной железы (13,2%), на втором месте – рак легкого (10,4%), на третьем – колоректальный рак (9,6%). Среди заболевших 56% – лица трудоспособного возраста. Показатель смертности от злокачественных новообразований в 2020 году ниже 2019 года на 0,7% и составил 75,5 на 100 тыс. случаев (т. е. 14 150 случаев). Среди молодежи с 2013 года отмечается незначительная динамика роста заболеваемости в возрастной группе 19–24 лет (2013 года – 1 287 случаев, 2020 год – 1 299 случаев) и 25–28 лет (2013 год – 1 455 случаев, 2020 года – 1 485 случаев), в возрастной группе 14–18 лет отмечается рост по сравнению с 2020 годом в 2 раза (2013 год – 512 случаев, в 2020 году – 904 случая).

⁵ Официальный сайт ВОЗ // <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>.

⁶ Сайт ООН // <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392562>.

Рисунок 2.3. Количество молодых людей больных вирусным гепатитом в возрасте 14–18 лет

Источник: МЗ РК

Рисунок 2.4. Количество больных онкологическими заболеваниями среди молодежи

Источник: МЗ РК

Важным шагом в профилактике онкологических заболеваний стало введение обязательного скрининга по возрастным категориям. Так, ранняя диагностика онкологических заболеваний нулевой и первой стадий в 2020 году составила 25,5% в общей структуре новых случаев. Пятилетняя выживаемость⁷ составила 54% (в 2019 году – 52,5%). В стране приняты меры по совершенствованию оказания онкологической помощи в рамках Государственной программы развития здравоохранения РК на 2020–2025 годы и Комплексного плана по борьбе с онкологическими заболеваниями в РК на 2018–2022 годы.

По причине резкого роста случаев злокачественных новообразований в стране были предприняты ряд шагов. Для совершенствования оказания диагностической помощи и лечения онкологических больных были созданы АО «Казахский научно-исследовательский институт онкологии и радиологии», АО «Национальный научный онкологический центр», в регионах работает 15 онкологических диспансеров/центров и 452 онкологических кабинета. Между тем в настоящее время в стране отмечается острый дефицит в оказании услуг лучевой терапии в рамках ГОБМП в части высокотехнологичных методик. Решением данной проблемы стало создание Центров радиационной онкологии, в том числе Центров томотерапии в гг. Нур-Султане и Алматы.

Сердечно-сосудистые заболевания

Болезни сердца остаются лидирующей причиной смертности во всем мире уже 20 лет: с 2000 года число случаев смерти от сердечно-сосудистых заболеваний возросло более чем на 2 млн и в 2019 году достигло почти 9 млн случаев. На долю болезней сердца сегодня приходится 16% всех случаев смерти в мире⁸.

В Казахстане, по статистическим данным, первой причиной смертности являются болезни системы кровообращения (36,6 тыс. чел.). Они составляют 22% от общей смертности. По сравнению с 2019 годом количество смертей от инфарктов, инсультов, ишемической болезни сердца, стенокардии увеличилось на 20% (6,3 тыс. случаев)⁹.

Отечественные специалисты отмечают тревожную тенденцию среди молодежи – рост заболеваемости сердечно-сосудистыми заболеваниями: буквально за три года количество заболевших в возрасте 14–18 лет выросло в 6 раз: в 2013 году – 895 случаев, в 2019 году – 6 392. И лишь в 2020 году данный тренд прервался и наблюдалось резкое снижение данного показателя более чем на 1 100 единиц. Возможно, это произошло благодаря введению удаленного формата обучения и работы и иным карантинным мероприятиям, что привело к снижению стресса, недосыпания, сокращению доли нездорового питания (в связи с карантинными ограничениями на работу кафе и предприятий по производству фаст-фуда) и устранению либо уменьшению влияния прочих негативных факторов, с которыми сталкивается молодежь в возрасте 14–18 лет. В то же время в двух других возрастных группах молодежи за десятилетний период отмечается постепенное увеличение показателя: в возрастной группе 19–24 года – в 7,4 раза и в группе 25–28 года – в 5 раз, при этом год пандемии не привел к изменению этой тенденции, как это произошло с самой младшей из рассматриваемых групп.

⁷ Пятилетняя выживаемость — это условный срок 5 лет, при котором происходит большая часть рецидивов онкологических заболеваний. Вся пролеченная онкопатология имеет риск возникновения рецидива, поэтому пациенты после лечения находятся под наблюдением специалистов. В основном рецидивы развиваются в течение первых двух лет.

⁸ Официальный сайт ВОЗ // <https://www.who.int/ru/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability-worldwide-2000-2019>.

⁹ Число умерших в Казахстане за 2020 год выросло на 22% // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-02/chislo-umershikh-v-kazakhstan-e-za-2020-god-vyroslo-na-22>.

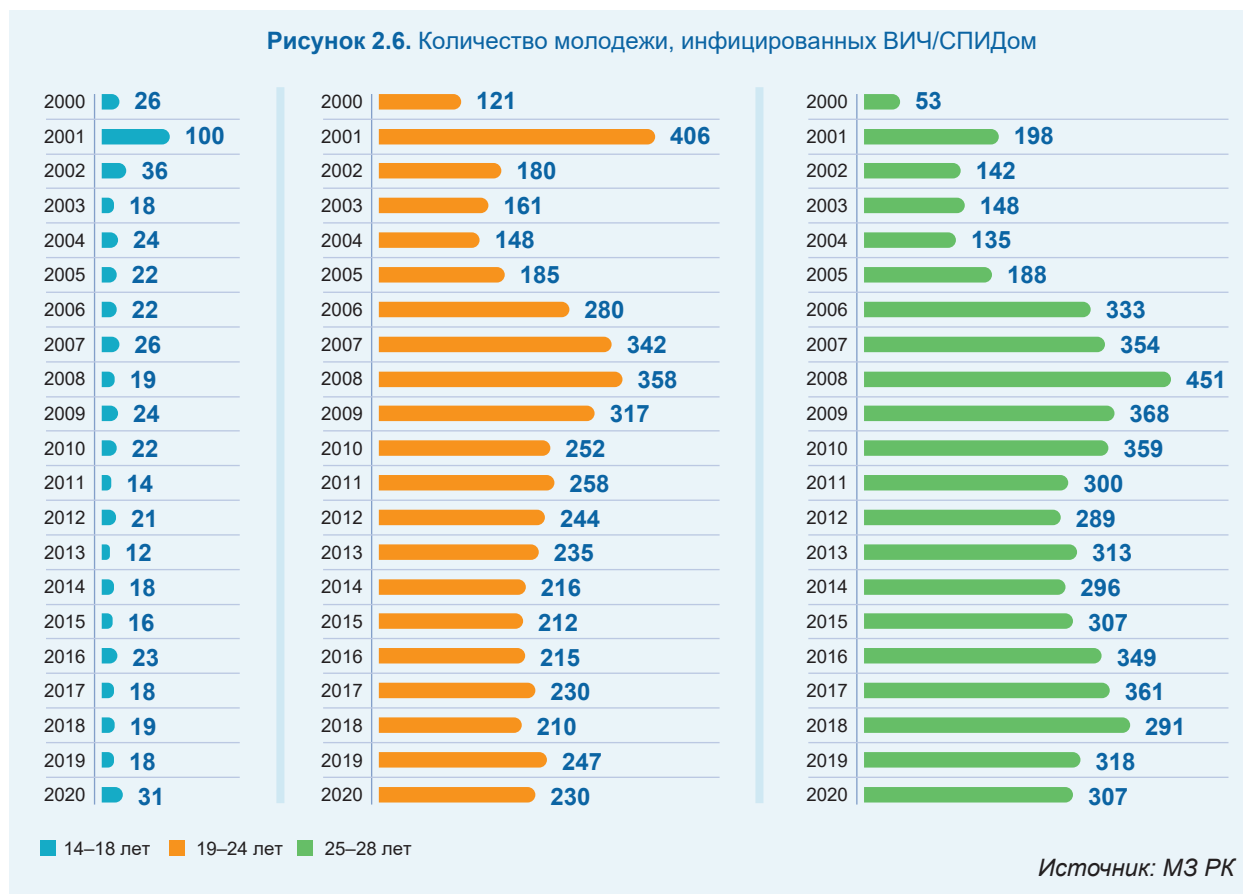
Зарубежные и отечественные ученые основными причинами «омоложения» заболеваемости называют нездоровый образ жизни, ухудшение психического здоровья и отсутствие ответственности за собственное здоровье.

По мнению специалистов ВОЗ, снижение смертности от сердечно-сосудистых заболеваний на 1/3 может быть обеспечено за счет своевременной лекарственной терапии и клинических вмешательств, а 2/3 зависит от правильного питания, осуществления контроля за предшествующими заболеваниями, такими как гипертоническая болезнь, физические упражнения и прекращение курения. В настоящее время государственной программой развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020–2025 годы выведен основной индикатор – снижение уровня риска преждевременной смертности от 30 до 70 лет от сердечно-сосудистых, онкологических, хронических респираторных заболеваний и диабета до 15,43%.

Заболеваемость ВИЧ, СПИД

Цели в области устойчивого развития, разработанные ООН для улучшения жизни всего человечества, включают обеспечение здорового образа жизни и содействие благополучию для всех в любом возрасте. Приоритетной задачей в данной сфере является прекращение эпидемии СПИДа к 2030 году.

Рисунок 2.6. Количество молодежи, инфицированных ВИЧ/СПИДом

Казахстан в своей политике в организации работы с ВИЧ-инфекцией придерживается рекомендаций мирового сообщества. Так, в 2016 году на Генеральной Ассамблее ООН по вопросам искоренения СПИДа была принята политическая декларация, которая устанавливала для стран-участниц цели 90–90–90. Данные показатели предусматривают, что 90% людей, живущих с ВИЧ, будут знать свой статус, 90% всех пациентов с диагнозом ВИЧ-инфекции будут получать антиретровирусную терапию, у 90% всех пациентов, получающих антиретровирусную терапию, будет достигнута подавленная вирусная нагрузка, т. е. количество вируса в крови будет «неопределяемым», что позволит людям, живущим с ВИЧ, не передавать вирус другим людям и улучшить продолжительность и качество своей жизни.

Согласно официальным данным, к концу 2020 года в Казахстане количество людей, живущих с ВИЧ-инфекцией, составило 26 709 человек (с нарастанием), из них на возраст 15–49 лет приходится 90% инфицированных (24 135 человек). По регионам страны лидирующее место занимает Павлодарская область (0,59 на 100 чел.), затем Карагандинская (0,51) и Северо-Казахстанская области (0,49).¹⁰

¹⁰ Сайт Республиканского центра по профилактике и борьбе со СПИДом // <http://kncdz.kz/>.

Относительно молодежи, инфицированной ВИЧ/СПИДом, в период с 2000 по 2020 год прослеживается тенденция роста заболеваемости. Наиболее высокий рост отмечается в возрастной группе 25–28 лет от 53 случаев в 2000 году до 307 случаев в 2020 году, в возрастной группе 19–24 года от 121 случая в 2000 году до 230 случаев в 2020 году.

Необходимо отметить, что начиная с 2014 года наркотическая ситуация в стране характеризуется существенным обострением, имеющим устойчивую негативную динамику. Это связано с распространением новых, ранее не присутствующих в Казахстане синтетических и других наркотиков, которые привели к значительному возобновлению роста парентерального пути передачи ВИЧ в 2018–2019 годы. За годы независимости в стране приняты несколько нормативно-правовых актов касательно профилактики, лечения и предупреждения распространенности ВИЧ и СПИДа в Казахстане. В целом Казахстан работает в тесном сотрудничестве с зарубежными организациями GFATM (ГФСТМ)¹¹, UNAIDS (ЮНЭЙДС)¹², UNICEF (ЮНИСЕФ)¹³, PEPFAR (ПЕПФАР)¹⁴, USAID (ЮСАИД)¹⁵ и придерживается политики ВОЗ.

Коронавирусная инфекция Covid-19

По данным ВОЗ, пандемия Covid-19 уже унесла жизни почти 5 млн человек на планете¹⁶, и вирус продолжает активно циркулировать во всем мире, мутируя и проявляя новые штаммы. В Казахстане в возрасте 14–18 лет на 1 сентября 2021 года выявлены 798 671 заболевший коронавирусной инфекцией¹⁷. Количество молодежи, переболевшей данным заболеванием, на конец 2020 года составило 7 562 человека, в том числе 1 378 жителей сельской местности. За первое полугодие 2021 года количество заболевших составило 1 945 человек, в том числе 500 человек из сельской местности.

Необходимо отметить, что количество заболевших коронавирусной инфекцией среди молодежи выросло в 4,5 раза по итогам 2020 года и в 3 раза – в первом полугодии 2021 года.

В начале пандемии многие страны начали работу по разработке вакцины против вируса. Клинические испытания вакцины прошли с успехом в ряде стран. Правительство Казахстана приняло решение о необходимости создания местной вакцины QazVac. Массовая добровольная вакцинация стартовала в начале 2021 года, используются вакцины: российского производства – «Спутник V», китайская – Vero Cell, американско-германская – Pfizer.

В Казахстане на 1 октября первый компонент получили 7 654 566 человек. Количество полностью вакцинированных, то есть получивших оба компонента, достигло 6 593 598 человек¹⁸.

2.2 ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ МОЛОДЕЖИ

Психическое здоровье молодежи как важнейший компонент здоровья населения в целом является важным направлением национальной политики государства. Согласно оценке ВОЗ, на долю нарушений психического здоровья приходится 16% всех глобальных болезней и травматизма среди лиц в возрасте от 10 до 19 лет. Анализ статистических данных в период с 2015 года показывает снижение количества лиц с впервые в жизни установленным диагнозом психического и поведенческо-

¹¹ Глобальный фонд для борьбы с ВИЧ/СПИДом, туберкулезом и малярией.

¹² Объединенная программа Организации Объединенных Наций по ВИЧ/СПИДу.

¹³ Детский фонд ООН.

¹⁴ Чрезвычайный план Президента США по борьбе со СПИДом.

¹⁵ Агентство США по международному развитию.

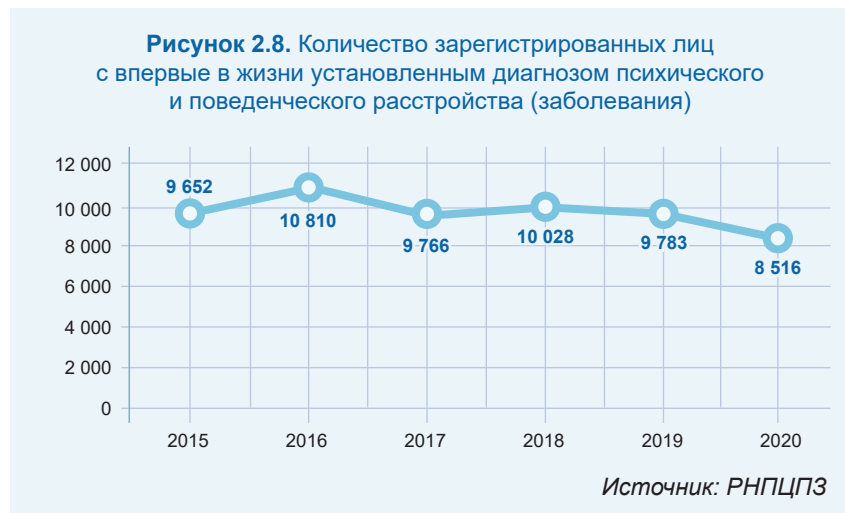
¹⁶ На сессии Генеральной Ассамблеи ООН ВОЗ призвала мировых лидеров уделить первоочередное внимание справедливому распределению вакцин, готовности к пандемиям и возобновлению темпов достижения ЦУР // <https://www.who.int/ru/news/item/17-09-2021-who-calls-on-world-leaders-at-the-un-general-assembly-to-focus-on-vaccine-equity-pandemic-preparedness-and-getting-the-sdgs-back-on-track>.

¹⁷ Corona Virus 2020 // https://www.coronavirus2020.kz/ru/ob-epidemiologicheskoy-situacii-po-koronavirusu-na-23-59-chas-31-dekabrya-2020-g-v-kazahstane_a3736446.

¹⁸ Казахстан не успел вакцинировать от COVID 10 миллионов человек до конца сентября // <https://ru.sputnik.kz/health/20211001/18285636/kazakhstan-vaksiniaciya-covid.html>

го расстройства к 2020 году (с 9 652 случаев до 8 516). В 2020 году в Казахстане высокая выявляемость первичных больных отмечается в Карагандинской (75,5 на 100 тыс. населения), Кызылординской (70,8 на 100 тыс. населения) областях, г. Шымкенте (66,8 на 100 тыс. населения). Низкие показатели по стране отмечаются в Жамбылской области (25,4 на 100 тыс. населения), г. Алматы (25,4 на 100 тыс. населения), Алматинской области (20,2 на 100 тыс. населения).

В Казахстане создана сеть учреждений по оказанию услуг психиатрической помощи: 17 центров психического здоровья во всех регионах, Алматинский областной центр медико-социальной реабилитации и психиатрии, Республиканский научно-практический центр психического здоровья и Республиканская психиатрическая больница специализированного типа с интенсивным наблюдением. Амбулаторная медико-социальная помощь лицам с психическими и поведенческими расстройствами оказывается в 189 кабинетах.

Одной из значимых проблем, которая связана со здоровьем молодежи, влияет прежде всего на психику и физическое состояние человека и приводит к разрушению личности, является употребление наркотиков. Наркомания представляет опасность не только для отдельного человека, но и влияет на здоровье нации, так как потребитель стремится вовлечь в порочный круг других людей. В настоящее время в мире насчитывается 200 млн наркоманов. Больше всего потребителей наркотиков среди молодежи от 12 до 35 лет, которые принимают их в клубах, на вечеринках, в компании друзей¹⁹.

¹⁹ Официальный сайт ООН // <https://news.un.org/ru/story/2018/06/1333242>.

В последнее время в Казахстане отмечается сокращение количества лиц с впервые в жизни установленным диагнозом психических и поведенческих расстройств, вызванных употреблением психоактивных веществ, – до 14 202 человек в 2020 году в сравнении с 2019 годом, когда данный показатель составлял 15 955 человек. Между тем с 2001 по 2015 год среди молодежи во всех возрастных группах отмечается рост числа лиц, страдающих психическими и поведенческими расстройствами в результате употребления алкоголя и наркотиков, в среднем в 5,5 раза. В то же время с 2015 года отмечается снижение данного показателя к 2020 году в среднем в 3,7 раза.

Молодые люди чаще всего становятся жертвами наркотической зависимости. Возникающая зависимость становится личной трагедией и бременем для их близких людей. Наркомания приводит к изменениям в личности человека, эксперты называют это «биопсихосоциодуховным» расстройством. Происходящие изменения в психике человека проявляются в форме потери уважения к себе, нравственных качеств, психологического равновесия. Также происходят изменения в социальной жизни в виде изоляции от общества, что приводит к разрыву социальных связей, потере семьи, друзей, работы. Болезнь может привести к криминальной ситуации, риску заражения различными инфекциями. Также государство теряет трудовые ресурсы, увеличивается количество лиц с психическими расстройствами. Соответственно, экономическую выгоду для государства представляет вложение ресурсов в профилактические мероприятия по сравнению с лечением и реабилитацией наркозависимых.

«Я думаю, для формирования здоровой нации психологическая основа является неотъемлемой частью. Нужно усилить службу школьных психологов, так как мы видим, что суициды существуют, в этом плане, думаю, школьным психологам отводится большая роль».

Лидер республиканской молодежной организации

Между тем необходимо отметить, что половина всех нарушений психического здоровья возникает до наступления 14-летнего возраста, однако такие случаи в большинстве своем не выявляются и остаются без лечения. Игнорирование нарушений психического здоровья в подростковый период может привести к серьезным последствиям во взрослом возрасте, негативно влияя как на физическое, так и на психическое здоровье и ограничивая возможности для полноценной взрослой жизни.

В Казахстане в последние годы уделяется значительное внимание вопросам психического здоровья молодежи, в частности таким проблемам, как буллинг, лудомания и суицид. Сегодня буллинг – одно из самых распространенных явлений в школах всего мира. С агрессией, психологическим давлением, запугиванием, распространением сплетен, вымогательством и издевательствами со стороны окружающих сталкиваются многие школьники. По данным исследования Национального центра общественного здравоохранения, каждый пятый казахстанский подросток становится жертвой или участником буллинга, 17% подростков подвергались травле в школе один раз в месяц и чаще. Жертвами чаще всего становятся городские школьники по сравнению с сельскими, основной возраст – 11 и 13 лет. Как у жертв буллинга, так и у самих обидчиков имеются сопутствующие проблемы с психическим здоровьем²⁰.

С развитием новых технологий и популяризацией социальных сетей широко распространился кибербуллинг. Молодые люди отправляют оскорбительные сообщения, оставляют пренебрежительные комментарии в социальных сетях, размещают унижительные фотографии, угрожают и запугивают других. По мнению экспертов, кибербуллинг оказывает негативное влияние на здоровье подростков, способствуя развитию серьезных проблем с психическим здоровьем, таких, как депрессия, тревога, низкая самооценка, эмоциональные расстройства, употребление психоактивных веществ и суицидальное поведение. По крайней мере один раз и более подверглись кибербуллингу 12% подростков 11–15 лет²¹.

Для обеспечения психического здоровья молодежи правительство страны 30 марта 2020 года утвердило Дорожную карту по усилению защиты прав ребенка и противодействию бытовому насилию и решению вопросов суицидальности среди подростков на 2020–2023 годы. Кроме того, рассматривается вопрос о закреплении понятия «травля» на законодательном уровне и разработке нормативного правового акта по профилактике буллинга в школах²².

²⁰ Исследование Национального центра общественного здравоохранения РК, 2018 год // <https://hls.kz/archives/20564>.

²¹ В Казахстане законодательно закрепят понятие «травля» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778242.

²² Доступно на <https://nplus1.ru/news/2018/06/19/updated-mkb>.

В 2018 году широкое распространение проблемы привело к внесению лудомании²³ в международный классификатор болезней ВОЗ. Исследование Института общественной политики партии Nur Otan показало, что «абсолютное большинство казахстанцев подтверждают актуальность проблемы лудомании (73,7%). Проблема значима для жителей городов республиканского значения (75,1%), Туркестанской (86,9%), Кызылординской и Западно-Казахстанской областей (по 86%). Гэмблинг²⁴ чаще рассматривается казахстанцами как зависимость (66,1%). Необходимо отметить отсутствие официальной статистики количества лиц, имеющих зависимость. Более четверти (28,2%) опрошенных лично знают людей, которые брали в долг, продавали семейные ценности для выплаты игровых обязательств. Чаще это наблюдается среди жителей Алматы (40,4%), Шымкента (38%) и Туркестанской области (37,4%)»²⁵.

Суицид – это одна из основных причин смерти молодых людей в возрасте 15–29 лет и занимает четвертое место после дорожно-транспортных происшествий, туберкулеза и межличностного насилия²⁶. В Европейском регионе Казахстан занимает девятое место по распространенности самоубийств по глобальному среднему показателю²⁷. К сожалению, в стране за последние несколько лет наблюдается тревожная тенденция по распространению суицидальных случаев.

Анализ статистических данных показывает, что для возрастной категории 14–19 лет характерно постепенное снижение количества суицидальных попыток. Пиковое количество в данной возрастной категории приходится на 2013 год (481 случай). По сравнению с 2020 годом их количество снизилось на 44,9% (в 2020 году – 216 случаев). Для двух других возрастных категорий (20–24 года и 25–29 лет) характерно резкое увеличение количества попыток суицидов в 2015 и 2016 годах на 70%, а затем резкое их сокращение в 2017 году на 50%. В первом полугодии 2021 года по сравнению с первым полугодием 2020 года отмечается аналогичная динамика по уменьшению показателей.

Анализ случаев завершеного суицида показывает, что для возрастной категории 14–19 лет характерна небольшая динамика. Пиковое количество в данной возрастной категории приходится на 2013 год (210 случаев). По сравнению с 2020 годом количество снизилось на 40,5% (в 2020 году – 85 случаев). Для двух других возрастных категорий (20–24 года и 25–29 лет) характерна по многим годам идентичная динамика. В 2013, 2015 и 2016 годах отмечается увеличение показателей количества суицидальных случаев. В первом полугодии 2021 года по сравнению с первым полугодием 2020 года отмечается тенденция к уменьшению количества суицидальных случаев в возрастной категории 25–29 лет на 31 % (в первом полугодии 2020 года – 215 случаев).

В Казахстане снижение уровня суицидальных случаев является общенациональной задачей. Поэтому данный вопрос пытаются решить на различных уровнях государственные органы, депутаты, научно-исследовательские организации, школы, неправительственные организации. Особое внимание уделяется формированию политики в отношении профилактики суицидальных случаев среди подростков и молодежи.

²³ Лудомания (лат. ludo 'играю' + др.-греч. λυαία 'безумие, влечение') – игромания, игровая зависимость.

²⁴ Гэмблинг – организация азартных игр, вид преступного промысла.

²⁵ Исследование Института общественной политики партии Nur Otan, 2019 года // <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/21342-problema-ludomanii-trebu-et-operativnykh-i-reshitelnykh-mer-ekspert>.

²⁶ Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения // <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.

²⁷ Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения // <https://www.who.int/ru/news/item/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>.

Рисунок 2.11. Количество завершенных случаев суицида

2.3. СОЦИАЛЬНАЯ ИНКЛЮЗИЯ

Особенно важной в социальной инклюзии является возможность включения в общество незащищенных групп населения. Одним из факторов, препятствующих доступу данной категории граждан к социальной жизни и самореализации в ней, является недостаточный уровень финансовой обеспеченности, бедность. Между тем в общественном сознании сложилось узкое понимание социальной инклюзии, которое включает инклюзивное образование для лиц с инвалидностью. Однако данное понятие имеет также широкое значение, в котором включает в себя все процессы, направленные на достижение равных возможностей для всех граждан. Тем не менее в отечественном научно-экспертном сообществе социальная инклюзия чаще рассматривается через призму социализации лиц с инвалидностью.

В Казахстане за годы независимости приняты определенные шаги для социальной инклюзии лиц с инвалидностью. В частности, возможности для интеграции в общество лиц с инвалидностью расширились после принятия Закона РК от 13 апреля 2005 года «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан». Для реализации данной цели казахстанская система социальной защиты предусматривает социальные пособия, обеспечение техническими вспомогательными (компенсаторными) средствами, предоставление услуг индивидуального помощника и специалиста жестового языка. Другим важным направлением социальной политики для лиц с инвалидностью является формирование безбарьерной среды. Как отмечает уполномоченный орган, 90,7% объектов социальной и транспортной инфраструктуры охвачены мерами по обеспечению доступности для инвалидов²⁸.

В свою очередь, анализ численности молодежи с ограниченными возможностями и получателей социального пособия по инвалидности показывает некоторый рост показателей с 2003 года и их снижение к 2015 году. Данная динамика характерна для всех возрастных групп молодежи.

Особой проблемой для семьи является необходимость постоянного ухода за родственником, чаще речь идет о лицах с инвалидностью I группы. В октябре 2021 года улучшено законодательство в части введения новых видов пособий и жилищных условий для людей с ограниченными возможностями и их семей. Ожидается, что новым видом пособия будут охвачены дополнительно 24 тыс. лиц, нуждающихся в заботе.

Доступность услуг образования для лиц с ограниченными возможностями является составной частью социальной инклюзии. В 2015 году на Всемирном образовательном форуме «Образование-2030», в Инчхоне (Республика Корея) была сформулирована преобразовательная концепция образования. Инчхонская декларация призывает государства обеспечить инклюзивное и качественное образование на равноправной основе, а также предоставить каждому человеку возможность получать образование на протяжении всей жизни²⁹.

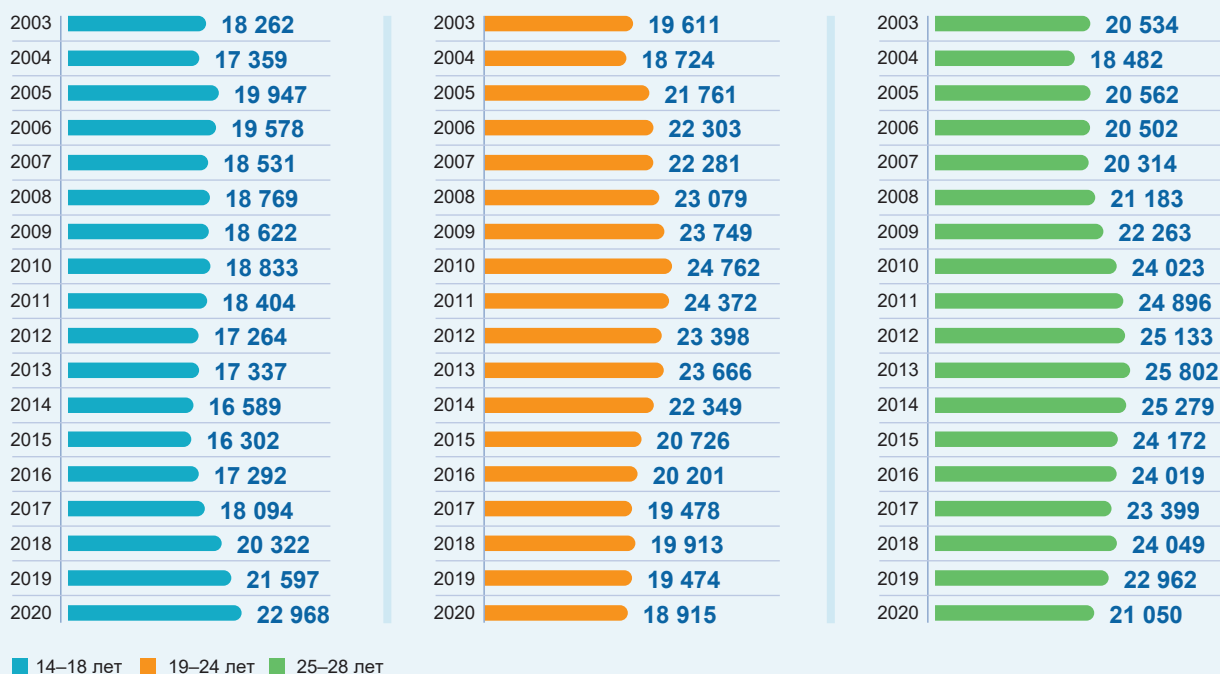
В Казахстане за последние годы сделано очень много для формирования системы социальной защиты материнства и детства, многодетных семей, людей с ограниченными возможностями. К примеру, некоторые виды пособий являются новыми для Казахстана: так, пособие одному из родителей, воспитывающих ребенка-инвалида, введено в 2010 году. Среди получателей отмечается увеличение их численности в период с 2009 по 2018 год, а в 2019 и 2020 годах – понижение.

С целью доступности услуг образования для детей с ограниченными возможностями Программой развития образования на 2011–2020 годы был предусмотрен индикатор: доля школ, создавших условия для инклюзивного образования, от их общего количества должна составлять не менее 70%. Продолжением работы в данной сфере стало утверждение в 2015 году Концептуальных подходов к развитию

²⁸ Официальный сайт МТиСЗН // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/18396?lang=ru>.

²⁹ Концепция обучения в течение всей жизни // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.

Рисунок 2.12. Численность получателей государственных социальных пособий по инвалидности среди молодежи

Источник: МЗ РК

Таблица 2.1. Получатели государственных пособий по поддержке материнства и детства из числа молодежи

Годы	Государственные социальные пособия				
	пособие на рождение ребенка	пособие по уходу за ребенком до достижения им возраста 1 года	пособие многодетным семьям	пособие многодетной матери, награжденной подвесками «Алтын алқа», «Күміс алқа» или получившей ранее звание «Мать-героиня», награжденной орденами «Материнская слава» I и II степени	пособие матери или отцу, усыновителю (удочерителю), опеку (попечителю), воспитывающему ребенка-инвалида (детей-инвалидов)
2003	-	-	3 863	2	-
2004	10 781	-	3 904	2	-
2005	9 946	-	3 782	1	-
2006	9 603	96 500	4 046	2	-
2007	11 701	90 597	3 889	2	-
2008	15 536	69 545	4 573	0	-
2009	14 484	69 516	4 866	0	-
2010	14 093	66 788	5 035	8	5 265
2011	15 134	71 893	5 622	4	5 605
2012	12 792	76 028	5 978	6	5 976
2013	20 326	100 164	5 662	9	6 329
2014	20 754	80 987	6 260	10	6 806
2015	19 934	74 685	6 617	9	6 893
2016	32 712	82 442	7 758	15	7 198
2017	26 417	72 706	8 278	11	7 150
2018	28 059	701 48	4 933	0	7 426
2019	23 792	73 733	2 274	9	7 215
2020	25 230	38 130	12 347	16	6 266

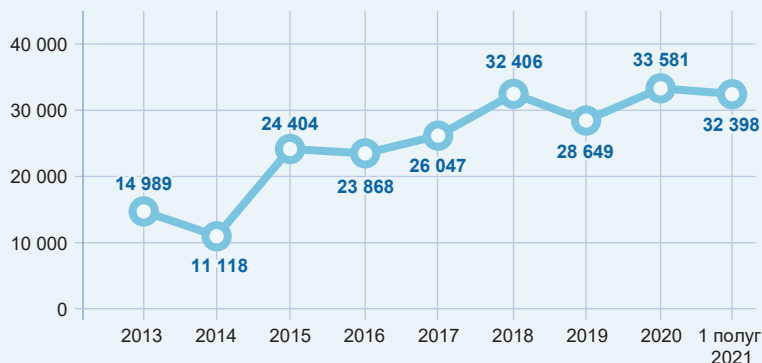
Источник: МТuСЗН РК

инклюзивного образования в Республике Казахстан. Согласно официальным данным, численность учащихся общеобразовательных школ, охваченных инклюзивным образованием, после некоторого снижения показателя в 2013 году (11 118 детей) резко увеличилась в 2015 году более чем в 2 раза – до 24 404 детей. Максимальное значение приходится на 2020 год – 33 581 детей.

Кроме того, в целях реализации прав людей с инвалидностью на доступное образование без дискриминации и на основе равенства возможностей в соответствии с Конвенцией о правах инвалидов, а также во исполнение Послания Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 года принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования. Для обеспечения доступности образования для детей с ограниченными возможностями Национальным проектом «Білімді ұлт» предусмотрены мероприятия по увеличению охвата детей с ограниченными возможностями специальной психолого-педагогической поддержкой.

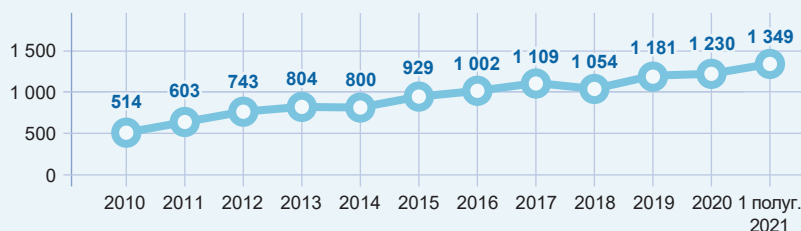
В вопросе доступности высшего образования необходимо отметить постепенное увеличение количества студентов из числа лиц с ограниченными возможностями. С 2010 года данный показатель увеличился в 2,5 раза и составил в 2020/2021 учебном году 1 349 чел.; обучение проводится по квоте в размере 1% от утвержденного государственного образовательного заказа.

Рисунок 2.13. Количество учащихся общеобразовательных школ, охваченных инклюзивным образованием

Источник: МОН РК

Рисунок 2.14. Данные о студентах с ограниченными возможностями, обучающихся в вузах

Источник: МОН РК

Рисунок 2.15. Количество молодежи – получателей адресной социальной помощи

Источник: МТусЗН РК

Необходимо отметить, что одним из основных препятствий к социальной инклюзии среди молодежи является недостаточный уровень материального благополучия. В Казахстане для поддержки малообеспеченных семей предусмотрена адресная социальная помощь. Анализ данных о получателях пособия показал, что их значительно больше в категории от 14 до 18 лет по сравнению с двумя другими возрастными категориями.

Резкое увеличение рассматриваемого показателя в 2019 году связано с введением нового формата адресной социальной помощи, получателями которой являются малообеспеченные семьи, чей среднедушевой доход на каждого члена семьи составляет ниже 70% от регионального прожиточного минимума. Пиковое количество получателей по всем возрастным категориям приходится на 2019 год (196 510 чел. в возрастной категории от 14 до 18 лет, 57 875 чел. – от 19 до 24 лет, 111 762 чел. – 24–29 лет). В 2020 году количество получателей уменьшилось в 3 раза по сравнению с 2019 годом, вероятно, по причине совершенствования механизма назначения помощи.

2.4 ФИЗИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ И ДОСУГ МОЛОДЕЖИ

Сегодня во всем мире актуальны и популярны идеи о необходимости систематических занятий спортом как залога физического и ментального здоровья. Малоподвижный образ жизни является главной причиной возникновения многих заболеваний, в том числе сердечно-сосудистых, которые заметно помолодели и являются одной из основных причин смертности. По официальным данным, всего треть детей и подростков ведут активный образ жизни, а 40% допризывной молодежи негодны к воинской службе.

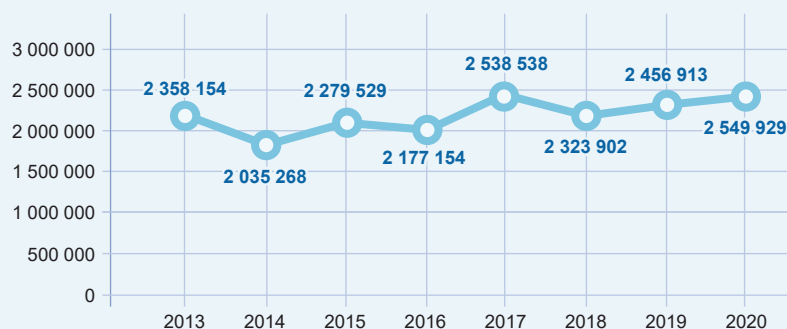
Для достижения целей оздоровления населения необходимо выстраивать социальную политику, направленную на развитие массового спорта, популяризировать его среди населения, сделать его доступным для людей всех возрастов и возможностей. Соответственно, в стране постоянно акцентируется внимание на развитии массового спорта среди населения. В текущем году в Послании Главы государства «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» была поставлена задача по развитию массового и детского спорта. В частности, акимам областей было дано поручение обеспечить поэтапное строительство спортивной инфраструктуры. Это уже не первый раз, когда Президент страны обращает внимание на данный вопрос. В рамках поставленных в Послании Президента народу Казахстана от 2 сентября 2019 года задач по обеспеченности максимальной доступности спортивных сооружений для детей был разработан Комплексный план развития физической культуры и спорта на 2020–2025 годы. Также вопрос развития массового спорта является одной из важных задач Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года, принятой в 2016 году. Охват молодежи массовым спортом также отражен в Национальном проекте «Ұлттық Рухани жаңғыру». Таким образом, государство стремится на системной основе проводить политику доступности массового спорта.

В последние годы достигнуты определенные результаты. Так, в настоящее время в стране имеется 5 428 общеобразовательных школ со спортивными залами, общее число занимающихся в этих спортивных залах составляет более 100 тыс. человек. Министерством культуры и спорта аккредитована 101 спортивная федерация, в 2 393 сельских округах работает 3 000 спортивных инструкторов. Согласно Дорожной карте по исполнению предвыборной программы партии Nur Otan «Путь перемен: достойную жизнь каждому!», задан курс на увеличение численности инструкторов по спорту до 3 561 к 2025 году. Это позволит создать новые рабочие места и увеличить вовлеченность молодежи в занятия физической культурой и спортом еще на 600 тыс. человек. Министерство планирует увеличить количество детско-подростковых клубов к 2025 году с 579 до 718, детско-юношеских клубов физической подготовки – со 107 до 282, спортивных сооружений – с 23,9 тыс. до 30 тыс. единиц.

Отдельно следует отметить, что, согласно официальным данным, имеется положительная динамика в процессе вовлечения молодежи в занятия физической культурой и спортом и за последние три года отмечается стойкое увеличение данного показателя. В 2020 году он достиг максимального значения – 2 549 929 человек.

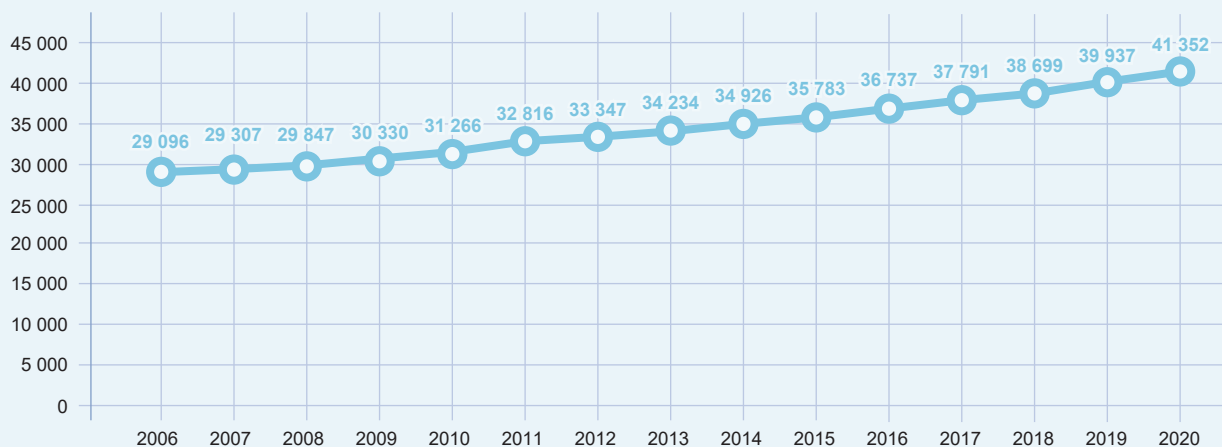
Между тем, как показали результаты социологического опроса «Проблемы и потребности основных страт молодежи», проведенного Научно-исследовательским центром «Молодежь» в 2020 году, имеются возрастные различия в желании молодежи заниматься спортом. Так, в возрастной категории 14–18 лет 25,3% опрошенных молодых людей в свободное время занимаются спортом. Чем старше молодые люди, тем меньше они тратят времени на занятие спортом:

Рисунок 2.16. Общее количество молодежи, занимающейся физической культурой и спортом

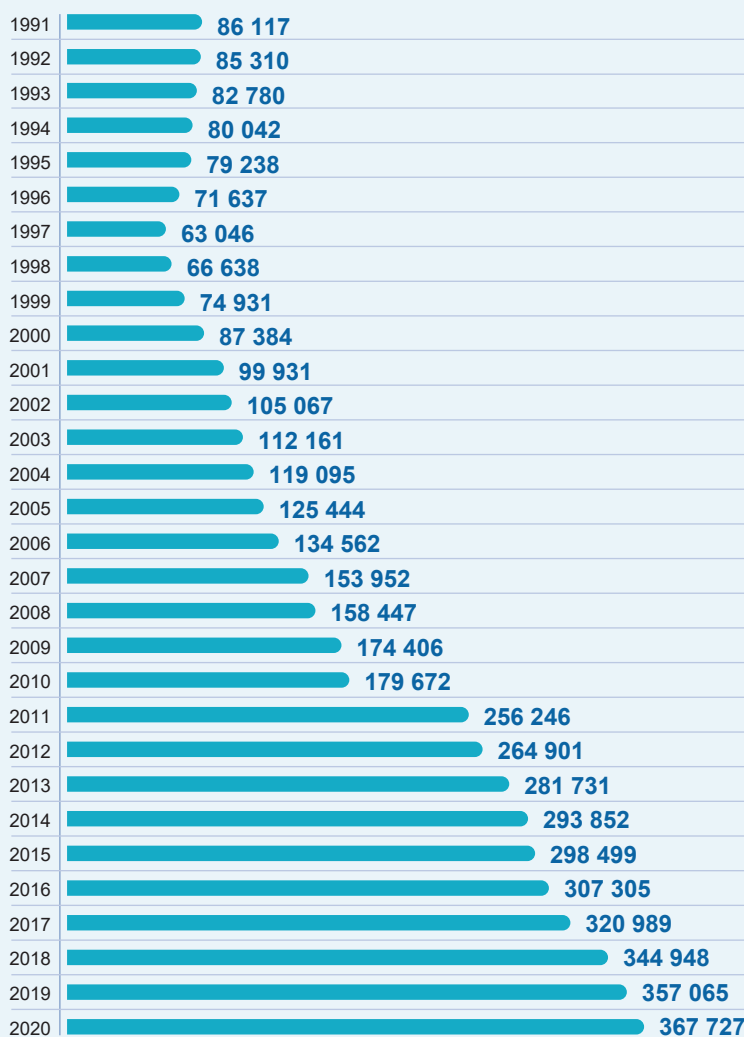
Источник: МКС РК

Рисунок 2.17. Количество спортивных сооружений

Источник: МКС РК

Рисунок 2.18. Количество представителей казахстанской молодежи, занимающихся в детско-юношеских спортивных школах

Источник: МКС РК

22,8% – в возрасте 19–23 года и 17,9% – в 24–28 лет. При этом сама молодежь отмечает необходимость популяризации спорта и ЗОЖ среди своих сверстников как одной из сфер молодежной политики государства, которой рекомендуется уделять особое внимание.

В массиве ответов относительно доступности спортивных сооружений и спортивной жизни молодежи, по данным НИЦ «Молодежь»³⁰, достичь успехов в спорте ставят целью 4,7% респондентов и 9,7% опрошенных являются членами спортивных организаций. На вопрос, как добиться того, чтобы казахстанская молодежь стремилась к спорту и развивалась творчески, большинство опрошенных отметили доступность спортивных (42,7 %) и развивающих (41,2 %) кружков (например, плавание, футбол, игры на музыкальных инструментах, танцы, пение и т. д.). Вместе с тем, по информации Министерства культуры и спорта РК, количество спортивных сооружений в 2020 году увеличилось в 1,4 раза по сравнению с 2006 годом и составило 41 352 объекта.

Развитие массового спорта в первую очередь включает поддержку детского спорта. Так, с 1 мая 2021 года вводится государственный заказ на допол-

³⁰ Аналитический доклад «Состояние государственной молодежной политики: потребности и социальные практики», 2018 год.

нительное посещение детьми и подростками в возрасте 4–17 лет на бесплатной основе спортивных секций. Также следует отметить присутствие положительной динамики в сфере подготовки профессиональных спортсменов в детско-юношеских спортивных школах, где количество учащихся с 1991 года увеличилось в 4 раза и в 2020 году составило 367,7 тыс. человек.

Спорт и физическая культура прочно вошли в жизнь человека как способ проведения досуга. Именно в досуговой деятельности реализуются многие социокультурные потребности молодых людей, и для этой группы населения указанная сфера особо значима, так как дает возможность само-

Рисунок 2.19. Ответы респондентов по вопросу предпочтений в проведении свободного времени (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Рисунок 2.20. Различия в способах проведения досуга в зависимости от возрастной категории (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

выражения личности, обеспечивает свободный выбор занятий, места и времени проведения досуга. Между тем трансформация общественной жизни и такие процессы, как глобализация, цифровизация, индивидуализация, повышение интенсивности коммуникаций, в значительной степени отразились на формах молодежного досуга. Результаты исследования НИЦ «Молодежь»³¹ показывают, что на фоне тенденций к изменению общественных процессов современные молодые люди больше свободного времени (свыше 10 часов в неделю) проводят с семьей (44%). На втором месте времяпрепровождение в Интернете (20,4%), на третьем месте – с друзьями (15,8%), на четвертом месте с большим отрывом от лидирующих вариантов ответов – самообразование (3,4%), а на пятом месте – спорт (спортзал, бассейн, бег, секции и т. д.) – 2,4%.

Необходимо отметить, что социальные сети как способ проведения досуга отличаются по охвату в различных возрастных группах. Максимальное количество молодежи проводит досуг в Интернете в возрасте 14–18 лет (31,8%), чуть меньше – в возрастной категории 19–23 года (26,3%), еще меньше – в возрастной категории 24–28 лет (17,5%)³². Это может объясняться различной формой и продолжительностью основной занятости в разных возрастах: если учеба в школе занимает в среднем около полудня, в университете обучение предполагает больше временных затрат, в то время как в 24–28 лет происходит сосредоточение на карьере или семье либо на том и другом в совокупности.

В топе видов деятельности, которыми не занимается молодежь, оказались волонтерская и добровольческая деятельность – 76,6 %, а также творчество (рисование, пение, поэзия и т. д.) – 75,3%. Большинство респондентов не принимает участие ни в каких мероприятиях (38,4%), отдает предпочтение мероприятиям развлекательной направленности (27,4%), спортивно-оздоровительного характера (20,6%) и культурной направленности (16,1%). Цифровизация всех сфер жизни повлияла на предпочтения в проведении досуга. В лидерах рейтинга – просмотр видеороликов в приложении «ТикТок» (63%), ведение видеоблога (30,7%), просмотр телевизионных сериалов и фильмов в жанре аниме. В топе непопулярных занятий – брейк-данс (6,7%), байкерство и автогонки (7,2%).

Способы проведения досуга варьируются в зависимости от возрастных категорий. Так, встречи и общение с друзьями особенно актуальны для респондентов в возрасте 14–18 лет (40,0%), по мере увеличения возраста значимость этой разновидности досуга снижается до 35,5% в возрастной группе 19–23 года и до 28,3% – в возрастной группе 24–28 лет. Занятия спортом и чтение книг занимают больше времени у респондентов в возрасте 14–18 лет (22,0 и 25,3% соответственно). Чем старше респонденты, тем меньше тех, кто именно так проводит свое свободное время. На занятие спортом тратят свободное время 22,8% опрошенных в возрасте 19–23 лет и 17,9% – в возрасте 24–28 лет. Посвящают время чтению книг 22,2% участников опроса в возрасте 19–23 лет и 17,0% – в возрасте 24–28 лет.

³¹ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>.

³² Аналитический доклад «Проблемы и потребности основных страт молодежи» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2020. // <https://eljastary.kz/ru/research/16957/>.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. *Министерству здравоохранения* в целях снижения роста сердечно-сосудистых заболеваний среди молодежи рекомендуется разработать отдельную программу по митигации рисков и профилактике сердечно-сосудистых заболеваний с учетом рекомендаций ВОЗ. Это особенно важно, поскольку на сегодняшний день в Казахстане наблюдается резкое увеличение количества заболевших сердечно-сосудистыми заболеваниями среди тех, кому исполнилось от 19 до 24 лет, – в 7,4 раза.

2. *Министерствам здравоохранения, образования и науки, внутренних дел, информации и общественного развития* предлагается разработать информационную стратегию по предупреждению потребления наркотических веществ в молодежной среде, в том числе включающую меры борьбы с наркоторговлей.

3. *Министерствам здравоохранения, образования и науки, информации и общественного развития* необходимо проводить информационно-разъяснительную работу в социальных сетях среди молодежи с акцентированием внимания на формировании и сохранении психического здоровья, навыков безопасного поведения в различных жизненных ситуациях. В этих целях следует начать непосредственную работу с крупными социальными платформами. Так, к примеру, социальная сеть TikTok анонсировала набор функций, которые помогут пользователям бороться с проблемами психического здоровья и мыслями о суициде. В свою очередь, местным исполнительным органам, молодежным ресурсным центрам, молодежным центрам здоровья РК необходимо проводить комплексные профилактические мероприятия по оказанию психологической помощи молодежи (дни открытых дверей, информационные недели и другое).

4. *Министерствам здравоохранения, образования и науки* рекомендуется разработать единую государственную программу оказания психологической и психотерапевтической помощи молодежи и подросткам. Данная программа должна включать мероприятия по доступности информации по данным услугам; по подготовке необходимого количества специалистов, способных оказать квалифицированную помощь; по укреплению психического здоровья.

5. *Министерствам здравоохранения, образования и науки, информации и общественного развития* целесообразно начать скоординированную работу над созданием национальной программы по профилактике суицида. В этих целях следует более детально изучить опыт зарубежных стран, статистические и аналитические данные по Казахстану. В стране проблема суицида остается одной из актуальных, поэтому изучение опыта зарубежных стран имеет большое значение, причем важен не только позитивный, но и негативный опыт. Также мировая практика и опыт исторический опыт нашей страны показывает, что в профилактике суицидов центральной является идея конструктивного досуга. Поэтому рекомендуется наладить работу молодежных центров досуга или использовать современные форматы взаимодействия, где молодые люди смогут общаться, делиться своими радостями и трудностями, обращаться за психологической поддержкой.

6. *Министерству образования и науки* продолжить работу по усовершенствованию нормативной правовой базы в сфере инклюзивного и специального образования.

7. *Министерству культуры и спорта, местным исполнительным органам* в целях исполнения поручения Главы государства о развитии массового спорта среди населения следует обеспечить поэтапное строительство спортивной инфраструктуры во всех регионах страны. В период пандемии для укрепления здоровья важно развивать массовый спорт, уделять внимание развитию спортивных секций в учреждениях образования, дворовых клубов. Кроме того, следует популяризировать и оказывать инфраструктурную поддержку проведению марафонов и веломарафонов. Бег является доступным видом спорта, но для проведения марафонов необходимы специальные условия, которые имеются только в крупных городах. «Алматы марафон», «VI марафон», Astana Marathon становятся известными и популярными видами спортивного участия, с каждым годом растет количество их участников.

8. *Министерству культуры и спорта* полезно будет создать условия для творческой самореализации, популяризовать в молодежной среде занятия креативными, творческими видами деятельности. Рекомендуется расширять деятельность арт-резиденций, культурных хабов, иных площадок для возможностей офлайн-общения, особенно в сельской местности. Необходимо изменить форматы деятельности библиотек, клубов, домов культуры и дружбы, чтобы обеспечить молодежь условиями, необходимыми для участия в массовых культурно-творческих мероприятиях, общения в позитивной среде. Важно обеспечить в том числе возможность бесплатного посещения музеев, выставок, культурных мероприятий.

ГЛАВА 3.

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

ГЛАВА 3.

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

В 2020 году весь мир в целом и Казахстан в частности впервые столкнулись с пандемией общечеловеческого масштаба, последствия которой еще предстоит преодолеть. В Послании народу Казахстана от 1 сентября 2021 года «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» Касым-Жомарт Кемелевич Токаев подчеркнул, что «наша страна находится на пороге четвертого десятилетия Независимости. Уже сейчас очевидно, что это время будет нелегким. Поэтому мы должны быть готовы к любым вызовам и угрозам, непрерывно совершенствоваться и всегда двигаться вперед»³³.

Текущий год стал переломным для нашей страны во многих отношениях. Это юбилейный год, когда можно оглянуться назад и подвести некоторые итоги. Экономические и политические свершения предыдущих десятилетий позволили сфокусировать государственные приоритеты на главной ценности – человеке и качестве его жизни. По данным Министерства образования и науки РК, в Индексе человеческого развития наша страна за последние 10 лет поднялась на 16% и вошла в группу стран с очень высоким уровнем человеческого капитала. В рейтинге Глобального индекса конкурентоспособности Всемирного экономического форума за 2019 год Казахстан улучшил свои позиции на четыре позиции – с 59-го до 55-го места³⁴.

Согласно данным мировых рейтингов, позиции Казахстана показывают положительную динамику, но государству еще следует приложить определенные усилия по улучшению качества уровня жизни своих граждан. И эти меры активно принимаются в стране. В частности, в настоящее время прорабатываются механизмы по обеспечению всех граждан республики качественным образованием.

В решении данной стратегии большие надежды возлагаются на молодежь. Во всех семнадцати Целях устойчивого развития молодежь определена основным драйвером развития. Однако экономический рост может произойти в том случае, если молодежь получает навыки и возможности, необходимые для раскрытия своего потенциала. В Казахстане с каждым годом повышается заработная плата педагогов, совершенствуется система подготовки и переподготовки кадров по педагогическим направлениям. Ежегодно в среднем свыше 10 тысяч молодых специалистов приходят работать в школы республики. В 2020 году коллективы организаций образования пополнились 10 900 молодыми работниками, из которых 5 411 трудоустроились в сельские школы. В республике на сегодняшний день функционируют 7 440 общеобразовательных школ, где обучаются 3,5 млн учащихся. За годы Независимости общая сеть школ сократилась на 1 401 (в 1991 году – 8 841), в основном за счет закрытия малокомплектных школ (в 1992 году – 3 745, в 2020 году – 2 787). Построено более 1 800 школ, позволивших ликвидировать четырехсменное обучение, сократить трехсменное обучение, дефицит ученических мест и количество аварийных школ. Также в 2019/2020 учебном году в стране функционировали 801 колледж с контингентом более 469 тыс. и 125 вузов с контингентом более 600 тыс. обучающихся.

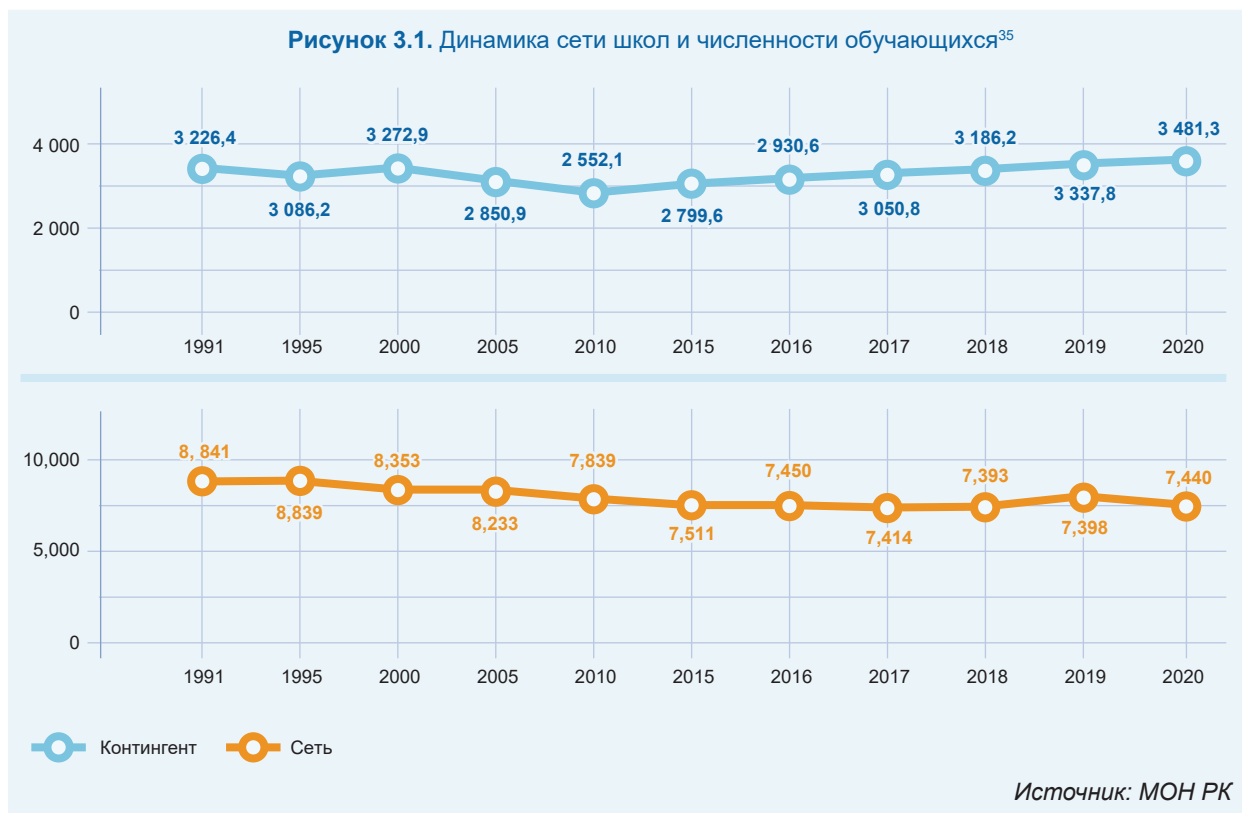
3.1 ДОСТУПНОСТЬ И КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ

После обретения Казахстаном независимости и разрушения сложившихся в советский период хозяйственных связей упадку подверглись не только промышленность и сельское хозяйство, но и сферы культуры и образования. С восстановлением экономики увеличивается рождаемость, растет количество обучающихся, строятся новые школы. Как следствие, в конце 1990-х – начале 2000-х годов модернизирована система среднего образования. По данным Национальной образовательной базы данных (НОБД), в 2020/2021 учебном году в республике функционирует 6 957 дневных общеобразовательных школ с контингентом обучающихся – 3 368 702, в том числе сельских школ – 5 194, из них 2 787 – малокомплектных школ (40%). В сельских школах обучается 1 506 250 детей, в малокомплектных – 196 302 ребенка, или 6% всех обучающихся.

Многочисленные реформы не привели к повышению качества образования. Наоборот, возникают такие нежелательные явления, как разрыв в образовательных достижениях обучающихся между сельскими и городскими школами. В международных сопоставительных исследованиях и национальной

³³ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

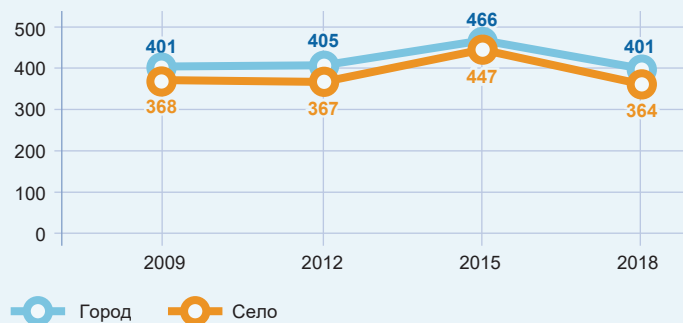
³⁴ Ввиду отразившихся событий, все усилия были сосредоточены на борьбе с кризисом общественного здравоохранения и его социально-экономическими последствиями, подготовка Глобального индекса конкурентоспособности и расчет рейтинга стран за 2020 год были приостановлены (см. Казахстан в Глобальном индексе конкурентоспособности Всемирного экономического форума // <https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet-almaty/press/news/details/248677?lang=ru>).

системе оценки знаний обучающихся можно обнаружить факты растущего разрыва между сельскими и городскими школами.

Сегодня наблюдается существенная дифференциация в результатах, которые показывают обучающиеся в городских и сельских организациях образования. Результаты PISA-2018 демонстрируют разрыв в качестве образования между городом и селом от 22 до 37 баллов (естествознание – 31, математическая грамотность – 22, читательская грамотность – 37). Это свидетельствует о значительном увеличении разницы в учебных достижениях в зависимости от местности, где расположена организация образования: сельские школьники отстают от городских сверстников почти на один год.

Рисунок 3.2. Результаты PISA по читательской грамотности в разрезе местоположения организации образования и циклов, балл (2009–2018)³⁶

Источник: АО «Информационно-аналитический центр»

Внешняя оценка учебных достижений так же показывает, что разрыв между сельскими и городскими школьниками ежегодно увеличивается. Если в 2012 году сельские обучающиеся отставали от городских сверстников на 1,82 балла, то в 2018 году дифференциация составила 7,08 балла³⁷. В 2020 году пороговый уровень для педагогических специальностей казахстанских вузов определили в 70 баллов. Данный порог не преодолели почти 50% выпускников сельских школ. Более 100 баллов набрали всего 20% выпускников сельских и около 30% выпускников городских школ³⁸.

³⁵ Национальный сборник «Статистика системы образования Республики Казахстан» / АО «Информационно-аналитический центр». – Нур-Султан, 2021. – С.71.

³⁶ Достижения по чтению, математике и естествознанию: результаты исследования PISA-2018 в Казахстане: Национальный отчет / АО «Информационно-аналитический центр», 2020. – С. 41.

³⁷ Национальный центр тестирования. Инфографическое представление статистических данных ВОУД СО // <https://testcenter.kz/ru/stats/voud-so/2018/>.

³⁸ Статистические данные ЕНТ за 2020 год / Национальный центр тестирования // http://testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-ent/?arrFilter_pf%5BYEAR%5D=111&set_filter=Кепсеры&set_filter=Y.

В текущем 2021 году пороговый балл для педагогических специальностей увеличили до 75 баллов.

Рассматривая разрыв в качестве обучения, необходимо осветить проблему не только территориальной дифференциации, то есть «город – село», но и региональной. Например, обучающиеся из сельских школ в некоторых регионах показывают знания гораздо выше, нежели их городские сверстники из других областей. Так, разрыв между сельскими и городскими школьниками в Северо-Казахстанской области достаточно велик, однако некоторые сельские школы в этом регионе дают более качественное образование, чем городские школы Туркестанской, Кызылординской, Атырауской и некоторых других областей. Малочисленность населения и малая наполняемость классов приводит к другой проблеме, которую представляют совмещенные классы и разновозрастное обучение в классах малокомплектных школ (далее – МКШ). Так, в 2020/2021 учебном году насчитывалось 3 057 совмещенных классов: в начальной МКШ – 440, основной МКШ – 1 379, средней МКШ – 1 238 совмещенных классов. Наличие большого количества МКШ в сельской местности является важной особенностью системы среднего образования Казахстана.

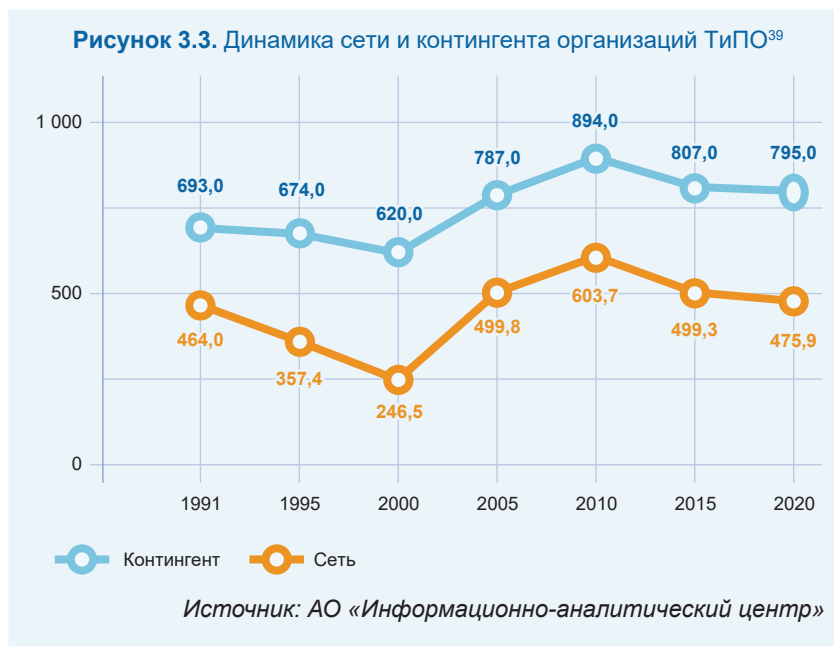
С каждым годом сеть сельских малокомплектных школ сокращается, а сеть городских школ увеличивается. Это связано с урбанизацией населения, неудовлетворенностью родителей и учителей социально-бытовыми условиями, в том числе условиями обучения в сельской школе, отсутствием рабочих мест на селе для молодежи и самих родителей. В 2020/2021 учебном году количество МКШ по сравнению с прошлым учебным годом уменьшилось на 33 школы в связи с закрытием и переходом контингента МКШ в полнокомплектные школы. В 2020/2021 учебном году закрыты 29 МКШ в следующих областях: в Костанайской – 11, Северо-Казахстанской – 5, Акмолинской – 5, Карагандинской – 4, Восточно-Казахстанской – 2, Западно-Казахстанской – 2. Между тем в состав полнокомплектных в этот период вошла 21 МКШ, а именно: в Алматинской области – 5, ЗКО – 4, Жамбылской области – 4, Карагандинской области – 2, Павлодарской области – 2, Туркестанской области – 2, Восточно-Казахстанской – 1, Костанайской области – 1.

Для поддержки малокомплектных школ в 12 регионах функционируют опорные школы (ресурсные центры) как одна из эффективных форм организации образовательного процесса и путей обеспечения доступа детей из отдаленных сельских МКШ к качественному образованию. В настоящее время в стране 186 опорных школ (ресурсных центров), к ним прикреплены 564 магнитных МКШ (21% от всех МКШ). Наибольшее количество опорных школ находится в Карагандинской (39), Акмолинской (20), Северо-Казахстанской (26), Костанайской – (20), Павлодарской (19)

областях, а наименьшее их количество представлено в Мангистауской (1), Восточно-Казахстанской – (7), Туркестанской (7) областях, в то время как Атырауской и Кызылординской областях опорные школы полностью отсутствуют. При 39 опорных школах функционируют интернаты, подвоз организован в 83 опорных школах.

В Казахстане также развита система технического и профессионального образования (далее – ТиПО). Преимуществом организаций ТиПО является практико-ориентированное обучение и нацеленность на подготовку кадров для рабочих специальностей. В 2020/2021 учебном году в стране функционировало 795 организаций ТиПО, из них 454 государственных учреждений и 341 частное. Контингент обучающихся в рамках этой ступени образования составляет 475 960 человек.

Самой важной задачей организаций ТиПО является социальная направленность, которая стимулирует молодежь осваивать рабочие профессии. Социальная ориентация системы ТиПО выражается в нескольких ее особенностях:

³⁹ Национальный сборник «Статистика системы образования Республики Казахстан» / АО «Информационно-аналитический центр». – Нур-Султан, 2021. – С.243.

1) с 2017 года реализуется проект «Бесплатное ТиПО для всех», который сделал общедоступными рабочие специальности для молодежи, а также будет влиять на снижение уровня безработных в стране в будущем;

2) в рамках ТиПО оказывается поддержка социально уязвимым категориям молодежи, что выражается в обеспечении одноразовым горячим питанием, стипендией и оплатой проезда в общественном транспорте;

3) почти половина обучающихся в системе ТиПО является выпускниками сельских школ;

4) реализуется национальный проект «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін»), который направлен на обучение и трудоустройство молодежи с юга Казахстана в тех регионах, которые испытывают дефицит трудовых ресурсов.

Вместе с тем в функционировании системы ТиПО наблюдается ряд проблем. Одна из них состоит в том, что выпускники по программе «Серпін» возвращаются в регионы, испытывающие избыток трудовых кадров (аналогичная ситуация имеет место и применительно к выпускникам вузов). Кроме того, в Казахстане постепенно и неуклонно происходит сокращение количества сельских колледжей и их контингента, особенно в Южном Казахстане. Так, доля студентов, обучающихся в сельских колледжах, составила 7% от общего контингента системы ТиПО. В сфере ТиПО неудовлетворительным остается охват молодежи по сравнению со странами ОЭСР. Это объясняется низкой оплатой труда выпускников данной ступени образования и непрестижностью рабочих профессий. По данным ЮНЕСКО, в Казахстане доля молодежи в возрасте 15–24 лет, охваченной программами ТиПО, составляет 14,66%. В среднем по ОЭСР данный показатель составляет 18%. Также в последние годы в Казахстане актуализировалось понятие «малокомплектные колледжи», к которым относят колледжи с контингентом менее 200 человек. На сегодня их доля составляет чуть более 20% от всех организаций ТиПО.

В системе высшего образования с целью повышения качественного уровня подготовки специалистов государство приняло решение сократить число вузов и усилить квалификационные требования к лицензированию высших учебных заведений. Еще в 2010 году нормативно была запрещена деятельность филиалов вузов. По результатам слияний, консолидаций и преобразований в организации ТиПО количество вузов сокращается. В 2020/2021 учебном году в Казахстане функционировали 128 высших учебных заведений, из них 1 – автономная образовательная организация, а также 11 национальных, 1 международный, 29 государственных, 17 акционерных, 55 частных и 14 негражданских университетов. В 2020/2021 учебном году насчитывалось 618 090 студентов, распределение которых по образовательным уровням высшей школы представлено ниже:

- бакалавриат – 576 557 человек;
- магистратура – 34 619 человек;
- докторантура – 6 914 человек.

Доля иностранных студентов в отечественных вузах возросла до 6,7%⁴⁰. Общая численность профессорско-преподавательского состава (далее – ППС) составляет 36 307 человек.

В целом необходимо отметить, что за все годы независимости Казахстана расходы на систему образования в целом не опускались ниже 3% от ВВП. При этом в среднем с 1991 года инвестиции в образование составляли 3,8% от ВВП. В 2020 году на сферу образования из государственного бюджета было выделено 3,14 трлн тенге, что составляет более 4,5% от ВВП, или почти на 35% больше по сравнению с 2019 годом. Расходы государства на высшее и послевузовское образование в 2020 году выросли на 20,3%. Их доля в ВВП возросла с 0,37 до 0,43%. В 2020/2021 учебном году из республиканского бюджета был выделен 63 591 грант (бакалавриат – 51 056, магистратура – 10 647, докторантура PhD – 1 888 мест).

Несмотря на рост финансирования сферы образования, в высшей школе сохраняется ряд задач, требующих системных решений. Эти задачи охватывают проблемы, начиная с профориентационной работы и вступительных экзаменов (ЕНТ) и завершая трудоустройством выпускников вузов.

Кадровый потенциал

Важной задачей высшей школы является подготовка профессиональных кадров. Однако на педагогические специальности поступают не лучшие выпускники школ, а в основном те, у кого средние баллы в аттестате. В то же время присоединение к Болонскому процессу привело к тому, что система подготовки и переподготовки кадров наряду с послевузовской системой образования

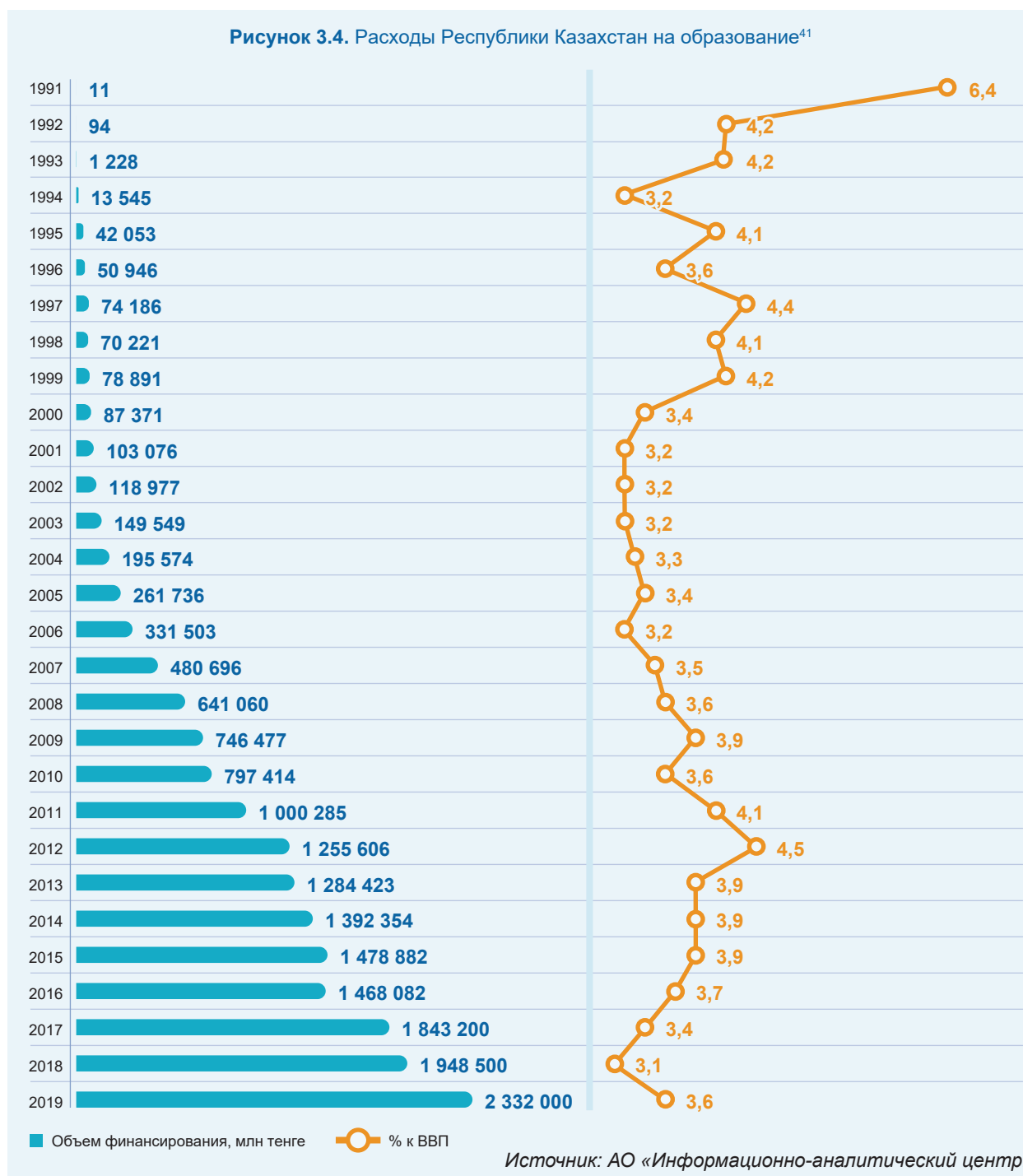
⁴⁰ Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // www.stat.gov.kz.

претерпели ряд сложностей. В последние десятилетия прослеживается сокращение доли ППС с ученой степенью.

Это можно объяснить постепенным переходом на Болонскую систему и повышением требований к выходу на защиту кандидатов PhD. Вместе с тем увеличился приток молодежи в науку. Количество ученых в возрасте до 35 лет увеличилось с 6,4 тыс. человек в 2011 году до 8,1 тыс. человек в 2020 году.

Слабая обеспеченность литературой на казахском и английском языках

По некоторым специальностям, например, в сфере бизнес-образования, техническим специальностям, особенно по программам магистратуры, отмечается нехватка литературы на различных языках.

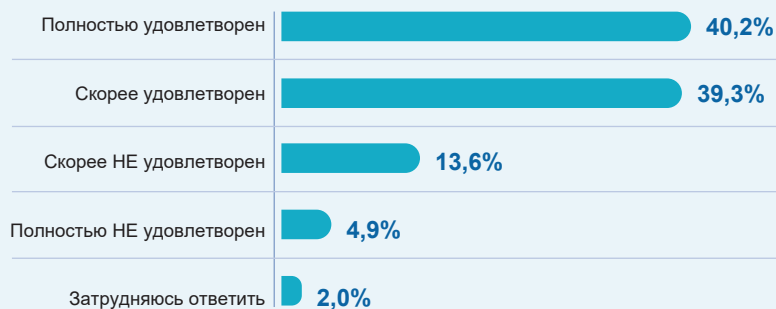
⁴¹ Национальный доклад «О состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан», 2016 / С. Ирсалиев, А. Култуманова, Э. Тулеков, Т. Булдыбаев, Г. Кусиденова, Б. Исаков, Л. Забара, Л. Барон, Е. Коротких. – Астана: АО «Информационно-аналитический центр», 2017. – С. 24; Нурбаев Ж.Е. Неравенство в системе среднего образования: анализ политики реформирования малокомплектных школ Республики Казахстан. 2021. – С. 14.

Большая часть литературы на английском языке доступна в электронном варианте для скачивания либо вовсе на онлайн-платформах, требующих постоянного доступа к Интернету. Качеством полученного или получаемого образования удовлетворены в той или иной степени 79,5% респондентов, при этом в сравнении с данными аналогичного исследования, проведенного в 2019 году, рассматриваемый показатель снизился на 6,5%.

Отток абитуриентов и «утечка мозгов»

Большой поток выпускников школ устремляется поступать в вузы соседней России, где предлагается значительное количество грантов для казахстанских абитуриентов. Также популярностью пользуются университеты Китая, стран Европы, и Америки. В порядке профессиональной ориентации представительства российских вузов проводят олимпиады в городах Казахстана и отбирают лучших школьников, которые будут учиться у них бесплатно. Многие из них после получения высшего образования остаются в России.

Рисунок 3.5. Удовлетворенность качеством образования (в %) ⁴²

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Низкая либо, наоборот, высокая стоимость обучения

Стоимость за обучение в Казахстане варьируется от 250 тысяч до нескольких десятков миллионов тенге в год. Низкая оплата обучения и вытекающая из этого низкая заработная плата ППС порождают коррупцию, а высокая стоимость способствует оттоку выпускников школ и студентов за рубеж. Согласно результатам исследования НИЦ «Молодежь», респонденты одним из главных недостатков отечественной системы образования считают высокую плату за обучение (35,3%).

«Если говорить о высшем образовании, это, конечно же, ценообразование и конкурентоспособность. К сожалению, первый вопрос, не знаю, из каких формируется соображений, образование в университетах в Казахстане дороже даже, чем в соседних странах. Поэтому и существует определенная проблема с оттоком студентов в соседнюю Россию. Потому что там обучение в 2–3 раза дешевле, чем у нас. Обучение очень дорогое».

Эксперт, лидер республиканской молодежной организации

Обучение в период пандемии

Пандемия COVID-19 внесла кардинальные изменения в учебный процесс. Адаптация к новым условиям привела к тому, что все учебные заведения страны перешли на онлайн- и дистанционные формы обучения. Если в вузах и некоторых колледжах крупных городов смогли организовать онлайн-обучение, то сельские школы по причине слабой Интернет-связи и ввиду отсутствия компьютерного и другого технического и коммуникационного оборудования отказались от онлайн-стриминга и учились в дистанционном формате. В традиционном штатном режиме продолжили обучение школьники сельских малокомплектных школ, в которых контингент обучающихся не превышал 100 человек. Между тем опыт использования дистанционных технологий в учебном процессе ранее имелся в вузах страны. В некоторых вузах применялась смешанная форма обучения, а также дистанционные технологии, в частности при переходе от заочной к дистанционной форме обучения. В сложной ситуации карантинных ограничений вузы в короткие сроки организовали обучающие курсы для своих сотрудников и ППС.

⁴² Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>

Рисунок 3.6. Предпочтительные форматы обучения (в %)⁴³

Вместе с тем только 13% молодых людей считают, что дистанционное образование является хорошей альтернативой традиционному обучению, 22,8% уверены, что дистанционное образование хуже, чем традиционное. Наиболее предпочтительным форматом онлайн-обучения более половины молодежи считает видеуроки (28,8%), вебинары и онлайн-классы (27,4%), а также электронные задания, направляемые посредством мессенджеров (16,2%).

Самой главной сложностью, с которой столкнулась образо-

вательная среда в период пандемии, являлась слабая обеспеченность информационно-коммуникационными технологиями и отсутствие опыта и навыков обучения в условиях дистанционного и онлайн-образования. При оценке эффективности дистанционного образования, помимо выше отмеченных проблем, результаты экспертного опроса⁴⁴ показали следующие риски и трудности: недостаточная интерактивность, сложности в построении качественных коммуникаций между преподавателем/учителем и обучающимся, невозможность обеспечения индивидуального подхода при работе с отдельными категориями обучающихся, невозможность создать условия для социализации человека в группе или сообществе при дистанционном формате обучения. Эксперты также отмечают, что неспособность системы качественно реализовать дистанционное образование может повлиять на уровень грамотности населения и активизирует риски расширения категории молодежи NEET⁴⁵.

Отсутствие качественного высокоскоростного Интернета, особенно в сельских районах, и слабое оснащение компьютерным оборудованием привели к отказу от онлайн-образования в средней школе. По этим же причинам определенные трудности испытывали колледжи и вузы страны. Обучающиеся, проживающие в сельской местности, не имели возможности полностью включиться в образовательный онлайн-процесс. Для учителей школ и преподавателей средних специальных и высших учебных заведений были организованы курсы повышения квалификации по развитию и совершенствованию IT-компетенций. Однако для многих сельских учителей данные курсы не всегда доступны.

3.2 ТЕНДЕНЦИИ НАСТОЯЩЕГО И ПРОФЕССИИ БУДУЩЕГО

Осознанный выбор молодыми людьми своей будущей профессии является одним из важных решений, во многом определяющих их дальнейшую жизненную стратегию. Глобализация, возросший уровень конкуренции на рынке труда, отмирание «старых» и появление новых профессий – это та реальность, для ориентации в которой необходимы соответствующие знания и навыки. Как показывает опыт многих стран, предоставление качественных услуг по профессиональной ориентации на всех уровнях образовательной системы относится к числу неотъемлемых функций государства.

На современном этапе вопросы профессиональной ориентации молодежи являются весьма актуальными, так как, согласно данным социологических исследований, сегодня большая часть трудоустроенных выпускников работает не по специальности (40,1%). Поэтому важно определить основные факторы, которые оказывают значительное влияние при трудоустройстве молодых кадров.

В мировой повестке ЮНЕСКО до 2030 года ТиПО придается большое значение как недорогому и качественному профессиональному образованию. В XXI веке произошел сдвиг в восприятии важности ТиПО. Так, в рамках Целей развития тысячелетия с 2000 по 2015 год уровень ТиПО упоминался лишь косвенно как способ поддержки альтернативных целей образования для взрослых. С переходом на Цели устойчивого развития (ЦУР) до 2030 года ТиПО становится одним из основных путей приобретения востребованных навыков, выхода на рынок труда и начала занятия предпринимательской деятельностью, а также реализации принципа обучения на протяжении всей жизни. «Никто не должен остаться в стороне» – один из главных принципов глобальной повестки

⁴³ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>

⁴⁴ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>

⁴⁵ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>

четвертой ЦУР «Образование-2030». Данный принцип предполагает вовлечение в обучение всех слоев населения, включая мигрантов, социально уязвимые слои населения, лиц с особыми образовательными потребностями, вне зависимости от пола, места проживания и других факторов.

Есть все основания полагать, что в Казахстане в третьем десятилетии XXI века наиболее востребованными специалистами будут «синие воротнички» – представители рабочих специальностей. Мировые тенденции в развитии рынка труда в среднесрочной перспективе указывают на рост занятости в сфере услуг. Соответственно, для Казахстана эксперты тоже прогнозируют востребованность специалистов в сфере обслуживающего труда. Согласно среднесрочному пятилетнему прогнозу АО «Центр развития трудовых ресурсов», к 2025 году наибольшую долю востребованных работников составят специалисты с рабочей профессией. Уже сегодня происходит рост спроса на таких специалистов, как парикмахеры, визажисты, косметологи, рабочие химчистки и крашения, мастера индивидуального пошива и ремонта одежды, специалисты по ремонту квартир, мебели, электробытовых приборов, телеаппаратуры, работники фотостудий и другие. Это подтверждает и список самых востребованных специальностей, который обновляется ежегодно на основе данных с сайтов по трудоустройству, а также результатов работы приемных комиссий вузов и колледжей.

В связи с эпидемиологической ситуацией в Казахстане и мире наиболее востребованными стали медицинские работники. В эту категорию входят не только врачи, но и медсестры, лаборанты. Кроме инфекционистов, в 2021 году требовались врачи таких специализаций, как эндокринологи, терапевты, онкологи, стоматологи, а также врачи-косметологи, мануальные терапевты, массажисты. Дефицит педагогических кадров прослеживается как в сельской, так и в городской местности. Нехватка учителей особенно ощущается в учебных заведениях всех уровней образования. Квалифицированные специалисты нужны как в государственных, так и в частных учебных заведениях. Большим спросом пользуются учителя начальных классов, воспитатели и иные работники организаций дошкольного воспитания и образования, учителя математики, русского и английского языков. По специальности «Общественная медицина» было выделено 2 147 грантов. Подготовкой кадров по этому направлению занимаются 11 медицинских вузов. Всего же на обучение медиков в 2020 году выделено 2 700 грантов. Порядка 8 тыс. бюджетных мест приходится на профессии в области педагогики. Много грантов выделяется по специальностям «Электротехника и энергетика» (1 800 грантов), «Горное дело и добыча полезных ископаемых» (1 702 гранта), «Механика и металлообработка» (1 500 грантов). 1 285 бюджетных мест насчитывается по 12 специальностям гуманитарного направления, в частности по философии и этике, религии и теологии, истории и археологии, переводческому делу, филологии, социологии, политологии, журналистике и др.

Согласно данным НИЦ «Молодежь», в ближайшем будущем актуальными профессиями станут те, которые будут отвечать потребностям современной экономики. Ориентируясь на исследования специалистов в области общественных и профессиональных процессов, эксперты считают, что востребованность приобретут специальности в области услуг, а также профессии личных консультантов и психологов. На фоне пандемии мощнейший импульс получила постепенно развивавшаяся в последние годы тенденция к отказу от традиционных условий труда в пользу фриланса. Ряд экспертов считают, что с учетом доли сельского хозяйства в экономике Казахстана агропромышленные специальности станут еще более востребованными. Многие эксперты полагают, что наиболее популярными станут профессии в IT-сфере и в сфере социальных сетей, контент-наполнения: таргетологи, SMM-менеджеры, технические специальности, инженеры и биотехнологи⁴⁶. В связи с бурным развитием информационных технологий и постоянным ростом IT-рынка бесспорна актуальность профессий, связанных с разработкой компьютерных программ и приложений. Так, в 2020/2021 учебном году большое количество грантов было выделено для обучения по специальности «Информационные технологии» – 2 468. Будущих IT-специалистов сегодня обучают в 49 вузах страны.

В рамках академической свободы вузов с 2019 года ведется Реестр образовательных программ, что позволило оценить качество программ путем проведения масштабной технической и содержательной экспертизы. На сегодня в Реестр включены 9 115 образовательных программ, среди которых 2 988 новых и 275 инновационных. Так, с 2020/2021 учебного года вузами страны осуществляется подготовка кадров по таким инновационным программам, как «Прикладная аналитика данных», «Управление технологиями и инновациями», «Биоинженерия», «Цифровое переводоведение», «Спортивная журналистика», «IT-предпринимательство и цифровая экономика», «Цифровая педагогика», «Высоконагруженные информационные системы с искусственным интеллектом», «Обработка информации и визуализация данных», «Проектирование цифровых аналитических об-

⁴⁶ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>

разовательных систем», «Природно-техногенные риски», «Сельскохозяйственная экология», «Медицинское право», «Прикладная эпидемиология» и др.

В условиях трансформации и модернизации социальных отношений изменяется и рынок труда. Появляются новые профессии, меняется востребованность существующих, другие оказываются менее популярными и исчезают. Для того чтобы помочь будущим абитуриентам и молодым людям, которые планируют получать профессию, был инициирован и разработан Атлас новых профессий. Это сборник профессий, которые, по мнению экспертов, уже востребованы и/или появятся в ближайшем будущем, т. е. в течение 5–10 лет. В атласе также перечислены 57 специальностей, которые исчезнут в ближайшие годы, – примечательно, что среди них нет практически ни одной рабочей. Сейчас быстро теряют востребованность узконаправленные специалисты практически в любой сфере. К тому же распространение удаленной формы занятости позволяет работодателям нанимать сотрудников по всему миру, что значительно усиливает конкуренцию на казахстанском рынке труда.

Вместе с тем имеются определенные сложности при выборе абитуриентами своей будущей профессии. Так, если раньше система профориентации была построена на взаимодействии с интересами плановой экономики СССР, то в последние годы взаимодействие государственных органов, работодателей и учебных заведений трудно назвать согласованным, хотя о необходимости скоординированного подхода неоднократно говорится в научных и экспертных кругах. Такая разобщенность основных стейкхолдеров, заинтересованных в результатах образования, привела к тому, что рынок образовательных услуг и рынок труда практически не соприкасаются.

Можно выделить несколько факторов, которые сдерживают развитие профориентационной системы в Казахстане. В частности, в стране отсутствует единое положение, которое регулирует вопросы профориентации в стране. Предоставление качественных услуг по профессиональной ориентации не может быть осуществлено на уровне в рамках деятельности одного министерства или ведомства – здесь требуется общегосударственный подход с участием заинтересованных сторон из различных секторов.

Современный рынок труда и система образования сегодня сильно разбалансированы и не координируются друг с другом. Подготовка кадров в ТПО и вузах Казахстана ведется без учета нужд экономики, что привело к дисбалансу в требуемых и выпускаемых специалистах. Хотя по официальным данным, Министерство образования и науки РК формирует и распределяет государственный образовательный заказ на подготовку кадров с высшим и послевузовским образованием на основе среднесрочного прогноза, представляемым Министерством труда и социальной защиты РК.

Вместе с тем отсутствие единой информационной среды для взаимодействия представителей разных ведомств, недоступность имеющейся информации для широкого круга заинтересованных сторон, отсутствие открытых диалоговых площадок – все эти причины привели к тому, что подавляющее большинство выпускников организаций среднего образования выбирают профессию неосознанно, руководствуясь советами семьи и друзей.

В республике функции профориентатора формально закреплены за педагогами школ, в основном это завучи либо школьные психологи, которые вследствие перегруженности различными обязанностями ограничиваются организацией презентаций своих вузов в школах. На данный момент сотрудникам школ не предоставляется возможности повышать свою квалификацию по методике проведения профориентационной работы в соответствии с требованиями современного рынка труда.

Между тем на отечественном рынке профориентационных услуг активными игроками выступают частные компании, неправительственные организации, общественные фонды, которые требуют высокую оплату и работают только в определенных регионах. Как следствие, охват профориентационными мероприятиями в стране остается низким, подавляющее большинство областных и районных школ не оснащены кабинетами профориентации, не имеют доступа к информации, не проводят встреч учеников с представителями организаций третичного образования.

Сегодня в стране наблюдается острый дефицит инженерно-технических и рабочих специальностей. Ежегодно по достижении пенсионного возраста из промышленного сектора страны выбывают тысячи специалистов, которым сложно найти замену. Дефицит кадров в промышленной сфере на сегодня составляет около 30 000 человек по таким специальностям, как «Машиностроение», «Нефтегазовая промышленность», «Металлургия», «Электроэнергетика», «Строительная индустрия» и т. д. В промышленной индустрии традиционно высокой остается потребность в специалистах со средним специальным образованием. К примеру, потребность в инженерно-технических кадрах на 2015–2019 годы составила 87,5% из 29 400 требуемых специалистов⁴⁷. Многие эксперты подчеркивают, что важнейшей задачей развития промышленности является повышение престижа технических профессий (от рабочих до инженерных) и привлечение молодежи в научно-техническую

⁴⁷ Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. – Алматы, 2018. – С. 15.

сферу профессиональной деятельности. Они единогласно отмечают пошатнувшийся престиж рабочих профессий и призывают государство принять необходимые меры, направленные на его восстановление.

3.3 МОЛОДЕЖЬ В НАУКЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Одной из задач государства в сфере развития науки, технологий и инноваций является укрепление кадрового потенциала науки, соответственно, увеличение численности ученых и исследователей, особенно среди молодежи. По данным Министерства образования и науки РК, в 1990-е годы в Казахстане насчитывалось 289 научных учреждений, общая численность работников, занятых основной научно-технической деятельностью, составляла 50,6 тыс. человек. На сегодня научными исследованиями и разработками занимаются 384 организации, задействовано 22 378 человек, в том числе 17 454 специалиста-исследователя. Увеличился приток молодежи в науку. Количество ученых в возрасте до 35 лет увеличилось с 6,4 тыс. человек в 2011 году до 8,1 тыс. человек в 2020 году.

За годы независимости сформировалась законодательная база, регулирующая правовое положение научных работников, в частности молодых ученых. Так, были приняты законы «О науке» от 18 февраля 2011 года и «О государственной молодежной политике» от 9 февраля 2015 года, утверждена и реализована Государственная программа развития образования и науки РК на 2020–2025 годы.

Закон «О коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности» открыл новые возможности, и сегодня в стране создана принципиально новая модель управления наукой:

- определены механизмы финансирования научных исследований – базовое, грантовое и программно-целевое;
- укрепляется кадровый потенциал науки;
- в результате проводимой политики в области науки и инноваций отмечается рост численности казахстанской молодежи в науке.

Отдельно следует упомянуть изменения, которые затронули послевузовское образование. В 2019 году в РК ввели систему комплексного тестирования (аналог Единого национального тестирования) при поступлении в магистратуру, а уже в 2021 году в докторантуру, что, безусловно, сократило потенциальные коррупционные риски при поступлении на эти ступени образования.

Значительным стимулом для молодых ученых стали государственные премии, именные премии МОН РК, государственные научные стипендии. В их число можно включить государственную научную стипендию для талантливых молодых ученых и именные стипендии, такие как стипендия для молодых ученых им. М. Ауэзова, стипендия для молодых ученых им. Д. Кунаева. Кроме того, существует ежегодная государственная молодежная премия «Дарын», где в целях поддержки молодых ученых предусмотрена категория «Наука». Поддержка молодежи также осуществляется Фондом Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации. Это ежегодные премии за лучшие исследования в области науки и техники, гранты на поездку для участия в научной конференции либо научной стажировке, гранты на научно-исследовательские работы, конкурсы «Ученые будущего» или «Лучший Совет молодых ученых» и др.

В целях координации и совершенствования государственной политики в сфере науки и молодежи функционируют Совет по молодежной политике при Президенте РК, Советы молодых ученых при вузах, проводятся ежегодные международные научно-практические конференции молодых ученых в вузах страны (к примеру, «Фараби әлемі» в КазНУ им. аль-Фараби, конференции в ЕНУ им. Л. Н. Гумилева и т. д.). На сегодняшний день набирает обороты недавно созданный Young Researchers Alliance при «Назарбаев Университете»⁴⁸.

С 2020 года выделяются новые виды грантов для молодых ученых, которые позволили оказать государственную поддержку большому числу перспективных научных идей. В частности, гранты для молодых ученых (объемом до 80 млн тенге на 2020–2022 гг., 54 млн тенге на 2021–2023 гг.) направлены на обретение молодыми исследователями новых навыков и компетенций, опыта руководства и работы в составе групп, рост их публикационной активности и в целом на наращивание творческого потенциала.

По мнению самой молодежи, для того чтобы развивать у нее интерес к исследованиям и научным проектам, особенно на раннем этапе, учебным заведениям необходимо прежде всего предусматривать награды за достижения в реализуемых проектах и изобретениях (31,6%), увеличить количество индивидуальных грантов на научные работы учащихся (31,0%), а также чаще вовлекать учащихся в проектную деятельность кафедр и научных центров (29,8%).

⁴⁸ Бейсенбаев О. Молодежь и наука: потенциал, коммерциализация и гранты // <https://strategy2050.kz/ru/news/53270/>.

Таблица 3.1. Инструменты и методы развития научного и исследовательского интереса у молодежи (в %) ⁴⁹

Предоставлять награды за достижения в реализуемых проектах и изобретениях	31,6
Увеличить количество индивидуальных грантов на исследовательские работы учащихся / студентов	31,0
Активнее вовлекать студентов в проектную деятельность кафедр и научных центров	29,8
Проводить конкурсы инновационных разработок учащихся / студентов	24,6
Увеличивать число учебных часов, выделяемых на специальные курсы по организации научных исследований учащихся / студентов	14,6
Увеличить в учебном плане долю часов для самостоятельной работы учащихся / студентов	11,3
Вести дипломное проектирование с ориентацией на конкретную организацию	10,3
Реформы в образовании	0,3
Все вышеперечисленное	0,4
Затрудняюсь ответить	13,4

*Сумма не равна 100%, т. к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Несмотря на то, что государством ведется работа по решению проблем в сфере науки и оказывается соответствующая поддержка, научная деятельность по-прежнему остается недостаточно популярной среди молодежи. Так, согласно результатам исследования НИЦ «Молодежь», научной деятельностью среди молодых людей занимаются порядка 11% опрошенных. Можно выделить несколько барьеров, которые препятствуют развитию науки, наращиванию научного потенциала и привлечению в данную сферу большего числа молодых ученых.

Сегодня отечественная наука и научные кадры не конкурентоспособны, отсутствует полная информация о казахстанских ученых, молодых ученых и их научных разработках в открытых источниках, отсутствует единая база для поиска ученых. Среди молодых ученых и исследователей, окончивших магистратуру и докторантуру, лишь единицы коммерциализируют результаты своей научной и научно-технической деятельности. Наблюдается низкий уровень патентной активности. Практически отсутствуют специалисты и компании, которые способны организовать внедрение и коммерциализацию научных разработок.

Отечественная научная сфера имеет слабую инвестиционную привлекательность, республике не хватает опыта софинансирования научных исследований и практики стимулирования бизнеса через предоставление льгот и преференций. То есть научные результаты не востребованы со стороны индустрии и бизнеса. В то же время в стране отсутствуют эффективные стимулирующие механизмы для частного сектора по развитию производства с использованием научных достижений. Отсюда, как результат, – низкая эффективность существующих форм взаимодействия научных организаций с производственными предприятиями и отсутствие заинтересованности в развитии данного направления.

Казахстанские научные организации и лаборатории требуют обновления своей материально-технической оснащенности, так как износ основных средств составляет не менее 40%, а износ активной части оборудования – 50%. Кроме того, в Казахстане публикуется крайне небольшое количество журналов, которые входят в международные базы данных.

В Послании народу Президент страны Касым-Жомарт Кемелевич Токаев поручил до конца текущего года внести изменения в законодательство о науке. Так, Министерству образования и науки РК поручено разработать четкие и прозрачные Правила отбора и финансирования научно-исследовательских институтов, которые занимаются фундаментальными исследованиями. В дальнейшем планируется включение заработной платы ведущих ученых в базовое финансирование, введение прямого финансирования, увеличение сроков грантового финансирования с принятых на сегодняшний день трех до пяти лет. Также в законе о науке должен быть предусмотрен институт апелляции решений Национального научного совета. Как отметил Глава государства, перед казахстанским образованием и наукой стоит масштабная неотложная задача – не просто поспевать за новыми веяниями, а быть на шаг впереди, генерировать тренды ⁵⁰.

⁴⁹ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана»; Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021. – С. 25–26. // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>

⁵⁰ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

3.4 РАЗВИТИЕ НОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ: ОБЗОР МИРОВОГО ОПЫТА

Опыт зарубежных стран по сокращению разрыва между сельскими и городскими школами

В некоторых странах, особенно со слабо развивающейся экономикой, проблемы с финансированием школ неизбежно приходится решать с помощью макросистемных мер. В частности, экономическое стимулирование и диверсификация сельского хозяйства необходимы для здоровой ресурсной базы сельских районов. В Северной Ирландии программа LEADER привлекает правительственные органы штата и местных субъектов экономики к диверсификации сельскохозяйственной экономики. Аналогичные методы были опробованы в Мексике и Испании.

В США закон под названием «Ни один ребенок не останется без внимания» (No Child Left Behind Act) включает политику, сфокусированную на образовании в сельской местности. Программа достижения результатов в сельском образовании (Rural Education Achievement Program) направляет дополнительные средства в сельские школы через грант для достижения результатов в малых сельских школах и обеспечивает большую гибкость в использовании имеющихся средств⁵¹. Федеральные фонды не только уделяют приоритетное внимание проблемам сельских школ, но и дают местным исполнительным органам возможность проявлять новаторский подход и учитывать местные особенности.

Тренды и тенденции в системе ТиПО

Разные страны выработали свои национальные модели развития ТиПО. В Германии реализуется «дуальный учебный маршрут», где молодые люди проводят треть своего времени в колледже и две трети проходят обучение на практике в компании или фирме. Данный образовательный процесс давно пользуется большой популярностью, и примерно половина молодых людей выбирают этот путь обучения вместо обучения в университете. В Казахстане была внедрена данная немецкая система, однако главной проблемой является отсутствие производственных мощностей, большого количества и выбора предприятий, где можно было бы осуществлять данную модель.

В Австралии требования к сектору ТиПО предполагают, что преподаватели должны обладать сертификатом IV уровня квалификации в области ТиПО и отраслевой квалификацией для уровня, на котором они обучают студентов. Известно, что преподавателям ТиПО необходимы хорошие знания и опыт в области преподавания. В настоящее время им не обязательно иметь опыт работы в своей области преподавания при условии, что у них имеется соответствующий сертификат. Для зарегистрированных учебных организаций Австралии, которые финансируются из частных источников, имеется возможность финансирования дальнейшего обучения и развития своих преподавателей через общественные колледжи или даже свою организацию образования. Важно отметить, что организации образования в этом случае нацелены на долгосрочные преимущества, а не на краткосрочную прибыль.

В Швейцарии 70% выпускников средней школы проходят профессиональное обучение и становятся профессиональными работниками с различными квалификациями. 70% молодых швейцарцев проходят обучение в организациях ТиПО сразу после окончания школы. Система готовит студентов к широкому кругу профессиональных сфер, таких как здравоохранение, строительство, информационные технологии и др. Однако основная функция швейцарской системы ТиПО заключается в соединении студентов с их будущей трудовой деятельностью посредством общенациональных программ обучения: компании по всей Швейцарии принимают на работу и обучают выпускников школ, предлагая рабочие места лучшим ученикам после окончания обучения. Во время обучения, которое может длиться 3-4 года в зависимости от отрасли, студенты получают заработную плату. По окончании обучения у них есть национально признанная квалификация и возможность перейти непосредственно на полную трудовую занятость или продолжить обучение в системе высшего образования. Важно отметить, что данная система не сможет работать, если компании не будут сотрудничать с правительством для создания высококвалифицированной трудовой силы.

Китай и Соединенные Штаты – только две из крупнейших стран мира, которые начали процесс перестройки своей собственной системы профессионального образования на основе швейцарского «золотого стандарта». Этот подход, сочетающий в себе теорию и практику, составляет основу современной системы школьного образования в Швейцарии. Именно такое образование выбирают две трети выпускников школ. Эта система, претендующая на звание «золотого стандарта» в международном профессиональном образовании, также является причиной низкого уровня безработицы среди швейцарской молодежи⁵².

⁵¹ U.S. Department of Education. (2007). Evaluation of flexibility under No Child Left Behind: Volume III – The Rural Education Achievement Program (REAP Flex) // <http://www.ed.gov/about/offices/list/opepd/ppss/index.html>.

⁵² Профобразование Швейцарии: история успеха // <https://www.swissinfo.ch/rus/46253934>.

В европейских странах существуют совместные проекты, которые основаны на принципе обмена опытом и направлены на реализацию академической мобильности. В 2016–2018 годы был реализован транснациональный проект «ECVET Enterprise», объединяющий Эстонию, Финляндию, Латвию и Германию, которые сотрудничали в течение двух лет для определения результатов обучения в целях их дальнейшего использования в проектах академической мобильности. Основное внимание в проекте уделялось учащимся, задействованным в техническом и профессиональном образовании, которые выезжают за границу по программе академической мобильности или для прохождения стажировки. «ECVET Enterprise» также поставил цель сосредоточиться на инновационных цифровых решениях для организации процесса по направлению учащихся за границу. Команда проекта разработала открытые образовательные ресурсы для трех целевых аудиторий, которые гарантируют всем партнерам наличие соответствующей информации, доступной на протяжении всего проекта. Команда проекта разделила всю информацию и материалы в соответствии с тремя фазами (до, в течение и после периода академической мобильности / обучения на рабочем месте). В конце проекта все партнеры получили новые вдохновляющие идеи о том, как использовать инструменты и принципы ECVET. Кроме того, активные дискуссии и совместный опыт, разделяемые компаниями и организациями образования, в особенности ТПО, стали своеобразным инкубатором идей о том, как улучшить программы мобильности и обучения на рабочем месте для молодежи.

Интересным является проект преподавателей профессиональных организаций образования в четырех городах Нидерландов. Педагогическое сообщество реализует образовательную программу для учащихся из групп риска и участвует в ее разработке. Организации ТПО являются частью проекта под названием «Игра ради успеха 15–23», который был запущен в качестве программы для обучающихся профессиональных организаций образования в возрасте 15–23 лет. Следует отметить, что инновационной характеристикой данной образовательной программы является сотрудничество с профессиональными спортивными организациями, такими как, например, профессиональный футбольный клуб. В рамках данной программы учащиеся группы риска проходят восьми- или десятидневный курс обучения, разработанный в профессиональной среде спортивных организаций. Суть данного сотрудничества состоит в том, чтобы мотивировать учащихся из групп риска и вовлекать их в процесс обучения, а с другой стороны, развивать возможности обучения, специально адаптированные к образовательным потребностям данных учащихся.

Наука

Все развитые страны, занимающие передовые позиции в международных рейтингах по конкурентоспособности, делают упор на развитие эффективной системы координации научно-технической и инновационной систем и коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности (далее – РННТД). Опыт зарубежных стран показывает, что многое зависит от устойчивости институтов развития, качества человеческого капитала и объемов выделяемого финансирования и стимулирования коммерциализации РННТД.

Анализ национальных проектов развития науки России, Китая, Великобритании и Германии позволяет сделать вывод о том, что основной акцент в развитии науки ставится на укрепление связи между научно-исследовательской и опытно-конструкторской работой (далее – НИОКР) и промышленностью, а также стимулирование выбора научной деятельности среди молодежи.

Россия в национальном проекте «Наука» (до 2024 года) определила 3 ключевые цели: (1) обеспечить присутствие страны в числе пяти ведущих стран мира, осуществляющих научные исследования и разработки в областях, определяемых приоритетами научно-технологического развития; (2) разработать меры по обеспечению привлекательности работы в России для российских и зарубежных ведущих ученых и молодых перспективных исследователей; (3) увеличить внутренние затраты на научные исследования.

Согласно идеологической позиции научно-технического и инновационного развития Китая, инновации, человеческий капитал, молодежь – это движущая сила для развития и всестороннего укрепления связи науки, технологий и потребностей предприятий, а также увеличения доли научного и технического прогресса в экономическом развитии страны. Наряду с Национальным планом «13-я пятилетка научно-технического и инновационного развития Китая» в сфере научно-технического развития можно отметить «Проект 985», в рамках которого предусмотрены отбор и подготовка научных кадров в 40 научно-исследовательских университетах по ключевым направлениям.

Великобритания как признанный лидер в области научных исследований и инноваций занимает 8-е место по инновационному потенциалу и 6-е место по развитию НИОКР. В националь-

ном проекте развития науки «Дорожная карта научно-технического развития» Великобритания определяет для себя такие стратегические цели, как поддержка предпринимателей и стартапов, увеличение притока капитала в наукоемкие предприятия, масштабирование; развитие человеческого капитала; участие в совместных международных исследованиях и инновациях.

Германия занимает первое место по инновационному потенциалу, и второе место по развитию НИОКР (лидирует в этом направлении Япония). В стратегическом плане развития науки и технологий «Исследования и инновации для граждан. Стратегия High-Tech 2025 года» ключевыми целями определены: увеличение расходов на НИОКР до 3,5% от ВВП; трансформация знаний в инновации, пользующиеся успехом во всем мире и приносящие пользу людям. В целом глобальные тенденции демонстрируют усиление научно-технического и цифрового направления в сфере образования.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. *Министерству образования и науки рекомендуется* направлять программно-целевое финансирование на научно-исследовательские проекты по изучению проблем сельского образования. Необходимо провести анализ всех предыдущих реформ и в каждом отдельном регионе проводить локальные исследования школьных проблем.

2. *Министерствам образования и науки, цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности* важно обеспечить качественным интернетом (свыше 20 Мбит/сек) села и сельские школы. Наличие широкополосного интернета позволит решить многие проблемы не только современной сельской школы, но и сельских жителей. Вопросы повышения квалификации учителей могут быть решены без отрыва от основной своей деятельности. Сельские жители могут получать весь спектр электронных услуг, наличие интернета существенно облегчит ведение бизнеса в сельской местности.

3. *Министерствам образования и науки, сельского хозяйства, а также местным органам власти* целесообразно разработать стандарты инфраструктуры сел для создания достойных условий жизни в сельской местности. Это важно для стимулирования молодых людей оставаться в сельской местности, чтобы в селах проживали молодые учителя, врачи и другие специалисты. Участие всех заинтересованных сторон необходимо и для организации дополнительного образования, прохождения педагогической практики студентов старших курсов и т. д. Решение проблем сельского образования невозможно без решения проблем сел и сельских территорий. Только системный и комплексный подход поможет решить вопросы сельского образования.

4. *Министерствам образования и науки, труда и социальной защиты* широко привлекать работодателей, вплоть до подключения их к формированию образовательных программ, приоритетов в сфере образования и научной практике, субсидировать прием на работу молодых специалистов, предоставлять налоговые льготы предприятиям, принявшим на работу выпускников вузов и средних специальных учебных заведений. Сегодня в мире есть много путей, как можно привлечь бизнес к большей кооперации с вузами, организациями ТИПО и трудоустроить выпускников.

5. *Министерству образования и науки* проработать вопрос об организации практики студентов и их дальнейшего трудоустройства с учетом интересов работодателей, расширить практику дуального образования, тем самым, ключевой акцент делать на обеспечение связи теории и практики. Важно развивать дуальное образование и подготовку кадров в соответствии с современными направлениями развития экономики на основе немецкого, канадского опыта. Переходить к тому, чтобы обучение финансировалось не только за счет средств государства, а в большей степени за счет частного сектора, который мог бы вкладываться в оснащение лабораторий при учебных заведениях и создание идеальных условий для практических работ.

6. *Министерствам образования и науки, цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности* необходимо создать единый информационный веб-ресурс по ТИПО и вузам РК с характеристиками всех имеющихся специальностей. Функционирование такого единого информационного веб-ресурса профориентационного характера способно положительно повлиять на ряд имеющихся проблем в сферах образования и экономики. К примеру, в перспективе возможно расширение доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию, выбор «дефицитных» профессий и восполнение текущей острой нехватки специалистов в ряде отраслей.

7. *Министерству образования и науки* с целью повышения инвестиционной привлекательности, возможного софинансирования научных исследований, включить в условия конкурсной документации по программно-целевому и грантовому финансированию участие партнера из сферы производства или бизнеса в качестве базы внедрения РННТД. Инициировать дополнительные эффективные стимулирующие механизмы для частного сектора, бизнеса, возможно, через предоставление льгот и преференций, по развитию производства с использованием научных достижений.

ГЛАВА 4.

ЭКОНОМИКА

ГЛАВА 4.

ЭКОНОМИКА

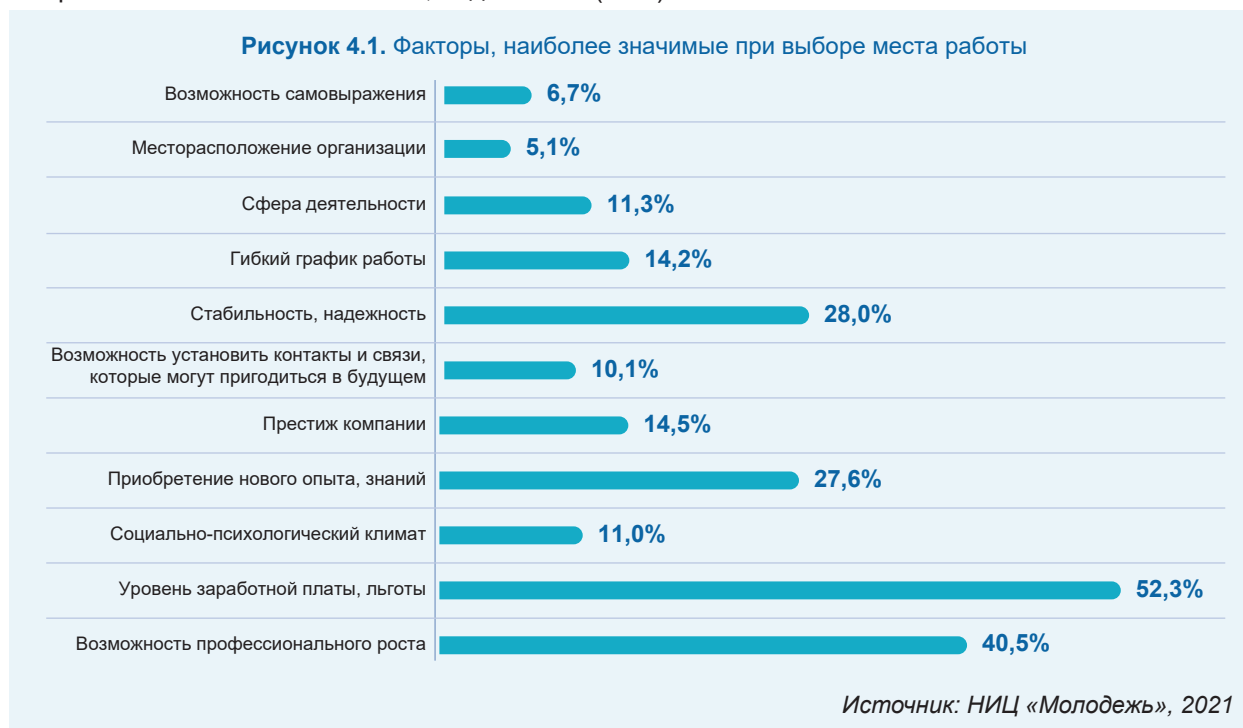
Социально-экономический базис предопределяет все сферы жизнедеятельности граждан. И именно здоровое экономическое поведение, обусловленное как структурой экономики, так и ментальностью, устанавливает социальную стабильность. В Казахстане с первых лет обретения государственной независимости устанавливались и развивались рыночные отношения, что определяло ценностно-рациональную парадигму населения, сфокусированную на рыночных нормах поведения. Всеобъемлющее понятие человеческого капитала, охватывающее и здоровье, и образование, и профессиональные навыки – в целом все, что способствует материальному благополучию, карьерному росту и успеху, пользуется заметной популярностью последние несколько лет как в научной литературе, так и практической деятельности. Индивид располагает собственным человеческим капиталом, применение и вложение которого нацелено на извлечение максимальной прибыли.

В качестве одного из приоритетов в казахстанской модели модернизации обозначена конкурентоспособность (в том числе и на рынке труда), которая аккумулирует человеческий капитал и может представлять совокупность интеллектуального потенциала, личностных качеств (по мере необходимости) и креативности, практических навыков, способствующих значительным результатам в практической деятельности, что определяет эффективность работы исполнителя и, соответственно, материально вознаграждается.

4.1 ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

Основополагающим аспектом экономического поведения является экономическая сущность самого человека, выявленная еще шотландским экономистом и философом Адамом Смитом. Рационализм экономического человека всецело ориентирован на получение прибыли. Исходя из этого, экономическое поведение определяется как рациональное поведение, направленное «на субъективную максимизацию и оптимизацию результата в условиях ограниченных ресурсов»⁵³. Согласно результатам социологического исследования НИЦ «Молодежь»⁵⁴, при выборе специальности заработная плата является главным фактором для 55,3% опрошенных молодых людей, возможность трудоустройства – для 43,4%. При выборе места работы так же, прежде всего, учитывается уровень заработной платы (52,3% респондентов), затем возможность профессионального роста (40,5%), на третьем месте – стабильность, надежность (28%).

Рисунок 4.1. Факторы, наиболее значимые при выборе места работы

⁵³ Экономическое поведение населения: теоретические аспекты: препринт / А.А. Шабунова, Г.В. Белехова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. – С. 3.

⁵⁴ Аналитический доклад «Молодежь на рынке труда: востребованность, возможности и перспективы», НИЦ «Молодежь», 2021.

По причине низкого уровня заработной платы 31,8% опрошенных оставили первое место работы. Но также нельзя забывать и о том, что сложившиеся социальные институты воздействуют на рациональность поведения (с учетом относительности данного понятия). Институты детерминируют общественные статусы и, как следствие, предпочтения той или иной деятельности, приносящей прибыль. Согласно социологическому опросу, до сих пор престиж (имидж) вызывает одобрение у 36% опрошенных при выборе профессии.

Выявляя социальные диспозиции экономического поведения, следует напомнить о разных социально-культурных условиях становления молодежи. Это связано как с культурными, производственно-экономическими особенностями регионов, так и различиями в укладах города и села, что предопределяет разные возможности заработка и предпочтения профессиональной деятельности. Заработок, обеспечивающий достойный уровень жизни, составляет главный лейтмотив трудовой деятельности. Между тем БНС АСПИР РК по состоянию на июль 2021 года выявляет среднемесячную заработную плату в размере 252 766 тенге⁵⁵. В свою очередь, сбор данных по совокупному ежемесячному семейному доходу, представленных по результатам исследования НИЦ «Молодежь», показывает, что у 14,4% опрошенных он составляет до 100 тыс. тенге. Совокупный доход в пределах 100–200 тыс. тенге имеют 30,8%; в пределах 200–300 тыс. тенге – 26,6%. Доход в 300–500 тыс. тенге указали 11,4%, в 500–700 тенге – 3,0%. При этом желаемые доходы кардинально отличаются от реальных на текущий момент. Ежемесячно 200–300 тыс. тенге хотели бы получать 17,5%; 300–500 тыс. – 25,4%; 500–700 тыс. – 24,1%; 700 тыс.–1 млн – 12,8%; свыше 1 млн – 6,2%.

Запросы молодых людей вполне объективны с учетом первостепенных потребностей в жилье, питании и предметах первой необходимости при наблюдаемой инфляции, которая в июне текущего года выросла до 7,9% годовых⁵⁶. Так, за первое полугодие 2021 года квартиры в среднем подорожали на 9,4% во всех 17 регионах страны (где ведется мониторинг цен). Процентные ставки по ипотеке порядка десяти банков «на сайтах варьируются от 11 до 30%». Конечно, реализуется ряд программ с не столь высокими процентными ставками, среди которых следует упомянуть «7-20-25», относительно которой приведем пример расчета. При покупке квартиры за 15 млн тенге, если срок кредитования равен 25 годам, то ежемесячный платеж составит 84,8 тыс. тенге. Учитывая, что среднемесячная заработная плата составляет 252 766 тенге, ее треть будет затрачиваться на погашение ипотеки.

Наблюдается рост цен и на продукты питания, объясняемый Министерством торговли и интеграции страны, «наряду с внутренними факторами», ростом мировых цен. Как следствие, более 60% респондентов нуждаются в дополнительной зарплате, из них 42,6% его не имеют. К тому же средний класс, определяемый как «фундамент, на котором может осуществляться стабильное развитие страны», помимо уровня образования и доходов определяется владением собственностью (хотя бы жилье и автомобиль) и возможностью откладывать деньги⁵⁷. В совокупности данные бытовые факторы обуславливают запросы молодежи в доходах, необходимых для комфортного проживания.

Рынок труда как главный институциональный фактор в системе социально-экономических отношений задает базовый вектор экономического поведения молодежи. Для молодежи наиболее привлекательными сферами являются предпринимательство, образование, торговля, здравоохранение и государственная служба. При этом 69,8% опрошенных предпочитают иметь постоянную работу; фриланс и удаленную работу – 9,2 и 9% соответственно.

Отдельно следует отметить, что структура экономического поведения казахстанской молодежи не претерпела грандиозных изменений, даже несмотря на то, как набирают популярность профессии будущего в связи с мировыми технологическими трендами и опасениями, что представители ряда специальностей в ближайшем будущем перестанут быть востребованными. В ближайшие пять лет каждый третий намерен пройти обучение по той же специальности на более высоком уровне (31,9%). Молодежь понимает, какие навыки повысят их шансы на рынке труда. Так, в числе основных навыков прежде всего выделяют иностранные языки (43,7%), навыки работы на компьютере (38,2%), программирование (32,6%), умение продавать в социальных сетях, интернете (21,9%), навыки менеджмента (21,2%), SMM-продвижение (20,1%) и бухгалтерский учет (17,6%). Очевидно, что эти направления могут быть интегрированы в учебную программу, в том числе в качестве элективных курсов. Наиболее привлекательными сферами, в которых респонденты хотели бы работать, являются: нефтегазовый сектор (29,1%), малый и средний бизнес (25,6%), финансовый сектор (23,5%), транспорт и логистика (19,5%) и ритейл (17,7%).

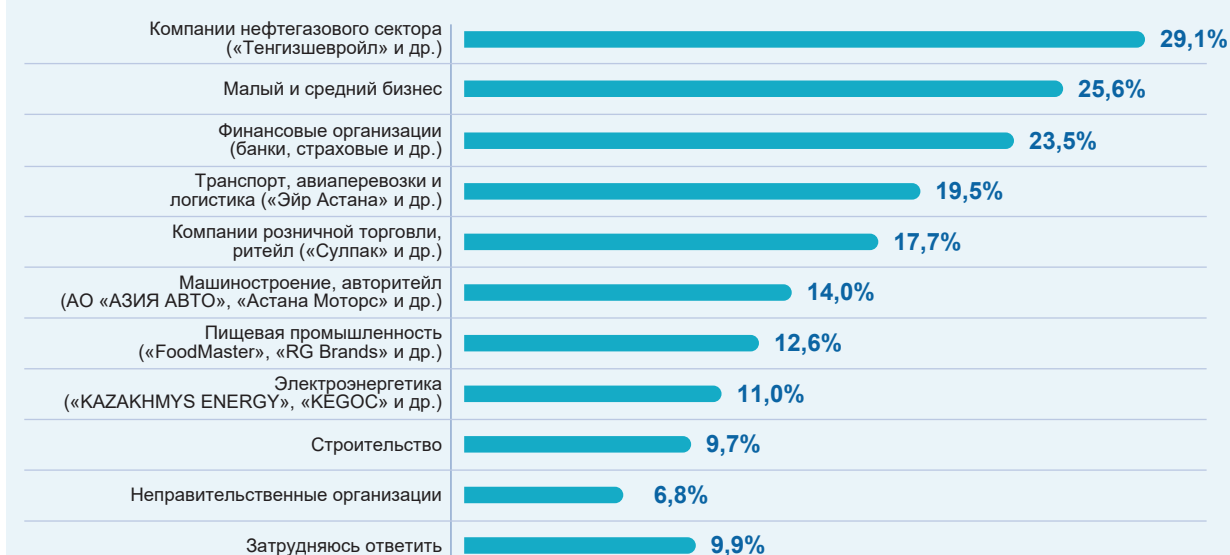
По сведениям Ассоциации вузов Казахстана, наиболее популярными среди абитуриентов считаются специальности, на которые конкурс при поступлении был высок с периода возрождения престижа

⁵⁵ Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/>.

⁵⁶ Инфляция в Казахстане в июне выросла до 7,9% годовых // https://forbes.kz/finances/exchange/inflyatsiya_v_kazahstane_v_iyune_vozroslo_do_79_godovyih/.

⁵⁷ Средний класс в Казахстане: кто все эти люди и как они влияют на экономику Казахстана? // <https://ekonomist.kz/zhussupova/srednij-klass-kazahstan/>.

Рисунок 4.2. Профессиональные сферы, в которых видит себя современная молодежь⁵⁸

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

высшего образования. Сегодня абитуриенты отдают предпочтение таким направлениям подготовки, как международные отношения, юриспруденция, таможенное дело, журналистика, дизайн, финансы, учет и аудит, менеджмент, государственное и местное управление⁵⁹. Между тем, согласно открытым аналитическим данным, в ближайшие 5–7 лет востребованными профессиями станут, например, «IT-медик», «биоэтик», «генетический консультант», «экоаналитик в строительстве», «архитектор энергоэффективных домов», «проектировщик дирижаблей», «тренер творческих состояний» и даже «гид в сфере космического туризма». Казахские же данные выглядят более реалистичными. В частности, по состоянию на 20 мая 2021 года наиболее востребованными для Казахстана считаются следующие направления подготовки: инженерные специальности, IT- и разработка компьютерного аппаратного обеспечения, нанотехнологии, биотехнологии, специальности, связанные с сервисом, логистика, экология, медицинские специальности, химия, пищевая промышленность, градостроительство⁶⁰.

Уже неоднократно заявлялось о том, что в стране много специалистов по гуманитарным специальностям, и о нехватке технических кадров высокой квалификации, навыки которых отвечали бы современным требованиям. Действительно, согласно данным Бюро национальной статистики РК о численности и потребности в кадрах крупных и средних предприятий Республики Казахстан в 2021 году, в «разрезе видов экономической деятельности наибольшее число вакантных рабочих мест сложилось в промышленности – 11 087 единиц и в сфере транспорта и складирования – 6 674 единицы...»⁶¹. На это следует ответить, что, во-первых, выпускники вузов технических направлений далеко не все могут занять места инженеров и не всегда их уровень подготовки соответствует запросам работодателя. Выпускник вуза, имея квалификацию бакалавра электроэнергетики, машиностроения или металлургии, зачастую не желает работать простым рабочим на промышленном объекте. На протяжении многих лет в вузах выделяется солидное количество государственных образовательных грантов по техническим специальностям. Но промышленные предприятия редко располагают возможностью для всех выпускников вузов предоставить рабочие места высокой инженерной квалификации. В результате выпускник вуза, не желающий заниматься трудом, не соответствующим приобретенной согласно диплому квалификации, выбирает совсем иную сферу деятельности. К тому же заработная плата в промышленности не всегда устраивает молодых людей.

Говоря о «нехватке технических кадров», а именно рабочих на промышленных предприятиях, необходимо учитывать, что помимо определенной квалификации им следует обладать и соответствующим физическим здоровьем, позволяющим выдерживать нагрузки на работе. Также на повестке дня – вопрос оплаты труда. По данным на третий квартал 2020 года, среднемесячная номинальная заработная плата сотрудников предприятий промышленного сектора составила 282,7 тыс.

⁵⁸ Социологическое исследование «Молодежь на рынке труда: востребованность, возможности и перспективы», НИЦ «Молодежь», 2021.

⁵⁹ Самые востребованные специальности // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.

⁶⁰ Там же.

⁶¹ О численности и потребности в кадрах крупных и средних предприятий Республики Казахстан в 2021 году // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/188909?lang=ru>.

тенге. Однако львиная доля в среднем арифметическом выражении приходится на нефтегазовый западный регион. Сотрудники нефтегазового сектора Атырауской области получали 825,6 тыс. тенге, Мангистауской – 542 тыс. и Западно-Казахстанской – 384,5 тыс. тенге. В то же время сотрудники промышленных предприятий в Северо-Казахстанской области зарабатывают 144,3 тыс. тенге, в Шымкенте – 159,6 тыс. и в Жамбылской области – 165,2 тыс. тенге⁶².

Ввиду изложенного, если отечественная промышленность нуждается в кадрах (даже если вакансий всего 11 087 на 75,7 тыс. безработной молодежи по состоянию на первый квартал 2021 года), особенно важно обратить внимание на уровень жизни и общественное восприятие рабочего человека, трудящегося на промышленных предприятиях, строительных объектах и т. д. В этом контексте важной представляется разработка концептуальной базы для популяризации труда рабочего человека (слесаря, сварщика, сантехника, штукатур и т. д.), честно, исправно трудящегося, периодически повышающего квалификацию, получающего социальное признание как непосредственный производитель общественных благ, обладающий приемлемыми трудовыми условиями и достойной оплатой труда.

В вопросах вовлечения в предпринимательскую деятельность, как показывают результаты исследования НИЦ «Молодежь», участие молодежи остается низким. У 82,6% опрошенных нет опыта предпринимательской деятельности. В совокупности опыт имеют 16,8%, из которых только 6% продолжают развивать свой бизнес. Однако каждый третий проявляет интерес к предпринимательской деятельности – преимущественно в таких сферах, как торговля (41,9%), общественное питание (14,2%), ИТ-сфера (13,6%), производство продуктов питания (11,9%) и др.

В числе проблем при занятии предпринимательской деятельностью респонденты называют высокую арендную стоимость помещений (15%), высокие налоговые отчисления (11,7%), отсутствие квалифицированных работников (9,5%). Причинами отказа от занятия предпринимательством являются отсутствие стартового капитала (31,7%); нежелание рисковать (21,8%); нехватка знаний для создания собственного бизнеса (18,2%). Мотивацией к основанию бизнеса для 32,9% является увеличение личного дохода, 25,8% – большая независимость. В то же время 36,4% опрошенных из числа тех, кто занимался предпринимательством, не сталкивались с проблемами при ведении бизнеса.

Сегодня для вовлечения молодежи в предпринимательскую деятельность реализуется Государственная программа продуктивной занятости и массового предпринимательства «Еңбек» на 2017–2021 годы, завершена «Дорожная карта бизнеса-2020», реализуется проект «Бастау Бизнес». По данным НПП «Атамекен», с 2017 года «за 4 года по проекту «Бастау Бизнес» обучились более 150 тысяч человек, которые реализовали 44 тысячи бизнес-проектов по Казахстану»⁶³. Согласно показателям результатов по поддержке предпринимательских инициатив в сельских населенных пунктах и малых городах, городах и моногородах в рамках программы «Еңбек» в 2019–2021 годах, ежегодно выдается не менее 5 000 кредитов/микрокредитов для молодежи, в том числе молодежи категории НЕЕТ, предпринимателям из числа молодежи, членам молодых, малообеспеченных и/или многодетных семей, трудоспособным людям с особыми потребностями⁶⁴.

В целом необходимо отметить, что в последние несколько лет наблюдался прагматизм в экономическом поведении молодежи. Понятие успеха подразумевает быстрое продвижение по карьерной лестнице и приемлемые доходы, прослеживаются инновационный подход в научно-технической сфере и креативность проектов в бизнесе. С другой стороны, молодежь нацелена на сиюминутный комфорт, что сказывается и на экономическом поведении. Временная работа официанта или бармена стали привычными для студенческой молодежи городов. Самодостаточность и стремление к независимости проявляются в попытках самостоятельного решения материальных проблем.

4.2. МОЛОДЕЖЬ НА РЫНКЕ ТРУДА

Если руководствоваться тем, что жизнь людей разделилась на период до пандемии и после, при анализе состояния и проблем занятости молодежи приемлемым видится рассмотрение показателей последних трех лет. Во-первых, прослеживается сокращение численности молодежи в структуре рабочей силы в Казахстане. В целом, согласно приведенной ниже таблице, в течение трех лет по показателям, касающимся рабочей силы и занятости молодежи, на первом месте находится Алматинская область, затем следуют г. Алматы, Восточно-Казахстанская, Туркестанская области.

По официальным данным Министерства труда и социальной защиты населения РК, в период пандемии рынок труда в целом сохранил стабильность, и увеличения численности безработных удалось избежать, однако карантинные ограничения породили рост численности «временно неза-

⁶² «Зарплаты в промышленности: кому и за что платят больше всего?» // <https://inbusiness.kz/ru/news/zarplaty-v-promyshlennosti-komu-i-za-cto-platyat-bolshe-vsego>.

⁶³ «Бастау Бизнес» готовится к старту в 2021 году // <https://atameken.kz/ru/news/41114-bastau-biznes-gotovitsya-k-startu-v-0-go-du>.

⁶⁴ Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2020 года № 932 // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

Таблица 4.1. Рабочая сила, занятое и безработное население в 2019–2021 годы (в тыс. чел.)

Регион	Рабочая сила			Занятое население			Безработное население		
	2019	2020	2-й квартал 2021	2019	2020	2-й квартал 2021	2019	2020	2-й квартал 2021
Республика Казахстан	2 124,9	2 099,8	2 072,9	2 045,9	2 019,4	1 995,4	79,0	80,4	77,5
Акмолинская область	80,6	74,2	69,4	78,2	71,8	67,2	2,4	2,4	2,2
Актюбинская область	90,7	80,6	74,9	87,8	78,3	72,6	2,9	2,4	2,3
Алматинская область	275,3	287,2	287,5	267,0	277,5	277,6	8,3	9,7	9,9
Атырауская область	85,1	76,5	69,3	83,0	74,6	67,6	2,0	1,8	1,7
ЗКО	82,2	87,9	82,8	79,1	84,4	79,6	3,1	3,5	3,2
Жамбылская область	151,2	169,8	167,0	146,9	164,8	162,2	4,2	5,0	4,8
Карагандинская область	126,4	124,3	123,5	120,4	118,0	118,3	6,0	6,3	5,3
Костанайская область	94,6	81,7	75,8	91,5	79,1	73,4	3,1	2,6	2,3
Кызылординская область	97,8	82,9	82,6	93,8	79,4	79,2	4,1	3,6	3,4
Мангистауская область	73,2	76,8	72,9	70,9	74,1	70,4	2,3	2,8	2,5
Павлодарская область	75,5	74,8	70,1	73,3	72,5	68,0	2,2	2,2	2,0
СКО	48,0	49,4	52,9	46,6	47,5	51,4	1,4	1,9	1,5
Туркестанская область	181,9	179,7	163,3	176,1	173,5	157,2	5,8	6,2	6,1
ВКО	190,3	175,2	192,3	183,8	169,5	185,9	6,4	5,6	6,5
г. Нур-Султан	131,9	122,1	158,2	126,0	116,5	150,9	5,9	5,6	7,3
г. Алматы	251,8	264,3	243,6	236,6	248,7	230,4	15,3	15,5	13,2
г. Шымкент	88,4	92,6	86,8	84,9	89,2	83,4	3,4	3,5	3,4

Источник: БНС АСПиР РК

нятых». К этой категории относятся люди, не работавшие в период обострения ситуации с пандемией, но не считавшиеся безработными. Среди молодежи в 2020 году по сравнению с предыдущим годом численность наемных работников увеличилась в целом по стране по причине численного прироста людей данной социальной категории в городах Алматы (с 219,7 тыс. человек в 2019 году до 231,3 тыс. человек в 2020 году), Шымкенте (с 56,9 тыс. чел. до 61,2 тыс. чел.), Алматинской (с 215,1 тыс. чел. до 224,3 тыс. чел.), Западно-Казахстанской (с 52,0 тыс. чел. до 68,7 тыс. чел.), Жамбылской (с 95,0 тыс. чел. до 104,6 тыс. чел.), Мангистауской (с 68,3 тыс. чел. до 70,9 тыс. чел.), Северо-Казахстанской (с 37,6 тыс. чел. до 40,0 тыс. чел.), Туркестанской областях (с 89,7 тыс. чел. до 93,0 тыс. чел.) при сокращении во всех других областях и городе Нур-Султане.

Численность самостоятельно занятых среди молодежи по стране несколько сократилась с 478,1 тыс. человек в 2019 году до 446,3 тыс. человек в 2020 году. Общее сокращение численности самостоятельно занятых, которых в 2001 году насчитывалось 828,2 тыс. человек, возможно, объясняется действенностью государственных программ (занятости, развития предпринимательства). Однако в региональном разрезе прослеживаются вариации, в некоторых регионах наблюдается незначительный рост по данному показателю. Например, наряду с увеличением численности наемных работников в Алматинской области, самостоятельно занятых там так же стало больше – с 51,9 тыс. до 53, 2 тыс. человек; подобная ситуация отмечена в городе Алматы (с 16,9 тыс. до 17,4 тыс. чел.) и ряде областей: Жамбылской (с 52,0 тыс. до 60,2 тыс.), Мангистауской (с 2,6 тыс. до 3,2 тыс.). Кроме того, численность самостоятельно занятых возросла в Карагандинской (с 6,9 тыс. до 8,3 тыс.), Павлодарской (с 7,6 тыс. до 9,3 тыс.), Восточно-Казахстанской (с 57,9 тыс. до 58,0 тыс.) областях.

Таблица 4.2. Численность наемных работников и самостоятельно занятых в 2019–2020 годы (в тыс. чел.)

Регион	Наемные работники		Самостоятельно занятые	
	2019	2020	2019	2020
Республика Казахстан	1 567,7	1 573,1	478,1	446,3
Акмолинская область	56,9	53,7	21,3	18,1
Актюбинская область	78,3	69,9	9,5	8,4
Алматинская область	215,1	224,3	51,9	53,2
Атырауская область	70,0	64,3	13,0	10,3

Регион	Наемные работники		Самостоятельно занятые	
	2019	2020	2019	2020
ЗКО	52,0	68,7	27,1	15,7
Жамбылская область	95,0	104,6	52,0	60,2
Карагандинская область	113,5	109,7	6,9	8,3
Костанайская область	62,9	60,1	28,6	18,9
Кызылординская область	52,2	46,0	41,5	33,4
Мангистауская область	68,3	70,9	2,6	3,2
Павлодарская область	65,7	63,3	7,6	9,3
СКО	37,6	40,0	9,0	7,5
Туркестанская область	89,7	93,0	86,4	80,5
ВКО	125,9	111,5	57,9	58,0
г. Нур-Султан	107,9	100,7	18,1	15,8
г. Алматы	219,7	231,3	16,9	17,4
г. Шымкент	56,9	61,2	28,0	27,9

Источник: БНС АСПиР РК

Наблюдается численный спад занятости среди молодежи по всем видам экономической деятельности, особенно проявившийся в строительстве (2019 г. – 144,8 тыс. человек, 2020 г. – 148,5 тыс., 2021 г. – 149,6 тыс.), сельском, лесном и рыбном хозяйстве (2019 г. – 250,2 тыс., 2020 г. – 246,1 тыс., 2021 г. – 248,0 тыс.), промышленности (2019 г. – 232,5 тыс., 2020 г. – 213,3 тыс., 2021 г. – 226,6 тыс.). Исключение составляют образование, здравоохранение и социальное обслуживание населения, где прослеживается определенное увеличение численности занятых (2019 г. – 345,5 тыс. человек, 2020 г. – 339,2 тыс., 2021 г. – 353 тыс.). Таким образом, образование и в особенности здравоохранение (в том числе фармацевтика) оказались наиболее стабильными сферами занятости перед пандемией и во время нее.

По данным БНС АСПиР РК, в 2020 году в стране числилось 80,4 тыс. безработных молодых людей в возрасте от 15 до 28 лет – на 1,7% больше, чем годом ранее, а уровень молодежной безработицы составил 3,8%⁶⁵. Во втором квартале 2021 года в стране этот показатель несколько снизился (до 77,5 тыс. человек). Тем не менее существующие масштабы безработицы в данной группе населения показывают ее нестабильное положение на рынке труда. Причем мобильность молодой рабочей силы только усиливает проблемы трудоустройства и подвергает эту категорию еще большему влиянию безработицы. В целом, согласно данным Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), в Казахстане молодежь, завершившая профессиональную подготовку в учебных заведениях, начинает трудовую деятельность в возрасте 21 года. К 24 годам преобладающая часть молодых людей становится формально занятой на рынке труда, поскольку подходит к выбору формы трудоустройства более осознанно⁶⁶.

Таблица 4.3. Занятость среди молодежи по видам экономической деятельности в 2019–2021 годы (в тыс. чел.)

Годы	Промышленность (добывающая, обрабатывающая)	Сельское, лесное и рыбное хозяйство	Строительство	Оптовая и розничная торговля	Информация и связь	Государственное управление и оборона; обязательное социальное обеспечение	Финансовая и страховая деятельность	Профессиональная, научная и техническая деятельность	Образование, здравоохранение и социальное обслуживание населения
2019	232,5	250,2	144,8	368,1	43,6	123,2	62,2	63,8	345,5
2020	213,3	246,1	148,5	356,9	41,8	132,6	59,4	74,7	339,2
2-й квартал 2021	226,6	248,0	149,6	346,5	50,7	125,2	50,7	62,2	353,0

Источник: БНС АСПиР РК

⁶⁵ Данные Бюро национальной статистики АСПиР РК.

⁶⁶ OECD (2017), Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities, OECD Publishing, Paris.

Среди тех, кто обратился в центры занятости населения в 2017 году, доля молодежи, трудоустроенной на постоянные рабочие места, составила 60%, в 2018 г. – 65%, в 2019 г. – 68%, в 2020 г. – 70% и в 2021 г. – 75%⁶⁷. Казахстанский эксперт А. Альшанская в своем исследовании молодежи столицы приходит к заключению, что недоверие «связано с имеющимся среди молодежи (чаще всего с более высоким уровнем образования) устойчивым мнением, что в центры занятости обращаются наименее конкурентоспособные компании, которые предлагают низкооплачиваемую и непрестижную работу». Поэтому важны системный мониторинг и модернизация работы центров занятости повсеместно во всех регионах, как в городе, так и в сельской местности.

В то же время наиболее эффективными мерами содействия в трудоустройстве выпускников, по мнению респондентов, являются организация стажировок и практик на предприятиях во время учебы и целевая подготовка студентов для конкретных работодателей на контрактной основе.

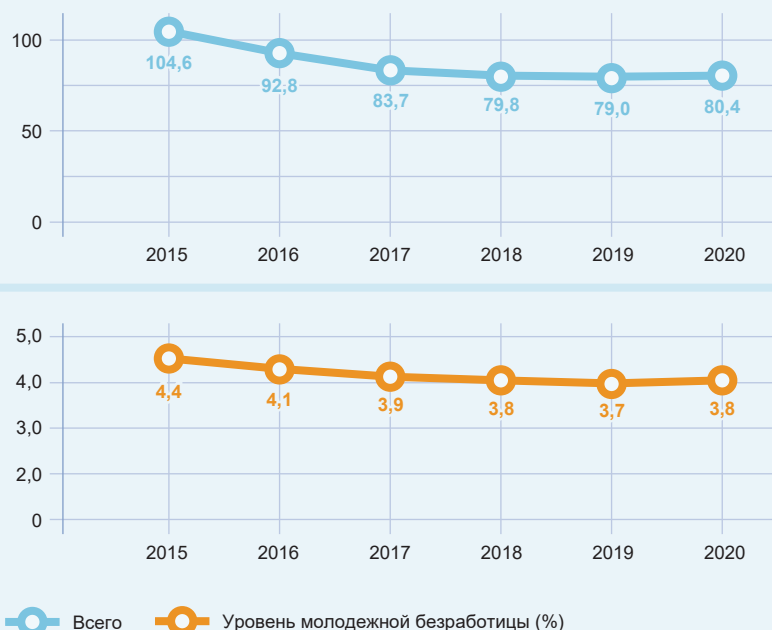
В настоящее время в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек» реализуются 3 проекта. По проекту «Молодежная практика» организуется оплачиваемая практика со сроком до 6 месяцев. Рабочие места для прохождения молодежной практики создаются на предприятиях и в организациях всех форм собственности. При этом рабочие места должны соответствовать профессии (специальности), полученной выпускником в организации образования. Ежемесячный размер заработной платы в месяц составляет 25 месячных расчетных показателей с учетом налогов, обязательных пенсионных взносов и других социальных отчислений⁶⁹. По данным Министерства труда и социальной защиты населения РК, количество участников молодежной практики в 2017 году составило 25,8 тыс. чел., в 2018 г. – 27,6 тыс. чел., 2019 г. – 34,7 тыс. чел., 2020 г. – 34,4 тыс. чел., 2021 г. – 24,3 тыс. человек.

⁶⁷ Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2020 года № 932 // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

⁶⁸ Социологическое исследование «Молодежь на рынке труда: востребованность, возможности и перспективы», НИЦ «Молодежь», 2021.

⁶⁹ «Трудоустройство выпускников вузов», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusnik.

Рисунок 4.3. Молодежная безработица.
Количество человек в возрасте 15–28 лет (тыс. чел.)

Источник: БНС АСПиР РК

Рисунок 4.4. Распределение ответов на вопрос «Какие направления содействия в трудоустройстве выпускников Вы считаете наиболее эффективными?»⁶⁸

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Проект «Первое рабочее место» для тех, кто не имеет опыта работы, реализуется с целью повышения конкурентоспособности молодежи на рынке труда, предоставления им необходимых трудовых навыков и адаптации на первом рабочем месте. Работа подыскивается в соответствии со специальностью (профессией), указанной в дипломе о профессиональном образовании или близкой по профилю образования. Работодатель трудоустраивает участника программы «Еңбек» на постоянную работу сроком не менее 24 месяцев, при этом центр занятости населения субсидирует оплату труда в течение года. Размер субсидии из местного бюджета за 1 месяц составляет 20 месячных расчетных показателей с учетом налогов, обязательных социальных отчислений, компенсаций за неиспользованный трудовой отпуск и банковских услуг, но без учета выплат по экологическим надбавкам⁷⁰. Согласно данным МТиСЗН РК, количество участников проекта «Первое рабочее место» в 2020 г. составило 159 человек, 2021 г. – 1 603 человека.

По проекту «Контракт поколений» работодатель трудоустраивает на постоянную работу сроком не менее 18 месяцев с последующей заменой действующего работника, достигшего пенсионного возраста, при этом центр занятости населения субсидирует оплату труда в течение 6 месяцев работы. Размер субсидии в месяц из местного бюджета составляет 20 месячных расчетных показателей (с учетом налогов, обязательных социальных отчислений, компенсаций за неиспользованный трудовой отпуск и банковских услуг) без учета выплат по экологическим надбавкам⁷¹. Количество участников проекта «Контракт поколений» в 2020 г. составило 82 чел., в 2021 г. – 224 чел.

Все три проекта реализуются посредством центров занятости населения. По проектам «Первое рабочее место» и «Контракт поколений» работодатель трудоустраивает участника программы «Еңбек» на основе договора с центром занятости населения.

«...необходимо отметить проблему низкой осведомленности молодежи о существовании государственных программ по трудоустройству молодежи. Думаю, что данная проблема сохраняет свое значение и сегодня. Необходимо расширить каналы распространения информации о таких мерах, включая вузовские службы, отвечающие за трудоустройство выпускников».

Ведущий научный сотрудник Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК, г. Нур-Султан

В целом молодежь, надеясь на государство, в большинстве своем проявляет сознательность в вопросе трудоустройства. Согласно результатам исследования «Молодежь на рынке труда: востребованность, возможности и перспективы», проведенного НИЦ «Молодежь», 43,9% признают, что успешность трудоустройства в настоящее время зависит от профессионализма самого человека. Молодые люди осознают, что специалист должен нести ответственность за результаты своей профессиональной деятельности (53,4%) и владеть практическими навыками работы (45,3%).

4.3 МОЛОДЕЖЬ НЕЕТ: СОЦИАЛЬНОЕ САМОЧУВСТВИЕ И ЦЕННОСТНЫЕ УСТАНОВКИ

Сегодня акцентируется внимание на изучении международного опыта работы с молодежью категории NEET. Но при концентрации внимания на таких аспектах, как социальное самочувствие и ценностные установки молодежи данной категории, важны в большей степени специфика отечественного социально-экономического развития и сформировавшаяся культура молодежи. В 2001 году показатель NEET достигал 18,6%. Вместе с тем за последние 10 лет доля молодежи NEET в стране уменьшилась на 0,7% – с 7,8 до 7,1%, в том числе благодаря государственной поддержке посредством реализации программ и проектов («С дипломом – в село!», «Серпін», ZhasProject и других). В мировом рейтинге Казахстан входит в категорию стран с наименьшими показателями доли молодежи NEET на уровне 1–9,9%.

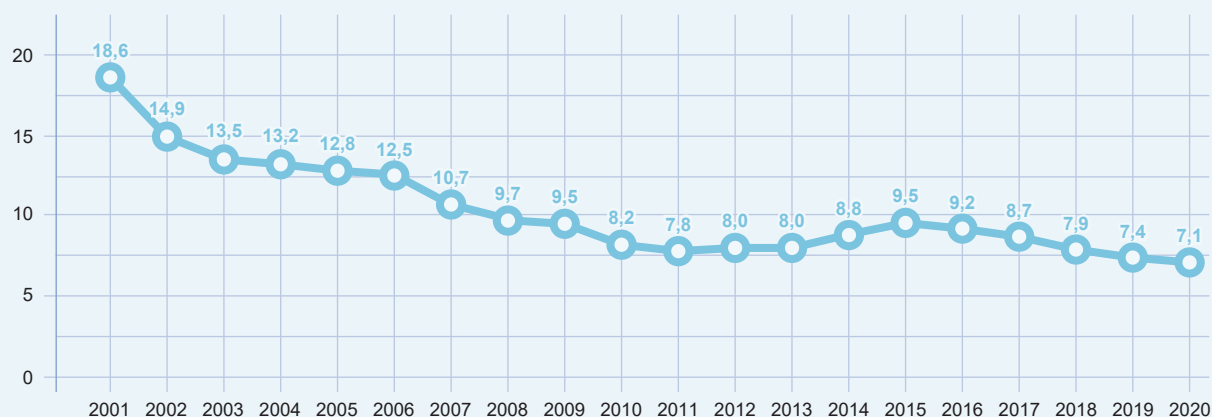
Наибольшая численность молодежи категории NEET в процентном соотношении на протяжении нескольких лет прослеживается в Карагандинской области (9,1% по состоянию на второй квартал 2021 года), в то время как наименьшая доля молодежи NEET зафиксирована в Западно-Казахстанской области (3,8% по состоянию на второй квартал 2021 года).

Согласно международной практике, условно социальную категорию NEET составляют следующие группы:

⁷⁰ «Трудоустройство выпускников вузов», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusnik.

⁷¹ «Трудоустройство выпускников вузов», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusnik.

Рисунок 4.5. Доля молодежи категории NEET (15–28 лет), (в %)

Источник: БСН АСПиР РК

Таблица 4.6. Доля молодежи NEET (15–28 лет) в 2019–2021 по областям (в %)

Регион	2019 (2-й квартал)	2020 (2-й квартал)	2021 (2-й квартал)
Республика Казахстан	7,2	7,6	6,7
Акмолинская область	5,6	8,3	8,9
Актюбинская область	7,3	7,5	7,5
Алматинская область	6,4	9,6	7,0
Атырауская область	3,5	5,7	5,5
ЗКО	3,0	3,6	3,8
Жамбылская область	7,7	7,5	7,4
Карагандинская область	12,7	12,1	9,1
Костанайская область	4,7	5,9	4,9
Кызылординская область	8,3	8,4	8,1
Мангистауская область	7,3	8,3	7,5
Павлодарская область	5,5	4,9	4,9
СКО	9,2	6,1	4,8
Туркестанская область	10,7	6,7	7,5
ВКО	4,5	8,6	5,8
г. Нур-Султан	6,8	7,0	6,9
г. Алматы	6,4	6,3	5,7
г. Шымкент	8,5	8,4	7,3

Источник: БНС АСПиР РК

- 1) безработные;
- 2) индивиды, занимающиеся уходом в семье;
- 3) лица, отчаявшиеся в поисках работы;
- 4) группа неактивной молодежи (лица с особыми потребностями, добровольно не желающие работать, и др.)⁷².

В 2021 году НИЦ «Молодежь» провел комплексное социологическое исследование «Социальные установки молодежи NEET в Казахстане», по результатам которого были определены следующие группы молодежи категории NEET.

1. Наиболее распространенной подкатегорией являются «недавние выпускники», которые окончили учебные заведения от 1 месяца до 1 года назад. К ним относятся и юноши, и девушки. Чаще всего они высказывают обеспокоенность своим текущим положением, предпринимают попытки трудоустройства, ищут возможности для развития и наряду с ежедневным решением семейно-бытовых вопросов тратят время на поиск работы, рассылку резюме и собеседования. Находятся на обеспечении родителей и чаще всего не имеют собственных сбережений. Стремятся как можно быстрее выйти из категории молодежи NEET.

⁷² Алимханова Д. Молодежь NEET в Западно-казахстанской и Карагандинской областях: механизмы интеграции в образование. Программа для молодых исследователей в области публичной политики. – С. 12.

2. «Временный безработный». Также распространенной категорией являются молодые люди, которые имеют опыт работы в двух или более организациях, однако лишились работы из-за сокращения, пандемии или по другим обстоятельствам и находятся в поиске новой работы. В некоторых случаях могут иметь свои сбережения, но чаще всего проживают совместно с родителями или родственниками и находятся на их обеспечении. Беспокоятся о своем положении и стремятся найти выход из безработицы. Чаще всего – жители городов. Находятся в категории молодежи NEET в течение относительно короткого времени, стремятся как можно быстрее выйти из категории молодежи NEET.

3. «Сельский парень». Часто встречается подкатегория молодых людей (чаще всего, это парни), которые нигде не работают и не учатся, но при этом активно заняты помощью родителям и родственникам в домашнем хозяйстве. Проживают совместно с родителями, при этом могут сами быть женатыми и воспитывать детей. Текущее положение дел чаще всего устраивает всех членов семьи, так как родителям необходима помощь в хозяйстве, а также отсутствуют реальные альтернативы занятости в сельской местности. Могут находиться в категории молодежи NEET продолжительное время. Чаще всего не заинтересованы менять ситуацию.

4. «Молодая мама». Данная подкатегория также внутри подразделяется на две подгруппы. Встречаются девушки, имеющие высокий уровень образования и заинтересованность выхода на работу сразу после того, как они определяют своего ребенка в детский сад. Находятся на обеспечении супругов либо родителей. Выходят из категории NEET без особых сложностей сразу после решения вопроса определения ребенка в дошкольное учреждение.

Вторая подгруппа – девушки, никогда не работавшие по специальности, иногда не имеющие образования, которые занимаются ведением домашнего хозяйства и уходом за членами семьи. Зачастую девушки из второй подгруппы не заинтересованы менять ситуацию, поскольку всех членов семьи устраивает текущее положение дел, даже несмотря на нехватку денежных средств и на то, что семья вынуждена экономить. В некоторых случаях супруги запрещают выходить на работу. Могут находиться в категории молодежи NEET продолжительное время. Чаще всего не заинтересованы менять ситуацию.

5. В категорию «сельский парень» или «молодая мама» могут плавно перетекать представители «выпускников школ», которые окончили среднюю школу и не смогли по каким-либо причинам поступить в колледж или вуз. Как правило, они испытывают большие трудности с трудоустройством и/или социализацией, нежели выпускники колледжей или вузов, из-за отсутствия образования и более не уверены в своей компетентности и знаниях. Находятся на обеспечении родителей, которые, как правило, с пониманием относятся к ситуации с занятостью ребенка. Стремятся выйти из категории молодежи NEET путем поступления в колледж или вуз, но также прослеживается отсутствие у них четкого плана по достижению этой цели. Для них существует вероятность остаться в категории NEET ввиду начала семейной жизни либо продолжить находиться на обеспечении родителей и помогать им по хозяйству (чаще всего в сельской местности).

Вместе с тем, как показывает социологический портрет молодежи категории NEET в Казахстане, в своем большинстве представители данной категории удовлетворены своей жизнью, что может объясняться оптимизмом, присущим молодым людям. Они надеются на лучшее, строят планы на будущее, в особенности это верно для имеющих высшее образование. Несмотря на определенные трудности, молодежь категории NEET никак не поддерживает акции протеста и не собирается принимать в них участие, конечно, за исключением некоторых лиц, высказавшихся «о возможности личного участия в акциях протеста, если будут задеты вопросы социально-экономического благополучия населения, а также личные интересы и интересы родных и близких». Они также негативно оценивают алкоголизм, наркоманию и игровую зависимость. Преимущественное большинство имеют хобби, занимаются саморазвитием (чтение профессиональной литературы, изучение иностранных языков), высоко ценят здоровье, благополучие, семью, взаимопонимание в семье, поддержку и любовь как источник формирования полноценной личности.

Бесспорно, на основании результатов одного рассмотренного исследования невозможно говорить об исчерпывающей характеристике категории NEET, как и нельзя оценить ситуацию каждого молодого человека, не занявшего производительной социальной ниши. В связи с этим, учитывая значительную государственную поддержку, посредством периодических детальных мониторингов следует совершенствовать исполнение программ и проектов в соответствии с ситуациями в экономике.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. *Министерству образования и науки* с целью формирования объективного взгляда подрастающего поколения на понятие конкурентоспособности на рынке труда и структуру экономики страны рекомендуется рассмотреть возможность введения соответствующей дополнительной (факультативной) дисциплины для учащихся школ старших классов, разъясняющей жизненную важность выбора будущей профессии и конструктивного выстраивания экономического поведения. В данном отношении интересен японский опыт, где в школах преподается дисциплина «Job Education», дающая представление о трудовой деятельности. Ее адаптированный к казахстанским реалиям вариант был бы полезен в профориентационной работе.

2. *Министерствам образования и науки, национальной экономики, местным исполнительным органам* необходимо выработать методологию выделения образовательных грантов для обучения в вузах в соответствии с региональными запросами на рынке труда и долгосрочным прогнозированием социально-экономического развития во избежание переизбытка бакалавров и магистров по невостребованным специальностям.

3. *Министерствам образования и науки, национальной экономики, местным исполнительным органам* целесообразно разработать подходы к организации и контролю фактической совместной работы вузов, колледжей с работодателями в регионе. Для этого требуется установить связи и взаимодействия студентов выпускного курса с будущими работодателями с прохождением практики на предприятии / в организации. В целях снижения коррупционных рисков следует обратить внимание на процесс уберизации.

4. *Министерству труда и социальной защиты населения* рекомендуется выработать концептуально-теоретические основы популяризации квалифицированного труда рабочего человека как непосредственного производителя общественных благ и тем самым увеличить численность технических специалистов среднего звена. В связи с этим необходимо проводить системный мониторинг трудовых условий и правовой защищенности рабочих на предприятиях.

5. *Министерствам национальной экономики, труда и социальной защиты населения, местным исполнительным органам* целесообразно рассмотреть возможность обеспечения субсидирования первого рабочего места и в этих целях изучить опыт Европейского союза. Государственная поддержка молодого специалиста способствует материальному и социальному благополучию будущих кадров, которые будут связывать свой профессиональный рост со своей страной.

6. *НПП «Атамекен»* требуется разработать Дорожную карту развития предпринимательства молодежи в сельской местности. В связи с пандемией развитие внутренней экономики является наиболее важным аспектом развития государства: предприниматели в сфере животноводства и земледелия могут пополнять продовольственную базу страны. Молодые люди, с детства приобретавшие навыки работы в сельском хозяйстве, по достижении ими совершеннолетия могут быть независимыми предпринимателями.

7. *Министерствам образования и науки, национальной экономики, информации и общественного развития, местным исполнительным органам* необходимо разработать алгоритм по снижению доли молодежи категории NEET по примеру стран-лидеров.

ГЛАВА 5.

ВОВЛЕЧЕННОСТЬ В ОБЩЕСТВЕННО-
ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ

ГЛАВА 5. ВОВЛЕЧЕННОСТЬ В ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ

Современная молодежь – это поколение, взрослевшее в сложной обстановке изменения стереотипов, стремительных политических, социально-экономических и культурных трансформаций. Это специфическая социально-демографическая группа в структуре общества, выделяемая на основе определенных, присущих только ей однородных признаков (возраст, духовный мир, интересы, социальные ценности и т. д.), являющаяся активным участником социальных процессов и на определенных этапах своей социализации выступающая объектом или субъектом общественного воздействия. При этом выступать источником развития и прогресса, быть новаторами молодежь может, лишь будучи субъектом общественно-политических процессов. Это в первую очередь зависит от ценностных ориентаций молодежи, условий развития, из чего и вытекает ее способность к самореализации на основе собственной сознательной активности.

Условия, возможности, стимулы для подобной деятельности молодежи создаются обществом и государством, которые с помощью права и политики формируют благоприятную среду для развития молодого поколения. Вот почему на современном этапе важное значение приобретают социальная активность и вовлеченность молодежи в общественно-политические процессы. В данной главе с учетом результатов исследования «Молодежь Казахстана», проведенного НИЦ «Молодежь» в 2021 году, были изучены ценностные ориентации и интересы молодежи, гражданская активность, политическое участие, а также цифровая грамотность и новые медиа в жизни молодых казахстанцев.

5.1 ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ И ИНТЕРЕСЫ МОЛОДЕЖИ

Изучение ценностных установок молодежи представляет собой особую важность, так как ценности выступают основанием для выработки активной позиции личности, самоопределения и формирования мировоззрения молодого поколения. От ценностей и интересов молодежи во многом зависит общественно-политическая и социально-экономическая ситуация в стране.

Иерархия ценностей молодых казахстанцев имеет свою специфику. Преобладающая часть молодежи (82,5%) отдает приоритет традиционным ценностям, а именно семье. На втором месте рейтинга находится здоровье (45,6%). В тройку приоритетных ценностей входит дружба (23,1%). Материально обеспеченную жизнь в качестве главной ценности отмечает каждый пятый молодой казахстанец (20,7%). В топ-5 ценностных ориентаций молодежи входит вера, религия (16,2%), а в группу периферийных или наименее значимых ценностей включаются общественное признание, репутация (1,4%) и творчество (1,5%)⁷³.

Исследование показало, что базовые ценности молодых казахстанцев стабильны и неизменны на протяжении последних 5 лет.

Специфика казахстанской молодежи заключается в своеобразном

Таблица 5.1. Что для вас имеет наибольшую ценность в жизни⁷⁴ (в %)

Варианты ответов	%
Семья	82,3
Здоровье	45,6
Дружба	23,1
Материально обеспеченная жизнь	20,7
Вера, религия	16,2
Любовь	12,0
Знания, образование	11,1
Интересная работа, профессия	9,1
Душевный покой	8,8
Самореализация, самоуважение	7,8
Карьера, высокое положение в обществе	5,2
Возможность получать удовольствие, развлекаться	5,1
Помощь людям	3,3
Наличие власти	2,8
Творчество	1,5
Общественное признание, репутация	1,4
Затрудняюсь ответить	0,6

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

⁷³ Социологическое исследование «Молодежь Казахстана»: НИЦ «Молодежь», Нур-Султан, 2021. Выборка 2 000 чел.

⁷⁴ Социологическое исследование «Молодежь Казахстана», НИЦ «Молодежь», 2021.

симбиозе ценностных ориентиров: наблюдается пересечение, а также наслоение традиционных и современных взглядов. Наглядно это можно увидеть в оценках молодежи групп людей, которые, по их мнению, влияют на общественное мнение.

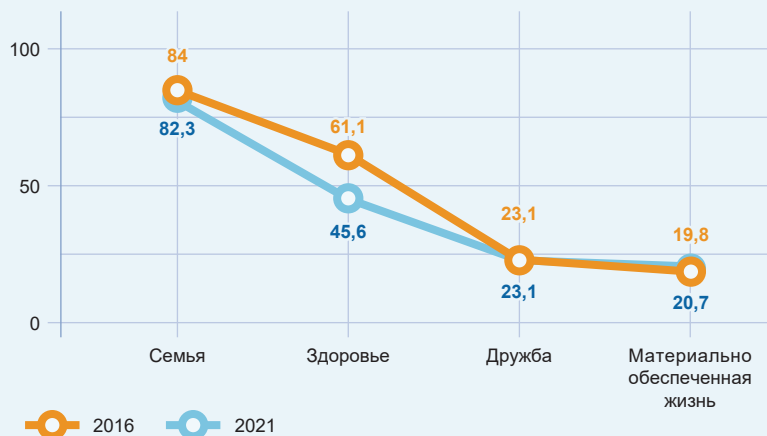
Практически треть молодых казахстанцев, отмечают, что «авторитетных людей для них нет». Вместе с тем наибольшее, практически равное количество ответов молодежи набрали варианты «представители власти», «блогеры, вайнеры, тиктокеры», то есть мы видим, что при оценке референтных групп пересекаются традиционные и современные взгляды.

Отношение молодежи к религии

В условиях светского государства институт религии не является основополагающим в жизни общества, однако для определенных категорий граждан от отношения к религии во многом зависит общественная и личная жизнь.

В качестве одного из трендов Независимости страны можно выделить особое отношение к религии со стороны молодых казахстанцев. С одной стороны, вера и религия входит в топ-5 наиболее ключевых ценностей молодого поколения (по результатам исследования 2021 года). Вместе с тем преобладающая часть молодежи характеризуется отношением к религии – вне институциональных практик. Так, большинство казахстанской молодежи, по результатам исследования, считают себя верующими, но либо не соблюдают религиозные нормы, либо делают это очень редко. Еще одной спецификой молодого поколения является следующее: практически одинаковое количество молодых людей отметили, что являются верующими, соблюдают полностью религиозные нормы и, в противовес им, неверующие, атеисты и т. п.

Рисунок 5.1. Сравнительные данные по основным показателям ценностей для молодежи (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Рисунок 5.2. Если в Казахстане и в Вашем регионе авторитетные люди или группы людей, влияющие на общественное мнение? Если есть, к какой категории относятся эти авторитетные люди, пользующиеся вашим доверием? (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Рисунок 5.3. Скажите, пожалуйста, Вы считаете себя верующим человеком? (в %)

Я верующий, но очень редко соблюдаю религиозные нормы	39,1	30,4	26,5	30,8	31,2
Я верующий, но не участвую в религиозной жизни	19,2	22,2	36,1	42,9	38,5
Я верующий, участвую в жизни религиозной общины	13,5	14,2	6,4	10	9,9
Я неверующий, но иногда соблюдаю религиозные обряды	12,6	11,9			
Я равнодушен к религии	3,8	5,6	8	3,9	3,9
Я атеист	4,1	2,8	1,6	3,6	4,6
Я неверующий, но уважаю верующих	2,9	5,9	15,2	5,3	7,5
Я неверующий, но иногда посещаю мечеть, церковь и др.	2,4	3,6	1,6	3,6	4,6
	2016	2017	2018	2019	2021

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Корреляция с этнической принадлежностью показала, что наиболее значимо соблюдение религиозных норм для казахской молодежи: так, 15,3% казахов отметили, что являются верующими и полностью участвуют в жизни религиозной общины. Для сравнения: так же ответили 11,6% представителей других этносов и 5,3% русских. Каждый 10-й респондент русского этноса считает себя атеистом (10,6%), и 7,5% отметили, что равнодушны к религии. Среди представителей других этносов наблюдается наибольшее количество тех, кто отметил, что является верующим, но не участвует в религиозной жизни (26,1%). В региональном разрезе специфика расселения молодежи, активно следующей религиозным правилам, выглядит следующим образом: наибольшее количество, по результатам исследования, проживает в Ақмолинской (32,9%), Туркестанской (24,3%), Жамбылской (17,5%) областях. Таким образом, степень религиозности казахстанской молодежи достаточно разнородна и в значительной степени отражает тренды глобализации по отношению к религии и соблюдению религиозных норм и практик.

Между тем следует отметить, что респонденты, исповедующие ислам, равномерно расселены во всех регионах страны. География расселения исповедующих православие демонстрирует то, что по республике эта категория в большей степени представлена в Северо-Казахстанской (34%), Карагандинской (33,3%), Костанайской (24,4%), Восточно-Казахстанской (24,4%), Алматинской (21,3%) и Павлодарской (22,2%) областях. Подобное расселение напрямую коррелирует с этнодемографической структурой населения данных регионов. В меньшей степени среди молодежи распространены такие ветви христианства, как католицизм и протестантизм. В частности, представители данных религиозных направлений проживают преимущественно в северных регионах страны.

Результаты социологического исследования продемонстрировали, что для казахстанской молодежи характерно воспроизведение глобальных трендов. Религия мало встроена в повседневную жизнь большей части молодежи, соблюдение религиозных норм осуществляется ими только в особых случаях (крайне редко). Степень важности веры и религии для значительной части молодежи остается на уровне ниже среднего, при этом религия входит в топ-5 ценностей, отмеченных молодыми респондентами. Эти результаты укладываются в структуры, характерные для секуляризованного общественного сознания и подтверждают вывод о том, что тренды глобализации оказывают свое воздействие на казахстанскую молодежь.

Популярные тренды казахстанской молодежи

Тренды современной молодежи очень сильно опосредованы социальными процессами, которые протекают в обществе, и ценностными установками молодого поколения. Мы видим, как пересекаются ценность здоровья и такой тренд, как ведение здорового образа жизни, высокая мобильность и динамичный образ жизни имеют взаимосвязь с ценностью дружбы, так как предполагают расширение взаимодействия с разными группами людей. В то же время ориентация на фриланс и разрыв между бедными и богатыми, отмеченные молодежью, указывают на то, что помимо субъективных факторов значительное влияние наблюдается и со стороны объективной социальной реальности, которая обозначает для молодежи определенные фреймы.

Тренды, характерные для всех возрастных групп молодежи, связаны с высокой мобильностью и диджитализацией. При этом наиболее популярные тренды для младшей группы молодежи (14–18 лет) выражаются в особом отношении к здоровому образу жизни (22,6%) и экологичности (16,4%). Популярные тренды средней возрастной группы (19–23 года) находят выражение в динамичном темпе жизни (21,5%), фрилансе (20,3%) и в росте недоверия к традиционным СМИ (11,2%). Наиболее популярный молодежный тренд, характерный для старшей возрастной группы, связан, наряду с общими тенденциями, с ослаблением значимости института семьи (20,8%).

На формирование ценностных ориентаций молодежи оказывают влияние объективные и субъективные факторы. Что же необходимо этой социальной группе, чтобы она чувствовала себя уверенно и могла развиваться? Топ-3 первостепенных условий, необходимых, по мнению молодежи, для ее развития, включает в себя набор традиционных материалистических ценностей: стабильная работа (52,8%), собственное жилье (40,9%) и достойный уровень дохода (39,9%) (рисунок 5.4). Пока в обществе преобладают подобные ценности, его культура ориентирована на обеспечение физического выживания населения. Лишь после того, как выживание обеспечено, культура общества начинает адаптироваться, чтобы максимизировать субъективное благополучие его членов⁷⁵.

Специфика оценок условий, необходимых для их развития, отчетливо проявилась у младшей группы (14–18 лет). Так, значимость доступного и качественного образования (32,3%) и право выбора (24,3%) для данной группы молодежи значительно важнее, чем для старшей (22,2% и 9,8%) и средней (22,8% и 15,6%) групп. В обществах, где распространены ценности самовыражения, как правило, более высок уровень доверия и терпимости, больше ценится индивидуальная свобода и преобладают активные политические установки. Таким образом, результаты социологического исследования демонстрируют

⁷⁵ Рональд Инглхарт. Культурная эволюция. – М.: Мысль. 2018. – 347 с.

постепенное изменение в оценках младшей возрастной группы молодежи объективных и субъективных условий, необходимых для развития их потенциала. Данный фактор может быть связан с постепенным изменением ценностных ориентаций молодежи младшей возрастной группы и дальнейшему переходу к постматериалистическим ценностям (ценности самовыражения, саморазвития, свободы, равенства). Данное предположение требует дальнейшего изучения путем проведения лонгитюдных исследований.

Рисунок 5.4. Что, по Вашему мнению, необходимо, чтобы молодежь чувствовала себя уверенно и могла развиваться? (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Оценка межэтнической политики государства

В современном казахстанском обществе особое внимание также уделяется вопросам межэтнических отношений. Это обусловлено в первую очередь полиэтничным составом населения Казахстана. Согласно данным исследования, 77,5% молодежи положительно оценивают межэтническую политику государства в межэтнической сфере⁷⁶. Скорее отрицательно ее реализацию оценили 7,3%, крайнюю степень неудовлетворенности выразили 2,7%. В региональном разрезе чаще всего отрицательные оценки межэтнической политике государства ставили респонденты, проживающие в полиэтничных регионах: Карагандинской области (22,7%), г. Шымкенте (17,5%) и ВКО (16,2%)⁷⁷.

Таким образом, с учетом того, что межэтнические отношения выступают одной из важнейших сфер внутренней политики, а этнический фактор оказывает значительное влияние на уровень социального напряжения в обществе и социальное самочувствие населения, оценки молодежи в отношении реализации государственной политики в сфере межэтнических отношений наглядно демонстрируют важность данной сферы. При этом необходимо особое внимание обратить на то, что стабильность сферы межэтнических отношений во многом определяется комплексным и компетентным подходом к ее изучению и к сопровождению данного вопроса. Игнорирование цельного системного подхода может привести к вспышкам конфликтных ситуаций на межэтнической почве. В данном контексте важным элементом системного подхода выступает мониторинг межэтнических отношений на постоянной основе, реализуемый в стране в настоящее время.

В среднесрочный временной период не прогнозируется изменение в ценностных приоритетах молодежи, где топ-3 составляют традиционные материалистические ценности – ценности выживания: стабильная работа, собственное жилье, достойный уровень дохода. Определенные изменения зарождаются у младшей возрастной когорты (14–18 лет), что выражается в расстановке приоритетов, необходимых для развития потенциала. Это находит выражение в росте значимости для них ценностей самовыражения. С учетом этого определенные изменения в поведенческих моделях молодежи начнут проявляться в течение 3–7 лет по мере завершения обучения в школах, вузах и выхода представителей этой социальной группы на рынок труда.

5.2 ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ МОЛОДЕЖИ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Уровень протестного потенциала молодежи

Протестные настроения молодежи являются прямым индикатором уровня социальной напряженности. Протестные настроения наглядно демонстрируют уровень недовольства населения конкретными аспектами общественно-политической, экономической жизни и в целом ситуацией в стране. Применение методики проективных вопросов в исследовании сложных тем, в частности протестного потенциала молодежи, помогает респондентам взглянуть на ситуацию «со стороны», что снижает риск их неискренности. В 2021 году результаты исследования НИЦ «Молодежь» демонстрируют, что лишь треть молодежи уверена в невозможности массовых выступлений и протестных акций в обществе⁷⁸. При изучении феномена протестных настроений в молодежной среде немаловажным

⁷⁶ Сумма ответов «положительно» (40,4%) и «скорее положительно» (37,1%).

⁷⁷ Сумма ответов «скорее отрицательно» и «отрицательно».

⁷⁸ Сумма вариантов «невозможно» и «затрудняюсь ответить».

Рисунок 5.5. Как Вы считаете, возможны ли массовые выступления, протестные акции в Вашем регионе по следующим причинам? (в %)

Повышение цен на продукты и лекарства	17,7	19,7	30,7	22,8
Повышение тарифов на коммунальные услуги	12,1	21,3	32,7	24,1
Трудовые конфликты	10,1	20,3	34,1	24,2
Ущемление прав по этническому признаку	10,2	17,3	33,6	27,8
Бездействие властей, нежелание решать проблемы города/села	14,2	19,5	30,3	25
Коррупция	14,9	18,4	30,7	25,2
Снижение социальных выплат	13,6	20,2	29,7	25,2
Произвол представителей государственных и правоохранительных органов	11,1	18,9	30,6	27,1
Недовольство положением дел в стране, политикой властей	12,8	20,5	28,1	24,2

■ высокая степень вероятности ■ средняя степень вероятности ■ маловероятно ■ невозможно

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

и Карагандинской областях, что обусловлено наличием промышленных объектов и предприятий (в том числе привлекающих иностранную рабочую силу) и уже случавшимися конфликтами подобного рода в данных регионах. Массовые волнения из-за ущемления прав по этническому признаку, по мнению молодежи, наиболее вероятны в Актюбинской, Жамбылской, Карагандинской, Северо-Казахстанской областях и г. Алматы.

Социологическое исследование не выявило значительного протестного потенциала среди молодежи. Вместе с тем готовность молодежи участвовать в массовых протестах варьируется в зависимости от региона проживания. Анализ социологических данных демонстрирует, что в отдельных регионах доля протестно настроенной молодежи значительно выше, чем в среднем по стране. Наивысшие показатели протестных настроений и готовность личного участия в массовых выступлениях демонстрирует молодое население Жамбылской области. Молодежь Северо-Казахстанской области чаще других отмечала готовность участвовать в протестах при ущемлении прав по этническому признаку (самый высокий процент выбора положительных ответов по данной ситуации – 41,5%, в два с половиной раза выше, чем по республике). В значительной степени данные оценки могут быть связаны с языковым вопросом и резонансом по поводу действий «языковых патрулей».

Таблица 5.2. Готовы ли Вы лично присоединиться к массовым выступлениям по следующим причинам, если они будут иметь место в Вашем регионе? (в %)

Вариант ответа	РК	Жамбылская область	Туркестанская область	г. Шымкент	Северо-Казахстанская область
Повышение цен на продукты и лекарства	20	53,9	30	37	13,2
Повышение тарифов на коммунальные услуги	17,6	43,6	29,1	33,8	15,1
Трудовые конфликты	15,6	38	29,1	28,3	20,8
Ущемление прав по этническому признаку	15,1	31,7	17,6	22	41,5
Бездействие властей, нежелание решать проблемы города/села	17,9	30,9	21,9	29,9	32
Коррупция	19,6	39,7	29,1	40,1	32
Снижение социальных выплат (пособий, пенсий, стипендий)	20	36,5	29,1	31,5	26,4

является вопрос: что может стать почвой для их возникновения, наличие каких проблем может спровоцировать рост протестной активности среди молодежи?

Наиболее вероятные причины массовых протестов в стране, по мнению молодежи, могут быть связаны с ростом цен на продукты и лекарства, коррупцией и бездействием властей. Сельская молодежь более осторожна в своих оценках и прогнозах возможных протестов, чем городская.

В региональном разрезе высоки оценки вероятности возможных протестов по причине трудовых конфликтов в Атырауской, Мангистауской

Вариант ответа	РК	Жамбылская область	Туркестанская область	г. Шымкент	Северо-Казахстанская область
Произвол представителей государственных и правоохранительных органов	17,4	36,5	23,5	26,8	33,9
Недовольство положением дел в стране, политикой властей	17,9	39,6	18,3	25,2	35,8

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Сегодня молодежь предпочитает использовать легитимные и более привычные, более распространенные способы выражения недовольства: обращение в официальные органы власти (41,4%), участие в работе официально зарегистрированных партий, движений, общественных организаций (40,7%). Вместе с тем в молодежной среде набирает популярность тренд, касающийся выражения недовольства в социальных сетях (42,5%) и написания обращений и петиций (36,4%). Наиболее неэффективные способы выражения недовольства, по мнению молодежи, связаны с совершением неправомерных действий, таких как участие в работе незарегистрированных или запрещенных партий, движений, общественных организаций (74,5%), участие в несанкционированных митингах (74,2%).

Сельская молодежь характеризуется меньшим протестным потенциалом, чем городская, особенно ярко это проявляется при выражении мнения о недопустимости нелегитимных способов воздействия на власть (участие в несанкционированных митингах и т. п.) и недопустимости использования новых способов выражения недовольства в виде публикаций в социальных сетях, написания обращений и петиций.

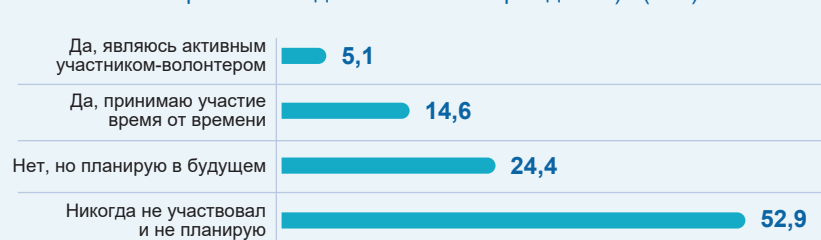
Гражданская активность молодежи во многом зависит от того, соблюдаются ли ее права и подвергается ли она дискриминации. Четверть молодежи (23,4%) отметила, что не сталкивалась с дискриминацией и нарушением прав. Вместе с тем по ряду причин молодые казахстанцы испытывают дискриминацию. 17,7% молодежи отметили, что подвергаются дискриминации из-за уровня образования. 16,6% отметили, что подверглись дискриминации из-за сексуальной ориентации. Респонденты, отметившие данный вариант, проживают преимущественно в городской среде: г. Алматы (34,1%), Атырауская область (28,6%) и г. Шымкент (27,8%)⁷⁹.

Отношение молодежи к волонтерству

Отношение молодежи к волонтерской, добровольческой деятельности выступает важным показателем развитости гражданского общества. Волонтерская деятельность в Казахстане находится на этапе развития. Активными волонтерами являются порядка 5,1% молодых людей, нерегулярно в добровольческой деятельности участвуют 14,6% (Рисунок 5.6).

В разрезе возрастных групп наиболее активна молодежь 19–23 лет, что объясняется большими возможностями для участия в волонтерской деятельности в процессе учебы и после окончания школы. Необходимо обратить внимание на младшую возрастную группу молодежи (14–18 лет), так как исследование показало, что у нее сформированы запрос и готовность к участию в подобного рода деятельности. Такой же посыл демонстрирует и сельская молодежь, выражая готовность в будущем принимать участие в добровольческой деятельности.

Рисунок 5.6. Занимаетесь ли Вы волонтерской, добровольческой деятельностью (помощь людям, осуществляемая добровольно без расчета на денежное вознаграждение)? (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

⁷⁹ Учитывая деликатность данной проблемы, этот вопрос требует дополнительного, более глубокого изучения с использованием качественных методов (нарративов, глубинных интервью и т. п.) с обеспечением анонимности информантов и конфиденциальности полученной информации.

Анализ мотивов молодых казахстанцев, участвующих в добровольческой деятельности, показывает, что данная категория в первую очередь занимается волонтерством исключительно из гуманных побуждений – желания помочь другим (75,3 %). Наиболее интересны мотивы школьников (таблица 5.3). По данным таблицы 5.3, представители младшей возрастной группы демонстрируют готовность участвовать в волонтерской деятельности ради приобретения жизненного опыта, стремления найти новых друзей. Спецификой данной группы является и то, что для определенной ее части волонтерство уже является семейной традицией.

Таблица 5.3. Мотивы участия в добровольческой деятельности, в разрезе возраста (в %)

Мотивы	14–18 лет	19–23 года	24–28 лет
Желание помочь другим	75,4	77,0	73,6
Чувство ответственности за происходящее вокруг	17,1	19,5	21,5
Желание приобрести жизненный опыт	15,3	13,6	11,2
Желание изменить мир	18,9	19,9	18,2
Семейная традиция	7,5	3,5	3,0
Религиозные взгляды	3,6	7,0	6,6
Стремление приобрести новых друзей	8,4	4,	4,0
Стремление заниматься профессиональными знаниями	3,0	1,0	2,6
Стремление узнать, вызвать симпатию частных работодателей	1,8	1,4	2,0
Стремление узнать, понравиться государственным работодателям	1,2	1,0	1,7

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

5.3 ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ

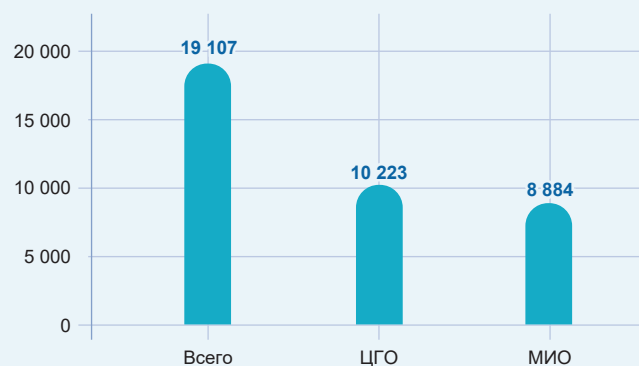
Развитие современного общества, необходимость обеспечения стабильности и безопасности в нем требуют особого внимания к процессам, происходящим в молодежной среде, для представителей которой характерна множественная идентичность. Одними из таких важных аспектов, требующих внимания, являются политическая активность и уровень заинтересованности молодежи событиями политической жизни. Общественно-политические настроения молодых казахстанцев рассмотрены сквозь призму степени интереса к политическим событиям, электоральных установок, формальной вовлеченности в политические партии и молодежные организации.

Молодежь в системе государственного управления

Согласно данным АДГС РК, на 1 января 2021 года количество государственных служащих в возрасте до 29 лет составило 19 107 человек или 21,6% от фактической численности служащих (88 409 человек). В общей структуре государственных служащих в возрасте до 29 лет – 53,5% относятся к центральным государственным органам, 46,5% работают в местных исполнительных органах (далее – МИО).

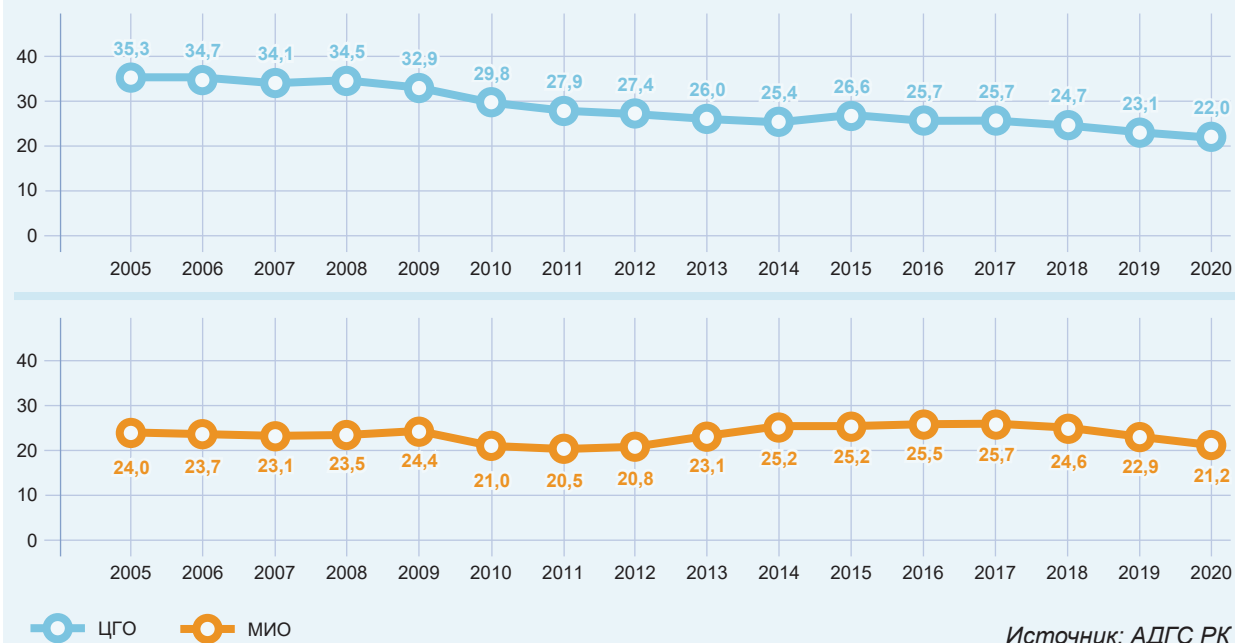
Анализ представленности молодежи в сфере государственной службы за последние 15 лет демонстрирует, что доля молодежи в ЦГО и МИО стабильно снижается, что обусловлено трендом на сокращение общего количества государственных служащих и численности молодежи в целом.

Рисунок 5.7. Данные по государственным служащим до 29 лет (по состоянию на 1 января 2021 года) (чел.)

Источник: АДГС РК

Рисунок 5.8. Доля молодежи среди государственных служащих (2005–2020 годы) (в %)

Тенденция к снижению доли молодежи в общей численности государственных служащих сохраняется среди как административных, так и политических государственных служащих, что обусловлено в большей степени процессом оптимизации их штатной численности, в том числе за счет автоматизации и цифровизации процессов. Причем среди административных государственных служащих за 15 лет (с 2005 по 2020 год) отмечается снижение доли молодежи на 9,2%, с 28 185 человек (31%) до 19 105 (21,8%), а среди политических государственных служащих – с 70 человек (2,2%) до 2 (0,3%).

Вместе с тем опыт успешных государств показывает, что в повышении конкурентоспособности страны большую роль играет кадровый потенциал госаппарата. Качество госаппарата особенно важно в контексте того, что оно является решающим фактором в процессе развития любой страны и обеспечивает эффективное исполнение стратегических приоритетов государства. В данном контексте важно не только остановить тренд на снижение доли молодежи в общей численности государственных служащих, но и обращать особое внимание на качественный состав госаппарата, чтобы не допустить процесс набора на госслужбу молодежи по «остаточному принципу».

Членство молодежи в политических партиях

Общественно-политические настроения молодежи в значительной степени опосредованы деятельностью институциональных организаций. В данном контексте важно владеть информацией об отношении молодежи к конкретным организациям, через которые молодые казахстанцы могут представлять свои интересы, отстаивать права и участвовать в принятии решений.

Одним из индикаторов активности молодежи в политической жизни общества является ее участие в деятельности политических партий. Исследование показало, что в большинстве своем молодые казахстанцы не являются членами политических партий (90,9%). Среди тех, кто отметил членство в партии, преобладает молодежь средней и старшей возрастных групп, проживающая в сельской местности, чаще казахи и представители других этносов, преимущественно государственные служащие (24,3%), специалисты в области науки, культуры, охраны здоровья, образования (24,1%), занятые в промышленности (13,6%). В разрезе регионов ситуация по членству в политических партиях представлена в таблице 5.4.

Таблица 5.4. Являетесь ли Вы членом какой-либо политической партии? (в разрезе регионов, в %)

Регионы	Да, активно участвую в деятельности партии	Да, но не участвую в ее деятельности	Нет	Затрудняюсь ответить
Акмолинская область	3,9	6,6	75	14,5
Актюбинская область	1,1	2,1	96,8	0

Регионы	Да, активно участвую в деятельности партии	Да, но не участвую в ее деятельности	Нет	Затрудняюсь ответить
Алматинская область	1,9	3,4	94,2	0,5
Атырауская область	0	4,2	95,8	0
Западно-Казахстанская область	0	0	100	0
Жамбылская область	0,8	10,3	88,1	0,8
Карагандинская область	1,4	2,8	95,7	0
Костанайская область	4,8	7,1	86,9	1,2
Кызылординская область	0	5,4	93,5	1,1
Мангистауская область	0	0	97,4	2,6
Туркестанская область	9,8	13,8	74,8	1,6
Павлодарская область	0	5,6	91,7	2,8
Северо-Казахстанская область	1,9	7,5	90,6	0
Восточно-Казахстанская область	4,6	4,6	87,8	3,1
г. Нур-Султан	1,7	0	98,3	0
г. Алматы	0,5	2,9	95,2	1,4
г. Шымкент	0	3,2	96,8	0

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

О том, кто представляет интересы молодежи, менее всего информирована младшая возрастная группа (14–18 лет), в которой число неосведомленных составляет от 43 до 48%, и сельская молодежь – разница в информированности между ней и ее городскими сверстниками доходит до 10%. Из всех организаций наибольшее количество молодежи представлено в государственных учреждениях.

Рисунок 5.9. Как Вы думаете, в каких из перечисленных организаций, молодежь представляет свои интересы, отстаивает свои права, участвует в принятии решений? (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Представленность молодежи в Мажилесе Парламента РК и маслихатах

Анализ статистических данных о численности депутатов в возрасте до 29 лет показал, что с 1995 по 2016 год молодежь не была представлена в Мажилесе Парламента РК, хотя согласно статье 51 Конституции РК обладает этим правом: «возраст депутата Сената должен быть не менее 30 лет, а депутата Мажилиса – не менее 25 лет»⁸⁰. В 2020 году в Конституционный закон Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан» включена 30-процентная квота в партийных списках. В результате сегодня в Мажилесе Парламента РК насчитывается 7 депутатов в возрасте до 35 лет. Необходимо отметить, что в Индексе развития молодежи-2020 благодаря наличию одного молодого депутата в Мажилесе общий показатель «Политическое и гражданское участие» составил 136 баллов, достигнув наивысшего значения среди шести направлений развития молодежи.

⁸⁰ Конституция РК, статья 51, пункт 4.

Другой важной характеристикой участия молодежи в общественно-политической жизни страны является ее присутствие в составе местных представительных органов, избираемых населением области, города республиканского значения, столицы или районов. Информация о численности депутатов маслихатов РК в возрасте до 29 лет представлена в таблице 5.5.

Таблица 5.5. Информация о численности депутатов маслихатов РК в возрасте до 29 лет

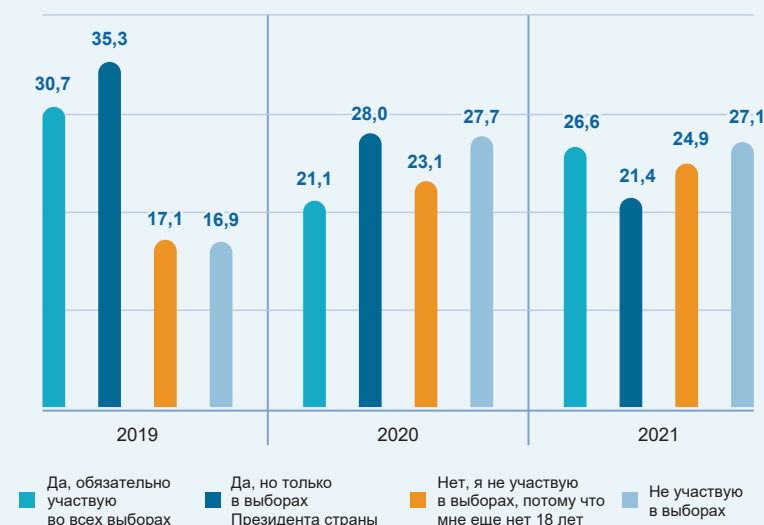
Дата выборов	Маслихаты
10 октября 1999 г. Выборы депутатов маслихатов РК	до 30 лет – 60 человек
20 сентября 2003 г. Очередные выборы депутатов маслихатов РК	до 30 лет – 84 человека
18 августа 2007 г. Очередные выборы депутатов маслихатов РК	61 человек
15 января 2012 г. Очередные выборы депутатов маслихатов РК	75 человек
20 марта 2016 г. Очередные выборы депутатов маслихатов РК	137 человек
10 января 2021 г. Очередные выборы депутатов маслихатов РК	228 человек

Источник: ЦИК РК

На выборах 2021 года количество избранных депутатов маслихатов в возрасте до 29 лет увеличилось в 1,7 раза по сравнению с выборами 2016 года. Вместе с тем доля молодежи среди депутатов маслихатов, избранных в 2021 году, составила порядка 7%⁸¹. В сферу обязанностей на этой выборной должности входят утверждение и контроль исполнения бюджета региона, рассмотрение региональных программ развития, формирование ревизионных комиссий, утверждение генпланов и планов застройки, выборы сенаторов от своего региона и др. Исходя из вышесказанного, участие молодежи в деятельности местных представительных органов выступает важным показателем зрелости гражданского общества и готовности молодежи активно участвовать в общественно-политических процессах. Вместе с тем низкая представленность молодежи может быть обусловлена как объективными, так и субъективными факторами: определенными барьерами для молодежи (несмотря на наличие квоты для данной категории в избирательных партийных списках) и отсутствием у молодого поколения интереса к политической активности и карьере.

Электоральная активность молодежи

Рисунок 5.10. Участвуете ли Вы в выборах, в том числе в выборах, проходивших в январе 2021 года? (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Электоральная активность молодых избирателей – это один из социально-политических индикаторов, отражающих степень и форму вовлеченности молодежи в политическую жизнь. Данные социологического исследования, проведенного в первом полугодии 2021 года, наглядно продемонстрировали динамику изменений в оценках молодых избирателей.

По данным исследования, наибольшая электоральная активность молодежи отмечается в оценках респондентов в 2019 году, когда в стране проходили внеочередные выборы Президента Республики Казахстан. В 2020 году наблюдается снижение электо-

⁸¹ Согласно информации, озвученной в ходе заседания ЦИК, всего на выборах 2021 года будет выбрано 3 276 депутатов маслихатов // <https://vlast.kz/novosti/42226-poradka-33-tys-deputatov-maslihatov-vyberut-10-anvara-2021-goda.html>.

ральной активности молодежи, что обусловлено также отсутствием электоральных процессов на республиканском уровне. Незначительный рост данного показателя в 2021 году связан с проведением очередных выборов депутатов Мажилиса Парламента РК VII созыва и очередными выборами депутатов маслихатов РК.

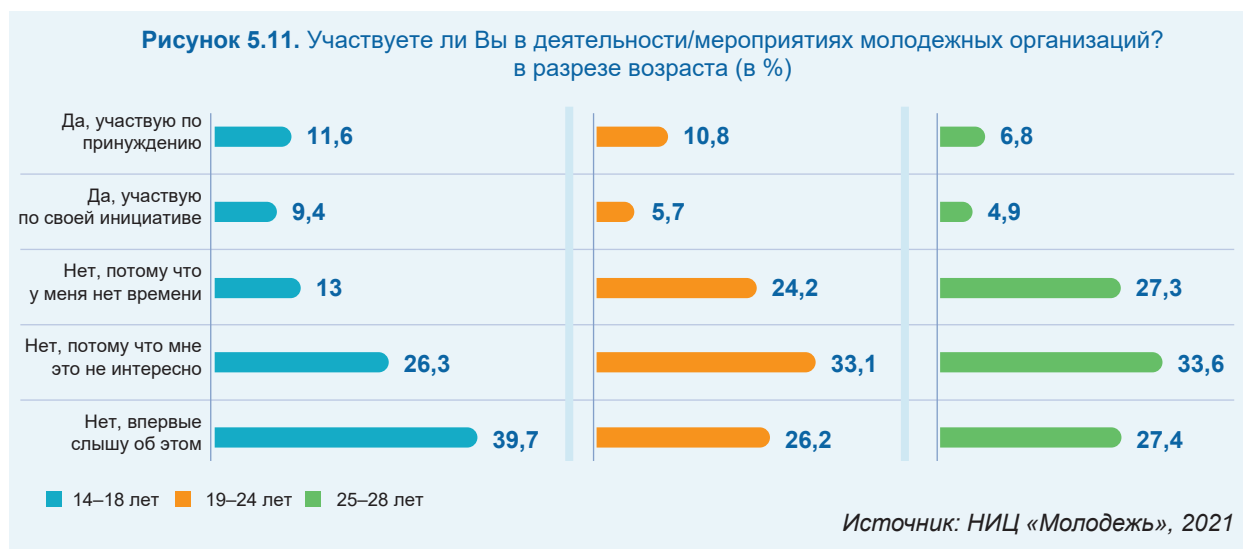
Молодежь, проживающая в сельской местности, чаще выражает готовность к участию в выборах, нежели их городские сверстники (разница составляет 8% и более). Наиболее активны в электоральном процессе следующие категории молодежи⁸²: государственные служащие (60,4%), работники сельского хозяйства (52,4%), специалисты в области науки, культуры, охраны здоровья, образования (54,2%).

В разрезе регионов об участии в любых выборах чаще говорили молодые избиратели Акмолинской (53,9%), Костанайской (50,6%) и Западно-Казахстанской (41,2%) областей. Регионы, где молодежь выразила наибольшую электоральную пассивность, отметив, что «не участвует в выборах», – это г. Нур-Султан (44,1%), Мангистауская (39%) и Актюбинская (36,2%) области.

Участие в деятельности молодежных организаций

Важным фактором становления гражданского общества является участие изучаемой категории населения в деятельности молодежных общественных организаций. В рамках исследования НИЦ «Молодежь» выявлено, что по показателю по данному параметру невысоки. При этом возрастная специфика в данном вопросе проявляется в следующем: респонденты из младшей возрастной группы (14–18 лет) отметили, что не участвуют в деятельности молодежных организаций в силу своей неинформированности – 39,7%. Средняя и старшая группы молодежи чаще отмечают отсутствие интереса и времени.

При анализе общественно-политических настроений молодежи важно выяснить мотивы участия в деятельности молодежных организаций. Среди них лидирует желание быть полезным обществу, людям (57,1%). На втором месте стоит мотив получения опыта работы, в целом опыта в жизни (34,4%), на третьем – желание изменить мир к лучшему (27,3%), на четвертом – стремление продвинуться по карьерной лестнице (11,7%).

Наиболее мотивирована к участию в деятельности молодежных организаций категория казахстанцев в возрасте 19–23 года, которая наряду с реализацией своего желания быть полезными обществу (33,7%) планирует использовать данный вид деятельности как возможность продвинуться по карьерной лестнице (18,2%). При этом молодежь средней возрастной группы чаще отмечает, что участие в деятельности молодежных организаций может способствовать получению руководящей должности. Для младшей и старшей возрастных когорт более важно получить опыт работы.

Таким образом, современная молодежь Казахстана – это фактически первое поколение, родившееся и прошедшее социализацию в независимой республике. Поколение, которое социализировалось в процессе разнообразных сложных стремительных политических, социально-экономических, культурных трансформаций. Именно этим и объясняются получаемые со стороны молодых соотечественников противоречивые оценки общественно-политической ситуации в стране, неоднозначное отношение к политической активности и участию в деятельности молодежных организаций, членству в политических партиях и др.

⁸² Выбравшие вариант «Да, принимаю участие во всех выборах».

5.4 ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ И НОВЫЕ МЕДИА В ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ

Развитие новых форматов информационных технологий, ускорение темпов жизни, упрощение доступа к получению и обмену информацией – все эти процессы напрямую влияют на тренды, формируемые в молодежной среде. И значимую роль в этом играют Интернет и новые медиа. С появлением и распространением Интернета задачи медиаобразования существенно расширились. Развитие информационно-коммуникационных технологий потребовало дополнительных усилий по разъяснению аудитории того, как устроен и работает Интернет, откуда и каким образом перемещаются информационные потоки, как можно создавать и распространять свою собственную информацию, как работают социальные сети и так далее. С переводом государственных услуг, рабочих и образовательных процессов в онлайн-формат медиаобразование и медиаграмотность стали необходимостью в современном казахстанском обществе.

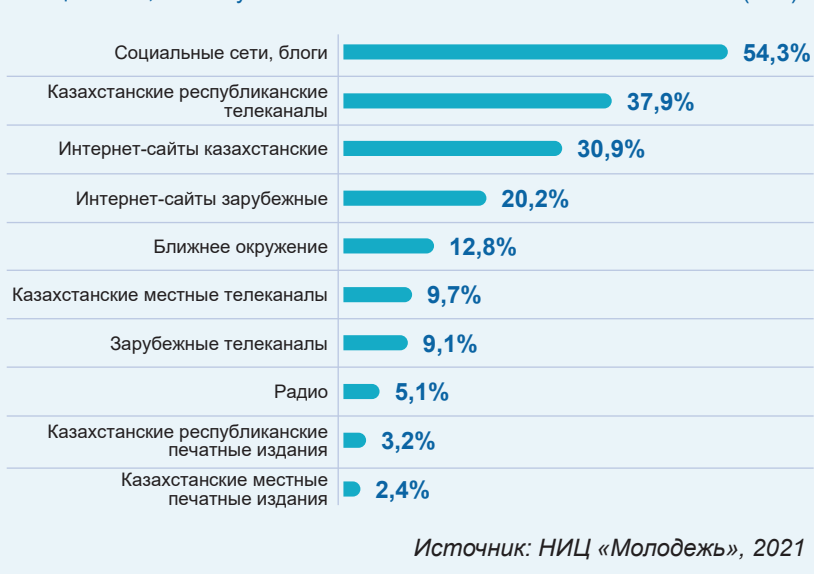
Специфика современной молодежи во всем мире заключается в том, что в своем большинстве она является носителем «клиповой культуры», что проявляется в особом восприятии мира и информации через короткие красочные послания и образы. Казахская молодежь аналогично воспроизводит глобальные тренды через осознание и принятие процесса диджитализации (цифровизация, развитие технологий). Еще одной особенностью молодежи Казахстана является смена референтных лиц, появление анонимных лидеров мнений. Блогеры, вайнеры и тиктокеры захватили лидерство авторитета в молодежной среде. Данная группа замкнула топ-3 авторитетных лиц, пользующихся у молодежи доверием (после свойственного для молодежи максимализма в виде выбора варианта ответа «таких людей нет» и варианта «представители власти»). Именно блогеры, вайнеры и тиктокеры воспроизводят «информационный фастфуд» – месседж, который быстро потребляется, переваривается и забывается.

Новая информационная реальность формирует у молодежи новые предпочтения, и, соответственно, кардинально меняются ключевые источники получения информации, даже когда речь идет об отечественных новостях и событиях. С ростом объема и разнообразия информации в современном обществе молодые люди обращаются к тем или иным информационным источникам, одни из которых теряют свою востребованность, другие становятся более актуальными, удовлетворяя информационные потребности молодежи и увеличивая количество пользователей.

Более половины молодежи Казахстана узнает о новостях и событиях, произошедших в стране, через социальные сети и блоги (54,3%), практически каждый третий использует для этого казахстанские Интернет-сайты (30,9%), а каждый пятый (20,2%) – зарубежные Интернет-сайты. Из всех традиционных источников информации свои позиции сохраняют казахстанские республиканские телеканалы (37,9%), но в данном случае выбор данного источника скорее всего объясняется акцентом на информации о событиях, происходящих в стране. Также вероятно на распространенность получения информации через телеканалы оказывает влияние фактор времяпрепровождения с семьей, когда предпочтения старших родственников предполагают просмотр телевизора. То есть телевидение сохраняет важное значение для молодежи Казахстана, однако такой источник, как социальные сети, в молодежной среде опережает телевизионные выпуски и лидирует по всем категориям молодежи.

На протяжении последних нескольких лет значимость традиционных (классических) СМИ для молодежи Казахстана постепенно снижается, что также является одним из трендов, свойственных молодому поколению. В первую очередь это обусловлено тем, что традиционные СМИ зачастую не столь мобильны и не полностью воспроизводят информационный контент, который интересен молодежи. Рассматриваемое поколение заинтересовано не только в получении информации, но и в обмене мнениями о ней, настроено на взаимодействие с источником информации.

Рисунок 5.12. Какими источниками информации Вы пользуетесь чаще всего, чтобы узнать о новостях и событиях в Казахстане? (в %)

Для молодежи важно взаимодействие «здесь и сейчас», т. е. информационное взаимодействие в режиме онлайн. Традиционным СМИ довольно сложно предоставить такую возможность. Для удовлетворения именно таких информационно-коммуникационных потребностей подходят новостные сайты в Интернете, социальные сети, функционирующие в режиме онлайн со встроенными сервисами приватного или коллективного чата, форумы для обмена мнениями в максимально широкой аудитории.

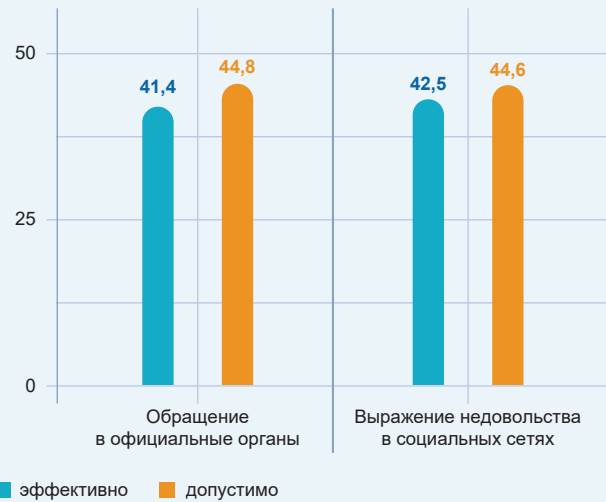
Значимость новых медиа в жизни казахстанской молодежи подтверждается и результатами исследования. Так, в частности, именно выражение недовольства в социальных сетях значительная часть молодежи считает эффективным и допустимым способом выражения недовольства ситуацией в стране (Рисунок 5.13).

Одним из доказательств значимости Интернета в жизни современной молодежи выступает количество времени, проведенное за использованием Интернет-ресурсов в течение недели. Так, практически каждый пятый молодой казахстанец тратит на времяпрепровождение в Интернете больше 10 часов в неделю. Больше данного показателя лишь вариант «времяпрепровождение с семьей» (Рисунок 5.14).

Новые медиа занимают в жизни современной молодежи значимое место и оказывают влияние на ценностные ориентации и интересы. Наиболее отчетливо и наглядно это проявляется в предпочтениях молодежи относительно направлений современной культуры (Рисунок 5.15).

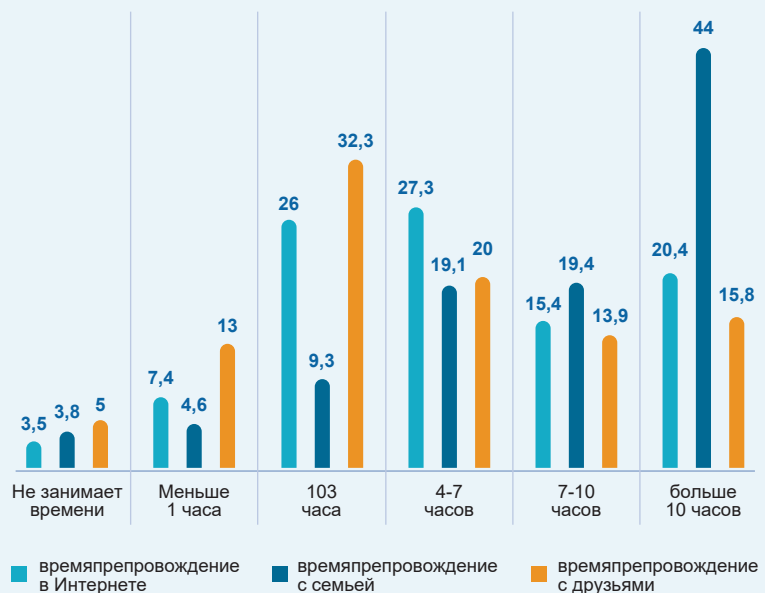
Топ-5 направлений современной культуры, наиболее популярных среди молодежи, представлены преимущественно новыми жанрами, субкультурами и новыми медиа. Предпочтения и популярность «ТикТока» среди казахстанской молодежи еще раз подтверждает, что глобальные тенденции оказывают на нее значительное влияние. Большинство людей (а особенно молодое поколение) предпочитает воспринимать информацию короткими фрагментам, отсюда и такой интерес к коротким, легкодоступным и забавным роликам в «ТикТоке».

Рисунок 5.13. Эффективные и допустимые способы выражения недовольства ситуацией в стране (в %)

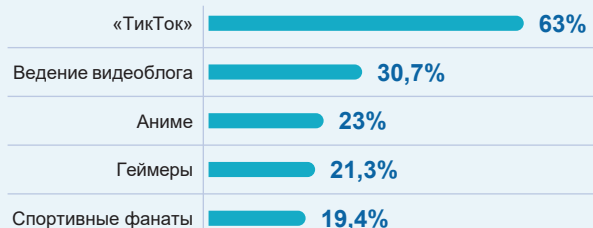
Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Рисунок 5.14. Сколько у Вас занимает времени в течение недели каждое из нижеперечисленных занятий? (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Рисунок 5.15. Топ-5 направлений современной культуры интересных для молодежи

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

В доцифровую эпоху главным распространителем информации были СМИ. Государства регулировали систему массмедиа или выстраивали эффективную схему саморегулирования с помощью института репутации и профессиональных стандартов. В цифровой реальности каждый участник коммуникации может не только изменить сообщение, но и передать его дальше неограниченному числу потребителей. При этом цепь передачи может дать сбой в любом месте. В этих условиях повышается значимость цифровой грамотности, верификации и фактчекинга среди молодежи с использованием основных ресурсов проверки достоверности информации.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. *Агентству по делам государственной службы* с учетом того, что доля молодежи в системе государственной службы снижается и желающих работать в этой сфере незначительно, целесообразно активизировать работу по популяризации государственной службы среди молодежи с информированием о возможностях карьерного продвижения, социального обеспечения и важности участия в процессе принятия решений.

2. *Министерству информации и общественного развития, местным исполнительным органам, этнокультурным объединениям* с целью профилактики социальной напряженности среди молодежи, проживающей в северных регионах, следует подготовить и тиражировать информационные, познавательные материалы об истории, культуре разных этнических групп, проживающих в Казахстане. Особый акцент в подобного рода материалах необходимо сделать на точках соприкосновения, исторической обусловленности совместного проживания, биографиях известных личностей региона разных этнических групп и т. п. При этом рекомендуется предусмотреть возможность распространения данных материалов не только в печатном виде, но и через доступные онлайн-каналы коммуникации (Интернет-ресурсы, социальные сети, Телеграм-каналы и т. п.).

3. *Министерству образования и науки* рекомендуется включить темы по интеркультурализму и единству в многообразии в учебные программы основного среднего образования (5–11-е классы), а также больше информировать школьников о возможностях и преимуществах участия в волонтерских проектах.

4. *Министерству образования и науки* предлагается рассмотреть возможность включения в учебные программы тем по информационной грамотности и медиаграмотности с информированием обучающихся о ресурсах фактчекинга: IFCN (International Fact-Checking Network), EFMN (Евразийская сеть фактчекинга и медиаграмотности), factcheck.kz (Казахстанский сегмент фактчекинга) и ответственности за распространение недостоверной информации.

5. *Министерству информации и общественного развития* в целях повышения гражданской активности рассматриваемой социальной группы и формирования ее электоральной грамотности целесообразно в межэлекторальный период активно привлекать к информационной работе молодежь, выбранную в местные представительные органы власти (маслихаты). Необходимо обеспечить информационное сопровождение деятельности молодежных организаций и их лидеров на постоянной основе.

6. *Министерствам культуры и спорта, информации и общественного развития, местным исполнительным органам* с учетом того, что сельская молодежь активно выражает готовность принимать участие в добровольческой деятельности, следует инициировать проекты и конкурсы по развитию сельских населенных пунктов с призовым фондом, который должен быть потрачен на исполнение выигравших проектов.

ГЛАВА 6.

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

ГЛАВА 6.

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Молодежная политика является ключевым компонентом стратегического курса любого государства. В настоящее время международная стратегия по развитию и поддержке молодых людей по всему миру базируется на программе «Молодежь-2030», о запуске которой было заявлено в сентябре 2018 года. В ней обозначены пять приоритетных направлений, призванных улучшить жизнь молодых людей: привлекать их к решению современных проблем; расширять доступ к образованию и здравоохранению; добиваться улучшения их экономического положения; обеспечивать условия для реализации их гражданских и политических прав; поддерживать молодых людей в условиях конфликтов и кризисов⁸³.

Казахстан всегда выступал за соблюдение международных гуманитарных принципов в вопросах расширения прав и возможностей молодых людей. Сегодня молодежная политика является составляющей частью внутренней политики государства. Планомерная реализация стратегических мер в молодежной сфере со стороны государства позволила достигнуть важных результатов не только на национальном, но и на глобальном уровне. В Индексе прогресса молодежи-2021 (ИПМ) Казахстан значительно улучшил свои показатели и занял 54-е место (в 2017 году – 63-е место). Из 12 основных компонентов ИПМ по 9 пунктам наблюдается повышение процентных коэффициентов. Другие индексируемые параметры развития таким же образом демонстрируют эффективность проводимой государственной молодежной политики.

В данной главе были рассмотрены институциональная и законодательная основы реализации государственной молодежной политики, проведена оценка эффективности реализуемых мер поддержки молодежи, а также рассмотрена методика индекса развития молодежи как показателя динамики развития государственной молодежной политики на страновом и региональном уровнях. В рамках анализа также были использованы данные исследования «Молодежь Казахстана», проведенного НИЦ «Молодежь» в 2021 году.

6.1 ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Суверенитет определяется не только демаркацией границ и утверждением символов власти, но и умением строить свою политику в соответствии с международными нормами. В 1965 году в первой Декларации ООН были сформулированы основополагающие направления молодежной политики. И Казахстан с первых лет Независимости стремится проводить эффективную работу в данной сфере, следуя международным стандартам социализации и вовлечения молодежи в экономическую и общественную жизнь. Хронология государственной молодежной политики в Казахстане (Таблица 6.1) демонстрирует масштабность и комплексный подход в реализации государственных мер поддержки молодежи.

Первым нормативным правовым документом по молодежной политике является Закон Казахской ССР «О государственной молодежной политике в Казахской ССР» от 28 июня 1991 года. Он определил новые направления социальной политики в отношении молодежи, такие как предпринимательство, развитие молодежных организаций и их государственная поддержка. За годы Независимости были внесены изменения и дополнения в закон «О государственной молодежной политике».

Другим важным документом, определившим дальнейшее развитие данного направления политики страны, является Концепция молодежной политики Республики Казахстан, утвержденная 28 августа 1999 года. В ней были выведены основные направления развития государственной молодежной политики: формирование патриотизма у молодежи; социальные права, поддержка общественной инициативы; создание условия для всестороннего развития; участие молодежи в международных культурных, образовательных процессах.

С целью дальнейшего совершенствования государственной молодежной политики в 2013 году Правительством Республики Казахстан была принята Концепция государственной молодежной политики до 2020 года. Концепция предполагала создание условий для реализации молодежью права на свободное социальное развитие, творческую инициативу в соответствии со своими интересами, склонностями, физическими возможностями и с учетом интересов общества.

⁸³ Глава ООН объявил о начале «новой эры» для молодых людей // <http://ru.unesco.kz/youth2030-un-chief-launches-bold-new-strategy-for-young-people-to-lead>.

Таблица 6.1.

ХРОНОЛОГИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ

1991

Принят первый закон Казахской ССР «О государственной молодежной политике».

1992

Учреждена ежегодная Государственная молодежная премия «Дарын».

1993

Учреждена Международная стипендия «Болашақ».

Создано Министерство по делам молодежи, туризма и спорта.

1994

Подписана Конвенция ООН о правах ребенка.

1999

Утверждена Концепция государственной молодежной политики РК.

2000

Принята государственная программа «Образование».

2001

Утверждена государственная программа «Молодежь Казахстана».

Прошел Республиканский форум представителей армейской, творческой, рабочей и студенческой молодежи.

Состоялся I Конгресс молодежи Казахстана.

2002

Первый Саммит СВМДА в г. Алматы.

2007

Утверждена государственная программа развития науки на 2007–2012 годы.

2008

Создан Совет по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан.

Прошел I съезд молодежного крыла Jas Otan.

2009

Запущена программа «С дипломом – в село!».

2010

Создана «Национальная волонтерская сеть».

Основан «Назарбаев Университет».

NAZARBAYEV
UNIVERSITY

2015

Принят новый закон «О государственной молодежной политике».

Созданы Молодежные ресурсные центры.

2016

Принят Патриотический акт «Мәңгілік Ел».

Қазақстан 2050
МӘҢГІЛІК ЕЛ

2017

Представлен Доклад о реализации государственной молодежной политики в РК в Штаб-квартире ООН.

Проведена Всемирная выставка Astana Expo-2017.

2018

Запущена программа «Пять социальных инициатив».

МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

1995

Создана Ассамблея народа Казахстана

1996

Принята Программа развития массового спорта в РК на 1996–2000 годы.

Создан Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева.

1997

Обнародовано Послание «Казахстан-2030»

1998

Прошел Съезд студентов и молодежных организаций РК.

2003

Утверждена Программа молодежной политики на 2003–2004 годы.

2004

Принят закон «О государственной молодежной политике в РК».

2005

Запущена программа «Жасыл ел».

Создан Альянс студентов Казахстана.

2006

Утверждена государственная программа патриотического воспитания граждан на 2006–2008 годы.

2011

Проведены 7-е зимние Азиатские игры в городах Астана и Алматы.

2012

Обнародовано Послание «Казахстан-2050».

2013

Концепция государственной молодежной политики до 2020 года

Создан Научно-исследовательский центр «Молодежь»

Опубликован первый Национальный доклад «Молодежь Казахстана».

2014

Представлена программа «Серпін-2050».

2019

Объявлен Год молодежи.

Запущена программа «Жастар – Отанға!».

Начался набор в Президентский молодежный кадровый резерв.

Запущена программа «Арендное жилье для работающей молодежи».

2020

Объявлен Год волонтера.

Утвержден Комплексный план по поддержке молодежи на 2021–2025 годы.

Введена 30% квота для избрания в представительные органы власти молодежи и женщин.

2021

Запущен грант «Тәуелсіздік ұрпақтары».

Представлен проект Казахстанского индекса развития молодежи.

Принятые базовые правовые документы в сфере государственной молодежной политики позволили создать социально-экономические условия для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития казахстанской молодежи, раскрытия ее творческого потенциала в интересах всего общества. В результате был осуществлен целый комплекс государственных мер по приоритетным направлениям развития молодежи: социальное обеспечение, поддержка инициатив, образование и наука, содействие занятости и другое.

Важные стратегические преобразования произошли в Год молодежи в 2019 году, который был объявлен по инициативе Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н. Назарбаева. В этот год был реализован широкий спектр мероприятий, направленных на повышение социальной и гражданской активности молодежи, поддержку молодежных инициатив. Одной из основных мер поддержки молодежи стало строительство в период с 2019 по 2021 год трех тысяч арендных квартир для работающей молодежи в городах Нур-Султане, Алматы и Шымкенте. Для этих целей в 2019 году были выделены 21,6 млрд тенге. Также особый акцент был сделан на привлечение молодежных организаций. Так, 20 молодежных НПО в рамках грантового финансирования организовали работу по вовлечению молодежи в общественные процессы, повышению финансовой и информационной грамотности, а также по профилактике и предупреждению суицидального поведения. Они занимались вопросами поддержки творческой молодежи, молодежного туризма и спорта. Немаловажным аспектом работы молодежных НПО стало воспитание социальной ответственности, включающей в себя развитие волонтерства, благотворительности, укрепление кризисных центров.

В вопросах институционального становления государственной молодежной политики также необходимо выделить целенаправленные государственные проекты по поддержке молодых казахстанцев. В частности, в 1992 году Правительством была учреждена государственная молодежная премия «Дарын», направленная на поддержку талантливой молодежи за плодотворную научную, творческую, общественную деятельность, а также за высокие спортивные достижения. С 1992 года обладателями премии стали 264 молодых казахстанца. Размер премии «Дарын» был увеличен в три раза и в 2020 году по каждой номинации достиг суммы 600 тыс. тенге. В 1993 году Первым Президентом Республики Казахстан – Елбасы Н. Назарбаевым была учреждена Международная стипендия «Болашақ». Стипендия открыла возможности для тысячи молодых казахстанцев реализовать свои мечты об обучении в лучших вузах мира. Это один из важнейших и качественных инструментов сохранения и развития человеческого капитала в Казахстане. За более чем 25 лет реализации программы было присуждено 13 636 стипендий, подготовлено 10 836 специалистов, в настоящее время на обучении находятся 1 159 стипендиатов.

В конце 2000-х годов появилось несколько государственных проектов, направленных на создание благоприятных условий для самореализации молодежи. Так, в 2005 году по инициативе Елбасы был дан старт программе «Жасыл ел». Всего с 2005 года по настоящее время в общенациональной инициативе «Жасыл ел» приняли участие более 200 тыс. молодых людей. Другой масштабной программой стал проект «С дипломом – в село!», который стартовал в 2009 году. За 10 лет существования программы 68 тыс. специалистов получили подъемные пособия на сумму 9,1 млрд тенге. Свыше 31,6 тыс. специалистов получили бюджетные кредиты для приобретения жилья на сумму 85,4 млрд тенге. С 2017 года реализуется Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек». По данным Министерства труда и социальной защиты населения РК, по состоянию на 1 декабря 2020 года доля молодежи среди участников программы составила 32,7%, то есть порядка 202 тыс. молодых людей, из них были трудоустроены 197,5 тыс. человек, или 97,8%.

Еще одним значительным элементом институционализации молодежной политики стало создание и развитие молодежных институтов. Так, 2000 год ознаменовался образованием крупного молодежного объединения – Конгресса молодежи Казахстана. В 2005 году был создан Альянс студентов Казахстана, объединивший в себе активную и креативную студенческую молодежь со всех регионов страны. В 2008 году прошел I съезд, и еще одна молодежная организация заявила о консолидации казахстанской молодежи под своим лидерством – это молодежное крыло Jas Otan при партии Nur Otan. В рядах организации 106 тыс. молодых казахстанцев со всех регионов страны. В 2010 году с целью сформировать, поддерживать и развивать культуру волонтерства, волонтерских инициатив и волонтерской деятельности среди граждан была создана Национальная волонтерская сеть. Сегодня в стране действуют свыше десяти крупных общественных организаций, работающих с молодежью:

- ОО «Молодежное крыло Jas Otan при партии Nur Otan»;
- ОЮЛ «Конгресс молодежи Казахстана»;
- ЧУ «Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел»»;
- ОО «Альянс студентов Казахстана»;

- ОО «Ассоциации стипендиатов международной стипендии Президента РК «Болашақ»;
- РОО «Союз КВН Казахстана»;
- РОО «Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан»;
- ОЮЛ «Национальная волонтерская сеть»;
- КФ «Национальный дельфийский комитет»;
- ОФ «Лига волонтеров»;
- РМД при Ассамблее народа Казахстана «Жаңғыру жолы»;
- РОО детско-юношеское военно-патриотическое движение «Жас сарбаз».

Установление и развитие диалога с молодежью, изучение ее социального положения и самочувствия является немаловажным инструментом становления государственной молодежной политики. В частности, в целях выработки рекомендаций по определению приоритетов, формированию и реализации комплексной государственной политики в отношении молодежи, информированию Главы государства о ситуации в молодежной среде, а также для анализа эффективности реализации государственной молодежной политики в 2008 году был создан Совет по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан. Совет стал важной диалоговой площадкой для выработки мер по совершенствованию государственной молодежной политики.

В 2013 году по инициативе Первого Президента – Елбасы был создан Научно-исследовательский центр «Молодежь», под эгидой которого в том же году впервые был подготовлен Национальный доклад «Молодежь Казахстана», где на системной основе публикуется анализ ситуации в молодежной среде.

В вопросах формирования и развития государственной молодежной политики на местах значительную роль играют отдельные инициативы, проекты по поддержке молодежи, реализованные в регионах. К примеру, в 2000 году был создан Областной центр поддержки молодежных инициатив. Центром в 2002 году была разработана региональная программа «Молодежь Мангистау» на 2003–2005 годы⁸⁴. В июне 2013 года Первый Президент – Елбасы Н. Назарбаев принял участие в открытии первого в республике Центра обслуживания молодежи в Павлодарской области. При центре были организованы биржа труда, отдел предпринимательства, представительство Жилстройсбербанка и другое. Также следует отметить, что в регионах на системной основе проводятся различные по формату мероприятия с учетом местной специфики. Наиболее популярными являются площадки форумов, лагерей, летних школ, фестивалей и т. п.

Дальнейшим этапом совершенствования процессов взаимодействия государства и молодежи стало создание в структуре Министерства образования и науки Комитета по делам молодежи и управлений по вопросам молодежной политики во всех регионах и городах республиканского значения. С 2015 года налажена системная работа молодежных ресурсных центров на местном уровне. В настоящее время их количество составляет – 209, из них 12 областных, 35 городских и 162 районных. Основной целью деятельности молодежных ресурсных центров является оказание услуг для поддержки и развития молодежи и молодежных организаций. МРЦ содействует социализации и социальной интеграции молодых людей в общество.

На современном этапе на страновом и региональном уровнях принимаются дальнейшие меры по развитию государственной молодежной политики. Так, региональные советы по делам молодежи возглавили акимы всех уровней. По республике количество советов – 218 (областные – 14, в городах республиканского значения – 3, городские – 33, районные – 168). Кроме того, на предприятиях, в вузах и колледжах работают 897 комитетов по делам молодежи (из них вузы – 119, колледжи – 620, предприятия – 158). Сегодня в Казахстане действует свыше 500 молодежных НПО.

Сегодня государственная молодежная политика переходит на новый этап развития. 30 декабря 2020 года Постановлением Правительства Республики Казахстан № 918 был утвержден Комплексный план по поддержке молодежи на 2021–2025 годы. План состоит из 10 направлений, включающих в себя 55 пунктов, в рамках которых планируется совершенствование действующих мер поддержки молодежи, повышение их активности через внедрение современных механизмов, адаптация к общественной среде и другие нововведения:

- обеспечение доступного и качественного образования, развитие научно-технического потенциала;
- формирование здорового образа жизни и развитие массового спорта;
- создание условий для трудоустройства молодежи и развития предпринимательской деятельности;
- развитие системы доступного жилья для молодежи;
- повышение уровня правовой культуры молодежи, воспитания нетерпимости к проявлениям коррупции;

⁸⁴ В заботе о будущем // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-o-budushhem-375920/>.

- приобщение молодежи к духовно-нравственным и семейным ценностям в рамках модернизации общественного сознания;
- формирование экологической культуры;
- содействие развитию талантливой молодежи;
- институциональное развитие, научно-исследовательское и методическое обеспечение молодежной политики;
- информационное сопровождение молодежной политики.

Таким образом, принятие Комплексного плана ознаменовало объединение усилий для реализации следующего этапа в развитии государственной молодежной политики, призванного дать новый импульс развитию молодежного движения в Казахстане, а также расширению возможностей для самореализации молодежи в разных сферах жизнедеятельности.

6.2 ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ: НОВОЕ ВИДЕНИЕ

После распада Советского Союза начался транзитный этап в формировании собственного курса развития молодых независимых государств, которые характеризовало отрицание централизованной экономики в пользу пока еще не сформировавшейся рыночной. В свою очередь успешность реализации социальной политики во многом зависит от развития экономической системы, гибкости и своевременного отражения в законодательстве изменений, которые происходят в мировом сообществе, включения передовых технологий и опыта. В данном контексте следует отметить, что Казахстан с самого начала Независимости избрал планомерную стратегию развития государственной политики, охватывающую поддержкой все социальные группы населения.

Первым нормативным правовым актом независимого Казахстана в сфере молодежной политики стал Закон Казахской ССР «О государственной молодежной политике в Казахской ССР» от 28 июня 1991 года – современный, актуальный и своевременный документ, в котором молодежная политика определена как важное направление деятельности государства. В нем был отражен переход от одного вида экономики к другому, продемонстрированы принципы демократии и гласности.

Другим значительным концептуальным документом, определившим дальнейшее развитие страны, стала Стратегия развития Казахстана до 2030 года. В документе содержатся приоритетные цели для развития страны, в том числе в возрастной политике рекомендовано сконцентрировать внимание на молодежи и подрастающем поколении, а также на молодых семьях. В связи с этим уже следующий документ – Концепция молодежной политики Республики Казахстан, утвержденная 28 августа 1999 года, – акцентирует внимание на следующих аспектах: формирование у молодежи патриотизма, нравственное и духовное развитие молодежи; обеспечение прав молодежи в области труда, образования и охраны здоровья; создание условий реализации социально-экономических потребностей, интеллектуального и физического развития молодежи; поддержка и стимулирование общественной инициативы; вовлечение в международные культурные, экономические, научные и образовательные процессы. С целью претворения в жизнь основных направлений Концепции в 2001 году была утверждена Программа «Молодежь Казахстана» на 2003–2004 годы. В план мероприятий вошли такие новые форматы, которые начали входить в жизнь общества, как, например, проведение ярмарок-вакансий, создание бизнес-инкубатора, создание интернет-сайта «Молодежь Казахстана», издание государственного доклада о положении дел молодежи в Казахстане и т. д.

Основой последующей реализации молодежной политики стал Закон РК от 7 июля 2004 года «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан». Нормативный правовой акт позволил выделить молодежь в отдельную социально-демографическую группу, наделить ее определенными социальными правами и государственными гарантиями. Возрастные границы молодежи были определены в интервале с 14 до 29 лет. Принятие закона придало новый импульс развитию сферы, стимулированию новых инициатив и росту молодежного движения. Так, 9 сентября 2005 года была утверждена Программа молодежной политики на 2005–2007 годы. В число целей программы вошли: проведение социально ориентированных молодежных мероприятий; создание условий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи; раскрытие ее творческого потенциала; создание необходимых условий для социализации молодежи и функционирования молодежных организаций.

Для повышения духовного потенциала общества была разработана Государственная программа патриотического воспитания граждан РК на 2006–2008 годы. Программа предполагала воспитание гражданина, обладающего позитивным, созидательным мировоззрением, которое выражается в чувстве ответственности, способности делать осознанный выбор и принимать самостоятельные решения на благо Родины, общества, своей семьи, самого себя; формирование систематически совершенствующей личности, обладающей прочным нравственным стержнем, гибким, легко адаптирующимся к меняющимся условиям и открытым новым идеям.

В феврале 2013 года Правительством Республики Казахстан была одобрена Концепция государственной молодежной политики до 2020 года. В документе были определены приоритетные задачи, такие как создание условий для реализации права казахстанцев, и в особенности молодого поколения, на свободное социальное развитие, творческую инициативу в соответствии со своими интересами и с учетом интересов общества.

В 2015 году был принят Закон РК «О государственной молодежной политике» с внесенными изменениями и дополнениями. В реализацию Закона принят ряд нормативных правовых документов, регламентирующих деятельность молодежных ресурсных центров, проведение республиканского и региональных форумов молодежи.

Все эти правовые решения заложили прочный фундамент для дальнейшего совершенствования системы государственной молодежной политики. В 2021 году Министерством информации и общественного развития РК ведется работа по внесению нескольких ключевых изменений в действующий закон «О государственной молодежной политике». В частности, планируется:

- введение понятия «социальные услуги молодежи»; они будут оказываться молодежными ресурсными центрами по принципу «одного окна», т. е. социальные, психологические, правовые, педагогические, трудовые, медицинские – в комплексе. Кроме того, будет разработан специальный стандарт по услугам для молодежи;

- введение понятия «социальные службы для молодежи» – это юридические лица, оказывающие услуги по организации досуга молодежи по месту жительства, а также по поддержке и развитию предпринимательской деятельности молодежи, молодежного самоуправления и иным социально значимым направлениям, не противоречащим законодательству Казахстана;

- введение позиции специалиста по работе с молодежью – это тот, кто осуществляет мероприятия, направленные на поддержку личностного и социального развития молодежи, имеет необходимую квалификацию в соответствии с требованиями, утвержденными уполномоченным органом по вопросам государственной молодежной политики;

- введение понятия «молодежь категории NEET», что должно способствовать усилению работы с данной социальной подгруппой; кроме того, законодательное закрепление данного понятия станет основой для разработки казахстанской методологии расчета и определения NEET;

- введение понятия «Индекс развития молодежи» как комплексного показателя эффективности работы местных исполнительных органов в части реализации государственной молодежной политики по пяти основным направлениям: образование, здоровье и благополучие, трудоустройство, политическое участие и гражданское участие.

Вышеуказанные инициативы должны способствовать совершенствованию законодательства в сфере государственной молодежной политики и направлены на повышение качества работы со всеми социальными подгруппами молодых казахстанцев.

Вместе с тем при формировании молодежной политики важно учитывать предпочтения и запросы самих молодых людей. По мнению казахстанской молодежи, в реализации государственной молодежной политики следует уделять внимание в первую очередь трудоустройству (31,1%), обеспечению молодых семей жильем (29,7%), а также вопросам повышения доступности и качества образования (15,6%)⁸⁵.

В разрезе регионов проблему обеспеченности молодых семей жильем отмечают молодые жители Костанайской (48,8%), Павлодарской (43,1%) и Актюбинской (42,1%) областей. О решении проблем трудоустройства чаще говорили респонденты из Атырауской (56,3%) и Кызылординской (49,5%) областей. Вопросы повышения доступа и качества образования чаще отмечали респонденты Западно-Казахстанской (23,5%), Кызылординской (20,4%) областей и г. Алматы (20,4%).

Рисунок 6.1. Вопросы, на которые следует обращать внимание при реализации государственной молодежной политики в первую очередь⁸⁶ (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

⁸⁵ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» НИЦ «Молодежь», Нур-Султан, 2021. (2000 респондентов)

⁸⁶ Аналитический доклад «Молодежь Казахстана» НИЦ «Молодежь», Нур-Султан, 2021. (2000 респондентов)

Таблица 6.2. Распределение ответов на вопрос «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики в первую очередь?» (по областям, в %)

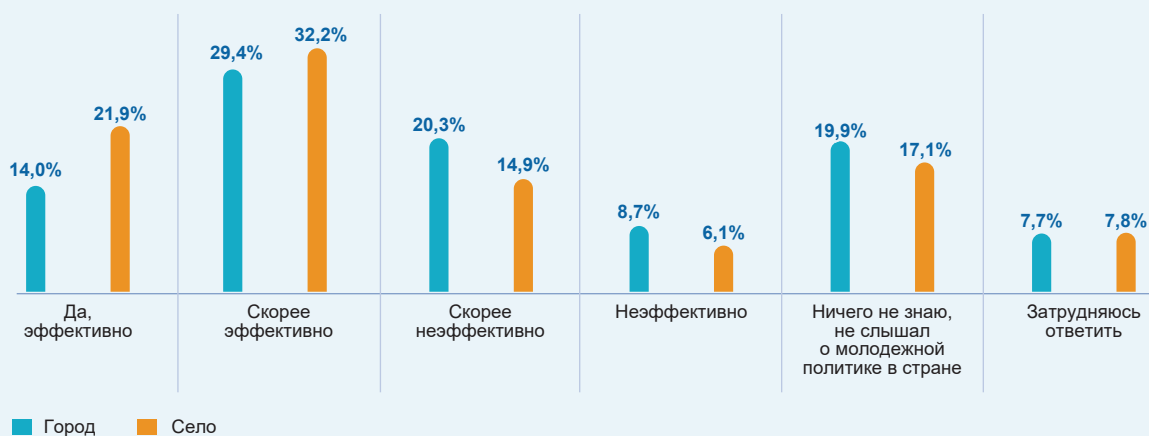
Регион	Обеспечение молодых семей жильем	Трудоустройство	Доступность медицинских услуг	Повышение доступа и качества высшего образования	Повышение стипендий, зарплат, льгот	Не ожидаю никакой поддержки
Акмолинская область	27,6	35,5	13,2	13,2	5,3	5,3
Актюбинская область	42,1	31,6	5,3	8,4	3,2	9,5
Алматинская область	23,5	31,9	5,4	11,8	14,2	13,2
Атырауская область	16,9	56,3	5,6	9,9	5,6	5,6
ВКО	26,7	31,3	7,6	19,1	13,7	1,5
Жамбылская область	24,6	31,7	13,5	12,7	7,9	9,5
ЗКО	1,5	16,2	10,3	23,5	33,8	14,7
Карагандинская область	37,6	36,2	5,7	9,9	5,0	5,7
Костанайская область	48,8	30,2	4,7	4,7	5,8	5,8
Кызылординская область	15,1	49,5	2,2	20,4	4,3	8,6
Мангистауская область	21,8	28,2	1,3	19,2	6,4	23,1
Павлодарская область	43,1	30,6	5,6	8,3	5,6	6,9
СКО	32,1	18,9	9,4	18,9	11,3	9,4
Туркестанская область	39,6	23,7	1,2	19,6	10,6	5,3
г. Нур-Султан	25,9	37,1	1,7	19,0	0,0	16,4
г. Алматы	28,2	30,1	2,4	20,4	8,3	10,7
г. Шымкент	34,1	19,5	0,8	18,7	16,3	10,6

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

В проведенном опросе также был задан вопрос респондентам об эффективности реализации государственной молодежной политики, где 48% молодых людей считают, что поддержка и развитие молодежи реализуются эффективно.

Государством проводится довольно активная работа по поддержке молодежи, реализуются различные программы и проекты. По результатам опроса количество молодежи, участвующей в государственных программах, составляет от 2,3 до 9,9%. Наибольшее участие отмечено в инициативах,

Рисунок 6.2. Распределение ответов на вопрос «По Вашему мнению, эффективно ли реализуется государственная молодежная политика (поддержка и развитие молодежи) у нас в стране?» (по типу местности, в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

связанных с трудоустройством. Так, в «Молодежной практике» принимали участие 9,9% молодых людей, а 9,2% – в программе «Жасыл ел».

Уровень удовлетворенности тех, кто принимал участие в государственных программах, достаточно высок – почти по всем программам и проектам он выше 80% (сумма ответов «полностью удовлетворен» и «скорее удовлетворен»). Наибольший уровень удовлетворенности характеризует

программу «Серпін-2050» (60,3% полностью удовлетворены, 32,4% скорее удовлетворены), Проект «Жасыл ел» (56,3% полностью удовлетворены, 33,3% скорее удовлетворены), «Международную стипендию «Болашақ» (64,7% полностью удовлетворены, 24,7% скорее удовлетворены).

Таблица 6.3. Распределение ответов на вопрос «Если Вы принимали участие в каких-либо государственных программах по поддержке молодежи, насколько Вы удовлетворены оказанными услугами/предоставленными возможностями?» (в %)

Название программы	Полностью удовлетворен	Скорее удовлетворен	Скорее не удовлетворен	Полностью не удовлетворен
«Серпін-2050»	60,3	32,4	1,5	5,9
Проект «Жасыл ел»	56,3	33,3	6	4,4
Международная стипендия «Болашақ»	64,7	24,7	4,7	5,9
Президентский молодежный кадровый резерв	42,2	44,4	4,4	8,9
Проект «С дипломом – в село!»	56,2	29,5	6,7	7,6
Проект «Жас кәсіпкер»	50,6	34,1	5,9	9,4
«Молодежная практика» для выпускников организаций образования	65,5	18,3	8,6	7,6
Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех	52,7	30,4	10,7	6,3
«Арендное жилье без права выкупа для работающей молодежи» в рамках программы «Нұрлы жер»	61,7	20	8,7	9,6
Единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2020»	55,6	25,3	8,1	11,1
Проект развития молодежного корпуса «Zhas Project»	50,7	26,8	16,9	5,6

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021

Учитывая мнения и запросы современной казахстанской молодежи, а также результаты различных социологических опросов и экспертных мнений в сфере молодежной политики, в целом при форматировании молодежной политики следует обратить внимание на следующие характерные для молодежи во всем мире изменения.

1. Ослабление института семьи: распространение получают нетрадиционные виды семьи: гражданский брак, семья с одним родителем, семья со второй женой, семья child-free (сознательный отказ заводить детей), сологамия (сознательный выбор одиночества, отказ от долгосрочных отношений). Последствия такого выбора – малодетность и старение населения.

2. Уход от корпоративной бюрократии в рынок стартапов и сферу фриланса: в Казахстане около 2 млн самозанятых, и значительная часть из них – молодые люди. Многие презентуют себя как фрилансеры, работе в офисе они предпочитают свободный график, неограниченный заработок без «дна и потолка», многозадачность и самообразование. В этой сфере представлен широкий спектр профессий, начиная от парикмахеров и астрологов и заканчивая инфобизнесменами и финансовыми консультантами.

3. Высокая мобильность: молодежь стала более мобильной, свободной от традиционных норм и устоев, хочет иметь возможность в любое время переехать, сменить страну, работу, окружение, не хочет связывать себя ипотекой на десятилетия вперед. Современные молодые люди стремятся все позже купить собственное жилье и предпочитают аренду покупке.

4. Отход от традиционных политических форм: как отмечается в прогнозе Deutsche Bank до 2030 года, «нельзя недооценивать нарастающее у молодых поколений ощущение отчужденности от политических процессов», ведь «они могут нанести ответный удар». Наряду с ростом аполитичности растет и гражданская активность молодежи, которая выражается в массовых акциях протеста с целью защиты своих прав и возможностей.

5. Рост недоверия к традиционным СМИ: социальные сети выступают как основной источник информации, при этом значимую роль будут играть авторитет и аудитория транслирующего то или иное сообщение.

6. Диджитализация: согласно исследованиям, к 2022 году 82% всего онлайн-контента будет представлено в виде формате. Среди современной молодежи становится нормой знать один из языков программирования, а старшекласснику вполне по силам написать кодировку телеграмм-бота. Именно сама молодежь говорит сегодня, какой контент мы будем потреблять завтра.

7. Новое отношение к еде: происходит отход от традиционных приемов пищи дома в пользу маленьких перекусов и доставки еды, а часть молодых людей из-за своего отношения к окружающей среде и животному миру переходят в вегетарианство. Сегодня молодежь не рассматривает прием пищи как одну из форм семейной традиции.

8. Ускорение темпа жизни: молодежь характеризуется сменяемостью трендов и динамичным темпом жизни. Покупки совершаются чаще онлайн, поездки и перелеты стали доступнее. Ускорение чувствуется даже в тенденциях моды – обувь на плоском ходу, кроссовки и кеды проникли в строгие офисы и на красные дорожки. Информация тоже потребляется на ходу. У современной молодежи нет времени читать книги, журналы, они просматривают ленту новостей за 2–3 минуты, коммуницировать стало намного проще и быстрее.

9. Новое понимание волонтерства: традиционно волонтерство считалось альтруизмом; сегодня же оно рассматривается как желание совмещать полезную обществу деятельность с саморазвитием и карьерным ростом. Основная цель – это улучшение собственных навыков и личностных качеств, также волонтерством занимаются для заполнения своего резюме, для полезного времяпровождения, а также для получения опыта работы и участия в сфере профессиональной деятельности.

10. Мультитрендовость / культурное размежевание: часть казахстанской молодежи соотносит себя с западным миром, имея определенные ожидания и надежды, в частности из-за представлений об американском образе жизни. Другие увлечены странами Юго-Восточной Азии. К примеру, корейская волна, или халлю, – это глобальный жанр, который не ограничивается сериалами или музыкой: многочисленные поклонники создают рынок для импорта корейской одежды, косметики и корейской кухни; на смену традиционным мультфильмам приходят манга (комикс) и аниме-сериалы. Сегодня к-поп одевает, кормит и направляет молодежь. Наряду с различными культурными идентификационными кодами, немаловажную роль играет религиозный фактор: в последние годы среди молодежи популярны традиционные исламские ценности (соблюдение поста, посещение мечети в пятницу).

Вышеуказанные тенденции следует учитывать при формировании государственной молодежной политики в целях создания новых социальных условий для молодежи с учетом ее потребностей, нужд и интересов. Соответственно, сегодня необходима переориентация и, возможно, создание новой целостной концепции молодежи, основанной на опыте развитых стран в сфере молодеж-

ной политики. Учитывая анализ текущих интересов и запросов современной молодежи, государство на законодательном уровне стремится усовершенствовать и создать благоприятные условия для реализации потенциала данной группы населения.

6.3 ИНДЕКС РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕГИОНАХ

15 января 2021 года Глава государства Касым-Жомарт Кемелевич Токаев на открытии первой сессии Мажилиса Парламента Республики Казахстан VII созыва дал поручение внедрить Индекс развития молодежи. Данная мера направлена на унификацию работы по изучению и оценке молодежной политики в регионах и повышение ответственности местных исполнительных органов в сфере молодежной политики. Оценка уровня развития молодежи и эффективности реализации государственной молодежной политики через внедрение соответствующего индекса является распространенной международной практикой. Сегодня многие страны используют различные индексы для оценки динамики показателей в области молодежной политики и выработки рекомендаций по ее улучшению. Так, на международном уровне выделяются три основных индекса.

1) Индекс развития молодежи (Youth Development Index – YDI) – инициатива Британского содружества наций, основанная на имеющихся данных ООН, Всемирного банка и признанная одним из авторитетных индексов в мире. Рассчитывается для 183 стран мира по 18 индикаторам в 5 сегментах: образование; здоровье и благополучие; занятость и возможности; политическое участие; гражданское участие. Основными задачами YDI являются оценка развития молодежи, а также разработка и улучшение существующей молодежной политики. Это адаптированный глобальный Индекс человеческого развития (Human Development Index) с фокусом на молодежь. Казахстан, представленный в отчетах за 2013 и 2016 годы, в более позднем из них улучшил свои показатели в сегменте занятости и создания возможностей для молодежи (35-е место) и гражданского участия (67-е место). Также среди постсоветских стран Казахстан получил более высокий средний прирост в общем балле, чем Украина, Азербайджан, Россия и Кыргызстан.

2) Индекс благополучия молодежи (GYWI) – инициатива Центра стратегических и международных исследований (США) и Международного молодежного фонда. Рассчитывается для 30 стран мира, в которых проживают 70% молодых людей мира, по 35 индикаторам в 6 сегментах: гендерное равенство, экономические возможности, образование, здоровье, безопасность, гражданское участие, информационно-коммуникационные технологии. Казахстан не представлен в отчете по этому индексу.

3) Индекс прогресса молодежи (YPI) – инициатива Европейского молодежного форума и ОБСЕ. Рассчитывается для 102 стран по 60 индикаторам в 3 направлениях: базовые права человека, уровень благосостояния, уровень возможностей молодежи.

Международные индексы являются сводными, анализирующими качественные и количественные показатели по основным сферам благополучия и развития молодежи. Рассмотренные выше индексы начали разрабатываться относительно недавно. Так, Индекс развития молодежи был опубликован в 2013 году, а Индекс благополучия молодежи – в 2014 году. Между тем в июне и августе 2021 года были опубликованы два актуальных глобальных индекса, измеряющих положение молодых людей во всем мире: это Индекс развития молодежи-2020 и Индекс прогресса молодежи-2021. В рейтинге Индекса развития молодежи-2020 Казахстан снизился на 9 позиций и разместился на 70-м месте в противовес 61-му, которое он занимал в 2017 году. Тем не менее Казахстан продолжает оставаться в группе стран с высоким уровнем развития молодежи. В частности, по направлению здоровье и благополучие молодежи страна продолжает демонстрировать высокий коэффициент – 120 баллов, повысились показатели в сфере трудоустройства и возможностей – с 35 до 55 баллов. Политическое и гражданское участие были объединены в один общий показатель, который составил 136 баллов, что является наивысшим показателем среди 6 направлений развития молодежи. В текущем индексе были рассмотрены два новых направления измерения: равенство и инклюзия, мир и безопасность, по которым у Казахстана 43 и 68 баллов соответственно. За последние пять лет наблюдается ухудшение показателя в сфере образования молодежи – 56 баллов против 100 в 2016 году.

Касательно рейтинга в Индексе прогресса молодежи-2021 Казахстан поднялся с 63-го места (2017 год) до 54-го места, при этом положительной динамикой охвачены 9 из 12 основных компонентов индекса, в особенности:

- жилищные условия – рост на 25,62 балла, обусловленный улучшением показателя «Доступность жилья для молодежи» в 1,7 раза, с 32,43 до 58 баллов;
- личные права – рост на 21,52 балла за счет улучшения показателя «Процент молодых депутатов в парламенте»;
- здоровье и благополучие – рост на 15,07 балла, который связан с улучшением показателя «Смертность молодежи от неинфекционных заболеваний».

В настоящее время по поручению Главы государства разрабатывается Казахстанский индекс развития молодежи (далее – ИРМ), который планируется включить в новый законопроект о государственной молодежной политике. Следуя международным стандартам, индекс должен позволить измерить эффективность систем государственной поддержки молодежи. Индекс – это методологический инструмент поддержки деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов в вопросах повышения качества жизни и благополучия молодежи и в конечном счете окажет положительное влияние на позицию Казахстана в мировом рейтинге.

Научно-исследовательский центр «Молодежь» является одним из ключевых разработчиков отечественного Индекса развития молодежи (ИРМ). Первые попытки внедрения ИРМ были предприняты в 2013 году в сотрудничестве с представительством ЮНИСЕФ в Казахстане и при поддержке Мажилиса Парламента Республики Казахстан. По результатам национальных онлайн-консультаций с молодежью, были рассчитаны индексы благополучия и развития молодежи Казахстана по 5 основным направлениям: образование, здоровье и благополучие, занятость и возможности, политическое и гражданское участие молодых людей.

В 2015–2016 годы НИЦ «Молодежь» совместно с Конгрессом молодежи Казахстана при поддержке Министерства образования и науки был реализован пилотный проект Индекса благополучия молодежи «Жастарға мейірімді мекен». В рамках данного проекта была разработана и апробирована система индикаторов оценки молодежной политики на местном уровне. Благодаря технической помощи представительства Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане прежняя система индикаторов, принятая в 2013 году, была доработана как Индекс благополучия молодежи «Жастарға мейірімді мекен» и утверждена Министерством образования и науки РК. Также следует отметить, что в отчете по ИРМ за 2016 год были использованы 8 показателей – на три показателя больше, чем в отчете 2013 года. В частности, были включены следующие новые индикаторы: «цифровое поколение», «уровень проблем психического здоровья» и «подростковый коэффициент фертильности».

В 2018 году был значительно обновлен подход и методология для оценки мер государственной поддержки молодежи. Для решения задачи по разработке, апробации и внедрению индекса оценки уровня развития молодежи НИЦ «Молодежь» был разработан Индекс развития молодежи «Жастарға мейірімді мекен». Для разработки Индекса развития молодежи используются подходы Глобального индекса развития молодежи и Глобального индекса благополучия молодежи. В процессе разработки ИРМ изучены методологии Глобального индекса развития молодежи, Глобального индекса благополучия молодежи, Индекса прогресса молодежи, Индекса развития молодежи стран АСЕАН (стран Юго-Восточной Азии), Индексов развития молодежи Австралии и Индии, Индекса благополучия и развития молодежи Кыргызстана.

В пилотном режиме ИРМ рассчитывался в 2017–2019 годах и результаты были опубликованы в Национальных докладах «Молодежь Казахстана» соответствующих лет. Следует отметить, что в 2019 году доработанный Индекс развития молодежи «Жастарға мейірімді мекен» уже представлял собой сводный индекс из 7 доменов по 35 индикаторам, из них 27 – по официальным статистическим данным государственных органов и 8 – по результатам социологических исследований НИЦ «Молодежь». Выбранные семь доменов включали в себя основные направления государственной молодежной политики: образование, здоровье и благополучие, занятость и возможности, политическое участие, гражданское участие, досуг, безопасность и защищенность. Они также соответствовали международным индексам, измеряющим уровень благополучия и развития молодежи.

Текущий проект ИРМ, разработанный НИЦ «Молодежь», прошел несколько стадий обсуждений с центральными и местными исполнительными органами, научно-экспертным сообществом, молодежными и неправительственными организациями. В пилотном режиме ИРМ будет запущен в 2022 году.

Важно понимать, что ИРМ станет важным инструментом измерения самочувствия молодежи и эффективности государственной молодежной политики. Основной целью проведения ИРМ является анализ реализации молодежной политики на страновом и региональном уровнях, определение конкретных проблемных зон в молодежной сфере и содействие принятию эффективных управленческих решений. ИРМ имеет две основные задачи: (1) оценку уровня развития молодежи и (2) измерение эффективности реализации государственной молодежной политики. Важно отметить, что источниками информации в данном проекте индекса являются как статистические данные, так и данные социологических опросов. Это является распространенной международной практикой.

Внедрение ИРМ является важной мерой для диагностики уровня и динамики ключевых показателей развития молодежи и оценки эффективности государственной молодежной политики в регионах и сопровождается последующей выработкой рекомендаций для совершенствования механизмов ее реализации.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* следует усилить информационно-разъяснительную работу о реализуемых программах и проектах по актуальным для молодежи вопросам. Разъяснения должны проводиться доступным для молодежи языком и с учетом возрастных особенностей данной социальной группы: например, для концентрации внимания молодых людей нужны короткие видеоролики продолжительностью 15–30 секунд в формате сториз. Для обеспечения адресности сообщений в социальных сетях необходимо использовать возможности таргетированной рекламы.

2. *Министерству информации и общественного развития* рекомендуется провести масштабное исследование с привлечением отечественных и международных экспертов на предмет эффективности реализации государственных мер поддержки в регионах.

3. *Министерствам сельского хозяйства, информации и общественного развития, местным исполнительным органам* необходимо продолжить работу по поддержке сельской молодежи через программы и проекты для самореализации и достойного уровня жизни на селе, поскольку вопрос оттока населения, в частности молодежи, остается актуальным. Меры государственной молодежной политики должны и дальше стимулировать привлечение данной социальной группы в села и способствовать решению ее актуальных проблем в городах.

4. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* целесообразно усилить работу с молодежными организациями в рамках нового национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру». В частности, необходимо расширить механизмы взаимодействия по третьему направлению «Тәуелсіздік ұрпақтары», которое включает в себя три масштабные задачи: духовное совершенствование, профессиональный рост и общественное развитие молодежи.

5. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* необходимо на системной основе проводить качественное изучение текущих процессов в молодежной среде, использовать рекомендации специалистов в отдельных областях, усилить обратную связь с молодежью для разработки концептуальных документов по молодежной политике.

6. *Министерству информации и общественного развития, местным исполнительным органам* необходимо усилить работу по повышению квалификации руководителей молодежных ресурсных центров, а также государственных служащих, имеющих опыт работы с молодежью, по всей стране.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В 2021 году началась новая веха в истории нашей страны – Казахстан переступил 30-летний рубеж со дня обретения Независимости. За этот период произошли значительные трансформации в экономической и общественно-политической сферах страны: была коренным образом преобразована существовавшая система плановой экономики, приняты первые политические решения, ускорившие демократические процессы. Экономические и политические успехи позволили Казахстану осуществлять масштабные реформы в социальной сфере, в том числе и в молодежной политике.

Сегодня в стране проживает 19 млн человек, из них свыше 3,7 млн – это молодые казахстанцы. Современный Казахстан – это пространство идей и возможностей, где молодые люди, следуя за глобальными трендами, успешно реализуют себя и становятся конкурентоспособными в мировом и национальном пространствах. За 30 лет выросло целое поколение с новыми и независимыми взглядами; их убеждения, интересы и запросы настолько разнообразны, что создают богатую культурную палитру молодежной среды. Конечно, как и многие их сверстники во всем мире, молодые казахстанцы сталкиваются с традиционными этапами взросления, которые выражаются в решении проблем социально-экономического характера, в духовном поиске и самоидентификации. Как следствие, это отражается на их отношении к обществу и государству в целом. Данный феномен делает взгляд современной молодежи на ценности и достижения независимого Казахстана важным, интересным и актуальным.

Анализ мнений данной социальной группы о Независимости продемонстрировал некоторые общие маркеры в высказываемых оценках. В первую очередь многие молодые казахстанцы в ценностном ключе наиболее часто говорят о свободе, стабильности и межэтническом согласии в стране. В этом контексте они также отмечают реализацию мечты многих поколений о независимой стране. Кроме того, необходимо отметить, что, по мнению молодежи, свобода выбора собственного жизненного пути – одно из важнейших достижений Независимости. Наряду с этим для большинства молодых людей символом Независимости стала столица Казахстана – город Нур-Султан. В частности, в своих откликах респонденты говорили о том, что Нур-Султан – это главный символ независимого Казахстана, город новых возможностей для молодежи. Другим не менее важным символом стало закрытие Семипалатинского полигона и объявление Казахстана безъядерной державой. Иными словами, для современного молодого поколения ценностями Независимости стали реализованные решения с конкретными результатами в виде строительства новой столицы страны и закрытия Семипалатинского полигона. В целом, несмотря на разницу поколений, большинство взрослых и молодых граждан страны положительно оценивают правильность текущего курса развития страны – 75,7%. Более того, 63,8% опрошенных настроены оптимистично и на ближайший год, даже если экспертами прогнозируются неблагоприятные макроэкономические показатели из-за влияния коронавирусной пандемии COVID-19.

Для получения целостной картины, а также изучения тенденций и изменений в молодежной среде, как известно, ежегодно выпускается Национальный доклад «Молодежь Казахстан», который является комплексным научным трудом о молодежи. В текущем году в нем представлены актуальные аналитические данные о ключевых параметрах развития молодежи за 30 лет Независимости. Как показал анализ, за эти годы во многих сферах жизнедеятельности достигнуты положительные результаты, однако еще остаются нерешенными многие вопросы молодежи. К примеру, наблюдаются негативные тенденции в вопросах обеспечения психического здоровья, получения качественного образования и применительно к миграционным настроениям молодых людей.

Поэтому в целях качественной и системной проработки проблемных вопросов в молодежной сфере был принят Комплексный план по поддержке молодежи на 2021–2025 годы, состоящий из 10 основных направлений. Предполагается, что данный документ ознаменует новый этап развития государственной молодежной политики. Отдельно следует отметить, что Комитетом по делам молодежи и семьи Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан совместно с Научно-исследовательским центром «Молодежь» ведется работа по законодательному закреплению термина «молодежь категории NEET» и разработка отечественного Индекса развития молодежи. Все эти стратегические направления в конечном итоге должны способствовать повышению эффективности реализации государственной молодежной политики.

Кроме того, государство стремится следовать глобальному тренду и вовлекать молодых людей в процесс принятия решений. В своем приветственном слове участникам Форума президентского молодежного кадрового резерва, прошедшего в июне 2021 года, Глава государства

отметил, что особое внимание уделяет вопросу становления молодого поколения, верного национальным интересам и государству. «Нам очень важно открыть дорогу активной и патриотичной молодежи. Мы создадим все условия для того, чтобы они набирались опыта, работая на ответственных должностях. Сохраняя преемственность, мы подготовим новое поколение государственных управленцев», – сказал Президент страны Касым-Жомарт Кемелевич Токаев. В результате государственной политики открытости и прозрачности увеличивается количество молодых людей, желающих изменить к лучшему текущую ситуацию в стране и активно участвующих в формировании национальной повестки дня.

Казахстанская молодежь – это люди, не терпящие условностей и предрассудков в стремлении осуществить свои мечты. Они достаточно амбициозны и на пути к собственному успеху готовы учиться и совершенствоваться. В целом абсолютное большинство молодежи (88%) устраивает их жизнь. А со стороны государства они хотят лишь поддержку в получении и сохранении стабильной работы (52,8%), чтобы чувствовать себя уверенными и продолжать дальнейшее развитие.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» // Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2021 // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>.
2. Global tuberculosis report 2020 / Всемирная организация здравоохранения, Женева, 2020 // <https://www.who.int/publications/i/item/9789240013131>.
3. Десятилетия успешного сотрудничества по борьбе с туберкулезом в Республике Казахстан. Дата публикации: 26 марта 2021 г. Сайт агентства USAID // <https://www.usaid.gov/ru/kazakhstan/success-stories/mar-2021-decades-partnership-makes-progress-fight-against-tb>.
4. Информационный бюллетень «Рак у детей». Всемирная организация здравоохранения, 2021 // <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>.
5. Онкологические заболевания в 2020 году: 19,3 млн новых случаев и 10 млн летальных исходов. Дата публикации: 15 декабря 2020 г. Сайт ООН // <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392562>.
6. ВОЗ публикует статистику о ведущих причинах смертности и инвалидности во всем мире за период 2000–2019 гг. Дата публикации: 9 декабря 2020 г. Официальный сайт ВОЗ // <https://www.who.int/ru/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability-worldwide-2000-2019>.
7. Число умерших в Казахстане за 2020 год выросло на 22%. Дата публикации: 17 февраля 2021 г. / Информационное агентство «Курсив» // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-02/chislo-umershih-v-kazahstane-za-2020-god-vyroslo-na-22>.
8. Официальный сайт Республиканского центра по профилактике и борьбе со СПИДом // <http://kncdiz.kz/>.
9. Официальный сайт Глобального фонда по борьбе против ВИЧ/СПИД, туберкулеза и малярии // <https://www.theglobalfund.org/>.
10. Официальный сайт Объединенной программы ООН по ВИЧ/СПИДа // <https://www.unaids.org/>.
11. Официальный сайт Детского фонда ООН // <https://www.unicef.org/>.
12. Чрезвычайный план Президента США по борьбе со СПИДом. Официальный сайт Государственного департамента США // <https://www.state.gov/pepfar/>.
13. Официальный сайт Агентства США по международному развитию // <https://www.usaid.gov/>.
14. Официальный сайт по мониторингу коронавируса CoronaVirus 2020 // <https://www.coronavirus2020.kz/>.
15. ООН: потребление наркотиков по всему миру достигло рекордных уровней. Дата публикации: 26 июня 2018 г // <https://news.un.org/ru/story/2018/06/1333242>.
16. Каждый пятый казахстанский школьник становится жертвой или участником буллинга. Исследование Национального центра общественного здравоохранения Министерства здравоохранения РК. Дата публикации: 14 января 2020 г. // <https://hls.kz/archives/20564>.
17. В Казахстане законодательно закрепят понятие «травля». Сетевое издание Zakon.kz // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778242.
18. В МКБ-11 включили зависимость от видеоигр. Дата публикации: 19 июня 2018 г. Интернет-издание N + 1 // <https://nplus1.ru/news/2018/06/19/updated-mkb>.
19. Проблема лудомании требует оперативных и решительных мер – эксперт. Дата публикации: 25 февраля 2021 г. / Информационное агентство Azattyq ruhy // <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/21342-problema-ludomanii-trebuuet-operativnykh-i-reshitelnykh-mer-ekspert>.
20. Каждая сотая смерть – самоубийство. Дата публикации: 17 июня 2021 г. Официальный сайт ВОЗ // <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.
21. Первый доклад ВОЗ о предотвращении самоубийств. Дата публикации: 4 сентября 2014 г. Официальный сайт ВОЗ // <https://www.who.int/ru/news/item/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>.
22. 90,7% объектов социальной и транспортной инфраструктуры обеспечены доступностью для инвалидов. Дата публикации: 19 июля 2018 г. Официальный сайт Министерства труда и социальной защиты населения // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/18396?lang=ru>.
23. Об утверждении Концепции обучения в течение всей жизни (непрерывное образование). Информационно-правовая система «Әділет» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.
24. Аналитический доклад «Состояние государственной молодежной политики: потребности и социальные практики». – Астана, 2018 // <https://eljastary.kz/ru/research/16945/>.
25. Социологическое исследование «Проблемы и потребности основных страт молодежи» / Научно-исследовательский центр «Молодежь». – Нур-Султан, 2020 // <https://eljastary.kz/ru/research/16957/>.
26. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны». Дата публикации: 1 сентября 2021 г. Официальный сайт Акорды // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

27. Национальный сборник «Статистика системы образования Республики Казахстан» / АО «Информационно-аналитический центр». – Нур-Султан, 2021.
28. Национальный отчет «Достижения по чтению, математике и естествознанию: результаты исследования PISA-2018 в Казахстане» / АО «Информационно-аналитический центр». – Нур-Султан, 2020.
29. Инфографическое представление статистических данных ВОУД СО. Официальный сайт Национального центра тестирования // http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php?PAGEN_1=3
30. Статистические данные ЕНТ за 2020 год. Официальный сайт Национального центра тестирования // http://testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-ent/?arrFilter_pf%5BYEAR%5D=111&set_filter=Кепсеры&set_filter=Y.
31. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК // <https://www.stat.gov.kz/>.
32. О состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан: Национальный доклад за 2016 год / С. Ирсадиев, А. Култуманова, Э. Тулеков, Т. Булдыбаев, Г. Кусиденова, Б. Искаков, Л. Забара, Л. Барон, Е. Коротких; АО «Информационно-аналитический центр». – Астана, 2017.
33. Нурбаев Ж. Е. Неравенство в системе среднего образования: анализ политики реформирования малокомплектных школ Республики Казахстан, 2021 // <https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/02/%D0%9D%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B2-%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B5-%D0%A1%D0%9E-%D1%80%D1%83%D1%81.pdf>.
34. Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. – Алматы, 2018.
35. Бейсенбаев О. Молодежь и наука: потенциал, коммерциализация и гранты. Дата публикации: 10 июня 2019 г. Обзорно-аналитический портал «Стратегия-2050» // <https://strategy2050.kz/ru/news/53270/>.
36. Evaluation of flexibility under No Child Left Behind: Volume III – The Rural Education Achievement Program (REAP Flex), 2007. // U.S. Department of Education // <http://www.ed.gov/about/offices/list/opepd/ppss/index.html>.
37. Профобразование Швейцарии: история успеха. Информационная служба SWI swissinfo.ch // <https://www.swissinfo.ch/rus/46253934>.
38. Экономическое поведение населения: теоретические аспекты: препринт // Шабунова А. А., Белехова Г. В. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012.
39. Социологическое исследование «Молодежь на рынке труда: востребованность, возможности и перспективы» // Научно-исследовательский центр «Молодежь», Нур-Султан, 2021.
40. Инфляция в Казахстане в июне выросла до 7,9% годовых. Дата публикации: 2 июля 2021 г. Информационно-аналитический портал Forbes.kz // https://forbes.kz/finances/exchange/inflyatsiya_v_kazahstane_v_iyune_vozroslo_do_79_godoviyh/.
41. Средний класс в Казахстане: кто все эти люди и как они влияют на экономику Казахстана? / Информационно-аналитическая платформа Economist.kz // <https://ekonomist.kz/zhussupova/srednij-klass-kazahstan/>.
42. Самые востребованные специальности. Портал государственных услуг // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.
43. О численности и потребности в кадрах крупных и средних предприятий Республики Казахстан в 2021 году / Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. Дата публикации: 16 апреля 2021 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/188909?lang=ru>
44. Зарплаты в промышленности: кому и за что платят больше всего? / Информационное агентство Inbusiness.kz. Дата публикации: 2 ноября 2020 г // <https://inbusiness.kz/ru/news/zarplaty-v-promyshlennosti-komu-i-za-cto-platyat-bolshe-vsego>.
45. «Бастау бизнес» готовится к старту в 2021 году. Информационно-аналитическое агентство Atameken Business // <https://atameken.kz/ru/news/41114-bastau-biznes-gotovitsya-k-startu-v-0-godu>.
46. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2020 года № 932 / Официальный сайт Премьер-Министра РК. Дата публикации: 6 июля 2021 г. // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.
47. Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities. Paris: OECD Publishing, 2017 // https://read.oecd-ilibrary.org/employment/building-inclusive-labour-markets-kazakhstan_9789264273023-en#page1.
48. Трудоустройство выпускников вузов. Портал государственных услуг // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipuschnik.
49. Алимханова Д. Молодежь NEET в Западно-Казахстанской и Карагандинской областях: механизмы интеграции в образование. Программа для молодых исследователей в области публичной политики // <https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/03/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D1%8C-NEET-%D0%B2-%D0%97-%D0%9A%D0%9E-%D0%B8-%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf>.
50. Рональд Инглхарт. Культурная эволюция. – М.: Мысль, 2018. – 347 с.
51. Конституция Республики Казахстан.

Ministry of Information and Social Development
of the Republic of Kazakhstan

30
YEARS OF INDEPENDENCE
KAZAKHSTAN

■ NATIONAL REPORT ■

YOUTH OF KAZAKHSTAN
30 YEARS OF INDEPENDENCE

2021

ACKNOWLEDGMENTS

This year our country celebrates 30 years since the signing of the Constitutional Law «On State Independence of the Republic of Kazakhstan». Over these years, under the leadership of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy N. Nazarbayev, the country has undergone a major path of change and achieved significant success. The 30th anniversary of Independence is an important historical date, behind which stand many years of hard and amazing work of millions of Kazakhstani people. During these years, a new generation of free, creative and successful young people has grown up. They are the modern, independent youth of Kazakhstan who have become the key foundation for the stability, competitiveness and prosperity of independent Kazakhstan.

Today, the future of Kazakhstan largely depends on the extent to which young people succeed in obtaining educational, cultural and social skills, and how well they are integrated into public and global processes. Kazakhstan's young people are the force that determines the political, economic and social structure of society, and acts as a catalyst for further development and new transformations. They are the main factor of change, so it is important to know and understand what they are interested in, what their views are on the processes taking place in Kazakhstani society.

In order to study the social status and well-being of youth for the past nine years, the Scientific Research Center «Youth» publishes the National Report «Youth of Kazakhstan». The report is the only analytical document where a comprehensive analysis of key development parameters of Kazakhstani youth is carried out on a systematic basis. In current year 4 mass social researches in all regions of Kazakhstan (8000 respondents), 50 expert interviews on actual questions of youth policy, 34 in-depth interviews with representatives of NEET category were conducted in order to determine qualitative data on social status of Kazakhstani youth. The report is also formed on the basis of the latest results of scientific research, analysis of actual statistical data of state bodies.

The National report has become a hallmark of the Scientific Research Center «Youth» and is widely known in the scientific, academic, and expert communities. In different years, well-known Kazakhstani scientists participated in the work on the national report. Thanks to their knowledge and ideas such most important components of life of young generation, as health, education and science, social and economic situation, participation in social and political processes, values of youth have been analyzed. This year, along with a team of authors from the Scientific Research Center «Youth», six independent domestic experts participated in writing the National report:

- AZERBAYEV Aslan, PhD in Philosophy;
- ASHIMKHANOVA Dana, PhD in Sociology;
- NASHENOVA Gafura, PhD in medical sciences;
- NURBAYEV Zhaslan, PhD in History;
- RODIONOV Adil, PhD in Sociology;
- RYSTINA Indira, PhD in Political Science.

We were glad to cooperate with each involved expert and express our deep gratitude for the preparation of the National report and for the contribution to the development of research activities.

Special thanks to the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan, in particular, to the Committee on Youth and Family Affairs, which provided expert and analytical support in preparation of the National report «Youth of Kazakhstan – 2021». We also thank the central state and local executive bodies for timely provision of relevant statistical data in various areas.

Special thanks to the experts of the NJSC «Kazakhstan Institute of Public Development «Rukhani Zhangyru», who took an active part in the discussion of the content of the report and provided interesting suggestions and recommendations. We would also like to express our gratitude to all of the Center's research staff and engaged experts who have contributed to the development of the Scientific Research Center «Youth» and the publication of the National report «Youth of Kazakhstan» over the past nine years.

We sincerely hope that this year's report, which is compiled through the lens of the 30th anniversary of Independence, will become useful scientific knowledge for all those who are interested in youth studies and implementation of youth policy: representatives of state bodies, civil sector organizations, youth policy institutes, educational institutions, youth non-governmental organizations, expert community, mass media and youth.

**With gratitude,
SRC «Youth» team**

CONTENT

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS	223
30 YEARS OF INDEPENDENCE: YOUTH VISION	224
PORTRAIT OF THE INDEPENDENCE GENERATION	226
YOUTH STATISTICS	228
KEY FINDINGS	230
CHAPTER 1. Demography	234
1.1 Age and gender structure of youth	235
1.2 Fertility and mortality among young people	239
1.3 Marriage and divorce among young people	242
1.4 External and internal migration of young people	243
<i>Recommendations</i>	245
CHAPTER 2. Health	246
2.1 Socially significant diseases among youth	247
2.2 Mental health of young people	252
2.3 Social inclusion	255
2.4 Youth physical activity and leisure time	257
<i>Recommendations</i>	261
CHAPTER 3. Education and science	262
3.1 Accessibility and quality of education for young people	263
3.2 Current trends and future professions	268
3.3 Youth in science: opportunities and prospects	271
3.4 Developing new educational opportunities for young people: an overview of global experience	272
<i>Recommendations</i>	275
CHAPTER 4. Economics	276
4.1 Economic behavior of young people	277
4.2 Youth in the labor market	280
4.3 NEET youth: social well-being and values	284
<i>Recommendations</i>	287
CHAPTER 5. Involvement in socio-political processes	288
5.1 Values and interests of youth	289
5.2 Youth civic engagement: trends and prospects	292
5.3 Political participation	295
5.4 Digital literacy and new media in the life of youth	299
<i>Recommendations</i>	301
CHAPTER 6. Development of the state youth policy	302
6.1 Institutional formation of youth policy	303
6.2 Legislative support of the youth policy: a new vision	307
6.3 Youth development index and prospects for regional youth policy development	312
<i>Recommendations</i>	315
CONCLUSION	316
LIST OF SOURCES	318

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS

ACS RK	Agency of Civil Service of the Republic of Kazakhstan
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
ALE	Association of Legal Entities
BNS ASPR RK	Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan
CGA	Central Government Agencies
CIS	Commonwealth of Independent States
CLSSA GPO RK	Committee for Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan
CYSS	Children's and Youth Sports Schools
EC	Employment Center
EKR	East Kazakhstan Region
GAFMC	Guaranteed Amount of Free Medical Care
HIV	Human Immunodeficiency Virus
HL	Healthy Lifestyle
Influencer	User of Social Media with Large and Loyal Audience
KIPD «Rukhani Zhangyru»	Kazakhstan Institute of Public Development «Rukhani Zhangyru»
LEB	Local Executive Bodies
MIA RK	Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
MIPD RK	Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
MH RK	Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan
NKR	North Kazakhstan Region
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
RPA	Republican Public Association
RYO	Republican Youth Organization
SRC «Youth»	Scientific Research Center «Youth»
SYP	State Youth Policy
UGS	Ungraded School
UN	United Nations
UNT	Unified National Testing
VET	Vocational Education and Training
WHO	World Health Organization
WKR	West Kazakhstan Region
YDI	Youth Development Index
YRC	Youth Resource Center

30 YEARS OF INDEPENDENCE:

«Limitless opportunities, excellent conditions for self-realization. Only thanks to Independence they are available»

ALTYNAI, 22,
automation specialist,
East Kazakhstan region

«In my opinion, an important achievement of my country was the ability to visit other countries without hindrance»

SYMBAT, 23,
civil servant,
Kostanay region

«We return Turkestan the title of "Spiritual Capital of the Turkic World". I consider this the main achievement of Independence»

NURJAN, 18,
student, Turkestan region

«Own territory, fixed border is the main achievement of Independence. Kazakhstan was able to establish good neighborly relations with bordering states»

AIBAR, 25,
editor-screenwriter,
Almaty region

«The independence of our country gives us the opportunity to openly express our opinions and freedom of choice»

DAMIR, 26,
engineer-economist,
East Kazakhstan region

«Asan Kaigy was looking for "Zheruyik" his whole life. And for me every meter of our Motherland is sacred and full of possibilities. Isn't this the Promised Land?»

ZARINA, 24,
photographer, Atyrau region

«Over the past 30 years, Kazakhstan has become a respected member of international organizations such as the WTO, OSCE, and was the chairman of the UN Security Council»

ALISHER, 24,
manager, Pavlodar region

«As for the main achievements of Independence, for me it is that we have our own homeland, territory and language. And the important thing is tolerance and multinationality»

KARINA, 28,
doctor, Karaganda region

«The main achievement of Independence is that Kazakhstan is a safe country because of the renunciation of nuclear weapons»

NURZHAINA, 24,
young mother,
Aktobe region

«Kazakhstan's main achievement is its own army, which is able to protect us from all types of external threats»

ALISHER, 25,
communications specialist,
Nur-Sultan

«I do sports, go to cinemas, and spend my free time with friends in parks – these are the fruits of Independence»

AYAULYM, 23,
construction economist, West
Kazakhstan region

«Independence allows you to do what you love»

DMITRY, 27,
barista, North Kazakhstan region

«I can travel freely and enjoy magnificent landscapes from Altai to Caspian Sea, from Irtysh to Syrdarya. It is all thanks to Independence»

YERNAR, 25,
scriptwriter, Shymkent

«Living in a multicultural country without stereotypes and thinking without templates – that's what Independence means to me»

DINA, 23,
philologist, Nur-Sultan

«Independence is confidence about the future»

NURGALI, 26,
IT specialist, Shymkent

YOUTH VISION

«Only in a free and independent country do talented people emerge who actually show what we are capable of as a nation. Skriptonit, Dimash, Imanbek – they were all born and raised in independent Kazakhstan»

ZHANBOLAT, 27,
director assistant,
Almaty

«It is Independence that allows us to recognize the names of the real heroes of the Great Steppe»

YERTAI, 20,
student, Almaty

«For me, living in an independent country has become a given that I don't often think about. However, if you think about it, after all, our ancestors fought for it and gave their lives for it. Therefore, for me, perhaps, Independence is above all the people who can live in their country»

ISKANDER, 19,
sales assistant,
Almaty region

«Over the years of Independence, our country has become recognizable not only on the world map, but also in many areas of life. I am proud of the modern youth of Kazakhstan, which conquers the world's peaks and makes our country recognizable, respected and revered»

AIGERIM, 28,
scientist, Nur-Sultan

«One of the greatest achievements of Independence I want to note the friendship of ethnic groups. This is how we stand out from other countries, which are living in inter-ethnic conflicts»

MAXIM, 25,
teacher,
Akmola region

«During Independence we have been able to create a society where everyone can speak their native language and honor the folk traditions»

DANA, 22,
youth worker,
Almaty

«The achievement of Independence can be called the fact that we have managed to restore and preserve cultural monuments, which are an integral part of our history»

AIDA, 19,
student, Almaty

«Independence is the noble realized dreams and aspirations of many people, labor, and a great opportunity given to young people like us»

IRINA, 22,
entrepreneur,
Aktobe region

«Independence means being free»

DARIA, 14,
schoolgirl,
Kostanay region

«For me Independence means synchronization of opportunities and desire, despite external factors»

SAULE, 24,
legal consultant,
Nur-Sultan

«High-speed Internet in all corners of the country is the main achievement of Independence, thanks to which we can be mobile and dynamic»

ALIYA, 27,
freelancer,
Mangystau region

«Foreigners trust and buy Kazakhstan's product for its quality. I consider this as an achievement»

LAURA, 28,
sommelier,
Turkestan region

«The independence of our country is the primary value of the people. For me Independence is freedom, opportunity and the absence of subordination. Independence is when my country's position is respected by other countries, even if it contradicts their views and interests»

RUSLAN, 17,
student, Zhambyl region

«Our country has developed rapidly over the past 30 years. Nevertheless, Kazakhstan has not yet reached its full potential. I am firmly convinced that in the next 30 years, our homeland will become a developed country in the center of Eurasia»

AIDOS, 24,
construction worker,
Kostanay region

PORTRAIT OF

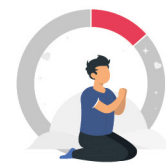
70.0%
Consider the family as the main institution for shaping the values of youth

50.8%
Believe that the traditional format of education is more interesting and convenient

63.0%
Choose TikTok as a tool of self-expression

13.5%
Fully follow religious norms

35.3%
Consider high tuition fees to be one of the disadvantages of universities

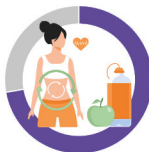
10.7%
Are engaged in scientific activities

28.4%
Enrolled in a university on their own interest

44.8%
Undergo a preventive examination once a year

72.3%
Consider themselves completely healthy

60.9%
Systematically go in for sports

34.5%
Learn reproductive health information from the Internet

THE INDEPENDENCE GENERATION

23 0%
Are interested in anime genre

16 2%
Trust social media influencers

47 3%
Look to the future with confidence and optimism

29 1%
Want to work in oil and gas companies

52 8%
Indicate stable work as a factor of confidence and development

52 3%
Choose a job based on their salary

63 7%
Prefer other sectors of the economy to work in the civil service

49 5%
Themselves and family members have financial obligations

26 6%
Participate regularly in elections

12 2%
Pay attention to the problems of inclusion in society

19 7%
Are volunteers

20 9%
Ready for migration

37 4%
Do not exclude the likelihood of protests due to the increase in prices for food and medication

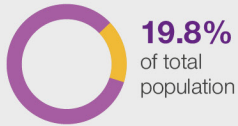

*According to the sociological researches of the Scientific Research Center «Youth», 2021

DEMOGRAPHY

POPULATION OF YOUTH IN THE REPUBLIC (14-28 years old)

3,739,802

14-18 years old
(1,288,785)

34%

25-28 years old
(1,107,305)

19-24 years old
(1,343,712)

30%

36%

56.2%

URBAN YOUTH
(2,101,791)

43.8%

RURAL YOUTH
(1,638,011)

FEMALE
(1,829,457)
48.9%

MALE
(1,910,345)
51.1%

MARRIAGE

Male: average age – **24 years old**
(37,669)

Female: average age – **22 years old**
(46,036)

DIVORCE

Male: average age – **25 years old**
(1,590)

Female: average age – **26 years old**
(2,395)

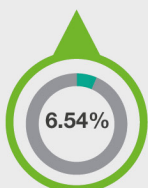

LABOR AND ECONOMICS

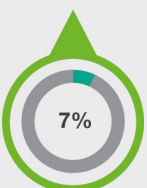
Share of NEET youth

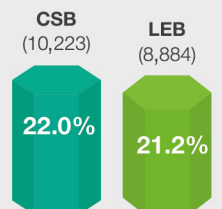
Share of youth under 35 years old in Mazhilis of the Parliament (7 people)

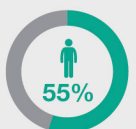
Share of youth in Maslikhats (228 people)

Number of youth at State Service (CSB or LEB)

Economically active part of youth (2072.9)

Employed population (1995.4)

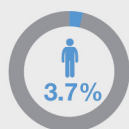
Wage-earners (1567.7)

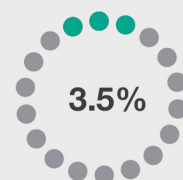
Self-employed (446.3)

Unemployed (77.5)

Number of young people who received Address social assistance (130,318)

STATISTICS

EDUCATION

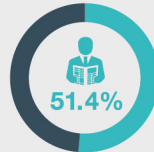
NUMBER OF VET STUDENTS

(475,9) 12.7%

NUMBER OF UNIVERSITY STUDENTS

(624,3) 16.7%

Students covered by inclusive education

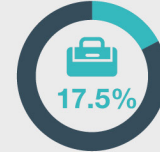
(32,398)

Number of youth (under 34) participating in Research and technological development (RTD)

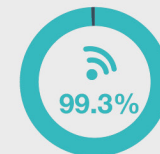
(7,306)

(4,299) - - - (3,007)

Youth visiting additional education organization

(656,320)

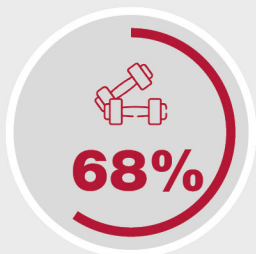

Number of schools covered with Internet

(7,446)

HEALTH AND SPORTS

Youth doing sports

(2,549,929)

BIRTH RATE

(people)

Urban district

(61,267)

Rural district

(47,730)

MORTALITY RATE

(people)

Urban district

(774)

Rural district

(657)

Sources: BNS ASPR RK, MH RK, MCS RK, 1st half-year of 2021
MES RK, MLSP RK, academic year 2020-2021

KEY FINDINGS

CHAPTER 1. DEMOGRAPHY

Indicators of natural population movement over the past 12 years show a steady downward trend in the number of young people. The maximum value of the number of young people was noted in 2009, when the share of young people in the total population was 28.2%. This is explained by the replacement of the baby boom generation of the 1980s by the next generation born during the economic crisis of the 1990s. Since 2023, a positive trend in the growth of the number of young people is expected, which will peak by 2030. It should also be noted that today Kazakhstan's youth are predominantly from the south of the country. In terms of gender, a slight predominance of men has occurred over the past decade, in 2011 the difference was 0.2%, and in 2021 – already 1.9%.

Despite the fact that surveys show the special importance of family values for young people, unfortunately during the last decade the marriage rate has been falling: since 2011 it has decreased from 57.87% to 52.13% among women and from 48.86% to 41.78% among men. At the same time, a positive fact is the decrease in the divorce rate for men and women over the same period. Today, there is approximately one divorce per eight marriages, which does not indicate a serious problem among citizens under 29 years old. The total divorce rate per year for women and men has decreased by about three thousand cases. According to statistics, divorce in the under 29-age category is predominantly among women. The number of divorces per 1,000 people for men is 5.23, while for women the figure is 8.98.

One problem is the marked decline in fertility rates. Not only the absolute numbers are falling (which is not surprising, since the number of young people has been declining in recent years), but also the relative numbers. Although 2020 saw a sharp rise in the birth rate of 4.7%, such a peak was last seen in 1987. At the same time, the average age of a woman at childbirth is increasing: there is a trend toward more young mothers in the 25-28 age group, where fertility peaks in 26-year-old women.

The migration processes in which young people participate show a high imbalance of migration flows. Only three centers of attraction for young people are cities of national importance, primarily Almaty and Nur-Sultan. Western Kazakhstan is a region of relative stability – the migration balance in the districts of this region has practically zero value. All other regions of the republic act as donors. There is a rather high level of attitudes to migration among Kazakhstani youth: 32.5% of young people wish to change their place of residence within the republic. There are 20.9% of respondents who wish to leave the country in the near future, as well as those who are ready to take this step in the future, according to the survey results.

CHAPTER 2. HEALTH

Over the years of independence, Kazakhstan has achieved significant results in the diagnosis, treatment and rehabilitation of patients with socially significant diseases. For example, the incidence of tuberculosis was reduced 2.4 times from 1991 to 2020, and of viral hepatitis 4.5 times from 2012 to 2020. However, along with these positive indicators in the country, today there is a 9-fold increase in the incidence of diseases of the blood circulatory system, HIV infection among young people – from 200 cases to 568, cancer in the age group 14-18 years – 2 times.

Mental health problems of young people, connected with the growth of such phenomena as bullying, addiction and suicide, are at the spotlight of state and public attention. For several years, the country has been one of the leaders in the world in the number of suicides.

It is necessary to note the improvement of the social inclusion situation, which includes not only ensuring access to education for persons with disabilities, but also all processes to achieve equal opportunities for all citizens. Thus, in order to improve the conditions for social inclusion, a new format of targeted social assistance was introduced in 2019, which allowed many families in need to improve their standard of living. Regarding the accessibility of secondary education services for people with disabilities, there has been a 2-fold increase in the number of students in the last seven years. In addition, 1,349 persons with disabilities studied under the quota in universities in the academic year 2020-2021, which is 2.5 times higher than in 2010.

One of the most important factors in preserving the health of young people is physical culture and sports, since a sedentary lifestyle is the main cause of many diseases. According to official data, there is a positive dynamics in the process of involvement of young people in mass sports. For the last three years, there is a steady increase of this indicator which reached 2,549,929 people in 2020. As the results of sociological research «Youth of Kazakhstan» show, the most widespread place of physical training is at home, the yard of the house (31.3% and 24.8% respectively) and a sports complex (30.4%).

At the same time, global processes, including digitalization, have a serious impact on the leisure preferences of young people. According to the sociological survey, most young people prefer watching TikTok videos (63%), have their own video blog (30.7%), and are interested in anime (23%). Less popular activities include break dancing (6.7%) and biker racing (7.2%). At the same time, most of the surveyed young people believe that modern cultural trends contribute to personal development, and are confident in the positive impact of modern cultural trends on the outlook of the world.

CHAPTER 3. EDUCATION AND SCIENCE

Over the years of Independence, financial spending on the entire education system has remained at a high level. On average, since 1991, investments in education have been 3.8% of GDP, in 2020 – 4.5% of GDP. Consequently, today Kazakhstan is in the group of countries with a very high level of human capital development according to the Human Development Index.

Secondary education enrollment in the country is traditionally high. The principle of equal access is particularly important in education policy. However, in secondary education there is a gap between the quality of education in urban and rural schools, which is growing every year. While in 2012 rural students lagged behind urban peers by 1.82 points, in 2018 the differential was 7.08 points (according to PISA results).

At the same time, in recent years, the importance has been given to encouraging young people to pursue working professions in VET. Since 2017, the country has been implementing the Free VET for Everyone project, which has made job skills accessible to young people. The program supports young people with free hot meals, stipends, and transportation. Half of the project participants are graduates of rural schools.

In 2010, the national system of higher education changed dramatically after joining the Bologna Declaration. Our country became the first Central Asian state recognized as a full member of the European Educational Space. Progressive technologies and training systems have been introduced in the educational process: all higher education institutions use the credit system of training, 38 of them implement double-degree education, and 42 of them use distance learning. In the academic year 2020-2021, there were 128 higher educational institutions in Kazakhstan with 576,557 undergraduate students and 41,533 postgraduate students.

The issues of professional orientation are among the topical issues in the modern education policy. Staff shortages can be traced to medicine, education, IT, finance, and others. To create a clear picture of the need for specialists an Atlas of New Professions was developed to help future applicants and young people who are planning to get an education.

However, it must be pointed out that taking into account global trends and new technological processes, the country began to pay considerable attention to the development of science and strengthening of scientific and personnel potential, especially among young people. State prizes, scientific scholarships and grant support have become significant incentives for young scientists. The number of scientists under the age of 35 has increased by 21% over the past 9 years (from 6,400 in 2011 to 8,100 in 2020).

CHAPTER 4. ECONOMICS

The issues of youth employment and professional realization are the key directions of state youth policy. In order to support young people in the modern labor market, several programs are being implemented in Kazakhstan. Thus, in 2020, 34.4 thousand people were employed under the projects «Youth Practice», «First Job» – 200 people, «Contract of Generations» – 500 people. As a result of the state measures taken over the last five years, there has been a decrease in the unemployment rate from 4.1% to 3.8%. In addition, over the past 20 years the share of NEET youth in the country has decreased from 18.6% to 7.1%, including through the implementation of state programs and projects («With diploma – to the village! », «Serpin», «Zhas kasipker», Zhasproject, etc.).

The majority of young people are aware of the issue of employment. According to the survey results, 43.9% recognize that the success of employment now depends on the professionalism of the person himself/herself. Young people are aware that a professional must be responsible for the results of his/her professional activities (53.4%) and have practical work skills (45.3%). A stable job for 52.8% of young people surveyed is a condition of confidence and the opportunity to develop. Among young people, the notion of success implies rapid career advancement and acceptable income. A priori executive status is an indicator of achievement. On the other hand, young people are focused on short-term comfort, which also affects their economic behavior. Temporary jobs as waiters or bartenders have become commonplace for urban student youth. Self-sufficiency and the desire for independence are manifested in attempts to solve material problems independently.

In the global space, there is an engagement of new professions and the disappearance of a number of pre-existing ones. At the same time, in Kazakhstan every third young man does not wish to change his/her specialty in the future, but intends to improve qualification in the same specialty – 31.9%. Young people consider it necessary to have additional skills, which will increase their chances on the labor market – knowledge of foreign languages (43.7%), computer skills (38.2%), programming (32.6%), the ability to sell on social media and the Internet (21.9%).

Against the background of changes in the sphere of professional activity for Kazakhstan the following areas of training are considered the most in-demand: engineering specialties, IT and computer hardware development, nanotechnology, biotechnology, specialties related to service, logistics, ecology, medical specialties, chemistry, food industry, urban development.

CHAPTER 5. INVOLVEMENT IN SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Political values do not dominate among the country's youth. The level of interest of respondents in political news is at an average level. The involvement of young Kazakhstanis in political organizations indicates a low level of formal political activity. Thus, according to the survey results, the majority of young people are not political party members (90.9%). Among the members of a political party prevail the youth aged over 18 years, living in rural areas, more often Kazakhs, mostly employees of state organizations (24.3%), specialists in science, culture, health, education (24.1%), and industrial sector workers (13.6%).

Meanwhile, Kazakhstan's youth in their majority prefer to use legitimate and more familiar (widespread) ways of expressing discontent: appealing to official authorities (41.4%), participation in the work of officially registered parties, movements and public organizations (40.7%). The trend of expressing discontent in social networks (42.5%) and writing appeals and petitions (36.4%) is also gaining popularity among young people. In order to solve socio-political and socio-economic problems in Mazhilis of the Parliament the interests of young people are represented by seven deputies under the age of 35. In the elections of 2021, there is an increase of 1.7 times the number of elected deputies of Maslikhats under the age of 29 years compared with the elections in 2016.

One of the manifestations of civic activity is participation in the activities of youth organizations. Most of the young people pursue noble motives: in the first place, it is a desire to be useful to society, people (57.1%), in the second place – to gain work experience, in general, experience in life (34.4%). In third place is the desire to change the world for the better (27.3%). It should also be noted that about 5.1% of young people are active volunteers, 14.6% of respondents irregularly involved in this type of activity, with the most active young students who combine study and volunteering.

In determining the impact of the media on youth civic engagement, it is necessary to note the adherence of today's youth to «clip culture». For this reason, more than half of Kazakhstan's youth learn about news and events through social media and blogs (54.3%), almost every third uses Kazakhstan's Internet sites (30.9%), and every fifth (20.2%) uses foreign Internet sites.

As for the values of young people, over the past five years, the value rating of young people in Kazakhstan has been stable and unchanged. The basic value for the majority of young people (82.5%) remains the family. In second place in the rating is health (45.6%). The top three priority values of young people include friendship (23.1%). In addition, the specificity of Kazakh youth is a peculiar symbiosis of values: it is manifested in the intersection and layering of traditional and modern views of reference groups. Kazakhstan's youth are not alien to global trends such as high mobility and digitalization. The most popular trends for the younger group of youth (14-18 years old) are expressed in a special attitude to a healthy lifestyle and environmental friendliness. The middle age group of young people (19-23 years old) is more characterized by a dynamic pace of life, freelancing, and a growing distrust of traditional media.

CHAPTER 6. DEVELOPMENT OF STATE YOUTH POLICY

In Kazakhstan, since the first years of independence, issues of successful socialization and self-realization of youth have taken an important place in the strategy for the development of the state. The first normative legal document on youth policy was the Law of the Kazakh SSR «On State Youth Policy in the Kazakh SSR» dated June 28, 1991. Further conceptual development of youth policy was achieved in two Concepts of Youth Policy of the Republic of Kazakhstan (1999 and 2013). These documents outlined the main directions of development of state youth policy: formation of patriotism in youth; social rights, support of social initiative; creation of conditions for comprehensive development; participation of youth in international cultural, educational processes.

One of the important areas of youth policy are state programs and projects to support young people in Kazakhstan. As a result of the state measures taken: about 14,000 young people studied at foreign universities under the «Bolashak» international scholarship; more than 200,000 people took part in the «Zhasyl Yel» program; over 68,000 specialists received an allowance and budget loans worth 85.4 billion KZT for ten years under the «With Diploma – to the Village!» program.

Another important instrument of state youth policy was the creation and development of national youth organizations. In 2002, the Youth Congress of Kazakhstan was created. In 2008, the youth wing of «Jas Otan» united more than 100 thousand young people of Kazakhstan. The same year, the Council on Youth Policy under the President of the Republic of Kazakhstan was established. Today there are about twelve major youth public associations in the country. Since 2015, the country also established the work of 209 youth resource centers, whose activities are aimed at the support and development of youth and youth organizations. In general, the emergence of independent youth institutions has allowed many young people in Kazakhstan to participate in the formation of state youth policy.

In 2021, a new stage of development of the state youth policy began. On December 30, 2020, the Comprehensive Plan on Supporting Youth for 2021-2025 was approved. The plan consists of 10 areas within which it is planned to improve existing measures to support young people of Kazakhstan, increase their activity through the introduction of modern mechanisms, adaptation to the social environment and other innovations. The implementation of the National Project «Ulttyk Rukhani Zhangyru» has also begun, where significant attention and place is given to the support of young people. In particular, the project has a separate direction «Tauelsizdik Urpaktary» dedicated to the development of new opportunities for young people and their involvement in socially useful activities. In addition, it is planned to implement new key tasks in the legislative sphere. In particular, the draft Law of the RK «On Modification and Amendments to Some Acts of the Republic of Kazakhstan concerning the State Youth Policy» was developed. Within the framework of these initiatives, it is planned to enshrine the concept of «NEET youth category» and the Youth Development Index.

CHAPTER 1.

DEMOGRAPHY

CHAPTER 1.

DEMOGRAPHY

1.1 AGE AND GENDER STRUCTURE OF YOUTH

Human capital is a key resource in the modern world. Therefore, it is necessary to pay special attention to the population and, first of all, to the young generation, to study various aspects of their social life. Over the years of independence, the number of young people has not undergone significant changes.

Figure 1.1. Dynamics of youth population, 1999-2020

1999	3,872,566
2000	3,914,512
2001	3,966,723
2002	4,032,564
2003	4,101,281
2004	4,172,627
2005	4,229,941
2006	4,284,109
2007	4,329,920
2008	4,348,415
2009	4,513,266
2010	4,500,772
2011	4,483,207
2012	4,436,067
2013	4,376,014
2014	4,293,194
2015	4,206,037
2016	4,099,272
2017	3,995,913
2018	3,900,900
2019	3,830,526
2020	3,765,487

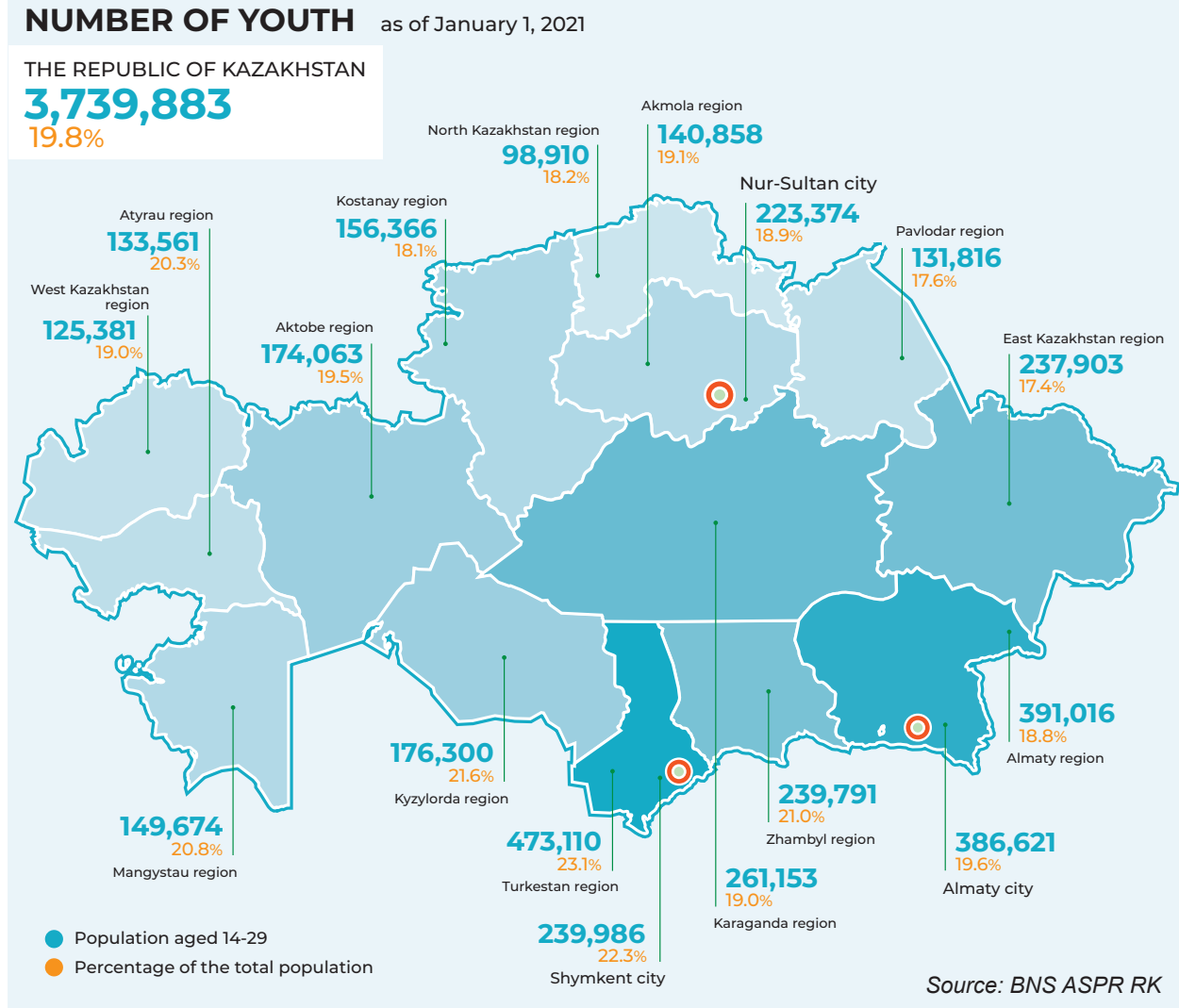
Source: BNS ASPR RK

Today, according to data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, the number of young people aged 14 to 29 in the first half of 2021 was 3,739,802, with a decrease of 25 thousand compared to the same period in 2020. Overall, the decline in the youth population is a trend of the past 10-12 years, with the number of youth dwindling after peaking in 2009, when the number exceeded 4.5 million. 2009 was a peak year not only in absolute numbers, but also in relative values. Thus, the share of young people in the total structure of the population that year was 28.2%. For comparison, in the first half of 2021 it was 19.8%.

What is the reason for this prolonged trend? The answer, above all, lies in demographic waves. Thus, in 2009, young people were represented primarily by those born in the 1980s, the last decade of the Soviet period being the so-called «baby boom» – the peak of the birth rate. Then, year after year, the generation of the 1980s left the ranks of young people, being replaced, on the contrary, by a small generation born in the second half of the 1990s and early 2000s, which led to a decline in the number of young people. For example, the lowest birth rate was recorded in Kazakhstan in 1999, when about 217,000 children were born. This is approximately 1.7 times lower than in the 1980s. Thus, throughout the last decade, the numerous generation born in the 1980s was replaced by a small generation born between 1995-2002. Consequently, there has been a steady decline in the number of young people.

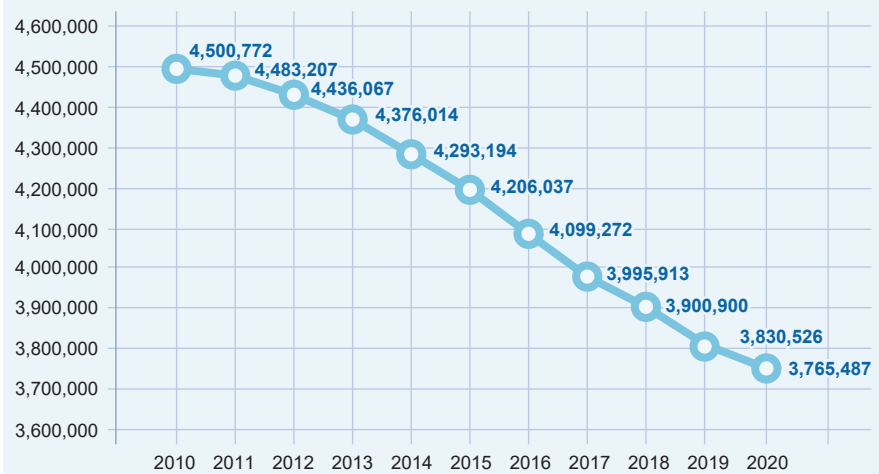
Naturally, the decline is not only in absolute values, but also in relative values. The share of young people in 2010 was 27.8% of the total population of the republic, but 10 years later in 2020 this value has decreased to 20.2%. Over the past decade, the average decline in the share of young people in the total population has been 0.7% per year.

Figure 1.2. Map of youth concentration

How will the number of young people change in the medium term? In the coming years another change in the demographic structure will begin, and the decline in the share of young people will be replaced by an opposite trend. The small age cohorts born between the mid-1990s and early 2000s will gradually leave the ranks of young people and be replaced by more numerous groups – those born in the middle and second half of the 2000s. The number of the age group from zero to fourteen is steadily growing. For example, between 2015 and 2020, the increase was about 750,000, or 16%. At the beginning of 2020, the

Figure 1.3. Dynamics of change in the number of young people, 2010-2020

Source: BNS ASPR RK

number of Kazakhstanis under 14 years old (in other words, equal to the moment when they become youth representatives) was 5,372,836, which is 44% more than the current number of young people. Naturally, as they mature, members of this group will join the ranks of youth, thereby increasing their numbers. The positive trend of youth growth will begin in 2023 and peak closer to 2030. It is important to note that it is necessary to prepare for these changes today, expecting the emergence of a significant contingent of newcomers in the (higher) education market, and then, more importantly, in the labor market. The country should be ready to provide them with the opportunity to access education, decent jobs, etc. In the national reports of previous years these features of demographic changes have already been noted.

Speaking about the distribution of population between regions, we should note the division between the north and the south, which has become traditional. Turkestan Region and Shymkent account for 16.8% of the total number of young people in the country (if one imagines that young people are evenly distributed between the territorial and administrative units, then each region should account for about 6%). If we include Almaty, Zhambyl and Kyzylorda regions to the former South Kazakhstan region, then the share of young people will be 40.1%, and additional consideration of Almaty city data will allow the indicator under consideration to exceed the mark of 50%. It turns out that four regions and two cities of national importance are home to just over half of all Kazakhstani youth, while an even distribution would have accounted for 35-36%. It is important to note that the imbalance between north and south is increasing. So, in 2011, the share of young people in the six (at that time five, because Turkestan region and Shymkent represented a single administrative-territorial unit) designated administrative-territorial units was 47.8%. It should be understood that the increase was not due to the growth of youth in the southern regions, where the number of young people was decreasing in the same way as in the whole country, but at the expense of a lower rate of decrease in the number of young people.

In absolute values, Turkestan region is the most numerous, with more than 465 thousand young people. Then follow Almaty city (393 thousand) and Almaty region (392 thousand). The least number of young people live in North Kazakhstan region (102 thousand), West Kazakhstan region (132 thousand) and Atyrau region (134 thousand).

Figure 1.4. Distribution of youth by regions of Kazakhstan, 2011-2020

Akmola region	180,773	176,493	173,451	169,558	165,147	162,704	152,538	148,992	145,846	142,491
Aktobe region	232,982	228,871	224,666	219,333	213,857	205,977	198,482	191,790	185,468	178,712
Almaty region	510,260	503,137	496,710	486,710	450,754	432,459	418,074	408,211	401,098	392,855
Atyrau region	150,322	149,417	148,295	146,263	144,135	140,852	137,752	135,403	134,041	133,130
West Kazakhstan region	162,788	160,459	157,654	153,930	149,595	145,879	140,413	136,016	132,376	128,527
Zhambyl region	281,955	275,198	271,018	265,921	260,621	253,607	245,934	240,221	239,148	237,900
Karaganda region	343,936	337,895	331,018	322,431	314,956	304,260	291,441	281,406	273,382	266,081
Kostanay region	226,715	220,535	215,122	208,279	201,435	194,535	185,077	177,101	169,920	161,897
Kyzylorda region	194,502	193,377	193,377	191,797	189,625	185,674	180,394	177,644	176,740	175,728
Mangystau region	151,151	153,360	154,944	153,916	152,656	150,567	147,728	145,657	146,162	147,462
Pavlodar region	186,255	181,093	175,801	170,439	164,433	157,722	150,350	144,072	139,213	134,726
North Kazakhstan region	134,468	129,498	125,098	120,677	116,204	112,364	107,497	104,056	102,011	100,548
Turkestan region (SKR until 2017)	736,041	732,975	733,294	729,251	723,853	715,303	480,051	473,046	457,047	465,699
East Kazakhstan region	348,509	337,612	327,564	316,595	304,957	292,094	277,473	264,952	254,565	244,005
Nur-Sultan city	221,723	227,189	224,652	218,589	213,350	199,296	224,069	225,774	221,186	222,334
Almaty city	420,825	429,014	423,436	419,664	440,459	445,979	437,769	423,809	407,381	393,845
Shymkent city							220,871	222,750	244,942	239,443
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020

Source: BNS ASPR RK

If we consider the ratio of youth by region in relative values, the differences between the north and the south become even more pronounced. For this purpose, the shares of young people for each administrative region were calculated. In 2020, the share of youth in the country was 20.2% of the total population. Eight regions exceeded this figure, and among them, there are no northern regions, but three western regions and five southern regions. On the contrary, the regions with indicators below the national average are mostly represented by the northern and eastern regions. The exception here, as before, is Almaty region. Note that the indicators of Almaty region in absolute values are high (third position by number), but when considering the relative values it is clear that the region belongs to the number of regions with a low proportion of young people. Apparently, it is the effect of the migration attraction of the big city – Almaty.

On the contrary, relatively small regions (Kyzylorda and Mangystau regions) are characterized by a large share of young people in the population structure. However, the greatest excess of average values takes place in the former South Kazakhstan region. Thus, in Shymkent and Turkestan region the share of young people is one standard deviation higher than the average value¹. On the contrary, the lowest indicators are characteristic of the regions of northern and eastern Kazakhstan. In three regions – East Kazakhstan, Pavlodar and North Kazakhstan regions – the share of young people is below the average value by one standard deviation.

As of the first half of 2021, the proportion of urban youth of the total number of young people is 56.2% and, as can be seen, urban youth pre-

Figure 1.5. Share of young people relative to the total number of population of the region (in %)

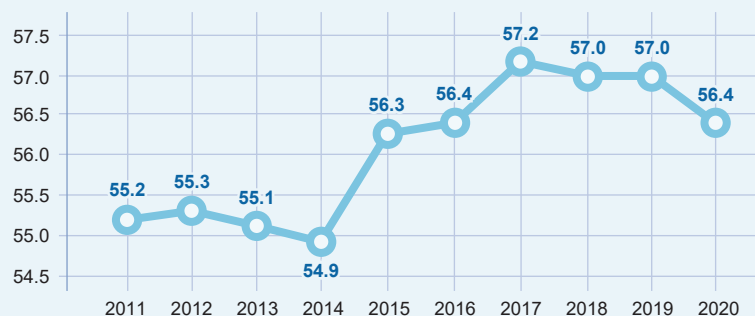
Source: BNS ASPR RK

dominate over rural youth. This balance has existed for a several years. Thus, in the 1990s and especially in the first decade of the 2000s, this figure was kept at 55%. The dynamics of the last decade shows an increase in the share of urban youth in the second half of the 2010s. The overall dynamics for the decade is +1.2%. It peaked in 2017-2019. But then, as we see in Figure 1.6, there was a decline in the share of urban youth. In 2020, the share decreased by 0.6%. According to the data for the first half of 2021, there was an additional decrease of 0.2%. This is primarily due to the Covid-19 pandemic. The post-pandemic job losses in the service sector of the economy, the shift of the education system to online learning, and the similar shift of some jobs in various sectors of the economy to online have contributed to the departure of some youth from the city to the countryside (where their parents live). In this regard, there is reason to argue that this temporary decrease in the share of urban youth will not change the overall trend of an increase in urban youth, which will come back with the end of the pandemic.

The gender distribution of young people is also noteworthy. According to the data of BNS ASPR RK for the first half of 2021, the number of men among young people was 1,910,084 people, or 51.08%. The number of women was 1,829,457 or 48.9%. As can be seen from the distribution in Figure 1.7, there was a slight predominance of men throughout the decade. And there is a clear tendency for the number of men to increase. Thus, in 2011 the difference between men and women was 0.2%, and in 2021 it was already 1.9%.

However, the trend of divergence in the number of women and men begins to show more clearly in the second half of the 2010s. While in the first half the increase in the share of men from year to year averaged 0.1%, in the second half it rose to almost 0.3%.

Figure 1.6. Share of urban youth in 2011-2020 (in %)

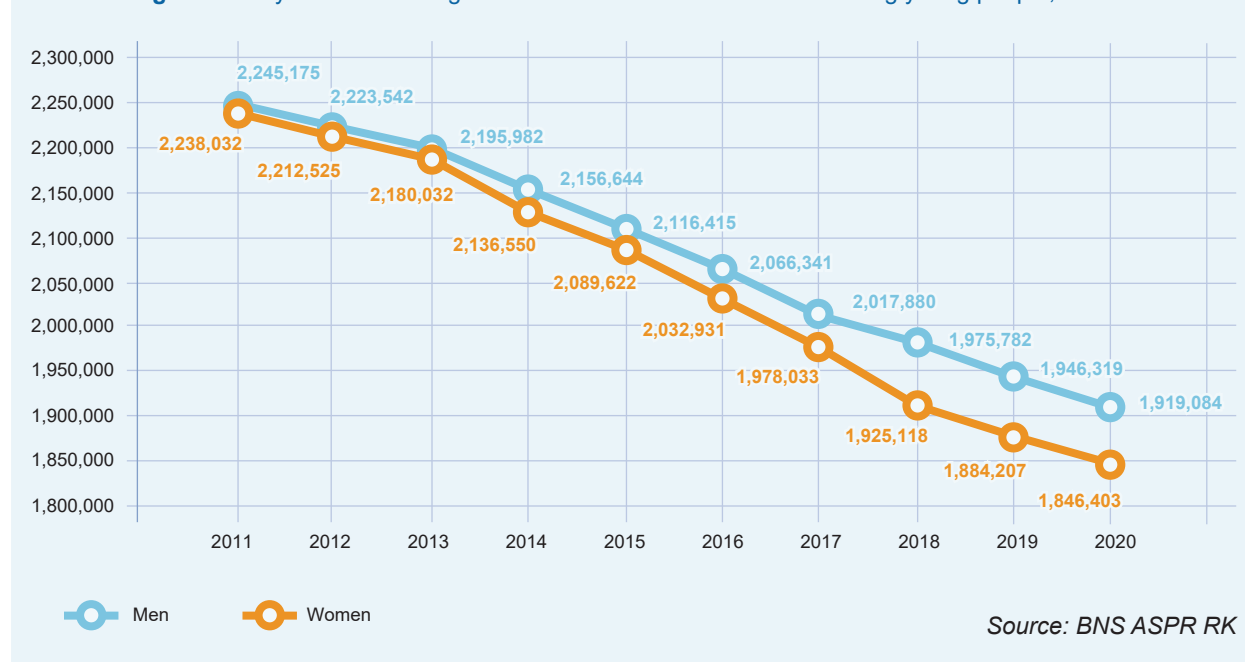

Source: BNS ASPR RK

¹ Standard deviation is a measure of how dynamically an indicator (for example, price) changes over time. In other words, the higher this indicator, the stronger the variability (volatility) of a number of values.

Speaking about the gender balance in different regions of the country, we can note an interesting trend, which is that the share of women among young people prevails only in three administrative-territorial units and all of them are cities. In all regions, on the contrary, men prevail among young people. This is most clearly observed in Turkestan (52.9%), North Kazakhstan (52.4%), Almaty (52%) and Kyzylorda (52%) regions. Why does the proportion of women prevail in three cities of national importance? If we look at the distribution of boys among children aged 0-14 years by regions, we see their predominance in all regions, including three cities of national importance. As it is known, boys are born slightly more than girls. Consequently, the prevalence of girls among young people in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent is related to internal mobility processes. For example, parents may be more likely to send their daughters to get higher education, and a significant proportion of universities are localized in the three cities of national importance.

Figure 1.7. Dynamics of change in the share of men and women among young people, 2011-2020

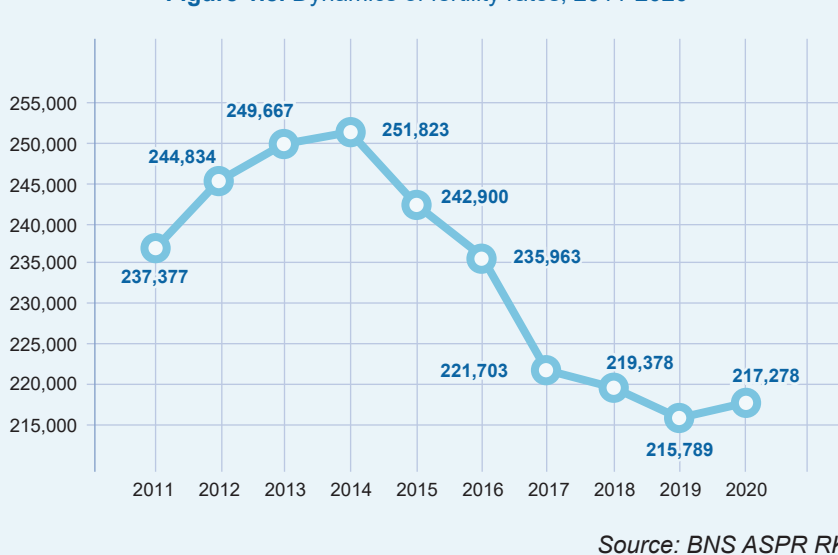

1.2 FERTILITY AND MORTALITY AMONG YOUNG PEOPLE

According to the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, the year 2020 is characterized by a sharp rise in the birth rate by 4.7%, a similar peak was last observed in 1987. Meanwhile, according to the BNS ASPR RK, in the first half of 2021, the birth rate among young people was 108,997. The trend of the last decade points to a decline in youth fertility rates. As can be seen from the distribution in Figure 1.8, the number of newborns was growing until 2014, after which a general downward trend in fertility rates begins. The rate reached its lowest point in 2019, when the birth rate among young mothers was 215,789 babies. Then there is a slight upward trend in birth rates, which, based on current data, is likely to continue into 2021.

It is important to pay attention to the age structure of the birth rate among young people. Thus, in the first half of 2021, 50% of newborns were in the 25-28 age group. 47.3% were born to women aged 19-24 years,

Figure 1.8. Dynamics of fertility rates, 2011-2020

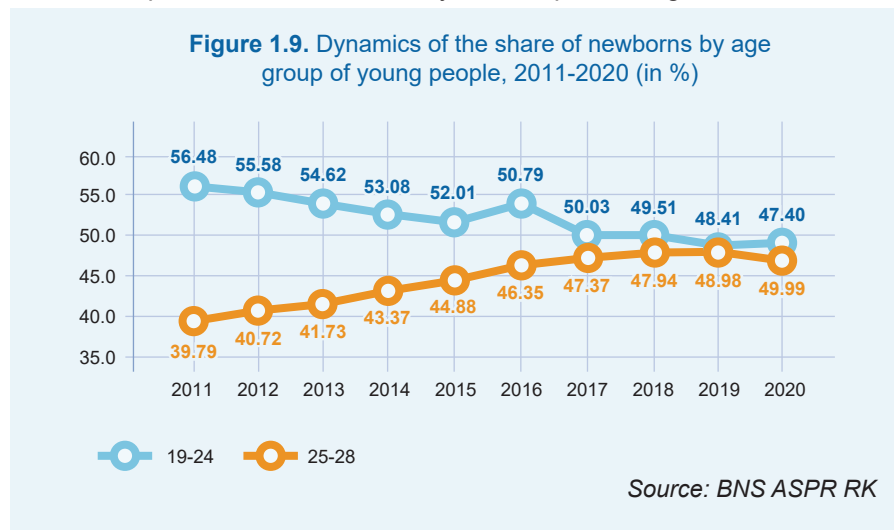

and another 2.7% were born to women aged 14-18 years. It should also be noted that the proportion of women in the youngest age cohort (25-28 years) has tended to increase among young mothers. This trend is clearly evident in recent years, as Figure 1.9 clearly shows.

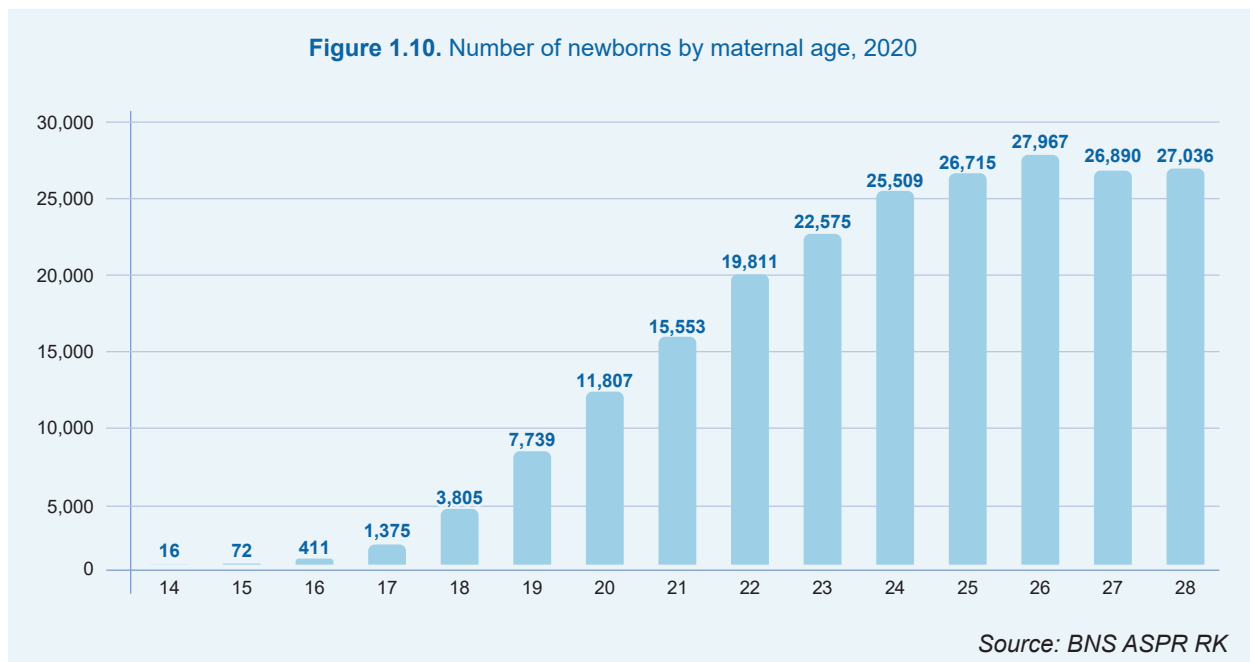
For a long time, the number of births was predominant among women aged 19-24. However, throughout the decade we have seen a gradual decline in the share of births in this age group. Young mothers are gradually getting older. In 2019, for the first time, the share of births among women in the 25-28 age group exceeded the share of births in the 19-24 age group. In general, the increase in the average age of a young mother is a worldwide trend. However, in Kazakhstan it is also necessary to take into account the peculiarities of the demographic structure, as in the structure of young people the age interval of 19-24 years is represented by the fewest groups. Young people now in this age range were born between 1996 and 2002, when the lowest birth rates were recorded. Along with the global trend, the drop in the share of births among women between the ages of 19 and 24 is also related to the specifics of the gender and age structure of young people (there are few women at this age). It can be assumed that the balance of births will change when women are born in the mid-2000s and later start entering the age range of 19 to 24. However, this is likely to be a temporary change, while the general trend will remain – the average age of the mother will continue to rise.

It makes sense to take a closer look at fertility in terms of maternal age to see which years in the 25-28 age group are at their peak. For example, the 2020 data clearly show a peak at age 26.

It is important to look at the structure of fertility more broadly and pay attention to what proportion of newborns is accounted for by young people. There is a widespread public perception that it is young people who make the main contribution to reproduction. However, the general trend of growth in the average age of a woman at childbirth, as well as changes in the age structure of young people, allow us to take a critical look at this situation. Figure

1.11 demonstrates the decline in the birth rate among young people in the overall structure of fertility. Thus, the peak was in 2013, when 64.47% of newborns were born to women aged 14-28. In 2020, only every second child was born to a woman aged 14-28 years old. The reason for such a significant drop in rates lies primarily in the peculiarities of the age structure. The decline in birth rates among young people is associated

with fairly high birth rates in the 30+ age group, where those born in the 1980s gradually moved (as mentioned above, this is the period when birth rates peaked).

If we pay attention to the urban-rural division, the share of newborns whose mothers lived in a city was 56.21% in the first half of 2021. The trend of the last decade shows a steady increase in the share of births among urban youth (by about 0.3% per year on average). In 2020, there was a drop in this rate, but it was most likely related to the pandemic, hence acting as a temporary change in the overall trend.

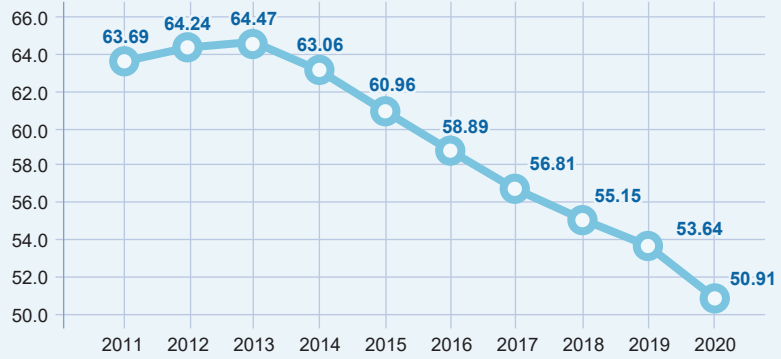
The distribution of children by order of birth is shown in Figure 1.13. Most children were born first (the proportion varies from 43-45%), second (32-34.5%), or third (12-17.5%).

According to official statistics, there were 1,431 deaths among young people in the first half of 2021. The results over the past decade show a steady decline in mortality rates. As we see in Figure 1.14, there has been a steady decline in the number of deaths among youth.

The decline in mortality is not only a consequence of the decline in the number of young people. This can be clearly seen when calculating mortality rates (Figure 1.15). Over the past decade, for example, the number of deaths per 10,000 young people has fallen from 13 to 7.5. Thus, there has been a significant improvement in reducing youth mortality rates. Here, it is extremely important to do more research to find out the exact causes of what has happened so that we can then apply what we have learned more effectively in implementing youth policy.

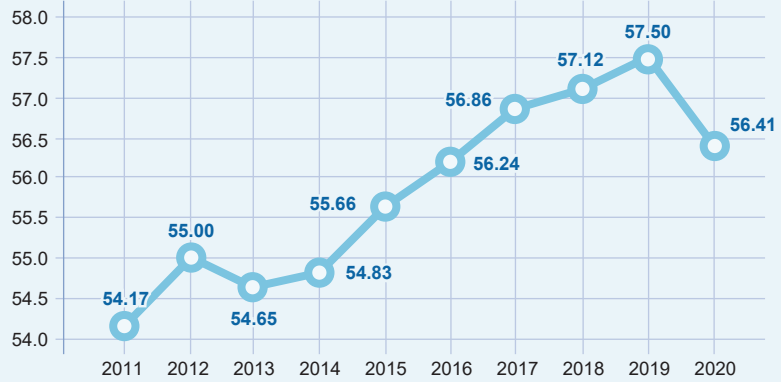
In the case of the «urban-rural» division, standardized mortality rates are higher in rural areas. If we pay attention to the absolute figures, the number of deaths in urban areas is slightly, but more. For example, in 2020, the number was 1,464 deaths in a city versus

Figure 1.11. Share of newborns attributable to young parents out of the total number of newborns, 2011-2020 (in %)

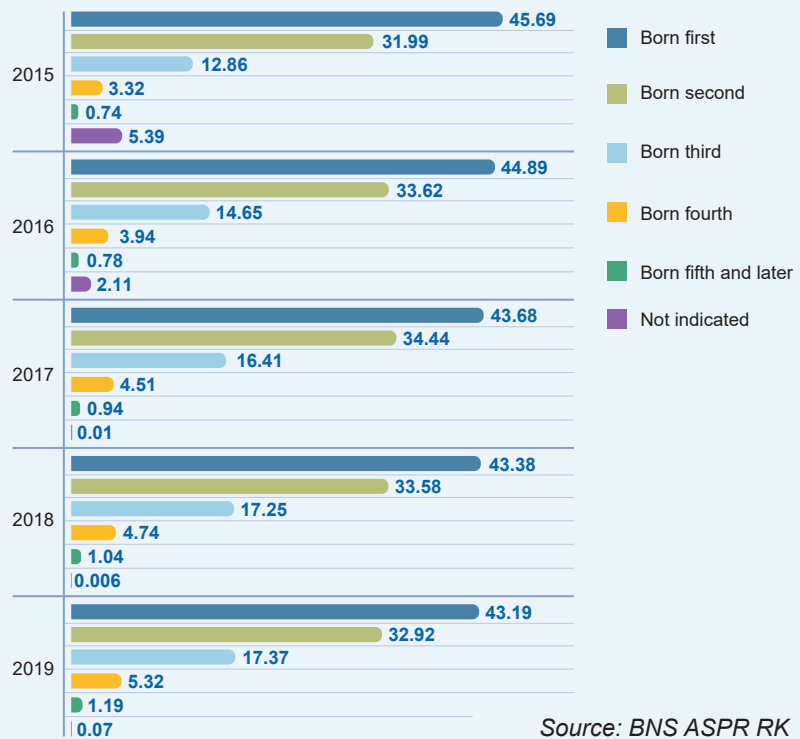
Source: BNS ASPR RK

Figure 1.12. Proportion of babies born in a city, 2011-2020 (in %)

Source: BNS ASPR RK

Figure 1.13. Proportion of children by order of birth, 2015-2019

Source: BNS ASPR RK

1,350 in a countryside. For the first half of 2021, the number of deaths among young people in a city and a countryside was 774 and 657, respectively. However, we should take into account that there are significantly more young people living in cities compared to countrysides. Therefore, when recalculated into standardized figures, the situation changes. The results are presented in Figure 1.16.

If we consider mortality among young people in the context of place of residence and gender at the same time, the men living in rural areas are the most vulnerable group. In contrast, the least problematic group is young women living in urban areas.

1.3 MARRIAGE AND DIVORCE AMONG YOUNG PEOPLE

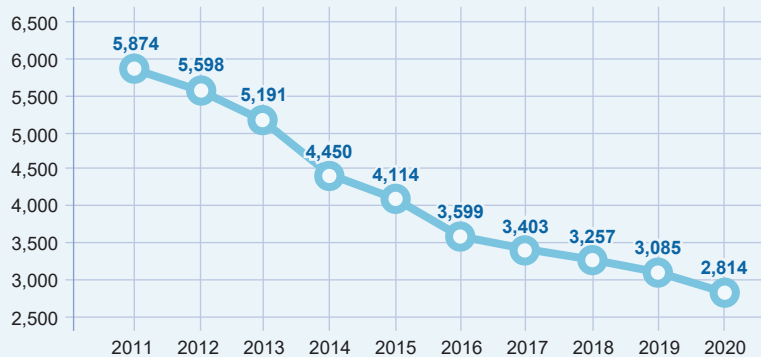
According to the BNS ASPR RK, in the first half of 2021, 83,705 young people got married, including 37,669 men and 46,036 women. In 2020, according to official statistics, 80,172 men and 96,252 women were married among young people. As we can see, the figures show a systematic difference between the numbers of men and women getting married – the number of women consistently prevails. The reason for this difference is quite simple: men as compared to women in general get married later.

Since 2021 is not yet completed, there is no way to calculate the marriage rate, so we will refer to data from 2020. The marriage rate was 41.78 cases per 1,000 men and 52.13 cases per 1,000 women. At the same time, the marriage rate among young people has been falling over the past decade. For example, the rate for women dropped from 57.87% in 2011 to 52.13%. For men, the decline has been from 48.86% to 41.78%.

Speaking about the balance between the sexes, the decrease among men is slightly stronger. Despite the external symmetry of the indicators, which we see in Figure 1.17, the indicators of men are decreasing a little faster. In 2011, for every 100 women married, there are 84 men married. By 2020, the imbalance has grown: there are only 80 men for every 100 women.

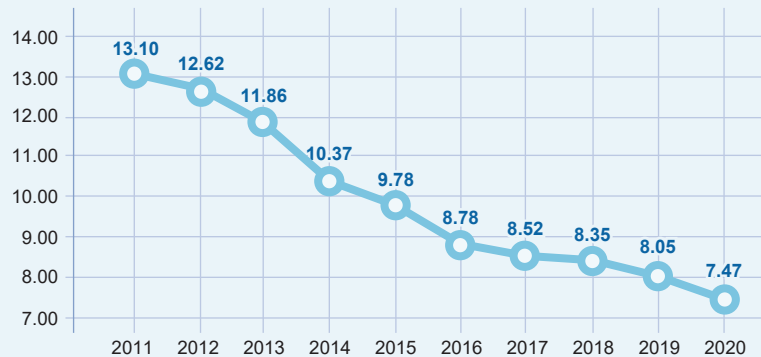
In 2020 the divorce rate for men was 7,811 and for women 13,186. The dynamics of divorce rates for men and women over the past decade show a clear downward trend. Thus, the total number of divorces

Figure 1.14. Dynamics of mortality rates among young people, 2011-2020

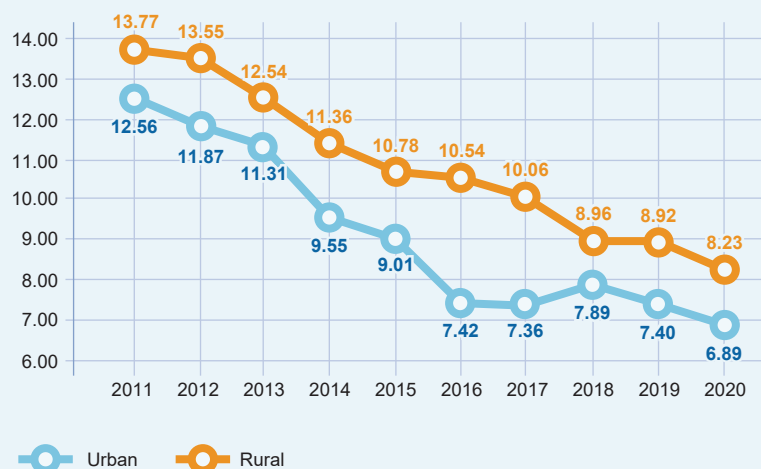
Source: BNS ASPR RK

Figure 1.15. Dynamics of mortality rate, 2011-2020

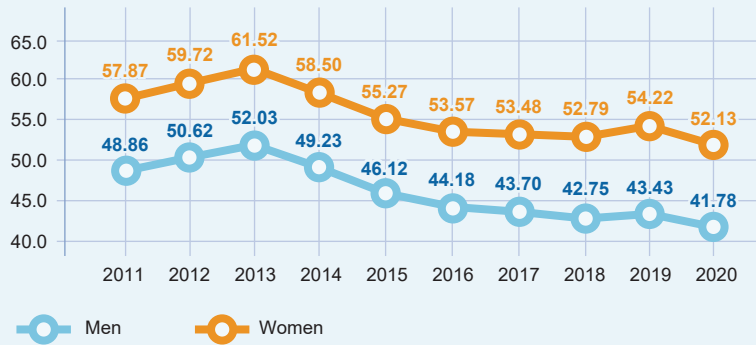
Source: BNS ASPR RK

Figure 1.16. Dynamics of mortality rates in the «urban-rural» context, 2011-2020

Source: BNS ASPR RK

Figure 1.17. Dynamics of marriage rates by gender, 2011-2020.

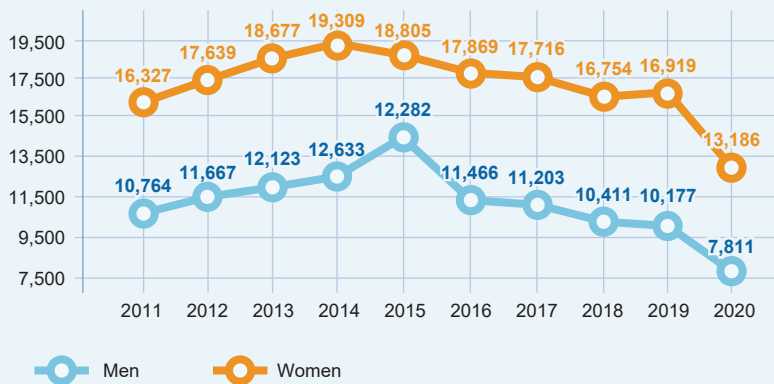

Source: BNS ASPR RK

per year for women and men has decreased over the past decade by approximately three thousand cases.

The ratio of marriages and divorces, according to the statistical data, was as follows: among men, there were 10 marriages per one divorce, among women the ratio was 1 to 6. Thus, divorces prevail among women, which is also indicated by the divorce rate. The number of divorces per 1,000 people for men is 5.23, while for women the figure is 8.98.

Figure 1.18. Dynamics of the number of divorces by gender, 2011-2020

Source: BNS ASPR RK

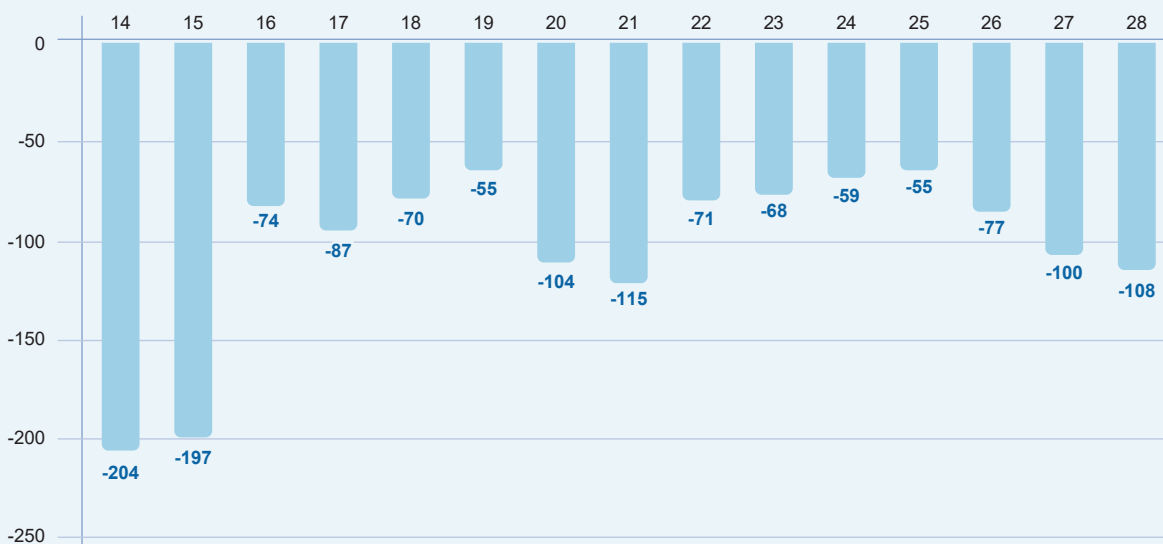
1.4 EXTERNAL AND INTERNAL MIGRATION OF YOUNG PEOPLE

Migration processes are an important component of the socio-demographic situation. In the first half of 2021, the migration balance was 1,444. The distribution of migration by age is shown in Figure 1.19. The distribution shows that migration peaks at the age of 14-15. There is also an increase in migration at ages 20-21 and 27-28. In 2020, the migration balance was negative and amounted to 1,392 people.

The negative migration balance has been a steady trend since 2014. At this point, migration peaked in 2019 (the migration balance figures for 2011-2020 are shown in Figure 1.20). In 2020, there is a significant decrease in negative migration balance indicators, but this is primarily due to the pandemic and a significant overall reduction in migration flows.

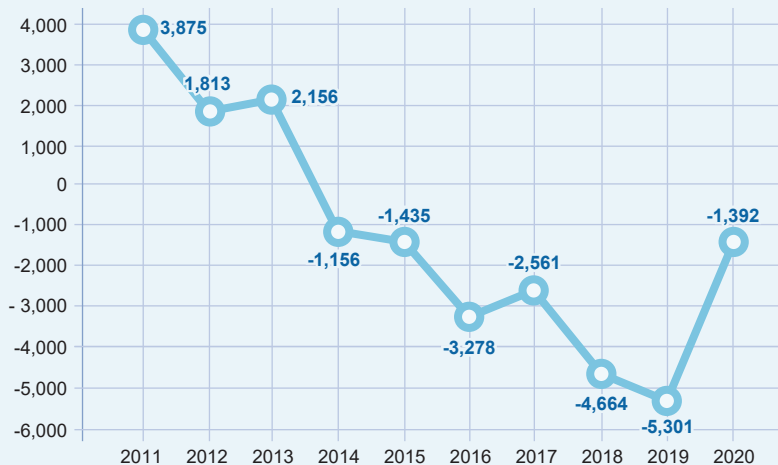
Migration by region is characterized by large disparities. Unfortunately, there are no complete data for

Figure 1.19. Migration balance by age group (first half of 2021)

Source: BNS ASPR RK

Figure 1.20. Dynamics of migration balance indicators, 2011-2020

Source: BNS ASPR RK

2020, so we turn to the data for 2011-2019. It is also necessary to understand that 2020 is a special year due to the Covid-19 pandemic, so it is probably more correct to choose data from a «more standard» period of time for analysis.

Migration flows for 2011-2019 allow us to identify several types of administrative-territorial units. The first type is the centers of gravity, which include cities of national importance. They are characterized by a large positive migration balance. The second type is regions with a moderate migration balance, which have a small negative or positive balance (from -5 000 to +5 000). These include regions

«To ensure the return of young people to the country after university graduation, it is necessary to offer specific options for employment in prestigious jobs, incentives for young professionals – providing housing, availability of social and recreational infrastructure, etc. For this purpose, it is necessary to conclude memorandums on training of specialists, to conduct field fairs of vacancies in foreign universities of border areas by the efforts of Administrations of cities and districts together with the heads of enterprises and organizations, meetings with young, successful specialists».

Expert, representative of the internal policy of a Regional Akimat

Figure 1.21. Dynamics of migration flows by region, 2015-2019

Republic of Kazakhstan	-1,437	-3,278	-2,561	-4,664	-5,301
Akmola region	816	-7,012	-1,362	-1,808	-2,094
Aktobe region	-1,252	-1,262	-283	-523	-796
Almaty region	-6,136	-4,384	-2,491	-5,196	-7,968
Atyrau region	-429	-190	376	581	17
West Kazakhstan region	395	-1,231	-865	-968	-1,161
Zhambyl region	-4,906	-7,070	-6,101	-3,964	-4,803
Karaganda region	-1,071	-4,043	-2,967	-2,651	-2,703
Kostanay region	-75	-2,505	-1,624	-1,353	-1,843
Kyzylorda region	-2,729	-4,037	-2,148	-1,884	-1,961
Mangystau region	1,196	-109	606	750	1,747
Pavlodar region	-706	-2,117	-1,750	-1,209	-1,373
North Kazakhstan region	-1,398	-3,055	-1,953	-1,303	-1,647
Turkestan region (SKR until 2017)	-9,350	-15,720	-1,4752	-2,8119	-2,713
East Kazakhstan region	-2,983	-5,508	-4,613	-3,801	-4,339
Nur-Sultan city	-10	38,194	15,853	7,986	12,244
Almaty city	27,201	16,771	14,765	13,180	15,807
Shymkent city			6,748	25,618	-1,715
	2015	2016	2017	2018	2019

Source: BNS ASPR RK

of western Kazakhstan. Moreover, two Caspian regions have a small positive balance, while Aktobe and West Kazakhstan regions, on the contrary, have a small negative balance. Finally, the third group is represented by donor regions. The donors include all other regions of the country.

At the same time, it is important to note a fairly high level of attitudes toward migration among Kazakh youth. The results of the sociological survey «Features of Educational and Labor Migration of Youth in Bordering Regions» conducted by the Scientific Research Center «Youth» show that 32.5% of young people wish to change their place of residence within the republic. At the same time, 20.9% of the respondents were less willing to leave the country in the near future, as well as less willing to take this step in the future.

RECOMMENDATIONS

1. *Central State and Local Executive Bodies* need to develop strong analytical / research teams to apply innovative research methods (foresight, impact assessment methods, etc.) in order to address the problems of developing proposals for improving legislation. For example, the trend toward «maturing» mothers actually has the potential to lead to major socio-economic changes. In addition to health-related issues (which are manageable given modern medicine), this will cause major social changes. Unlike women who gave birth in their early twenties, young Kazakhstani women who gave birth in their thirties or early thirties don't want to give up their careers and will try to maintain a balance between work and family. This means a completely different burden on the social infrastructure (kindergartens, preschools, etc.). Some of these women will reach retirement age by the time their children are not yet working or are in the very early stages of their working careers, which can also be the cause of certain socio-economic problems. In general, elderly parents with young or even minor children is a completely new reality with a serious impact on the social fabric. This problem is not directly related to young people these days, and all the consequences of the increase in the average age of the mother need to be understood today, so that appropriate measures can be taken in advance.

2. *Central State and Local Executive Bodies* in the development of state planning system documents should take into account the fact that the second half of this decade will be accompanied by the phenomenon of demographic pressure: more people will come to the labor market, who will need to be provided with jobs. In this direction, we should use the results of foresight studies conducted by scientific organizations, including the «Rukhani Zhangyru» institutem, as well as the capabilities of the Atlas of New Professions to monitor the modern labor market.

3. *Central State and Local Executive Bodies* in the preparation of programs and projects need to develop and implement clear mechanisms for impact assessment in short, medium and long terms. At the same time, the impact assessment should be measured by third-party organizations. In particular, it should be taken into account that the imbalance in the ratio of young people between the north and the south is not only «not decreasing», but continues to increase. This is happening in spite of existing state programs aimed at balancing the number of young people. It is necessary to aggregate existing projects in the sphere of youth policy and develop point indicators to assess the effectiveness of their implementation.

4. *Central State and Local Executive Bodies* are recommended to develop support programs for various categories of young people, designed to meet the basic needs as much as possible, which will allow young people to refocus on issues of personal growth, self-expression, and stimulation of increasing competence in their chosen field of activity. In particular, consideration should be given to the possibility of providing targeted support to young families during the first few years of life together (up to three years), which will help relieve the financial strain of the first time and build a thoughtful strategy for the further development of a young family. To this end, it is recommended to consider the legislative possibility of forming a flexible work schedule for a parent under the age of 35 with a child up to and including 3 years old (reduction of working day by 2 hours or a remote format of work).

5. *Ministry of Health* needs to conduct a serious study identifying causal mechanisms in the steady downward trend of youth mortality rates. The mortality rate is decreasing not only in absolute, but also in relative terms, and the observed decrease is estimated to be permanent. This will make it possible to move this positive trend from the field of unmanageable processes to manageable ones, and, as a result, to develop optimal policies to keep youth mortality rates low in the future or even achieve further reductions.

6. *Ministry of Education and Science* needs to improve the systems of vocational, specialized secondary and higher education, and raise the attractiveness of domestic educational institutions in the eyes of young people, in order to prevent the «brain drain». The higher educational institutions of the republic have switched to international standards of education and in the majority of cases have provided international recognition of higher education qualifications obtained in the educational institutions of the Republic of Kazakhstan. At the same time, the formal recognition of Kazakhstani educational documents does not necessarily mean the actual improvement of the education quality. The issue of updating the content of educational programs in many specialties taking into account trends in the global labor market is acute, it is necessary to increase the scientific and educational potential and motivation of the teaching staff of universities and colleges. The subjects of educational activities need to actively establish international cooperation, develop academic mobility among students and faculties, implement dual degree programs with partner universities from near and far abroad.

CHAPTER 2.

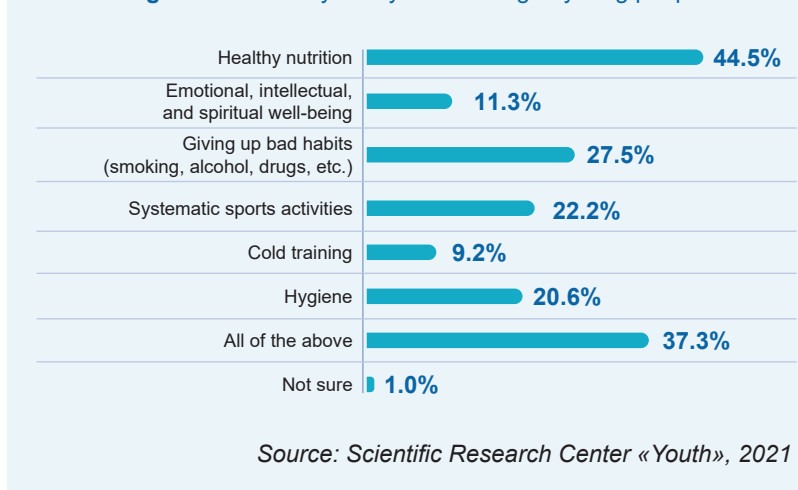
HEALTH

CHAPTER 2.

HEALTH

Youth health is a key component of the health of future generations and depends primarily on young people's efforts, choices, and behaviors. Fostering a culture of healthy lifestyles among young people is one of the UN Sustainable Development Goals, and its realization directly depends on the activity of young people themselves. According to the results of sociological research Scientific Research Center «Youth»², the issues of health prevention are important for young people, so 44.8% of respondents undergo preventive examinations once a year, two or more times a year are examined 26.1% and only 10% have never been to a preventive examination. Regarding the assessment of their own level of health, it should be noted that 72.3% of respondents consider themselves to be fully healthy, 13.1% note problems with excess weight or poor eyesight, 11.7% have a chronic illness without complications and only 1.8% suffer from chronic diseases with exacerbations. According to young people, the key aspect in leading a healthy lifestyle is a commitment to a healthy diet (44.5%). This is followed by giving up bad habits such as smoking, alcohol, drugs (27.5%), systematic exercise (22.2%) and hygiene (20.6%), etc.

Figure 2.1. Healthy lifestyle according to young people

2.1 SOCIALLY SIGNIFICANT DISEASES AMONG YOUTH

In today's world, there are many factors negatively affecting the health of young people, such as dietary imbalance, sexually transmitted diseases, pregnancy before biological and social maturity, abuse of tobacco, alcohol and other drugs. In addition, social factors such as lack of work, prospects for self-realization, difficulties in personal relationships and social ties can affect the mental health of young people. In this context, it is important to monitor the dynamics of socially significant diseases among young people.

Tuberculosis

Even though Kazakhstan is one of the 30 countries in the world with a high incidence of multidrug-resistant tuberculosis (MDR-TB)³, the incidence rate in the country has been decreasing markedly over the past few decades. The morbidity peaked in 2002 (162.5 cases per 100,000 population) and had dropped to 49.2 cases per 100,000 population by 2020⁴.

Since 1991, TB infection has been more common among young people aged 19 to 24, with an increase in the incidence rate in this age group from 2000 (4,405 people) to 2008 (4,889). After 2008 and up to 2016 there is a sharp decline from 4,889 to 1,350, and by 2020, the statistics on this issue was 525. The other two age categories of 14–18 and 24–28 have relatively weak dynamics, with a twofold decrease in the rate by 2020 in the two groups compared to 1991.

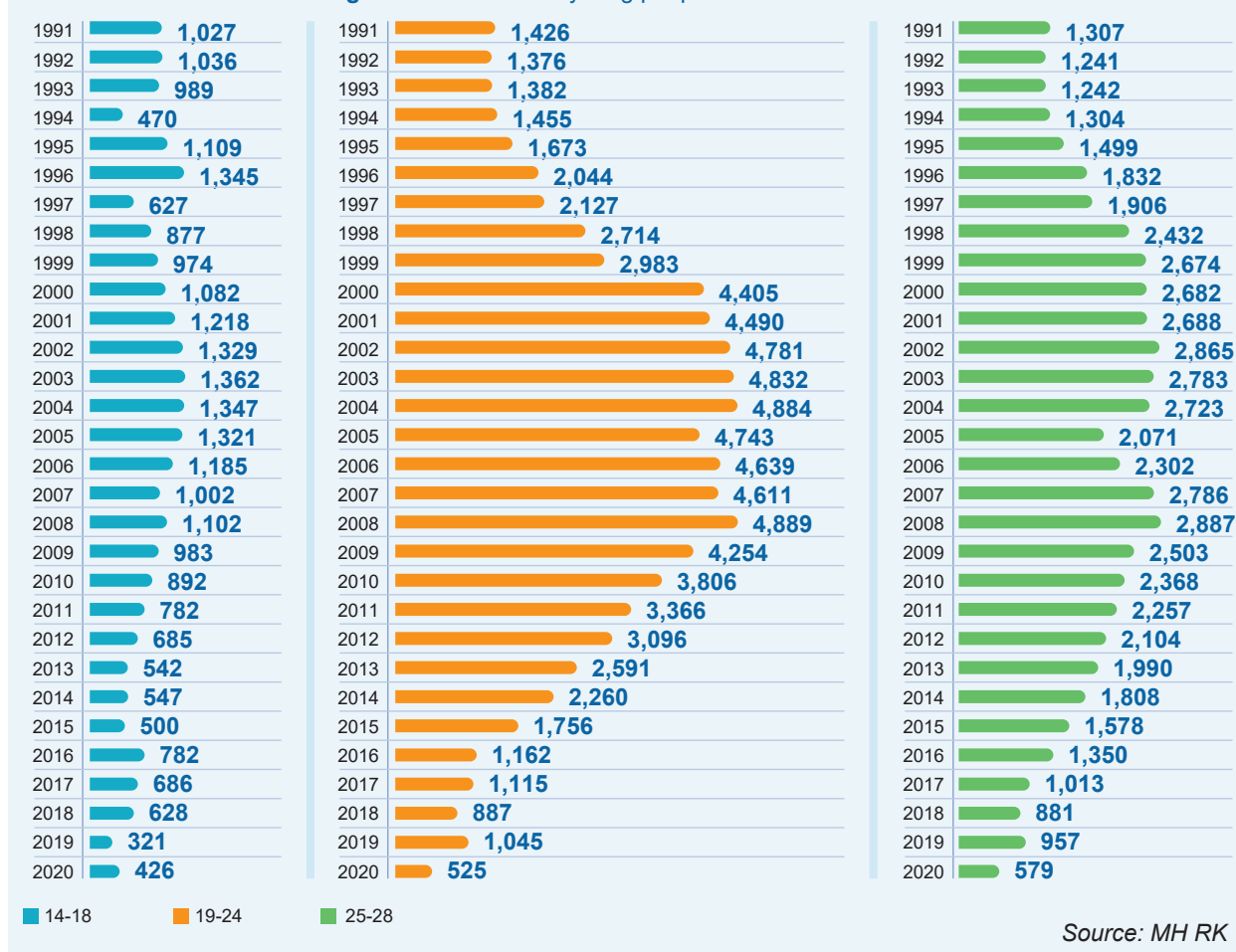
To prevent the growth of tuberculosis diseases, in 1998, by Presidential Decree of the Republic of Kazakhstan introduced a program to treat patients with tuberculosis according to the methods recommended by the WHO. With support from the USAID agency, a national registration system was formed in Kazakhstan from 2008 to 2013, allowing centralized monitoring, rapid treatment, and tracking of treatment outcomes. Also in 2012, USAID introduced GeneXpert machines that can detect drug resistance within hours. In 2016, the agency introduced a new drug to treat drug-resistant tuberculosis in Kazakhstan. All the changes within the framework of reforming the tuberculosis service with the expansion of outpatient and inpatient care for tuberculosis patients are reflected in the Comprehensive Plan to Combat Tuberculosis in the Republic of Kazakhstan for 2014-2020, approved by the Government of the Republic of Kazakhstan in 2014.

² Sociological research «Youth of Kazakhstan», 2021, a sample of 2,000 people.

³ Global tuberculosis report 2020 // <https://www.who.int/publications/i/item/9789240013131>.

⁴ USAID Agency website // <https://www.usaid.gov/ru/kazakhstan/success-stories/mar-2021-decades-partnership-makes-progress-fight-against-tb>.

Figure 2.2. Number of young people with tuberculosis

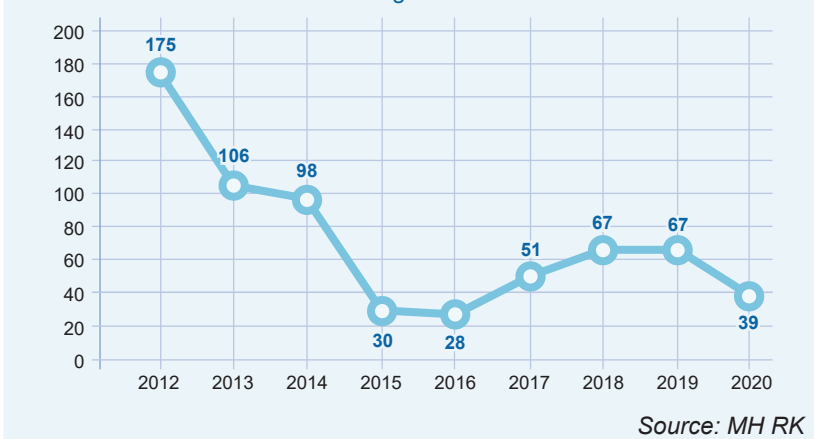

In general, it should be noted that a serious systematic work is being carried out in the country to reduce the incidence of tuberculosis. Consequently, after the 2000s, when there was a strong upsurge of the disease among young people, by 2020 we managed to reduce the rates by half.

Viral hepatitis

Viral hepatitis remains one of the key socially significant diseases. In 2018, more than 67 thousand hepatitis patients were registered in Kazakhstan, of which 5.7 thousand people were diagnosed for the first time. According to the press service of the Social Health Insurance Fund, the largest number of patients live in Almaty (8,943), Nur-Sultan (8,088), Turkestan region (6,592) and Shymkent (6,369). As for young people, according to the MH RK, no cases were recorded among young people in the age groups of 19 to 24 and 25 to 28; in the age group of 14 to 18 the number of cases is insignificant and tends to decrease (4.5 times in 2020 compared to 2012).

Figure 2.3. Number of young people with viral hepatitis at the age of 14–18

In order to prevent viral hepatitis, a vaccination program against viral hepatitis B was approved in 1998. According to official data from the MH, this reduced the incidence of disease by 59.8 times. Since 2011, Kazakhstan became one of the first CIS countries to provide antiviral therapy as part of the statutory free medical assistance (SFMA).

Globally, to prevent further spread of the disease, the first WHO global strategy document on the disease,

the Global Health Sector Strategy for Viral Hepatitis 2016–2021, was developed in 2016, which considers viral hepatitis as a threat to humanity. WHO estimates that globally about 240 million people are chronically infected with hepatitis B virus and 130–150 million people are chronically infected with hepatitis virus C. The document recommends supporting the call to invest resources in the elimination of viral hepatitis. Thus, a comprehensive effort is being made to take preventive measures to reduce the incidence of hepatitis around the world.

Oncologic diseases

Every year, about 9 million people die from malignant neoplasms, including 400 thousand children and adolescents aged from birth to 19 years. Cancer is one of the leading causes of death among children and adolescents, especially in high-income countries⁵. The International Agency for Research on Cancer estimates that by 2040 the number of new cases of cancer each year will increase by 47% to 28.4 million cases. The vast majority of these statistics come from countries with a low and medium human development index⁶. Unfortunately, Kazakhstan is one of the 50 countries with the largest number of cancer patients.

According to the MH RK, in the structure of cancer morbidity, the first place is taken by the breast cancer (13.2%), second place – lung cancer (10.4%), the third – colorectal cancer (9.6%).

Among those who suffered from the disease, 56% were people of working age. The mortality rate from malignant neoplasms in 2020 is 0.7% lower than 2019 at 75.5 per 100,000 cases (i.e., 14,150 cases). Since 2013 there is a slight increase in incidence among young people in the age group 19–24 years old (2013 – 1,287 cases, 2020 – 1,299 cases) and 25–28 years old (2013 – 1,455 cases, 2020 – 1,485 cases), in the age group 14–18 years old there is a 2-fold increase compared to 2020 (2013 – 512 cases, 2020 – 904 cases).

An important step in the prevention of cancer was the introduction of compulsory screening by age. Thus, the early diagnosis of cancer of the zero and first stages in 2020 was 25.5% of the total number of new cases. The five-year survival rate⁷ was 54% (2019 – 52.5%). The country has taken steps to improve cancer care as part of the Kazakhstan State Healthcare Development Program 2020–2025 and the Kazakhstan Comprehensive Cancer Control Plan 2018–2022.

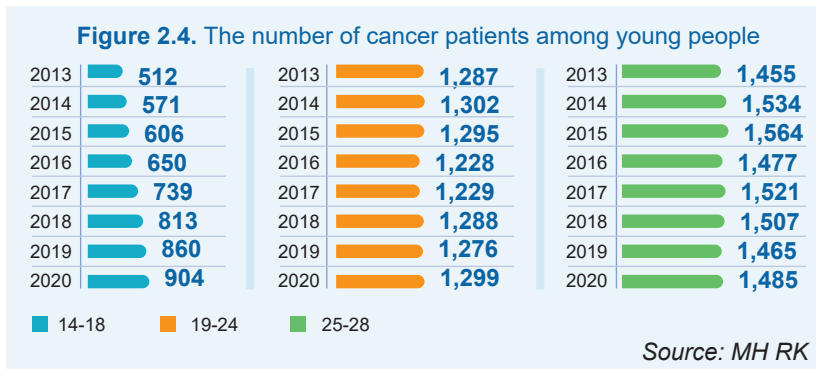
Due to the sharp increase in cases of malignant neoplasms in the country, many steps have been taken. To improve the provision of diagnostic care and treatment of cancer patients, the «Kazakh Scientific Research Institute of Oncology and Radiology» JSC and the «National Scientific Cancer Center» JSC were established; 15 cancer dispensaries / centers and 452 oncology offices operate in the regions. Meanwhile, there is currently an acute shortage in the provision of radiation therapy services within the framework of the SFMA, in terms of high-tech techniques. The solution to this problem was the creation of Radiation Oncology Centers, including Tomotherapy Centers, which were opened in Nur-Sultan and Almaty.

Cardiovascular diseases

Heart disease has remained the leading cause of death worldwide for 20 years, with more than 2 million deaths from cardiovascular disease since 2000, rising to nearly 9 million in 2019. The heart disease accounts for 16% of all deaths in the world today⁸.

According to statistical data, the first cause of death in Kazakhstan is diseases of the circulatory system (36.6 thousand people). They account for 22% of the total mortality. Compared to 2019, the number of deaths from heart attacks, strokes, coronary heart disease, and angina increased by 20% (6,300 cases)⁹.

Domestic experts note an alarming trend among young people – an increase in the incidence of cardiovascular disease: in just three years, the number of patients aged 14–18 years has increased 6-fold: in 2013 – 895 cases, in 2019 – 6,392. It was not until 2020 that this trend broke and there was a sharp decline

⁵ WHO official website // <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>.

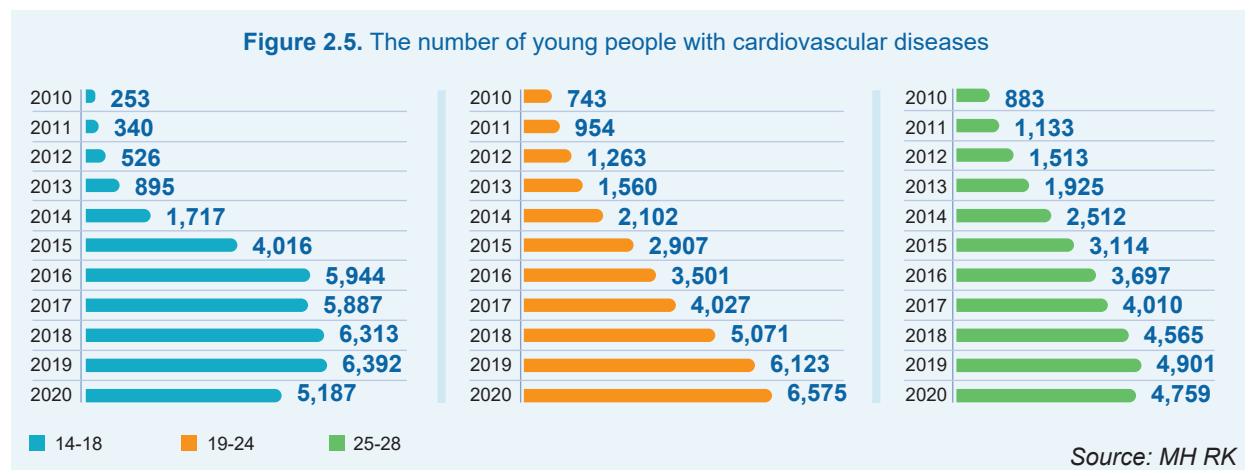
⁶ UN website // <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392562>.

⁷ The five-year survival rate is a conditional period of 5 years, at which most of the cancer relapses occur. All treated oncopathology has a risk of recurrence, so patients are monitored by specialists after treatment. Most relapses develop within the first two years.

⁸ WHO official website // <https://www.who.int/ru/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability-worldwide-2000-2019>.

⁹ The number of deaths in Kazakhstan increased by 22% in 2020 // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-02/chislo-umershikh-v-kazakhstane-za-2020-god-vyroslo-na-22>.

of more than 1,100 units. This may have been due to the introduction of remote learning and work formats and other quarantine measures, resulting in less stress, less sleep deprivation, less unhealthy eating (due to quarantine restrictions on cafes and fast-food businesses), and the elimination or reduction of other negative factors faced by youth between 14–18. At the same time, two other age groups of young people showed a gradual increase over the ten years: in the 19–24 age group – 7.4 times, and in the 25–28 age group – 5 times, with the pandemic year not reversing this trend as it did with the youngest of the groups under consideration. Foreign and domestic scientists outline unhealthy lifestyle, deterioration of mental health and lack of responsibility for their health as the main reasons for «rejuvenation» of morbidity.

According to WHO experts, a 1/3 reduction in mortality from cardiovascular disease can be achieved by timely drug therapy and clinical interventions, and 2/3 depends on good nutrition, control of pre-existing conditions such as hypertension, exercise and smoking cessation. Currently, the State Program of Health Development of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025 has derived the main indicator – reducing the risk of premature mortality from 30 to 70 years from cardiovascular disease, cancer, chronic respiratory disease and diabetes to 15.43%.

The incidence of HIV, AIDS

The Sustainable Development Goals, developed by the UN to improve the lives of all humankind, include ensuring healthy lives and promoting well-being for all at all ages. The priority in this area is to end the AIDS epidemic by 2030.

Kazakhstan adheres to the recommendations of the global community in its HIV policy. In 2016, for example, the UN General Assembly on ending AIDS adopted a political declaration that set 90–90–90 goals for participating countries. These indicators foresee that 90% of people living with HIV will know their status, 90% of all patients diagnosed with HIV will receive antiretroviral therapy, 90% of all patients, receiving antiretroviral therapy, will achieve suppressed viral load, i.e. the amount of virus in the blood will be «undetectable», which will allow people living with HIV not to transmit the virus to others and improve the length and quality of their lives.

According to official data, by the end of 2020 the number of people living with HIV in Kazakhstan was 26,709 (with an increase), of whom the age of 15–49 accounted for 90% of those infected (24,135 people). By regions of the country, the leading place is taken by Pavlodar region (0.59 cases per 100 people), then by Karaganda region (0.51) and North Kazakhstan region (0.49)¹⁰.

For young people infected with HIV / AIDS, there is an upward trend between 2000 and 2020. The highest increase is in the 25–28 age group from 53 cases in 2000 to 307 cases in 2020, and in the 19–24 age group from 121 cases in 2000 to 230 cases in 2020.

It should be mentioned that since 2014 the drug situation in the country has been characterized by a significant aggravation, with a steady negative trend. This is due to the proliferation of new synthetic and other drugs not previously present in Kazakhstan, which led to a significant resurgence in the growth of parenteral HIV transmission in 2018–2019. Over the years of independence, the country has adopted several legal and regulatory acts concerning HIV and AIDS prevention, treatment, and care in Kazakhstan. In general, Kazakhstan works in close cooperation with foreign organizations such as GFATM¹¹, UNAIDS¹², UNICEF¹³, PEPFAR¹⁴, USAID¹⁵ and adheres to WHO policy.

¹⁰ Website of the Republican Center for the Prevention and Control of AIDS // <http://kncdz.kz/>.

¹¹ The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria

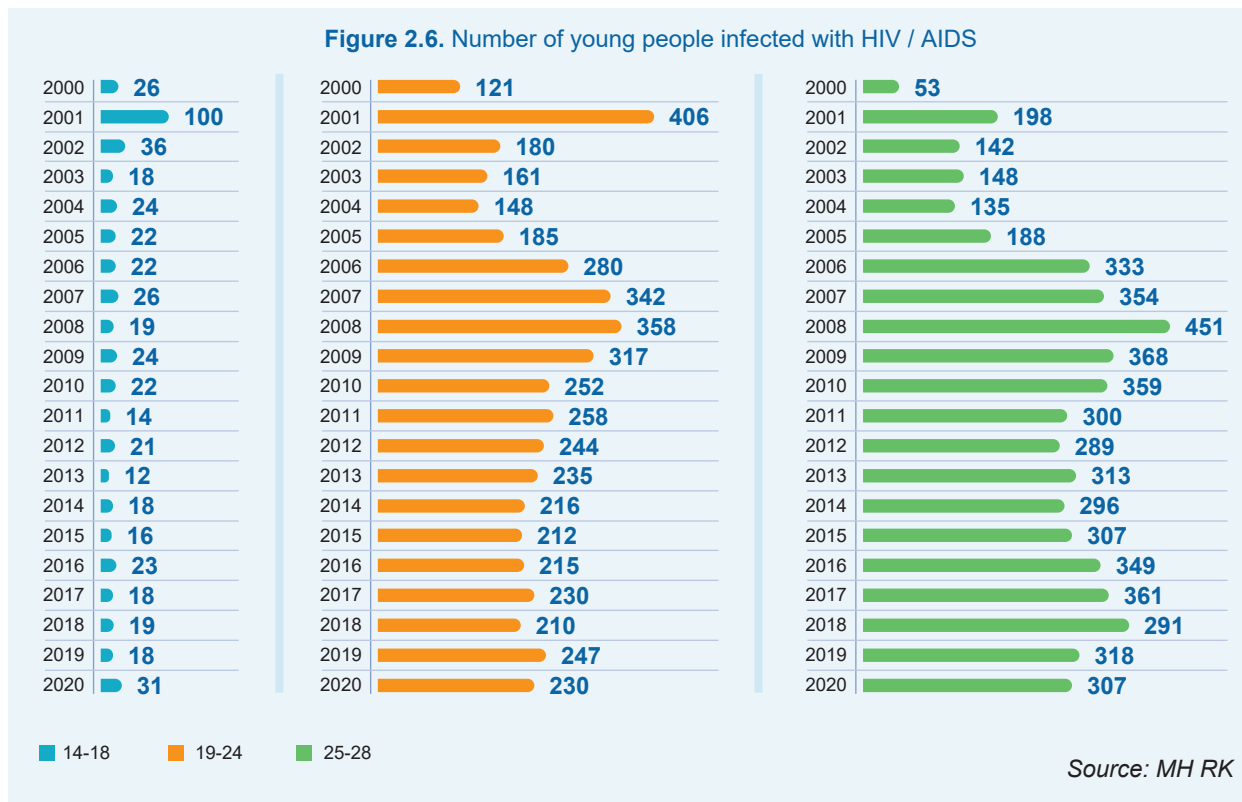
¹² The Joint United Nations Programme on HIV / AIDS.

¹³ United Nations Children’s Fund.

¹⁴ The U.S. President’s Emergency Plan for AIDS Relief.

¹⁵ U.S. Agency for International Development.

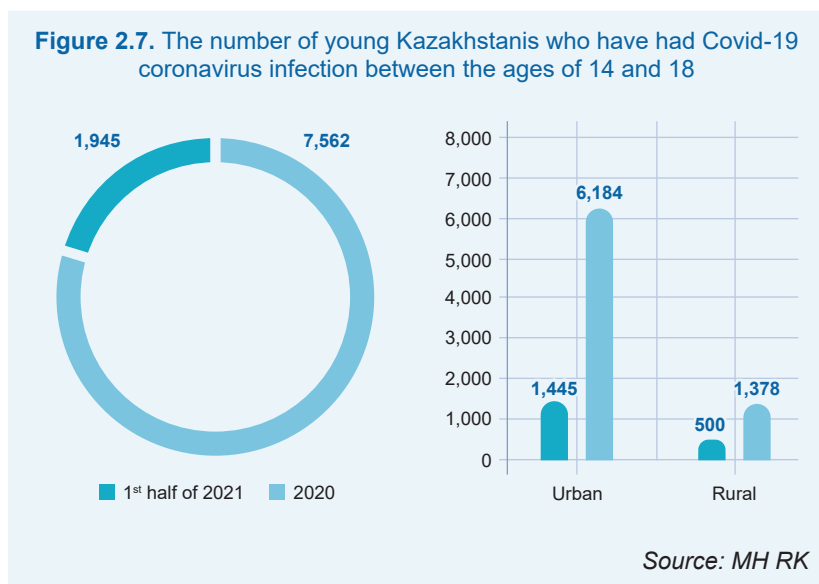
Figure 2.6. Number of young people infected with HIV / AIDS

Covid-19 coronavirus infection

According to the WHO, the Covid-19 pandemic has already killed nearly 5 million people on the planet¹⁶, and the virus continues to circulate actively around the world, mutating and manifesting new strains. In Kazakhstan, as of September 1, 2021, 798,671 people with coronavirus infection had been identified¹⁷. The number of young people who contracted the disease by the end of 2020 was 7,562, including 1,378 residents of rural areas. In the first half of 2021, the number of ill people was 1,945, including 500 people from rural areas.

Figure 2.7. The number of young Kazakhstanis who have had Covid-19 coronavirus infection between the ages of 14 and 18

It should be noted that the number of coronavirus infections among young people increased 4.5 times in 2020 and 3 times in the first half of 2021.

At the beginning of the pandemic, many countries began to work on developing a vaccine against the virus. Clinical trials of the vaccine have been successful in many countries. The Government of Kazakhstan has decided on the need to create a local vaccine QazVac. The mass voluntary vaccination started in early 2021, there were used the following vaccines: Russian Sputnik V, Chinese Vero Cell, American and German Pfizer.

As of October 1, in Kazakh-stan, 7,654,566 people received the first component. The number of fully vaccinated, that is, those who received both components, reached 6,593,598 people¹⁸.

¹⁶ At the session of the UN General Assembly, WHO called on world leaders to give priority to the equitable distribution of vaccines, pandemic preparedness and the resumption of the pace of achieving the SDGs // <https://www.who.int/ru/news/item/17-09-2021-who-calls-on-world-leaders-at-the-un-general-assembly-to-focus-on-vaccine-equity-pandemic-preparedness-and-getting-the-sdgs-back-on-track>.

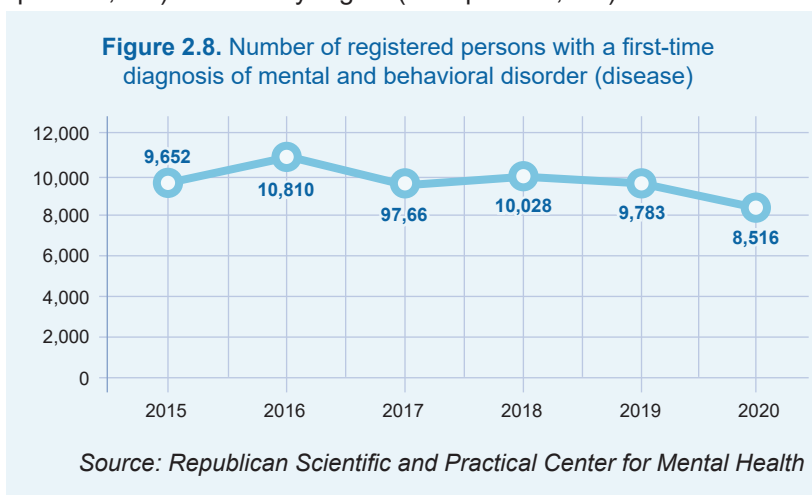
¹⁷ Corona Virus 2020 // https://www.coronavirus2020.kz/ru/ob-epidemiologicheskoy-situacii-po-koronavirusu-na-23-59-chas-31-dekabrya-2020-g-v-kazhstane_a3736446.

¹⁸ Kazakhstan did not manage to vaccinate 10 million people from COVID until the end of September, // <https://ru.sputnik.kz/health/20211001/18285636/kazakhstan-vaksiniaciya-covid.html>

2.2 MENTAL HEALTH OF YOUNG PEOPLE

The mental health of young people as a major component of the population health as a whole is an important area of a state national policy. The WHO estimates that mental health disorders account for 16% of all global illness and injury from 10 to 19-year-olds. The analysis of statistical data since 2015 shows a decrease in the number of people diagnosed with mental and behavioral disorders for the first time in their lives by 2020 (from 9,652 cases to 8,516). In 2020, in Kazakhstan, a high detection rate of primary diseases is noted in Karaganda region (75.5 per 100 thousand people), Kyzylorda region (70.8 per 100 thousand people), Shymkent (66.8 per 100 thousand people). The lowest figures in the country are in Zhambyl region (25.4 per 100,000), Almaty city (25.4 per 100,000) and Almaty region (20.2 per 100,000).

A network of institutions for the provision of mental health services has been established in Kazakhstan: 17 Mental Health Centers in all regions, the Almaty Regional Center for Medical and Social Rehabilitation and Psychiatry, the Republican Scientific and Practical Center for Mental Health and the Republican Psychiatric Hospital of Specialized Type with Intensive Care. Outpatient medical and social assistance to persons with mental and behavioral disorders is provided in 189 offices.

One of the significant problems associated with the health of young people, which affects primarily the mental and physical state of the person and leads to the destruction of personality, is the use of drugs. The drug addiction poses a danger not only to the individual, but also affects the health of the nation, as the user seeks to draw others into the vicious circle. There are currently 200 million drug addicts in the world. Most drug users are young people between 12 and 35 years old who take drugs in clubs, at parties, with friends¹⁹.

Kazakhstan has recently seen a decrease in the number of people diagnosed with psychiatric and behavioral disorders caused by substance use for the first time in their lives, to 14,202 in 2020, compared to 15,955 in 2019. Meanwhile, from 2001 to 2015, there was an average 5.5-fold increase in the number of people suffering from mental and behavioral disorders because of alcohol and drug use among youth in all age groups. At the same time, since 2015, there has been a decrease in this indicator by an average of 3.7 times by 2020.

The young people are the most likely victims of drug addiction. The resulting addiction becomes a personal tragedy and a burden for their loved ones. The drug addiction leads to changes in personality, experts call it a «biopsychosocial» disorder. The ongoing changes in the human psyche manifest themselves in the form of loss of self-respect, moral qualities, and psychological balance. There are also changes in social life in the form of isolation from society, which leads to a breakdown of social ties, loss of family, friends, and jobs. The disease can lead to a criminal situation, the risk of contracting various infections. Moreover, the state loses labor resources while the number of people with mental disorders is increasing. Accordingly, it is an economic advantage for the state to invest resources in prevention activities compared to treatment and rehabilitation of drug addicts.

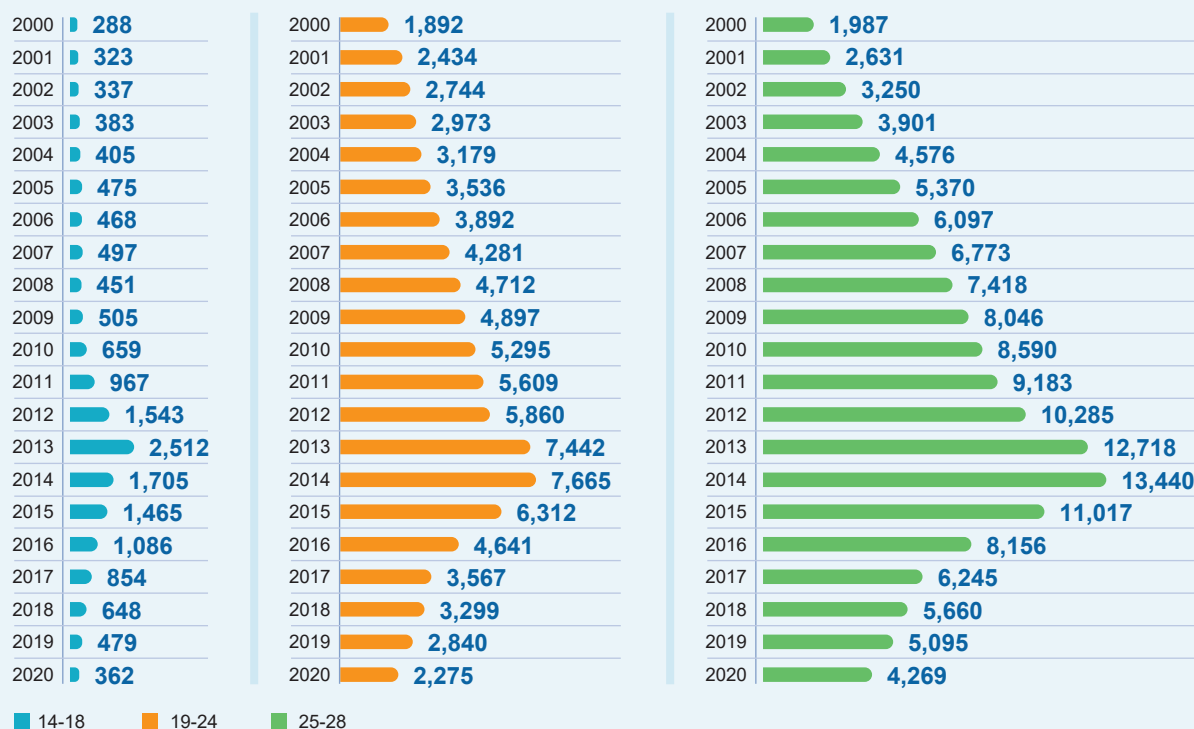
«I think for the formation of a healthy nation, the psychological foundation is integral. We need to strengthen the service of school psychologists, because we see that suicides exist, in this regard, I think that school psychologists have a big role to play».

Leader of a republican youth organization

Meanwhile, it should be noted that half of all mental health disorders occur before the age of 14, but such cases are mostly undetected and remain untreated. Ignoring mental health disorders during

¹⁹ Official UN website // <https://news.un.org/ru/story/2018/06/1333242>.

Figure 2.9. Number of young people suffering from mental and behavioral disorders as a result of alcohol and drug use

Source: MH RK

adolescence can lead to serious consequences in adulthood, negatively affecting both physical and mental health and limiting opportunities for a fulfilling adult life.

In Kazakhstan, in recent years, significant attention has been paid to the issues of youth mental health, in particular to such problems as bullying, gambling addiction and suicide. Today bullying is one of the most common phenomena in schools around the world. Many students face aggression, psychological pressure, intimidation, spreading gossip, extortion, and bullying by others. According to a study by the National Center for Public Health, one in five Kazakhstani teenagers is a victim or participant in bullying; 17% of teenagers have been bullied at school once a month or more. The urban schoolchildren are the most frequent victims compared to the rural schoolchildren, the main age being 11 and 13 years old. Both the victims of bullying and the abusers themselves have concomitant mental health problems²⁰.

With the development of new technologies and the popularization of social media, cyberbullying has become widespread. Young people send insulting messages, leave disparaging comments on social media, post derogatory photos, threaten and intimidate others. According to experts, cyberbullying has a negative impact on adolescent health, contributing to the development of serious mental health problems such as depression, anxiety, low self-esteem, emotional disorders, substance use and suicidal behavior. At least once or more, 12% of adolescents aged 11-15 were subjected to cyberbullying²¹.

To ensure the mental health of young people, on March 30, 2020, the Government approved the Roadmap to Strengthen Child Rights Protection and Counteract Domestic Violence and Address Adolescent Suicidality for 2020–2023. In addition, the issue of enshrining the concept of «bullying» at the legislative level and developing a normative legal act to prevent bullying in schools is being considered²².

In 2018, the widespread dissemination of the problem led to the inclusion of gambling addiction or ludomania²³ in the WHO international Classification of diseases. A study by the Institute of Public Policy of Nur Otan party showed that «the absolute majority of Kazakhstanis confirm the relevance of the gambling addiction problem (73.7%). The problem is significant for residents of cities of national importance (75.1%), Turkestan (86.9%), Kyzylorda and West Kazakhstan regions (86% each). Gambling²⁴ is more often considered by Kazakhstanis as an addiction (66.1%). We should note that

²⁰ Research of the National Center of Public Health of the Republic of Kazakhstan, 2018 // <https://hls.kz/archives/20564>

²¹ In Kazakhstan, the concept of «bullying» will be legislated, // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778242.

²² Available at <https://nplus1.ru/news/2018/06/19/updated-mkb>.

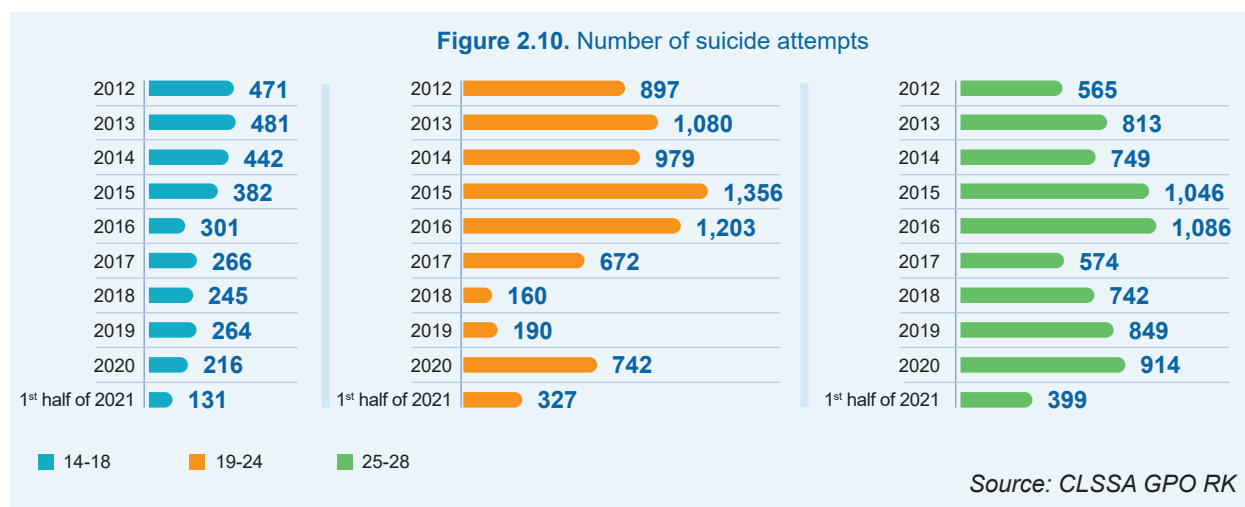
²³ Ludomania (Lat. ludo 'I play' + others. -Greek. μανια 'madness, attraction') - gambling addiction.

²⁴ Gambling is the organization of gambling, a type of criminal trade.

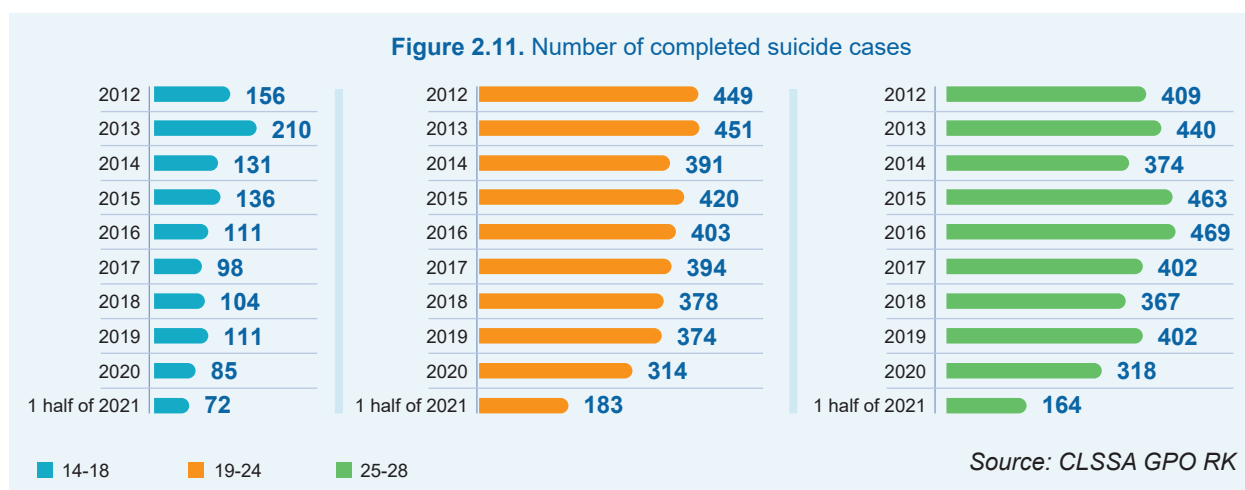
there are no official statistics on the number of people with addiction. More than a quarter (28.2%) of those surveyed personally know people who have borrowed, sold family belongings to pay off gambling obligations. This is more often observed among residents of Almaty (40.4%), Shymkent (38%) and Turkestan region (37.4%)²⁵».

Suicide is one of the leading causes of death among young people between 15–29 and ranks fourth after traffic accidents, tuberculosis and interpersonal violence²⁶. In the European region, Kazakhstan ranks ninth in suicide prevalence according to the global average²⁷. Unfortunately, in Kazakhstan over the past few years there has been an alarming trend towards the spread of suicidal cases.

The analysis of statistical data shows that the age category of 14–19 years is characterized by a gradual decrease in the number of suicide attempts. The peak number in this age group was in 2013 (481 cases). Compared to 2020, their number decreased by 44.9% (216 cases in 2020). The other two age categories (20–24 and 25–29) were characterized by a dramatic 70% increase in suicide attempts in 2015 and 2016, and then a dramatic 50% decrease in 2017. In the first half of 2021, compared to the first half of 2020, there is a similar decrease in the indicators.

The analysis of cases of completed suicides shows that the 14–19 age category is characterized by small dynamics. The peak number in this age group was in 2013 (210 cases). Compared to 2020, the number decreased by 40.5% (in 2020 – 85 cases). For the other two age categories (20–24 and 25–29 years old), the dynamics are identical for many years. In 2013, 2015, and 2016, there was an increase in suicide rates. In the first half of 2021, compared to the first half of 2020, there is a 31% decrease in the number of suicides in the 25–29 age group (in the first half of 2020 – 215 cases).

In Kazakhstan, reducing the level of suicidal cases has become a nationwide task. Therefore, this issue is being addressed at various levels by government agencies, deputies, research organizations, schools,

²⁵ Research of the Institute of Public Policy of the Nur Otan Party, 2019 // <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/21342-problema-ludomanii-trebuot-operativnykh-i-reshitelnykh-mer-ekspert>.

²⁶ Official website of the World Health Organization // <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.

²⁷ Official website of the World Health Organization // <https://www.who.int/ru/news/item/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>.

and non-governmental organizations. A particular attention is paid to policy formation concerning suicide prevention among adolescents and young adults.

2.3. SOCIAL INCLUSION

Especially important in social inclusion is the possibility of inclusion of vulnerable groups of the population into society. One of the factors that hinder the access of this category of citizens to social life and self-realization in it is an insufficient level of financial security, poverty. Meanwhile, in the public consciousness there is a narrow understanding of social inclusion, which embodies inclusive education for people with disabilities. However, this concept also has a broad meaning, which covers all processes aimed at achieving equal opportunities for all citizens. Nevertheless, in the domestic scientific and expert community, social inclusion is more often viewed through the prism of socialization of persons with disabilities.

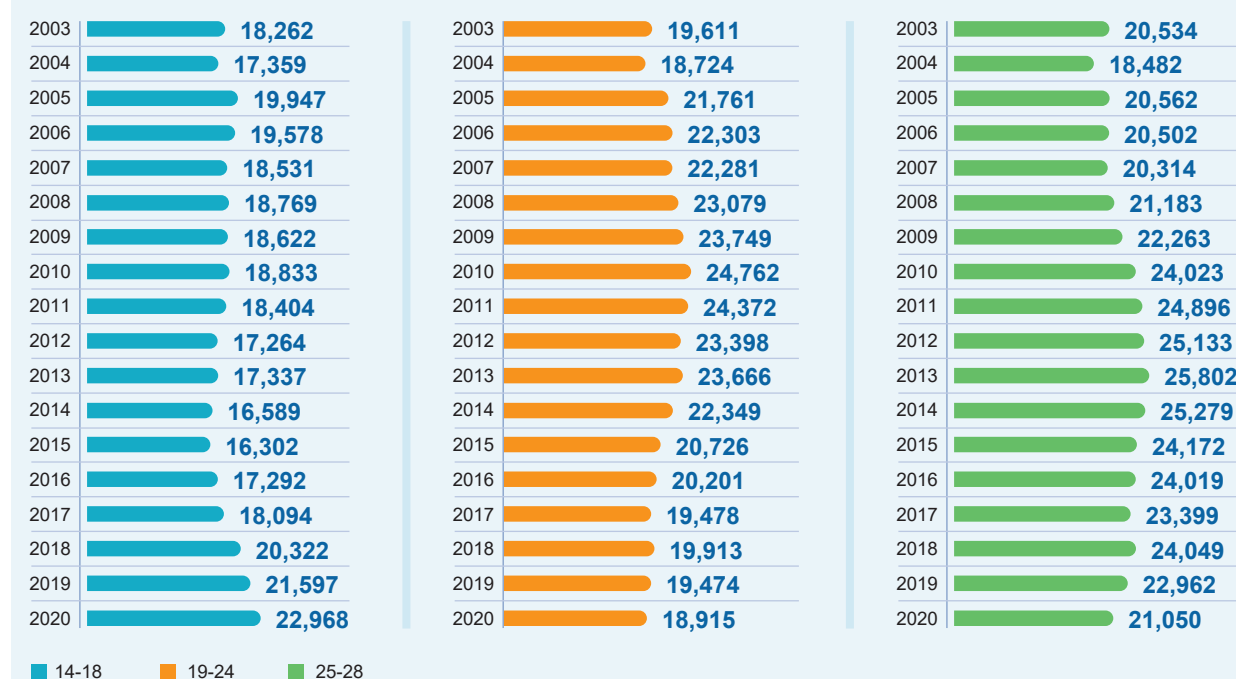
Over the years of independence, Kazakhstan has taken certain steps for the social inclusion of persons with disabilities. In particular, opportunities for integrating people with disabilities into society expanded after the adoption of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Social Protection of Disabled Persons in the Republic of Kazakhstan» dated 13 April 2005. To realize this goal, Kazakhstan's social protection system grants for social benefits, the provision of technical aids (compensatory), the provision of services of an individual assistant and a sign language specialist. Another important area of social policy for people with disabilities is the formation of a barrier-free environment. As the authorized body notes, 90.7% of social and transport infrastructure facilities are covered by measures to ensure accessibility for the disabled people²⁸.

In turn, an analysis of the number of young people with disabilities and recipients of social disability benefits shows some growth since 2003 and a decline by 2015. This dynamic is characteristic to all age groups of young people.

A particular problem for a family is the need for constant care for a relative, more often it is a person with a group of the 1st category disability. In October 2021, the legislation was improved to introduce new types of benefits and housing for people with disabilities and their families. An additional 24,000 people in need of care are expected to be covered by the new benefit.

The accessibility of educational services for persons with disabilities is an integral part of social inclusion. In 2015, the World Education Forum «Education 2030» in Incheon, Republic of Korea, formulated transformative concept of education. The Incheon Declaration calls on states to provide inclusive and quality education on an equal footing, and allow everyone to receive a lifelong education²⁹. In recent years,

Figure 2.12. Number of recipients of state social benefits for disability among young people

Source: MLSP RK

²⁸ Official website of the MLSP // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/18396?lang=ru>

²⁹ The concept of lifelong learning // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.

Kazakhstan has done much to form a system of social protection for mothers and children, large families, and people with disabilities. For example, some types of allowances are new for Kazakhstan: for example, the allowance for one of the parents raising a disabled child was introduced in 2010. Among recipients, there is an increase from 2009 to 2018 and a decrease in 2019 and 2020.

Table 2.1. Recipients of state maternity and childhood support benefits among young people

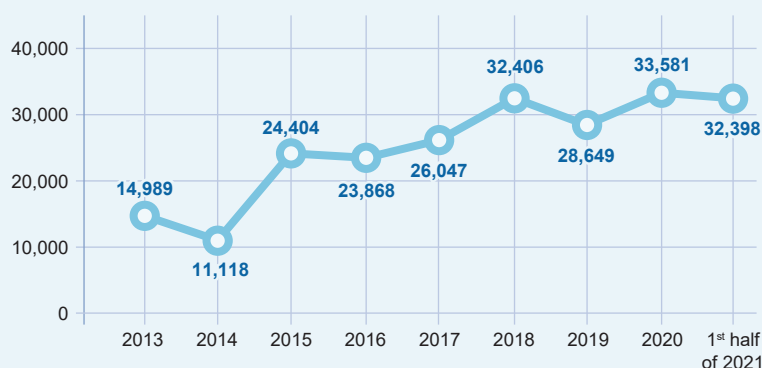
Years	State social benefits				
	Maternity allowance	Child care allowance until the child reaches the age of 1 year	Allowance for large families	Allowance for a mother with many children who has been awarded the «Altyn alka», «Kumis alka» pendants or who previously received the title of «Mother Heroine», who has been awarded the Order of «Maternal Glory» of First and Second Degree	Allowance for the mother or father, adoptive parent, guardian (custodian) raising a disabled child (children)
2003	-	-	3,863	2	-
2004	10,781	-	3,904	2	-
2005	9,946	-	3,782	1	-
2006	9,603	96,500	4,046	2	-
2007	11,701	90,597	3,889	2	-
2008	15,536	69,545	4,573	0	-
2009	14,484	69,516	4,866	0	-
2010	14,093	66,788	5,035	8	5,265
2011	15,134	71,893	5,622	4	5,605
2012	12,792	76,028	5,978	6	5,976
2013	20,326	100,164	5,662	9	6,329
2014	20,754	80,987	6,260	10	6,806
2015	19,934	74,685	6,617	9	6,893
2016	32,712	82,442	7,758	15	7,198
2017	26,417	72,706	8,278	11	7,150
2018	28,059	70,148	4,933	0	7,426
2019	23,792	73,733	2,274	9	7,215
2020	25,230	38,130	12,347	16	6,266

Source: MLSP RK

In order to make education services accessible to children with disabilities, the Education Development Program for 2011–2020 provided for the indicator: the share of schools that have created conditions for inclusive education from their total number should be at least 70%. The continuation of work in this area was the approval in 2015 of the Conceptual Approaches to the Development of Inclusive Education in the Republic of Kazakhstan. According to official data, the number of students in general education schools enrolled in inclusive education, after a slight decline in 2013 (11,118 children) increased sharply in 2015, more than doubling to 24,404 children. The maximum value falls on 2020 – 33,581 children.

In addition, in order to realize the rights of people with disabilities to an accessible education without discrimination and on the basis of equality of opportunity, in accordance with the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, as well as in pursuance of the Address of the Head of State to the people of Kazakhstan dated September 2, 2019, the Law of the Republic of Kazakhstan «On contributions changes and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on inclusive education». To ensure the availability

Figure 2.13. Number of secondary school students enrolled in inclusive education

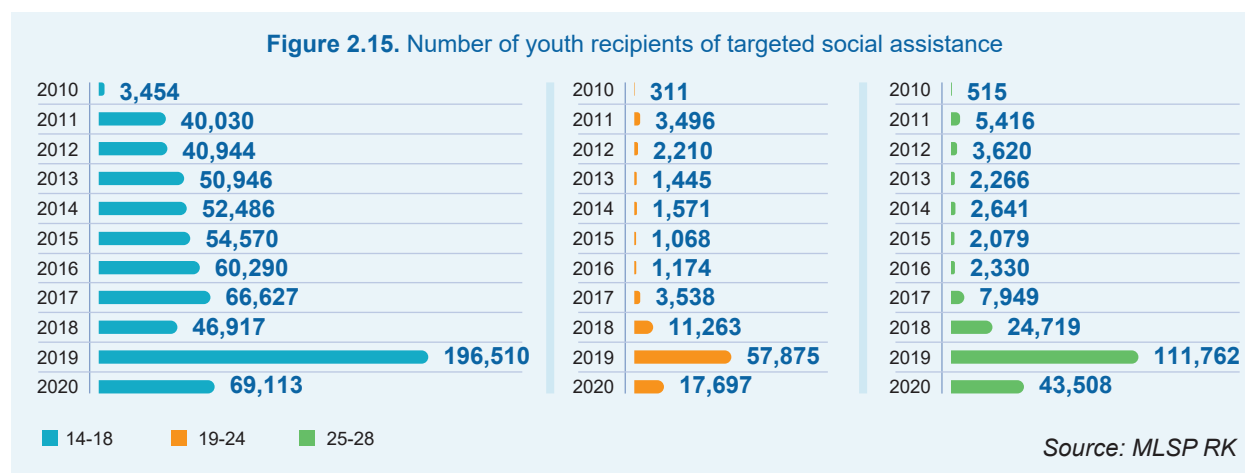
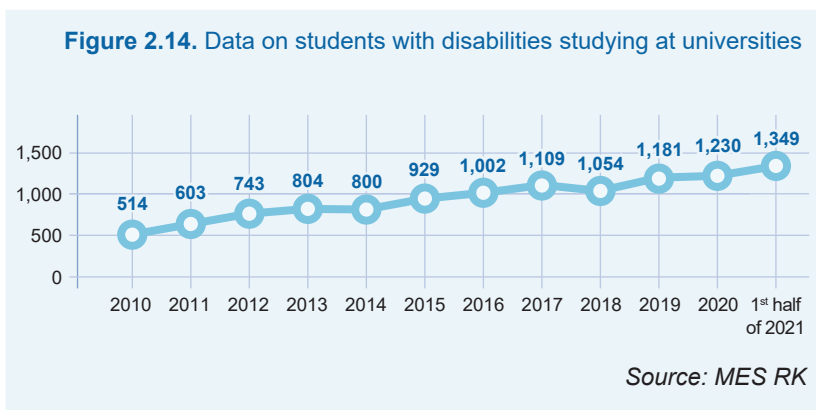

Source: MES RK

of education for children with disabilities, the National project «Bilimdi Ult» provides for measures to increase the coverage of children with disabilities with special psychological and pedagogical support.

On the issue of accessibility of higher education, we should note a gradual increase in the number of students with disabilities. Since 2010, this figure has increased by 2.5 times and amounted to 1,349 people in the academic year 2020-2021; training is carried out on a quota of 1% of the approved state educational order.

It should be noted that one of the main obstacles to social inclusion among young people is the lack of material well-being. In Kazakhstan, the targeted social assistance is provided to support low-income families. The analysis of data on beneficiaries showed that there were significantly more beneficiaries in the 14 to 18-year-old category than in the other two age categories.

The sharp increase in the indicator in 2019 is due to the introduction of a new format of targeted social assistance, whose recipients are low-income families whose average per capita income per family member is below 70% of the regional subsistence minimum. The peak number of recipients in all age categories was registered in 2019 (196,510 in the 14 to 18 age group, 57,875 in the 19 to 24 age group, 111,762 in the 19 to 24 age group and 111,762 in the 19 to 24 age group). In 2020, the number of recipients decreased threefold compared to 2019, probably due to improvements in the mechanism for assigning aid.

2.4 YOUTH PHYSICAL ACTIVITY AND LEISURE TIME

Today, ideas about the need for systematic exercise as a guarantee of physical and mental health are relevant and popular all over the world. A sedentary lifestyle is the main cause of many diseases, including cardiovascular diseases, which are noticeably rejuvenating and are one of the main causes of death. According to official data, only a third of children and adolescents are active, and 40% of pre-conscription youth are unfit for military service.

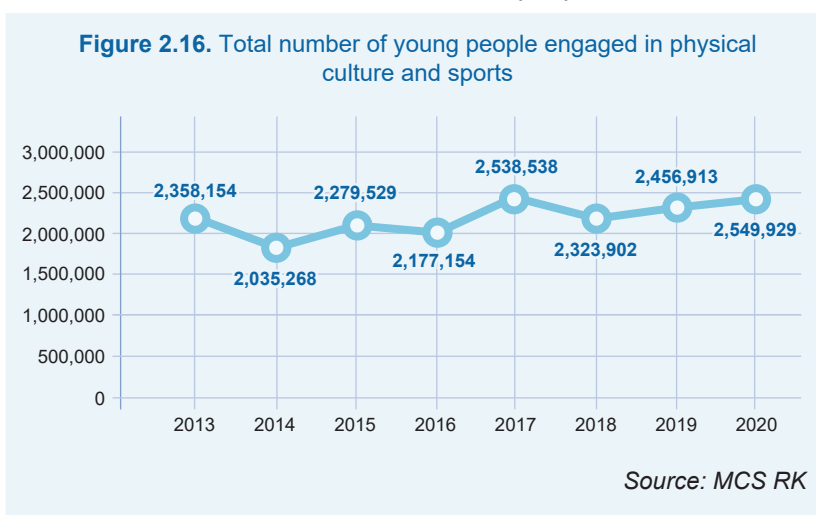
To achieve the goals of improving the health of the population, it is necessary to build a social policy aimed at the development of mass sports, to popularize it among the population, to make it accessible to people of all ages and abilities. Accordingly, the country constantly focuses on the development of mass sports among the population. In this year's Address by the Head of State «Unity of the people and systemic reforms – a solid foundation for the prosperity of the country» sets the task to develop mass and children's sports. In particular, regional akims were instructed to ensure the gradual construction of sports infrastructure. This is not the first time that the President has drawn attention to this issue. As part of the tasks set out in the Presidential Address to the people of Kazakhstan on September 2, 2019 to ensure maximum accessibility of sports facilities for children, a comprehensive plan for the development of physical culture and sports in 2020–2025 was developed. Moreover, the issue of development of mass sports is one of the important tasks of the Concept of Development of Physical Culture and Sports of the

Republic of Kazakhstan until 2025, adopted in 2016. The mass sports coverage of young people is also reflected in the National Project «Ultyk Rukhani Zhangyru». Thus, the state seeks to pursue a systematic policy of accessibility to mass sports.

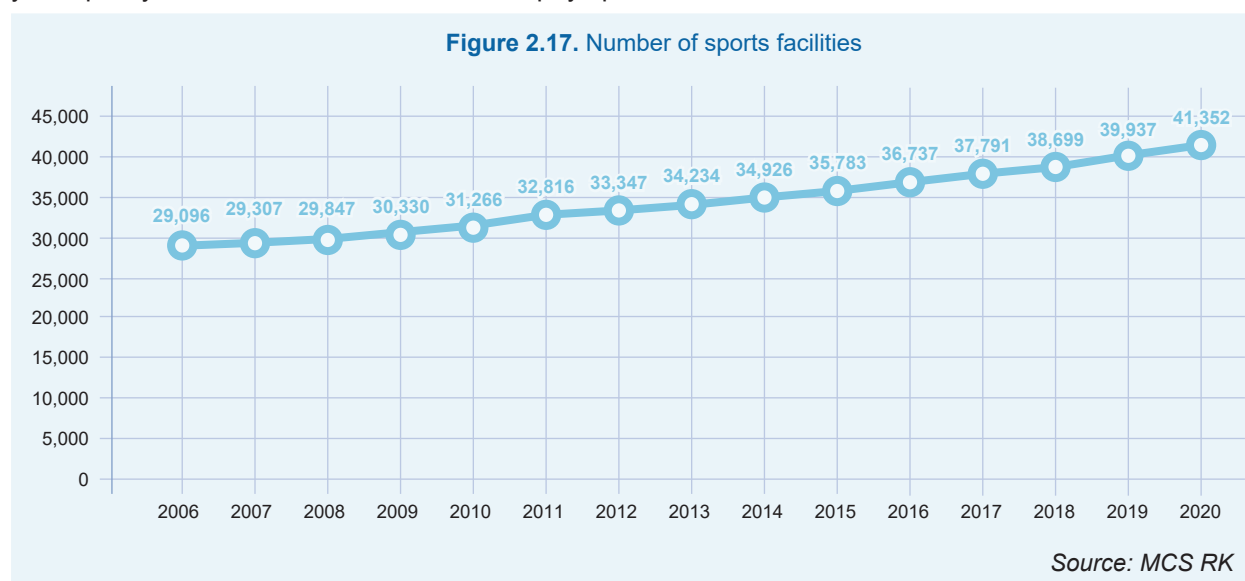
Some results have been achieved in recent years. For example, there are currently 5,428 general education schools with gyms in the country; the total number of students in these gyms is more than 100,000 people. The Ministry of Culture and Sports has accredited 101 sports federations and there are 3,000 sports instructors in 2,393 rural districts. According to the Roadmap for the implementation of the electoral program of the Nur Otan party «Path of change: a decent life for everyone!», a course has been set to increase the number of sports instructors to 3,561 by 2025, which will create new jobs and increase the involvement of young people in physical education and sports by another 600,000 people. The Ministry plans to increase the number of children’s and youth clubs by 2025 from 579 to 718, children’s and youth physical education clubs – from 107 to 282, sports facilities – from 23.9 to 30 thousand units.

It should also be noted that, according to official data, there is a positive trend in the involvement of young people in physical culture and sports. In addition, over the past three years there has been a steady increase in this indicator. In 2020, it reached a maximum of 2,549,929 people.

Meanwhile, as shown by the results of the sociological survey «Problems and needs of the main strata of young people» conducted by the Scientific Research Center «Youth» in 2020, there are age differences in the desire of young people to do sports. Thus, in the age category of 14–18 years, 25.3% of surveyed young people engaged in sports in their free time. The older young people are, the less time they spend on sports: 22.8% at age 19–23 and 17.9% at age 24–28. At the same time, young people themselves

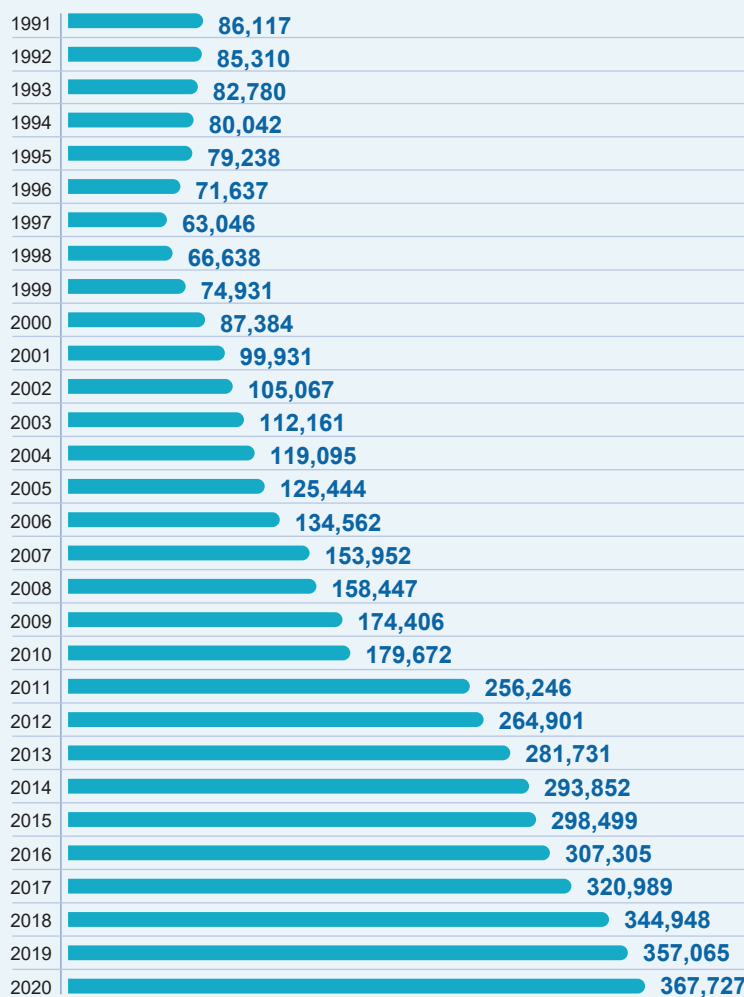
note the need to popularize sports and healthy lifestyles among their peers as one of the areas of state youth policy, to which it is recommended to pay special attention.

In the array of responses regarding the accessibility of sports facilities and the sports life of young people, according to the Scientific Research Center «Youth»³⁰, 4.7% of respondents aim to achieve success in sports and 9.7% of respondents are members of sports organizations. When asked how to achieve that the youth of Kazakhstan strive for sports and develop creatively, most respondents noted the availability of sports (42.7%) and

³⁰ Analytical report «Status of State Youth Policy: Needs and Social Practices,» 2018.

Figure 2.18. Number of representatives of Kazakhstani youth engaged in CYSS

Source: MCS RK

developing sport sections (41.2%) (e.g., swimming, soccer, playing musical instruments, dancing, singing, etc.). However, according to the MCS RK, the number of sports facilities in 2020 has increased by 1.4 times compared with 2006 and amounted to 41,352 objects.

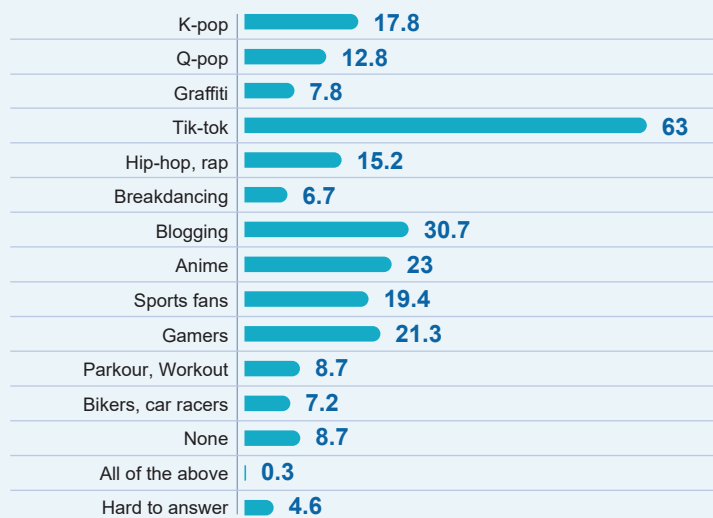
The development of mass sports primarily includes support for children’s sports. So, since May 1, 2021, the state order for children and teenagers aged 4–17 to attend sports sections on a free-of-charge basis is introduced. It should also be noted the presence of positive dynamics in the training of professional athletes in children’s and youth sports schools, where the number of students since 1991 has increased fourfold and in 2020 amounted to 367.7 thousand people.

The sports and physical culture are firmly entrenched in human life as a way of spending leisure time. It is in leisure activities that many of the socio-cultural needs of young people are realized, and for this population group this sphere is especially important because it gives an opportunity for personal self-expression, provides a free choice of activities, place and time for leisure. Meanwhile, the transformation of social life and processes such as

globalization, digitalization, individualization, increased intensity of communication, largely reflected on the forms of youth leisure time. The results of the Scientific Research Center «Youth»³⁰ study show that against the backdrop of changing social processes, today’s young people spend more free time (more than 10 hours per week) with their families (44%). In the second place is the Internet surfing (20.4%), in the third place – spending time with friends (15.8%), in the fourth place by a large margin from the leading answers – self-education (3.4%), and in the fifth place – sports (gym, pool, jogging, sport sections, etc.) – 2.4%.

It should be noted that social media as a way to spend leisure time vary in coverage in different age groups. The maximum number of young people

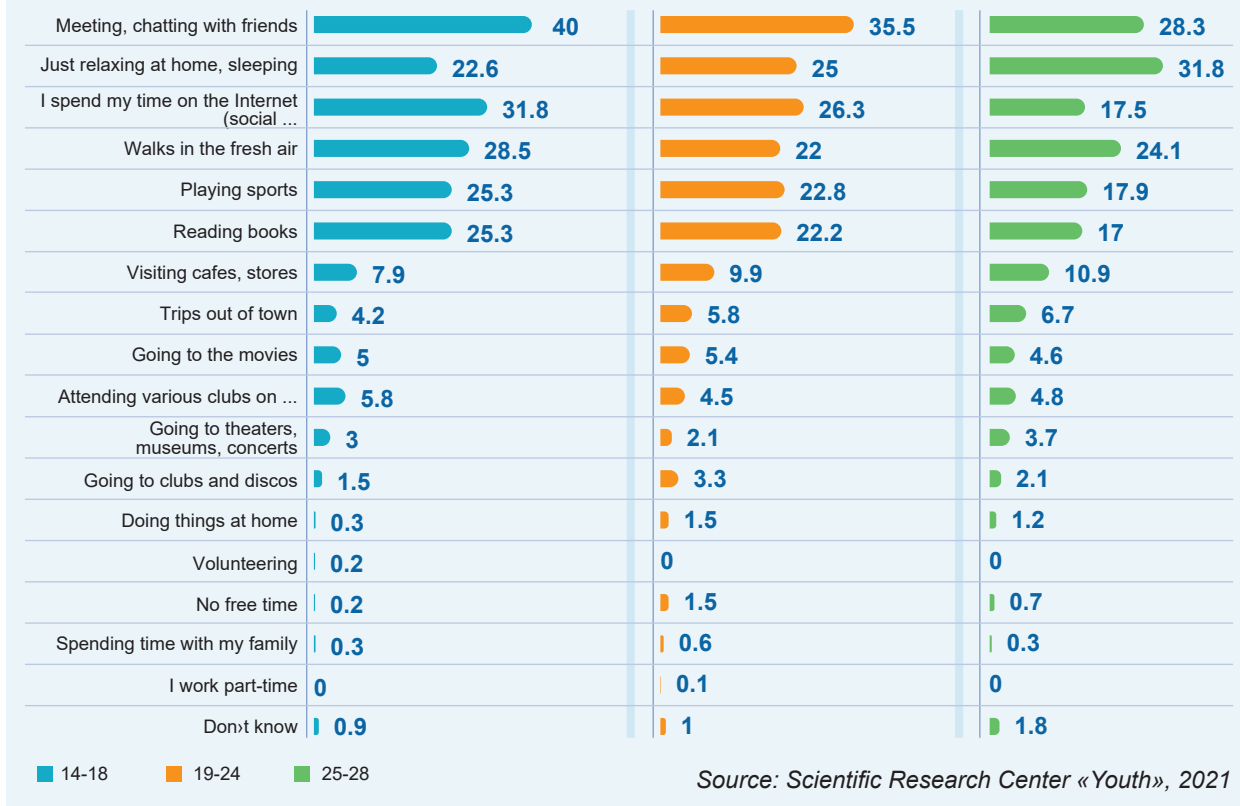
Figure 2.19. Answers of respondents on the question of leisure time preferences

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

³⁰ Research of Scientific Research Center «Youth», Analytical report «Youth of Kazakhstan», 2021

Figure 2.20. Differences in leisure activities depending on the age category

spend their leisure time on the Internet at the age of 14–18 years (31.8%), a little less – in the age category 19–23 years (26.3%), even less – in the age category 24–28 years (17.5%)³¹. This can be explained by the different form and duration of the main employment at different ages: while school takes about half a day on average, studying at university involves more time, while at age 24–28 the focus is on career or family or both in combination.

In the top activities that young people are not engaged in, there were volunteer activities – 76.6%, as well as creativity (drawing, singing, poetry, etc.) – 75.3%. The majority of respondents do not participate in any activities (38.4%), giving preference to entertainment activities (27.4%), sports and recreational activities (20.6%) and cultural activities (16.1%). The digitalization of all spheres of life has influenced leisure preferences. The leaders of the rating are watching videos in the TikTok app (63%), video blogging (30.7%), watching TV and anime series and movies. The top unpopular occupations are breakdancing (6.7%), biking and auto racing (7.2%).

The leisure activities vary depending on age categories. Thus, meetings and socializing with friends are especially important for respondents aged 14–18 years (40.0%), with increasing age the importance of this type of leisure decreases to 35.5% in the age group 19–23 years and to 28.3% in the age group 24–28 years. The sports and reading books take up more time for respondents aged 14–18 (22.0% and 25.3%, respectively). The older the respondents are, the fewer of those who spend their free time this way. 22.8% of respondents aged 19–23 years and 17.9% – aged 24–28 years spend their free time on sports. 22.2% of the survey participants aged 19–23 years and 17.0% – aged 24–28 years devote time to reading books.

³² Research of Scientific Research Center «Youth», «Problems and needs of the main strata of youth» // <https://eljastary.kz/ru/research/?year=52>.

RECOMMENDATIONS

1. In order to reduce the growth of cardiovascular disease among young people, it is recommended that *the Ministry of Health* develop a separate program to mitigate risks and prevent cardiovascular disease, taking into account the recommendations of the WHO. This is especially important because today in Kazakhstan there is a sharp 7.4 times increase in the number of cardiovascular diseases among those who are 19 to 24 years old.

2. *Ministries of Health, Education and Science, Internal Affairs, and Information and Public Development* are invited to develop an information strategy for the prevention of drug use among young people, including measures to combat drug trafficking.

3. *Ministries of Health, Education and Science, Information and Public Development* need to conduct awareness-raising work in social media among young people with a focus on the formation and preservation of mental health, safe behavior skills in various life situations. To this end, it is necessary to start working directly with large social platforms. For example, the TikTok social network has announced a set of features that will help users deal with mental health problems and thoughts of suicide. In turn, Local Executive Bodies, Youth Resource Centers, and Youth Health Centers of the Republic of Kazakhstan need to conduct comprehensive prevention activities to provide psychological help to young people (open days, information weeks, and more).

4. It is recommended that *the Ministries of Health, Education and Science* develop a unified state program of psychological and psychotherapeutic aid to youth and teenagers. This program should include activities on the availability of information on these services; on the training of the necessary number of professionals who are able to provide qualified assistance; and on the promotion of mental health.

5. It would be advisable for *the Ministries of Health, Education and Science, and Information and Public Development* to begin coordinated work on creating a national suicide prevention program. To this end, the experience of foreign countries and statistical and analytical data on Kazakhstan should be studied in more detail. In the country, the problem of suicide remains one of the urgent, so the study of the experience of foreign countries is of great importance, and it is important not only positive but also negative experience. In addition, the international practice and the historical experience of our country show that the idea of constructive leisure is central to suicide prevention. Therefore, it is recommended to establish youth recreation centers or use modern formats of interaction, where young people can communicate, share their joys and difficulties, and ask for psychological support.

6. *The Ministry of Education and Science* should continue to work on improving the regulatory legal framework in the field of inclusive and special education.

7. *The Ministry of Culture and Sports, Local Executive Bodies* in order to execute the assignment of the Head of State on the development of mass sports among the population should provide stage-by-stage construction of sports infrastructure in all regions of the country. During the pandemic, it is important to develop mass sports, pay attention to the development of sports sections in educational institutions and neighborhood clubs in order to improve health. In addition, marathons and bicycle marathons should be popularized and infrastructure supported. Running is an accessible sport, but marathons require special facilities, which are only available in large cities. «Almaty Marathon», «BI Marathon», «Astana Marathon» are becoming well-known and popular types of sports participation, every year the number of their participants is growing.

8. It would be useful for *the Ministry of Culture and Sports* to create conditions for creative self-fulfillment, to popularize creative activities among young people. It is a good practice to expand the activities of art residences, cultural hubs, and other platforms for offline communication opportunities, especially in rural areas. It is necessary to change the formats of libraries, clubs, culture and friendship houses in order to provide young people with the conditions necessary to participate in mass cultural and creative activities and communicate in a positive environment. It is important to ensure, among other things, the possibility of free visits to museums, exhibitions, and cultural events.

CHAPTER 3.

EDUCATION AND SCIENCE

CHAPTER 3.

EDUCATION AND SCIENCE

In 2020, the whole world in general and Kazakhstan in particular for the first time faced a pandemic of universal scale, the consequences of which have yet to be overcome. In the message to the people of Kazakhstan on September 1, 2021, «The unity of the people and systemic reforms – a solid foundation for the country's prosperity», K.K. Tokayev emphasized that «our country is on the verge of the fourth decade of Independence. It is already obvious that this time will not be easy. Therefore, we must be prepared for any challenges and threats, continuously improve ourselves and always move forward»³³.

This year has been a watershed year for our country in many ways. This is an anniversary year when you can look back and take some stock. The economic and political achievements of the previous decades made it possible to focus state priorities on the main value – human beings and their quality of life. According to the MES RK, in the Human Development Index our country has risen by 16% over the past 10 years and entered the group of countries with a very high level of human capital. In the World Economic Forum Global Competitiveness Index 2019, Kazakhstan has improved by four positions – from 59th to 55th place³⁴.

According to the world ratings, Kazakhstan's position shows a positive trend, but the state should still make certain efforts to improve the quality of life of its citizens. And these measures are actively being taken in the country. In particular, mechanisms are currently being worked on to ensure that all citizens of the republic receive a quality education.

In addressing this strategy, great hopes are placed on young people. All 17 Sustainable Development Goals identify youth as the main driver of development. Nevertheless, the economic growth can happen if young people are given the skills and opportunities they need to reach their potential. Every year in Kazakhstan, teachers' salaries are increasing, and the system of training and retraining in pedagogical areas is improving. Each year, on average, more than 10,000 young specialists come to work in the schools of the republic. In 2020, educational organizations added 10,900 young workers, of whom 5,411 were employed in rural schools. Today there are 7,440 general education schools in the republic with 3.5 million students. During the years of Independence, the total network of schools decreased by 1,401 (in 1991 – 8,841), mainly due to the closure of small schools (in 1992 – 3,745, in 2020 – 2,787). More than 1,800 schools were built, eliminating four-shift instruction, reducing three-shift instruction, the shortage of student places and the number of emergency schools. Also in the 2019–2020 academic year, there were 801 colleges with a contingent of more than 469,000 students and 125 universities with a contingent of more than 600,000 students.

3.1 ACCESSIBILITY AND QUALITY OF EDUCATION FOR YOUNG PEOPLE

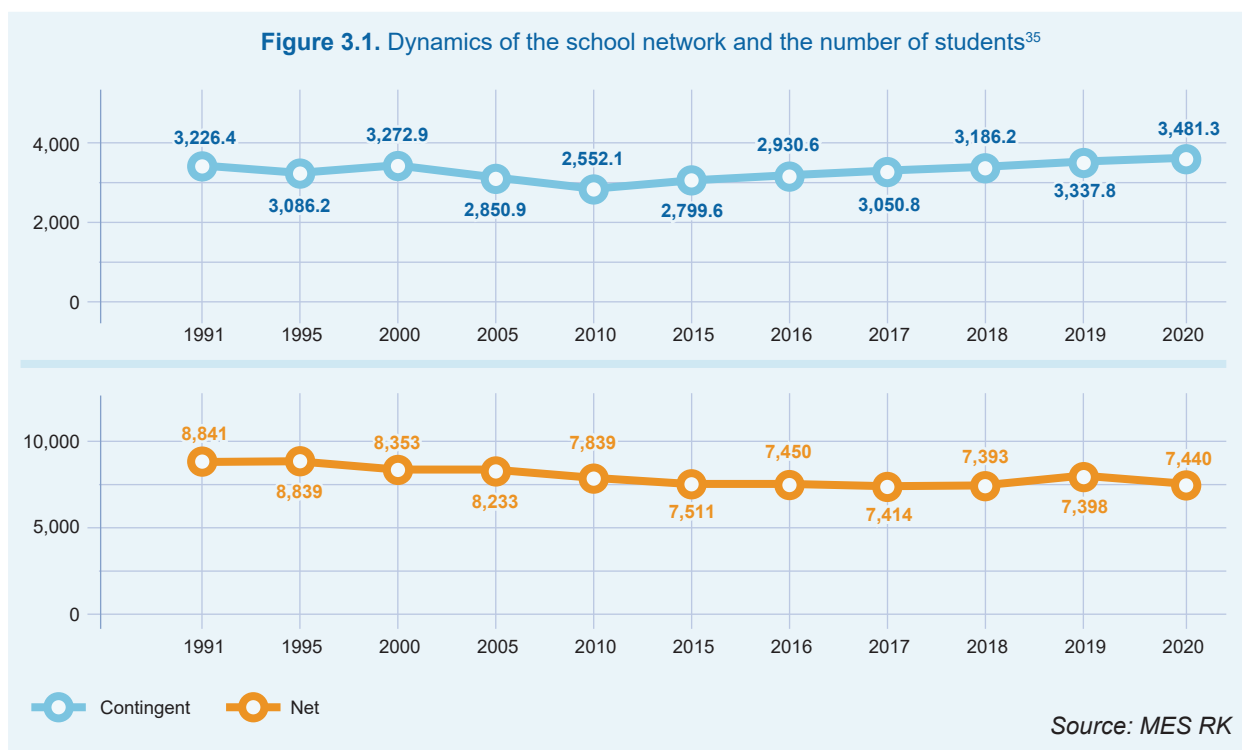
As soon as Kazakhstan gained independence and after the destruction of the economic ties that existed during the Soviet period, not only industry and agriculture, but also culture and education were in decline. As the economy recovers, the birth rate increases, school enrollment rises, and new schools are built. Consequently, in the late 1990s and early 2000s, the secondary education system was modernized. According to the National Educational Database (hereinafter – NEDB), in 2020–2021 academic year, 6,957 daytime general education schools operate in the republic with a contingent of students – 3,368,702, including rural schools – 5,194 of which 2,787 are ungraded schools (40%). 1,506,250 children study in rural schools, 196,302 children, or 6% of all students, in ungraded schools.

Numerous reforms have not led to an improvement in the quality of education. On the contrary, there are such undesirable phenomena as a gap in the educational achievements of students between rural and urban schools. In international comparative studies and the national system for assessing students' knowledge, one can find evidence of a growing gap between rural and urban schools.

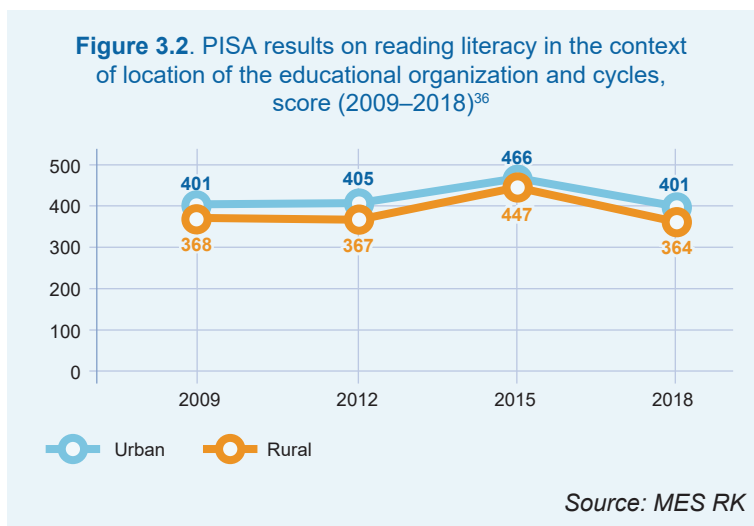
Today there is a significant differentiation in the results shown by students in urban and rural educational organizations. The PISA 2018 results show a gap in educational quality between urban and rural areas from 22 to 37 points (science – 31, math literacy – 22, reading literacy – 37). This indicates a significant increase in the difference in academic achievement depending on the location of the educational organization: rural students lag behind their urban counterparts by almost one year.

³³ Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Unity of the people and systemic reforms – a solid foundation for the country's prosperity» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

³⁴ In view of the reflected events, all efforts were focused on combating the public health crisis and its socio-economic consequences, the preparation of the Global Competitiveness Index and the calculation of country rankings for 2020 were suspended (see Kazakhstan in the Global Competitiveness Index of the World Economic Forum // <https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet-almaty/press/news/details/248677?lang=ru>).

The external evaluation of academic achievement also shows that the gap between rural and urban students is growing every year. If in 2012 rural students lagged behind their urban peers by 1.82 points, then in 2018 the differentiation was 7.08 points³⁷. In 2020, the threshold level for pedagogical specialties of Kazakhstani universities was determined at 70 points. Almost 50% of rural school graduates did not overcome this threshold. Only 20% of rural graduates and about 30% of urban school graduates scored more than 100 points³⁸. Current year, the threshold score for teaching majors was increased to 75 points.

Considering the gap in the quality of education, it is necessary to highlight the problem not only of territorial differentiation, i.e. «city – village», but also of regional differentiation. For example, students from rural schools in some regions perform much better than their urban counterparts from other regions. For instance, the gap between rural and urban students in North Kazakhstan region is quite large, but some rural schools in this region provide higher quality education than urban schools in Turkestan, Kyzylorda, Atyrau and some other regions. The small population and small class sizes lead to another problem, which is represented by combined classes and mixed-age education in classes of ungraded schools (hereinafter – UGS). For example, in the 2020–2021 school year there were 3,057 combined classes: 440 in elementary UGS, 1,379 in basic UGS, and 1,238 in secondary UGS. The presence of a large number of UGS in rural areas is an important feature of the secondary education system in Kazakhstan.

³⁵ National Collection «Statistics of the Education System of the Republic of Kazakhstan» / «Information and Analytical Center» JSC: Nur-Sultan, 2021. - p.71.

³⁶ Achievements in reading, mathematics and science: results of the PISA-2018 study in Kazakhstan: National Report / «Information and Analytical Center» JSC, 2020. - p. 41.

³⁷ National Testing Center. Infographic representation of statistical data of the External evaluation of educational achievements in secondary education // <https://testcenter.kz/ru/stats/voud-so/2018/>.

³⁸ Statistical data of the UNT for 2020 / National Testing Center // http://testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-ent/?arrFilter_pf%5BYEAR%5D=111&set_filter=To%20Korset&set_filter=Y.

Every year, the network of rural, small schools is shrinking, and the network of urban schools is increasing. This is due to the urbanization of the population, dissatisfaction of parents and teachers with social and living conditions, including the conditions of education in rural schools, the lack of jobs in the village for young people and parents themselves. In the 2020–2021 academic year, the number of UGS decreased by 33 schools compared to the previous school year due to the closure and transition of the contingent of UGS to full-time schools. In 2020–2021 academic year 29 UGS are closed in the following regions: Kostanay – 11, North Kazakhstan – 5, Akmola – 5, Karaganda – 4, East Kazakhstan – 2, West Kazakhstan – 2. Meanwhile, 21 UGS were included in complete schools during this period, namely: in Almaty region – 5, West Kazakhstan region – 4, Zhambyl region – 4, Karaganda region – 2, Pavlodar region – 2, Turkestan region – 2, East Kazakhstan region – 1, Kostanay region – 1.

To support small schools in 12 regions, hub schools (resource centers) function as one of the most effective forms of organizing the educational process and ways to ensure access to quality education for children from remote rural UGS. Currently, there are 186 hub schools (resource centers) in the country, with 564 magnet UGS attached to them (21% of all UGS). The largest number of hub schools is in Karaganda (39), Akmola (20), North Kazakhstan (26), Kostanay (20), and Pavlodar (19) regions, and the smallest number is in Mangystau (1), East Kazakhstan (7), Turkestan (7) regions, while there are no hub schools in Atyrau and Kyzylorda regions. There are boarding schools at 39 hub schools; transportation is organized in 83 hub schools.

Kazakhstan also has a well-developed system of Vocation Education and Training (hereinafter – VET). The advantage of VET organizations is practice-oriented training and focus on training personnel for working specialties. In the 2020–2021 academic year, there were 795 VET organizations, including 454 public institutions and 341 private ones. The contingent of students at this level of education is 475,960 people.

The most important task of VET organizations is social orientation, which encourages young people to master working professions. The social orientation of the VET system is expressed in several features:

1) Since 2017, there has been a project called «Free VET for All», which has made job specialties available to young people and will also have an impact on reducing the unemployment rate in the country in the future;

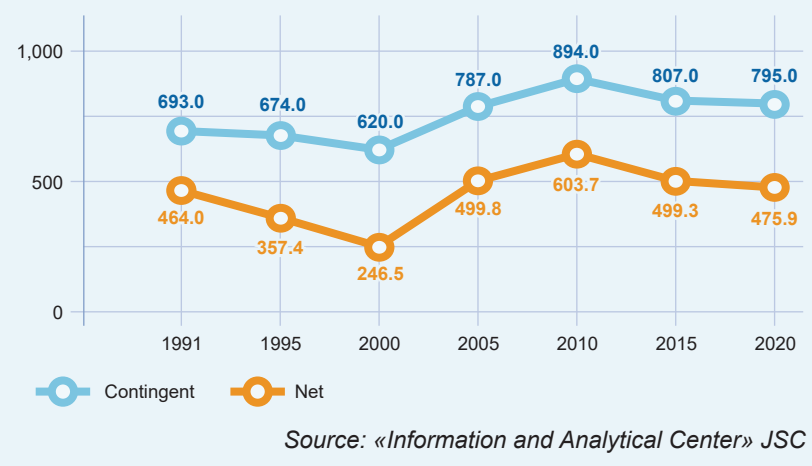
2) in the framework of the VET, certain support is provided to socially vulnerable categories of young people, which is expressed in the provision of one-time hot meals, stipends and payment of public transport fares;

3) nearly half of those enrolled in the VET system are graduates of rural schools;

4) the National project «Mangilik Yel zhastary – Industriyaga!» («Serpin»), which is aimed at training and employment of young people from the south of Kazakhstan in those regions that are experiencing labor shortages.

At the same time, there are a number of problems in the functioning of the VET system. One of them is that graduates of the «Serpin» program return to regions that experience a surplus of human resources (a similar situation occurs with respect to university graduates). In addition, the number of rural colleges and their enrollment is gradually and steadily decreasing in Kazakhstan, especially in southern Kazakhstan. For example, the proportion of students attending rural colleges was 11% of the total enrollment of the VET system. In the field of VET, the coverage of young people remains unsatisfactory compared to OECD countries. This is due to the low wages of graduates of this level of education and the lack of prestige of working professions. According to UNESCO, in Kazakhstan the percentage of young people aged 15–24 years old who are enrolled in VET programs is 14.66%. The OECD average is 18%. Furthermore, in recent years, the concept of «small colleges», which includes colleges with a contingent of less than 200 people, has become more relevant in Kazakhstan. Today, their share is just over 20% of all VET organizations.

Figure 3.3. Dynamics of the network and contingent of VET organizations³⁹

³⁹ National Collection «Statistics of the Education System of the Republic of Kazakhstan» / «Information and Analytical Center» JSC: Nur-Sultan, 2021. - p.243.

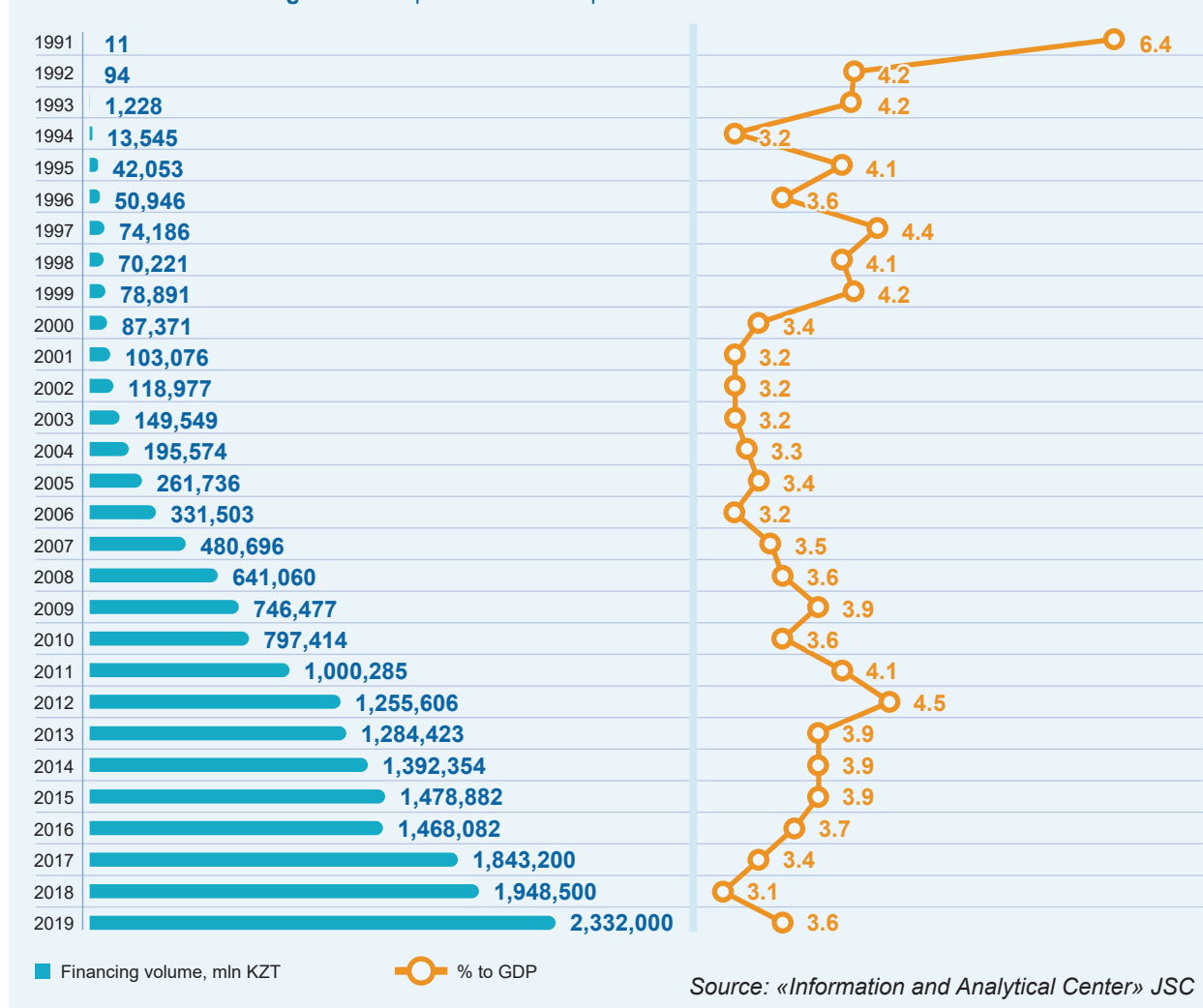
In the system of higher education, in order to improve the quality of training, the state decided to reduce the number of universities and strengthen the qualification requirements for the licensing of higher education institutions. Back in 2010, the regulations prohibited the activities of branches of universities. As a result of mergers, consolidations, and transformations in the VET organization, the number of universities is decreasing. In 2020–2021 academic year, in Kazakhstan, there were 128 higher educational institutions, of which 1 was an autonomous educational organization, as well as 11 national, 1 international, 29 state, 17 joint-stock, 55 private and 14 non-civilian universities. There were 618,090 students in the 2020–2021 academic year, the distribution of which by educational level of higher education is shown below:

- bachelor’s degree – 576,557 people;
- master’s degree – 34,619 people;
- doctoral studies – 6,914 people.

The share of foreign students in domestic universities has increased to 6.7%⁴⁰. The total number of teaching staff is 36,307 people.

In general, it should be noted that over the years of Independence of Kazakhstan, the financial spending on the education system as a whole has not fallen below 3% of GDP. At the same time, on average, since 1991, investment in education has averaged 3.8% of GDP. In 2020, 3.14 trillion KZT was allocated from the state budget for education, which is more than 4.5% of GDP, or almost 35% more than in 2019. State spending on higher and postgraduate education in 2020 increased by 20.3%. Their share in GDP increased from 0.37% to 0.43%. For the 2020–2021 academic year, 63,591 grants (undergraduate – 51,056, graduate – 10,647, Ph.D. – 1,888) were awarded from the national budget.

Figure 3.4. Expenses of the Republic of Kazakhstan on education⁴¹

Source: «Information and Analytical Center» JSC

⁴⁰ Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan // www.stat.gov.kz.

⁴¹ National Report «On the Status and Development of the Education System of the Republic of Kazakhstan», 2016 / S. Irsaliyev, A. Kultumanova, E. Tulekov, T. Buldybayev, G. Kusidenova, B. Iskakov, L. Zabara, L. Baron, E. Korotkih. - Astana: «Information and Analytical Center» JSC, 2017. – C. 24; Nurbayev Zh.E. Inequality in the Secondary Education System: An Analysis of the Policy of Reforming Small Schools in the Republic of Kazakhstan. 2021. – C. 14.

Despite the increase in funding for education, there are still a number of problems in higher education that require systemic solutions. These tasks cover issues ranging from vocational guidance and entrance examinations (UNT) to the employment of university graduates.

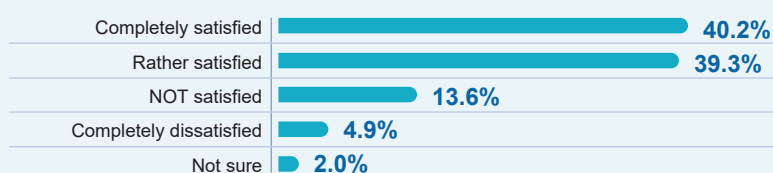
Human capacity

An important task of higher education is the training of professional staff. However, it is not the best high school graduates who enter teaching, but mostly those who have average scores on their diplomas. At the same time, accession to the Bologna Process has led to a number of difficulties for the system of training and retraining, along with the postgraduate system of education. In recent decades, there has been a decline in the proportion of teaching staff with advanced degrees. This can be explained by the gradual transition to the Bologna System and the increased requirements for Ph.D. candidates to graduate. At the same time, the influx of young people into science has increased. The number of scientists under the age of 35 increased from 6.4 thousand in 2011 to 8.1 thousand in 2020.

Poor availability of literature in Kazakh and English

There is a shortage of literature in various languages in some specialties, such as business education, technical specialties, and especially in graduate programs. Much of the literature in English is available in electronic form for downloading, or at all on online platforms that require constant access to the Internet. 79.5% of respondents are more or less satisfied with the quality of education received or being received, with a decrease of 6.5% compared to the data from a similar study conducted in 2019.

Figure 3.5. Satisfaction with the quality of education, in %⁴²

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Outflow of applicants and the «brain drain»

A large stream of school graduates rushes to enter universities in neighboring Russia, where a significant number of grants are offered for applicants from Kazakhstan, and universities in China, Europe and America are also popular among young compatriots. In the order of vocational guidance, representative offices of Russian universities hold Olympiads in the cities of Kazakhstan and select the best schoolchildren who will study at their educational organizations free of charge. Many of them stay in Russia after receiving higher education.

Low or, conversely, high tuition fees

The cost of education in Kazakhstan varies from 250 thousand to several tens of millions of KZT per year. The low tuition and the resulting low salaries of teaching staff breed corruption, and the high cost contributes to the outflow of school graduates and students abroad. According to the results of the study conducted by the Scientific Research Center «Youth», respondents consider high tuition fees to be one of the main drawbacks of the domestic education system (35.3%).

«If we talk about higher education, it is, of course, about the pricing and competitiveness. Unfortunately, I do not know much about the first question, from what considerations are formed the price of education at universities in Kazakhstan; it is more expensive than in neighboring countries. Therefore, there is a certain problem with the outflow of students to neighboring Russia. Because there training is 2–3 times cheaper than ours. The education in Kazakhstan is very expensive».

Expert, leader of a republican youth organization

Education during the pandemic

The Covid-19 pandemic has made drastic changes in the educational process. Adapting to the new conditions led to the fact that all educational institutions in the country switched to online and

⁴² Sociological survey «Youth of Kazakhstan» / E.A. Rudneva, P.T. Burbayeva; «Youth» Scientific Research Center. – Nur-Sultan, 2021. – p. 23–24.

distance learning. While universities and some colleges in large cities were able to organize online learning, rural schools, due to weak Internet connections and a lack of computer and other technical and communication equipment, refused to stream online and studied remotely. The schoolchildren from rural schools with fewer than 100 students continued their schooling in the traditional routine mode. Meanwhile, the experience of using distance technologies in the educational process was previously available in the country's universities. Some universities used a mixed form of education, as well as distance learning technologies, in particular in the transition from extramural learning to distance learning. Against the background of quarantine restrictions, universities quickly organized training courses for their employees and faculty.

However, only 13% of young people believe that distance education is a good alternative to traditional education, 22.8% believe that distance education is worse than traditional education. More than half of young people consider video lessons (28.8%), webinars and online classes (27.4%), as well as electronic tasks sent via messengers (16.2%) to be the most preferred format of online learning.

The most important challenge facing the educational environment during the pandemic was the weak provision of information and communication technologies and the lack of experience and skills in distance and online education. When assessing the effectiveness of distance education, in addition to the problems noted above, the results of the expert survey⁴⁴ showed the following risks and difficulties: the lack of interactivity, difficulties in building quality communication between the teacher and the student, inability to provide an individual approach when working with certain categories of students, inability to create conditions for socialization of a person in a group or community in a distance learning format. Experts also note that the failure of the system to implement quality distance education can affect the literacy rate of the population and activate the risks of expanding the category of young people NEET⁴⁵.

The lack of high-quality, high-speed Internet, especially in rural areas, and poor computer equipment have led to the abandonment of online education in secondary schools. For the same reasons, colleges and universities in the country experienced certain difficulties. The students living in rural areas did not have the opportunity to fully engage in the online educational process. Professional development courses on the development and improvement of IT competencies were organized for schoolteachers and teachers of secondary and higher educational institutions. For many rural teachers, however, these courses are not always available.

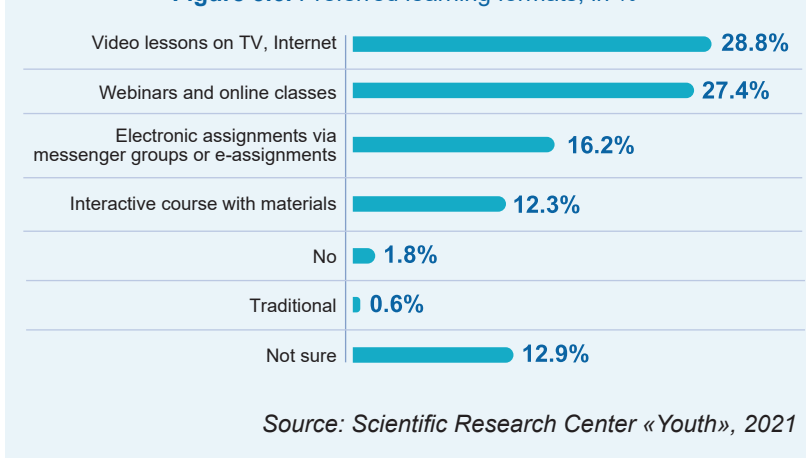
The lack of high-quality, high-speed Internet, especially in rural areas, and poor computer equipment have led to the abandonment of online education in secondary schools. For the same reasons, colleges and universities in the country experienced certain difficulties. The students living in rural areas did not have the opportunity to fully engage in the online educational process. Professional development courses on the development and improvement of IT competencies were organized for schoolteachers and teachers of secondary and higher educational institutions. For many rural teachers, however, these courses are not always available.

3.2 CURRENT TRENDS AND FUTURE PROFESSIONS

The young people's conscious choice of their future profession is one of the important decisions that largely determine their future life strategy. The globalization, increased competition in the labor market, the disappearance of «old» and the emergence of new professions – this is the reality in which one needs appropriate knowledge and skills to navigate. As the experience of many countries demonstrates, the provision of quality career guidance services at all levels of the educational system is among the inherent functions of the state.

At the present stage, the issues of professional orientation of young people are very relevant, since, according to sociological studies, today most of the employed graduates are not working in the speciality they have not trained in (40.1%). Therefore, it is important to identify the main factors that have a significant impact in the employment of young personnel.

Figure 3.6. Preferred learning formats, in %⁴³

⁴³ Sociological survey «Youth of Kazakhstan» / E.A. Rudneva, P.T. Burbayeva; «Youth» Scientific Research Center. – Nur-Sultan, 2021. – p. 23–24.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Sociological survey «Youth of Kazakhstan» / E.A. Rudneva, P.T. Burbayeva; «Youth» Scientific Research Center. – Nur-Sultan, 2021. – p. 82–84.

The UNESCO World Agenda 2030 attaches great importance to VET as an inexpensive and high-quality vocational education. In the 21st century, there has been a shift in the perception of the VET importance. For example, in the Millennium Development Goals from 2000 to 2015, the VET level was mentioned only implicitly as a way to support alternative adult education goals. With the transition to the 2030 Sustainable Development Goals (hereinafter – SDG), VET becomes one of the main ways to gain marketable skills, enter the labor market and start a business, as well as to realize the principle of lifelong learning. «No one should be left behind» is one of the main principles of the global agenda of the fourth SDG «Education 2030». This principle implies the involvement in education of all segments of the population, including migrants, socially vulnerable populations, persons with special educational needs, regardless of gender, place of residence and other factors.

There is every reason to believe that in Kazakhstan in the third decade of the 21st century the most in-demand specialists will be «blue-collar» workers. The global trends in the development of the labor market in the medium term point to the growth of employment in the service sector. Accordingly, for Kazakhstan, experts also predict the demand for specialists in the field of service work. According to the «Center for Workforce Development» medium-term five-year forecast, by 2025 the largest share of in-demand workers will be specialists with a working profession. There is already a growing demand for professionals such as hair stylists, makeup artists, cosmetologists, dry cleaners and dyers, masters of individual tailoring and clothing repair, specialists in repairing apartments, furniture, electrical appliances, television equipment, employees of photo studios and others. This is confirmed by the list of the most in-demand specialties, which is updated annually based on data from employment sites, as well as the results of the admissions committees of universities and colleges.

Due to the epidemiological situation in Kazakhstan and the world, medical workers have become the most in demand. This category includes not only doctors, but also nurses and lab technicians. In addition to infectious disease specialists, doctors of such specialties as endocrinologists, therapists, oncologists, dentists, as well as cosmetologists, chiropractors, and massage therapists were required in 2021. There is a shortage of teaching staff in both rural and urban areas. The shortage of teachers is particularly acute at all levels of education. Skilled professionals are needed in both public and private educational institutions. Elementary school teachers, educators and other employees of preschool and educational organizations, teachers of mathematics, Russian and English languages are in great demand. There were 2,147 grants in the public health specialty. There are 11 medical universities that train personnel in this field. A total of 2,700 grants are available for medical training in 2020. Approximately 8,000 budgetary places are in the professions in the field of pedagogy. There are many grants in Electrical Engineering and Power Engineering (1,800 grants), Mining (1,702 grants), Mechanics and Metalwork (1,500 grants). There are 1,285 budgetary places in 12 specialties of humanities, in particular, in philosophy and ethics, religion and theology, history and archeology, translation studies, philology, sociology, political science, journalism, etc.

According to the Scientific Research Center «Youth», in the near future, the relevant professions will be those that will meet the needs of the modern economy. Based on research by specialists in the field of social and professional processes, experts believe that specialties in the field of services, as well as professions of personal counselors and psychologists will be in demand. Against the backdrop of the pandemic, the trend to abandon traditional working conditions in favor of freelancing, which has been gradually developing in recent years, has received the most powerful impetus. A number of experts believe that given the share of agriculture in Kazakhstan's economy, agro-industrial specialties will become even more in demand. Many experts believe that the most popular professions will be in the IT-sphere and in the field of social media, information content: strategists, SMM, technical professions, engineers and biotechnology⁴⁶. In connection with the rapid development of information technology and the constant growth of the IT-market is undeniable relevance of professions related to the development of computer programs and applications. Thus, in 2020–2021 academic year, a large number of grants were allocated for training in information technology – 2,468. Future IT specialists are currently trained in 49 universities of the country.

As part of the academic freedom of universities, since 2019 the Register of Educational Programs is maintained, which allowed assessing the quality of programs through extensive technical and substantive expertise. As of today, the Register includes 9,115 educational programs, including 2,988 new and 275 innovative ones. Thus, starting from 2020–2021 academic year, the country's higher education institutions are training personnel in such innovative programs as «Applied Data Analytics», «Technology and Innovation Management», «Bioengineering», «Digital Translation», «Sports Journalism», «IT Entrepreneurship and Digital Economy», «Digital Pedagogy», «Highly loaded information systems with artificial intelligence», «Information processing and data visualization», «Designing digital analytical educational systems»,

⁴⁶ Sociological survey «Youth of Kazakhstan» / E.A. Rudneva, P.T. Burbayeva; «Youth» Scientific Research Center. – Nur-Sultan, 2021. – p.86.

«Natural and technological risks», «Agricultural ecology», «Medical law», «Applied epidemiology» and others.

Under the conditions of transformation and modernization of social relations, the labor market is also changing. New professions appear, the demand for existing professions changes, others become less popular and disappear. The Atlas of New Professions was initiated and developed to help prospective applicants and young people who plan to pursue a profession. This is a compilation of professions that, according to experts, are already in demand and/or will appear in the near future, i.e. within 5–10 years. The Atlas also lists 57 professions that will disappear in the coming years – notably, there is virtually no worker among them. Nowadays, narrowly focused specialists in almost any field are rapidly losing demand. In addition, the spread of remote employment allows employers to hire employees worldwide, which greatly increases competition in Kazakhstan's labor market.

However, there are certain difficulties when applicants choose their future profession. Thus, if earlier the system of vocational guidance was built on the interaction with the interests of the planned economy of the USSR, then in recent years the interaction between government agencies, employers and educational institutions can hardly be called coordinated, although the need for a coordinated approach is repeatedly spoken about in scientific and expert circles. This disconnect between the main stakeholders interested in the results of education has led to a situation where the educational services market and the labor market are virtually out of touch.

There are several factors that hinder the development of the vocational guidance system in Kazakhstan. In particular, there is no unified provision that regulates career guidance in the country. Providing quality career guidance services cannot be done at the level of a single ministry or agency – a whole-of-government approach involving stakeholders from various sectors is required.

Today's labor market and education system are highly unbalanced and uncoordinated with each other. The personnel training in the VET and universities in Kazakhstan is conducted without taking into account the needs of the economy, which has led to an imbalance in the required and graduated specialists. Although, according to official data, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan forms and distributes the state educational order for training personnel with higher and postgraduate education based on the medium-term forecast presented by the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan.

At the same time, the lack of a unified information environment for interaction between representatives of different agencies, the inaccessibility of available information to a wide range of stakeholders, and the lack of open dialogue platforms have all led to the fact that the vast majority of graduates of secondary education organizations choose a profession unconsciously, guided by the advice of family and friends.

In the republic, the functions of a career counselor are formally assigned to schoolteachers, mostly head teachers or school psychologists, who are limited to organizing presentations of universities in schools due to the overload of various responsibilities. At the moment, school employees are not given the opportunity to improve their skills in the methodology of vocational guidance in accordance with the requirements of the modern labor market.

Meanwhile, in the domestic market of career guidance services active players are private companies, non-governmental organizations, public foundations, which require high fees and work only in certain regions. As a result, the coverage of career guidance activities in the country remains low, the vast majority of regional and district schools are not equipped with career guidance rooms, do not have access to information, and do not hold meetings between students and representatives of tertiary education organizations.

Today the country is experiencing an acute shortage of engineering and technical and blue-collar jobs. Every year when they reach retirement age, thousands of specialists leave the country's industrial sector, and it is difficult to find replacements for them. The shortage of personnel in the industrial sector today is about 30,000 people in such professions as mechanical engineering, oil and gas industry, metallurgy, electric power, construction industry, etc. The need for specialists with specialized secondary education is traditionally high in the industrial industry. For example, the need for engineers and technicians for 2015–2019 was 87.5% of the 29,400 specialists required⁴⁷. Many experts emphasize that the most important task of industrial development is to raise the prestige of technical professions (from workers to engineers) and attract young people to the scientific and technical sphere of professional activity. They unanimously noted the shattered prestige of the working professions and called on the state to take the necessary measures to restore it.

⁴⁷ Syzdykova K. Development of the system of career guidance in schools of the Republic of Kazakhstan as a factor of expanding access to higher, technical and vocational education. – Almaty, 2018. – p.15.

3.3 YOUTH IN SCIENCE: OPPORTUNITIES AND PROSPECTS

One of the tasks of the state in the development of science, technology and innovation is to strengthen the human capacity of science, respectively, to increase the number of scientists and researchers, especially among young people. According to the data of the MES RK, in the 1990s there were 289 scientific institutions in Kazakhstan, the total number of employees engaged in basic scientific and technical activities was 50.6 thousand people. Today, 384 organizations are engaged in research and development, 22,378 people are involved, including 17,454 specialists-researchers. The influx of young people into science has increased. The number of scientists under the age of 35 increased from 6.4 thousand in 2011 to 8.1 thousand in 2020.

Over the years of independence, a legal framework has been formed that regulates the legal status of scientists, particularly young scientists. So, the Laws «On Science» dated February 18, 2011 and «On State Youth Policy» dated February 9, 2015 have been accepted, the State program of Development of Education and Science of Kazakhstan for 2020–2025 is approved and realized.

The Law «On commercialization of the results of scientific and (or) scientific-technical activity» opened new opportunities, and today the country has created a fundamentally new model of science management:

- The mechanisms of research funding are defined – basic, grant and program-targeted;
- the human potential of science is being strengthened;
- as a result of the policy in the field of science and innovation, there is an increase in the number of Kazakhstani youth in science.

Separately, we should mention the changes that have affected postgraduate education. In 2019, the Republic of Kazakhstan introduced a system of comprehensive testing (analogous to the Unified National Testing) for admission to the master’s degree, and in 2021 for doctoral studies, which, of course, reduced potential corruption risks when entering these levels of education.

The state prizes, personal awards of the MES RK, and state scientific scholarships have become a significant incentive for young scientists. They can include the state scientific scholarship for talented young scientists and named scholarships, such as the M. Auezov scholarship for young scientists, the scholarship for talented young scientists such as D. Kunayev scholarship. In addition, there is an annual state youth prize «Daryn», which has a «Science» category to support young scientists. The support for youth is also provided by the Foundation of the First President of the RK – the Leader of the Nation. These include annual awards for the best research in science and technology, travel grants for participation in a scientific conference or scientific internship, grants for research work, «Scientists of the Future» or «Best Council of Young Scientists» contests, and others.

In order to coordinate and improve the state policy in the field of science and youth the Council for Youth Policy under the President of the RK, the Councils of young scientists at universities, the annual international scientific conferences of young scientists in universities of the country (for example, «Farabi alemi» at Al-Farabi Kazakh National University, conferences in ENU named after L.N. Gumilyov, etc.) are functioning. To date, the newly created Young Researchers Alliance at Nazarbayev University is gaining momentum⁴⁸.

Since 2020, new types of grants for young scientists have been allocated, which have made it possible to provide state support for a large number of promising scientific ideas. In particular, the grants for young scientists (up to 80 million KZT for 2020–2022, 54 million KZT for 2021–2023) are aimed at providing young researchers with new skills and competencies, experience in leadership and group work, growth of their publication activity and, in general, at the building of creative potential.

According to young people themselves, in order to develop their interest in research and scientific projects, especially at an early stage, educational institutions should primarily provide awards for achievements in realized projects and inventions (31.6%), increase the number of individual grants for scientific work of students (31.0%), and more often involve students in the project activities of departments and research centers (29.8%).

Table 3.1. Tools and methods of development of scientific and research interest in young people, in %⁴⁹

Provide awards for achievements in ongoing projects and inventions	31.6
Increase the number of individual grants for student research	31.0
Involve students more actively in the project activities of departments and research centers	29.8
Conduct competitions of innovative developments of students	24.6

⁴⁸ Beisenbayev O. Youth and science: potential, commercialization and grants // <https://strategy2050.kz/ru/news/53270/>.

⁴⁹ Sociological survey «Youth of Kazakhstan» / E.A. Rudneva, P.T. Burbayeva; Scientific Research Center «Youth». – Nur-Sultan, 2021. – P.25–26.

Increase the number of study hours allocated to special courses on the organization of scientific research of students	14.6
Increase the proportion of hours in the curriculum for independent work of students	11.3
Conduct diploma design with a focus on a specific organization	10.3
Reforms in education	0.3
All of the above	0.4
Not sure	13.4

*The amount is not equal to 100%, because respondents could choose several answer options

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Despite the fact that the state is working to solve problems in the field of science and provides appropriate support, scientific activity is still not popular enough among young people. Thus, according to the results of the Scientific Research Center «Youth» study, about 11% of young people are engaged in scientific activities. There are several barriers that hinder the development of science, building scientific capacity, and attracting more young scientists to the field.

Today, domestic science and scientific personnel are not competitive, there is no complete information about Kazakhstani scientists, young scientists and their scientific developments in open sources, there is no single base to search for scientists. Among young scientists and researchers who have graduated from master's and doctoral programs, only a few commercialize the results of their scientific and scientific-technical activities. There is a low level of patent activity. There are practically no specialists and companies that are able to organize the implementation and commercialization of scientific developments.

The domestic scientific sphere has weak investment attractiveness; the republic lacks experience in co-financing scientific research and the practice of stimulating business through the provision of benefits and preferences. That is, scientific results are not demanded by industry and business. At the same time, the country lacks effective incentive mechanisms for the private sector to develop production using scientific advances. Hence, as a result, the low efficiency of existing forms of interaction between scientific organizations and industrial enterprises and the lack of interest in the development of this direction.

Kazakhstani scientific organizations and laboratories require updating their material and technical equipment, since the depreciation of fixed assets is not less than 40%, and the depreciation of the active part of the equipment is 50%. In addition, very few journals that are included in international databases are published in Kazakhstan.

In his message to the people, President Tokayev instructed to amend the legislation on science by the end of this year. Thus, the MES RK was instructed to develop clear and transparent rules for the selection and funding of research institutes engaged in fundamental research. In the future, it is planned to include the salaries of leading scientists in the base funding, to introduce direct funding, and to increase the term of grant funding from the currently accepted three to five years. Furthermore, the law on science should provide for the institution of appealing the decisions of the National Science Council. As the head of the state noted, Kazakhstan's education and science have an urgent large-scale task – not just to keep up with new trends, but to be one step ahead, to generate trends⁵⁰.

3.4 DEVELOPING NEW EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR YOUTH: AN OVERVIEW OF GLOBAL EXPERIENCE

Foreign experience in bridging the gap between rural and urban schools

In some countries, especially those with underdeveloped economies, school funding problems inevitably have to be addressed through macrosystemic measures. In particular, economic incentives and agricultural diversification are necessary for a healthy rural resource base. In Northern Ireland, the LEADER program engages state and local government agencies to diversify the agricultural economy. Similar methods have been tested in Mexico and Spain.

In the United States, a law called «No Child Left Behind Act» includes a policy focused on education in rural areas. The Rural Education Achievement Program directs additional funds to rural schools through a grant to achieve results in small rural schools and provides greater flexibility in the use of available funds⁵¹. Not only

⁵⁰ Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Unity of the people and systemic reforms – a solid foundation for the prosperity of the country» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokae-va-narodu-kazahstana-183048>.

⁵¹ U.S. Department of Education. (2007). Evaluation of flexibility under No Child Left Behind: Volume III – The Rural Education Achievement Program (REAP Flex) // <http://www.ed.gov/about/offices/list/opepd/ppss/index.html>.

do federal funds prioritize rural school issues, but they also give local executive agencies the opportunity to be innovative and locally responsive.

Trends and developments in the VET system

Different countries have developed their own national models for the development of VET. Germany implements a «dual learning route» where young people spend one-third of their time in college and two-thirds of their time studying in an internship at a company or firm. This educational process has long been very popular, and about half of young people choose this route of study instead of going to university. This German system has been implemented in Kazakhstan, but the main problem is the lack of production capacity, a large number and choice of enterprises where this model could be implemented.

In Australia, the requirements for the VET sector suggest that teachers must have a Level IV qualification in VET and an industry qualification for the level at which they teach students. Teachers at VET are known to need good knowledge and experience in teaching. Currently, they do not have to have experience in their field of teaching as long as they have the appropriate certification. For registered educational organizations in Australia that are privately funded, it is possible to fund the continued education and development of their faculty through community colleges or even your own educational organization. It is important to note that educational organizations in this case are aimed at long-term benefits, not short-term profits.

In Switzerland, 70% of secondary school graduates complete vocational training and become professionals with various qualifications. 70% of young Swiss people are trained in VET organizations right after high school. The system prepares students for a wide range of professional fields, such as health care, construction, information technology and others. However, the main function of the Swiss VET system is to connect students to their future careers through nationwide training programs: companies all over Switzerland hire and train school leavers, offering jobs to the best students after graduation. During their training, which can last 3–4 years depending on the industry, students receive a salary. Upon graduation, they have a nationally recognized qualification and the opportunity to move directly into full-time employment or to continue in higher education. It is important to note that this system cannot work unless companies work with the government to create a highly skilled workforce.

China and the United States are only two of the largest countries in the world that have begun the process of rebuilding their own vocational education system based on the Swiss Gold Standard. This approach, which combines theory and practice, forms the basis of the modern school system in Switzerland. This is the education chosen by two-thirds of high school graduates. This system, which claims to be the «gold standard» in international vocational education, is also the reason for the low unemployment rate among Swiss young people⁵².

In European countries, there are joint projects that are based on the principle of exchange of experience and are aimed at the implementation of academic mobility. In 2016–2018, a transnational «ECVET Enterprise» project was implemented, bringing together Estonia, Finland, Latvia and Germany, who collaborated for two years to identify learning outcomes for further use in academic mobility projects. The focus of the project was on students involved in technical and vocational education who travel abroad for academic mobility or internships. «ECVET Enterprise» has also set a goal to focus on innovative digital solutions for the process of sending students abroad. The project team has developed open educational resources for three target audiences that ensure all partners have relevant information available throughout the project. The project team divided all information and materials according to three phases (before, during, and after the academic mobility/on-the-job training period). At the end of the project, all partners received new inspiring ideas on how to use ECVET tools and principles. In addition, the active discussions and collaborative experiences shared by companies and educational organizations, especially VET, have become an incubator of ideas on how to improve mobility and work-based learning programs for young people.

The project of teachers of professional educational organizations in four cities in the Netherlands is interesting. The teaching community implements an educational program for at-risk students and participates in its development the VET organizations are part of a project called «Play for Success 15–23», which was launched as a program for vocational education students ages 15–23. It should be noted that an innovative feature of this educational program is the cooperation with professional sports organizations, such as a professional soccer club. In this program, at-risk students take an 8 or 10-week course developed in a professional sports organization environment. The essence of this collaboration is to motivate and engage at-risk students and, on the other hand, to develop learning opportunities specifically tailored to the educational needs of these students.

⁵² Vocational education in Switzerland: a success story // <https://www.swissinfo.ch/rus/46253934>.

Science

All developed countries with advanced positions in international competitiveness rankings focus on the development of an effective system of coordination of scientific, technological and innovation systems and commercialization of the results of scientific and technological activities (hereinafter – RSTA). The experience of foreign countries shows that much depends on the sustainability of development institutions, the quality of human capital and the amount of funding allocated and the stimulation of commercialization of the RSTA.

An analysis of the national science development projects of Russia, China, Great Britain, and Germany suggests that the main emphasis in science development is placed on strengthening the link between research and development (hereinafter – RD) and industry, as well as encouraging the choice of scientific activity among young people.

Russia has identified 3 key objectives in the national project «Science» (until 2024): (1) to ensure the country's presence among the world's top five research and development countries in areas defined by S&T development priorities; (2) to develop measures to make working in Russia attractive for Russian and foreign leading scientists and young promising researchers; and (3) to increase domestic spending on scientific research.

According to the ideological position of China's science, technology and innovation development, innovation, human capital and young people are the driving force for developing and comprehensively strengthening the link between science, technology and enterprise needs, and increasing the share of scientific and technological progress in the country's economic development. Along with the National Plan

«13th Five-Year Plan for Science, Technology and Innovation Development of China» in the field of scientific and technological development, we can mention «Project 985», which provides for the selection and training of scientific personnel in 40 research universities in key areas.

As a recognized leader in research and innovation, the UK ranks 8th in innovation capacity and 6th in RD. In the national Science Roadmap for Science and Technology Development project the UK sets such strategic goals as supporting entrepreneurs and startups, increasing the flow of capital into knowledge-intensive businesses, scaling up; developing human capital; and participating in collaborative international research and innovation.

Germany ranks first in innovation potential, and second in RD (with Japan in the lead). In the strategic plan for the development of science and technology «Research and Innovation for Citizens». The High-Tech Strategy 2025 defines the following as the key goals: to increase RD spending to 3.5% of GDP; to transform knowledge into innovations that are successful worldwide and benefit people. Overall, global trends show an increase in the scientific, technological and digital trend in education.

RECOMMENDATIONS

1. It is recommended that *the Ministry of Education and Science* direct program-targeted funding to research projects to study the problems of rural education. All previous reforms should be analyzed, and local studies of school problems should be conducted in each individual region.

2. *The Ministries of Education and Science, Digital Development, Innovation, and Aerospace Industry* need to provide high-quality Internet (over 20 Mbit/sec) to villages and rural schools. The availability of broadband Internet will solve many problems not only of the modern rural school, but also of rural residents. Teacher professional development issues can be addressed without disconnecting from their core activities. Rural residents can receive the full range of electronic services, the availability of the Internet will greatly facilitate the conduct of business in rural areas.

3. *The Ministries of Education and Science, Agriculture, and Local Government Bodies* should develop village infrastructure standards to create decent living conditions in rural areas. This is important to encourage young people to stay in rural areas so that young teachers, doctors and other professionals can live in the villages. The participation of all interested parties is also necessary for the organization of additional education, pedagogical practice of senior students, etc. It is impossible to solve the problems of rural education without solving the problems of villages and rural areas. Only a systematic and comprehensive approach will help solve rural education issues.

4. *Ministries of Education and Science, Labor and Social Protection* to widely involve employers, up to and including them in the formation of educational programs, priorities in education and scientific practice, to subsidize the hiring of young professionals, to provide tax incentives for businesses that hire graduates of universities and specialized secondary educational institutions. There are many ways in the world today to get businesses to cooperate more with universities, VET organizations, and to employ graduates.

5. *The Ministry of Education and Science* to elaborate the issue of the organization of students' practice and their further employment, taking into account the interests of employers, to expand the practice of dual education, thereby the key emphasis on ensuring the connection between theory and practice. It is important to develop dual education and personnel training in accordance with modern trends of economic development on the basis of German and Canadian experience. Move to a situation where training is not financed only by the state, but largely by the private sector, which could invest in equipping laboratories at educational institutions and creating ideal conditions for practical work.

6. *The Ministries of Education and Science, Digital Development, Innovation, and Aerospace* need to create a unified web-based information resource on VET and higher education institutions of Kazakhstan with the characteristics of all available specialties. The functioning of such a unified information web resource of career guidance nature can have a positive impact on a number of existing problems in the fields of education and the economy. For example, in the future it is possible to expand access to higher, technical and vocational education, select shortage professions and fill the current acute lack of specialists in a number of industries.

7. *The Ministry of Education and Science*, in order to increase the investment attractiveness and possible co-financing of scientific research, to include in the conditions of competitive documentation for program-targeted and grant funding the participation of a manufacturing or business partner as a base for the implementation of RSTA. Initiate additional effective incentive mechanisms for the private sector, business, possibly through the provision of benefits and preferences, to develop production using scientific advances.

CHAPTER 4.

ECONOMICS

CHAPTER 4. ECONOMICS

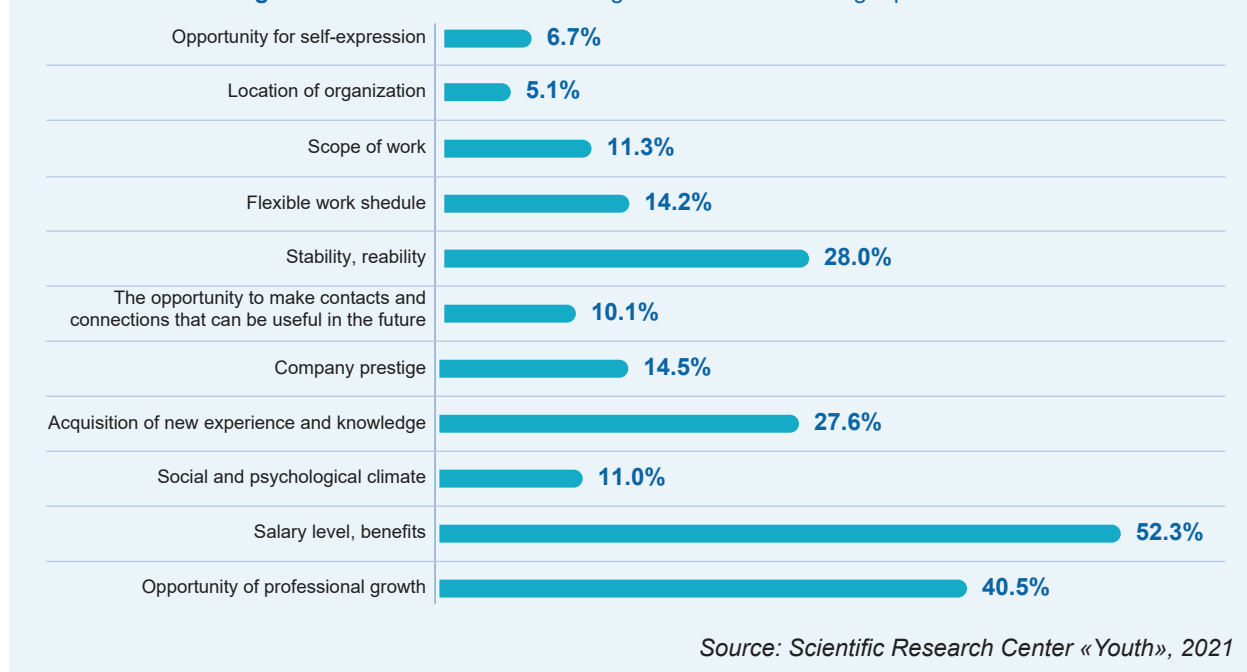
The socio-economic basis determines all spheres of citizens' life. And it is healthy economic behavior, conditioned by both the structure of the economy and mentality, that establishes social stability. In Kazakhstan, since the first years of independence, market relations were established and developed, which determined the value-rational paradigm of the population, focused on market norms of behavior. A comprehensive concept of human capital that encompasses health, education, and professional skills – in general, everything that contributes to material well-being, career growth, and success – has enjoyed notable popularity in the last few years both in the scientific literature and in practice. The individual has his/her own human capital, the application and investment of which is aimed at maximizing profit.

The competitiveness (including the labor market), which accumulates human capital and can represent a set of intellectual potential, personal qualities (as appropriate) and creativity, practical skills that contribute to significant results in practical activities, which determines the effectiveness of the performer and is accordingly financially rewarded, is designated as a priority in Kazakhstan's model of modernization.

4.1 ECONOMIC BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE

The fundamental aspect of economic behavior is the economic essence of man himself, identified as early as the Scottish economist and philosopher Adam Smith. The rationalism of an economic person is entirely focused on making a profit. Based on this, economic behavior is defined as rational behavior aimed «at subjective maximization and optimization of the result in conditions of limited resources⁵³». According to the results of sociological research «Youth» Scientific Research Center⁵⁴, when choosing a specialty salary is the main factor for 55.3% of young people surveyed, the possibility of employment – for 43.4%. When choosing a place of work also, first of all, the level of wages (52.3% of respondents), then the possibility of professional growth (40.5%), in third place – stability and reliability (28%).

Figure 4.1. Factors that are most significant when choosing a place of work

Because of low wages, 31.8% of respondents left their first job. However, we must also not forget that established social institutions influence the rationality of behavior (taking into account the relativity of this concept). The institutions determine social statuses and, as a consequence, preferences for one or another

⁵³ Economic behavior of the population: theoretical aspects: preprint / A.A. Shabunova, G.V. Belehova. - Vologda: ISERT RAS, 2012. - p.3.

⁵⁴ Sociological research «Youth in the labor market: demand, opportunities and prospects», Scientific Research Center «Youth», 2021

profit-generating activity. According to a sociological survey so far, prestige (image) causes approval in 36% of respondents when choosing a profession.

Identifying the social dispositions of economic behavior, it is necessary to recall the different socio-cultural conditions of formation of young people. This is due to both the cultural, industrial and economic peculiarities of the regions and the differences in urban and rural patterns, which predetermine different opportunities to earn money and preferences of professional activity. Earning a decent standard of living is the main leitmotif of labor activity. Meanwhile, the BNS ASPR RK as of July 2021 reveals an average monthly wage of 252,766 KZT⁵⁵. In turn, collecting data on the total monthly family income, presented by the results of the study of Scientific Research Center «Youth» shows that 14.4% of respondents it is up to 100 thousand KZT. Total income in the range of 100–200 thousand KZT is 30.8%; in the range of 200–300 thousand KZT – 26.6%. Income in 300–500 thousand KZT was indicated by 11.4%, in 500–700 KZT – 3.0%. In this case, the desired income is radically different from the real at the moment. Monthly 200–300 thousand KZT would like to receive 17.5%; 300–500 thousand – 25.4%, 500–700 thousand – 24.1%, 700 thousand – 1 million – 12.8%, over 1 million – 6.2%.

The demands of young people are quite objective, taking into account the paramount needs for housing, food and articles of prime necessity, given the observed inflation, which in June this year rose to 7.9% per annum⁵⁶. Thus, in the first half of 2021 apartments rose by an average of 9.4% in all 17 regions of the country (where prices are monitored). Interest rates on mortgages of about ten banks «on the sites range from 11 to 30%». Of course, there are a number of programs with not-so-high interest rates, among which we should mention «7-20-25», for which we will give an example of calculation. When buying an apartment for 15 million KZT, if the term of the loan is 25 years, the monthly payment will be 84.8 thousand KZT. Given that the average monthly salary is 252,766 KZT, one-third of it will be spent on mortgage repayment.

There has also been an increase in food prices, explained by the country's Ministry of Trade and Integration, «along with domestic factors», the rise in global prices. As a consequence, more than 60% of respondents need additional income, of which 42.6% do not have it. In addition, the middle class, defined as «the foundation on which the stable development of the country can be carried out,» is defined in addition to the level of education and income by ownership of property (at least housing and a car) and the ability to save money⁵⁷. Taken together, these household factors determine the income needs of young people to live comfortably.

The labor market as the main institutional factor in the system of socio-economic relations sets the basic vector of economic behavior of young people. For young people, the most attractive areas are entrepreneurship, education, trade, health care and public service. At the same time, 69.8% of respondents prefer to have a permanent job; freelance and remote work – 9.2% and 9%, respectively.

Separately, it should be noted that the structure of economic behavior of Kazakhstani youth has not undergone tremendous changes, even despite the way the professions of the future are gaining popularity in connection with global technological trends and fears that representatives of some specialties will cease to be in demand in the near future. In the next five years, one in three intends to study the same specialty at a higher level (31.9%). Young people understand what skills will improve their chances in the job market. Thus, among the basic skills above all they highlight foreign languages (43.7%), computer skills (38.2%), programming (32.6%), the ability to sell on social media, the Internet (21.9%), management skills (21.2%), SMM (20.1%) and accounting (17.6%). Obviously, these areas can be integrated into the curriculum, including elective courses. The most attractive areas in which respondents would like to work are: the oil and gas sector (29.1%), small and medium business (25.6%), the financial sector (23.5%), transport and logistics (19.5%), and retail (17.7%).

According to the Association of Universities of Kazakhstan, the most popular among applicants are the specialties for which the competition for admission has been high since the revival of the prestige of higher education. Today applicants prefer such areas of training as international relations, law, customs, journalism, design, finance, accounting and auditing, management, state and local government⁵⁹. Meanwhile, according to open analytical data, in the next 5-7 years the following professions will become in high demand: «IT-medic», «bioethicist», «genetic consultant», «ecoanalyst in construction», «architect of energy-zero houses», «blimp designer», «coach of creative states» and even «guide in the sphere of space tourism». Kazakhstan's data looks more realistic. In particular, as of May 20, 2021 the following areas of training are considered the most demanded for Kazakhstan: engineering specialties, IT and computer hardware development, nanotechnology, biotechnology, specialties related to services, logistics, ecology, medical specialties, chemistry, food industry, urban development⁶⁰.

⁵⁵ Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan // <https://stat.gov.kz/>.

⁵⁶ Inflation in Kazakhstan rose to 7.9% per annum in June // https://forbes.kz/finances/exchange/inflyatsiya_v_kazahstane_v_ityune_vozroslo_do_79_godoviyh/.

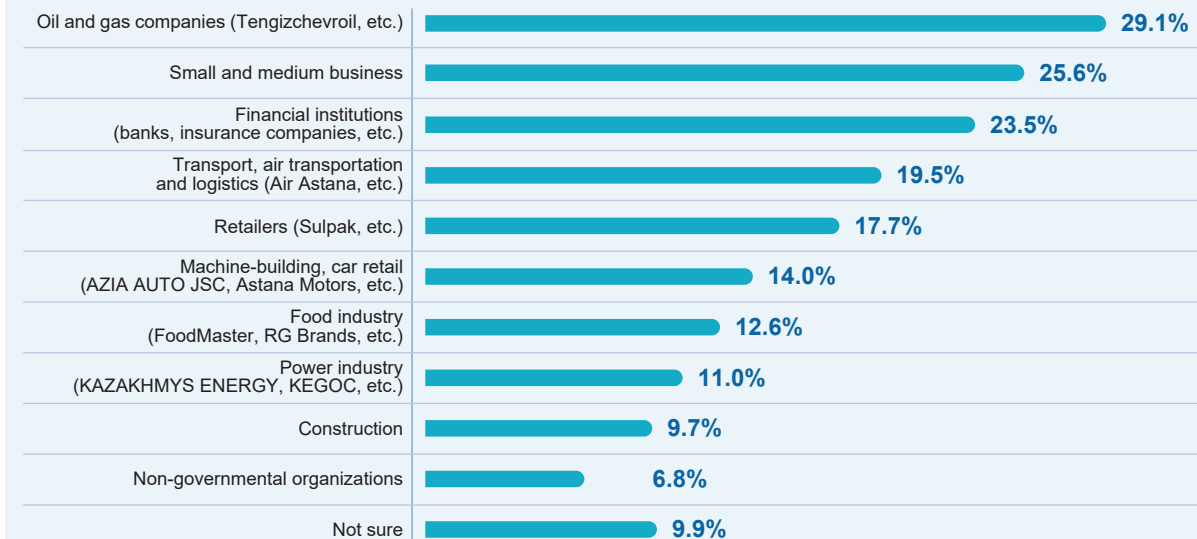
⁵⁷ Middle class in Kazakhstan: who are all these people and how do they influence the economy of Kazakhstan? // <https://ekonomist.kz/zhussupova/srednij-klass-kazahstan/>

⁵⁸ Sociological research «Youth in the labor market: demand, opportunities and prospects», «Youth» Scientific Research Center, 2021

⁵⁹ The most popular specialties // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.

⁶⁰ Also there.

Figure 4.2. Professional areas in which modern youth sees themselves⁵⁸

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

It has been repeatedly stated that the country has many specialists in the humanities, and there is a shortage of highly qualified technical personnel whose skills would meet modern requirements. Indeed, according to the data of the BNS ASPR RK on the number and staffing requirements of large and medium-sized enterprises in the RK in 2021, «in the context of economic activity the largest number of vacancies was in industry – 11,087 units, and in transport and storage – 6,674 units ...»⁶¹. The answer to this is that, firstly, university graduates in technical fields are not all able to take engineering jobs, and not always their level of training meets the requirements of the employer. A university graduate with a bachelor’s degree in electrical power, mechanical engineering or metallurgy often does not want to work as a simple worker at an industrial facility. For many years, universities have been allocating a solid number of state educational grants for technical specialties. But industrial enterprises rarely have the opportunity to provide all university graduates with jobs with high engineering qualifications? As a result, university graduates who do not want to engage in work that does not correspond to the qualifications acquired in accordance with the diploma, choose a completely different field of activity. In addition, wages in the industry do not always suit young people.

Speaking of the «shortage of technical personnel», namely workers in industrial enterprises, we must bear in mind that in addition to certain qualifications they should also have the appropriate physical health to withstand the stresses of work. Also on the agenda is the issue of remuneration. According to data for the third quarter of 2020, the average monthly nominal salary of employees in the industrial sector amounted to 282.7 thousand KZT. However, the lion’s share of the arithmetic average is in the oil and gas western region. Employees of the oil and gas sector of the Atyrau region received 825.6 thousand KZT, Mangystau – 542 thousand and West Kazakhstan – 384.5 thousand KZT. At the same time, employees of industrial enterprises in the North Kazakhstan region earn 144.3 thousand KZT, in Shymkent – 159.6 thousand and in Zhambyl region – 165.2 thousand KZT⁶².

With that in mind, if the domestic industry needs personnel (even if there are only 11,087 vacancies per 75,700 unemployed youth as of the first quarter of 2021), it is especially important to pay attention to the standard of living and public perception of the working man at industrial plants, construction sites, etc. In this context, it is important to develop a conceptual framework to popularize the work of a working man (locksmith, welder, plumber, plasterer, etc.), working honestly, diligently, periodically improving their skills, receiving social recognition as a direct producer of public goods, having acceptable working conditions and decent wages.

In matters of involvement in entrepreneurial activity, as the results of the study of «Youth» Scientific Research Center show, the participation of young people remains low. 82.6% of respondents have no experience in entrepreneurship. In total, 16.8% have experience, of which only 6% continue to develop their

⁶¹ On the number and staffing needs of large and medium-sized enterprises of the Republic of Kazakhstan in 2021 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/188909?lang=ru>.

⁶² «Salaries in industry: who is paid the most and for what?» // <https://inbusiness.kz/ru/news/zarplaty-v-promyshlennosti-komu-i-zachto-platyat-bolshe-vsego>.

business. However, every third is interested in entrepreneurship – mainly in such areas as trade (41.9%), catering (14.2%), IT (13.6%), food production, etc. (11,9%).

Among the problems in doing business, respondents mentioned the high rental cost of premises (15%), high tax deductions (11.7%), and the lack of qualified workers (9.5%). The reasons for not doing business are the lack of seed money (31.7%); unwillingness to take risks (21.8%); lack of knowledge to create own business (18.2%). The motivation to start a business for 32.9% is to increase personal income, 25.8% – greater independence. At the same time, 36.4% of those surveyed from among those who were engaged in business, did not face problems in doing business.

Today, to involve young people in entrepreneurial activities, the State Program of productive employment and mass entrepreneurship «Enbek» for 2017–2021, the «Business Roadmap 2020» is completed, and the project «Bastau – Business» is being implemented. According to «Atameken» National Chamber of Entrepreneurship, since 2017, «in 4 years of the project «Bastau Business» trained more than 150 thousand people who have implemented 44 thousand business projects in Kazakhstan»⁶³. According to the performance indicators for the support of entrepreneurial initiatives in rural areas and small towns, cities and single-industry towns under the program «Enbek» in 2019–2021, at least 5,000 loans / microcredits for youth, including NEET youth, entrepreneurs from the youth, members of young, low- income and/or large families, employable people with special needs are granted annually⁶⁴.

In general, it should be noted that over the past few years there has been pragmatism in the economic behavior of young people. The notion of success implies rapid career advancement and acceptable income, there is an innovative approach in the scientific and technical sphere and creativity in business projects. On the other hand, young people are focused on short-term comfort, which also affects economic behavior. Temporary jobs as a waiter or bartender have become commonplace for college students in the cities. Self-sufficiency and a desire for independence are manifested in attempts to solve material problems independently.

4.2 YOUTH IN THE LABOR MARKET

Based on the fact that people's lives have been divided into pre-pandemic and post-pandemic periods, it seems reasonable to consider the indicators of the last three years when analyzing the status and problems of youth employment. First, there is a decrease in the number of young people in the structure of the labor force in Kazakhstan. In general, according to the table below for three years in terms of indicators relating to the labor force and employment of young people, the first place is in Almaty region, followed by Almaty, East Kazakhstan and Turkestan regions.

Table 4.1. Labor force, employed and unemployed population in 2019–2021, in thousand people

Region	Labor force (thousand people)			Employed population (thousand people)			Unemployed population (thousand people)		
	2019	2020	2 nd quarter of 2021	2019	2020	2 nd quarter of 2021	2019	2020	2 nd quarter of 2021
Republic of Kazakhstan	2 124,9	2 099,8	2 072,9	2 045,9	2 019,4	1 995,4	79,0	80,4	77,5
Akmola region	80,6	74,2	69,4	78,2	71,8	67,2	2,4	2,4	2,2
Aktobe region	90,7	80,6	74,9	87,8	78,3	72,6	2,9	2,4	2,3
Almaty region	275,3	287,2	287,5	267,0	277,5	277,6	8,3	9,7	9,9
Atyrau region	85,1	76,5	69,3	83,0	74,6	67,6	2,0	1,8	1,7
West Kazakhstan region	82,2	87,9	82,8	79,1	84,4	79,6	3,1	3,5	3,2
Zhambyl region	151,2	169,8	167,0	146,9	164,8	162,2	4,2	5,0	4,8
Karaganda region	126,4	124,3	123,5	120,4	118,0	118,3	6,0	6,3	5,3
Kostanay region	94,6	81,7	75,8	91,5	79,1	73,4	3,1	2,6	2,3
Kyzylorda region	97,8	82,9	82,6	93,8	79,4	79,2	4,1	3,6	3,4

⁶³ «Bastau business» is preparing to start in 2021 // <https://atameken.kz/ru/news/41114-bastau-biznes-gotovitsya-k-startu-v-0-godu>.

⁶⁴ Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2020 No. 932 // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

Region	Labor force (thousand people)			Employed population (thousand people)			Unemployed population (thousand people)		
	2019	2020	2 nd quarter of 2021	2019	2020	2 nd quarter of 2021	2019	2020	2 nd quarter of 2021
Mangystau region	73,2	76,8	72,9	70,9	74,1	70,4	2,3	2,8	2,5
Pavlodar region	75,5	74,8	70,1	73,3	72,5	68,0	2,2	2,2	2,0
North Kazakhstan region	48,0	49,4	52,9	46,6	47,5	51,4	1,4	1,9	1,5
Turkestan region	181,9	179,7	163,3	176,1	173,5	157,2	5,8	6,2	6,1
East Kazakhstan region	190,3	175,2	192,3	183,8	169,5	185,9	6,4	5,6	6,5
Nur-Sultan	131,9	122,1	158,2	126,0	116,5	150,9	5,9	5,6	7,3
Almaty	251,8	264,3	243,6	236,6	248,7	230,4	15,3	15,5	13,2
Shymkent	88,4	92,6	86,8	84,9	89,2	83,4	3,4	3,5	3,4

Source: BNS ASPR RK

According to official data from the MLSP RK, during the pandemic, the labor market generally remained stable and an increase in the number of unemployed was avoided, but quarantine restrictions caused an increase in the number of «temporarily unemployed». This category includes people who were not working at the time the pandemic worsened, but were not considered unemployed. Among young people in 2020, compared to the previous year, the number of employees increased in the country as a whole due to the numerical increase in people of this social category in the cities of Almaty (from 219.7 thousand people in 2019 to 231.3 thousand people in 2020), Shymkent (from 56.9 thousand people to 61.2 thousand people), Almaty (from 215.1 thousand people to 224.3 thousand people), West Kazakhstan (from 52.0 thousand people to 68.7 thousand people), Zhambyl (from 95.0 thousand people to 104.6 thousand people), Mangystau (from 68.3 thousand people to 70.9 thousand people) people), North Kazakhstan (from 37.6 thousand people to 40.0 thousand people), Turkestan regions (from 89.7 thousand people to 93.0 thousand people) with a decrease in all other regions and the city of Nur-Sultan.

The number of self-employed youth nationally declined slightly from 478,100 in 2019 to 446,300 in 2020. The overall reduction in the number of the self-employed, who numbered 828,200 in 2001, can probably be explained by the effectiveness of government programs (employment, entrepreneurship development). However, there are variations in the regional context, with some regions experiencing a slight increase in this indicator. For example, along with the increase in the number of hired workers in Almaty region, the number of self-employed also went up from 51,900 to 53,200; a similar situation was noted in Almaty city (from 16,900 to 17,400) and a number of regions: Zhambyl (from 52,000 to 60,200), Mangystau (from 2,600 to 3,200). In addition, the number of self-employed increased in Karaganda region (from 6.9 thousand to 8.3 thousand), Pavlodar region (from 7.6 thousand to 9.3 thousand), East-Kazakhstan region (from 57.9 thousand to 58.0 thousand).

Table 4.2. Number of employees and self-employed in 2019-2020, in thousand people

Region	Employees (thousand people)		Self-employed (thousand people)	
	2019	2020	2019	2020
Republic of Kazakhstan	1,567.7	1,573.1	478.1	446.3
Akmola region	56.9	53.7	21.3	18.1
Aktobe region	78.3	69.9	9.5	8.4
Almaty region	215.1	224.3	51.9	53.2
Atyrau region	70.0	64.3	13.0	10.3

Region	Employees (thousand people)		Self-employed (thousand people)	
	2019	2020	2019	2020
West Kazakhstan region	52.0	68.7	27.1	15.7
Zhambyl region	95.0	104.6	52.0	60.2
Karaganda region	113.5	109.7	6.9	8.3
Kostanay region	62.9	60.1	28.6	18.9
Kyzylorda region	52.2	46.0	41.5	33.4
Mangystau region	68.3	70.9	2.6	3.2
Pavlodar region	65.7	63.3	7.6	9.3
North Kazakhstan region	37.6	40.0	9.0	7.5
Turkestan region	89.7	93.0	86.4	80.5
East Kazakhstan region	125.9	111.5	57.9	58.0
Nur-Sultan	107.9	100.7	18.1	15.8
Almaty	219.7	231.3	16.9	17.4
Shymkent	56.9	61.2	28.0	27.9

Source: BNS ASPR RK

There is a numerical decline in youth employment in all types of economic activity, especially manifested in construction (2019 – 144.8 thousand people, 2020 – 148.5 thousand, 2021 – 149.6 thousand), agriculture, forestry and fisheries (2019 – 250.2 thousand, 2020 – 246.1 thousand, 2021 – 248.0 thousand), industry (2019 – 232.5 thousand, 2020 – 213.3 thousand, 2021 – 226.6 thousand). The exceptions are education, health care and social services, where a certain increase in the number of employed people can be traced (in 2019 – 345,500, in 2020 – 339,200, in 2021 – 353,000). Thus, education and especially health care (including pharmaceuticals) were the most stable areas of employment before and during the pandemic.

Table 4.3. Youth employment by type of economic activity in 2019–2021, in thousand people

Years	Industry (mining, processing)	Agriculture, forestry and fisheries	Construction	Wholesale and retail trade	Information and communication	Public administration and defense; compulsory social security	Financial and insurance activities	Professional, scientific and technical activities	Education, health and social service of the population
2019	232.5	250.2	144.8	368.1	43.6	123.2	62.2	63.8	345.5
2020	213.3	246.1	148.5	356.9	41.8	132.6	59.4	74.7	339.2
2 nd quarter 2021	226.6	248.0	149.6	346.5	50.7	125.2	50.7	62.2	353.0

Source: BNS ASPR RK

According to the BNS ASPR RK, in 2020 there were 80.4 thousand unemployed young people aged 15 to 28 years – 1.7% more than a year earlier, and the youth unemployment rate was 3.8%⁶⁵. In the

⁶⁵ Data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan.

second quarter of 2021, the country saw a slight decrease (to 77,500). Nevertheless, the current scale of unemployment in this group shows its unstable position in the labor market. And the mobility of the young workforce only increases the problems of employment and exposes this category to even greater unemployment. Overall, according to the OECD, young people in Kazakhstan who have completed vocational training in educational institutions begin working at age 21. By the age of 24, the majority of young people become formally employed in the labor market, as they approach the choice of form of employment more consciously⁶⁶.

Among those who applied to employment centers in 2017, the share of young people employed in permanent jobs was 60%, in 2018 – 65%, in 2019 – 68%, in 2020 – 70% and in 2021 – 75%⁶⁷. Kazakhstani expert A. Alshanskaya, in her study of the youth of the capital, concludes that distrust «it is associated with a stable opinion among young people (most often with a higher level of education) that the least competitive companies, which offer low-paid and non-prestigious work, apply to Employment Centers». This is why it is important to systematically monitor and modernize the work of employment centers everywhere in all regions, both in the city and in rural areas.

At the same time, the most effective measures of employment assistance for graduates, according to respondents, are the organization of internships and practices at enterprises during their studies and targeted training of students for specific employers on a contract basis.

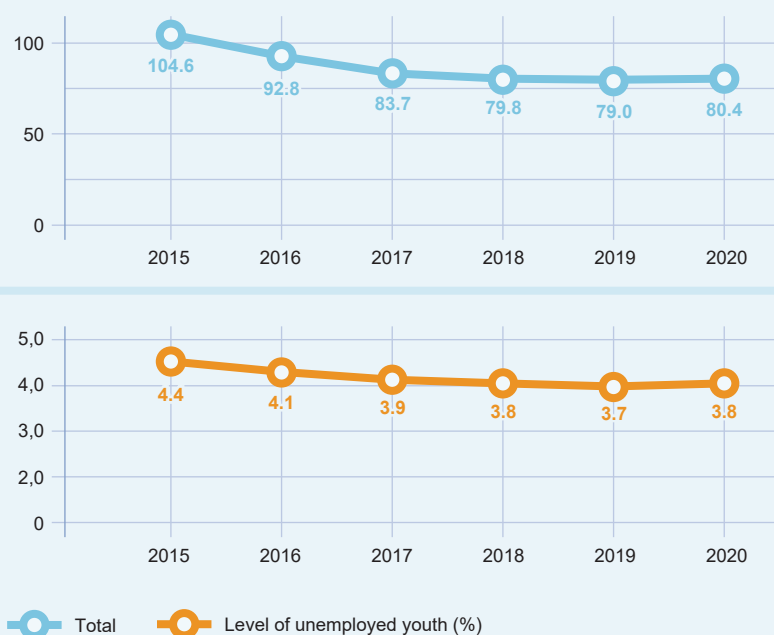
Currently, three projects are being implemented under the State Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017-2021 «Enbek». Under the «Youth Practice» project, a paid internship is organized for up to 6 months. Jobs for youth internships are created at enterprises and organizations of all forms of ownership. The jobs must correspond to the profession (specialty) obtained by the graduate in the educational organization. The monthly salary per month is 25 monthly calculation indices, including taxes, mandatory pension contributions and other social

⁶⁶ OECD (2017), Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities, OECD Publishing, Paris.

⁶⁷ Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2020 No. 932 // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.

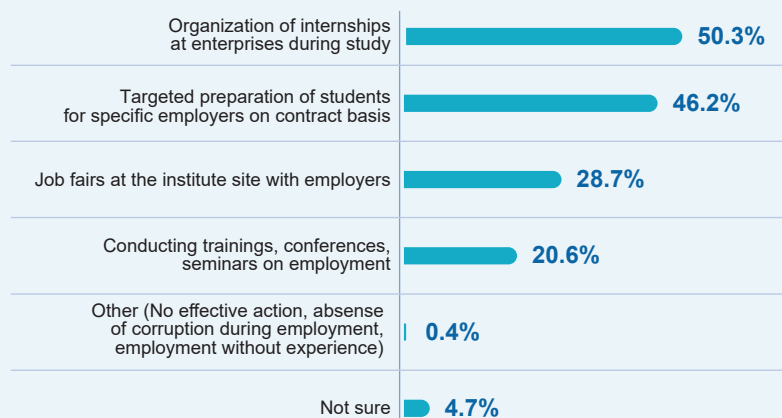
⁶⁸ Sociological research «Youth in the labor market: demand, opportunities and prospects», «Youth» Scientific Research Center, 2021

Figure 4.3. Youth unemployment. Number of people aged 15-28 years, in thousand people

Source: BNS ASPR RK

Figure 4.4. Distribution of answers to the question «Which areas of assistance in the employment of graduates do you consider the most effective?»⁶⁹

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

contributions⁶⁹. According to the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, the number of participants in youth practice in 2017 was 25.8 thousand people, in 2018 – 27.6 thousand people, in 2019 – 34.7 thousand people, 2020 – 34.4 thousand people, 2021 – 24.3 thousand people.

The «First Job» project for those without work experience is implemented in order to increase the competitiveness of young people in the labor market, to provide them with the necessary work skills and adaptation at their first workplace. Work is sought in accordance with the specialty (profession) indicated in the diploma of vocational education or close to the profile of education. The employer employs the participant of the program «Enbek» for a permanent job for at least 24 months, and the employment center subsidizes the wages for a year. The amount of subsidy from the local budget for 1 month is 20 monthly estimates including taxes, mandatory social contributions, compensation for unused work leave and banking services, but excluding payments on environmental allowances⁷⁰. According to the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan, the number of participants in the «First Workplace» project in 2020 was 159 people, in 2021 – 1,603 people.

Under the «Contract of generations» project, the employer employs a permanent job for at least 18 months with the subsequent replacement of an existing employee who has reached retirement age, with the employment center subsidizing wages for 6 months of work. The amount of subsidy per month from the local budget is 20 monthly estimated figures (including taxes, mandatory social contributions, compensation for unused work leave and banking services) without taking into account payments on environmental surcharges⁷¹. The number of participants in the «Contract of Generations» project in 2020 was 82 people, in 2021 – 224 people.

«...The problem of young people's low awareness of the existence of government programs for youth employment should be noted. I think that this problem retains its significance today. It is necessary to expand the channels for disseminating information about such measures, including university services that are responsible for the employment of graduates».

*Leading researcher of the Kazakhstan Institute for Strategic Studies
under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan*

All three projects are implemented through employment centers. Under the projects «First job» and «Contract of generations» the employer employs the participant of the program «Enbek» on the basis of an agreement with the employment center.

In general, young people, hoping for the state, for the most part, are conscious about the issue of employment. According to the study «Youth in the labor market: demand, opportunities and prospects», conducted by Scientific Research Center «Youth», 43.9% recognize that the success of employment now depends on the professionalism of the person. Young people realize that a specialist must be responsible for the results of his professional activity (53.4%) and have practical skills of work (45.3%).

4.3 NEET YOUTH: SOCIAL WELL-BEING AND VALUES

Today the emphasis is on the study of international experience in working with young people in the NEET category. But when focusing on such aspects as the social well-being and values of young people in this category, the specifics of domestic socio-economic development and the established culture of young people are more important. In 2001, the NEET index reached 18.6%. However, over the past 10 years the percentage of young people in the country NEET decreased by 0.7% – from 7.8% to 7.1%, including through government support through programs and projects («With diploma – to the village», «Serpin», ZhasProject and others). In the world ranking, Kazakhstan is in the category of countries with the lowest share of young people NEET at 1–9.9%.

The highest number of NEET youth in the percentage over several years is traced in the Karaganda region (9.1% as of the second quarter of 2021), while the lowest proportion of NEET youth is recorded in the West Kazakhstan region (3.8% as of the second quarter of 2021).

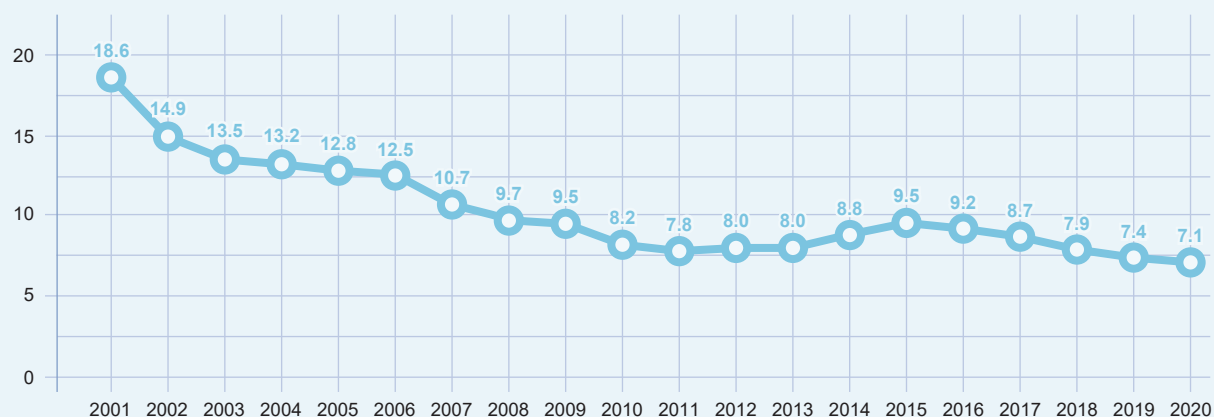
According to international practice, the social category of NEET is conventionally the following groups:

- 1) unemployed;
- 2) individuals engaged in family care;

⁶⁹ «Employment of university graduates», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.

⁷⁰ «Employment of university graduates», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.

⁷¹ «Employment of university graduates», 06.10.2021 // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.

Figure 4.5. Share of NEET youth (15-28 years old), (in %)

Source: BNS ASPR RK

Table 4.6. The share of NEET youth (15–28 years old) in 2019–2021 by region, in %

Region	2019 (2 nd quarter)	2020 (2 nd quarter)	2021 (2 nd quarter)
Republic of Kazakhstan	7.2	7.6	6.7
Akmola region	5.6	8.3	8.9
Aktobe region	7.3	7.5	7.5
Almaty region	6.4	9.6	7.0
Atyrau region	3.5	5.7	5.5
West Kazakhstan region	3.0	3.6	3.8
Zhambyl region	7.7	7.5	7.4
Karaganda region	12.7	12.1	9.1
Kostanay region	4.7	5.9	4.9
Kyzylorda region	8.3	8.4	8.1
Mangystau region	7.3	8.3	7.5
Pavlodar region	5.5	4.9	4.9
North Kazakhstan region	9.2	6.1	4.8
Turkestan region	10.7	6.7	7.5
East Kazakhstan region	4.5	8.6	5.8
Nur-Sultan	6.8	7.0	6.9
Almaty	6.4	6.3	5.7
Shymkent	8.5	8.4	7.3

Source: BNS ASPR RK

3) people who are desperate to find a job;

4) a group of inactive youth (persons with special needs who do not voluntarily want to work, etc.)⁷².

In 2021 Scientific Research Center «Youth» conducted a comprehensive sociological study «Social attitudes of NEET youth in Kazakhstan,» the results of which identified the following groups of NEET youth.

1. The most common subcategory is «recent graduates» who graduated from educational institutions from 1 month to 1 year ago. These include both boys and girls. In most cases, they express concern about their current situation, attempt to find employment, look for development opportunities, and spend time searching for jobs, sending out resumes, and interviewing in addition to dealing with daily family and household issues. They are supported by their parents and most often do not have their own savings. Struggling to get out of the NEET youth category as quickly as possible.

2. «Temporary unemployed». Also a common category are young people who have experience in two or more organizations but have lost their jobs due to downsizing, a pandemic, or other circumstances and are looking for a new job. In some cases, they may have their own savings, but more often they live with

⁷² Alimkhanova D. NEET youth in West Kazakhstan and Karaganda regions: mechanisms of integration into education. A program for young researchers in the field of public policy. p. 12.

their parents or relatives and are supported by them. Worried about their situation and striving to find a way out of unemployment. Most often – residents of cities. They have been in the NEET youth category for a relatively short time, striving to get out of the NEET youth category as quickly as possible.

3. «Rural guy». Often there is a subcategory of young people (most often guys) who do not work or study anywhere, but are actively engaged in helping parents and relatives in the household. They live with their parents and may be married and raise children at the same time. The current state of affairs most often suits all family members, since parents need help with the household and there are no real alternatives to employment in the countryside. They can be in the NEET youth category for a long time. Most often they are not interested in changing the situation.

4. «Young mother». This subcategory is also internally subdivided into two subgroups. Some women are highly educated and interested in going to work as soon as they place their child in kindergarten. They are supported by their spouses or parents. They exit the NEET category without much difficulty as soon as the issue of a child's placement in a preschool is resolved.

The second subgroup consists of women who have never worked in their profession, sometimes with no education, and who are engaged in housekeeping and caring for family members. Often women in the second subgroup are not interested in changing the situation because all family members are satisfied with the current state of affairs, even despite the lack of money and the fact that the family has to save money. In some cases, their spouses prohibit them from going to work. They can be in the NEET youth category for a long time. Most often, they are not interested in changing the situation.

5. In the category of «rural guy» or «young mother» can smoothly flow representatives of «school leavers» who graduated from high school and were not able for some reason to enter college or higher education. They tend to have more difficulty finding employment and/or socialization than college or university graduates because of their lack of education and are more uncertain about their competence and knowledge. They are supported by their parents, who are generally sympathetic to the child's employment situation. They try to leave the category of NEET youth by going to college or university, but it can also be traced that they do not have a clear plan to achieve this goal. For them, there is a possibility of remaining in the NEET category due to the beginning of family life or continue to be supported by their parents and help them with household chores (most often in rural areas).

At the same time, as the sociological portrait of NEET youth in Kazakhstan shows, most of the representatives of this category are satisfied with their lives, which can be explained by the optimism inherent in young people. They hope for the best, make plans for the future, especially this is true for those who have higher education. Despite certain difficulties, young people in the NEET category do not support the protests in any way and are not going to take part in them, of course, except for some individuals who expressed «the possibility of personal participation in the protests if issues of the social and economic well-being of the population, as well as personal interests and the interests of family and friends are affected». They also negatively assess alcoholism, drug addiction and gambling addiction. The vast majority have hobbies, are engaged in self-development (reading professional literature, learning foreign languages), highly value health, well-being, family, mutual understanding in the family, support and love as a source of formation of a complete personality.

Undoubtedly, it is impossible to speak of an exhaustive characterization of the NEET category based on the results of the study we reviewed, nor is it possible to assess the situation of every young person who does not occupy a productive social niche. In this regard, given the significant state support, through periodic detailed monitoring, the execution of programs and projects should be improved in accordance with the situations in the economy.

RECOMMENDATIONS

1. *The Ministry of Education and Science* in order to form an objective view of the younger generation on the concept of competitiveness in the labor market and the structure of the economy of the country is recommended to consider introducing an additional (elective) discipline for high school students, explaining the vital importance of choosing a future profession and constructive development of economic behavior. In this regard, the Japanese experience is interesting, where schools teach the discipline of «Job Education», which gives an introduction to work activities. Its version adapted to Kazakhstan's realities would be useful in career guidance work.

2. *The Ministries of Education and Science, National Economy and Local Executive Bodies* need to develop a methodology for allocating educational grants for higher education in accordance with regional demands on the labor market and long-term forecasts of socio-economic development to avoid an oversupply of bachelors and masters in unclaimed specialties.

3. *The Ministries of Education and Science, National Economy and Local Executive Bodies* should develop approaches to the organization and monitoring of the actual joint work of universities, colleges with employers in the region. This requires the establishment of connections and interactions between graduate students and future employers with internships at the enterprise / organization. In order to reduce corruption risks, attention should be paid to the process of Uberization.

4. *The Ministry of Labor and Social Protection* is recommended to develop a conceptual and theoretical basis for the popularization of skilled labor of the working man as a direct producer of public goods and thereby increase the number of mid-level technical specialists. In this regard, it is necessary to conduct systematic monitoring of labor conditions and legal protection of workers in enterprises.

5. *The Ministries of National Economy, Labor and Social Protection and Local Executive Bodies* should consider the possibility of providing subsidies for the first job and study the experience of the European Union for this purpose. State support for young professionals contributes to the material and social well-being of future personnel who will associate their professional growth with their country.

6. «*Atameken*» *National Chamber of Entrepreneurs* is required to develop a roadmap for the development of youth entrepreneurship in rural areas. Because of the pandemic, the development of the domestic economy is the most important aspect of state development: entrepreneurs in livestock and agriculture can replenish the country's food base. Young people who have learned agricultural skills since childhood can be independent entrepreneurs when they reach adulthood.

7. *The Ministries of Education and Science, National Economy, Information and Public Development, and Local Executive Bodies* need to develop an algorithm to reduce the proportion of young people in the NEET category, following the example of the leading countries.

CHAPTER 5.

INVOLVEMENT
IN SOCIO-POLITICAL PROCESSES

CHAPTER 5.

INVOLVEMENT IN SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Today's youth is a generation that has grown up in a complex environment of changing stereotypes and rapid political, socio-economic and cultural transformations. This is a specific socio-demographic group in the structure of society, distinguished on the basis of certain, inherently homogeneous characteristics (age, inner world, interests, social values, etc.), which is an active participant in social processes and at certain stages of their socialization, acting as an object or subject of social influence. At the same time, young people can act as a source of development and progress, be innovators, only as a subject of socio-political processes. This depends primarily on the value orientations of young people, the conditions of development, from which their ability to self-realization on the basis of their conscious activity.

Conditions, opportunities, incentives for such activities of young people are created by society and the state, which with the help of law and policy form a favorable environment for the development of the younger generation. That is why social activity and involvement of young people in socio-political processes are of great importance at the present stage. In this chapter, taking into account the results of the study «Youth of Kazakhstan» conducted by the Scientific Research Center «Youth» in 2021, the value orientations and interests of young people, civic activity, political participation, as well as digital literacy and new media in the lives of young Kazakhstanis were studied.

5.1 VALUES AND INTERESTS OF YOUTH

The study of the value orientations of young people is of particular importance because values are the basis for the development of an active position of personality, self-determination and the formation of the worldview of the younger generation. The socio-political and socio-economic situation in the country depends largely on the values and interests of young people.

The hierarchy of values of young Kazakhstanis has its specifics. The majority of young people (82.5%) give priority to traditional values, namely the family. In the second place of the rating is health (45.6%). The top three priority values include friendship (23.1%). Financially secure life as the main value is noted by every fifth young Kazakhstani (20.7%). The top 5 value orientations of young people include faith, religion (16.2%), and the group of peripheral or least significant values includes «public recognition, reputation» (1.4%) and «creativity» (1.5%)⁷³.

The study showed that the basic values of young Kazakhstanis are stable and unchanged over the past 5 years.

The specificity of Kazakhstan's youth is a peculiar symbiosis of values: there is an intersection and layering of traditional and modern views. This can be clearly seen in young people's assessments of the groups of people they believe influence public opinion.

Almost a third of young Kazakhstanis say that «there are no authoritative people for them». At the same time, the largest, almost equal number of

Table 5.1. What is the most valuable thing for you in life⁷⁴, in %

Answer options	%
Family	82.3
Health	45.6
Friendship	23.1
Financially secure life	20.7
Faith, religion	16.2
Love	12.0
Knowledge, education	11.1
Interesting job, profession	9.1
Peace of mind	8.8
Self-realization, self-esteem	7.8
Career, high position in society	5.2
The opportunity to have fun	5.1
Helping people	3.3
Power	2.8
Creation	1.5
Public recognition, reputation	1.4
Not sure	0.6

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

⁷³ Sociological research «Youth of Kazakhstan»: Scientific Research Center «Youth», Nur-Sultan, 2021. Sample of 2,000 people.

⁷⁴ Sociological research «Youth of Kazakhstan»: Scientific Research Center «Youth», 2021.

responses from young people were the options «representatives of the authorities», «bloggers, viners, ticktockers», that is, we see that in assessing the reference groups, traditional and modern views overlap.

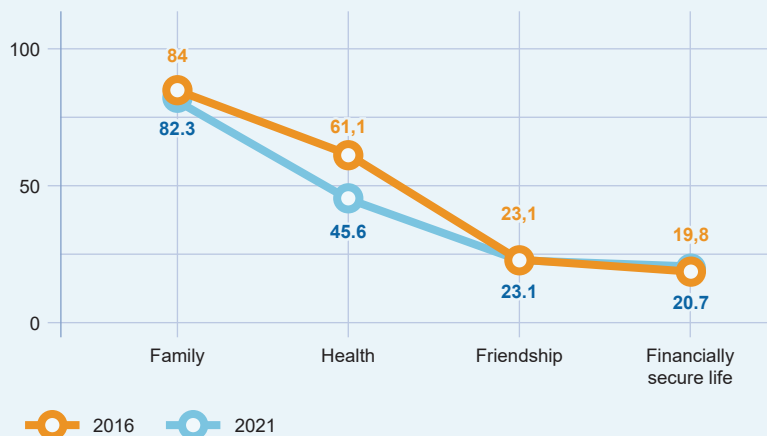
The attitude of young people to religion

In a secular state, the institution of religion is not fundamental in the life of society, but for certain categories of citizens, their social and personal life largely depends on their attitude toward religion.

One of the trends of the country's independence is a special attitude towards religion on the part of young Kazakhstanis. On the one hand, faith and religion are among the top 5 most key values of the younger generation (according to a 2021 study). At the same time, the majority of young people are characterized by an attitude toward religion – outside of institutional practices. Thus, the majority of Kazakhstani youth, according to the survey, consider themselves believers, but either do not observe religious norms or do so very rarely. Another specific feature of the younger generation is the following: almost the same number of young people indicated that they are believers, observe fully religious norms and, in contrast, non-believers, atheists, etc.

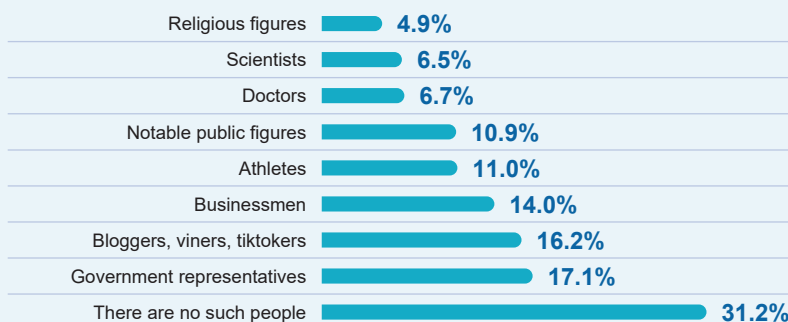
The correlation with ethnicity showed that observance of religious norms is most important for Kazakh youth: for example, 15.3% of Kazakhs indicated that they are believers and fully participate in the life of the religious community. For comparison, 11.6% of representatives of other ethnic groups and 5.3% of Russians answered the same way. One in 10 respondents of the Russian ethnic group considers themselves an atheist (10.6%), and 7.5% said they were indifferent to religion. Among representatives of other ethnic groups, the largest number of those who indicated that they were believers but did not participate in religious life (26.1%).

Figure 5.1. Comparative data on the main indicators of values for young people, in %

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Figure 5.2. Are there authoritative people or groups of people in Kazakhstan and in your region who influence public opinion? If so, what category do these authoritative people who have your trust fall into? in %

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Figure 5.3. Please tell us, do you consider yourself a religious person? (in %)

I am religious, but I rarely practice religion	39.1	30.4	26.5	30.8	31.2
I am religious, but I do not take part in religious activity	19.2	22.2	36.1	42.9	38.5
I am religious, I take part in religious activity	13.5	14.2	6.4	10	9.9
I am not religious, but sometimes I follow religious norms	12.6	11.9			
I am indifferent to religion	3.8	5.6	8	3.9	3.9
I am an atheist	4.1	2.8	1.6	3.6	4.6
I am not religious, but I respect other practitioners	2.9	5.9	15.2	5.3	7.5
I am not religious, but sometimes I visit mosques, churches, etc.	2.4	3.6	1.6	3.6	4.6
	2016	2017	2018	2019	2021

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

In the regional context, the specifics of the settlement of young people who actively follow religious rules are as follows: the largest number, according to the survey results, lives in Akmola (32.9%), Turkestan (24.3%), Zhambyl (17.5%) regions. Thus, the degree of religiosity of Kazakhstani youth is quite heterogeneous and largely reflects the trends of globalization concerning religion and the observance of religious norms and practices.

Meanwhile, it should be noted that respondents who practice Islam are evenly dispersed throughout the country. The geography of distribution of confessors of Orthodoxy demonstrates that in the republic this category is mostly represented in North Kazakhstan (34%), Karaganda (33.3%), Kostanay (24.4%), East Kazakhstan (24.4%), Almaty (21.3%) and Pavlodar regions (22.2%). Such settlement correlates directly with the ethnodemographic structure of the population of these regions. To a lesser extent, branches of Christianity such as Catholicism and Protestantism are prevalent among young people. In particular, representatives of these religious movements reside mostly in the northern regions of the country.

The results of the sociological study demonstrated that Kazakhstan's youth are characterized by the reproduction of global trends. Religion is little embedded in the daily lives of most young people, and religious observance is carried out by them only on special occasions (very rarely). The degree of importance of faith and religion for a significant portion of young people remains below average, with religion among the top 5 values noted by young respondents. These results fit within the structures characteristic of secularized public consciousness and support the conclusion that globalization trends are having an impact on Kazakhstan's youth.

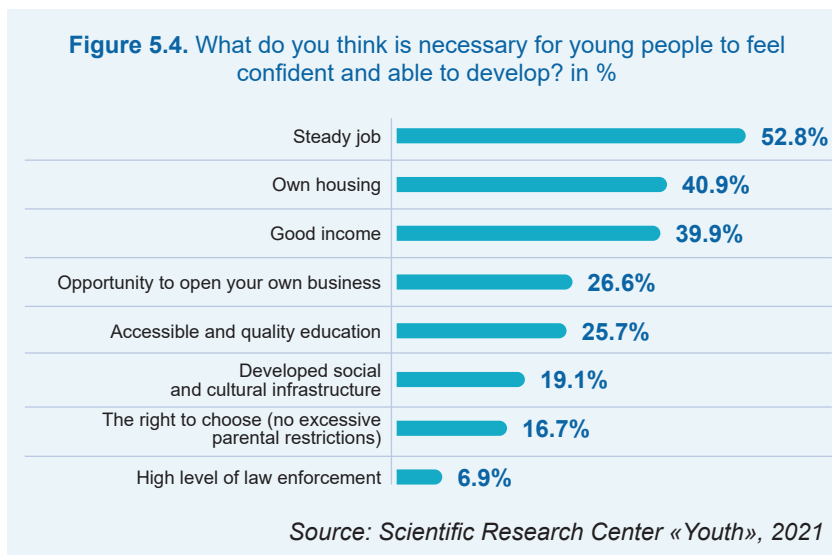
Popular trends among Kazakhstan's youth

The trends of today's youth are very much mediated by the social processes that take place in society and the value orientations of the younger generation. We can see how the value of health and such a trend as leading a healthy lifestyle intersect, high mobility and a dynamic lifestyle correlate with the value of friendship, as it involves increasing interaction with different groups of people. At the same time, the orientation toward freelancing and the gap between the poor and the rich, noted by young people, indicate that in addition to subjective factors there is also a significant influence from the objective social reality, which designates certain frames for young people.

Trends characteristic of all age groups of young people are associated with high mobility and digitalization. At the same time, the most popular trends for the younger group of young people (14–18 years) are expressed in a special attitude to a healthy lifestyle (22.6%) and environmental friendliness (16.4%). Popular trends in the middle age group (19–23 years old) find expression in a dynamic pace of life (21.5%), freelancing (20.3%), and a growing distrust of traditional media (11.2%). The most popular youth trend, characteristic of the older age group, is associated, along with general trends, with a weakening of the importance of the institution of the family (20.8%).

The formation of value orientations of young people is influenced by objective and subjective factors. So what does this social group need to feel confident and able to develop? The top three primary conditions necessary, according to young people, for their development include a set of traditional materialistic values: a stable job (52.8%), their own home (40.9%), and a decent level of income (39.9%) (Figure 5.4). As long as society is dominated by such values, its culture is oriented toward ensuring the physical survival of the population. Only after survival is assured does society's culture begin to adapt to maximize the subjective well-being of its members⁷⁵.

The specifics of assessments of the conditions necessary for their development were clearly evident in the younger group (14-18 years). Thus, the importance of accessible and quality education (32.3%) and the right to choose (24.3%) for this group of young people is much more important than for the older (22.2% and 9.8%) and middle (22.8% and 15.6%) groups. In societies where the values of self-expression are prevalent, there tends to be a higher level of trust and tolerance, individual freedom is more valued, and active political attitudes prevail. Thus, the results of the sociological study demonstrate a gradual change in the estimates of the younger age group of young people of

⁷⁵ Ronald Inglehart «Cultural evolution». – M.: Thought. 2018 – 347 p.

the objective and subjective conditions necessary for the development of their potential. This factor may be associated with a gradual change in the value orientations of young people in the younger age group and further transition to post-materialistic values (values of self-expression, self-development, freedom, equality). This assumption requires further investigation through longitudinal studies.

Assessment of the interethnic policy of the State

Modern Kazakh society also pays special attention to issues of interethnic relations. This is primarily due to the multiethnic composition of the population of Kazakhstan. According to the survey, 77.5% of young people positively evaluate the state’s interethnic policy in the interethnic sphere⁷⁶. Rather negative assessment of its implementation was given by 7.3%, and 2.7% expressed an extreme degree of dissatisfaction. In the regional context, the most frequent negative assessments of the state interethnic policy were given by respondents living in multiethnic regions: Karaganda region (22.7%), Shymkent city (17.5%) and East Kazakhstan region (16.2%)⁷⁷.

Thus, taking into account the fact that interethnic relations are one of the most important spheres of domestic policy, and the ethnic factor has a significant impact on the level of social tension in society and the social well-being of the population, young people’s assessments of the implementation of state policy in the sphere of interethnic relations clearly demonstrate the importance of this sphere. It is necessary to pay special attention to the fact that the stability of the sphere of interethnic relations is largely determined by a comprehensive and competent approach to its study and to the support of this issue. Ignoring the integral systemic approach can lead to outbreaks of conflict situations on interethnic grounds. In this context, an important element of the systematic approach is the monitoring of inter-ethnic relations on an ongoing basis, which is currently being implemented in the country.

In the medium term, no change is predicted in the value priorities of young people, where the top three are traditional materialistic values - the value of survival: a steady job, own housing, a decent level of income. Certain changes are incipient in the younger age cohort (14–18 years old), which is reflected in the prioritization necessary for the development of potential. This is reflected in the growing importance for them of the values of self-expression. With this in mind, certain changes in the behavioral patterns of young people will begin to emerge within 3–7 years as they complete their education in schools and universities and as members of this social group enter the labor market.

5.2 YOUTH CIVIC ENGAGEMENT: TRENDS AND PROSPECTS

The level of protest potential of young people

Youth protest sentiments are a direct indicator of the level of social tension. Protest moods clearly demonstrate the level of dissatisfaction of the population with specific aspects of socio-political, economic life and the overall situation in the country. The use of projective questions in the study of complex topics, in

particular the protest potential of young people, helps respondents to look at the situation «from the outside», which reduces the risk of their insincerity. In 2021, the results of the Scientific Research Center «Youth» study show that only one-third of young people believe that mass demonstrations and protests in society are impossible⁷⁸. When studying the phenomenon of protest sentiments among young people, an important question is: What can be the ground for their emergence, what problems can provoke the growth of protest activity among young people?

The most likely causes of mass protests in the country,

Figure 5.5. Do you think mass demonstrations and protest actions are possible in your region for the following reasons? (in %)

High price for food and medicaments	17.7	19.7	30.7	22.8
High tariffs for utilities	12.1	21.3	32.7	24.1
Labor conflicts	10.1	20.3	34.1	24.2
Discrimination of rights on ethnic ground	10.2	17.3	33.6	27.8
Inaction of authorities in problem solving	14.2	19.5	30.3	25
Corruptions	14.9	18.4	30.7	25.2
Low social payments	13.6	20.2	29.7	25.2
Arbitrariness of government officials and law enforcement agencies	11.1	18.9	30.6	27.1
Dissatisfaction for affairs in the country, authority policies	12.8	20.5	28.1	26.2

■ High probability ■ Medium probability ■ Unlikely ■ Impossible

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

⁷⁶ The sum of the responses is «positive» (40.4%) and «rather positive» (37.1%).

⁷⁷ The sum of the answers is «rather negative» and «negative».

⁷⁸ The sum of the options «impossible» and «difficult to answer».

according to young people, can be associated with rising food and drug prices, corruption, and inaction by the authorities. Rural youth are more cautious in their assessments and forecasts of possible protests than urban youth.

In the regional context, estimates of the probability of possible protests due to labor conflicts are high in the Atyrau, Mangystau, and Karaganda regions, due to the presence of industrial facilities and enterprises (including those employing foreign labor) and the conflicts of this kind that have already occurred in these regions. Mass unrest due to infringement of rights on ethnic grounds, in the opinion of young people, is most likely in Aktobe, Zhambyl, Karaganda, North Kazakhstan regions and the city of Almaty.

Sociological research did not reveal any significant protest potential among young people. At the same time, the willingness of young people to participate in mass protests varies depending on their region of residence. Analysis of sociological data shows that in some regions the proportion of protest-minded young people is significantly higher than the national average. The young population of Zhambyl Region demonstrates the highest rates of protest sentiments and readiness to personally participate in mass demonstrations. Young people in North Kazakhstan region more often than others noted their readiness to participate in protests when rights are infringed on ethnic grounds (the highest percentage of positive answers in this situation - 41.5%, two and a half times higher than in the Republic). To a large extent, these assessments can be linked to the language issue and the resonance over the actions of the «language patrols».

Table 5.2. Are you personally ready to join mass demonstrations for the following reasons, if they take place in your region? (in %)

Answer options	Republic of Kazakhstan	Zhambyl region	Turkestan region	Shymkent	North Kazakhstan region
Increase in prices for food and medicines	20	53.9	30	37	13.2
Increase in utility tariffs	17.6	43.6	29.1	33.8	15.1
Labor conflicts	15.6	38	29.1	28.3	20.8
Infringement of rights based on ethnicity	15.1	31.7	17.6	22	41.5
Inaction of authorities, unwillingness to solve the problems of the city/village	17.9	30.9	21.9	29.9	32
Corruption	19.6	39.7	29.1	40.1	32
Reduction of social benefits (allowances, pensions, scholarships)	20	36.5	29.1	31.5	26.4
Arbitrariness of representatives of state and law enforcement agencies	17.4	36.5	23.5	26.8	33.9
Dissatisfaction with the state of affairs in the country, the policy of the authorities	17.9	39.6	18.3	25.2	35.8

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Today, young people prefer to use legitimate and more familiar, more common ways of expressing their discontent: appealing to official authorities (41.4%), participation in the work of officially registered parties, movements, and public organizations (40.7%). At the same time, the trend of expressing dissatisfaction in social media (42.5%) and writing appeals and petitions (36.4%) is gaining popularity among young people. The most ineffective ways of expressing discontent, according to young people, are related to committing unauthorized actions, such as participation in unregistered or banned parties, movements, public organizations (74.5%), participation in unauthorized rallies (74.2%).

Rural youth are characterized by less protest potential than urban youth; this is especially evident when they express an opinion about the unacceptability of illegitimate ways of influencing the authorities

(participation in unauthorized rallies, etc.) and the unacceptability of using new ways to express discontent in the form of publications in social networks, writing appeals and petitions.

Youth civic engagement depends largely on whether their rights are respected and whether they are discriminated against. A quarter of young people (23.4%) said they had not encountered discrimination or violation of rights. However, for many reasons young people in Kazakhstan experience discrimination. 17.7% of young people said that they were discriminated against because of their level of education. 16.6% noted that they were discriminated against because of their sexual orientation. Respondents who marked this option live mostly in urban areas: Almaty city (34.1%), Atyrau region (28.6%) and Shymkent city (27.8%)⁷⁹.

The attitude of young people to volunteering

The attitude of young people to volunteerism is an important indicator of the development of civil society. Volunteer activities in Kazakhstan are at the stage of development. About 5.1% of young people are active volunteers, 14.6% are not regularly involved in volunteer activities (Figure 5.6).

In terms of age groups, young people aged 19–23 are the most active, which can be explained by the greater opportunities to participate in volunteer activities during and after school. It is necessary to pay attention to the younger age group of young people (14–18 years), because the study showed that they have formed a request and readiness to participate in this kind of activity. The same message is shown by rural youth, expressing their willingness to participate in volunteer activities in the future.

Analysis of the motives of young people of Kazakhstan involved in volunteer activities shows that this category is primarily engaged in volunteering solely out of humane motives – the desire to help others (75.3%). The most interesting are the motives of schoolchildren (Table 5.3). According to Table 5.3, representatives of the younger age group demonstrate a willingness to participate in volunteer activities for the sake of gaining life experience, the desire to find new friends. The specificity of this group is that for a certain part of it, volunteering is already a family tradition.

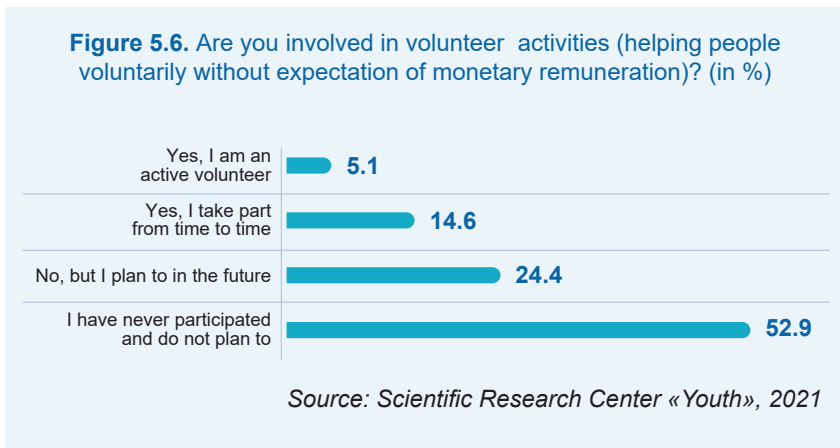

Table 5.3. Motives for participation in volunteer activities, by age (in %)

Motives	14-18	19-23	24-28
The desire to help others	75.4	77.0	73.6
A sense of responsibility for what is happening around	17.1	19.5	21.5
The desire to gain life experience	15.3	13.6	11.2
The desire to change the world	18.9	19.9	18.2
Family tradition	7.5	3.5	3.0
Religious views	3.6	7.0	6.6
The desire to make new friends	8.4	4.	4.0
The desire to engage in professional knowledge	3.0	1.0	2.6
The desire to learn to arouse the sympathy of private employers	1.8	1.4	2.0
The desire to find out how to please public employers	1.2	1.0	1.7

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

⁷⁹ Given the sensitivity of this issue, it requires additional, more in-depth research using qualitative methods (narratives, in-depth interviews, etc.) while ensuring the anonymity of informants and the confidentiality of the information obtained.

5.3 POLITICAL PARTICIPATION

The development of modern society and the need to ensure stability and security in it require special attention to the processes taking place in the youth environment, representatives of which are characterized by multiple identities. One such important aspect that needs attention is political activism and the level of interest of young people in political events. The socio-political attitudes of young Kazakhstanis are examined through the prism of the degree of interest in political events, electoral attitudes, and formal involvement in political parties and youth organizations.

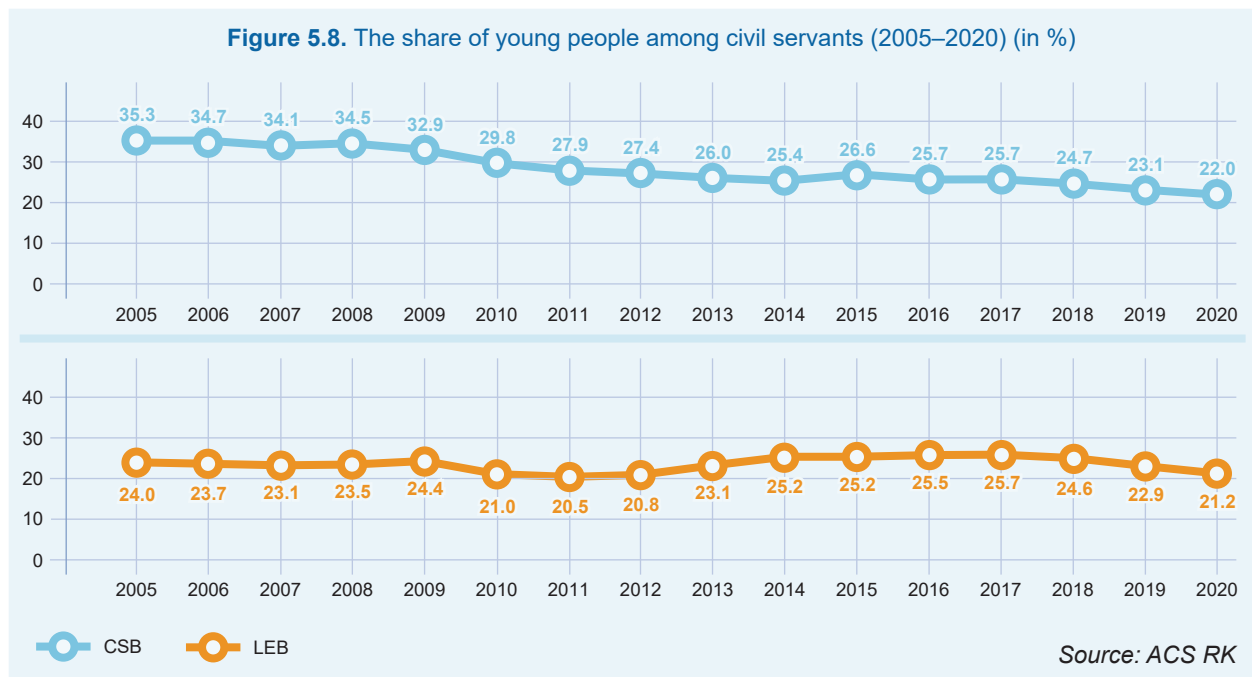
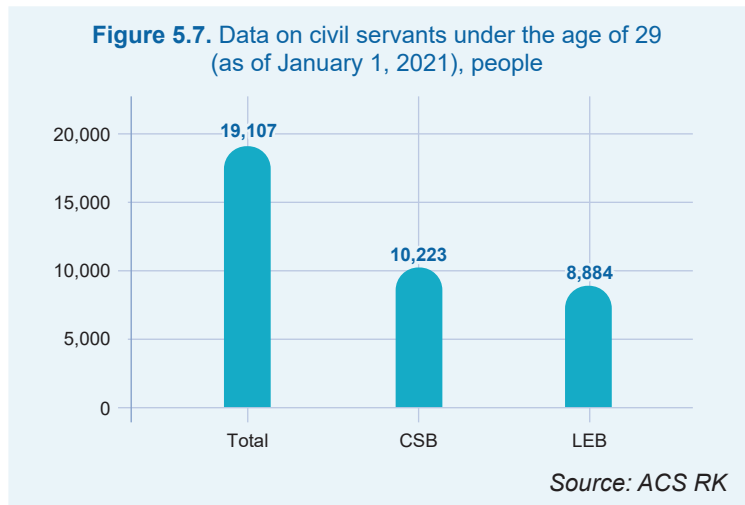
Youth in the public administration system

According to the ACS RK, as of January 1, 2021, the number of civil servants under the age of 29 was 19,107, or 21.6 % of the actual number of employees (88,409 people).

In the total structure of civil servants under the age of 29 years, 53.5% belong to the central state bodies (hereinafter – CSB), 46.5% work in local executive bodies (hereinafter – LEB).

An analysis of the representation of young people in the public service over the past 15 years shows that the share of young people in CSBs and LEBs is steadily decreasing, which is due to the trend towards a reduction in the total number of civil servants and the number of young people in general.

The downward trend in the share of young people in the total number of civil servants continues among both administrative and political civil servants, which is due in large part to the process of optimizing their staff numbers, including through the automation and digitalization of processes. And among administrative civil servants over 15 years (from 2005 to 2020) there has been a 9.2% decrease in the proportion of young people, from 28,185 (31%) to 19,105 (21.8%), and among political civil servants from 70 people (2.2%) to 2 (0.3%).

At the same time, the experience of successful states shows that the human resource potential of the state apparatus plays a major role in enhancing the competitiveness of the country. The quality of the state apparatus is especially important in the context of the fact that it is a decisive factor in the development process of any country and ensures the effective implementation of the strategic priorities of the state. In this context, it is important not only to stop the downward trend in the share of young people in the total number of civil servants,

but also to pay special attention to the qualitative composition of the state apparatus in order to prevent the process of recruiting young people into the civil service on a «residual principle».

Youth membership in political parties

The socio-political attitudes of young people are largely mediated by the activities of institutional organizations. In this context, it is important to have information about the attitudes of young people toward specific organizations through which young people in Kazakhstan can represent their interests, assert their rights, and participate in decision-making.

One of the indicators of the activity of young people in the political life of society is their participation in the activities of political parties. The study showed that the majority of young Kazakhstanis are not members of political parties (90.9%). Young people of middle and older age groups, living in rural areas, more often Kazakhs and representatives of other ethnic groups, predominantly civil servants (24.3%), specialists in science, culture, health care, education (24.1%), employed in industry (13.6%) prevail among those who noted membership in the party. In terms of regions, the situation with political party membership is presented in Table 5.4.

Table 5.4. Are you a member of any political party? (by region, in %)

REGIONS	Yes, I am actively involved in the activities of the party	Yes, but I do not participate in its activities	No	Not sure
Akmola region	3.9	6.6	75	14.5
Aktobe region	1.1	2.1	96.8	0
Almaty region	1.9	3.4	94.2	0.5
Atyrau region	0	4.2	95.8	0
West Kazakhstan region	0	0	100	0
Zhambyl region	0.8	10.3	88.1	0.8
Karaganda region	1.4	2.8	95.7	0
Kostanay region	4.8	7.1	86.9	1.2
Kyzylorda region	0	5.4	93.5	1.1
Mangystau region	0	0	97.4	2.6
Turkestan region	9.8	13.8	74.8	1.6
Pavlodar region	0	5.6	91.7	2.8
North Kazakhstan region	1.9	7.5	90.6	0
East Kazakhstan region	4.6	4.6	87.8	3.1
Nur-Sultan	1.7	0	98.3	0
Almaty	0.5	2.9	95.2	1.4
Shymkent	0	3.2	96.8	0

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

The youngest age group (ages 14–18) is the least informed, with 43% to 48% of the uninformed, and the rural youth, with up to 10% difference in awareness between their urban counterparts. Of all the organizations, the greatest number of young people are represented in public institutions.

Youth representation in the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and Maslikhats

Analysis of statistical data on the number of deputies under the age of 29 years showed that from 1995 to 2016 young people were not represented in the Mazhilis of the Parliament, although under Article 51 of the Constitution has this right: «the age of the Senate deputy must be at least 30 years, and deputy of the Mazhilis – at least 25 years»⁸⁰. In 2020, the Constitutional Law «On Elections in the Republic of Kazakhstan» includes a

⁸⁰ Constitution of the Republic of Kazakhstan, Article 51, clause 4

30% quota in party lists. As a result, today there are 7 deputies under the age of 35 in the Mazhilis of the Parliament. It should be noted that in the Youth Development Index 2020, thanks to the presence of one young deputy in the Mazhilis, the overall indicator «Political and civic participation» was 136 points, reaching the highest value among the six areas of youth development.

Another important characteristic of youth participation in the socio-political life of the country is their presence in local representative bodies elected by the population of a region, city of republican significance, the capital or districts. Information about the number of maslikhat deputies under the age of 29 years is presented in Table 5.5.

Figure 5.9. In what organizations do you think young people represent their interests, assert their rights, and participate in decision-making? (in %)

Organization	Represented and participates	Represented, defends its rights, but does not participate in decision-making	Represented formally	I do not know / No answer
Advisory bodies	16.9	22.0	21.5	39.6
Business sector	19.8	23.9	19.3	37.0
NGO	17.0	24.1	19.4	39.5
Political parties	19.6	25.1	20.4	34.9
Government agencies	26.6	24.2	17.8	31.4

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Table 5.5. Information on the number of deputies of maslikhats of the RK under the age of 29

Election date	Maslikhats
10.10.1999 Elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan	up to 30 years – 60 people
20.09.2003 Regular elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan	up to 30 years – 84 people
18.08.2007 Regular elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan	61 people
15.01.2012 Regular elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan	75 people
20.03.2016 Regular elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan	137 people
10.01.2021 Regular elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan	228 people

Source: CEC RK

In the 2021 elections, the number of elected deputies of maslikhats under the age of 29 increased by 1.7 times compared to the 2016 elections. At the same time, the share of young people among the deputies of maslikhats elected in 2021 was about 7%⁸¹. The scope of responsibilities in this elected position includes the approval and control of the execution of the budget of the region, the review of regional development programs, the formation of audit commissions, the approval of general plans and development plans, the election of senators from their region, etc. Based on the above, the participation of young people in the activities of local representative bodies is an important indicator of the maturity of civil society and the willingness of young people to actively participate in socio-political processes. However, the low representation of young people may be due to both objective and subjective factors: certain barriers for young people (despite the existence of a quota for this category on electoral party lists) and the lack of interest in political activity and career among the younger generation.

Electoral activity of young people

The electoral activity of young voters is one of the socio-political indicators reflecting the degree and form of youth involvement in political life. Data from a sociological survey conducted in the first half of 2021 clearly demonstrated the dynamics of change in the evaluations of young voters.

According to the study, the highest electoral activity of young people is noted in the estimates of respondents in 2019, when the country held a special election of the President of the Republic of Kazakhstan. In 2020 there is a decrease in the electoral activity of young people, which is also due to the lack of electoral processes at the republican level. A slight increase in this indicator in 2021 is associated with the regular

⁸¹ According to the information announced during the CEC meeting, a total of 3,276 maslikhat deputies will be elected in the 2021 elections // <https://vlast.kz/novosti/42226-poradka-33-tys-deputatov-maslihatov-vyberut-10-anvara-2021-goda.html>.

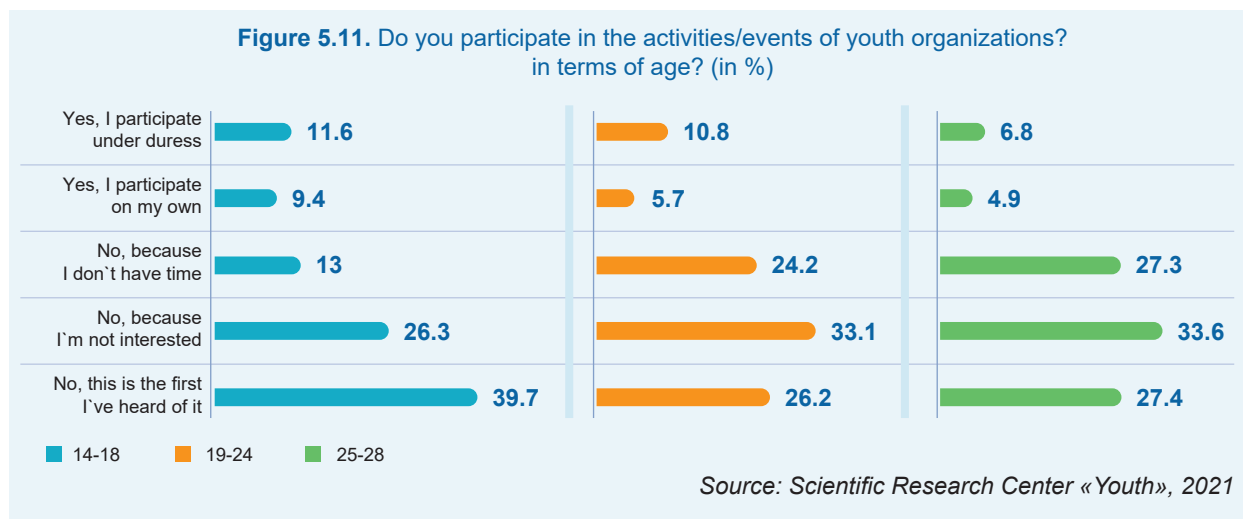
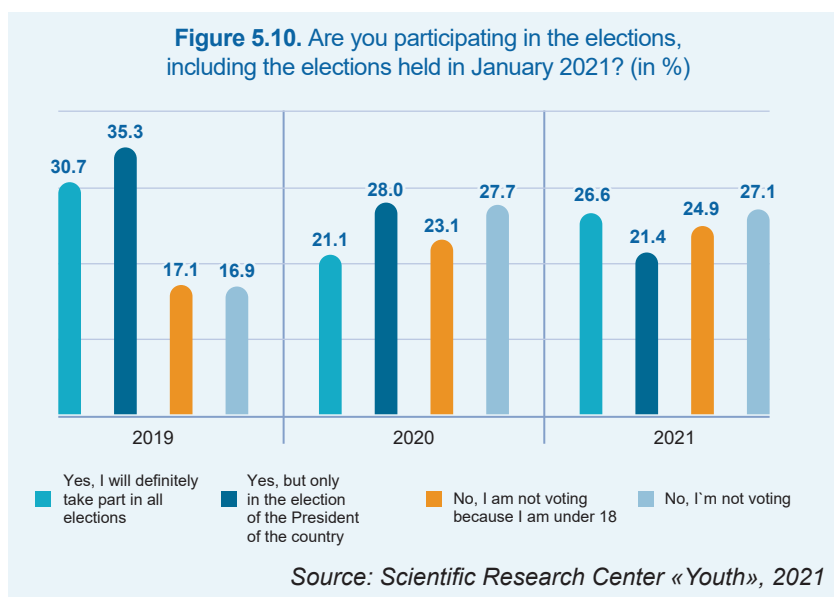
elections of deputies of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan of the seventh convocation and the regular elections of deputies of maslikhats of the Republic of Kazakhstan.

Young people living in rural areas more often express their willingness to participate in elections than their urban peers (the difference is 8% or more). The most active in the electoral process are the following categories of young people⁸²: civil servants (60.4%), agricultural workers (52.4%), specialists in science, culture, health care and education (54.2%).

In terms of regions young voters of Akmola (53.9%), Kostanay (50.6%) and West Kazakhstan (41.2%) regions spoke more often about participation in any elections. Regions where young people expressed the greatest electoral passivity, noting that they «do not participate in elections» are the city. Nur-Sultan (44.1%), Mangystau (39%) and Aktobe (36.2%) regions.

Participation in the activities of youth organizations

An important factor in the formation of civil society is the participation of the population studied in the activities of youth public organizations. The study of the Scientific Research Center «Youth» revealed that the performance on this parameter is not high. At the same time, the age specificity in this question is manifested in the following: respondents from the younger age group (14–18 years old) noted that they do not participate in the activities of youth organizations due to their lack of awareness – 39.7%. The middle and older groups of young people are more likely to report a lack of interest and time.

When analyzing the socio-political attitudes of young people, it is important to find out the motives for participation in youth organizations. Among them, the desire to be useful to society and people (57.1%) leads. In second place is the motive of gaining work experience, in general, experience in life (34.4%), in third place - the desire to change the world for the better (27.3%), in fourth place – the desire to move up the career ladder (11.7%).

The most motivated to participate in the activities of youth organizations is the category of Kazakhstanis aged 19–23 years, who along with the implementation of their desire to be useful to society (33.7%) plan to use this type of activity as an opportunity to move up the career ladder (18.2%). At the same time, young people in the middle age group noted more often that participation in youth organizations can contribute to a leadership position. It is more important for the younger and older cohorts to get work experience.

⁸² Those who chose the option «Yes, I took part in all elections»

Thus, the modern youth of Kazakhstan is actually the first generation born and socialized in an independent republic. A generation that was socialized in the process of a variety of complex rapid political, socio-economic, cultural transformation. This explains the contradictory assessments by young compatriots of the socio-political situation in the country, the ambivalent attitude towards political activity and participation in youth organizations, membership in political parties, etc.

5.4 DIGITAL LITERACY AND NEW MEDIA IN THE LIFE OF YOUTH

The development of new formats of information technology, the acceleration of the pace of life, easier access to obtaining and exchanging information – all these processes directly affect the trends formed in the youth environment. And the Internet and new media play a significant role in this. With the advent and spread of the Internet, the tasks of media education have expanded considerably. The development of information and communication technologies has required additional efforts to explain to the audience how the Internet works, where and how information flows, how one can create and distribute one's own information, how social networks work, and so on. With the transfer of public services, work and educational processes to an online format, media education and media literacy have become a necessity in modern Kazakhstani society.

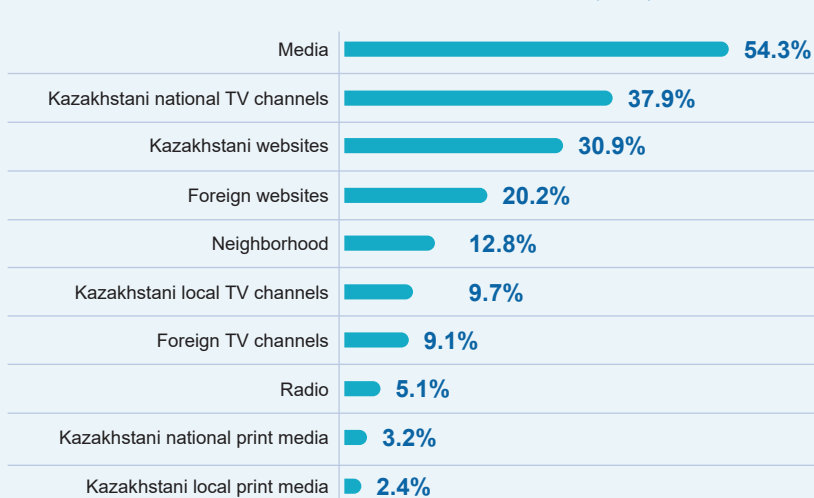
The specificity of today's youth around the world is that most of them are the bearers of «clip culture», which manifests itself in a special perception of the world and information through short colorful messages and images. Kazakhstan's youth also reproduce global trends through awareness and acceptance of the process of digitalization (digitalization, technology development). Another feature of young people in Kazakhstan is the change of reference persons, the emergence of anonymous opinion leaders. Bloggers, viners, and tiktokers have seized the lead of authority among young people. This group closed the top three most trustworthy people (after the typical youth maximalism in the form of the answer choice «no such people» and the option «representatives of the authorities»). It is bloggers, viners and tiktokers who reproduce «information fast food» – a message that is quickly consumed, digested and forgotten.

The new information reality is shaping young people's preferences, and, accordingly, the key sources of information are changing dramatically, even when it comes to domestic news and events. With the growing volume and variety of information in modern society, young people turn to certain information sources, some of which are losing their relevance, while others are becoming more relevant, satisfying the information needs of young people and increasing the number of users.

More than half of Kazakhstan's youth learn about news and events in the country through social networks and blogs (54.3%), almost every third uses Kazakhstan Internet sites for this (30.9%), and every fifth (20.2%) uses foreign Internet sites. Of all the traditional sources of information, Kazakhstan's national TV channels retain their positions (37.9%), but in this case, the choice of this source is most likely due to the emphasis on information about the events taking place in the country. It is also likely that the prevalence of receiving information through television channels is influenced by the factor of spending time with family, when the preferences of older relatives involve watching television. That is, television remains important for young people in Kazakhstan, but such a source as social media is ahead of television broadcasts and leads in all categories of youth.

Over the past few years, the importance of traditional (classic) media for young people in Kazakhstan is gradually decreasing, which is also one of the trends inherent in the younger generation. First of all, this is due to the fact that traditional media are often not as mobile and do not fully reproduce the information content that is of interest to young people. The generation in question is interested not only in receiving information, but also in exchanging opinions about it, and is attuned to interacting with the source of information. Young people need to interact «here and now», i.e.,

Figure 5.12. What sources of information do you use most often to learn about news and events in Kazakhstan? (in %)

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

to communicate online. It is rather difficult for traditional media to provide such an opportunity. Internet news sites, online social networks with built-in services for private or collective chat, and forums for exchanging opinions with the widest possible audience are suitable for meeting just such information and communication needs.

The importance of new media in the life of Kazakhstani youth is also confirmed by the results of the study. In particular, a significant part of young people consider expressing their discontent in social media to be an effective and acceptable way of expressing their discontent with the situation in the country (Figure 5.13).

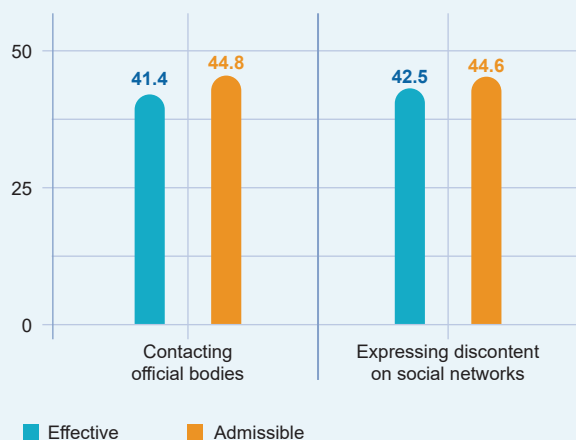
One proof of the importance of the Internet in the lives of today's youth is the amount of time spent using Internet resources during the week. Thus, almost one in five young Kazakhstani spends more than 10 hours a week on the Internet. Only the option «spending time with family» is higher than this indicator (Figure 5.14).

New media occupy a significant place in the lives of today's youth and influence their value orientations and interests. It is most clearly and vividly manifested in the preferences of young people regarding the directions of modern culture (Figure 5.15).

The top 5 areas of contemporary culture most popular among young people are represented mainly by new genres, subcultures and new media. The preferences and popularity of TikTok among Kazakhstan's youth once again confirm that global trends have a significant impact on them. Most people (especially the younger generation) prefer to absorb information in short snippets, hence such interest in short, easily accessible and funny TikTok videos.

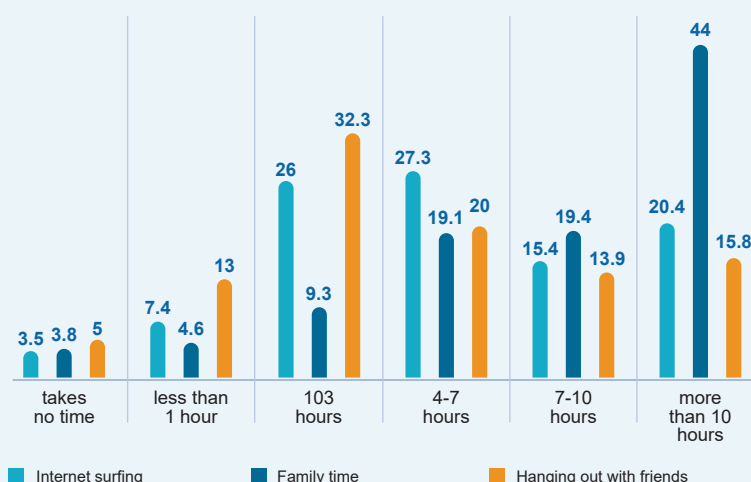
In the pre-digital era, the main distributor of information was the media. States regulated the media system or built an effective self-regulation scheme through the institution of reputation and professional standards. In the digital reality, each participant of communication can not only change the message, but also pass it on to an unlimited number of consumers. In this case, the transmission chain can fail anywhere. In this environment, the importance of digital literacy, verification, and fact-checking among young people using basic verification resources increases.

Figure 5.13. Effective and acceptable ways of expressing dissatisfaction with the situation in the country, in particular %

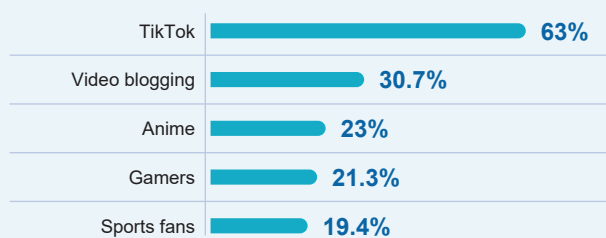
Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Figure 5.14. How much time does each of the following activities take you during the week? (in %)

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Figure 5.15. Top 5 areas of modern culture interesting for young people (in %)

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

RECOMMENDATIONS

1. *The Civil Service Agency*, given that the proportion of young people in the civil service is declining and those who want to work in this area are few, should intensify efforts to popularize the civil service among young people with information about career opportunities, social security and the importance of participation in the decision-making process.

2. *The Ministry of Information and Public Development, Local Executive Bodies and Ethno-cultural Associations* should prepare and distribute informational and educational materials about the history and culture of different ethnic groups living in Kazakhstan in order to prevent social tension among young people living in northern regions. Particular emphasis in this kind of materials should be placed on points of contact, the historical conditionality of cohabitation, biographies of famous personalities of the region of different ethnic groups, etc. At the same time, it is recommended to provide for the possibility of disseminating these materials not only in printed form, but also through available online channels of communications (Internet resources, social media, Telegram channels, etc.).

3. *The Ministry of Education and Science* is recommended to include topics on interculturalism and unity in diversity in the curricula of basic secondary education (grades 5–11), and to inform students more about the opportunities and benefits of participating in volunteer projects.

4. *The Ministry of Education and Science* is invited to consider including in the curriculum topics on information literacy and media literacy, informing students about the resources of fact-checking: IFCN (International Fact-Checking Network), EFMN (Eurasian network of fact-checking and media literacy), factcheck.kz (Kazakhstan segment of fact-checking) and responsibility for disseminating misleading information.

5. In order to increase civil activity of this social group and form its electoral literacy, it is advisable for *the Ministry of Information and Public Development* to actively involve young people elected to local representative authorities (maslikhats) in information work during the period between elections. It is necessary to provide information support for the activities of youth organizations and their leaders on an ongoing basis.

6. *The Ministries of Culture and Sports, Information and Public Development, and local executive bodies* should initiate projects and contests for the development of rural settlements with a prize fund to be spent on the implementation of winning projects, given that rural youth are actively expressing their willingness to participate in volunteer activities.

CHAPTER 6.

DEVELOPMENT
OF THE STATE YOUTH POLICY

CHAPTER 6.

DEVELOPMENT OF THE STATE YOUTH POLICY

The youth policy is a key component of the strategic course of any state. An international strategy to develop and support young people around the world is now based on the Youth 2030 program, which was launched in September 2018. It outlines five priorities to improve the young people's lives of: involve them in contemporary issues; improve access to education and health care; work to improve their economic status; ensure their civil and political rights; and support young people in conflict and crisis⁸³.

Kazakhstan has always advocated respect for international humanitarian principles in the empowerment of young people. Today, youth policy is an integral part of the state internal policy. The systematic implementation of strategic measures in the youth sphere by the state has achieved important results not only at the national but also at the global level. In the Youth Progress Index – 2021 (YPI), Kazakhstan significantly improved its performance and ranked 54th (in 2017 – 63rd). Of the 12 major components of the YPI, there is an increase in the percentage coefficients on 9 items. Other indexed development parameters also demonstrate the effectiveness of state youth policy.

This chapter reviewed the institutional and legislative framework for the implementation of state youth policy, assessed the effectiveness of implemented measures to support youth, and considered the methodology of the youth development index as an indicator of the dynamics of state youth policy in the country and regional levels. The analysis also used data from the 2021 Youth of Kazakhstan survey conducted by the Scientific Research Center «Youth».

6.1 INSTITUTIONAL FORMATION OF YOUTH POLICY

The sovereignty is determined not only by the demarcation of borders and the assertion of symbols of power, but also by the ability to build its policies in accordance with international norms. In 1965, the first UN Declaration set forth the fundamental directions of youth policy. And Kazakhstan since the first years of Independence seeks to conduct effective work in this area, following the international standards of socialization and involvement of young people in economic and social life. The chronology of state youth policy in Kazakhstan (Table 6.1) demonstrates the scale and comprehensive approach in implementing state measures to support youth.

The first normative legal document on youth policy is the Law of the Kazakh SSR «On State Youth Policy in the Kazakh SSR» of June 28, 1991. It identified new areas of social policy for young people, such as entrepreneurship, the development of youth organizations and their state support. During the years of Independence, changes and additions were made to the law «On State Youth Policy».

Another important document that determined the further development of this policy direction of the country is the Concept of Youth Policy of the Republic of Kazakhstan, approved August 28, 1999. According to the Concept, the main directions of development of the state youth policy were deduced: the formation of patriotism in young people, social rights, support for social initiatives, the creation of conditions for comprehensive development, youth participation in international cultural and educational processes.

In order to further improve state youth policy in 2013, the Government of the Republic of Kazakhstan adopted the Concept of State Youth Policy until 2020. The concept assumed the creation of conditions for young people to exercise their right to free social development, creative initiative in accordance with their interests, aptitudes, physical abilities, and taking into account the interests of society.

The adopted basic legal documents in the sphere of state youth policy allowed creating social and economic conditions for the spiritual, cultural, educational, professional formation and physical development of Kazakh youth, the disclosure of their creative potential in the interests of society as a whole. As a result, a whole range of government measures was implemented in the priority areas of youth development: social welfare, support for initiatives, education and science, promotion of employment, and more.

Important strategic changes took place in the Year of Youth in 2019, which was announced at the initiative of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy N. Nazarbayev. This year, a wide range of activities aimed at improving the social and civic engagement of young people, supporting youth initiatives was implemented.

⁸³ The UN chief announced the beginning of a «new era» for young people // <http://ru.unesco.kz/youth2030-un-chief-launches-bold-new-strategy-for-young-people-to-lead>

Table 6.1.

CHRONOLOGY

1991

The first law of the Kazakh SSR «On State Youth Policy» was passed.

1992

The annual State youth award «Daryn» was established.

1993

The International scholarship «Bolashak» was launched.

The Ministry of Youth, Tourism and Sports was created.

1994

The UN Convention on the Rights of the Child has been signed.

1999

The Concept of the State youth policy of the Republic of Kazakhstan has been approved.

2000

The state program «Education» has been adopted.

2001

The state program «Youth of Kazakhstan» was approved.

Republican forum of military, creative, labor and student youth representatives took place.

The First Youth Congress of Kazakhstan was held.

2002

The first CICMA Summit in Almaty.

2007

The state program of science development for 2007–2012 has been approved.

2008

The Council for Youth Policy under the President of the Republic of Kazakhstan was established.

The first congress of the youth wing «Jas Otan» was held.

2009

The program «With a diploma – to the village!» has been launched.

2010

Nazarbayev University was founded.

A «National Volunteer Network» has been created.

NAZARBAYEV UNIVERSITY

2015

A new law «On State Youth Policy» has been adopted.

Youth resource centers have been established.

2016

The Patriotic Act «Mangilik Yel» was adopted.

Қазақстан 2050
МӘҢГІЛІК ЕЛ

2017

A report on the implementation of the state youth policy in Kazakhstan was presented at the UN Headquarters.

The World Exhibition «Astana Expo – 2017» was held.

2018

The program «Five social initiatives» has been launched.

OF THE STATE YOUTH POLICY

1995

The Assembly of People of Kazakhstan was created.

1996

A program for the development of mass sports in the Republic of Kazakhstan for 1996-2000 has been adopted.

The L.N. Gumilyov Eurasian National University was established.

1997

The Message «Kazakhstan-2030» was published.

1998

The Congress of Students and youth organizations of the Republic of Kazakhstan was held.

2003

The Youth Policy Program for 2003–2004 has been approved.

2004

The law «On State Youth Policy in the Republic of Kazakhstan» was adopted.

2005

The program «Zhasyl yel» has been launched.

The Alliance of Students of Kazakhstan was created.

2006

The state program of patriotic education of citizens for 2006-2008 has been approved.

2011

The 7th Asian Winter Games were held in Astana and Almaty.

2012

The Message «Kazakhstan-2050» was published.

2013

The Concept of the state youth policy until 2020 has been developed.

The «Youth» Scientific Research Center was created.

The first National report «Youth of Kazakhstan» has been published.

2014

The program «Serpin-2050» is presented.

2019

The Year of Youth is proclaimed.

The program «Zhastar – Otanga!» has been launched.

Recruitment to the Presidential Youth Personnel Reserve has begun.

The program «Rental housing for working youth» was launched.

2020

The Year of the Volunteer has been announced.

A comprehensive plan for youth support for 2021–2025 has been approved.

A 30% quota has been introduced for the election of young people and women to representative authorities.

2021

The «Tauelsizdik urpaktary» grant was launched.

The project of the Kazakhstan Youth Development Index is presented.

One of the main measures to support young people was the construction of three thousand rental apartments for working youth in the cities of Nur-Sultan, Almaty and Shymkent between 2019 and 2021. 21.6 billion KZT were allocated for these purposes in 2019. There was also a special emphasis on the involvement of youth organizations. Thus, 20 youth NGOs, within the framework of grant funding, organized work on the involvement of young people in social processes, improving financial and information literacy, as well as the prevention and prevention of suicidal behavior. They dealt with issues of support for creative youth, youth tourism and sports. An important aspect of the work of youth NGOs was the education of social responsibility, which includes the development of volunteering, charity, strengthening of crisis centers.

In matters of the institutional formation of state youth policy, it is also necessary to highlight targeted state projects to support young people of Kazakhstan. In particular, in 1992 the Government established the State Youth Award «Daryn», aimed at supporting the talented youth for productive scientific, creative, social activities, as well as for high achievements in sports. Since 1992, 264 young Kazakhstanis have become the winners of the award. The size of the award «Daryn» was increased threefold and in 2020 for each nomination reached the amount of 600 thousand tenge. In 1993, the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy N. Nazarbayev established the International Scholarship «Bolashak». The scholarship has opened up opportunities for thousands of young Kazakhstani citizens to realize their dreams of studying at the world's best universities. This is one of the most important and qualitative tools for the preservation and development of human capital in Kazakhstan. In more than 25 years of the program, 13,636 scholarships have been awarded, 10,836 professionals have been trained, and 1,159 scholarship recipients are currently in training.

At the end of the 2000s, several state projects emerged aimed at creating favorable conditions for the self-fulfillment of young people. Thus, in 2005, according to Elbasy's initiative, the «Zhasyl Yel» program was launched. From 2005 to the present, over 200,000 young people have taken part in the nationwide «Zhasyl Yel» initiative. Another large-scale program was the project «With a diploma to the village!», which started in 2009. Over the 10 years of the program's existence, 68,000 specialists received lifting allowances worth 9.1 billion KZT. More than 31.6 thousand specialists received budget loans for the purchase of housing in the amount of 85.4 billion KZT. Since 2017, the State Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017–2021 «Yenbek» is being implemented. According to the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan, as of December 1, 2020, the proportion of young people among the program participants was 32.5%, that is about 202 thousand young people, of whom 197.5 thousand people, or 97.8% were employed.

Another significant element in the institutionalization of youth policy was the creation and development of youth institutions. Thus, the year 2000 was marked by the formation of a major youth association – the Youth Congress of Kazakhstan. In 2005, the Alliance of Students of Kazakhstan was created, uniting active and creative students from all regions of the country. In 2008, the first congress was held, and another youth organization announced the consolidation of Kazakh youth under its leadership – the youth wing of «Jas Otan» at the party «Nur Otan». There are 106 thousand young Kazakhstanis from all regions of the country in the ranks of the organization. In 2010, in order to form, maintain and develop a culture of volunteerism, volunteer initiatives and volunteer activities among citizens, a National Volunteer Network was created. Today more than ten large public organizations are working with young people in the country:

- «Youth Wing «Jas Otan» NGO under the «Nur Otan» party;
- «Congress of Youth of Kazakhstan» ALE;
- «Republican headquarters of youth labor detachments «Zhasyl yel» PI;
- «Alliance of Students of Kazakhstan» NGO;
- «Association of fellows of the international scholarship of the President of the Republic of Kazakhstan «Bolashak» NGO;
- «Union of Club of the Funny and Inventive of Kazakhstan» RNGO;
- «United Children's and youth organization «Zhas Ulan» RNGO;
- «National Volunteer Network» ALE;
- «National Delphic Committee» CF;
- «League of Volunteers» PF;
- Republican youth movement under the Assembly of the People of Kazakhstan «Zhangyru Zholy»;
- Children's and youth military-patriotic movement «Zhas Sarbaz» RNGO.

The establishment and development of dialogue with young people, the study of their social status and well-being is an important tool for the formation of state youth policy. In particular, in order to develop recommendations for identifying priorities, formation and implementation of a comprehensive state policy on youth, informing the Head of State about the situation in the youth environment, as well as to analyze the effectiveness of state youth policy in 2008, the Council on Youth Policy under the President of the Republic of Kazakhstan was established. The Council has become an important dialogue platform for the development of measures to improve state youth policy.

In 2013, at the initiative of the First President – Elbasy, the Scientific Research Center «Youth» was established, under the auspices of which in the same year the first National Report «Youth of Kazakhstan» was prepared, where an analysis of the situation in the youth environment is published on a systematic basis.

In matters of formation and development of state youth policy on the ground, a significant role is played by individual initiatives, projects to support youth implemented in the regions. For example, in 2000, the Regional Center for Support of Youth Initiatives was created. In 2002, the Center developed a regional program «Youth of Mangystau» for 2003-2005⁸⁴. In June 2013, First President – Elbasy N. Nazarbayev participated in the opening of the country's first Youth Service Center in the Pavlodar region. A labor exchange, an entrepreneurship department, a representative office of the «House Construction Savings Bank», and more were organized at the center. It should also be noted that in the regions on a systematic basis are carried out different in format events, taking into account local specifics. The most popular sites are forums, camps, summer schools, festivals, etc.

A further step in improving the processes of interaction between the state and young people was the creation of the Committee on Youth Affairs and Youth Policy Departments in all regions and cities of national importance within the Ministry of Education and Science. Since 2015, the systematic work of youth resource centers at the local level has been established. At present, their number is 209, including 12 regional, 35 city and 162 district. The main purpose of youth resource centers is to provide services to support and develop young people and youth organizations. The Youth Resource Center promotes the socialization and social integration of young people into society.

At the present stage, further measures are being taken at the country and regional levels to develop state youth policy. Thus, regional youth councils were headed by akims of all levels. The number of councils in the republic is 218 (regional – 14, in cities of republican significance – 3, city – 33, district – 168). In addition, 897 youth affairs committees work at enterprises, universities and colleges (119 of them are universities, 620 colleges, 158 enterprises). Today there are over 500 youth NGOs operating in Kazakhstan.

Today, the state youth policy is moving to a new stage of development. On December 30, 2020, the Comprehensive Plan for Youth Support for 2021–2025 was approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 918. The plan consists of 10 directions, including 55 points, within which it is planned to improve the existing measures to support young people, increase their activity through the introduction of modern mechanisms, adaptation to the social environment and other innovations:

- provision of affordable and high-quality education, development of scientific and technical potential;
- formation of a healthy lifestyle and development of mass sports;
- creating conditions for the employment of young people and the development of entrepreneurship;
- development of affordable housing for young people;
- raising the level of legal culture of young people, education of intolerance to manifestations of corruption;
- introducing young people to spiritual, moral and family values as part of the modernization of public consciousness;
- formation of ecological culture;
- promoting the development of talented youth;
- institutional development, research and methodological support of youth policy;
- information support of youth policy.

Thus, the adoption of the Comprehensive Plan marked the consolidation of efforts to implement the next stage in the development of state youth policy, designed to give a new impetus to the development of youth movement in Kazakhstan, as well as expanding opportunities for self-fulfillment of young people in various spheres of life.

6.2 LEGISLATIVE SUPPORT OF THE YOUTH POLICY: A NEW VISION

After the collapse of the Soviet Union began a transitional stage in the formation of their own course of development of young independent states, which were characterized by the rejection of a centralized economy in favor of the market economy has not yet been formed. In turn, the successful implementation of social policy largely depends on the development of the economic system, flexibility and timely reflection in the legislation of the changes that occur in the international community, the inclusion of advanced technologies and experience. In this context, it should be noted that since the beginning of independence Kazakhstan has chosen a systematic strategy for the development of public policy, which includes support for all social groups.

The first normative legal act of independent Kazakhstan in the sphere of youth policy was the Law of the Kazakh SSR «On State Youth Policy in the Kazakh SSR» of June 28, 1991 – a modern, relevant

⁸⁴ Taking care of the future // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-o-budushhem-375920/>.

and timely document, which defined youth policy as an important direction of government. It reflected the transition from one kind of economy to another and demonstrated the principles of democracy and transparency. Another significant conceptual document that defined the future development of the country was the Development Strategy of Kazakhstan until 2030. The document contains priority goals for the development of the Republic of Kazakhstan, including an age policy recommendation to focus on youth and the younger generation, as well as young families. In this connection, the next document – the Concept of Youth Policy of the Republic of Kazakhstan, approved on August 28, 1999, focuses on the following aspects: formation of patriotism in youth, moral and spiritual development of youth; ensuring the rights of youth in labor, education and health care; creating conditions for socio-economic needs, intellectual and physical development of youth, support and promotion of social initiatives; involvement in international cultural, economic, social and cultural life of young people. In order to implement the main directions of the Concept, the «Youth of Kazakhstan» Program for 2003–2004 was approved in 2001. The plan of events included such new formats that have begun to enter society, such as holding job fairs, creating a business incubator, creating the «Youth of Kazakhstan» website, publishing a state report on the situation of youth in Kazakhstan, etc.

The basis for the subsequent implementation of youth policy was the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Youth Policy in the Republic of Kazakhstan» of July 7, 2004. The normative legal act made it possible to identify young people as a separate socio-demographic group and give them certain social rights and state guarantees. The age range of young people was defined in the interval from 14 to 29 years old. The adoption of the law gave a new impetus to the development of the sphere, the stimulation of new initiatives and the growth of the youth movement. Thus, on September 9, 2005, the Youth Policy Program for 2005–2007 was approved. The goals of the program included: conducting socially-oriented youth activities; creating conditions for the spiritual, cultural, educational, professional development and physical development of young people; revealing their creative potential; creating the necessary conditions for the socialization of young people and the functioning of youth organizations.

To increase the spiritual potential of the society, the State Program of patriotic education of citizens of the Republic of Kazakhstan for 2006–2008 was developed. The program was supposed to educate a citizen with a positive, creative outlook, which is expressed in a sense of responsibility, the ability to make informed choices and make independent decisions for the benefit of the motherland, society, his family, himself; the formation of a systematically improving personality, with a strong moral core, flexible, easily adaptable to changing conditions and open to new ideas.

In February 2013, the Government of the Republic of Kazakhstan approved the Concept of the State Youth Policy until 2020. The document defined priority tasks, such as creating conditions for the realization of the right of Kazakhstan's citizens, and especially the younger generation, to free social development, creative initiative in accordance with their interests and taking into account the interests of society.

In 2015, the RK Law «On State Youth Policy» was adopted with amendments and additions. A number of normative legal documents regulating the activities of youth resource centers, holding national and regional youth forums were adopted in implementation of the Law.

All these legal decisions have laid a solid foundation for further improvement of the system of state youth policy. In 2021, the Ministry of Information and Public Development of Kazakhstan is working on several key changes to the current law «On State Youth Policy». In particular, it is planned:

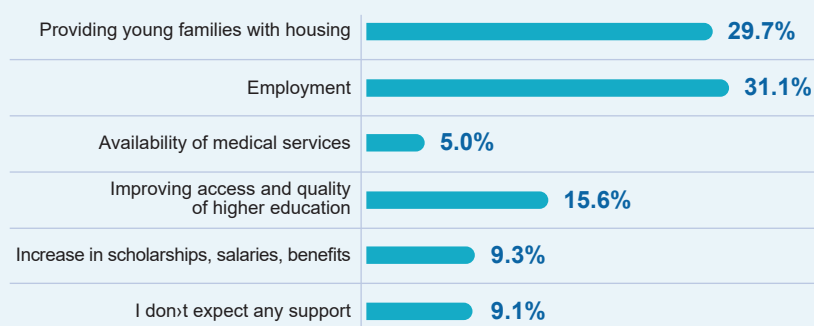
- introduction of the concept of «social services for youth»; they will be provided by youth resource centers on the principle of one window, i.e. social, psychological, legal, pedagogical, labor, medical services in combination. In addition, a special standard for services for young people will be developed;
- introduction of the concept of «social services for youth» – these are legal entities that provide services for the organization of youth leisure at the place of residence, as well as for the support and development of youth entrepreneurship, youth self-government and other socially significant areas that do not contradict the legislation of Kazakhstan;
- introduction of the position of a specialist in youth work is someone who carries out activities aimed at supporting the personal and social development of young people, has the necessary qualifications in accordance with the requirements approved by the authorized body for state youth policy;
- introduction of the concept of «youth of the NEET category», which should contribute to strengthening work with this social subgroup; in addition, the legislative consolidation of this concept will be the main one for the development of the Kazakh methodology for calculating and defining NEET;
- introduction of the concept of «Youth Development Index» as a comprehensive indicator of the effectiveness of the work of local executive bodies in the implementation of state youth policy in five main areas: education, health and well-being, employment, political participation and civic participation.

The above-mentioned initiatives should contribute to the improvement of legislation in the field of state youth policy and are aimed at improving the quality of work with all social subgroups of young Kazakhstanis.

At the same time, when forming youth policy, it is important to take into account the preferences and requests of young people themselves. According to young people of Kazakhstan, in the implementation of state youth policy, attention should be paid primarily to employment (31.1%), providing young families with housing (29.7%), as well as issues of improving accessibility and quality of education (15.6%)⁸⁵.

In terms of regions the problem of provision of young families with housing is noted by young residents of Kostanay (48.8%), Pavlodar (43.1%) and Aktobe (42.1%) regions. Respondents from Atyrau (56.3%) and Kyzylorda (49.5%) regions spoke more often about solving employment problems. The issues of improving access and quality of education were more often mentioned by respondents from West Kazakhstan (23.5%), Kyzylorda (20.4%) regions and Almaty city (20.4%).

Figure 6.1. Issues to pay attention to when implementing the state youth policy in the first place⁸⁶ (in %)

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

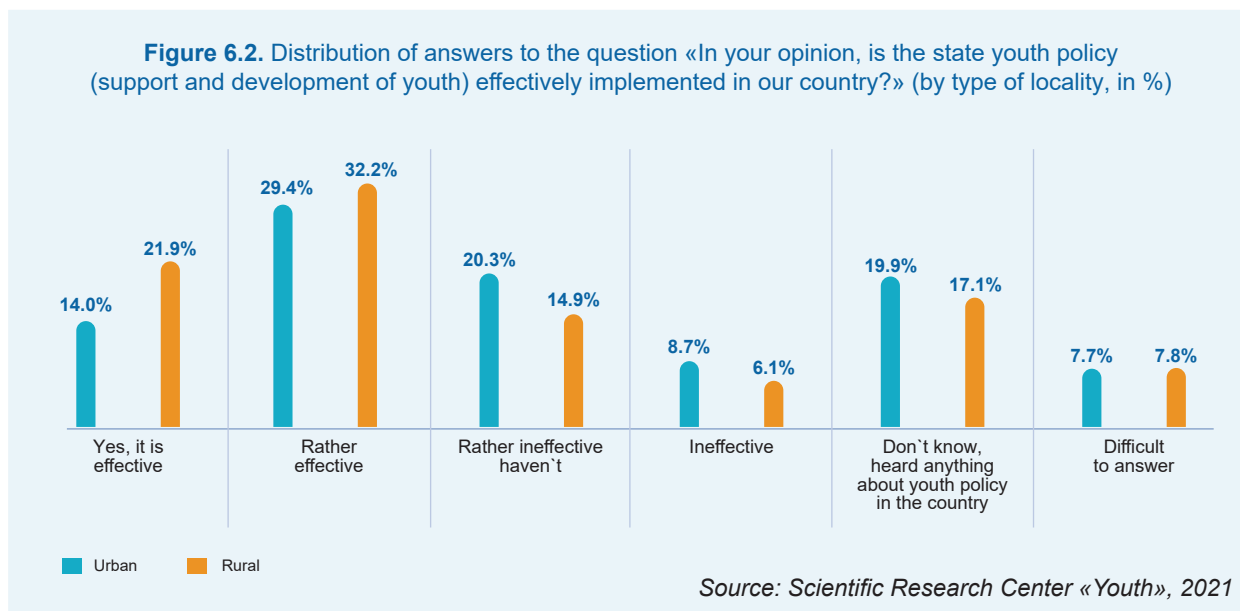
Table 6.2. Distribution of answers to the question «What should be paid attention to in the implementation of the state youth policy in the first place?» (by region, in %)

Region	Providing young families with housing	Employment	Availability of medical services	Improving access and quality of higher education	Increase of scholarships, salaries, benefits	I don't expect any support
Akmola region	27.6	35.5	13.2	13.2	5.3	5.3
Aktobe region	42.1	31.6	5.3	8.4	3.2	9.5
Almaty region	23.5	31.9	5.4	11.8	14.2	13.2
Atyrau region	16.9	56.3	5.6	9.9	5.6	5.6
East Kazakhstan region	26.7	31.3	7.6	19.1	13.7	1.5
Zhambyl region	24.6	31.7	13.5	12.7	7.9	9.5
West Kazakhstan region	1.5	16.2	10.3	23.5	33.8	14.7
Karaganda region	37.6	36.2	5.7	9.9	5.0	5.7
Kostanay region	48.8	30.2	4.7	4.7	5.8	5.8
Kyzylorda region	15.1	49.5	2.2	20.4	4.3	8.6
Mangystau region	21.8	28.2	1.3	19.2	6.4	23.1
Pavlodar region	43.1	30.6	5.6	8.3	5.6	6.9
North Kazakhstan region	32.1	18.9	9.4	18.9	11.3	9.4
Turkestan region	39.6	23.7	1.2	19.6	10.6	5.3
Nur-Sultan	25.9	37.1	1.7	19.0	0.0	16.4
Almaty	28.2	30.1	2.4	20.4	8.3	10.7
Shymkent	34.1	19.5	0.8	18.7	16.3	10.6

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

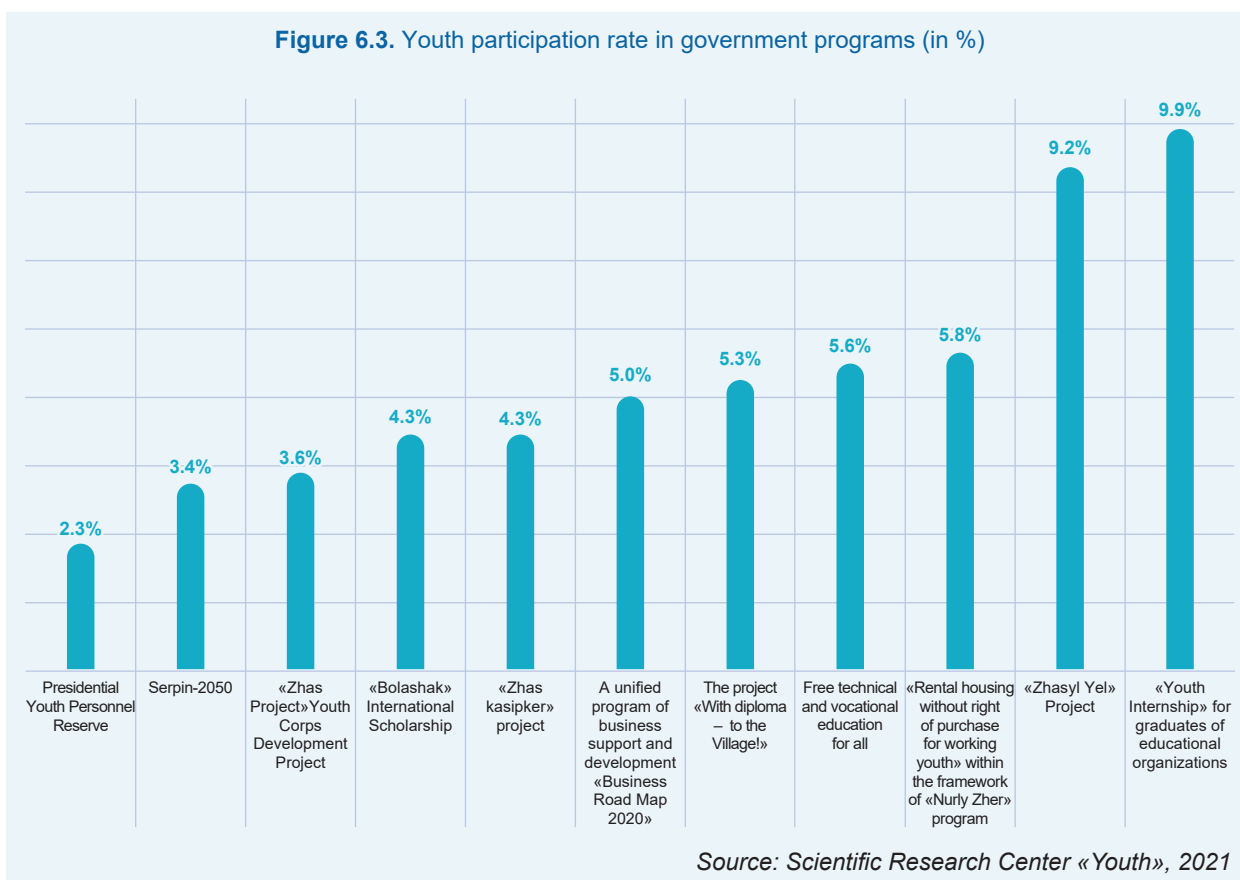
⁸⁵ Sociological research «Youth of Kazakhstan»: Scientific Research Center «Youth», Nur-Sultan, 2021. (2000 respondents)

⁸⁶ Ibid.

The survey also asked respondents about the effectiveness of the state youth policy, where 48% of young people believe that the support and development of young people are implemented effectively.

The state is working quite actively to support young people, implementing various programs and projects. According to the survey, the number of young people participating in state programs ranges from 2.3% to 9.9%. The greatest participation was noted in initiatives related to employment. Thus, 9.9% of young people participated in the «Youth Practice», and 9.2% participated in the «Zhasyl Yel» program.

The level of satisfaction of those who participated in state programs is quite high – for almost all programs and projects it is above 80% (the sum of the responses «completely satisfied» and «rather satisfied»). The highest level of satisfaction is characterized by the program «Serpin-2050» (60.3% of completely satisfied, 32.4% rather satisfied), the project «Zhasyl Yel» (56.3% completely satisfied, 33.3% rather satisfied), the International Scholarship «Bolashak» (64.7% completely satisfied, 24.7% rather satisfied).

Table 6.3. Distribution of answers to the question «If you have participated in any government programs to support youth, how satisfied are you with the services/opportunities provided?» (in %)

Program name	Completely satisfied	Rather satisfied	Rather not satisfied	Completely dissatisfied
«Serpin-2050»	60.3	32.4	1.5	5.9
«Zhasyl Yel» Project	56.3	33.3	6	4.4
«Bolashak» International Scholarship	64.7	24.7	4.7	5.9
Presidential Youth Personnel Reserve	42.2	44.4	4.4	8.9
«With a diploma - to the village!» project	56.2	29.5	6.7	7.6
«Zhas kasipker» project	50.6	34.1	5.9	9.4
«Youth practice» for graduates of educational organizations	65.5	18.3	8.6	7.6
Free technical and vocational education for all	52.7	30.4	10.7	6.3
«Rental housing without right of purchase for working youth» within the framework of «Nurly Zher» program	61.7	20	8.7	9.6
Unified Business Support and Development Program «Business Roadmap 2020»	55.6	25.3	8.1	11.1
Youth Corps Development Project «Zhas Project»	50.7	26.8	16.9	5.6

Source: Scientific Research Center «Youth», 2021

Taking into account the opinions and requests of modern Kazakhstani youth, as well as the results of various sociological surveys and expert opinions in the field of youth policy, in general when formatting youth policy we should pay attention to the following changes characteristic of youth around the world.

1. Weakening of the family institution: non-traditional types of families are spreading: common-law marriage, single-parent family, second wife family, «child-free» family (conscious refusal to have children), sologamy (conscious choice of solitude, refusal of long-term relationships). The consequences of such a choice are the lack of children and the aging of the population.

2. Moving away from corporate bureaucracy into the startup market and freelancing: there are about 2 million self-employed people in Kazakhstan, and a significant part of them are young people. Many present themselves as freelancers; they prefer working in an office to a free schedule, unlimited earnings without a «bottom and ceiling», multitasking and self-education. A wide range of professions are represented in this field, from hairdressers and astrologers to info-businessmen and financial consultants.

3. High mobility: young people have become more mobile, free of traditional norms and foundations, want to be able to move at any time, change country, job, environment, do not want to tie themselves to a mortgage for decades to come. Today's young people want to buy their own homes later and prefer renting to buying.

4. A shift away from traditional political forms: As noted in Deutsche Bank's forecast to 2030, «the growing sense of alienation from political processes among younger generations should not be underestimated», because «they can strike back». Along with the growth of apoliticism, young people's civic activism is also growing, manifested in mass protests in order to protect their rights and opportunities.

5. Growing distrust of traditional media: social networks act as the main source of information, and the authority and audience of the one broadcasting this or that message will play a significant role.

6. Digitalization: According to research, by 2022, 82% of all online content will be in video format. Among today's young people it is becoming the norm to know one of the programming languages, and a high school student is quite capable of writing the encoding of a telegram bot. It is the young people themselves who say today what content we will consume tomorrow.

7. New attitudes toward food: There is a shift away from traditional meals at home in favor of small snacks and meal deliveries, and some young people are turning to vegetarianism because of their attitude toward the environment and the animal world. Today, young people do not consider eating as a form of family tradition.

8. Acceleration of the pace of life: young people are characterized by changeability of trends and a dynamic pace of life. Purchases are made more often online, trips and flights have become more accessible. Acceleration is felt even in fashion trends – flat shoes, sneakers and gym shoes have penetrated strict offices and red carpets. Information is also consumed on the go. Today's youth do not have time to read books, magazines, they view the news feed in 2–3 minutes, it has become much easier and faster to communicate.

9. New understanding of volunteering: traditionally volunteering was considered altruism; today it is seen as a desire to combine activities useful to society with self-development and career growth. The main goal is to improve their own skills and personal qualities, they are also engaged in volunteering to fill out their resume, for a useful pastime, as well as to gain work experience and participate in professional activities.

10. Multi-trend / cultural disengagement: some Kazakhstani youth relate themselves to the Western world, having certain expectations and hopes, in particular, because of perceptions of the American way of life. Others are passionate about Southeast Asian countries. For example, the Korean wave, or hallyu, is a global genre that is not limited to TV series or music: numerous fans create a market for importing Korean clothing, cosmetics and Korean cuisine; manga (comics) and anime series are replacing traditional cartoons. Today, k-pop dresses, feeds and guides young people. Along with various cultural identification codes, the religious factor plays an important role: in recent years, traditional Islamic values (fasting, going to the mosque on Friday) have been popular among young people.

The above-mentioned trends should be taken into account in the formation of state youth policy in order to create new social conditions for young people, taking into account their needs, needs and interests. Accordingly, today it is necessary to reorient and possibly create a new holistic concept of youth, based on the experience of developed countries in the field of youth policy. Given the analysis of the current interests and demands of today's youth, the state at the legislative level seeks to improve and create favorable conditions for the realization of the potential of this population group.

6.3 YOUTH DEVELOPMENT INDEX AND PROSPECTS FOR REGIONAL YOUTH POLICY DEVELOPMENT

On January 15, 2021, the Head of State K. Tokayev at the opening of the first session of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan of the VII convocation instructed to introduce the Youth Development Index. This measure is aimed at unifying the work of studying and evaluating youth policy in the regions and increasing the responsibility of local executive bodies in the sphere of youth policy. Assessment of the level of youth development and the effectiveness of state youth policy implementation through the introduction of the appropriate index is a common international practice. Today, many countries use various indices to assess the dynamics of youth policy indicators and to make recommendations for improvement. So, at the international level, there are three main indexes.

1) The Youth Development Index (YDI) is an initiative of the British Commonwealth of Nations, based on available data from the United Nations, the World Bank and recognized as one of the authoritative indices in the world. Calculated for 183 countries of the world according to 18 indicators in 5 segments: education; health and well-being; employment and opportunities; political participation; civic participation. The main objectives of YDI are to assess youth development and to develop and improve existing youth policies. This is an adapted global Human Development Index with a focus on youth. Kazakhstan, reported in the 2013 and 2016 reports, improved in the more recent segment of employment and creating opportunities for youth (35th) and civic engagement (67th). Also among post-Soviet countries, Kazakhstan received a higher average increase in the overall score than Ukraine, Azerbaijan, Russia, and Kyrgyzstan.

2) The Youth Well-Being Index (GYWI) is an initiative of the Center for Strategic and International Studies (USA) and the International Youth Foundation. Calculated for 30 countries with 70% of the world's young people, based on 35 indicators in 6 segments: gender equality, economic opportunity, education, health, security, civic participation, information and communication technology. Kazakhstan is not represented in the report on this index.

3) The Youth Progress Index (YPI) is an initiative of the European Youth Forum and the OSCE. Calculated for 102 countries according to 60 indicators in 3 areas: basic human rights, level of well-being, level of opportunities for young people.

International indices are composite, analyzing qualitative and quantitative indicators on the main areas of youth well-being and development. The indexes discussed above began to be developed relatively recently. Thus, the Youth Development Index was published in 2013, and the Youth Well-being Index was published

in 2014. Meanwhile, in June and August 2021, two relevant global indices measuring the situation of young people around the world were published: the Youth Development Index 2020 and the Youth Progress Index 2021. In the Youth Development Index 2020, Kazakhstan dropped nine spots to 70th place, as opposed to the 61st place it held in 2017. Nevertheless, Kazakhstan remains in the group of countries with a high level of youth development. In particular, in the direction of youth health and well-being, the country continues to demonstrate a high coefficient – 120 points, indicators in the field of employment and opportunities have increased – from 35 to 55 points. Political and civic participation were combined into one overall score of 136, the highest score among the 6 areas of youth development. The current Index examined two new dimensions: equality and inclusion, and peace and security, on which Kazakhstan has 43 and 68 points, respectively. Over the past five years, there has been a deterioration in the indicator in the field of youth education – 56 points against 100 in 2016.

Regarding the ranking of the «Youth Progress Index – 2021», Kazakhstan has risen from 63rd place (2017) to 54th place, with 9 of the 12 main components of the Index, in particular:

- housing conditions – an increase of 25.62 points due to a 1.7-fold improvement in the «Housing Affordability for Youth» indicator, from 32.43 to 58 points;
- personal rights – an increase of 21.52 points due to the improvement in the indicator «Percentage of young deputies in parliament»;
- health and well-being – an increase of 15.07 points, which is associated with an improvement in the indicator «mortality of young people from non-communicable diseases».

Currently, on behalf of the Head of State, the Kazakhstan Youth Development Index (hereinafter – the YDI) is being developed, which is planned to be included in the new draft law on state youth policy. Following international standards, the index should allow us to measure the effectiveness of state support systems for young people. The index is a methodological tool to support the activities of central state and local executive bodies in improving the quality of life and well-being of young people and will ultimately have a positive impact on Kazakhstan's position in the world ranking.

The «Youth» Scientific Research Center is one of the key developers of the National Youth Development Index (YDI). The first attempts to implement the IDY were made in 2013 in cooperation with the UNICEF office in Kazakhstan and with the support of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. Based on the results of national online consultations with young people, indices of well-being and development of young people in Kazakhstan were calculated in 5 main areas: education, health and well-being, employment and opportunities, political and civic participation of young people.

In 2015–2016, «Youth» Scientific Research Center together with the Youth Congress of Kazakhstan, with the support of the Ministry of Education and Science, implemented a pilot project of the Youth Well-Being Index «Zhastarga meyimdi meken». As part of this project, a system of indicators for evaluating youth policy at the local level was developed and tested. Thanks to the technical assistance of the United Nations Children's Fund (UNICEF) office in Kazakhstan, the previous system of indicators adopted in 2013 was refined as the Youth Wellbeing Index «Zhastarga meyimdi meken» and approved by the Ministry of Education and Science of Kazakhstan. It should also be noted that 8 indicators were used in the YDI report for 2016 – three indicators more than in the 2013 report. In particular, the following new indicators were included: «digital generation», «level of mental health problems», and «teen fertility rate».

In 2018, the approach and methodology for evaluating state support measures for youth were significantly updated. To solve the problem of developing, testing and implementing an index to assess the level of youth development «Youth» Scientific Research Center was developed Youth Development Index

«Zhastarga meyimdi meken». The Global Youth Development Index and Global Youth Well-Being Index approaches are used to develop the Youth Development Index. The methodologies of the Global Youth Development Index, the Global Youth Wellbeing Index, the Youth Progress Index, the ASEAN (Southeast Asia) Youth Development Index, the Youth Development Indices of Australia and India, and the Kyrgyzstan Youth Wellbeing and Development Index were studied in the process of YDI development.

In the pilot mode, the YDI was calculated in 2017–2019 and the results were published in the National Reports «Youth of Kazakhstan» of the corresponding years. It should be noted that in 2019, the revised Youth Development Index «Zhastarga meyimdi meken» already represented a composite index of 7 domains for 35 indicators, of which 27 – according to official statistical data of state bodies and 8 – according to the results of sociological research of the «Youth» Scientific Research Center. The seven domains chosen included the main areas of state youth policy: education, health and well-being, employment and opportunity, political participation, civic participation, leisure, and safety and security. They also corresponded to international indices measuring the well-being and development of young people.

The current YDI project, developed by «Youth» Scientific Research Center, went through several stages of discussion with central and local executive bodies, the scientific and expert community, youth and non-governmental organizations. The YDI will be launched in pilot mode in 2022.

It is important to understand that the YDI will be an important tool for measuring the well-being of young people and the effectiveness of state youth policy. The main purpose of the YDI is to analyze the implementation of youth policy at the country and regional levels, identifying specific problem areas in the youth sphere and promoting the adoption of effective management decisions. The YDI has two main objectives: (1) to assess the level of youth development and (2) to measure the effectiveness of state youth policy implementation. It is important to note that the sources of information in this draft index are both statistical data and data from sociological surveys. This is a common international practice.

The introduction of the YDI is an important measure for diagnosing the level and dynamics of key indicators of youth development and evaluating the effectiveness of state youth policy in the regions and is accompanied by the subsequent development of recommendations to improve the mechanisms of its implementation.

RECOMMENDATIONS

1. *Central State and Local Executive Bodies* should strengthen information and explanatory work on ongoing programs and projects on issues relevant to young people. Explanations should be in language that is accessible to young people and age-appropriate: for example, short videos of 15–30 seconds in the format of «stories» are needed to focus the attention of young people. To ensure the targeting of messages in social networks, it is necessary to use the capabilities of targeted advertising.

2. *The Ministry of Information and Public Development* is recommended to conduct a large-scale study with the involvement of domestic and international experts on the effectiveness of the implementation of state support measures in the regions.

3. *The Ministries of Agriculture, Information and Public Development, local executive bodies* need to continue their work to support rural youth through programs and projects for self-realization and a decent standard of living in rural areas, since the issue of population outflow, in particular, youth, remains relevant. Measures of the state youth policy should further stimulate the involvement of this social group in villages and contribute to solving its urgent problems in cities.

4. *The Central State and Local Executive Bodies* should strengthen their work with youth organizations under the new national project «Ulttyk Ruhani Zhangyru». In particular, it is necessary to expand the mechanisms of interaction in the third direction «Tauelsizdik urpaktary», which includes three large-scale tasks: spiritual improvement, professional growth and social development of young people.

5. *Central state and Local Executive Bodies* need to systematically conduct a qualitative study of current processes in the youth environment, use the recommendations of specialists in certain areas, strengthen feedback with young people to develop conceptual documents on youth policy.

6. *The Ministry of Information and Public Development and Local Executive Bodies* need to strengthen their work to improve the skills of managers of youth resource centers, as well as civil servants with experience working with young people throughout the country.

CONCLUSION

The year 2021 marked a new milestone in the history of our country – Kazakhstan crossed the 30-year mark since Independence. During this period, there were significant transformations in the economic and socio-political spheres of the country: the existing system of planned economy was fundamentally transformed, the first political decisions were taken, which accelerated the democratic processes. Economic and political successes have allowed Kazakhstan to implement large-scale reforms in the social sphere, including youth policy.

Today the country is home to 19 million people, more than 3.7 million of whom are young Kazakhstanis. Modern Kazakhstan is a space of ideas and opportunities, where young people, following global trends, successfully realize themselves and become competitive in the global and national spaces. In 30 years, a whole generation has grown up with new and independent views; their beliefs, interests, and demands are so diverse that they create a rich cultural palette of youth. Of course, like many of their peers around the world, young Kazakhstani people face traditional stages of growing up, which are expressed in the solution of problems of a socio-economic nature, in the spiritual search and self-identification. As a consequence, this is reflected in their attitude to society and the state as a whole. This phenomenon makes the perspective of today's youth on the values and achievements of Independent Kazakhstan important, interesting and relevant.

An analysis of this social group's views on Independence demonstrated some common markers in the assessments expressed. In the first place, many young Kazakhstani people most often talk in value terms about freedom, stability and interethnic harmony in the country. In this context, they also celebrate the realization of the dream of many generations of an independent country. In addition, it should be noted that young people believe that the freedom to choose their own path in life is one of the most important achievements of Independence. Along with this, for most young people the symbol of Independence was the capital of Kazakhstan – the city of Nur-Sultan. In particular, in their responses respondents said that Nur-Sultan is the main symbol of Independent Kazakhstan, the city of new opportunities for young people. Another equally important symbol was the closing of the Semipalatinsk test site and the declaration of Kazakhstan as a nuclear-free state. In other words, for today's younger generation, the values of Independence were realized solutions with concrete results in the form of the construction of the country's new capital and the closing of the Semipalatinsk test site. In general, despite the generational difference, the majority of adults and young citizens of the country positively evaluate the correctness of the current course of the country's development – 75.7%. Moreover, 63.8% of respondents are optimistic for the coming year, even if experts forecast unfavorable macroeconomic indicators due to the impact of the coronavirus pandemic COVID-19.

In order to get a holistic picture, as well as to study trends and changes in the youth environment, as you know, the annual National Report «Youth of Kazakhstan» is released, which is a comprehensive scientific work about youth. This year, it presents up-to-date analytical data on key parameters of youth development during the 30 years of Independence. As analysis has shown, positive results have been achieved in many spheres of life activities over the years, but many youth issues remain unresolved. For example, there are negative trends in issues of mental health, quality education, and concerning the migratory attitudes of young people.

Therefore, in order to provide a qualitative and systematic study of problematic issues in the youth sphere, a Comprehensive Youth Support Plan for 2021–2025 was adopted, which consists of 10 main directions. It is assumed that this document will mark a new stage in the development of state youth policy. Separately, it should be noted that the Committee on Youth and Family Affairs of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan together with the Scientific Research Center «Youth» is working on the legislative consolidation of the term «NEET youth» and the development of the national Youth Development Index. All these strategic directions should ultimately contribute to improving the effectiveness of the implementation of the state youth policy.

In addition, the state strives to follow the global trend and involve young people in the decision-making process. In his welcoming speech to the participants of the Presidential Youth Personnel Reserve Forum, held in June 2021, the Head of State noted that he pays special attention to the issue of the formation of the young generation loyal to national interests and the state. «It is very important for us to open the way for active and patriotic youth. We will create all conditions for them

to gain experience working in responsible positions. While maintaining continuity, we will train a new generation of state managers», said the President of the country K. K. Tokayev. As a result of the government's policy of openness and transparency, the number of young people who want to change the current situation in the country for the better and who actively participate in shaping the national agenda is increasing.

Kazakhstani youth are people who do not tolerate conventions and prejudices in pursuit of their dreams. They are ambitious enough and on the way to their own success they are willing to learn and improve. Overall, an absolute majority of young people (88%) are satisfied with their lives. And from the state they want only support in getting and keeping a stable job (52.8%), so they can feel confident and continue to develop further.

LIST OF SOURCES

1. Sociological research «Youth of Kazakhstan» // «Youth» Scientific Research Center. - Nur-Sultan, 2021 // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>.
2. Global tuberculosis report 2020 / World Health Organization, Geneva, 2020 // <https://www.who.int/publications/item/9789240013131>.
3. Decades of successful cooperation in the fight against tuberculosis in the Republic of Kazakhstan. Publication date: March 26, 2021 USAID Agency website // <https://www.usaid.gov/ru/kazakhstan/success-stories/mar-2021-decades-partnership-makes-progress-fight-against-tb>.
4. Newsletter «Cancer among children». World Health Organization, 2021 // <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>.
5. Oncological diseases in 2020: 19.3 million new cases and 10 million deaths. Publication date: December 15, 2020 UN website // <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392562>.
6. WHO publishes statistics on the leading causes of mortality and disability worldwide for the period 2000–2019. Publication date: December 9, 2020 WHO official website // <https://www.who.int/ru/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability-worldwide-2000-2019>.
7. The number of deaths in Kazakhstan increased by 22% in 2020. Publication date: February 17, 2021 / Kursiv News Agency // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-02/chislo-umershikh-v-kazakhstane-za-2020-god-vyroslo-na-22>.
8. Official website of the Republican Center for the Prevention and Control of AIDS // <http://kncdiz.kz/>.
9. Official website of the Global Fund to Fight HIV/AIDS, tuberculosis and malaria // <https://www.theglobalfund.org/>.
10. Official website of the Joint United Nations HIV Programme/AIDS // <https://www.unaids.org/>.
11. Official website of the UN Children's Fund // <https://www.unicef.org/>.
12. The US President's emergency plan to fight AIDS. Official website of the US Department of State // <https://www.state.gov/pepar/>.
13. Official website of the US Agency for International Development // <https://www.usaid.gov/>.
14. Official website for monitoring coronavirus CoronaVirus 2020 // <https://www.coronavirus2020.kz/>.
15. UN: Drug use around the world has reached record levels. Date of publication: June 26, 2018 // <https://news.un.org/ru/story/2018/06/1333242>.
16. Every fifth Kazakhstani student becomes a victim or participant of bullying. A study by the National Center for Public Health of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan. Date of publication: January 14, 2020 // <https://hls.kz/archives/20564>.
17. Kazakhstan will legislate the concept of «harassment». Online publication Zakon.kz // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778242.
18. The ICD-11 included addiction to video games. Publication date: June 19, 2018 Online publication N + 1 // <https://nplus1.ru/news/2018/06/19/updated-mkb>.
19. The problem of ludomania requires prompt and decisive measures – expert. Publication date: February 25, 2021 / Azattyq rýhy News Agency // <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/21342-problema-ludomanii-trebuuet-operativnykh-i-reshitelnykh-mer-ekspert>.
20. Every hundredth death is suicide. Publication date: June 17, 2021 WHO official website // <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.
21. The first WHO report on suicide prevention. Date of publication: September 4, 2014 WHO official website // <https://www.who.int/ru/news/item/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>.
22. 90.7% of social and transport infrastructure facilities are accessible to the disabled. Publication date: July 19, 2018 Official website of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/18396?lang=ru>.
23. On the approval of the Concept of Lifelong Learning (continues education). Information and legal system «Adilet» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.
24. Analytical report «The state of state youth policy: needs and social practices». - Astana, 2018 // <https://eljastary.kz/ru/research/16945/>.
25. Sociological research «Problems and needs of the main strata of youth» / «Youth» Scientific Research Center. - Nur-Sultan, 2020 // <https://eljastary.kz/ru/research/16957/>.
26. The message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «The unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the prosperity of the country». Publication date: September 1, 2021 Akorda's official website // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

27. National Collection «Statistics of the Education System of the Republic of Kazakhstan» / «Information and Analytical Center» JSC: Nur-Sultan, 2021.
28. National Report «Achievements in reading, mathematics and Natural sciences: results of the PISA-2018 study in Kazakhstan» / «Information and Analytical Center» JSC: Nur-Sultan, 2021.
29. Infographic representation of statistical data of the External evaluation of educational achievements in secondary education. Official website of the National Testing Center // http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskije-dannye-voudso/index.php?PAGEN_1=3
30. Statistical data of the UNT for 2020. Official website of the National Testing Center // http://testcenter.kz/ru/stats/statisticheskije-dannye-ent/?arrFilter_pf%5BYEAR%5D=111&set_filter=To Korset&set_filter=Y.
31. Official website of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan // <https://www.stat.gov.kz/>.
32. On the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan: National report for 2016 / S. Irsaliyev, A. Kultumanova, E. Tulekov, T. Buldybayev, G. Kusidenova, B. Iskakov, L. Zabara, L. Baron, E. Korotkih; «Information and Analytical Center» JSC. – Astana, 2017.
33. Nurbayev Zh . E . Inequality in the secondary education system: analysis of the policy of reforming small schools of the Republic of Kazakhstan, 2021 // https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/02/%D0%9D%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0BE-%D0%B2-%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0BC%D0%B5-%D0%A1%D0%9E-_%D1%80%D1%83%D1%81.pdf.
34. Syzdykova K. Development of the system of career guidance in schools of the Republic of Kazakhstan as a factor of expanding access to higher, technical and vocational education. – Almaty, 2018.
35. Beisenbayev O. Youth and science: potential, commercialization and grants. Publication date: June 10, 2019 Review and analytical portal «Strategy-2050» // <https://strategy2050.kz/ru/news/53270/>.
36. Evaluation of flexibility under No Child Left Behind: Volume III – The Rural Education Achievement Program (REAP Flex), 2007. // U.S. Department of Education // <http://www.ed.gov/about/offices/list/opepd/ppss/index.html>.
37. Vocational education in Switzerland: a success story. SWI Information Service swissinfo.ch // <https://www.swissinfo.ch/rus/46253934>.
38. Economic behavior of the population: theoretical aspects: preprint // Shabunova A.A., Belekhoa. G.V. - Vologda: ISERT RAS, 2012.
39. Sociological research «Youth in the labor market: demand, opportunities and prospects» // «Youth» Scientific Research Center, Nur-Sultan, 2021.
40. Inflation in Kazakhstan rose to 7.9% per annum in June. Publication date: July 2, 2021 Information and analytical portal Forbes.kz // https://forbes.kz/finances/exchange/infiyatsiya_v_kazahstane_v_ityune_vozroslo_do_79_godovyih/.
41. Middle class in Kazakhstan: who are all these people and how do they influence the economy of Kazakhstan? / Information and analytical platform Ekonomist.kz // <https://ekonomist.kz/zhussupova/srednij-klass-kazahstan>.
42. The most popular specialties. Portal of public services // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/02207joblist.
43. On the number and staffing needs of large and medium-sized enterprises of the Republic of Kazakhstan in 2021 / Official website of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Publication date: April 16, 2021 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/188909?lang=ru>
44. Salaries in industry: who is paid the most and for what? / News Agency Inbusiness.kz . Date of publication: November 2, 2020 // <https://inbusiness.kz/ru/news/zarplaty-v-promyshlennosti-komu-i-za-chto-platyat-bolshe-vsego>.
45. Bastau Business is preparing to launch in 2021. Information and analytical agency Atameken Business // <https://atameken.kz/ru/news/41114-bastau-biznes-gotovitsya-k-startu-v-0-godu>.
46. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2020 No. 932 / Official website of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Date of publication: July 6, 2021 // <https://primeminister.kz/ru/decisions/30122020-932>.
47. Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities. Paris: OECD Publishing, 2017 // https://read.oecd-ilibrary.org/employment/building-inclusive-labour-markets-kazakhstan_9789264273023-en#page1.
48. Employment of university graduates. Portal of public services // https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/vipusknik.
49. Alimkhanova D. NEET youth in West Kazakhstan and Karaganda regions: mechanisms of integration into education. Program for young researchers in the field of public policy // https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/03/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0BC%D1%85%D0%B0%D0BD%D0BE%D0%B2%D0%B0_%D0BC%D0BE%D0BB%D0BE%D0B4%D0B5%D0B6%D1%8C-NEET-%D0%B2-%D0%97%D0%9A%D0%9E-%D0%B8-%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0B3%D0%B0%D0BD%D0%B4%D0%B8%D0BD%D1%81%D0BA%D0BE%D0B9-%D0BE%D0B1%D0BB%D0B0%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf.
50. Ronald Inglehart. «Cultural evolution». – M.: Thought. 2018 – 347 p.
51. The Constitution of the Republic of Kazakhstan.

